Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
Wydział Psychologii i Kognitywistyki

Monika Wysota

KOMUNIKACJA W RODZINIE A WKRACZANIE MŁODYCH OSÓB W DOROSŁOŚĆ

Communication in the family and young people's transition to adulthood

Rozprawa doktorska przygotowana pod kierunkiem:

Prof. UAM dr hab. Lucyny Bakiery

Poznań, 2022

Dziękuję,

Pani Profesor dr hab. Lucynie Bakierze

za przygarnięcie mnie pod swoje skrzydła, kiedy bardzo tego potrzebowałam, i stworzenie takich warunków, w których mogłam się rozwijać i uwierzyć, że osiągnę swój cel, za szansę, której przecież nie mogłam zmarnować, za cierpliwość, wsparcie i podtrzymywanie na duchu w chwilach zwątpienia, za konstruktywne uwagi zachęcające do pogłębionej refleksji, za troskę i życzliwość oraz wymagającą stanowczość, kiedy była potrzebna a także za pokazywanie, jak ważna jest skrupulatność i wnikliwość badawcza.

Mężowi Łukaszowi

za wyrozumiałe, pełne miłości i cierpliwe towarzyszenie mi w realizacji marzeń, wspieranie i zachęcanie, nieustanne zainteresowanie tym, co robię, i za to, że kiedy miałam dość, słyszałam, że teraz już zrezygnować nie mogę.

Mamie Helenie

za miłość, cierpliwość, dobro, a przede wszystkim za pomoc w opiece nad moimi dziećmi, dzięki czemu miałam możliwość realizować swoje pasje i osiągać wyznaczone cele.

Moim dzieciom – Zosi, Antosiowi i Stasiowi

dziękuję za to, że są w moim życiu i swoją obecnością motywują mnie codziennie do pracy i realizacji marzeń, za to, że nieustannie dopytując, czemu ja ciągle się uczę, przecież już jestem dorosła, cudownie sprawiały, że mogłam uświadomić sobie, że tak naprawdę ja przecież to uwielbiam a dorosłość to ciągły rozwój.

STRESZCZENIE

Cel. Celem pracy była empiryczna analiza związków pomiędzy sposobem komunikowania się rodziców z młodymi osobami a wkraczaniem przez nich w dorosłość. Podjęto próbę sformułowania odpowiedzi na trzy główne pytania, które w ogólnej postaci są następujące: 1) Jaka jest dynamika wkraczania młodych osób w dorosłość i czy występują różnice międzypłciowe? 2) Czy i w jaki sposób komunikacja w rodzinie w ocenie młodych osób zmienia się wraz z ich wiekiem? 3) Czy zachodzą związki pomiędzy komunikacją w rodzinie w percepcji młodych osób a procesem osiągania przez nich dorosłości, jeśli tak, to jakie? Biorąc pod uwagę różnorodność w zakresie ścieżek życiowych młodych ludzi, uwarunkowaną czynnikami gospodarczymi i społeczno-kulturowymi, oraz nie pomijając zjawiska odraczania dorosłości (Arnett, 2000), zaproponowano autorski model wkraczania w dorosłość, uwzględniający wymiar społeczny i wymiar psychiczny dorosłości, oceniane w sposób subiektywny (osoba badana) i obiektywny (badacz). Model ten stał się podstawą do skonstruowania narzędzi do badania dorosłości (Wysota, Bakiera, 2019), które zostały wykorzystane w badaniach. Analizę komunikacji osadzono w teorii wzorców komunikacji rodzinnej, konceptualizującej komunikację według dwóch kluczowych wymiarów: zorientowania na zgodność oraz zorientowania na rozmowę. Wymiary te stanowią podstawę do scharakteryzowania wzorców komunikacji: pluralistycznego, opiekuńczego, zgodnego, nieustrukturalizowanego.

Metoda. Badanie miało charakter longitudinalny i obejmowało trzy pomiary w odstępach półrocznych. Prowadzone było w wersji on-line za pośrednictwem strony internetowej opracowanej wyłącznie na potrzeby badania. Jego uczestnikami były osoby, które w momencie zgłaszania się do udziału w badaniu miały ukończone 19 lat. Wszystkie były osobami pełnosprawnymi, pochodzącymi z rodzin biologicznych, pełnych, w których rodzice pozostawali w związku małżeńskim i prowadzili wspólne gospodarstwo domowe. Do ostatecznych analiz zakwalifikowano wyniki pochodzące od 354 osób (192 kobiet i 162 mężczyzn), które wzięły udział we wszystkich trzech pomiarach i których sytuacja rodzinna według kryteriów włączania do badań nie uległa zmianie pomiędzy pomiarami. Osoby badane na każdym z etapów wypełniały komplet kwestionariuszy składający się z następujących narzędzi: *Kwestionariusza Wzorców Komunikacji Rodzinnej* (KWKR-M, KWKR-O), *Kwestionariusza Kompetencji Psychicznych Osób Dorosłych* (KKPD), *Kwestionariusza Poczucia Ukształtowania Kompetencji Psychicznych Osób Dorosłych* (KPUKPD), *Kwestionariusza Ról i Zadań Społecznych Dorosłości* (KRZD), *Kwestionariusza Poczucia Gotowości do Realizacji Ról i Zadań Społecznych Dorosłości* (KPGRZD) oraz *Ankiety danych osobowych*.

Wyniki. Badania wykazały, iż stopień realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości oraz poziom poczucia gotowości do ich realizacji, a także stopień ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych oraz poziom poczucia ich ukształtowania wzrastają wraz z wiekiem osób badanych (wyniki ogólne). Badani mężczyźni przejawiają wyższy niż kobiety stopień ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych, wyższy poziom poczucia ich ukształtowania oraz niższy niż kobiety poziom poczucia gotowości do realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości. Nie

odnotowano natomiast różnic międzypłciowych w zakresie stopnia realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości. Biorąc pod uwagę komunikację, okazało się, że ojcowie są generalnie bardziej niż matki zorientowani na zgodność w ocenie młodych osób, przy czym u obojga rodziców w ocenie osób badanych nasilenie tego wymiaru maleje wraz z kolejnymi pomiarami. Z kolei matki są generalnie bardziej niż ojcowie zorientowane na rozmowę w ocenie młodych osób na każdym etapie badania, przy czym tylko u ojców w ocenie badanych nasilenie tego wymiaru zwiększa się wraz z kolejnymi pomiarami. Pomimo to jednak na żadnym etapie badania nie osiąga poziomu nasilenia, który spostrzegany jest u matek. Zmiany częstości wzorców komunikacji w ocenie osób badanych odnotowano jedynie w przypadku wzorca nieustrukturalizowanego i opiekuńczego matek. Odnotowano związki dodatnie pomiędzy spostrzeganym przez młode osoby nasileniem orientacji na rozmowę matek i ojców a stopniem ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych oraz poczuciem ich ukształtowania (wyniki ogólne). W przypadku orientacji na zgodność występują związki ujemne, przy czym siła związków jest nieco większa w przypadku matek niż ojców. Kształtowaniu się wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych i poczuciu ich ukształtowania (wyniki ogólne) sprzyja wzorzec pluralistyczny matek i ojców. Z kolei wzorzec opiekuńczy matek i ojców w ocenie młodych osób sprzyja kształtowaniu się takich atrybutów dorosłości w wymiarze społecznym jak: stała praca, niezależność finansowa, prowadzenie oddzielnego gospodarstwa domowego oraz poczucie gotowości do podjęcia stałej pracy, poczucie gotowości do prowadzenia gospodarstwa domowego, poczucie gotowości do niezależności finansowej.

Dyskusja. Uzyskane wyniki generalnie potwierdzają założenie o procesualnym charakterze osiągania dorosłości (Appelt i Wojciechowska, 2002; Arnett, 1997, 2000; Gurba, 2011). Jednak biorąc pod uwagę poszczególne atrybuty dorosłości w wymiarze społecznym i psychicznym, okazuje się, że nie wszystkie zmiany zachodzące wraz z kolejnymi pomiarami są istotne statystycznie. Zatem należy uznać, że proces osiągania dorosłości przez młode osoby jest wielowymiarowy i nie zawsze przebiega w sposób zharmonizowany (Glanc, 2011), a dorosłość jest złożona i zawiera w sobie różnorodne aspekty. Ponadto proces ten przebiega w odmienny sposób u kobiet i mężczyzn. Wyniki pozwalają także zauważyć, że komunikacja w rodzinie również ma charakter procesualny, a matki i ojcowie różnią się w sposobach komunikowania się ze swoimi dziećmi (w ocenie dzieci). Uwzględniając to, że proces osiągania dorosłości jest złożony, okazuje się, że nie jest możliwe wyznaczenie jednego wzorca komunikacji, który sprzyjałby kształtowaniu się u młodych osób wszystkich atrybutów dorosłości w wymiarze społecznym, jak i psychicznym. Biorąc pod uwagę związki pomiędzy wymiarami komunikacji matek i ojców w ocenie młodych osób a atrybutami dorosłości, można zauważyć, że jakość komunikacji z rodzicami w przypadku osiągania dorosłości w wymiarze społecznym odgrywa mniejszą rolę niż w przypadku osiągania dorosłości w wymiarze psychicznym. Uzyskane wyniki potwierdzają jednak szczególną rolę matki w procesie wychowania dzieci. Pokazały one, że szczególne znaczenie w osiąganiu dorosłości w wymiarze psychicznym odgrywa orientacja na rozmowę matek, która w sposób istotny sprzyja zarówno kształtowaniu się wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych, jak również nabywaniu poczucia ich ukształtowania.

Słowa kluczowe: wkraczanie w dorosłość, społeczny wymiar dorosłości, psychiczny wymiar dorosłości, wymiary komunikacji rodzinnej, wzorce komunikacji rodzinnej, pluralistyczny wzorzec komunikacji, zgodny wzorzec komunikacji, nieustrukturalizowany wzorzec komunikacji, opiekuńczy wzorzec komunikacji

SUMMARY

Aim. The aim of this study was to conduct an empirical analysis of the relationships between the way parents communicate with young people and the process of entering adulthood by these people. The author made an attempt to answer three main questions, which are as follows: 1) What are the dynamics of entering adulthood by young people and are there any gender differences? 2) Does communication in the family, in young people's judgment, change with their age, and if so, how? 3) In the opinion of young people, are there any relationships between communication in the family and the process of reaching adulthood, and if so, what are they? Taking into account the variability and diversity in young people's life paths, conditioned by socio-cultural factors, and not ignoring the phenomenon of postponing adulthood (Arnett, 2000), the author proposed an original model of entering adulthood, which included the social and mental dimensions of adulthood assessed in a subjective way (the respondent) and an objective way (the researcher). This model became the basis for constructing tools for studying adulthood (Wysota & Bakiera, 2019), which were used in the research. The analysis of communication was embedded in the Theory of Family Communication Patterns which conceptualizes communication according to two key dimensions: conformity orientation and conversation orientation. These became the basis for characterizing communication patterns: pluralistic, protective, consensual, and laissez-faire.

Method. The study was longitudinal and included three measurements, each after a period of six months. It was conducted online via a website created solely for the purpose of the study. Its participants were 19 years old at the time of applying. All of them were able-bodied people from full biological families, in which the father and mother were married and ran a common household. The final analyses included the results of 354 people (192 women and 162 men) who took part in all three measurements and whose family situation according to the initial criteria did not change between the measurements. At each stage, the respondents completed a set of questionnaires consisting of the following tools: the Questionnaire of Family Communication Patterns (KWKR-M, KWKR-O), the Questionnaire of Mental Competencies of Adults (KKPD), the Questionnaire of the Sense of Development of Mental Competencies of Adults (KPUKPD), the Questionnaire of Roles and Social Tasks of Adults (KRZD), the Questionnaire of the Sense of Readiness to Fulfill Roles and Social Tasks of Adults (KPGRZD), and the Questionnaire of Personal Data.

Results. Research showed that the degree of fulfillment of all social roles and tasks of adulthood and the level of readiness to fulfill them, as well as the degree of development of all adult mental competences and the level of the sense of their development increase with age of the respondents (general results). The male respondents show a higher degree of development of all mental competences, a higher level of the sense of their development and a lower level of the sense of readiness to fulfill all social roles and tasks of adulthood than the female respondents. However, there were no differences between the sexes in terms of the degree of fulfillment of all social roles and tasks of adulthood. In terms of communication, it

was concluded that fathers are generally more oriented towards conformity than mothers, according to young people. Yet, in the opinion of the respondents, the intensity of this dimension in both parents decreases with subsequent measurements. On the other hand, mothers are generally more conversation-oriented than fathers in young people's judgment at each stage of the study. Yet, according to the respondents, the intensity of this dimension in fathers increases with subsequent measurements. Nevertheless, it does not reach the level of intensity observed in mothers at any stage of the study. Changes in the frequency of communication patterns, as assessed by respondents, were noted only in the case of the laissez-faire and protective patterns in mothers. Positive associations were observed between the intensification of conversation orientation in mothers and fathers, as perceived by young people, and the degree of development of all mental competences and the sense of their development (general results). In the case of conformity orientation, there were negative associations, stronger in the case of mothers than fathers. The development of all mental competences of adults and the sense of their development (general results) are fostered by the pluralistic pattern in mothers and fathers. On the other hand, the protective pattern of mothers and fathers, as assessed by young people, is conducive to developing attributes in the social dimension such as: having a permanent job, financial independence, running a separate household, as well as a sense of readiness to take up a permanent job, a sense of readiness to run a household, a sense of readiness for financial independence.

Discussion. The obtained results generally confirm the assumption about the processual character of reaching adulthood (Appelt & Wojciechowska, 2002; Arnett, 1997, 2000; Gurba, 2011). However, taking into account the individual attributes of adulthood in the social and mental dimensions, it turns out that not all changes occurring with subsequent measurements are statistically significant. Therefore, it should be acknowledged that the process of reaching adulthood by young people is multidimensional and not always harmonized (Glanc, 2011), and adulthood is complex and includes various aspects. Moreover, the process is different for men and women. The results also show that communication in the family is also processual, and mothers and fathers differ in the ways of communicating with their children (as assessed by their children). Considering that the process of reaching adulthood is complex, it turns out that it is not possible to define a single communication pattern that would aid the development of all the attributes of adulthood in the social and mental dimensions. Taking into account the interrelationships between the mothers' and fathers' dimensions of communication, as assessed by young people, and the attributes of adulthood, it can be noticed that the quality of communication with parents plays a lesser role in the case of reaching adulthood in the social dimension than in the case of reaching adulthood mentally. However, the obtained results confirm a special role of the mother in the process of bringing up children. The obtained results also show that the conversation orientation in mothers plays a special role in reaching adulthood in the mental dimension, as it significantly contributes to the development of all mental competences of adults, as well as the sense of their development.

Keywords: transition to adulthood, social dimension of adulthood, mental dimension of adulthood, dimensions of family communication, patterns of family communication, pluralistic communication pattern, consensual communication pattern, laissez-faire communication pattern, protective communication pattern

SPIS TREŚCI

Wprowadzenie 18
1. Wkraczanie młodych osób w dorosłość 24
1.1. Wprowadzenie 24
1.2. Przemiany społeczno-kulturowe oraz gospodarcze jako kontekst wkraczania w dorosłość 26
1.3. Osiąganie dorosłości 31
1.3.1. Charakterystyka socjodemograficzna funkcjonowania współczesnych młodych osób 31
1.3.2. Wskaźniki dorosłości – przegląd wybranych ujęć teoretycznych i definicji dorosłości 35
1.3.3. Indywidualne koncepcje dorosłości – przegląd badań 44
1.3.4. Dorosłość w modelu dwuwymiarowym – propozycja autorska 52
1.4. Podsumowanie 61
2. Rodzinne uwarunkowania osiągania dorosłości 63
2.1. Wprowadzenie 63
2.2. Znaczenie rodziny pochodzenia 64
2.2.1. Struktura rodziny generacyjnej 64
2.2.2. Kontekstowe cechy rodziny generacyjnej 67
2.3. Pełnienie ról rodzicielskich wobec dorastających dzieci 71
2.3.1. Kontrola rodzicielska 71
2.3.2. Postawy rodziców wobec dorosłości 75
2.3.3. Postawy rodzicielskie 79
2.3.4. Wsparcie rodzicielskie 82
2.4. Relacje i stosunki emocjonalne pomiędzy członkami rodziny 84
2.4.1. Charakterystyka relacji pomiędzy rodzicami a wkraczającymi w dorosłość dziećmi 84
2.4.2. Znaczenie stosunków emocjonalnych w rodzinie dla osiągania dorosłości przez młode osoby 87
2.5. Podsumowanie 94
3. Komunikacja w rodzinie a osiąganie dorosłości 96
3.1. Wprowadzenie 96
3.2. Komunikacja w rodzinie 97
3.3. Teoria wzorców komunikacji rodzinnej 103
3.3.1. Podstawowe założenia teorii wzorców komunikacji rodzinnej 104
3.3.2. Wymiary komunikacji rodzinnej 106
3.3.3. Komunikacja w różnych typach rodzin 109
3.4. Wymiary i wzorce komunikacji rodzinnej a osiąganie dorosłości przez młode osoby – przegląd badań 114
3.5. Różnice międzypłciowe w komunikacji rodzinnej 122
3.6. Podsumowanie 125
4. Metodologia badań własnych 127
4.1. Wprowadzenie 127
4.2. Problemy badawcze i hipotezy 127
4.3. Struktura badanych zmiennych oraz operacjonalizacja 135
4.3.1. Układ zmiennych 135
4.3.2. Narzędzia badawcze 142

4.4. Uczestnicy badania 150
4.5.Procedura i organizacja badań 153
4.6. Podsumowanie 155
5. Analiza wyników 157
5.1. Wprowadzenie 157
5.2. Wkraczanie w dorosłość (weryfikacja hipotez z grupy pytań badawczych numer 1) . 158
5.3. Komunikacja w rodzinie (weryfikacja hipotez z grupy pytań badawczych numer 2) . 204
5.4. Komunikacja w rodzinie a wkraczanie młodych osób w dorosłość (weryfikacja hipotez z grupy pytań badawczych numer 3) 209
5.5. Podsumowanie 272
6. Dyskusja wyników 274
6.1.Wprowadzenie 274
6.2. Wkraczanie w dorosłość 275
6.3. Komunikacja w rodzinie 284
6.4. Komunikacja w rodzinie a wkraczanie młodych osób w dorosłość 291
6.5. Podsumowanie 310
Załączniki 321
Bibliografia 321

SPIS TABEL

Tabela 1 Wskaźniki dorosłości w wybranych koncepcjach teoretycznych 41
Tabela 2 Kategorie atrybutów dorosłości najczęściej wybierane przez polskich 15-latków i 18-latków oraz osoby dorosłe (%) 46
Tabela 3 Atrybuty dorosłości najczęściej wybierane przez osoby badane 47
Tabela 4 Atrybuty osoby dorosłej najczęściej wybierane w badaniach własnych 50
Tabela 5 Dorosłość – ujęcie autorskie 59
Tabela 6 Atrybuty dorosłości w wymiarze społecznym i psychicznym ujmowane z dwóch perspektyw (ujęcie autorskie) 59
Tabela 7 Charakterystyka postaw rodzicielskich wobec osiągania dorosłości przez dzieci według Kloap i Hendry 76
Tabela 8 Aksjomaty komunikacyjne sformułowane przez Watzlawicka i Beavin 101
Porównanie rodzin wysoko i nisko zorientowanych na rozmowę 107
Tabela 9 Porównanie rodzin wysoko i nisko zorientowanych na zgodność 108
Tabela 10 Typologia rodzin według nasilenia wymiarów komunikacji rodzinnej 110
Tabela 11 Operacjonalizacja badanych zmiennych 137
Tabela 12 Wielkość współczynników alfa Cronbacha dla każdej skali obu wersji
Tabela 13 Kwestionariusza Wzorców Komunikacji Rodzinnej (KWKR-M i KWKR-O) 143
Narzędzia do badania dorosłości ujmowanej w wymiarze społecznym
Tabela 14 i psychicznym z perspektywy obiektywnej i subiektywnej 145
Tabela 15 Skale Kwestionariusza Kompetencji Psychicznych Osób Dorosłych (KKPD) 147
Tabela 16 Współczynniki alfa Cronbacha dla skal KKPD 148
Tabela 17 Charakterystyka osób badanych – dane z trzykrotnego pomiaru 151
Tabela 18 Realizacja ról i zadań społecznych dorosłości – dane z trzykrotnego pomiaru 158
Tabela 19 Poczucie gotowości do realizacji ról i zadań społecznych dorosłości – dane z trzykrotnego pomiaru 160
Tabela 20 Stopień realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości (wynik ogólny) oraz poziom poczucia gotowości do realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości (wynik ogólny) w zależności od wieku (ANOVA) 161
Tabela 21 Stopień realizacji poszczególnych ról i zadań społecznych dorosłości w zależności od wieku (test rang Friedmana) 162
Tabela 22 Poziom poczucia gotowości do realizacji poszczególnych ról i zadań społecznych dorosłości w zależności od wieku (test rang Friedmana) . 164
Tabela 23 Oszacowane wartości czynników stanu początkowego (intercept) i wielkości zmiany (slope) dla analizowanych modeli 169
Tabela 24 Kompetencje psychiczne osób dorosłych – dane z trzykrotnego pomiaru 170
Tabela 25 Poczucie ukształtowania kompetencji psychicznych osób dorosłych – dane z trzykrotnego pomiaru 170
Tabela 26 Stopień ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych (wynik ogólny) oraz poziom poczucia ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych (wynik ogólny) w zależności od wieku (ANOVA) 171
Tabela 27 Stopień ukształtowania poszczególnych kompetencji psychicznych osób dorosłych w zależności od wieku (ANOVA) 173

Tabela 28 Poziom poczucia ukształtowania poszczególnych kompetencji psychicznych osób dorosłych w zależności od wieku (test rang Friedmana) 175
Tabela 29 Oszacowane wartości czynników stanu początkowego (intercept) i wielkości zmiany (slope) dla analizowanych modeli 179
Tabela 30 Porównanie kobiet i mężczyzn pod względem wyników ogólnych: stopnia realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości oraz poziomu poczucia gotowości do realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości (test t-Studenta dla prób niezależnych) 180
Tabela 31 Porównanie kobiet i mężczyzn pod względem stopnia realizacji poszczególnych ról i zadań społecznych dorosłości (test U Manna-Whitney'a)..... 181
Tabela 32 Porównanie kobiet i mężczyzn pod względem poziomu poczucia gotowości do realizacji poszczególnych ról i zadań społecznych dorosłości (test U Manna-Whitney'a)..... 182
Tabela 33 Porównanie kobiet i mężczyzn pod względem wyników ogólnych: stopnia ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych oraz poziomu poczucia ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych (test t-Studenta dla prób niezależnych) 184
Tabela 34 Porównanie kobiet i mężczyzn pod względem stopnia ukształtowania poszczególnych kompetencji psychicznych osób dorosłych (test t-Studenta dla prób niezależnych) 185
Tabela 35 Porównanie kobiet i mężczyzn pod względem poziomu poczucia ukształtowania poszczególnych kompetencji psychicznych osób dorosłych (test U Manna-Whitney'a)..... 186
Tabela 36 Realizacja ról i zadań społecznych dorosłości przez kobiety (n = 192) i mężczyzn (n = 162) – dane z trzykrotnego pomiaru..... 187
Tabela 37 Poczucie gotowości do realizacji ról i zadań społecznych dorosłości u kobiet (n = 192) i mężczyzn (n = 162) – dane z trzykrotnego pomiaru..... 189
Tabela 38 Ukształtowanie kompetencji psychicznych osób dorosłych u kobiet (n = 192) i mężczyzn (n = 162) – dane z trzykrotnego pomiaru 190
Tabela 39 Poczucie ukształtowania kompetencji psychicznych osób dorosłych u kobiet (n = 192) i mężczyzn (n=162) – dane z trzykrotnego pomiaru..... 191
Tabela 40 Stopień realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości, poziom poczucia gotowości do realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości, stopień ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych, poziom poczucia ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych w zależności od wieku w grupie kobiet i mężczyzn (ANOVA)..... 193
Tabela 41 Stopień realizacji poszczególnych ról i zadań społecznych dorosłości w zależności od wieku w grupie kobiet i mężczyzn (test rang Friedmana) 196
Tabela 42 Poziom poczucia gotowości do realizacji poszczególnych ról i zadań społecznych dorosłości w zależności od wieku w grupie kobiet i mężczyzn (test rang Friedmana) 198

Tabela 43 Stopień ukształtowania poszczególnych kompetencji psychicznych osób dorosłych w zależności od wieku w grupie kobiet i mężczyzn (ANOVA) 200
Tabela 44 Poziom poczucia ukształtowania poszczególnych kompetencji psychicznych osób dorosłych w zależności od wieku w grupie kobiet i mężczyzn (test rang Friedmana) 202
Tabela 45 Porównanie częstości występowania wzorców komunikacji matek i ojców w percepcji osób badanych w każdym z trzech pomiarów (testu Q Cochrana) 208
Tabela 46 Korelacje nasilenia orientacji na rozmowę matek i ojców w percepcji osób badanych z wynikami ogólnymi wymiaru społecznego i psychicznego dorosłości w trzech pomiarach (r Pearsona) 210
Tabela 47 Korelacje nasilenia orientacji na rozmowę matek i ojców w percepcji osób badanych z poszczególnymi atrybutami społecznymi i psychicznymi dorosłości w trzech pomiarach (r Pearsona, rho Spearmana) 210
Tabela 48 Korelacje nasilenia orientacji na zgodność matek i ojców w percepcji osób badanych z wynikami ogólnymi wymiaru społecznego i psychicznego w każdym z trzech pomiarów (r Pearsona) 214
Tabela 49 Korelacje nasilenia orientacji na zgodność matek i ojców w percepcji osób badanych z poszczególnymi atrybutami społecznymi i psychicznymi dorosłości w każdym z trzech pomiarów (r Pearsona, rho Spearmana) 215
Tabela 50 Współczynniki r Pearsona między stopniem ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych oraz poziomem poczucia ich ukształtowania, realizacją wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości oraz poziomem poczucia gotowości do ich realizacji a orientacją na rozmowę i zgodność matek i ojców w percepcji osób badanych 219
Tabela 51 Współczynniki wielokrotnej regresji liniowej modelu wyjaśniającego stopień ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych w pomiarze I 220
Tabela 52 Współczynniki wielokrotnej regresji liniowej modelu wyjaśniającego stopień ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych w pomiarze II 221
Tabela 53 Współczynniki wielokrotnej regresji liniowej modelu wyjaśniającego stopień ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych w pomiarze III 222
Tabela 54 Współczynniki wielokrotnej regresji liniowej dla modelu wyjaśniającego poziom poczucia ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych w pomiarze I 223
Tabela 55 Współczynniki wielokrotnej regresji liniowej dla modelu wyjaśniającego poziom poczucia ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych w pomiarze II 224
Tabela 56 Współczynniki wielokrotnej regresji liniowej dla modelu wyjaśniającego poziom poczucia ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych w pomiarze III 225
Tabela 57 Współczynniki wielokrotnej regresji liniowej dla modelu wyjaśniającego poziom poczucia gotowości do realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości w pomiarze III 226

Tabela 58 Porównanie wzorców komunikacji matek w percepcji osób badanych pod względem nasilenia atrybutów społecznych dorosłości w każdym z trzech pomiarów (H Kruskala-Wallisa) 227
Tabela 59 Porównanie wzorców komunikacji matek w percepcji osób badanych pod względem nasilenia atrybutów psychicznych dorosłości w każdym z trzech pomiarów (H Kruskala-Wallisa)..... 229
Tabela 60 Porównanie wzorców komunikacji ojców w percepcji osób badanych pod względem nasilenia atrybutów społecznych dorosłości w każdym z trzech pomiarów (H Kruskala-Wallisa)..... 232
Tabela 61 Porównanie wzorców komunikacji ojców w percepcji osób badanych pod względem nasilenia atrybutów psychicznych dorosłości w każdym z trzech pomiarów (H Kruskala-Wallisa)..... 233
Tabela 62 Porównanie wyróżnionych skupień pod względem stopnia realizacji poszczególnych ról i zadań społecznych dorosłości – pomiar I 237
Tabela 63 Analiza częstości wraz z testem χ^2 Pearsona dla wzorców komunikacji matek i ojców w percepcji osób badanych w zależności od skupienia – pomiar I (role i zadania społeczne dorosłości) 239
Tabela 64 Porównanie wyróżnionych skupień pod względem stopnia realizacji poszczególnych ról i zadań społecznych dorosłości – pomiar II..... 240
Tabela 65 Analiza częstości wraz z testem χ^2 Pearsona dla wzorców komunikacji matek i ojców w percepcji osób badanych w zależności od skupienia – pomiar II (role i zadania społeczne dorosłości)..... 242
Tabela 66 Porównanie wyróżnionych skupień pod względem stopnia realizacji poszczególnych ról i zadań społecznych dorosłości – pomiar III 243
Tabela 67 Analiza częstości wraz z testem χ^2 Pearsona dla wzorców komunikacji w percepcji osób badanych w zależności od skupienia – pomiar III (role i zadania społeczne dorosłości) 245
Tabela 68 Porównanie wyróżnionych skupień pod względem poziomu poczucia gotowości do realizacji poszczególnych ról i zadań społecznych dorosłości – pomiar I..... 246
Tabela 69 Analiza częstości wraz z testem χ^2 Pearsona dla wzorców komunikacji matek i ojców w percepcji osób badanych w zależności od skupienia – pomiar I (poczucie gotowości do realizacji ról i zadań społecznych dorosłości) 248
Tabela 70 Porównanie wyróżnionych skupień pod względem poziomu poczucia gotowości do realizacji poszczególnych ról i zadań społecznych dorosłości – pomiar II 249
Tabela 71 Analiza częstości wraz z testem χ^2 Pearsona dla wzorców komunikacji matek i ojców w percepcji osób badanych w zależności od skupienia – pomiar II (poczucie gotowości do realizacji ról i zadań społecznych dorosłości) 251
Tabela 72 Porównanie wyróżnionych skupień pod względem poziomu poczucia gotowości do realizacji poszczególnych ról i zadań społecznych dorosłości – pomiar III 252
Tabela 73 Analiza częstości wraz z testem χ^2 Pearsona dla wzorców komunikacji matek i ojców w percepcji osób badanych w zależności od skupienia – pomiar III (poczucie gotowości do realizacji ról i zadań społecznych dorosłości) 254

Tabela 74 Porównanie wyróżnionych skupień pod względem stopnia ukształtowania poszczególnych kompetencji psychicznych osób dorosłych – pomiar I 254
Tabela 75 Analiza częstości wraz z testem χ^2 Pearsona dla wzorców komunikacji matek i ojców w percepcji osób badanych w zależności od skupienia – pomiar I (stopień ukształtowania kompetencji psychicznych osób dorosłych) 256
Tabela 76 Porównanie wyróżnionych skupień pod względem stopnia ukształtowania poszczególnych kompetencji psychicznych osób dorosłych – pomiar II 257
Tabela 77 Analiza częstości wraz z testem χ^2 Pearsona dla wzorców komunikacji matek i ojców w percepcji osób badanych w zależności od skupienia – pomiar II (stopień ukształtowania kompetencji psychicznych osób dorosłych) 259
Tabela 78 Porównanie wyróżnionych skupień pod względem stopnia ukształtowania poszczególnych kompetencji psychicznych osób dorosłych – pomiar III 260
Tabela 79 Analiza częstości wraz z testem χ^2 Pearsona dla wzorców komunikacji matek i ojców w percepcji osób badanych w zależności od skupienia – pomiar III (stopień ukształtowania kompetencji psychicznych osób dorosłych) 261
Tabela 80 Porównanie wyróżnionych skupień pod względem poziomu poczucia ukształtowania poszczególnych kompetencji psychicznych osób dorosłych – pomiar I 262
Tabela 81 Analiza częstości wraz z testem χ^2 Pearsona dla wzorców komunikacji matek i ojców w percepcji osób badanych w zależności od skupienia – pomiar I (poczucie ukształtowania kompetencji psychicznych osób dorosłych) 263
Tabela 82 Porównanie wyróżnionych skupień pod względem poziomu poczucia ukształtowania poszczególnych kompetencji psychicznych osób dorosłych – pomiar II 265
Tabela 83 Analiza częstości wraz z testem χ^2 Pearsona dla wzorców komunikacji matek i ojców w percepcji osób badanych w zależności od skupienia – pomiar II (poczucie ukształtowania kompetencji psychicznych osób dorosłych) 266
Tabela 84 Porównanie wyróżnionych skupień pod względem poziomu poczucia ukształtowania poszczególnych kompetencji psychicznych osób dorosłych – pomiar III 267
Tabela 85 Analiza częstości wraz z testem χ^2 Pearsona dla wzorców komunikacji matek i ojców w percepcji osób badanych w zależności od skupienia – pomiar III (poczucie ukształtowania kompetencji psychicznych osób dorosłych) 269
Tabela 86 Zestawienie pytań badawczych, hipotez oraz uzyskanych wyników i płynących z nich wniosków 313
Tabela 87 Statystyki opisowe dla zmiennych ilościowych wraz z testem Kołmogorowa-Smirnowa 364
Tabela 88 Statystyki opisowe dla zmiennych porządkowych 366
Tabela 89 Porównanie wzorców komunikacji matek w percepcji osób badanych pod względem atrybutów społecznych i psychicznych dorosłości – pomiar I (H Kruskala-Wallisa) 368

Tabela 90 Porównanie wzorców komunikacji matek w percepcji osób badanych pod względem atrybutów społecznych i psychicznych dorosłości – pomiar II (H Kruskala-Wallisa) 371
Tabela 91 Porównanie wzorców komunikacji matek w percepcji osób badanych pod względem atrybutów społecznych i psychicznych dorosłości – pomiar III (H Kruskala-Wallisa) 374
Tabela 92 Porównanie wzorców komunikacji ojców w percepcji osób badanych pod względem atrybutów społecznych i psychicznych dorosłości – pomiar I (H Kruskala-Wallisa) 377
Tabela 93 Porównanie wzorców komunikacji ojców w percepcji osób badanych pod względem atrybutów społecznych i psychicznych dorosłości – pomiar II (H Kruskala-Wallisa) 380
Tabela 94 Porównanie wzorców komunikacji ojców w percepcji osób badanych pod względem atrybutów społecznych i psychicznych dorosłości – pomiar III (H Kruskala-Wallisa) 383

SPIS RYSUNKÓW

Rysunek 1 Struktura badanych zmiennych 136
Rysunek 2 Stopień realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości (wynik ogólny) oraz poziom poczucia gotowości do realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości (wynik ogólny) w zależności od wieku 161
Rysunek 3 Stopień realizacji poszczególnych ról i zadań społecznych dorosłości w zależności od wieku 163
Rysunek 4 Poziom poczucia gotowości do realizacji poszczególnych ról i zadań społecznych dorosłości w zależności od wieku 165
Rysunek 5 LGCM dla stopnia realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości – wynik ogólny (Model 1) 167
Rysunek 6 LGCM dla poczucia gotowości do realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości – wynik ogólny (Model 2) 168
Rysunek 7 Stopień ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych (wynik ogólny) oraz poziom poczucia ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych (wynik ogólny) w zależności od wieku 172
Rysunek 8 Stopień ukształtowania poszczególnych kompetencji psychicznych osób dorosłych w zależności od wieku 174
Rysunek 9 Poziom poczucia ukształtowania poszczególnych kompetencji psychicznych osób dorosłych w zależności od wieku 176
Rysunek 10 LGCM dla stopnia ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych - wynik ogólny (Model 1) 177
Rysunek 11 LGCM dla poczucia ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych – wynik ogólny (Model 2) 178
Rysunek 12 Stopień realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości, poziom poczucia gotowości do realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości, stopień ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych, poziom poczucia ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych w zależności od wieku w grupie kobiet 194
Rysunek 13 Stopień realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości, poziom poczucia gotowości do realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości, stopień ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych, poziom poczucia ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych w zależności od wieku w grupie mężczyzn 194
Rysunek 14 Stopień realizacji poszczególnych ról i zadań społecznych dorosłości w zależności od wieku w grupie kobiet 196
Rysunek 15 Stopień realizacji poszczególnych ról i zadań społecznych dorosłości w zależności od wieku w grupie mężczyzn 197
Rysunek 16 Poziom poczucia gotowości do realizacji poszczególnych ról i zadań społecznych dorosłości w zależności od wieku w grupie kobiet 198
Rysunek 17 Poziom poczucia gotowości do realizacji poszczególnych ról i zadań społecznych dorosłości w zależności od wieku w grupie mężczyzn 199

Rysunek 18 Poziom poczucia ukształtowania poszczególnych kompetencji psychicznych osób dorosłych w zależności od wieku w grupie kobiet 201
Rysunek 19 Poziom poczucia ukształtowania poszczególnych kompetencji psychicznych osób dorosłych w zależności od wieku w grupie mężczyzn 201
Rysunek 20 Poziom poczucia ukształtowania poszczególnych kompetencji psychicznych osób dorosłych w zależności od wieku w grupie kobiet 203
Rysunek 21 Poziom poczucia ukształtowania poszczególnych kompetencji psychicznych osób dorosłych w zależności od wieku w grupie mężczyzn 204
Rysunek 22 Oszacowane średnie brzegowe dla spostrzeganego przez osoby badane nasilenia orientacji na zgodność matek i ojców w zależności od wieku osób badanych 206
Rysunek 23 Oszacowane średnie brzegowe dla spostrzeganego przez osoby badane nasilenia orientacji na rozmowę matek i ojców w zależności od wieku osób badanych 207
Rysunek 24 Skupienia wyróżnione na podstawie stopnia realizacji poszczególnych ról i zadań społecznych dorosłości – pomiar I 238
Rysunek 25 Skupienia wyróżnione na podstawie stopnia realizacji poszczególnych ról i zadań społecznych dorosłości – pomiar II 241
Rysunek 26 Skupienia wyróżnione na podstawie stopnia realizacji poszczególnych ról i zadań społecznych dorosłości – pomiar III 244
Rysunek 27 Skupienia wyróżnione na podstawie poziomu poczucie gotowości do realizacji poszczególnych ról i zadań społecznych dorosłości – pomiar I 247
Rysunek 28 Skupienia wyróżnione na podstawie poziomu poczucie gotowości do realizacji poszczególnych ról i zadań społecznych dorosłości – pomiar II 250
Rysunek 29 Skupienia wyróżnione na podstawie poziomu poczucia gotowości do realizacji poszczególnych ról i zadań społecznych dorosłości – pomiar I 252
Rysunek 30 Skupienia wyróżnione na podstawie stopnia ukształtowania poszczególnych kompetencji psychicznych osób dorosłych – pomiar I. 255
Rysunek 31 Skupienia wyróżnione na podstawie stopnia ukształtowania poszczególnych kompetencji psychicznych osób dorosłych – pomiar II 258
Rysunek 32 Skupienia wyróżnione na podstawie stopnia ukształtowania poszczególnych kompetencji psychicznych osób dorosłych – pomiar III 260
Rysunek 33 Skupienia wyróżnione na podstawie poziomu poczucia ukształtowania poszczególnych kompetencji psychicznych osób dorosłych – pomiar I 263
Rysunek 34 Skupienia wyróżnione na podstawie poziomu poczucia ukształtowania poszczególnych kompetencji psychicznych osób dorosłych – pomiar II 265
Rysunek 35 Skupienia wyróżnione na podstawie poziomu poczucia ukształtowania poszczególnych kompetencji psychicznych osób dorosłych – pomiar III 268

WPROWADZENIE

Ze względu na zmiany społeczno-kulturowe i gospodarcze w zachodnich społeczeństwach, współcześni młodzi ludzie znacznie później niż ich rodzice realizują dorosłe role i zadania życiowe. Najprawdopodobniej ma to związek z wydłużeniem się ścieżki wiodącej młode osoby do uzyskania samodzielności ekonomicznej, która możliwa jest do osiągniecia głównie dzięki posiadaniu stabilnej pracy zawodowej (Zagórska i in., 2012), a wcześniej poprzez zdobycie wykształcenia. Po przekroczeniu 18. roku życia młode osoby niezaprzeczalnie stają się dorosłymi w wymiarze formalno-prawnym, co jednak nie oznacza, że są dorosłe pod względem psychicznym i społecznym. Większość osób (56%) znajdujących się pomiędzy 18. a 25. rokiem życia na pytanie: „Czy czujesz się już osobą dorosłą?", odpowiada, że w pewnych obszarach tak, w innych nie (Arnett i Schwab, 2012). Należy zatem uznać, że człowiek nie staje się dorosłym wraz z uzyskaniem pełnoletności lub z momentem spełnienia jednego kryterium, a dorosłość jest konstruktem złożonym i niejednorodnym. Ponadto obecnie dorosłość należy traktować jako wynik rozciągniętego w czasie procesu stawania się osobą dorosłą (Gurba, 2011), procesu rozgrywającego się powoli i stopniowo, mającego również charakter psychologiczny, wewnętrzny i niematerialny (Arnett, 1997).

Dane Głównego Urzędu Statystycznego (2016) pokazują, że w ciągu ostatnich dziesięcioleci w Polsce nastąpiło przesunięcie grupy wiekowej najczęstszego zawierania małżeństw oraz urodzenia pierwszego dziecka z 20–24 lat na 25–29 lat. Spadła również liczba związków małżeńskich – w roku 1980 zawarto 307 tys. nowych związków małżeńskich, w roku 1990 – 258 tys., w roku 2000 – 211 tys., w roku 2010 – 228 tys., w roku 2019 183 tys., w roku 2020 – 145 tys. GUS (2021). Ponadto wzrósł poziom wykształcenia nowożeńców, co wskazuje na to, że młodzi ludzie chcą w pierwszej kolejności ukończyć formalną edukację i zdobyć pozycję zawodową, a dopiero potem założyć rodzinę. Odnotowane tendencje pozwalają wnioskować, że obecnie realizacja ról społecznych nie może stanowić wyłącznego kryterium dorosłości. Badania własne (Wysota, 2016) przeprowadzone na grupie 170 osób powyżej 18. roku również pokazują, że pojęcie dorosłości łączy w sobie zarówno wymiar społeczny, jak i wymiar psychiczny. Osoby badane wśród kryteriów społecznych dorosłości najczęściej podawały: podjęcie pracy, mieszkanie „na swoim", ukończenie edukacji; natomiast wśród kryteriów psychicznych: odpowiedzialność, samodzielność w podejmowaniu decyzji oraz posiadanie celu w życiu.

Zatem analizując proces osiągania dorosłości, należy brać pod uwagę zarówno atrybuty społeczne, jak i psychiczne dorosłości.

Obecnie jednostka z jednej strony może bez znacznych społecznych restrykcji odłożyć w czasie realizację takich zadań rozwojowych jak: wyprowadzenie się z domu rodzinnego, podjęcie stałej pracy czy założenie rodziny. Jednak jeśli ów okres „odkładania" trwa zbyt długo, może ona spotkać się z negatywną reakcją otoczenia. Młodzi ludzie, którzy świadomie unikają podejmowania zobowiązań charakterystycznych dla osób dorosłych, mogą zostać nazwani „dziecinnymi dorosłymi" (Brzezińska i in., 2011). Zdaniem Zajicek i Koski (2003), pomimo iż w ciągu ostatnich 30 lat wyobrażenia na temat singla ewoluowały, to jednak wciąż utrzymuje się tendencja do społecznego etykietowania i stygmatyzacji singli jako osób samotnych, którym „czegoś brakuje" i które odchylają się od norm ugruntowanych w naszej kulturze w instytucji małżeństwa i rodziny. A zatem społeczeństwo w pewien sposób na początku dorosłości jest dość tolerancyjne, jeśli chodzi o realizowanie przez młode osoby dorosłych ról społecznych, jednak z czasem zaczyna wymagać od jednostek podejmowania kluczowych decyzji życiowych. Pomimo że wskaźniki uznawane przez młode osoby za najważniejsze do określania dorosłości (wyrażone w posiadanych koncepcjach dorosłości) w ciągu ostatnich lat zmieniły się z zewnętrznych wydarzeń na wewnętrzne, które mają charakter psychologiczny, stopniowalny i indywidualistyczny (Nelson i in., 2004), to pojęcie dorosłości zawiera w sobie zarówno subiektywną, jak i obiektywną ocenę. Dorosłość jest obecnie w dużej mierze kwestią jednostki (poczucie dorosłości), ale wciąż – choć zapewne w mniejszym stopniu niż wcześniej – także kwestią społeczeństwa.

W związku z powyższym w niniejszej pracy za podstawę badań przyjęto dwuwymiarowy model wkraczania w dorosłość, w którym wyróżniono wymiar społeczny (związany z realizowaniem przez młode osoby ról i zadań społecznych dorosłości), oraz psychiczny (związany z kształtowaniem się u młodych osób kompetencji psychicznych charakterystycznych dla osób dorosłych). Wymiary te są analizowane łącznie z dwóch perspektyw: subiektywnej (odnoszącej się do osobistych przekonań jednostki) i obiektywnej (odnoszącej się do perspektywy badacza, który podjął próbę obiektywizowania doświadczeń jednostki). Określenie wskaźników dorosłości na obu wyodrębnionych wymiarach odbyło się drogą empiryczną z wykorzystaniem teorii. Podczas tworzenia listy markerów dorosłości wzięto pod uwagę zarówno klasyczne teorie zadań rozwojowych Eriksona (2002), Havighursta (za: Gurba, 2011) oraz Levinsona (1986), współczesne koncepcje dorosłości (np. Oleś, 2011; Sadowska, 2003), jak i wyniki badań własnych (Wysota, 2018) oraz badań przeprowadzonych przez innych autorów (np. Arnett i Schwab, 2012; Gurba, 2008).

W literaturze przedmiotu rodzina jest wymieniana jako jeden z głównych obszarów mających znaczenie w stawaniu się przez młode osoby dorosłymi (Brzezińska i Syska, 2016). Badania (Piotrowski, 2010) pokazują, że 83% osób w wieku 18–21 lat mieszka z rodzicami, wśród osób w wieku 24–26 lat odsetek ten wynosi 30%, a w grupie osób w wieku 27–29 lat już tylko 15%. Ponadto większość osób w wieku 18–25 lat wciąż ma bliskie relacje z rodzicami, o czym świadczy częsty z nimi kontakt – 55% badanych kontaktuje się z nimi codziennie lub prawie codziennie, 24% kilka razy w tygodniu, 13% tylko raz w tygodniu i tylko 4% raz w miesiącu oraz 4% rzadziej niż raz w miesiącu (Arnett i Schwabb, 2012). Rodzina i rodzice najprawdopodobniej odgrywają kluczową rolę w procesie stawania się przez młodych ludzi dorosłymi osobami. Analiza wyników badań (np. Amato, 2000; Berg i in., 1999; Hofferth i Goldscheider, 2010; Miller, 2002) pozwala zauważyć, że szeroka gama zmiennych rodzinnych wpływa na osiąganie dorosłości przez młode osoby (np. kontekstowe i strukturalne cechy rodziny, czynniki związane z pełnieniem przez matkę i ojca ról rodzicielskich wobec dorastających dzieci, stosunki emocjonalne pomiędzy członkami rodziny). Innym bardzo ważnym aspektem funkcjonowania rodziny jest komunikacja. Jak podkreślają Richie i Fitzpatrick (1990), wpływ rodziny na indywidualne zachowania i rozwój jej członków jest najlepiej widoczny w obszarze komunikacji rodzinnej, bowiem komunikacja stanowi zewnętrzny, słyszalny objaw wzajemnych odniesień, postaw i przekonań. Treść rozmów, częstość ich podejmowania, czas trwania, ton, w jakim są prowadzone, oraz towarzyszące im elementy niewerbalne decydują o jej sile oddziaływania oraz skutkach i mają wpływ na wychowanie oraz rozwój dzieci, adolescentów oraz dorosłych (Kukułowicz, 1979). Jak wskazują Charoenthaweesub i Hale (2011), dobrze funkcjonujące rodziny zapewniają dzieciom dobre warunki do rozwoju. Dzieci wychowujące się i dorastające w takich rodzinach mają dużą szansę stać się dobrze funkcjonującymi dorosłymi – niezależnymi, autonomicznymi i odpowiedzialnymi. Bardzo ważnym elementem zapewniającym dobre funkcjonowanie rodzin jest właśnie komunikacja interpersonalna. Według wielu autorów jest to czynnik najważniejszy. Podobnie uważa Harwas-Napierała (2006), która pisze, że „z analiz modeli zdrowej (normalnej) rodziny wynika, że czynnikiem odróżniającym rodziny zdrowe od takich, które przejawiają znaczny stopień zakłóceń funkcjonowania, jest właściwy przebieg procesów informacyjnych bazujących na jasnej, otwartej komunikacji między (…) członkami rodziny" (s. 221).

W przeprowadzonych badaniach komunikacja była ujmowana z perspektywy teorii wzorców komunikacji rodzinnej (Koerner i Fitzpatrick, 2002a, 2002b, 2002c, 2006; Fitzpatrick i Ritchie, 1993; Fitzpatrick i Ritchie, 1994). Według jej autorów każda rodzina

rozwija i utrzymuje swój własny zestaw norm i zasad, które wyznaczają sposób (wzorzec), w jaki jej członkowie komunikują się między sobą. Wzorzec komunikowania się z kolei wyznacza określony sposób funkcjonowania rodziny oraz tworzy dane środowisko życia jej członków, wpływając na zdobywane przez nich doświadczenie, a tym samym na indywidualny rozwój każdego z nich. Dwa główne zestawy norm w rodzinie opisywane są przez wymiar orientacji na rozmowę oraz orientacji na zgodność. Pierwszy z nich odnosi się do stopnia, w jakim rodzina kreuje klimat otwartej rozmowy i swobodnej wymiany poglądów, wartości i pomysłów. Z kolei drugi odnosi się do stopnia, w jakim rodzina kreuje klimat jednorodności postaw, przekonań i wartości. Biorąc pod uwagę stopień nasilenia orientacji na rozmowę oraz orientacji na zgodność, można wyróżnić cztery wzorce komunikacji: pluralistyczny, opiekuńczy, nieustrukturalizowany, zgodny.

Badania pokazują, że: 1) wzorce komunikacyjne, które zachęcają do rozmowy i dialogu, pozostają w dodatnim związku z poziomem autonomii nastolatków (Koesten i Anderson, 2004); 2) nasilenie zgodności w komunikacji rodzinnej ma związek z niską samooceną dzieci (Bulanda i Debarun, 2009); 3) wymiar orientacji na rozmowę wiąże się pozytywnie z poczuciem własnej wartości młodych osób, otwartością, towarzyskością, a negatywnie z nieśmiałością (Huang, 1999); 4) im wyższy poziom orientacji na rozmowę w rodzinie pochodzenia, tym większa zdolność młodych osób do zarządzania własnymi emocjami (Osredkar, 2012), 5) dorosłe dzieci z rodzin o wysokim nasileniu orientacji na zgodność czują się mniej zdolne do podejmowania samodzielnych decyzji (Fitzpatrick i Ritchie, 1994). Nasilenie orientacji na rozmowę i orientacji na zgodność wyznacza określone środowisko funkcjonowania młodych osób pod względem stopnia przyzwolenia na posiadania własnego zdania oraz stopnia przyzwolenia na podejmowanie samodzielnych decyzji. Zwrócenie uwagi na te aspekty komunikacji rodzinnej wydaje się ważne, ponieważ czynnikiem utrudniającym przejście do dorosłości jest środowisko niedające młodym osobom możliwości testowania i wybierania alternatyw oraz środowisko niepozwalające na podejmowanie własnych decyzji (Rękosiewicz, 2012).

Biorąc pod uwagę powyższe informacje, celem pracy uczyniono empiryczną analizę związków pomiędzy sposobem komunikowania się rodziców z młodymi osobami a dynamiką procesu wkraczania w dorosłość przez te osoby. Inspiracje do podjęcia tej problematyki w badaniach własnych pochodziły z różnych źródeł. Przede wszystkim była to analiza literatury poświęconej rodzinie, w której podkreśla się istotny wpływ rodziny oraz komunikacji w rodzinie na rozwój wszystkich jej członków, oraz analiza literatury dotyczącej dorosłości, w której zwraca się uwagę na zmianę rozumienia tego pojęcia, a także zjawisko

odraczania dorosłości (np. Arnett, 2000; Dumlao i Botta, 2000; Koerner i Fitzpatrick, 2002; Liberska, 2004; Rostowska, 1995; Sillars i in. 2005; Stanley, 1978; Tyszkowa, 1990). Analiza literatury pozwoliła również dostrzec niedostatek prac podejmujących tematykę komunikacji rodziców z wkraczającymi w dorosłość młodymi osobami oraz roli komunikacji rodzinnej w osiąganiu dorosłości. Z kolei rozmowy z młodymi ludźmi, przeprowadzone podczas spotkań w gabinecie psychoterapii, pozwoliły dostrzec doświadczane przez nich trudności z określeniem własnej dorosłości oraz jej osiąganiem, a jednocześnie były źródłem refleksji nad przyczynami owych trudności. Ponadto przeprowadzone wśród młodych dorosłych badania ankietowe pokazały wielowymiarowy i bardzo złożony charakter dorosłości oraz tendencję do spostrzegania własnej dorosłości również w kategoriach kompetencji psychicznych, co uzasadniało potrzebę opracowania autorskiego modelu dorosłości.

Przeprowadzone badania miały charakter badań podstawowych, stanowiących oryginalny projekt badań nastawionych na zdobycie nowej wiedzy w zakresie istotnego obszaru funkcjonowania człowieka, jakim jest proces stawania się dorosłym, oraz jego uwarunkowań lokowanych w obszarze komunikacji rodzinnej. Ponadto badania stanowiące podstawę niniejszej pracy podejmowały mało poznany w wymiarze psychologicznym problem rodzinnych czynników wpływających na proces wkraczania młodych osób w dorosłość, zwłaszcza w obszarze komunikacji rodzinnej. Jednocześnie były odpowiedzią zarówno na potrzebę naukowego poszukiwania uwarunkowań przebiegu procesu wkraczania w dorosłość, jak i potrzebę przyglądania się jego dynamice. Wzięto przy tym pod uwagę otaczające i wpływające na młodych ludzi zmiany gospodarcze i społeczno-kulturowe. Niniejsze rozważania wypełniają lukę związaną z niedostatkiem badań podłużnych dotyczących wkraczania młodych osób w dorosłość – w przeciwieństwie do opracowań będących efektem badań poprzecznych.

Zrealizowany projekt badawczy uzyskał pozytywną opinię Komisji Etyki ds. Projektów Badawczych przy Instytucie Psychologii (obecnie Wydział Psychologii i Kognitywistyki) Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu w maju 2018 roku – Opinia nr 2/08/05/2018. Ponadto otrzymał finansowanie Komisji ds. Grantów przy Instytucie Psychologii (obecnie Wydział Psychologii i Kognitywistyki) Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.

Praca składa się z sześciu rozdziałów. Rozdział 1 niniejszego opracowania poświęcony jest wkraczaniu młodych osób w dorosłość. Opisano w nim przemiany społeczno-kulturowe i gospodarcze jako kontekst osiągania dorosłości przez młode osoby. Ponadto w rozdziale tym przedstawiono wybrane ujęcia teoretyczne oraz definicje dorosłości,

a także wyniki badań dotyczących indywidualnych koncepcji dorosłości. W ostatniej części rozdziału omówiona została autorska propozycja ujmowania wkraczania w dorosłość w modelu dwuwymiarowym. W rozdziale 2 przedstawiono rodzinne uwarunkowania wkraczania w dorosłość, zwracając uwagę na strukturę rodziny generacyjnej, kontekstowe jej cechy, różne aspekty związane z pełnieniem przez matki i ojców ról rodzicielskich wobec dorastających dzieci oraz relacje i stosunki emocjonalne pomiędzy członkami rodziny. Rozdział 3 poświęcono komunikacji w rodzinie. Przedstawiono w nim założenia teorii wzorców komunikacji rodzinnej, będącej podstawą przeprowadzonych badań własnych. Ponadto dokonano przeglądu badań dotyczących związków pomiędzy komunikacją w rodzinie a osiąganiem dorosłości przez młode osoby. Rozdział 4 zawiera przedstawienie metodologii badań własnych, a rozdział 5 analizę otrzymanych wyników. Ostatni, 6 rozdział, w całości poświęcono dyskusji otrzymanych wyników.

1. WKRACZANIE MŁODYCH OSÓB W DOROSŁOŚĆ

1.1. Wprowadzenie

Pierwsze lata życia, obejmujące dzieciństwo i adolescencję, są źródłem różnorodnych doświadczeń wpływających na osiągnięcie dorosłości przez młode osoby. Jednostka podejmuje wówczas zróżnicowaną aktywność, zdobywa wiedzę i umiejętności w sposób formalny (np. edukacja) i nieformalny (np. spotkania towarzyskie). Wszystko to stanowi przygotowanie do kolejnego, bardzo ważnego etapu w cyklu życia człowieka – autonomicznego funkcjonowania jako osoba dorosła. Jednak przejście do dorosłości nie jest tożsame z osiągnięciem określonego wieku czy uzyskaniem dowodu tożsamości. Ze względu na znaczne zróżnicowanie ścieżek życiowych młodych ludzi oraz ich pomysłów na własną przyszłość ukończenie osiemnastego roku życia nie jest już kategorią ustalającą granicę dorosłości. Wiek metrykalny staje się coraz mniej użyteczny jako wyznacznik rozwoju indywidualnego, zwłaszcza po zakończeniu adolescencji. Wśród młodych osób w podobnym wieku występuje coraz więcej zmienności i różnorodności dotyczących decyzji życiowych, sposobów na życie i ścieżek, po których wkraczają oni w indywidualnie określaną dorosłość. Ponadto, kontekst społeczno-kulturowy wpływa na sposób organizacji dorosłego życia jego członków, określając, co jest, a co nie jest dozwolone, co niewskazane, a co wręcz zabronione, w jakich granicach młodzi ludzie mogą się poruszać, dokonując ważnych osobistych wyborów, ile mają wolności w eksperymentowaniu z różnymi sposobami życia oraz czy mogę popełniać błędy i zmieniać swoje decyzje. Globalizacja sprawia, że obecnie można zaobserwować wiele podobieństw w funkcjonowaniu młodych osób mieszkających w różnych krajach oraz w tym, jak oni sami spostrzegają własną dorosłość. Z drugiej jednak strony wciąż widoczne są tutaj różnice pomiędzy niektórymi narodowościami czy nawet w obrębie mieszkańców określonych państw. Dorosłość – pomimo globalizacji i nieustającej tendencji do upodabniania się społeczeństw do siebie – pozostaje kategorią uniwersalną, której doświadczanie uniwersalne jednak nie jest. Będąc zakorzenioną w przekonaniach i oczekiwaniach, jakie poszczególne społeczeństwa formułują wobec swoich członków, stanowi pojęcie, w którego analizie nie można pominąć kontekstu społeczno-kulturowego i przemian gospodarczych ostatnich dziesięcioleci.

Przejście z okresu adolescencji do dorosłości nie ma wyłącznie charakteru biologicznego. Zgodnie z koncepcją społeczno-psychologiczno-kulturową (Petrogiannis, 2011) społeczeństwa różnią się kryteriami, które uważają za najważniejsze

w definiowaniu dorosłości. Kryteria te nie są jednak jednoznaczne, choć można je uporządkować w dwóch ogólnych kategoriach: 1) społecznej, np. zawarcie związku małżeńskiego, zakończenie edukacji, podjęcie stałej pracy, oraz 2) psychologicznej, np. uzyskanie niezależności, odpowiedzialności, samodzielności. Kryteria dorosłości zamiennie określane są także jako wskaźniki, markery oraz atrybuty dorosłości. Autorzy (np. Byczkowska i in., 2003; Czerniawska, 1996; Oleś, 2012) podejmują próby znalezienia odpowiedzi na pytania, kim jest osoba dorosła oraz na podstawie jakich kryteriów jednostka uzyskuje status osoby dorosłej. Brak zgody w tej kwestii nie wyklucza jednak tego, że obecnie dorosłość najczęściej traktowana jest procesualnie. W tym ujęciu stanowi ona efekt swoistego procesu *stawania się osobą dorosłą*, czy inaczej — procesu *wkraczania w dorosłość* (Gurba, 2011, s. 287), na który składa się wiele zmian zachodzących na poziomie psychicznym i społecznym. A zatem współczesne społeczeństwa zachodniego kręgu kulturowego odchodzą od rytuałów przejścia, których wypełnianie miałoby skutkować przyjmowaniem jednostki w poczet osób dorosłych (Lipska i Zagórska, 2011). Coraz bardziej skłaniają się do uwzględniania w opisie dorosłości całej konstelacji różnorodnych kryteriów, co znajduje również odzwierciedlenie w koncepcjach dorosłości posiadanych przez różne grupy osób (np. Arnett i Schwab, 2012; Ganeva i Pavlenko, 2014; Gurba, 2008; Piumatti i in., 2013; Piumatti i in., 2014). Uwzględnianie w ocenie dorosłości tak wielu różnych atrybutów sprawia, że znaczny problem z jej wydaniem może mieć zarówno otoczenie społeczne w stosunku do jednostki, jak i jednostka w odniesieniu do samej siebie.

Jak podkreśla Bynner (2005), proces stawania się dorosłym członkiem społeczeństwa zmienił się w sposób znaczący w ciągu ostatnich 20–30 lat. Kiedyś etapem poprzedzającym dorosłość była adolescencja (dorastanie) stanowiąca okres przejściowy pomiędzy dzieciństwem a dorosłością, w której adolescent (dorastający, nastolatek), osiągając dojrzałość biologiczną oraz psychospołeczną, stawał się dorosłym zazwyczaj około 18. roku życia. Obecnie ze względu na zmiany społeczno-kulturowe postuluje się, aby dodać kolejny etap pomiędzy adolescencją a dorosłością, tzw. *wyłaniającą się dorosłość* (*emerging adulthood*), który przypadałaby na lata pomiędzy 18. a 26. rokiem życia. Zatem niektórzy badacze (Arias, Hernández, 2007) określenie „młodzi ludzie" rezerwują właśnie dla tej grupy osób, twierdząc, że z jednej strony młody człowiek nie jest już nastolatkiem, a z drugiej jeszcze nie jest dorosłym. Przedstawiony sposób rozumienia tego terminu został przyjęty w niniejszym opracowaniu.

Istotne wydaje się przyglądanie się dorosłości, jej wskaźnikom oraz uwarunkowaniom, szukając odpowiedzi na wiele istotnych pytań, które oscylują wokół

jednego ogólnego: kim jest osoba dorosła? W celu znalezienia odpowiedzi na to pytanie w niniejszym rozdziale zostaną przedstawione wybrane ujęcia dorosłości oraz jej definicje, a także wyniki badań dotyczące potocznych koncepcji dorosłości posiadanych przez różne grupy osób. Przeprowadzone w tym obszarze analizy stały się podstawą do opracowania autorskiego ujęcia dorosłości, które następnie zostało wykorzystane w badaniach dotyczących związków pomiędzy komunikacją w rodzinie a wkraczaniem młodych osób w dorosłość, co stanowi podstawowy temat niniejszego opracowania.

1.2. Przemiany społeczno-kulturowe oraz gospodarcze jako kontekst wkraczania w dorosłość

Osiąganie dorosłości jest procesem, którego tempo i charakter uzależnione są między innymi od kultury oraz cech funkcjonowania danego społeczeństwa, takich jak: obowiązujące normy i wartości, przekonania i oczekiwania jego członków, poziom rozwoju i uprzemysłowienia, dostępność miejsc pracy itp. Nie istnieje jeden uniwersalny sposób osiągania dorosłości, który obowiązywałby wszystkie młode osoby we wszystkich społeczeństwach wszystkich krajów na całym świecie, niezależny od pochodzenia etnicznego, kultury i uznawanych społecznie wartości. W odmienny sposób proces stawania się dorosłą osobą będzie przebiegał w społeczeństwach tradycyjnych (tzw. przedprzemysłowych), a inaczej w społeczeństwach współczesnych (przemysłowych i poprzemysłowych), w których dominują zaawansowane technologie oraz duże znaczenie przypisuje się posiadaniu wiedzy (Sztompka, 2004; Szacka, 2008). Jak piszą Zagórska i in. (2012): „sposób i moment wejścia w dorosłość są ściśle związane z modelem socjalizacji, który jest właściwy dla kultury danego społeczeństwa" (s. 15). Kultura oraz warunki społeczno-gospodarcze wpływają na strukturę wchodzenia w dorosłość przez młode osoby, czasem ograniczając swobodę wyboru ścieżek życiowych. Wiek, w którym oczekuje się, że młodzi ludzie osiągną dorosłość i przyjmą na siebie określone obowiązki związane z realizacją dorosłych zadań i ról społecznych, różni się w zależności od społeczeństwa. Arnett (2000) pisze, że sposób wchodzenia w dorosłość jest bardziej cechą kultury danej społeczności niż samego kraju, w którym żyją młodzi ludzie, a ponadto w krajach rozwijających się jest on zróżnicowany także w zależności od miejsca zamieszkania. W państwach tego typu, np. w Chinach czy Indiach, faza wyłaniającej się dorosłości (18–25/26 lat; Arnett, 2007) pojawia się częściej na obszarach miejskich, a znacznie rzadziej na obszarach wiejskich, gdzie młodzi ludzie zdobywają niskie wykształcenie, wchodzą w związek małżeński znacznie wcześniej oraz mają niewielki wybór

zawodów oraz ograniczoną dostępność miejsc pracy. Ponadto młodzi ludzie będący częścią mniejszości kulturowych, pomimo że zamieszkują kraje wysoko uprzemysłowione, mogą wcześniej niż ich rówieśnicy z tych krajów podejmować decyzje dotyczące małżeństwa czy rodzicielstwa. Ścieżki życiowe młodych ludzi o odmiennej przynależności kulturowej mogą różnić się między sobą. Na przykład proces stawania się dorosłym jest ściśle ustrukturyzowany i skrócony wśród członków Kościoła Mormonów w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej, w przeciwieństwie do większej jego elastyczności, swobody i zindywidualizowania w przypadku innych młodych Amerykanów (Arnett, 2000).

W społeczeństwach współczesnych, w odróżnieniu od tradycyjnych, coraz trudniej jest określić jednoznacznie moment przekroczenia progu dorosłości, a młodzi ludzie realizację dorosłych zadań życiowych odkładają na drugą połowę trzeciej dekady życia. Ma to związek ze zmianami społeczno-kulturowymi, a także gospodarczymi, które zapoczątkowała rewolucja przemysłowa. W społeczeństwach tradycyjnych, opartych na rolnictwie, gospodarstwa domowe były samowystarczalne, rynek i wymiana towarów słabo rozwinięte, człowiek był spostrzegany jako część zbiorowości, a przekazywanie informacji odbywało się drogą ustną (Szacka, 2008). Natomiast w społeczeństwach współczesnych w rolnictwie zatrudniona jest niewielka liczba osób, pieniądz traktowany jest często jako wyznacznik wartości człowieka, a główną motywacją ludzkich działań jest gromadzenie dóbr. Ponadto jednostka nie jest anonimową częścią większej zbiorowości, ale posiada wartość autonomiczną. Obecnie główna aktywność ludzi na rynku pracy dotyczy sfery usług, a sama praca opiera się przede wszystkim na relacjach i interakcjach społecznych (Zagórska i in., 2012). Rozwinięta umiejętność czytania i pisania, uprzemysłowienie i rozwój oświaty, wzrost zamożności ludzi, rozwój sfery czasu wolnego od pracy, przyczyniły się do pojawienia się środków masowego przekazu, które z kolei odegrały dużą rolę w powstaniu kultury masowej, mającej ogromny wpływ na funkcjonowanie współczesnych ludzi. Kultura masowa to kultura rozrywki, relaksu i odpoczynku, której celem jest upowszechnienie określonego zespołu treści kulturowych (Modzelewski, 1996).

Pojawienie się nowych technologii doprowadziło do przekształcenia struktury zatrudnienia i organizacji pracy. Zmiany te nie pozostają bez wpływu na funkcjonowanie i decyzje życiowe współczesnych młodych osób. Obecnie obserwuje się duże zapotrzebowanie na prace wymagające wyższych kwalifikacji, a wejście na rynek pracy uzależnione jest od zdobycia określonego poziomu wykształcenia. Jak pisze Tyszka (2001): „przyspieszenie rozwoju nauki i nowych technologii w różnych obszarach wymaga znacznego przyrostu kadry osób o wysokich kwalifikacjach, co leży u podstaw rozwoju

szkolnictwa wyższego" (s. 12). Ponadto, cechą charakterystyczną współczesnego społeczeństwa jest również duża płynność rynku pracy (Szacka, 2008) oraz jego niestabilność – bardzo łatwo o utratę pracy, a określone stanowiska zajmują wtedy osoby z większymi umiejętnościami. Wiąże się to ze stałą koniecznością podnoszenia swoich kwalifikacji oraz gotowością do zmiany zawodu (tzw. przebranżowienie). Ogólną tendencją wśród młodych ludzi staje się rozpoczynanie nauki na uczelniach wyższych po ukończeniu szkoły średniej, a realizacja innych celów osobistych, takich jak wejście w związek małżeński czy założenie rodziny, jest odkładana w czasie. Jak pisze Arnett (2000), wymogi związane z wysokim poziomem edukacji oraz doszkalaniem umożliwiającym zdobycie najbardziej prestiżowych i dochodowych, opartych na informacji zawodów powodują, że młodzi ludzie kontynuują naukę co najmniej do połowy trzeciej dekady ich życia i stanowi to do tego momentu główny obszar ich aktywności. Aż 78% młodych Amerykanów w wieku 18–29 lat zgadza się ze stwierdzeniem, że jedną z najważniejszych dróg do osiągnięcia sukcesu w życiu jest edukacja na poziomie wyższym. Częściej z tym twierdzeniem zgadzają się Afroamerykanie (81%) i Latynosi (84%), co oznacza, że pochodzenie etniczne i możliwości ekonomiczne odgrywają ważną rolę w tworzeniu szans na zdobycie niezbędnego wykształcenia, a potem dobrej pracy (Arnett i Schwab, 2012). Brzezińska i in. (2011) piszą, że „urynkowienie edukacji, zmiany na rynku pracy, w tym jego rozchwianie, rosnące zapotrzebowanie na dobrze wykształconych specjalistów sprawiło, że pojawiła się ogromna możliwość wyboru własnej ścieżki rozwoju i autonomicznego kreowania własnego życia" (s. 67). Sytuacja taka jest jednak możliwa tylko w krajach rozwiniętych, które pod względem gospodarczym i ekonomicznym mogą pozwolić sobie na to, aby młodzi ludzie po zakończeniu szkoły średniej mogli eksplorować dostępne kierunki życia, nie podejmując stałej pracy oraz nie zakładając rodziny (Arnett, 2000), mając możliwość swobodnego podróżowania po świecie oraz częstej zmiany miejsca zamieszkania.

Zmiany na rynku pracy to tylko jeden z elementów tworzących kontekst dla procesu wkraczania w dorosłość. Inne ważne wyznaczniki zmian w zakresie ścieżek życiowych współczesnych młodych ludzi mieszczą się w obszarze życia społeczno-kulturowego i dotykają takich zjawisk jak: rozpowszechnienie konsumpcyjnego stylu życia, liberalizacja poglądów i regulatorów życia społecznego, indywidualizm i niezależność oraz zmniejszenie stopnia egzekwowania określonych norm w dziedzinie obyczajowości i moralności (Tyszka, 2001; Zagórska i in., 2012). Jak pisze Tyszka (2001), idea bezwzględnej wolności silnie oddziałuje na świadomość młodego pokolenia i kształtuje sposób funkcjonowania współczesnych młodych osób. Owa idea wprowadza zmiany w zakresie życia rodzinnego,

społecznego, hierarchii celów i wartości osobistych oraz ich realizacji w czasie. Jak pisze Ledzińska (2012):

> hipernowowczesny styl życia wiąże się z obracaniem się w wielu środowiskach. Powstające w ten sposób relacje międzyludzkie dalekie są od tradycyjnych więzi i choć są liczne i różnorodne, co może być zasobem, to z drugiej strony pozostają jednak o wiele słabsze, bardziej zmienne i powierzchowne, a współczesny człowiek nie zaciąga długofalowych zobowiązań, nie przywiązuje się na dłużej i silnie do innych ludzi, ale także miejsc i idei, nie jest związany przez całe życie tylko z jednym zawodem, a wręcz przeciwnie zmienia zawód i miejsce pracy wielokrotnie w ciągu swojego życia. (s. 90)

Specyficzne tło kulturowe funkcjonowania współczesnych młodych osób, mające wpływ na osiąganie dorosłości, można scharakteryzować za pomocą pięciu fundamentalnych cech: indywidualizm, zasada dyferencjacji, racjonalność, ekonomizm, ekspansywność. Indywidualizm oznacza, że jednostka zostaje uwolniona od narzuconych więzi grupowych, sama decyduje o kształcie swojego życia oraz sama ponosi odpowiedzialność za własne decyzje. Zasada dyferencjacji, czyli zróżnicowania i wielości możliwości wyboru we wszystkich dziedzinach życia, odnosi się do tego, że jednostka może (musi?) wybierać spośród ogromnej liczby opcji we wszystkich obszarach życia: pracy, edukacji, polityki, ideologii, stylu, religii itp. Zgodnie z zasadą racjonalności rozum, refleksję i obiektywizm uznaje się za wartości nadrzędne, podobnie podkreślając apoteozę nauki jako najdoskonalszej i najlepszej formy poznania, w przeciwieństwie do tzw. myślenia magicznego, opartego na intuicji. Ekonomizm oznacza, że główne aktywności ludzi mieszczą się w obszarze pracy i nabywania dóbr, a miarą wartości jednostki jest ilość środków materialnych i niematerialnych, które zdołała zgromadzić. Ekspansywność oznacza, że nowoczesna formuła życia rozszerza się w przestrzeni, zarówno wszerz, jak i w głąb (globalizacja), wpływając na wszystkie dziedziny ludzkiego życia: gusta, style obecne w sztuce i kulturze, obyczaje, zasady moralne i etyczne, zasady życia rodzinnego i społecznego, edukację, sposoby spędzania wolnego czasu, rekreację, politykę itd. Tworzy ona osobowość współczesnego człowieka (osobowość nowoczesną), którą charakteryzuje: potrzeba nowych doświadczeń, otwartość na innowację i zmianę, świadomość wielości opinii, gotowość do ich wypowiadania z jednoczesną tolerancją dla zdania odmiennego, poczucie mocy podmiotowej, antycypowanie i planowanie przyszłych wydarzeń, zaufanie do porządku społecznego, przywiązywanie wielkiej wagi do samodoskonalenia się, szanowanie godności innych (Sztompka, 2004; Szacka, 2008).

Wraz z rozwojem nowych technologii znacznie intensyfikuje się proces globalizacji, który wpływa na funkcjonowanie współczesnych społeczeństw, kładąc kres ich izolacji i powodując zwiększenie się zewnętrznych oddziaływań we wszystkich dziedzinach ich życia (Szacka, 2008). Globalizacja oznacza coraz większą współzależność produkcji i rynków poszczególnych krajów na całym świecie, kształtowanie się mechanizmów sterowania życiem społecznym w skali całego globu i ujmowaniem problemów ochrony i zachowania środowiska naturalnego w skali całego współzależnego świata, oraz przenikanie i przepływ wzorców kulturowych pomiędzy różnymi krajami, co doprowadza do tak zwanej homogeniczności kultur, czyli ich ujednolicania się (Golka, 1999; Ledzińska, 2012; Modzelewski, 1996). Procesy globalizacyjne powodują wzrost subiektywnego poczucia niepewności ludzkiego losu oraz wymuszają modyfikację dotychczasowych sposobów postepowania. Pomimo tego, że często globalizację wiąże się ze zmianami w obrębie wielkich, światowych systemów, to jej skutki jednostka odczuwa silnie także w sferze prywatnej i prowadzą one do fundamentalnych zmian w sposobach myślenia o sobie i związkach z innymi ludźmi. Tendencje globalizacyjne, których cechą charakterystyczną jest wielość możliwości kreowania własnego życia, wymuszają na jednostce indywidualizm w określaniu swoich celów zawodowych, rodzinnych i edukacyjnych przy jednoczesnej niestabilnej strukturze zatrudnienia oraz zaniku tradycyjnego modelu rodziny i demokratyzacji więzi rodzinnych (Giddens, 2014). Niektórzy badacze (np. Arnett, 2000, 2007) twierdzą, że tempo i specyfika zmian zachodzących zwłaszcza w krajach wysokorozwiniętych, przepływ informacji, zmiany na rynku pracy i nieustający postęp technologiczny doprowadziły do wytworzenia nowego, nieobecnego dotąd zjawiska, zwanego *odraczaniem dorosłości*, oznaczającego późniejsze podejmowanie przez młode osoby zadań i ról życiowych charakterystycznych dla osób dorosłych.

Szczególna rola w radzeniu sobie w nowym krajobrazie gospodarczym i społeczno-kulturowym, w otoczeniu szybkich zmian, zdaje się przypadać wiedzy o świecie, samowiedzy oraz umiejętności budowania własnej biografii w *globalnej wiosce* (Ledzińska, 2012, s. 88). Doświadczanie tego może być zarówno ekscytującym wyzwaniem, jak i źródłem lęku oraz zagubienia. Z jednej strony młodzi ludzie osiąganie dorosłości opisują jako etap życia pełen zmian, swobody, bardzo ekscytujący (Arnett i Schwab, 2012), okres wolności, niezależność i wielu możliwości (Arias i Hernández, 2007), twierdząc, że są ogólnie zadowoleni ze swojego życia. Z drugiej jednak strony uważają, że jest to stresujący czas, w którym doświadczają niepewności i zagubienia. Prawie 2/3 młodych osób w wieku 18–26 lat czuje się zaniepokojona, a 1/3 odczuwa przygnębienie (Arnett i Schwab, 2012). Pomimo iż duża

część młodych osób odczuwa satysfakcję z przeżywanej wolności, co powoduje wzrost ogólnego poziomu zadowolenia, to jednak wielu gubi się w tej wolności, doświadczając problemów ze zdrowiem psychicznym, takich jak depresja, uzależnienie od substancji psychoaktywnych oraz zaburzenia lękowe (Arnett, 2000). Wkraczanie w dorosłość to czas eksperymentów i eksploracji w różnych obszarach życia, który jednak przy braku wsparcia ze strony ważnych dorosłych oraz instytucji publicznych może powodować poczucie niestabilności i niepewności. Brak ściśle określonych ról i obowiązków w połączeniu z poszukiwaniem własnej tożsamości może prowadzić do poczucia ambiwalencji, wyrażającego się w jednoczesnym występowaniu pozytywnego (podekscytowanie), jak i negatywnego (niechęć, strach) nastawienia wobec dorosłości. Poczucie niestabilności oraz ambiwalencja mogą prowadzić do depresji. Badania pokazują, że osoby, które określają siebie jako dorosłych, mają większe poczucie tożsamości osobowej, są mniej przygnębione i depresyjne oraz rzadziej podejmują ryzykowne zachowania, takie jak zażywanie narkotyków czy prowadzenie pojazdów pod wpływem alkoholu (Nelson, Barry, 2005). Rozwijanie tożsamości osobistej oraz poszukiwanie własnego miejsca w świecie, mając do wyboru wiele możliwości, jest o wiele bardziej wymagające, stresogenne i trudne niż w przypadku społeczeństw tradycyjnych, w których wybory młodych ludzi i ścieżki życiowe są z góry określone (Schwarz i in., 2005). Z jednej strony młodzi ludzie doświadczają braku wyraźnych oczekiwań z jednoczesnym przyzwoleniem społeczeństwa na poszukiwanie swoich dróg życiowuy i dokonanie indywidualnych wyborów z bogatej oferty możliwości. Jednak z drugiej strony obiektywne warunki, panujące między innymi na rynku pracy, często wpływają na to, kiedy podejmowane są określone decyzje życiowe, przyczyniając się do wspomnianego już wcześniej zjawiska odraczania dorosłości.

1.3. Osiąganie dorosłości

1.3.1. Charakterystyka socjodemograficzna funkcjonowania współczesnych młodych osób

Wpływ przemian społeczno-kulturowych oraz gospodarczych i ekonomicznych, które zaszły intensywnie w ostatnich dziesięcioleciach, widoczny jest najbardziej w zakresie podejmowania przez młode osoby decyzji życiowych w takich obszarach jak: małżeństwo i rodzicielstwo, praca zawodowa, wyprowadzenie się z domu rodzinnego oraz niezależność finansowa. Cechą wspólną wielu społeczeństw zachodnich jest opóźnienie realizacji powyższych zadań rozwojowych. Dane socjodemograficzne pochodzące z badań i sondaży

prowadzonych w wielu krajach powalają stworzyć obraz funkcjonowania współczesnych młodych osób, w którym na pierwszym planie widoczne staje się, opisane w poprzednim podrozdziale, zjawisko odraczania dorosłości.

Dane statystyczne pochodzące z raportu Głównego Urzędu Statystycznego (GUS, 2016) pokazują, że począwszy od lat 90. XX wieku zmniejszyła się liczba zawieranych małżeństw oraz zwiększył się wiek nowożeńców. Obecnie mężczyźni żenią się średnio w wieku 29 lat, a kobiety w wieku 27 lat. W 1990 roku prawie połowa mężczyzn zawierających małżeństwo nie przekroczyła 25. roku życia natomiast w 2013 roku już tylko niespełna 17%. Odsetek kobiet poniżej 25. roku życia, które wyszły za mąż, zmniejszył się z 73% w 1990 roku do 34% w 2013 roku. Zatem obecnie małżeństwa najczęściej zawierają osoby w wieku 25–29 lat. W latach 90. w związek małżeński wstępowano najczęściej w wieku 20–24 lat. Proces przesuwania się w górę wieku zawierania małżeństwa przyspieszył znacznie po 2000 roku. Podczas gdy w roku 2010 odsetek osób zawierających związek małżeński w wieku 20–24 lata wynosił 19%, to w roku 2019 już 9,7% (GUS, 2021).

Przyglądając się wykształceniu nowożeńców, można zauważyć, że wraz ze wzrostem wieku osób zawierających małżeństwo zmianie uległ także poziom wykształcenia nowożeńców. W 2013 roku aż 47% panien młodych legitymowało się wykształceniem wyższym, podczas gdy w 1990 roku udział ten wynosił zaledwie 4%, a w 2000 roku już 15%. Wśród mężczyzn, biorąc pod uwagę rok 2013, dominowało wykształcenie średnie (40%), a studia wyższe ukończyło ponad 33% nowożeńców (wobec 5% mężczyzn z wykształceniem wyższym biorących ślub na początku lat 90. oraz 13% w 2000 roku). Z badań Piotrowskiego (2010) wynika, że 29% osób w wieku 24–26 lat wciąż mieszka z rodzicami, natomiast w grupie wiekowej 27–29 lat odsetek ten wynosi 14,8%. Jeśli chodzi o stan cywilny wśród młodych Polaków, w wieku 21–23 lata, tylko 1,7% zawarło związek małżeński, podczas gdy w grupie wiekowej 27–29 lat około 33,3% młodych osób żyje w związku małżeńskim. Co ciekawe, odsetek osób deklarujących wolny związek we wszystkich grupach wiekowych jest bardzo podobny (18–20 lat – 41,9%; 21–23 lata – 40,7%; 24–26 lat – 49,3%; 27–29 lat – 43,3%). Zwiększająca się liczba osób będących w związku małżeńskim najprawdopodobniej związana jest ze zmniejszeniem się liczby osób deklarujących życie w pojedynkę (18–20 lat – 56,5%; 21–23 lata – 57,6%; 24–26 lat – 36,8%; 27–29 lat – 23,3%). Podczas interpretowania powyższych danych należy jednak pamiętać, że są to wyniki badań poprzecznych.

Liczba małżeństw zmniejsza się także w innych krajach Unii Europejskiej (UE). W 2013 roku ponad 2,1 mln par zawarło związek małżeński, co stanowi prawie 0,4 mln mniej niż w 2000 roku. Współczynnik małżeństw (liczba małżeństw na 1000 osób) wyniósł 4,2‰

w stosunku do 5,2‰ w 2000 roku. Najwyższe współczynniki w 2013 roku odnotowano na Litwie (6,9‰), Cyprze (6,4‰) i Malcie (6,1‰), a najniższe w Bułgarii i Słowenii (3,0‰), Portugalii (3,1‰) oraz we Włoszech i Luksemburgu (3,2‰). Polska ze współczynnikiem 4,7‰ mieści się w pierwszej dziesiątce krajów o najwyższym współczynniku małżeństw. Podobnie jak w Polsce, także w innych krajach UE wzrasta wiek zawierania małżeństw (o 1–4 lata w stosunku do obserwowanego w różnych krajach UE w 2000 roku). Średni wiek panów młodych wyniósł co najmniej 30 lat we wszystkich państwach UE, z wyjątkiem Polski (29 lat), Litwy (29,5 lat) i Rumunii (29,7 lat). Najwyższa średnia wieku dla mężczyzn została odnotowana w Szwecji (35,7 lat), a także w Danii, Hiszpanii i we Włoszech (około 34 lata). Z kolei dla kobiet najniższy średni wiek zawierania małżeństw odnotowano w Rumunii (26,3), Polsce (26,6) i Bułgarii (26,7), natomiast najwyższy w Irlandii (ponad 34 lata) oraz w Szwecji (33,0) i Hiszpanii (32,2). Jak wynika z przytoczonych danych, mężczyźni zawierający małżeństwa byli starsi od kobiet o około 2–3 lata z wyjątkiem Irlandii, gdzie statystycznie pan młody był młodszy od swej przyszłej żony o prawie rok (Eurostat, 2009).

Opuszczenie domu rodzinnego i prowadzenie własnego gospodarstwa domowego stanowi ważny moment w życiu młodych ludzi. W 2007 roku we wszystkich krajach UE, dla których dostępne są dane raportu Eurostatu (2009), kobiety wyprowadzały się z domu rodzinnego w młodszym wieku niż mężczyźni, ale zauważalne są w tym obszarze duże różnice pomiędzy poszczególnymi krajami. W Finlandii kobiety zazwyczaj wyprowadzały się z domu rodzinnego w wieku 22 lat, a w takich krajach jak: Włochy, Malta, Słowenia i Słowacja mając ponad 29 lat. Dla mężczyzn średni wiek niezależności mieszkaniowej wahał się od 23 lat w Finlandii do ponad 30 lat w Bułgarii, Grecji, we Włoszech, na Malcie, Słowenii, Rumunii i Słowacji. Wpływ na to może mieć zdolność do samodzielnego utrzymania się. Okazuje się, że 44% Europejczyków w wieku od 15 do 30 lat uważa, że młodzi dorośli nie mogą sobie pozwolić na wyprowadzenie się z domu rodziców właśnie ze względów finansowych, a 28% osób badanych zgodziło się, że nie ma wystarczającej liczby tanich mieszkań, które mogliby wynająć. W znacznej większości krajów UE mniej niż 10% młodych osób uważało, że fakt zawierania związku małżeńskiego później niż miało to miejsce w przeszłości to główny powód dłuższego zamieszkiwania wraz z rodzicami. Najczęściej powód ten był wymieniany w takich krajach jak: Malta (15%), Czechy (14%), Włochy (13%), Polska (12%), Austria i Portugalia (11%). W większości krajów UE ponad 50% małżeństw dotyczyło kobiet w wieku 25–29 lat. Odnosi się to w szczególności do takich krajów jak: Dania, Hiszpania i Islandia, gdzie odsetek ten przekroczył nawet 70%. Warto zaznaczyć, że po Włoszech, to Hiszpania jest kolejnym krajem europejskim, w którym młode

osoby pozostają najdłużej w domu rodzinnym. Opisywane jest to jako śródziemnomorski wzór przejścia w dorosłość, charakteryzujący się takimi cechami jak: długi pobyt w domu rodzinnym, rosnąca liczba zapisów do szkół wyższych, opóźnione wejście na rynek pracy i wzrastający wiek zawarcia związku małżeńskiego. Obecnie 55% Hiszpanów w wieku od 16. do 29. roku życia kształci się, uzyskując niezależność ekonomiczną dopiero w wieku 30 lat (Arias i Hernández, 2007).

Rodzicielstwo to kolejny ważny obszar aktywności w życiu młodych ludzi. Według danych Eurostatu (2009) w Europie zaobserwować można gwałtowny spadek współczynników dzietności i jednocześnie wzrost średniego wieku kobiet rodzących pierwsze dziecko. Jako przyczyny tych tendencji wymienić można: zwiększenie czasu zdobywania wykształcenia przez kobiety, późniejszy wiek wyprowadzenia się z domu rodzinnego, powszechne stosowanie metod kontroli urodzeń, późniejsze wejście na rynek pracy i rozpoczęcie kariery zawodowej oraz niestabilne i niepewne warunki zatrudnienia. Średni wiek, w którym kobiety rodzą pierwsze dziecko, w latach 1995–2005 wzrósł we wszystkich państwach członkowskich UE o około trzy lata. Najbardziej znaczący wzrost odnotowano w Czechach, na Węgrzech i w Słowenii. Pomimo to jednak w Czechach średni wiek kobiet rodzących swoje pierwsze dziecko jest nadal niższy niż w innych krajach europejskich. W 2005 roku średni wiek, w którym kobieta staje się matką, był najwyższy (29–30 lat) w Niemczech, Hiszpanii, Luksemburgu, Szwajcarii i najniższy (około 25 lat) w Bułgarii, Łotwie, Litwie, Estonii, Rumunii, Jugosławii i Macedonii. W 2012 roku średni wiek Czeszki rodzącej pierwsze dziecko wynosił 28 lat (Macek i in., 2015).

Kolejnym istotnym obszarem funkcjonowania współczesnych młodych ludzi jest edukacja. Ponad 60% młodych Europejczyków w wieku 19 lat kształciło się w momencie badania, na różnych poziomach w zależności od kraju. W całej Europie średni wiek osób studiujących waha się od 21 lat w Grecji do 26 lat w Islandii. Najwyższy średni wiek zaobserwowano w krajach skandynawskich, Niemczech, Austrii, Liechtensteinie i Szwajcarii, w których połowa wszystkich studentów miała więcej niż 23 lata. Ponadto, w krajach nordyckich, na Łotwie i w Wielkiej Brytanii 15% wszystkich studentów studiów dziennych miała ponad 35 lat. Warto zauważyć, iż w ciągu ostatnich lat zwiększyła się także znacznie liczba studiujących kobiet. W 1998 roku, biorąc pod uwagę wszystkich studentów ze wszystkich krajów UE, 112 studiujących kobiet przypadało na każdych 100 studiujących mężczyzn, a w 2006 roku wskaźnik ten wynosił 123 kobiety na 100 mężczyzn. W 2007 roku 30% osób w wieku od 25 do 29 lat miało wykształcenie wyższe, natomiast wśród osób w wieku od 55 do 59 lat tylko 18%. Ponadto odsetek osób, które ukończyły szkołę średnią,

również wzrósł na przełomie jednego pokolenia. Ponad 50% osób w wieku 25–29 lat miało wykształcenie średnie, natomiast takim wykształceniem mogło się pochwalić tylko 43% osób w wieku 55–59 lat (Eurostat, 2009).

Rozległe zmiany społeczno-kulturowe oraz gospodarcze, które zaszły w ostatnim dziesięcioleciu, wpłynęły na funkcjonowanie współczesnych młodych osób, sprawiając, że kwestie dorosłości obecnie należy rozpatrywać w inny niż dotychczas sposób. Na przestrzeni kilku ostatnich pokoleń wiek zawarcia związku małżeńskiego, podjęcia roli rodzicielskiej, czy zakończenia kształcenia i rozpoczęcia stałej pracy zawodowej przesunął się o kilka lat w górę i obecnie przypada najczęściej na drugą połowę trzeciej dekady życia. Zatem jak pokazują badania, w społeczeństwach potradycyjnych (Zagórska i in., 2012), czyli przemysłowych i poprzemysłowych, osiąganie dorosłości trudno byłoby opisywać wyłącznie przez pojedyncze wydarzenie lub nawet grupę wydarzeń związanych z realizacją dorosłych ról życiowych, gdyż owe role podejmowane są obecnie znaczenie później. Ponadto ścieżki życiowe współczesnych młodych ludzi, charakteryzowane przez podejmowanie aktywności wynikających z ról, są obecnie bardzo zróżnicowane i mocno zindywidualizowane. W większości kultur tradycyjnych swoistym rytuałem przejścia było i nadal jest małżeństwo (Schlegel i Barry, 1991, za: Arnett, 1998). „Wydarzenie to kończy okres dojrzewania i jest rozumiane nie tylko jako potwierdzenie związku dwóch osób (i ich rodzin) oraz przyjęcie wynikających z tego zobowiązań, ale w sposób jednoznaczny mówi o osiągnięciu statusu osoby dorosłej" (Zagórska i in., 2012, s.17). Natomiast w społeczeństwach potradycyjnych, w których członkowie zachęcani są do indywidualizmu i niezależności, istnieje potrzeba wprowadzenia alternatywnych do tradycyjnego ujęć dorosłości, które będą odpowiedzią na przemiany współczesnego krajobrazu funkcjonowania młodych osób i stawania się przez nich osobami dorosłymi. Tradycyjne, normatywne wskaźniki dorosłości takie jak: zakończenie edukacji, wejście w życie zawodowe, małżeństwo i rodzicielstwo oraz wiek, nie wystarczają, aby opisać wiele realiów życia i rozwoju współczesnych młodych osób wkraczających w dorosłość.

1.3.2. Wskaźniki dorosłości – przegląd wybranych ujęć teoretycznych i definicji dorosłości

Dorosłość jest wielowymiarową, złożoną oraz interdyscyplinarną kategorią pojęciową. Opisem dorosłości i próbą odnalezienia odpowiedzi na pytania, co oznacza być osobą dorosłą oraz jakie są jej kryteria, zajmują się przedstawiciele nie tylko psychologii, ale także innych nauk o człowieku, np. socjologii, pedagogiki (andragogiki), etnologii, antropologii i filozofii.

Różnorodność perspektyw ujmowania dorosłości oznacza wielość często odmiennych podejść do opisu jej istoty oraz wskaźników. W naukach społecznych dorosłość ujmowana jest najczęściej z dwóch perspektyw. Pierwszą z nich stanowi perspektywa prakseologiczna, w której wskazuje się na oczekiwania społeczne i ich znaczenie w określaniu atrybutów osoby dorosłej zarówno w aspekcie behawioralnym (zadania i role społeczne) i motywacyjnym (cechy osobowości). Natomiast drugą stanowi perspektywa antropologiczna, gdzie zwraca się szczególną uwagę na dorosłość jako całożyciowy proces doskonalenia się, samorozwoju i uczenia się bycia osobą dorosłą, przebiegający na skali od zera (brak dorosłości) do nieskończoności (Przyszczypkowski, 2003; Urbański, 1991).

W pierwszym ujęciu (perspektywa prakseologiczna) dorosłość jest swoistym stanem społecznym wyznaczanym przez poziom realizacji określonych społecznych oczekiwań. Od stopnia ich zrealizowania zależy przyznanie komuś statusu osoby dorosłej (Piotrowski, 2010). Człowiek staje się dorosłym wtedy, kiedy potrafi zrealizować szereg społecznych standardów, które są mu wyznaczane na poszczególnych etapach życia (Urbański, 1991). Omawiany wymiar dorosłości odnosi się do swoistej „normy społecznej i fazy życia, określonej zakresem chronologicznego rozwoju" (Pichalski, 2003, s. 79). Społeczne kryteria, na podstawie których możemy wnioskować o uzyskaniu przez jednostkę statusu osoby dorosłej, określają tzw. normatywny model dorosłości i człowieka dorosłego (Garlej-Drzewiecka, 2003), gdzie dorosłość wyznaczana będzie między innymi przez takie wskaźniki jak: niezależność ekonomiczna, zawarcie związku małżeńskiego, wypełnianie obowiązków rodzinnych (rola matki/ojca) oraz obowiązków obywatelskich (Czerka, 2005).

W drugim ujęciu (antropologicznym) zwraca się uwagę na konieczność uwolnienia dorosłości od jakiejkolwiek konwencji społecznej oznaczającej społecznie przyjęte normy i reguły postępowania oraz myślenia (Przyszczypkowski, 2003). Zakłada się, że człowiek nie jest dorosły dzięki rolom, które pełni, ani poprzez realizację społecznych oczekiwań wystosowanych wobec niego, które udaje mu się zrealizować, ale nieustannie „staje się" dorosłym. W tym ujęciu dorosłość nie stanowi kategorii zamkniętej przez określone zasady społeczne. Zgodnie z perspektywą antropologiczną jednostka nieustannie dochodzi do dorosłości, a jej osiąganie ma charakter całożyciowy. W tym ujęciu (w przeciwieństwie do perspektywy prakseologicznej) dorosłości nie rozpatruje się zero-jedynkowo (dorosłość *versus* brak dorosłości), ale w kategoriach nieustającego procesu stawania się dorosłym, autentycznym i tożsamym w budowaniu wizji swojego sensownego dorosłego życia (Urbański, 1991).

Osiągnięcie przez jednostkę statusu dorosłego jest kluczowym momentem w jej życiu. Zgodnie z prakseologicznym sposobem ujmowania dorosłości to społeczeństwo nadaje jednostce etykietę dorosłego. Jedną z miar, którą w tym celu stosuje, jest wiek metrykalny. Najczęściej przyjmuje się, że dorosłość rozpoczyna się około 18–23 roku życia. Społeczeństwo uznaje daną osobę za dorosłą także wtedy, kiedy widzi, że realizuje ona większość zadań przypisanych pełnoletnim obywatelom (Czerka, 2005). Obie miary (wiek i pełnienie ról społecznych) nie nakładają się jednak na siebie w pełni. Jednostka może być identyfikowana jako dorosła dzięki pełnieniu przez siebie dorosłych ról społecznych, nawet jeśli nie uzyskała odpowiedniego wieku (np. młodociani rodzice). Podobnie osoba, która pomimo uzyskania odpowiedniego wieku (18–23 lata) nie podejmuje zadań przypisanych dorosłości, może nie zostać zidentyfikowana jako dorosła, a społeczeństwo może kwestionować jej uczestnictwo w dorosłym życiu. Okazuje się, że wiek metrykalny jako marker dorosłości jest kryterium niezwykle mylącym. Często zdarza się, że szesnastolatek jest „nad wiek dorosły", zachowując się odpowiedzialnie i niezależnie, a czterdziestopięciolatek, którego wiek czyni go bezsprzecznie dorosłym, okazuje się nieodpowiedzialny oraz niesamodzielny. Dlatego w ramach podejścia prakseologicznego wyodrębnia się aspekt behawioralny i motywacyjny. Pierwszy z nich dotyczy podejmowania przez jednostkę takich zachowań, które są właściwe ludziom dorosłym. Zgodnie z drugim przyjmuje się, że kryterium dorosłości nie stanowi konkretne działanie zewnętrzne, takie jak podjęcie określonych ról społecznych, ale posiadanie takich cech osobowości, które czynią jednostkę gotową do bycia osobą dorosłą, czyli gotową do podejmowania zachowań uznawanych przez ogół społeczeństwa za właściwe ludziom dorosłym (Urbański, 1991). W tym ujęciu terminu *dorosłość* używa się często w znaczeniu, *dorosłość do czegoś* (Pichalski, 2003). Na przykład Tyszkowa (1987) pisze, że „dorosłość jest to ta część cyklu życia jednostki, która następuje po zakończeniu wzrastania i biologicznego dojrzewania do pełnienia wszystkich istotnych funkcji życiowych" (s. 67). Biorąc pod uwagę aspekt motywacyjny podejścia prakseologicznego, w centrum zainteresowania znajdują się nie zadania i role, których realizacji oczekuje od młodych osób społeczeństwo, ale posiadane kompetencje, które umożliwiają im sprostanie owym wymaganiom. Jak pisze Dubas (2001): „dorosły, to ten, który dorósł do wymagań, jakie stawia mu społeczeństwo" (s. 79), i jest w stanie je zrealizować.

W perspektywie prakseologicznej mieszczą się klasyczne koncepcje rozwoju człowieka, takie jak teorie Eriksona (2000, 2004), Havighursta (za: Gurba, 2011) i Levinsona (1986). Zgodnie z perspektywą Eriksona (2000, 2004) można uznać, że głównym kryterium

wczesnej dorosłości jest nawiązanie relacji intymnej i zdolność do miłości. Badacz ten opisuje rozwój człowieka w kontekście zadań psychospołecznych, przed którymi staje on w poszczególnych (ośmiu) fazach swojego życia. Na okres wczesnej dorosłości według autora przypada szóste stadium rozwojowe, w którym jednostka doświadcza kryzysu, opisanego poprzez dwa bieguny: intymność – izolacja. Wyzwaniem, jakie stoi przed człowiekiem na tym etapie życia, jest osiągniecie zdolności do budowania intymnej relacji, zarówno przyjacielskich, jak i erotycznych. Zdaniem autora bliskie relacje możliwe są wyłącznie między osobami o uformowanej tożsamości. Poradzenie sobie z kryzysem szóstego stadium prowadzi do ukształtowania cnoty miłości, która ujawnia się i rozwija głównie w związkach małżeńskich. Dlatego według Eriksona wczesna dorosłość to najlepszy czas dla zakładania rodziny (Bakiera i Stelter, 2011; Gurba, 2011). Havighurst zaproponował ujęcie rozwoju człowieka w cyklu życia, zgodnie z którym na każdym kolejnym etapie człowiek realizuje określone zadania (Bakiera i Stelter, 2011). Autor ten wprowadził pojęcie *zadania rozwojowego*, definiując je jako zadanie wyłaniające się w pewnym okresie życia jednostki. Pomyślne jego rozwiązanie prowadzi do zadowolenia i sukcesu przy podejmowaniu zadań późniejszych, natomiast niepowodzenie czyni jednostkę nieszczęśliwą i powoduje trudności z wypełnianiem kolejnych (Przetacznik-Gierowska, 2005). Źródła zadań życiowych autor lokuje w trzech grupach czynników: 1) biologicznych związanych z dojrzewaniem i starzeniem się organizmu, 2) społecznych związanych z wymaganiami kierowanymi do jednostki przez otoczenie, 3) psychicznych związanych z indywidualnymi potrzebami oraz zmianami w spostrzeganiu, ocenianiu i rozumieniu świata oraz siebie (Brzezińska i Kaczan, 2011). W okresie dorosłości czynniki biologiczne przestają odgrywać decydującą rolę. Zgodnie z koncepcją Havighursta wejście w dorosłość można zredukować do następujących zadań, uznawanych jednocześnie za jej wskaźniki: wybór małżonka/i, uczenie się harmonijnego życia ze współmałżonkiem/ą, rozpoczęcie życia rodzinnego, wychowanie dzieci, prowadzenie domu, rozpoczęcie kariery zawodowej, przyjmowanie odpowiedzialności obywatelskiej, znalezienie pokrewnej grupy społecznej (Bakiera i Stelter, 2011). Z kolei Levinson (1986) lata od 17. do 22. roku życia uważa za okres wkraczania we wczesną dorosłość, kiedy młode osoby podejmują nowy krok w stronę indywidualizacji. W trakcie przejścia we wczesną dorosłość, będącą pomostem pomiędzy dzieciństwem a dorosłością, następuje modyfikowanie relacji z rodzicami, oznaczające stawanie się coraz mniej zależnym od rodziny pochodzenia. Zmniejszająca się zależność przejawia się w opuszczaniu domu rodzinnego, stopniowym uniezależnianiu się finansowym od rodziców oraz wchodzeniu w nowe role. Ważnym zadaniem tego etapu życia jest sformułowanie koncepcji życia

w dorosłości, którą Levinson nazywa *Marzeniem*. Ogromną rolę w jego precyzowaniu odgrywa *Mentor* (Bakiera, 2016).

Obecnie psychologowie do analizy wkraczania w dorosłość stosują wskaźniki, w których bierze się pod uwagę pięć następujących obszarów funkcjonowania jednostki: a) sytuację mieszkaniową (uniezależnienie od rodziny pochodzenia, oznaczające zmianę miejsca zamieszkania i rozpoczęcie prowadzenia własnego gospodarstwa domowego), b) edukację (zakończenie kształcenia w trybie stacjonarnym), c) stan cywilny (zawarcie związku małżeńskiego), d) rodzicielstwo (posiadanie dzieci), e) aktywność zawodową (podjęcie pracy zawodowej na pełny etat) (Fadjukoff, 2007). Rozpoczęcie aktywności na rynku pracy uznaje się za fundamentalny krok w procesie wkraczania w dorosłość, mający wpływ na pozostałe obszary funkcjonowania młodych ludzi (Guerreiro i Abrantes, 2004).

Ze względu na duże zróżnicowanie ścieżek rozwojowych współczesnych młodych osób coraz częściej o dorosłości mówi się w kontekście kompetencji psychicznych będących jej wskaźnikami, takich jak: odpowiedzialność, niezależność, planowanie swojego miejsca w społeczeństwie, świadomość własnej podmiotowości, autonomiczne kierowanie życiem (Byczkowska i in., 2003; Gurba, 2011; Harwas-Napierała, 1996; Oleś, 2012; Sadowska, 2003), które mogą stanowić jej markery w sposób niezależny od markerów o charakterze społecznym, lub w połączeniu z nimi. Przez niektórych autorów (np. Harwas-Napierała, 1996) atrybuty psychiczne w postaci określonych cech i właściwości osobowych uznawane są jako niezbędne, aby jednostka mogła realizować dorosłe role społeczne. Często ujmuje się dorosłość również jako jej ogólne poczucie (Piotrowski, 2010), na które wpływ mają różnorodne doświadczenia związane z realizacją zadań rozwojowych przypisywanych dorosłości, np. praca zawodowa, rodzicielstwo, oraz zmienne psychologiczne, takie jak gotowość do tworzenia bliskich związków (Brzezińska i Piotrowski, 2010).

Szewczuk (1961) duży nacisk w definiowaniu człowieka dorosłego kładzie na samodzielność. Według niego „człowiek dorosły jest sam odpowiedzialny za siebie, jest sam podmiotem działalności produkcyjnej, sam decyduje o swoim planie życiowym, sam musi uporać się z trudnościami jego realizacji, sam odpowiada wobec społeczeństwa za swoją działalność" (s. 42–43). Zanim dorośnie, zawsze żyje pod opieką innych osób, którzy uczą go, wychowują, kierują nim, troszczą się o niego. Opiekunowie mają zagwarantowane przez prawo zwierzchnictwo nad dzieckiem lub nastolatkiem oraz są odpowiedzialni przed społeczeństwem za jego życie, pod względem materialnym, jak i wychowawczym. Natomiast człowiek dorosły jest na tyle ukształtowany, że „może być samodzielnym podmiotem działalności produkcyjno-społecznej" (Szewczuk, 1961, s. 42). Realizację tego celu

umożliwia ukształtowana osobowość, którą Szewczuk (1990) definiuje jako: „strukturę w obrębie życia psychicznego człowieka, która umożliwia świadomy sposób istnienia, kierowanie swoim życiem i regulowanie współżycia z innymi" (s. 207). Z takiego ujęcia osobowości możemy wnioskować, że dorosły jest samoświadomym podmiotem, wyznaczającym sobie cele życiowe, nadającym sens własnej egzystencji oraz wchodzącym w relacje z innymi ludźmi.

Koncepcja człowieka dorosłego zaproponowana przez Olesia (2012) oraz propozycja powstała na gruncie andragogiki autorstwa Czerniawskiej (1996, 2007) łączą w sobie zarówno wskaźniki dorosłości dotyczące realizacji ról i zadań dorosłości, jak i wskaźniki odnoszące się do kompetencji psychicznych osoby dorosłej. Według Olesia (2012) człowiek dorosły realizuje zadania życiowe typowe dla dorosłości, czyli dokonuje wolnych wyborów, jest odpowiedzialny za siebie i innych oraz niezależny. Autor proponuje jednak, aby zadań dorosłości nie rozpatrywać w sposób tradycyjny (np. założenie rodziny i podjęcie pracy), ale w odpowiedzi na przemiany społeczne i mentalne zachodzące w naszym kręgu kulturowym sformułować je w nowy sposób, np. poprzez określenie kierunku własnego życia, dominującej formy aktywności, sformułowanie życiowych dążeń na najbliższe lata, samookreślenie w gotowości do zbudowania trwałego związku, aktywnej realizacji obranej linii życia. Odpowiedzialność to świadomość skutków własnych działań. Dorosły może eksperymentować, poszukiwać, a nawet popełniać błędy, ale odpowiedzialność nie pozwala mu przekraczać granic uzasadnionego ryzyka, nieracjonalnych kosztów czy ewidentnej krzywdy własnej bądź innych osób. Z kolei niezależność odnosi się zwłaszcza do niezależności emocjonalnej od rodziców bądź innych opiekunów, która może objawiać się odejściem z domu rodzinnego. Jednak ten fizyczny aspekt nie jest tak ważny, jak zdolność dokonywania samodzielnych wyborów i podejmowania decyzji bez konieczności uzyskiwania wsparcia i akceptacji innych dorosłych. Owa niezależność emocjonalna, jak podkreśla autor, jest podstawą zdolności do decydowania o sobie i kształtowania własnego życia zgodnie ze swoimi pragnieniami i potrzebami. Poza tym autonomia emocjonalna jest też podstawą dojrzałego związku intymnego. Osoba dorosła to także osoba, która dokonuje wolnych wyborów i która posiada siłę niezbędną do spełniania pragnień i realizacji dążeń. Uświadomienie sobie tego wymiaru dorosłości, jak zaznacza autor, może być radosnym i twórczym przeżyciem, motywującym jednostkę do ciekawego i kreatywnego życia. Z drugiej jednak strony może wywołać lęk, jak ową wolność wykorzystać i jakie będą jej skutki. Wolność charakterystyczna dla osoby dorosłej implikuje wytrwałość w realizacji podejmowanych zadań, przezwyciężanie trudności oraz znoszenie trudów codziennego życia.

W związku z tym osoba dorosła nie zniechęca się drobnymi niepowodzeniami, ale „mając świadomość znaczenia swych celów i stosowność dobranych środków, podtrzymuje dążenia, modyfikując (lub nie) własne postępowanie w zmieniających się okolicznościach" (Oleś, 2012, s.19). Z kolei Czerniawska (1996, 2007) pisze, że dorosłość oznacza zarówno pełnienie ról społecznych, jak i panowanie nad emocjami, nieranienie uczuć innych. Ponadto człowiek dorosły zdaniem autorki potrafi określić swoje miejsce w świecie oraz dokonywać wyborów dotyczących wartości moralnych, filozoficznych i politycznych. Zdolny jest także do obiektywnej oceny siebie oraz innych osób, aktywnie uczestnicząc w interakcjach społecznych. Ważnymi atrybutami osoby dorosłej zdaniem autorki są również: abstrakcyjne myślenie, stałe rozwijanie swoich kompetencji, wzbogacanie wiedzy o sobie, innych i o wiecie, otwartość na zmiany, chęć rozwoju. Dorosły zdobywa doświadczenie wynikające z uczestnictwa w różnych sytuacjach, z wewnętrznych przeżyć oraz własnego zachowania.

Przegląd różnych ujęć teoretycznych oraz definicji dorosłości pozwala wyłonić dwie ogólne kategorie jej wskaźników: 1) społeczne, które związane są z realizacją zadań i ról społecznych, oraz 2) psychiczne, które opisują różne kompetencje osobowe przypisywane dorosłym. Zestawienie wybranych koncepcji wraz ze wskaźnikami przedstawione zostało w tabeli 1.

Tabela 1
Wskaźniki dorosłości w wybranych koncepcjach teoretycznych

Autor koncepcji	Wskaźniki społeczne	Wskaźniki psychiczne
Erikson (2000, 2004)	Nawiązanie intymnej relacji	Zdolność do miłości
Havighurst (za: Gurba, 2011; Bakiera i Stelter, 2011)	Wybór małżonka/i Uczenie się harmonijnego życia ze współmałżonkiem/ą Rozpoczęcie życia rodzinnego Wychowanie dzieci Prowadzenie domu Rozpoczęcie kariery zawodowej Przyjmowanie odpowiedzialności obywatelskiej Znalezienie pokrewnej grupy społecznej	
Fadjukoff (2007)	Uniezależnienie się od rodziny pochodzenia Zakończenie procesu edukacji w trybie stacjonarnym Zawarcie związku małżeńskiego Posiadanie dzieci Podjęcie pracy zawodowej	
Levinson (1986, za: Bakiera i Stelter, 2011)	Opuszczenie domu rodzinnego Uniezależnienie się finansowe od rodziców Wchodzenie w nowe role	Sformułowanie koncepcji życia w dorosłości

Autor koncepcji	Wskaźniki społeczne	Wskaźniki psychiczne
Szewczuk (1961)		Odpowiedzialność za siebie Samoświadomość Wyznaczanie sobie celów życiowych Posiadanie sensu własnej egzystencji Wchodzenie w relacje z innymi ludźmi Samodzielne decydowanie o swoim planie życiowym, zmaganie się z trudnościami w jego realizacji, odpowiadanie przed społeczeństwem za swoją działalność
Czerniawska (1996)	Pełnienie podstawowych ról społecznych – rodzinnych i zawodowych	Panowanie nad emocjami i nieranienie uczuć innych Określenie swojego miejsca w świecie Dokonanie wyboru wartości moralnych, filozoficznych i politycznych Zdolność do obiektywnej oceny siebie oraz innych Stałe rozwijanie swoich kompetencji Wzbogacanie wiedzy o sobie, innych i o świecie Otwartość na zmiany Chęć rozwoju
Oleś (2012)	Określenie kierunku własnego życia Określenie dominującej formy aktywności Sformułowanie życiowych dążeń na najbliższe lata Samookreślenie w gotowości do zbudowania trwałego związku Aktywna realizacja obranej linii życia	Odpowiedzialność za siebie i innych Niezależność emocjonalna Wolność wyboru i towarzysząca jej siła do spełniania pragnień i realizacji dążeń
Harwas-Napierała (1996)	Umiejętność wypełniania zadań życiowych	Samodzielność Niezależność Świadomość własnej tożsamości Odpowiedzialność Zdolność rozumienia ludzi Tolerancja
Sadowska (2003)		Odpowiedzialność Dojrzałość Samodzielność
Byczkowska i in. (2003)		Planowanie swojego miejsca w społeczeństwie Świadomość swojej podmiotowości Możliwość dokonywania wyborów i podejmowania decyzji

Źródło: opracowanie własne.

O dorosłości mówi się również w kontekście dojrzałości. Bardzo często pojęcia te są uważane za synonimy, szczególnie w ich potocznym stosowaniu (Rzedzicka, 2003; Wysota, 2018). Nierzadko dorosłość traktowana jest jako odpowiednik dojrzałości i odwrotnie (np. Garlej-Drzewiecka, 2003). Wydaje się jednak, że dorosłość i dojrzałość nie są terminami tożsamymi, choć osiągnięcie pewnego poziomu dojrzałości psychicznej stanowi konieczny

warunek skutecznego radzenia sobie z zadaniami charakterystycznymi dla okresu dorosłości. Jakości osobowe, umożliwiające wykonywanie społecznie ważnych ról, mogą być ujmowane jako dojrzałość funkcjonalna, która osiągana jest w okresie od dorastania do wczesnej dorosłości (Gurba, 2011). Dlatego też Kaczor (1996) zaznacza, że człowiek dorosły to taki, który osiągnął dojrzałość biologiczną, intelektualną i emocjonalną do działań w społeczeństwie oraz jest odpowiedzialny za skutki tych poczynań. Podobne stanowisko przedstawiają Appelt i Wojciechowska (2002), twierdząc, że bycie dorosłym oznacza osiągnięcie dojrzałości biologicznej, psychicznej i społecznej.

Wydaje się, że dorosłość nakłada się na dojrzałość (Garlej-Drzewiecka, 2003), która – zwłaszcza pod względem psychospołecznym – współcześnie osiągana jest znacznie później (Ruda, 1996). Jednak dorosłość, której fundamentem jest dojrzałość, ma odmienne oraz szersze znaczenie. Na przykład dojrzałość biologiczna organizmu, związana ze zdolnościami prokreacyjnymi, osiągana zwykle we wczesnej adolescencji, wyznacza zakres dyspozycji jednostki określający przebieg dalszego jej życia. Biologiczne dyspozycje warunkują proces dochodzenia do dorosłości, wpływając na określony pułap rozwojowy możliwy do osiągnięcia przez konkretnego człowieka (Kowalik, 2003). Z kolei dojrzałość psychospołeczna, umożliwiająca jednostce kształtowanie własnego życia w zgodzie z samą sobą oraz otoczeniem, wpływa na rozwijanie kompetencji psychicznych niezbędnych w dorosłym życiu oraz realizację ważnych ról społecznych. Można zatem przyjąć, że zmiany rozwojowe w dorosłości są efektem dojrzałości biologicznej i psychospołecznej, która umożliwia dorosłemu skuteczne podejmowanie działań związanych z budowaniem relacji intymnej, założeniem rodziny, wychowaniem potomstwa oraz podejmowaniem aktywności zawodowej (Appelt i Wojciechowska, 2002; Bakiera i Stelter, 2011). Podobnie uważa Harwas-Napierała (2012), według której dojrzałość osobowa warunkuje znaczące formy zachowań (dojrzałe formy komunikacji, stabilność emocjonalną, trwały, zapewniający przewidywalność działań system wartości, umiejętne formułowanie celów i dokonywanie ważnych dla rozwoju jednostki wyborów oraz stabilność w ich realizacji), które sprzyjają podejmowaniu zadań rozwojowych dorosłości, ułatwiając tym samym przebieg procesu indywidualnego rozwoju. W takie ujęcie relacji między dojrzałością a dorosłością wpisuje się także koncepcja dojrzałości rozwojowej Kowalika (2003). Ową dojrzałość rozwojową stanowią zdobyte kompetencje społeczne, jak i uzyskana wiedza, które umożliwiają jednostce efektywne zaspokajanie swoich potrzeb oraz podejmowanie zadań społecznych w dorosłości. Zatem dojrzałość może być uznana za fundament dorosłości wpływający na sposób pełnienia rodzinnych, jak i zawodowych ról przez dorosłe osoby oraz rozwinięcie ważnych kompetencji

psychicznych niezbędnych w dorosłym życiu. Natomiast w innym podejściu posiadanie kompetencji uznawanych jako kluczowe dla osób dorosłych stanowi o dojrzałości psychospołecznej (Piotrowski, 2013). Czyli w tym drugim ujęciu przypisywane dorosłości cechy – takie jak: autonomia, odpowiedzialność, samodzielne podejmowanie decyzji – tożsame są z pojęciem dojrzałości. Posiadanie tak rozumianej dojrzałości psychospołecznej umożliwia młodym ludziom podejmowanie dorosłych ról społecznych i rozpoczęcie dorosłego życia rozumianego przez pryzmat konwencji społecznej, wyznaczającej wymagany na tym etapie życia młodych ludzi zakres ról i zadań społecznych, które powinni oni zrealizować.

1.3.3. Indywidualne koncepcje dorosłości – przegląd badań

Przedstawione w poprzednim podrozdziale różne ujęcia teoretyczne dorosłości oraz jej definicje wskazują na ogromną różnorodność wskaźników, które w literaturze uznawane są za atrybuty osoby dorosłej. Niektóre z nich nie znajdują jednak odzwierciedlenia w indywidualnych koncepcjach dorosłości posiadanych przez osoby w różnym wieku. Jedną z kluczowych kwestii, jak zaznacza Petrogiannis (2011), jest rozstrzygnięcie, które markery dorosłości są niezbędne dla osiągnięcia statusu osoby dorosłej w różnych kulturowo społeczeństwach. Opisując dorosłość – obecnie charakteryzującą się wspomnianą wcześniej różnorodnością ścieżek życiowych, dostępnością możliwości wyboru oraz zjawiskiem jej odraczania (Arnett, 2000) – należy uwzględnić zarówno kontekst przemian społeczno-kulturowych ostatnich dziesięcioleci wpływający na funkcjonowanie współczesnych młodych ludzi, jak i rozpoznać wskaźniki dorosłości uznawane przez społeczeństwa za ważne w definiowaniu dorosłości. Do późnych lat 90. małżeństwo, zakończenie edukacji i rozpoczęcie pracy zawodowej uznawano za wyłączne markery dorosłości. Małżeństwo było nawet uznawane za wskaźnik definitywny. Jednak ostatnie badania (np. Arnett, 1997, Piumatti i in., 2013) pokazują, że osoby, które faktycznie wkraczają w dorosłość, nie uważają ich za najważniejsze kryteria dla uznania jednostki za osobę dorosłą. Przeciwnie – młodzi ludzie w wieku od 18. do 25. roku życia, charakteryzując dorosłego, używają obecnie więcej wewnętrznych, niematerialnych i indywidualistycznych wskaźników.

Pionierem badań poświęconych koncepcjom, jakie młodzi ludzie posiadają na temat dorosłości i przejścia w dorosłość, był Arnett (1997). Uczestnicy jego badań (w wieku 18–28 lat) jako wskaźniki dorosłości rzadko wybierali te związane z transformacją ról: zakończenie edukacji, praca w pełnym wymiarze godzin, małżeństwo czy rodzicielstwo. Przez znaczną

większość uczestników badania jako ważne zostały uznane tylko niezależność finansowa oraz wyprowadzenie się z domu rodzinnego. Spośród kryteriów psychologicznych najczęściej wybierane były: niezależne decydowanie o własnych przekonaniach i wartościach (więcej niż 3/4 osób), ustanowienie równoległej relacji z rodzicami (ponad 2/3 osób) oraz samokontrola emocjonalna (około 1/2 osób). Ciekawe jest, że nawiązanie równoległych relacji z rodzicami nie oznacza ich odrzucenia lub dystansowania się emocjonalnego, gdyż osoby badane wśród kryteriów dorosłości często wskazywały, że głęboka emocjonalna więź z rodzicami jest konieczna dla przejścia w dorosłość. Spośród kryteriów behawioralnych uczestnicy badań wymieniali te, które były potencjalnie nieszkodliwe dla innych osób, np. niekierowanie samochodem pod wpływem alkoholu, niepopełnianie drobnych przestępstw, stosowanie antykoncepcji. Natomiast te działania, których skutki ponosił wyłącznie ich wykonawca i których potencjalne konsekwencje były spostrzegane jako mniej poważne, tylko nieliczni badani uznali za istotne kryteria statusu dorosłego, np. unikanie uzależnień, nieużywanie wulgaryzmów, nieposiadanie wielu partnerów seksualnych. Warto również dodać, że żaden z biologicznych oraz chronologiczno-prawnych wskaźników nie został uznany za ważny atrybut dorosłości przez więcej niż 50% osób. Biologiczną zdolność do rozmnażania jako wskaźnik dorosłości uznała tylko 1/3 badanych, a odbyty stosunek seksualny mniej niż 10%. Ważnym wnioskiem z tych badań jest to, że wybieranie określonych kryteriów dorosłości nie miało związku z takimi cechami osób badanych jak: forma zatrudnienia, stopień finansowego wsparcia od rodziców, stan cywilny oraz kontynuowanie nauki. Jedyny wyjątkiem jest rodzicielstwo – osoby, które posiadały co najmniej jedno dziecko, częściej niż osoby bezdzietne uznawały posiadanie dziecka za ważny wskaźnik dorosłości. Warto zaznaczyć, że atrybutami najczęściej wybieranymi (90% osób) były: 1) odpowiedzialność za swoje postępowanie, 2) niezależne decydowanie o swoich przekonaniach, a także 3) ustanowienie równorzędnych relacji z rodzicami. Podobne wyniki otrzymano w badaniach prowadzonych w ramach projektu Clark University *Poll of Emerging Adults* (Arnett i Schwab, 2012), w których za najważniejsze atrybuty dorosłości uznano przyjęcie odpowiedzialności za siebie oraz uzyskanie niezależności finansowej. Oba te kryteria łączy zarówno samodzielność, jak i samowystarczalność. Zdaniem Arnetta (1997) nie są to jednak wydarzenia, które można ocenić obiektywnie, widoczne dla innych, obserwowalne i mierzalne, ale swego rodzaju procesy, w znacznym stopniu wewnętrzne i mające naturę psychologiczną. Ponadto osiąga się je stopniowo, a ich osiągnięcie odczuwane i oceniane jest przez samych zainteresowanych w sposób subiektywny, a nie przez otoczenie społeczne. Zatem wydaje się, że najważniejsze

w ocenie przejścia do dorosłości dla amerykańskich młodych ludzi są kryteria: 1) nieuchwytne, 2) stopniowalne, 3) psychologiczne i 4) indywidualistyczne.

Podobne badania na gruncie polskim przeprowadziła Gurba (2008), która skupiła się na dwóch grupach nastolatków – piętnastolatkach i osiemnastolatkach, oraz na grupie osób dorosłych (38–56 lat). Wszystkie trzy grupy wiekowe najczęściej wybierały atrybuty przypisane do kategorii *finanse* (osiągnięcie niezależności finansowej, zdolność do finansowego wsparcia rodziny, zakup mieszkania), następnie *obowiązki* (zaakceptowanie konsekwencji własnych działań, wyprowadzenie się z domu rodzinnego, podejmowanie autonomicznych decyzji ze względu na własne przekonania, zaangażowanie w długotrwałe zobowiązania wobec innych, używanie antykoncepcji podczas aktywności seksualnej oraz *role społeczne* (zdolność do pracy, zdolność do opieki nad dziećmi, zdolność do prowadzenia domu, zaangażowanie w karierę i aktywność społeczną) (tabela 2).

Tabela 2
Kategorie atrybutów dorosłości najczęściej wybierane przez polskich 15-latków i 18-latków oraz osoby dorosłe (%)

Kategorie atrybutów dorosłości	15-latkowie	18-latkowie	Osoby dorosłe
Finansowe	61	59	61
Obowiązki	59	59	61
Role społeczne	53	46	57

Źródło: Gurba, 2008, s 132.

Okazuje się, że najpopularniejszymi wskaźnikami dorosłości wybieranymi we wszystkich trzech grupach osób badanych, niezależnie od wieku, były atrybuty mające, tak jak w poprzednich cytowanych badaniach, charakter psychologiczny: odpowiedzialność za własne działania, zdolność do zaakceptowania i wypełniania nowych ról społecznych, przyjęcie konsekwencji własnych działań, kontrola emocji czy niezależne podejmowanie decyzji. Najczęściej wskazywane atrybuty dorosłości w każdej grupie wiekowej pokazano w tabeli 3. W nawiasach podano odsetek osób wybierających dane twierdzenia. Mimo że osoby badane mają podobne ogólne wyobrażenie osoby dorosłej, można wskazać różnice w częstotliwości wybierania poszczególnych wskaźników pomiędzy 15-latkami, 18-latkami oraz osobami w wieku 38–56 lat. Warto podkreślić, że wszystkie grupy wiekowe praktycznie ignorują znaczenie atrybutów chronologiczno-prawnych w konstytuowaniu obrazu osoby dorosłej.

Tabela 3
Atrybuty dorosłości najczęściej wybierane przez osoby badane

15-latkowie	18-latkowie	Osoby w wieku 38–56 lat
Odpowiedzialność za własne działania (88%)	Odpowiedzialność za własne działania (90%)	Odpowiedzialność za własne działania (100%)
Zapewnienie bezpieczeństwa swojej rodzinie (80%)	Wspieranie rodziny finansowo (80%)	Zapewnienie bezpieczeństwa swojej rodzinie (90%)
Wspieranie rodziny finansowo (78%)	Niezależne podejmowanie decyzji (80%)	Niezależność finansowa (83%)
Dobra kontrola własnych emocji (75%)	Niezależność finansowa (73%)	Dobra kontrola własnych emocji (73%)
Niezależne podejmowanie decyzji (73%)	Zapewnienie bezpieczeństwa swojej rodzinie (70%)	Niezależne podejmowanie decyzji (73%)
Unikanie narkotyków (70%)	Równorzędne relacje z rodzicami (67%)	Znalezienie pracy (65%)

Adnotacja. W nawiasach podano odsetek osób uznających dane twierdzenie za ważne kryterium dorosłości. Źródło: Gurba, 2008, s. 134.

Oleszkowicz i Misztela (2015) również dostrzegły różnice w kryteriach dorosłości wskazywanych przez adolescentów, młodych dorosłych i osoby w średniej dorosłości. Okazało się, że szczególnie pomiędzy dwoma pierwszymi grupami występuje mała zgodność odnośnie do tego, jakie atrybuty decydują o osiągnięciu dorosłości. Młodzi dorośli istotnie częściej niż ich młodsi koledzy wymieniali następujące markery: budowanie planów życiowych, wyznaczanie celów na przyszłość, niezależność finansowa, posiadanie co najmniej jednego dziecka i podjęcie opieki nad nim. Z kolei adolescenci istotnie częściej niż młodzi dorośli wymieniali: podjęcie stałej pracy, zamieszkanie poza domem rodzinnym, ukończenie 18. roku życia, znajomość norm społecznych oraz posiadanie prawa jazdy. Tylko jedno kryterium – branie odpowiedzialności za konsekwencje własnych działań – w obu grupach uzyskało ponad 50% wskazań. Wydaje się zatem, że adolescenci i młodzi dorośli, mimo że aktualnie mierzą się z wejściem w dorosłość, nie podejmują w tym zakresie intensywnej, osobistej refleksji (niewielka ilość wskazywanych kryteriów, często trudność z udzieleniem odpowiedzi na pytanie o wskaźniki dorosłości) oraz nie prowadzą dyskusji stwarzających pole do wypracowania wspólnego stanowiska (kryteria dorosłości w obu grupach są mocno rozproszone). Odmienną tendencję zauważono natomiast w grupie osób będących w okresie średniej dorosłość. Osoby te definiują dorosłość, wskazując średnio większą liczbę kryteriów, jak również są bardziej zgodne co do tego, jakie atrybuty są ważne do jej osiągnięcia. Najczęściej wymieniały one: branie odpowiedzialności za konsekwencje własnych działań, niezależność finansową, samodzielność w podejmowaniu decyzji,

budowanie planów i wyznaczanie celów na przyszłość, umiejętność kontrolowania własnych emocji.

Wyniki badań przeprowadzonych przez Petrogiannis (2011) wśród greckich studentów (18–25 lat) pokazują wpływ kontekstu społeczno-kulturowego na wybór atrybutów dorosłości dokonywany przez młode osoby. Uczestnicy badania jako markery dorosłości najczęściej wybierali: odpowiedzialność za swoje działania (95%), samodzielne decydowanie o osobistych przekonaniach i wartościach (92,8%), równorzędne relacje z rodzicami (89,9%), niezależność finansową (82,8%). Wskaźniki dotyczące podejmowania ról społecznych wskazywane były bardzo rzadko. Wyjątek stanowiło rozpoczęcie długoterminowej kariery (88%). Analiza wyników pokazuje, że greccy studenci na ogół wybierają podobne kryteria statusu dorosłego, jak młodzi ludzie w Stanach Zjednoczonych (Arnett, 2003), co odzwierciedla wpływ kultury amerykańskiej oraz zachodnioeuropejskiej na funkcjonowanie młodych ludzi mieszkających w tym kraju. Jednak duża częstotliwość wybierania bliskich więzi emocjonalnych z rodzicami jako istotnego wskaźnika dorosłości odzwierciedla inną koncepcję niezależności w kulturze greckiej oraz kolektywistyczny charakter społeczeństwa greckiego. W krajach południowej Europy w przeciwieństwie do krajów z północnej części kontynentu istnieją silne więzi rodzinne. Osiąganie niezależności wśród greckich młodych osób nie jest jednak związane z osłabieniem więzi emocjonalnych z rodzicami, ale raczej z nawiązaniem z nimi równorzędnych relacji. Inne badania (Piumatti i in., 2013) również pokazały wpływ kontekstu kulturowego na indywidualne koncepcje dorosłości. Młode osoby z Włoch i Holandii wykazały dużą zgodność w odniesieniu do takich cech definiujących dorosłość jak przyjęcie odpowiedzialności za swoje działania oraz decydowanie o osobistych przekonaniach i wartościach. Okazuje się, że mieszkańcy tych krajów podzielają pogląd dotyczący głównych markerów dorosłości, a młodzi Włosi i Holendrzy wydają się objęci indywidualizmem kultury amerykańskiej i zachodnioeuropejskiej. Z drugiej jednak strony, chociaż wybierane przez nich główne markery dorosłości w dużym stopniu odzwierciedlają indywidualizm, to jednocześnie wybór pozostałych kryteriów różni się, odzwierciedlając w dużym stopniu kolektywistyczne poglądy kultury włoskiej. Dla młodych Holendrów zdolność do finansowego utrzymania rodziny oraz zdolność do utrzymywanie dobrych relacji z przyjaciółmi są tak samo ważne. Natomiast młodzi Włosi za ważniejsze kryterium statusu dorosłego uznają zdolność do zapewnienia bezpieczeństwa bliskim i utrzymania finansowego własnej rodziny. Najprawdopodobniej związane jest to z tym, że w krajach południowej Europy więzi rodzinne są bardzo ważne. Stąd też w spostrzeganiu siebie jako dorosłego młodzi Włosi biorą pod uwagę kryteria wysoko wartościujące życie rodzinne i nadają im duże

znaczenie. Co więcej, wskaźniki dorosłości różnią się w zależności od regionu kraju. Bardziej niezależne i indywidualistyczne postawy widoczne są wśród młodych osób pochodzących z północy, a bardziej kolektywistyczne wśród młodych Włochów z południa, którzy w niekorzystnych warunkach na runku pracy, bardziej niż ich rówieśnicy z północy, doceniają znaczenie więzi rodzinnych oraz wsparcia uzyskiwanego od członków rodziny podczas rozpoczynania kariery zawodowej i uzyskiwania niezależności finansowej (Piumatti i in., 2014).

Z kolei wyniki badań (Ganeva i Pavlenko, 2014)[1] przeprowadzonych wśród młodych osób mieszkających w Ukrainie pokazują, że prawdopodobnie z powodu trudności finansowych i panujących w kraju standardów politycznych oraz społeczno-ekonomicznych młodzi ludzie mają ograniczone możliwości w podejmowaniu samodzielnych decyzji i w niewielkim stopniu czują się niezależni, co wpływa na sposób definiowania przez nich własnej dorosłości oraz na to, jakie wskaźniki dorosłości uznają za istotne. Okazuje się, że młodzi Ukraińcy jako ważne markery dorosłości najczęściej wybierają te związane z uzyskaniem 18. roku życia, posiadaniem prawa jazdy i możliwością legalnego spożywania alkoholu (wskaźniki chronologiczno-prawne), a najrzadziej te związane z uzyskaniem autonomii. Wejście w świat dorosłych dla młodych Ukraińców nie charakteryzuje się indywidualistycznymi kryteriami, takimi jak finansowa i emocjonalna niezależność od rodziców, opuszczenie domu i ustanowienie z rodzicami równych relacji, charakterystycznymi dla społeczeństwa zachodniego. Zaobserwowaną różnicę można wyjaśnić także tym, że społeczeństwo ukraińskie jest bardziej kolektywistyczne niż społeczeństwa zachodniej Europy. Wpływ kolektywizmu na wybór wskaźników dorosłości można zauważyć również w pozaeuropejskiej kulturze chińskiej. Kryteria dorosłości wybierane przez młodych Chińczyków odzwierciedlają jej wspólnotowy i kontrolujący charakter (Nelson i in., 2004). Najczęściej jako wskaźniki dorosłości młodzi Chińczycy wybierają: zdolność do wsparcia finansowego rodziców, odpowiedzialność za rodziców, mniejsze zorientowanie na siebie, a większe na innych, podjęcie zobowiązań wobec innych na całe życie. Ponadto doktryna konfucjańska obowiązująca w Chinach kładzie duży nacisk na ograniczanie i kontrolowanie siebie, co również ma odzwierciedlenie w kryteriach dorosłości wybieranych przez młode osoby, takich jak: umiejętność panowanie na swoimi emocjami, unikanie zażywania środków psychoaktywnych, unikanie przestępstw. Dla porównania, tylko

[1] Fragment dotyczący tych badań napisany został przed wydarzeniami, które rozpoczęły się 24.02.2022 roku. Wyniki z całą pewnością nie opisują obecnej sytuacji młodych Ukraińców, zmagających się wojną. Postanowiono jednak pozostawić ten akapit, aby zobrazować wpływ kontekstu społeczno-kulturowego oraz gospodarczego na definiowanie dorosłości, co stanowi temat niniejszego podrozdziału.

73% Amerykanów jako atrybut dorosłości wybiera mniejszą orientację na siebie i większe skupienie na innych, w porównaniu z 93% Chińczyków. Ponadto, zaledwie 16% młodych mieszkańców Stanów Zjednoczonych wspieranie rodziców finansowo uznaje za warunek uzyskania statusu osoby dorosłej w porównaniu z 89% młodych osób mieszkających w Chinach, dla których kryterium to jest bardzo istotne (Arnett, 2003). Wybierane wskaźniki wyraźnie odzwierciedlają kolektywistyczne wartości kultury chińskiej, gdzie ważniejsze są potrzeby rodziny oraz szerszej społeczności niż indywidualne. Wyniki tych badań dostarczają dowodów na poparcie tezy, że na kryteria dorosłości i proces wkraczania w dorosłość ma wpływ kontekst społeczno-kulturowy, w którym żyją i funkcjonują młodzi ludzie. Zatem kiedy przedmiotem badań jest dorosłość, nie można w jej definiowaniu pominąć indywidualnych koncepcji dorosłości posiadanych przez członków społeczeństwa, uznając jednocześnie, że pojęcie dorosłości nie jest uniwersalne.

Na potrzeby rozprawy doktorskiej przeprowadzone zostało badanie eksploracyjne (Wysota, 2018), którego celem było rozpoznanie, jak osoby powyżej 18. roku życia definiują dorosłość. 169 osób w wieku od 18. do 69. roku życia poproszono o uzupełnienie następującego zdania: *Osoba dorosła to osoba, która….* Zadaniem każdego uczestnika badania było wskazanie pięciu, jego zdaniem najważniejszych atrybutów osoby dorosłej. Średnia wieku osób badanych wynosiła 27,1 lat. Wśród osób badanych były 102 kobiety (60,35%) i 67 mężczyzn (39,65%), większość osób studiowała (121 osób, co stanowi 71 % wszystkich osób badanych). Jeśli chodzi o zatrudnienie, to 42 osoby badane (24,85%) pracowały na pełny etat, 10 prowadziło własną działalność gospodarczą (5,91%), 58 osób pracowało dorywczo (34,31%), a pozostałe 59 osób (34,91%) nie pracowało. Odpowiedzi osób badanych poddano analizie treściowej, wyszukując odpowiedzi podobne, a następnie zliczając ich częstość. Wyniki badania prezentuje tabela 4.

Tabela 4
Atrybuty osoby dorosłej najczęściej wybierane w badaniach własnych

Treść odpowiedzi	Częstość występowania
Odpowiedzialna	146
Ponosi konsekwencje swoich działań	73
Posiada cele życiowe i je realizuje	67
Dojrzała emocjonalnie	56
Dba o siebie i o innych	41
Niezależna finansowo	36
Samodzielnie podejmuje decyzje	35
Potrafi sama o siebie zadbać	28
Podejmuje przemyślane decyzje	26

Treść odpowiedzi	Częstość występowania
Pracuje na swoje utrzymanie	18
Ma ukształtowany system wartości	18
Samodzielnie decyduje o sobie i swoim życiu	16
Potrafi utrzymać siebie i innych	15
Ma swój światopogląd	14
Potrafi samodzielnie rozwiązywać swoje problemy	14
Kieruje się w życiu własnym przekonaniami	13
Ma cel w życiu	12
Jest gotowa do założenia rodziny	12

Źródło: Wysota, 2018.

Wyniki przeprowadzonego badania, zebrane w powyższej tabeli, są w ogólnym zarysie zbieżne z wynikami innych przedstawionych w tym podrozdziale badań (np. Arnett, 1997, 2003; Gurba, 2008). Uczestnicy badania najczęściej wskazywali, że dorosły to osoba odpowiedzialna, która ponosi konsekwencje swoich działań, jest niezależna finansowo, zdolna do utrzymania siebie i innych, samodzielna w podejmowaniu decyzji oraz rozwiązywaniu problemów, mająca cele życiowe i je realizująca, posiadająca ukształtowany system wartości oraz światopogląd, którymi kieruje się w swoim życiu. Duży odsetek badanych dojrzałość emocjonalną uznał za ważny atrybut dorosłego. Co ciekawe, w innych badaniach (np. Petrogiannis, 2011) osoby badane jako wskaźnik dorosłości często wskazywały na ustalenie równorzędnych relacji z rodzicami. W omawianym badaniu eksploracyjnym jednak taka odpowiedź się nie pojawiła. W odniesieniu do rodziców osoby badane jako istotną najczęściej podkreślały niezależność finansową. Być może, jeśli badani mają z podanej listy wybrać wskaźniki dorosłości, widząc odpowiedź dotyczącą relacji z rodzicami, uznają ją za ważną w kontekście innych podanych (np. uzyskanie pełnoletniości), które wydają się im wtedy mało istotne. Jednak w posiadanych koncepcjach dorosłości aspekt ten nie jest obecny. Możliwe jest także, że uczestnicy badania zmianę charakteru emocjonalnego relacji z rodzicami włączają w ogólne pojęcie dojrzałości emocjonalnej. Ciekawe byłoby zatem rozpoznanie, co osoby badane rozumieją przez to określenie i jakie przejawy dojrzałości emocjonalnej są wskaźnikiem dorosłości. Być może obserwowaną różnicę można wyjaśnić kontekstem społeczno-kulturowym, gdyż w badaniach prowadzonych przez Gurbę (2008) młodzi Polacy również rzadko jako atrybut dorosłości wybierali równorzędne relacje z rodzicami.

Na rodzaj wybieranych atrybutów dorosłości ma również wpływ religijność oraz posiadanie co najmniej jednego dziecka (Arnett, 1997). Bardziej religijne osoby wybierają

więcej atrybutów odzwierciedlających tradycyjne i kolektywistyczne wartości, dotyczące odpowiedzialności za rodzinę i podejmowania ról społecznych (Petrogiannis, 2011). Zatrudnienie, wsparcie finansowe od rodziców, zakończenie edukacji, małżeństwo nie różnicują wybieranych kryteriów. Natomiast osoby, które stają się rodzicami, częściej niż osoby bezdzietne wybierają rodzicielstwo jako bardzo ważny atrybut dorosłości (Arnett, 1997). Koncepcje dorosłości różnią się także w zależności od płci. Kobiety częściej niż mężczyźni za istotne uważają: niezależność (Petrogiannis, 2011), utrzymywanie finansowe rodziny oraz prowadzenie niezależnego gospodarstwa domowego (Arnett, 1997).

Jak pisze Dubas (2001), opis dorosłości zawsze sprawiał problemy, jednak w kontekście obserwowanych obecnie społecznych przemian staje się rzeczywistością (oraz pojęciem) coraz trudniejszą do precyzyjnego opisania. Ponadto, osoby pochodzące z różnych krajów kultury zachodniej cechy psychologiczne, indywidualistyczne, stopniowalne i nieuchwytne uznają za najważniejsze markery dorosłości. Można zauważyć, że posiadane koncepcje dorosłości, reprezentowane są nie przez konkretne, jednoznaczne zdarzenia czy decyzje (np. osiągnięcie 18. roku życia, zawarcie małżeństwa czy założenie rodziny), ale najczęściej przez wewnętrzne procesy psychiczne (takie jak stawanie się osobą niezależną i odpowiedzialną). Okazuje się jednak, że rodzaj wybieranych atrybutów dorosłości zależy również od metody, którą zbierane są dane. Kiedy badani mają możliwość opierania się na własnym doświadczeniu, dzięki metodom autobiograficznym i narracyjnym, częściej jako atrybuty dorosłości wymieniają te związane z podejmowaniem ról i zadań dorosłości niż osoby, które z puli podanych kryteriów mają wybrać te istotne w definiowaniu dorosłości (Glanc, 2011; Piotrowski, 2013).

1.3.4. Dorosłość w modelu dwuwymiarowym – propozycja autorska

Ze względu na przemiany gospodarcze i społeczno-kulturowe zachodzące w społeczeństwach kultury zachodniej, które zostały opisane w pierwszej części rozdziału, współczesne młode osoby znacznie później niż ich rodzice realizują dorosłe role i zadania życiowe. Dzieje się tak głównie na skutek wydłużającego się okresu zdobywania wykształcenia i pozycji zawodowej. Zjawisko to Arnett (1997) nazywa odraczaniem dorosłości, a okres metrykalny pomiędzy 18. a 25. rokiem życia okresem wyłaniającej się dorosłości, charakteryzującym się między innymi dużą zmiennością i zróżnicowaniem ścieżek życiowych młodych ludzi. W kontekście obserwowanych przemian dorosłość staje się kategorią bardzo złożoną, która właśnie w ten sposób powinna być ujmowana w badaniach

empirycznych dotyczących tego etapu w cyklu życia człowieka. Propozycja własna ujmująca dorosłość procesualnie oraz uwzględniająca dwa jej wymiary i dwie perspektywy jej oceny wydaje się wychodzić naprzeciw potrzebie wielostronnej analizy dorosłości i procesu jej osiągania przez młode osoby.

Niemałe trudności z wyznaczeniem takiego momentu w życiu, kiedy młody człowiek osiąga dorosłość, skłaniają badaczy zajmujących się tą tematyką do innego spojrzenia na kwestie dorosłości. Biorąc pod uwagę zmiany zachodzące w funkcjonowaniu młodych ludzi, istnieją duże problemy związane z wyznaczeniem jednego momentu, w którym jednostka staje się w pełni dorosła. „W społeczeństwach współczesnych, w odróżnieniu od tradycyjnych, plemiennych, coraz trudniej jest określić jednoznacznie moment przekroczenia progu dorosłości" (Lipska, Zagórska, 2011, s. 9), bowiem społeczeństwa te odeszły od rytuałów przejścia, czyli specyficznych obrzędów, podczas których młode osoby były przyjmowane w poczet pełnoprawnych członków danej społeczności (Zagórska i in., 2012). Gurba (2011) pisze, że przyjmując perspektywę oczekiwań społecznych, dorosłość często związana jest z realizacją ważnych zadań rozwojowych. Jednak trudno jest rozstrzygnąć, czy jednostka, aby mogła być uznana za dorosłą, powinna spełnić wiele zadań rozwojowych (koncepcja Havighursta) czy też tylko jedno, najbardziej istotne (koncepcja Eriksona). Wydaje się, że wydarzenia życiowe rozpatrywane pojedynczo (a nawet w połączeniu) nie mogą stanowić podstawy do rozstrzygania o czyjejś dorosłości. Zatem obecnie dorosłość traktuje się jako wynik rozciągniętego w czasie procesu stawania się osobą dorosłą, procesu rozgrywającego się powoli i stopniowo, mającego charakter w dużej mierze psychologiczny, wewnętrzny i niematerialny (Arnett, 1997).

O procesualnym charakterze dorosłości mogą świadczyć wyniki badań, w których młodzi ludzie zostali poproszeni o udzielenie odpowiedzi na pytanie: *Czy uważasz, że osiągnąłeś już dorosłość?* W badaniach Arnetta (1997) odsetek osób, które na to pytanie odpowiedziały „tak", wzrastał wraz z wiekiem z 21% wśród osób w wieku 21–24 lata do 71% wśród osób w wieku 25–28 lat. Ponadto uczestnicy badania w wieku 18–21 lat twierdzą, że czują się dorośli tylko pod pewnymi względami. Odsetek badanych, którzy w ten sposób odpowiadają, spada z 41%, wśród osób w wieku 22–25 lat, do 30% – w grupie wiekowej 26–29 lat (Arnett i Schwab, 2012). Z kolei w badaniach Nelsona i Barry'ego (2005) aż 69% osób w wieku od 18 do 25 roku życia twierdziło, że osiągnęło dorosłość tylko pod pewnymi względami. Jeśli spojrzymy na dorosłość z perspektywy jej kryteriów, które wskazują młode osoby jako istotne dla określania czyjejś dorosłości, widzimy, że na pierwszy plan w licznych badaniach cytowanych w niniejszym rozdziale (np. Arnett 2003; Gurba, 2008; Petrogiannis,

2011; Piumatti i in., 2013), wysuwają się te, które zdaniem Arnetta (1997, 2003) mają charakter stopniowalny i niematerialny, np. przyjmowanie odpowiedzialności za konsekwencje swoich działań, decydowanie o osobistych przekonaniach i wartościach, stawanie się mniej zorientowanym na siebie, a bardziej na innych. Zdaniem autora nie są to jednostkowe zdarzenia, ale procesy zachodzące w dłuższym okresie. Odpowiedzialnym dorosłym młody człowiek staje się stopniowo i powoli, a nie nagle. Podobnie, niezależnego decydowania o własnych przekonaniach wkraczający w dorosłość uczą się w różnych sytuacjach, tak jak i bardziej prospołecznej orientacji. W związku z powyższym wielu młodych ludzi będących w wieku 18–25 lat czuje, że jest w trakcie tych procesów, ale jeszcze ich nie ukończyło (nie określają siebie jako w pełni dorosłych, ale jako dorosłych pod pewnymi względami). Dopiero po trzydziestym roku życia wyraźna większość uważa, że w pełni osiągnęła dorosłość (Arnett, 2000).

Z drugiej jednak strony nie można pominąć tego, że w indywidualnych koncepcjach dorosłości, które posiadają młode osoby, w mniejszym lub większym stopniu w uzależnionych od kontekstu społeczno-kulturowego, znajdują się również takie kryteria jak niezależność finansowa czy założenie rodziny (Arnett, 2003; Arnett i Schwab, 2012; Gurba, 2008). Realizację ról społecznych również można rozpatrywać jako proces. Młody człowiek nie podejmuje bowiem wszystkich ról życiowych natychmiast, jednocześnie w danym momencie, ale stopniowo w ciągu co najmniej kilku lat. Poza tym tempo realizacji owych zadań społecznych cechuje duże indywidualne zróżnicowanie. Wśród osób w wieku 21–23 lata tylko 1,7% było w związku małżeńskim, natomiast w grupie wiekowej 24–26 lat odsetek ten wynosił 13,8%. Ponadto wśród osób w wieku 21–23 lata 44,1% osób mieszka z rodzicami, natomiast wśród osób w wieku 24–26 lat odsetek ten wynosi 29,0% (Piotrowski, 2010).

W związku z powyższym wydaje się właściwe, aby przekraczania progu dorosłości nie utożsamiać z określonym wydarzeniem życiowym (np. założeniem rodziny) oraz wiekiem (18 lat), a także nie zakładać, że nagle człowiek osiągnie wszystkie atrybuty osoby dorosłej i będzie mógł być jednoznacznie skategoryzowany jako taka właśnie osoba. Wręcz przeciwnie – dorosłość, tak jak postuluje Gurba (2011), należy traktować jako efekt swoistego procesu stawania się osobą dorosłą (wkraczania w dorosłość), na który składa się wiele zmian na poziomie psychicznym i społecznym. Stawanie się dorosłym jest procesem, który toczy się powoli i stopniowo, dlatego też bardzo trudno jest wyznaczyć w nim jeden konkretny i przełomowy moment (Appelt i Wojciechowska, 2002). Ponadto o procesualnym charakterze wkraczania w dorosłość świadczy zarówno kształtowanie się u jednostki, w wyniku różnych

doświadczeń i sytuacji, takich kompetencji jak: branie odpowiedzialności za swoje działania czy niezależne decydowanie o własnych przekonaniach, jak i stopniowe podejmowanie kolejnych dorosłych ról społecznych.

Obserwowane przemiany w funkcjonowaniu młodych osób (późniejsze zawieranie małżeństw, podjęcie ról rodzicielskich, kończenie edukacji) skłaniają do przyjęcia założenia, że obecnie realizacja zadań społecznych nie może stanowić wyłącznego kryterium dorosłości, ponieważ wnioskowanie tylko na podstawie tych wskaźników prowadziłoby do wyciągnięcia błędnych wniosków. Glanc (2011) po przeprowadzeniu 16 wywiadów biograficzno-narracyjnych z osobami w wieku 20–30 lat stwierdziła, że obecnie pojęcie dorosłości jest wielowymiarowe. Osoby badane, opowiadając o swojej dorosłości, mówiły o niej zarówno w kontekście kryteriów psychicznych, jak i społecznych. Ponadto, pierwsze doświadczenia dorosłości (mające charakter społeczny) – związane między innymi z podejmowaniem stałej pracy, wyprowadzeniem się z domu rodzinnego, niezależnością finansową, narodzinami dziecka – w sposób istotny budują poczucie dorosłości młodych ludzi oraz wpływają na identyfikowanie się jednostek jako osób należących do grupy osób dorosłych. W badaniach Arnetta i Schwaba (2012) jako istotne atrybuty dorosłości wymieniano: odpowiedzialność (36%), niezależność finansową (30%), ukończenie edukacji (16%), podejmowanie niezależnych decyzji (14%) oraz małżeństwo (4%). Badania własne (Wysota, 2018) również pokazują, że pojęcie dorosłości łączy w sobie wymiar społeczny, jak i psychiczny, zarówno według osób będących na etapie wyłaniającej się dorosłości, jak i osób starszych. Wyniki badań (np. Arnett i Schwab, 2012), w których uczestnicy na pytanie *Czy czujesz się już osobą dorosłą?* odpowiadali, że w pewnych obszarach tak, a w innych nie, również wskazują na to, że pojęcie dorosłości jest bardzo złożone i wielowymiarowe oraz zawiera w sobie różnorodne aspekty. W związku z powyższym i przy założeniu, że dorosłość należy traktować w kategoriach procesu, analizując ów proces, należy brać pod uwagę zmiany zachodzące w wymiarze społecznym (podejmowanie ról i zadań społecznych przypisywanych osobom dorosłych), jak i psychicznym (kształtowanie się kompetencji psychicznych wiązanych z dorosłością). Zatem analiza procesu wkraczania w dorosłość oznaczałaby charakterystykę funkcjonowania młodych osób pod względem dorosłych ról i zadań społecznych, które podejmują, oraz pod względem kompetencji psychicznych przypisywanych osobom dorosłym, które nabywają. Podejście takie pozwala uwzględnić w analizie dorosłości jej zindywidualizowany charakter, ale jednocześnie zachować uważność na jej aspekty społeczne. Procesualność oraz wielowymiarowość wkraczania w dorosłość podkreśla Palidda (2009), według którego osiąganie dorosłości oznacza przenikanie się indywidualnych

zasobów, ograniczeń i możliwości w kontekście społeczno-kulturowym, motywacyjnym i wyborów indywidualnych.

Badania pokazują związek pomiędzy postrzeganiem siebie jako dorosłego (poczucie dorosłości) oraz liczbą podjętych ról i zadań dorosłości, zarówno wśród kobiet, jak i mężczyzn (Brzezińska i in., 2011). Piotrowski (2013) na podstawie przeglądu badań wyciąga następujące wnioski: a) określenie siebie jako dorosłego jest częstsze u osób, które zakończyły edukację, b) kiedy osoby przestają realizować którąś z dorosłych ról, prawdopodobieństwo uznania siebie za dorosłego zmniejsza się w sposób istotny, c) podjęcie trzech ról związanych z życiem rodzinnym (opuszczenie domu rodzinnego, założenie własnej rodziny, rodzicielstwo) dwukrotnie zwiększa prawdopodobieństwo zakwalifikowania siebie jako dorosłego, przy czym charakterystyki indywidualistyczne przestają być wtedy istotne jako predyktory poczucia dorosłości. Okazuje się, że nawet jeśli obecnie młodzi ludzie ról społecznych nie uznają za atrybuty dorosłości, to ich podjęcie w sposób istotny sprawia, że spostrzegają siebie jako osoby należące do grona dorosłych. Ponadto, okazuje się, że osoby o niższym statusie społeczno-ekonomicznym wcześniej niż osoby z rodzin zamożnych deklarują, że osiągnęły już dorosłość (Petrogiannis, 2011). Zaobserwowaną różnicę można wyjaśnić tym, że dorastanie w rodzinie o niskim statusie społeczno-ekonomicznym oznacza posiadanie w okresie dorastania większej liczby obowiązków rodzinnych oraz wcześniejsze zakończenie edukacji, wejście w związek małżeński i założenie rodziny, co w sposób istotny może zwiększać poczucie dorosłości tej grupy młodych ludzi (Arnett, 2003). Można zatem uznać, że role społeczne stanowią ważny składnik dorosłej tożsamości (Piotrowski, 2013) i nie powinny być porzucane na rzecz wyłącznie psychologicznych i indywidualistycznych kryteriów.

Jak zostało zaznaczone w niniejszym podrozdziale, wskaźniki uznawane przez młode osoby za najważniejsze do określania dorosłości (koncepcje dorosłości), generalnie zmieniły się z zewnętrznych wydarzeń na wewnętrzne, które mają charakter psychologiczny, stopniowalny i indywidualistyczny (Nelson i in., 2004). Jednak jak podaje Glanc (2011), pojęcie dorosłości zawiera w sobie zarówno obiektywną (społeczną) i subiektywną (jednostkową) ocenę. Także Czerniawska (2007) pisze, że dorosłość zawiera dwa wymiary: obiektywny i subiektywny. Ocena obiektywna dotyczy przekonań innych osób dotyczących kwestii czyjejś dorosłości i jest związana z rolami społecznymi, obowiązującymi normami, wartościami oraz wiekiem metrykalnym. Natomiast subiektywna ocena wyraża się w indywidualnym, ogólnym poczuciu dorosłości, czyli przekonaniu o własnej dorosłości. To jednostka decyduje, czy i kiedy jest osobą dorosłą, od kiedy czuje się odpowiedzialna,

samodzielna, niezależna emocjonalnie. Subiektywny wymiar dorosłości wyraża się zatem w przeżyciach jednostki, która pod wpływem różnych zdarzeń osobistych i społecznych postrzega siebie jako osobę dorosłą (Czerniawska, 1996). Jak podaje Piotrowski (2013), nabycie przekonania o własnej dorosłości stanowi kluczowy etap wkraczania w dorosłość. Subiektywne ujęcie dorosłości w kontekście zjawiska jej odraczania postuluje Arnett (1997, 1998, 2003, 2007). Przenosi on punkt nacisku w definiowaniu dorosłości z obserwatora na jednostkę. Jest to ważny zabieg, ponieważ nie można pomijać perspektywy jednostki oraz jej odczuć związanych ze stawaniem się dorosłym członkiem społeczeństwa. Jednak jak pokazują badania przedstawione w tym rozdziale, dorosłość, pomimo że w dużej mierze jest indywidualną sprawą danej osoby, to nadal jest także kwestią społeczeństwa i podlega społecznej ocenie oraz etykietowaniu, jak również pozostaje pod wpływem różnorodnych czynników strukturalnych związanych z kulturą, ekonomią i polityką danego kraju. Zgodnie z tym, co pisze Oleś (2011): „człowiek nie tyle dorasta do kolejnych stadiów rozwoju, dla których kontekst socjokulturowy ma jedynie znaczenie modyfikujące, co podlega temu kontekstowi i rozwija się w rytmie wyznaczonym przez charakter interakcji ze środowiskiem" (s. 30).

Obecnie jednostka może w pewnym sensie bez znacznych społecznych restrykcji odłożyć na pewien czas realizację takich zadań jak: wyprowadzenie się z domu rodzinnego, podjęcie stałej pracy czy założenie rodziny. Co więcej, okazuje się, że równolegle ze wzrostem średniego wieku zawierania małżeństw uległy zmianie niepisane reguły społeczne i obecnie 20-latkowie wchodzący w związek małżeński (co kiedyś było normą) uważani są za zbyt młodych i niedojrzałych do podjęcia tak ważnej decyzji (Zagórska i in., 2012). Możliwości odroczenia dorosłości mają zwłaszcza te osoby, które żyją w krajach rozwiniętych, w kulturze zachodnioeuropejskiej. Jednak okazuje się, że jeśli młody człowiek nadmiernie przedłuża okres poszukiwań, może spotkać się z negatywną reakcją otoczenia. Młodzi ludzie, którzy świadomie unikają podejmowania zobowiązań charakterystycznych dla osób dorosłych, mogą zostać nazwani *dziecinnymi dorosłymi* (Brzezińska i in., 2011). Analiza dyskusji na forach internetowych (np. kafeteria.pl, wizaz.pl) pokazuje, że pejoratywne terminy „stara panna", „stary kawaler" są obecnie nadawane jednostce znacznie później, niż miało to miejsce w poprzednich dekadach, ale zdaniem rozmówców wciąż są stosowane, zwłaszcza wobec kobiet i mężczyzn, którzy przekroczyli czwartą dekadę swojego życia, nie mają partnera/partnerki i wciąż mieszkają z rodzicami. Zdaniem Zajicek i Koski (2003), pomimo iż w ciągu ostatnich 30 lat wyobrażenia na temat singla ewoluowały (od starej panny i starego kawalera), to jednak wciąż utrzymuje się tendencja do społecznego etykietowania

i stygmatyzacji singli jako osób samotnych, którym czegoś brakuje i które odchylają się od normy obecnej w naszej kulturze, jaką jest małżeństwo i rodzina. Okazuje się, że społeczeństwo w pewien sposób w stosunku do pierwszego etapu osiągania dorosłości jest dość tolerancyjne, pozostawiając młodym ludziom nieograniczoną normami swobodę wyboru (Zagórska i in., 2012), jednak z czasem zaczyna wymagać od młodych ludzi podjęcia ważnych decyzji dotyczących życia rodzinnego, zawodowego i społecznego, negatywnie oceniając te jednostki, które nie spełniają społecznych oczekiwań. Akceptacja rodziców dla samotnego, w pojedynkę, życia dorosłych dzieci obniża się proporcjonalnie do wieku potomstwa (Żurek, 2005). Jak podaje Glanc (2011), spośród licznych doświadczeń związanych z wkraczaniem w dorosłość bardzo ważne wydaje się podjęcie stałej pracy. Istotny jest jednak wymiar społeczny owego doświadczenia. Okazuje się, że pozytywne informacje zwrotne płynące od otoczenia w momencie, kiedy młody człowiek podejmuje pracę, są jednym z najważniejszych wyznaczników identyfikowania się z grupą ludzi dorosłych. Na podstawie powyższych rozważań zdecydowano, aby propozycja autorska łączyła zarówno perspektywę jednostki (perspektywę subiektywną), odnoszącą się do jej osobistych przekonań, jak i perspektywę badacza (perspektywę obiektywną), który podjął próbę obiektywizowania doświadczeń jednostki.

W niniejszej pracy za podstawę do dalszych analiz przyjęto autorski dwuwymiarowy model wkraczania w dorosłość (tabela 5), w którym wyróżniono wymiar społeczny i psychiczny. Wymiary te mogą być analizowane łącznie z dwóch perspektyw: subiektywnej i obiektywnej. Społeczny i psychiczny wymiar dorosłości oraz obiektywna i subiektywna perspektywa jej ujmowania wzajemnie się dopełniają, tworząc, jak się wydaje, spójny konstrukt (Wysota i Bakiera, 2019). A zatem wkraczanie młodych osób w dorosłość to proces realizacji przez młode osoby kolejnych ról i zadań społecznych dorosłości oraz nabywania przez nich poczucia gotowości do ich realizacji, a także proces kształtowania się u młodych ludzi kompetencji psychicznych charakterystycznych dla osób dorosłych oraz nabywania przez nich poczucia ich ukształtowania.

Tabela 5
Dorosłość – ujęcie autorskie

Perspektywy ujmowania dorosłości	Wymiary dorosłości	
	Społeczny	**Psychiczny**
	Role i zadania społeczne charakterystyczne dla osób dorosłych w danej kulturze	Kompetencje psychiczne charakterystyczne dla osób dorosłych w danej kulturze
Obiektywna – obiektywizowanie cech jednostki	Stopień realizacji ról i zadań społecznych dorosłości	Stopień ukształtowania kompetencji psychicznych osób dorosłych
Subiektywna – osobiste przekonania jednostki	Poczucie gotowości do realizacji ról i zadań społecznych dorosłości	Poczucie ukształtowania kompetencji psychicznych osób dorosłych

Źródło: Wysota i Bakiera, 2019, s 276.

W kolejnym kroku podjęto próbę ustalenia atrybutów dorosłości w obu wyodrębnionych wymiarach: 1) społecznym, który związany jest z realizowaniem przez młode osoby ról i zadań społecznych charakterystycznych dla osób dorosłych w danej kulturze, oraz 2) psychicznym, który związany jest z kształtowaniem się u młodych osób kompetencji psychicznych charakterystycznych dla osób dorosłych w danej kulturze. Wyłonione atrybuty z uwzględnieniem obu opisanych powyżej perspektyw (subiektywnej i obiektywnej) przedstawione zostały w poniższej tabeli (tabela 6).

Tabela 6
Atrybuty dorosłości w wymiarze społecznym i psychicznym ujmowane z dwóch perspektyw - ujęcie autorskie

Perspektywa ujmowania dorosłości	Wymiar dorosłości	
	Społeczny	**Psychiczny**
Obiektywna	Prowadzenie oddzielnego gospodarstwa domowego Niezależność finansowa Stała praca Związek intymny Rodzicielstwo Posiadanie grupy przyjaciół, z którą spędza się czas Podjęcie aktywności obywatelskiej	Odpowiedzialność za siebie i innych Samodzielność w podejmowaniu decyzji i rozwiązywaniu problemów Ukształtowany światopogląd Sformułowanie planów życiowych Stabilność emocjonalna Szacunek wobec innych osób i ich poglądów Rozwijanie zainteresowań Zdolność budowania relacji intymnych

Perspektywa ujmowania dorosłości	Wymiar dorosłości	
	Społeczny	Psychiczny
Subiektywna	Poczucie gotowości do prowadzenia odrębnego gospodarstwa domowego Poczucie gotowości do niezależności finansowej Poczucie gotowości do podjęcia stałej pracy Poczucie gotowości do wejścia w związek intymny Poczucie gotowości do rodzicielstwa Poczucie gotowości do posiadania grupy przyjaciół, z którą spędza się czas Poczucie gotowości do podjęcia aktywności obywatelskiej	Poczucie odpowiedzialności za siebie i innych Poczucie samodzielności w podejmowaniu decyzji i rozwiązywaniu problemów Poczucie ukształtowanego światopoglądu Poczucie sformułowania planów życiowych Poczucie stabilności emocjonalnej Poczucie szacunku wobec innych osób i ich poglądów Poczucie rozwijania zainteresowań Poczucie zdolności budowania relacji intymnych

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Wysota, Bakiera, 2019.

Określenie wskaźników odbyło się drogą empiryczną z wykorzystaniem teorii. Podczas tworzenia listy markerów dorosłości wzięto pod uwagę zarówno klasyczne teorie zadań rozwojowych Eriksona (2002), Havighursta (za: Gurba, 2011) oraz Levinsona (1986), współczesne koncepcje dorosłości (np. Oleś, 2011; Sadowska, 2003), jak i wyniki badań własnych (Wysota, 2018) oraz badań przeprowadzonych przez innych autorów (np. Arnett, Schwab, 2012; Gurba, 2008, Oleszkowicz i Misztela, 2015). Na podstawie informacji zawartych w literaturze oraz własnej refleksji wyłoniona została lista atrybutów psychicznych oraz społecznych charakterystycznych dla osób dorosłych żyjących w kulturze zachodnioeuropejskiej. Zwrócenie uwagi na kontekst życia współczesnych młodych ludzi podczas wyodrębniania wskaźników dorosłości, a także podczas budowania modelu dwuwymiarowego, poprzez włączenie w jego strukturę perspektywy subiektywnej, podyktowane było w pierwszej kolejności różnicami społeczno-kulturowymi podkreślanymi przez autorów (np. Tyszka, 2001; Arnett, 2007; Szacka 2008; Giddens, 2014; Zagórska i in, 2012) w charakterystyce społeczeństw tradycyjnych i współczesnych, a także opisanym w pierwszej części rozdziału specyficznym tłem kulturowym i gospodarczym funkcjonowania współczesnych młodych ludzi w kulturze zachodnioeuropejskiej (indywidualizm i idee nieograniczonej wolności, ukierunkowanie na konsumpcję i ekonomizm, niestabilność rynku pracy itp.). Wydaje się, że owe decyzje są słuszne – biorąc pod uwagę fakt, iż kultura tworzy wspólny kontekst życia społecznego człowieka, który pozwala ludziom harmonijnie żyć i funkcjonować, oraz to, iż aktywność ludzi ma charakter „kulturowy", co oznacza, że zachowują się oni zgodnie z oczekiwaniami „kultury" artykułowanymi poprzez jej uczestników co do formy, sposobu czy porządku postępowania (Laboratory of Comparative Human Cognition, 1983; za: Brzezińska, 2007).

Pierwotną listę atrybutów dorosłości przedstawiono pięciu ekspertom, którymi były osoby z tytułem doktora, zajmujące się w swojej pracy naukowej tematyką dorosłości, i poproszono ich o wskazanie tych atrybutów, które ich zdaniem mogą być markerami dorosłości. W niniejszych badaniach jako ważne wskaźniki dorosłości przyjęto te atrybuty, które zostały wskazane przez co najmniej czterech ekspertów.

1.4. Podsumowanie

Dorosłość, będąca zarówno bardzo ważną fazą w cyklu życia człowieka, jak i bardzo złożonym konstruktem opisującym otaczającą rzeczywistość społeczną i psychiczną, stanowi ciekawy oraz istotny przedmiot rozważań teoretycznych oraz badań empirycznych. Dorosłość, jak pisze Czerniawska (2007), jest fazą życia, która, pomimo że następuje po okresie dzieciństwa i adolescencji, nie jest fazą występującą samoczynnie, choć w pewnym sensie poprzez regulacje prawne wynika i jednocześnie jest związana z wiekiem kalendarzowym. Współcześni młodzi ludzie funkcjonują jednak inaczej niż ich rodzice, a zwłaszcza dziadkowie. Normy zachowań zmieniają się wraz z upływem czasu, a to, co nie było powszechnie uznawane jeszcze kilkanaście lat temu, dziś może być społecznie akceptowalne i niebudzące zdziwienia – na przykład zjawisko tzw. starych matek, czyli kobiet około 40 roku życia, które rodzą po raz pierwszy (Czerniawska 2007). Współcześni młodzi ludzie później decydują się na wejście w związek intymny, zwłaszcza na zawarcie związku małżeńskiego, później podejmują decyzję o posiadaniu dziecka, wyprowadzeniu się z domu rodzinnego i zakończeniu edukacji. Pomimo tego, że większość współczesnych młodych osób jako główne kryteria dorosłości wymienia najczęściej kompetencje psychologiczne mające charakter wewnętrzny i indywidualistyczny, a w literaturze często postuluje się, aby ujmować dorosłość w kategorii ogólnego poczucia, to jednak dorosłość (jak pokazano w niniejszym rozdziale) nadal jest zależna od kontekstu społecznego, zawierając w sobie również i ten wymiar. Społeczeństwo, co prawda, daje swoim młodym obywatelom szansę na odłożenie w czasie realizacji dorosłych zadań rozwojowych, rozumiejąc, że ważne jest najpierw zdobycie wykształcenia i znalezienie pracy. Jednak odłożenie w czasie nie może oznaczać odkładania w nieskończoność. Odpowiedzią na trudności związane z określaniem zdarzenia lub zdarzeń mających pełnić rolę progu pomiędzy adolescencją a dorosłością – którego przekroczenie oznaczałoby włączenie do grona osób dorosłych – jest ujmowanie dorosłości jako procesu oraz nazywanie pierwszych kilku lat po osiągnieciu dorosłości metrykalno-prawnej (określonej pełnoletnością; ukończony 18 rok życia) etapem

przejściowym lub tzw. wyłaniającą się dorosłością (Arnett, 1997, 2003). Analiza procesu wkraczania w dorosłość i jego opis wymagają jednak uwzględnienia bardzo złożonego charakteru dorosłości. Jest on na tyle złożony, że rozpatrywanie tego zagadnienia wyłącznie z wykorzystaniem jednoznacznych i wąsko rozumianych kryteriów oraz w ujęciu tylko jednej perspektywy (obiektywnej lub subiektywnej) nie daje wyczerpującego i pełnego obrazu tak wieloaspektowej kategorii (Wysota i Bakiera, 2019). Przekonanie jednostki o swojej dorosłości może bowiem nie pokrywać się z percepcją społeczną (obiektywną oceną). Z kolei można kwestionować dorosłość w przypadku młodocianych rodziców, a za dorosłych uznawać na przykład adolescentów, którzy w sytuacji straty jednego z rodziców opiekują się w sposób odpowiedzialny młodszym rodzeństwem. Dlatego wydaje się, że ujmowanie dorosłości uwzględniające społeczny i psychiczny jej wymiar, analizowane zarówno z perspektywy obiektywnej (badacza), jak i subiektywnej (jednostki), jest ważnym krokiem w kierunku całościowej konceptualizacji tego zagadnienia.

2. RODZINNE UWARUNKOWANIA OSIĄGANIA DOROSŁOŚCI

2.1. Wprowadzenie

Na wybory życiowe młodych osób w obszarze pracy, edukacji oraz rodziny, a także na kształtowanie się u nich kompetencji psychicznych przypisywanych osobom dorosłym wpływa szerszy kontekst ich funkcjonowania. Przejście w dorosłość nie pozostaje niezależne od procesów społeczno-kulturowych i gospodarczych, które zostały omówione w rozdziale pierwszym oraz od środowiska społecznego, w którym wkraczający w dorosłość wychowywali się, dorastali oraz aktualnie żyją. W związku z tym, zjawisk związanych z rozwojem młodych dorosłych nie da się wyjaśnić wyłącznie poprzez opis indywidualnych cech osobowych. Jak pisze Brzezińska (2000), przechodzenie z okresu dorastania do wczesnej dorosłości oznacza zmianę kontekstu rozwoju jednostki. Kontekst ten można rozpatrywać zarówno w perspektywie najbliższego otoczenia młodych osób – grupy rówieśniczej, rodziny, lokalnej społeczności i miejsca zamieszkania, jak i znacznie szerzej – zwracając uwagę na kulturę, gospodarkę i procesy ekonomiczne zachodzące w kraju. Według Bronfenbrennera (1976), który zwraca uwagę, że rozwój jednostki dokonuje się zawsze w jakimś kontekście, czynników wpływających na proces wkraczania w dorosłość można szukać w następujących, wzajemnie na siebie oddziałujących, systemach: mikrosytemie, mezosystemie, egzosystemie i makrosystemie. Korzystając natomiast z innego ujęcia (Tyszkowa i Przetacznik-Gierowska, 2005) można uznać, że na osiąganie dorosłości mają wpływ czynniki lokowane w środowisku aktualnym i mikrośrodowisku, które są bezpośrednio dostępne młodym ludziom, oraz w makrośrodowisku, które obejmuje fizyczną, materialną, kulturową, polityczną oraz ekonomiczną strukturę całej społeczności, wraz z takimi elementami jak: obyczaje, reguły oraz normy postępowania. W pierwszym rozdziale niniejszej pracy, używając terminów zaproponowanych przez Bronfenbrennera, został opisany makrosystem i mezosystem lub makrośrodowisko – posługując się terminologią Tyszkowej i Przetacznik-Gierkowskiej. W tym rozdziale natomiast omówione zostaną czynniki wpływające na osiąganie dorosłości, które związane są z funkcjonowaniem rodziny (jest to mikrosystem według Bronfenbrennera i środowisko aktualne według Tyszkowej i Przetacznik-Gierowskiej).

Analiza wyników badań (np. Amato, 2000; Berg i in., 1999; Hofferth i Goldscheider, 2010; Miller, 2002) pozwala zauważyć, że szeroka gama zmiennych rodzinnych wpływa na osiąganie dorosłości przez młode osoby. Podejmując próbę ich uporządkowania, można wyróżnić cztery główne grupy: a) kontekstowe i strukturalne cechy rodziny (np. rodzina pełna

versus niepełna, wykształcenie rodziców, status materialny rodziny, sytuacja mieszkaniowa), b) cechy związane z pełnieniem przez matkę i ojca ról rodzicielskich wobec dorastających dzieci (np. wsparcie rodzicielskie, kontrola lub nadzór *versus* swoboda i przyzwolenie na samodzielność, postawy wobec przejścia młodych osób w dorosłość), c) stosunki emocjonalne pomiędzy członkami rodziny, zwłaszcza pomiędzy rodzicami a wkraczającymi w dorosłość dziećmi, opisywane na wymiarze bliskość/ciepło – dystans (np. pozytywne *versus* negatywne relacje, konfliktowość *versus* niekonfliktowość) oraz d) komunikacja rodzinna. Pierwsze trzy grupy czynników zostaną omówione poniżej, natomiast komunikacja, z uwagi na problematykę pracy, w kolejnym rozdziale. Ze względu na podejmowaną tematykę wydaje się ważne, aby przyjrzeć się czynnikom budującym obraz wkraczania młodych osób w dorosłość, w którym obecny jest zarówno pierwszy plan – osiąganie dorosłości, jak i tło – kontekst życia młodych osób. Tylko razem stanowić mogą całość, którą można próbować zrozumieć i opisać z korzyścią dla samych młodych ludzi.

2.2. Znaczenie rodziny pochodzenia

2.2.1. Struktura rodziny generacyjnej

W literaturze dotyczącej wpływu struktury rodziny pochodzenia na rozwój i funkcjonowanie dzieci, dorastających oraz wkraczających w dorosłość, zwraca się szczególną uwagę na jej stabilność (Fomby i Bosick, 2013; Hofferth i Goldscheider, 2010), dokonując w badaniach porównań rodzin pełnych z rodzinami niepełnymi. Rozstanie rodziców stanowi znaczne zakłócenie w życiu dzieci, zmieniając ich codzienną rutynę i zaburzając poczucie bezpieczeństwa. Konflikt rodzicielski wywołuje stres, tak samo jak zaburzenia w strukturze rodziny, w wyniku czego dzieci tracą biologicznych rodziców i biologiczne rodzeństwo lub uzyskują rodziców adopcyjnych i zastępczych, ojczymów, macochy lub rodzeństwo przyrodnie. Wraz ze zmianą swojej struktury rodziny nierzadko zmieniają także swoje miejsce zamieszkania, tracąc dotychczasowe relacje z sąsiadami i stając przed koniecznością nawiązania nowych. Dzieci z kolei stają przed koniecznością zmiany szkoły, otoczenia rówieśniczego i budowania nowych relacji koleżeńskich. Ponadto zmniejszeniu mogą ulec zasoby finansowe rodziny. Zgodnie z wynikami badań (Wu i Martinson, 1993), liczba zmian w strukturze rodziny ma większe znaczenie dla funkcjonowania młodych osób, niż konkretne typy zmian, np. rozwód, separacja, śmierć rodzica i ponowny związek. Okazuje się, że im więcej zmian zaszło w strukturze rodziny, co

związane jest z doświadczaniem zwiększonego poziomu stresu, tym większe ryzyko przedwczesnego rodzicielstwa (Hofferth i Goldscheider, 2010). Dziewczęta mogą „uciekać" od niestabilnych, silnie skonfliktowanych rodzin i nawiązywać różnorodne relacje, próbując odzyskać utracone poczucie stabilności. Natomiast chłopcy mogą wejść w związek oraz stać się rodzicami, zanim staną się gotowi do finansowego utrzymania rodziny (co często jest społecznie uważane za warunek bycia odpowiedzialnym partnerem i ojcem). Ponadto, w rodzinach pełnych dorastający doświadczają bardziej spójnych oddziaływań wychowawczych, co wpływa na tempo podejmowania przez nich decyzji życiowych. Okazuje się, że większe zainteresowanie rodziców postępowaniem synów w okresie dorastania chroni ich przed zbyt wczesnym rodzicielstwem (Pears i in., 2005). Ponadto Amato (2000) stwierdza, że dzieci, które doświadczają życia z ojczymem, częściej niż dzieci w rodzinach pełnych stają się ofiarami przestępstw seksualnych dokonywanych przez ojczymów. Z tego też powodu zbyt wczesne opuszczenie przez nich domu rodzinnego może być formą ucieczki.

Badania (np. Amato 2000; Berg i in., 1999; Hofferth i Goldscheider, 2010) wskazują, że pomimo, iż doświadczenia przedstawicieli obu płci różnią się ze względu na odmienne wzorce opieki ze strony matek i ojców, struktura rodziny ma wpływ zarówno na decyzje młodych kobiet, jak i młodych mężczyzn dotyczące macierzyństwa, ojcostwa oraz związków intymnych. Zaobserwowano (Hofferth i Goldscheider, 2010), że kobiety zostają matkami wcześniej niż mężczyźni ojcami. Tylko 3% mężczyzn w wieku 18 lat miało dziecko, a 14% w wieku 21 lat. Z kolei wśród 18-latek 9% było matkami, a wśród 21-latek prawie 30%. Młodzi mężczyźni, dorastający z „nieobecnym" ojcem – którego nie było w domu, oraz ci, którzy doświadczyli znacznej niestabilności w strukturze rodzinie w postaci czterech lub więcej zmian (np. rozwody, nowe związki rodzica, rozstania, samotne rodzicielstwo, separacje), zostawali ojcami wcześniej niż ci, którzy dorastali w stabilnych rodzinach. Każda z nietradycyjnych struktur rodzinnych wiąże się w przypadku mężczyzn z wcześniejszym podjęciem roli rodzicielskiej oraz mniejszym prawdopodobieństwem zawarcia związku małżeńskiego. Ponadto młodzi mężczyźni, którzy w wieku nastoletnim zyskali nowe rodzeństwo, byli znacznie bardziej skłonni zostać w przyszłości ojcami niż ci, którzy tego nie doświadczyli. Być może doświadczenie opieki nad noworodkiem sprawia, że mężczyźni chętniej decydują się mieć własne potomstwo w przyszłości. Z kolei sytuacja opuszczenia domu rodzinnego przez starsze rodzeństwo nie ma wpływu na decyzje dotyczące wyprowadzki.

W przypadku kobiet struktura rodziny również odgrywa bardzo ważną rolę w kwestiach związanych z macierzyństwem (Hofferth i Goldscheider, 2010). Kobiety, które

nigdy nie mieszkały ze swoimi ojcami, i te, które doświadczyły znacznej niestabilności w strukturze rodziny, zdecydowanie wcześniej stawały się matkami niż te, które wychowywały się w pełnej rodzinie. Powyższy wniosek pozwala dostrzec ważną rolę biologicznego ojca w kwestiach związanych z rodzicielstwem w przypadku córek. Młode kobiety, które nigdy nie mieszkały ze swoimi ojcami i wychowywały się wyłącznie z biologiczną matką, najwcześniej ze wszystkich grup kobiet stawały się matkami.

Okazuje się, że typ rodziny, w którym dzieci funkcjonują, będąc w okresie dorastania, kształtuje sposób, w jaki będą one pełnić role rodzinne w wieku dorosłym, naśladując zachowania rodzicielskie. Wychowując się w pełnej rodzinie, dzieci mają możliwość obserwowania i uczenia się sposobów interakcji ojca i matki, nabywania umiejętności budowania związków oraz kształtowania wizji własnych przyszłych relacji intymnych. Z kolei synowie i córki dorastający z samotną matką, niezależnie od tego, czy znajdzie ona nowego partnera, mogą nabyć takie kompetencje i oczekiwania dotyczące związków, które sprawią, że tworzenie przez nich niepełnych rodzin stanie się bardziej prawdopodobne. Na przykład dziewczęta wychowujące się wyłącznie z matką mogą nauczyć się, że kobieta jest w stanie w pojedynkę zajmować się domem i wychowywać dzieci. Dane statystyczne pochodzące z różnych krajów europejskich pozwalają zauważyć zjawisko tak zwanej transmisji międzypokoleniowej rozwodu (Dronkers i Härkönen, 2008). Ponadto starsze rodzeństwo, które opuszcza gospodarstwo domowe, może służyć jako wzór do podejmowania rozmaitych decyzji życiowych, ale także do wielu przedwczesnych ryzykownych zachowań, w tym wczesnego współżycia seksualnego (Hofferth i Goldscheider, 2010).

Strukturalne cechy rodziny mogą również wyjaśniać różnice dotyczące momentu, kiedy młodzi ludzie decydują się wyprowadzić z domu. Im większa niestabilność rodziny pochodzenia w okresie dorastania, tym wcześniej (około 18. lub 19. roku życia albo wcześniej) młodzi ludzie wyprowadzają się z domu rodzinnego (Goldscheider i in., 2014). Należy jednak zaznaczyć, że zbyt wczesne opuszczenie domu rodzinnego (poniżej 18. roku życia) jest czynnikiem zwiększającym ryzyko wejścia w ubóstwo (Aassve i in., 2007; Oksanen i in., 2016). W przypadku kobiet wcześniejsze wyprowadzanie się z domu dotyczy przede wszystkim tych, które mieszkały z ojczymami. Sytuacja wyprowadzki od samotnych matek ma miejsce tylko nieznacznie wcześniej niż z rodzin pełnych (Berg i in., 1999). Ponadto Miller (2002) zauważyła, że dziewczęta z rodzin niepełnych, w porównaniu z dziewczętami z rodzin pełnych, częściej wchodzą w związki kohabitacyjne i mają dzieci spoza związków małżeńskich. Z kolei w przypadku mężczyzn oba niepełne typy rodzin (samotne macierzyństwo i rodzina z ojczymem) były w równym stopniu związane

z momentem wyprowadzenia się z domu rodzinnego. Młodzi dorośli wychowujący się z biologiczną matką oraz z ojczymem opuszczali dom wcześniej niż ich rówieśnicy wychowujący się w pełnych rodzinach. Spadek jakości relacji rodzinnych, nasilony konflikt rodzinny oraz niespójność oddziaływań wychowawczych najprawdopodobniej stanowią przyczyny zaobserwowanej różnicy (Jansen, 2001).

Wcześniejsze opuszczenie domu rodzinnego może być również efektem szkodliwych skutków rozwodu rodziców. Wiąże się on z niższym wykształceniem dzieci, a w przyszłości ich niższymi zarobkami oraz częstszym posiadaniem potomstwa ze związków kohabitacyjnych. Ponadto osoby, których rodzice się rozwiedli, zgłaszają więcej problemów we własnych małżeństwach i jest bardziej prawdopodobne, że ich związki małżeńskie również zakończą się rozwodem (Amato, 2012). Rodziny niepełne często mają niższy status społeczno-ekonomiczny niż rodziny pełne. W przypadku rodzin niepełnych najniższy status materialny mają matki samotnie wychowujące dzieci, dlatego młodzi dorośli przez nie wychowywani częściej dorastają w biedzie i żyją w złych warunkach mieszkaniowych (Martin, 2006). Około 20% młodych Holendrów z tego typu rodzin żyje poniżej granicy ubóstwa w porównaniu do 4% młodych dorosłych z rodzin pełnych. To pozwala dostrzec znaczenie warunków ekonomicznych dla decyzji o opuszczeniu domu rodzinnego. Zasoby ekonomiczne są najważniejszym mediatorem wczesnego opuszczenia domu w rodzinach samotnych matek, i tłumaczą 41% efektu mediacji dla kobiet i 26% dla mężczyzn. W rodzinach z ojczymem skutki mediacji są słabsze, ponieważ przyrodni rodzic często chroni rodzinę przed deprywacją ekonomiczną (Jansen, 2001).

2.2.2. Kontekstowe cechy rodziny generacyjnej

Wśród kontekstowych cech rodziny status materialny wydaje się mieć bardzo duże znaczenie w procesie osiągania dorosłości przez młode osoby, zwłaszcza w odniesieniu do decyzji o wyprowadzce z domu rodzinnego. Jednak ustalenia dotyczące wpływu dochodów rodziców na decyzje życiowe młodych osób nie są jednoznaczne. Ogólnie rzecz ujmując, wyższy dochód rodzicielski zmniejsza ryzyko zbyt wczesnego opuszczenia domu rodzinnego. Rodzice o niskich dochodach mają ograniczone możliwości utrzymania swoich dzieci i mogą doświadczać znacznych obciążeń ekonomicznych, związanych z potrzebą wsparcia finansowego potomstwa mieszkającego w domu. Dlatego też mogą „wypchnąć" swoje dzieci z domu, oczekując od nich w pełni samodzielnego utrzymywania się, zapewniając im mniejszy komfort socjalny i minimalne wsparcie materialne u progu wchodzenia w dorosłość

(Roberts i in., 2015). Okazuje się jednak, że efekt wpływu statusu materialnego rodziny pochodzenia na decyzję dotyczącą wyprowadzki z domu rodzinnego różni się w zależności od wieku potomstwa. Podczas gdy wyższy dochód rodzicielski zapobiega bardzo wczesnemu opuszczaniu domu, sprzyja mu w późniejszym wieku (Iacovou, 2010), kiedy wsparcie finansowe rodziców stanowi zachętę do założenia własnego gospodarstwa domowego i rozpoczęcia samodzielnego życia. Warto w tym miejscu zaznaczyć, że decyzja o wyprowadzeniu się z domu rodzinnego jest decyzją istotną w życiu młodych ludzi, bowiem zbyt długie zamieszkiwanie z rodzicami wydaje się negatywnie wpływać na ich rozwój poprzez ograniczenie niezależności i samodzielności (White, 2002).

Przyglądając się dokładniej związkom statusu materialnego rodziny pochodzenia z decyzjami życiowymi młodych osób, możemy zauważyć, że im większy dochód rodziców, tym mniejsze prawdopodobieństwo opuszczenia domu rodzinnego w celu zawarcia małżeństwa, a większe w celu kontynuowania nauki wśród młodszych osób w wieku 18–20 lat, oraz większe prawdopodobieństwo założenia własnego gospodarstwa domowego w starszej grupie wiekowej (25–29 lat). Zamożniejsi rodzice często wspierają swoje dzieci w zakupie mieszkania. Co więcej, lepiej sytuowani często wykorzystują posiadane dochody, aby powstrzymać swoje dzieci przed tworzeniem związków partnerskich, kiedy ich synowie i córki są w ich opinii zbyt młodzi. Z drugiej jednak strony korzystają ze swoich zasobów finansowych, aby przyspieszyć tworzenie takich związków wśród potomstwa w starszym wieku, kiedy „jest na to odpowiedni czas" (Avery i in., 1992). Ponadto, jak zostało napisane wcześniej, dochód rodziców chroni młode osoby przed zbyt wczesnym rodzicielstwem. Warto jednak zaznaczyć, że wsparcie finansowe udzielane przez matki i ojców zmniejsza się wraz z wiekiem potomstwa, kiedy potomek wchodzi w rolę męża lub żony, a także wraz ze wzrostem odległości geograficznej pomiędzy rodzicami a dziećmi (Harntett i in., 2002). Punktem zwrotnym, w postaci wieku, w którym ujawnia się ów pozytywny wpływ zasobów materialnych rodziny na decyzje o wyprowadzeniu się z domu, w krajach skandynawskich jest 20. rok życia. Natomiast w krajach północnej części Europy jest to około 22 lat dla mężczyzn i 34 lat dla kobiet. Z kolei w krajach południowych, w których opuszczenie domu rodzinnego odbywa się najpóźniej wśród wszystkich krajów europejskich, punkt zwrotny można ulokować około 35. roku życia dla mężczyzn i 27. roku życia dla kobiet (Iacovou, 2010). Najprawdopodobniej wynika to z bliższych więzi rodzinnych charakterystycznych dla krajów południowej Europy oraz z faktu, że mieszańcy północnej części kontynentu w większym stopniu niż mieszkańcy z południa wartościują niezależność i samodzielność swoich dzieci.

Na decyzje młodych ludzi dotyczące wyprowadzenia się z domu rodzinnego może również wpływać standard mieszkaniowy rodziny. Można podejrzewać, że dobre warunki mieszkaniowe często zwiększają komfort życia w domu rodziców i zapewniają dziecku więcej prywatności, chociażby w postaci własnego pokoju czy łazienki. Z kolei złe warunki zapewne nierzadko powodują, że pobyt w domu rodzinnym staje się dla młodych ludzi niekomfortowy i kłopotliwy, co w sposób istotny może przyspieszyć podjęcie decyzji o wyprowadzce. Przypuszczenia te potwierdzają badania. Okazuje się, że lepsze warunki mieszkaniowe prowadzą do dłuższego pobytu w domu rodzinnym (Mulder i in., 2006). Ogólnie rzecz ujmując, młodzi dorośli rzadziej się wyprowadzają, jeśli mogą czerpać więcej zasobów z przebywania w domu rodziców, a życie w tym domu jest dla nich komfortowe i dostatecznie wygodne, oraz kiedy pomimo mieszkania w domu rodzinnym otrzymują od swoich rodziców dużo wolności i autonomii (Arnett, 2000). Z kolei gorsze warunki mieszkaniowe i niższy status ekonomiczny rodziny sprzyjają wcześniejszemu opuszczaniu domu, zwłaszcza przez osoby w wieku 18–20 lat.

Rozpoczęcie kształcenia na uczelni wyższej jest generalnie postrzegane jako pozytywny krok w życiu, otwierający przed młodymi ludźmi wiele nowych możliwości. Jednak krok ten nie jest pozbawiony wyzwań, szczególnie dla tych studentów, którzy muszą opuścić dom rodzinny. Sytuacja taka związana jest z koniecznością porzucenia dotychczasowej rutyny i stylu życia, a także wymaga adaptacji do zupełnie nowego środowiska, w którym trzeba sprostać wielu wyzwaniom. Według badań dzieci rodziców z wyższym wykształceniem oraz wyższymi dochodami miały większe poczucie bycia wspieranymi przez rodziców w sytuacji rozpoczęcia nauki poza domem (Bernier i in., 2005). Z kolei niskie zasoby ekonomiczne ograniczają inwestycję rodziców w edukację potomstwa. Rodziny o niestabilnej strukturze, tak jak zostało to powiedziane wcześniej, często mają niższy status ekonomiczny niż rodziny o strukturze stabilnej, tym samym mniejsze możliwości wspierania kształcenia potomstwa. Wyniki badań pokazują, że poziom wykształcenia jest niższy wśród młodych dorosłych pochodzących z rodzin niepełnych niż z rodzin pełnych (Amato, 2000). Warto zauważyć, że szybsze zakończenie edukacji wiąże się często z wcześniejszym podjęciem zatrudnienia. Z kolei zatrudnienie powoduje wcześniejsze opuszczenie domu i założenie własnego gospodarstwa domowego w pojedynkę lub z partnerem, podczas gdy kontynuowanie edukacji opóźnia moment uzyskania niezależności mieszkaniowej i ekonomicznej od rodziców (Iacovou, 2010). Młode osoby, które zakończyły edukację zakładały własne gospodarstwa domowe wcześniej niż ich rówieśnicy, którzy

kontynuowali naukę po szkole średniej. Podobną zależność obserwuje się w przypadku posiadania partnera życiowego (Berg i in., 1999).

Wydaje się również, że motywy wyprowadzki z domu rodzinnego uwarunkowane są cechami kontekstowymi rodziny pochodzenia. Aquilino (1991) stwierdza, iż wcześniejsze opuszczenie domu przez osoby mające dobrze wykształconych rodziców, zajmujących wyższe stanowiska, związane jest głównie z kontynuowaniem edukacji poza miejscem zamieszkania, natomiast nie z założeniem własnej rodziny. Bardziej wykształceni rodzice przekazują swoim dzieciom więcej informacji dotyczących możliwych ścieżek życiowych oraz otwierają im dostęp do większej liczby możliwości (Goldscheider i in., 2014). Warto zaznaczyć, że w większości krajów europejskich (z wyjątkiem kobiet w krajach skandynawskich i z północnej części kontynentu europejskiego) posiadanie rodziców z wykształceniem wyższym wiąże się z większym prawdopodobieństwem wyprowadzenia się z domu rodzinnego w porównaniu z posiadaniem rodziców mniej wykształconych (Iacovou, 2010). Aassve i in. (2007) stwierdzili, że dla włoskich mężczyzn wyższy poziom wykształcenia rodziców wiąże się z większym prawdopodobieństwem opuszczenia domu w celu kontynuowania nauki, podczas gdy dla kobiet niski poziom wykształcenia matek i ojców przyspiesza opuszczanie domu rodzinnego w celu zamążpójścia i założenia własnej rodziny. Inne badania (Goldscheider, i in., 2014) pokazały, że wykształcenie ojca wiązało się z większą szansą na założenie własnego gospodarstwa domowego zarówno przez mężczyzn, jak i kobiety, głównie w celu rozpoczęcia samodzielnego, niezależnego życia poza domem. Co ciekawe, każdy dodatkowy rok edukacji ojca zwiększał te szanse o 8–10%. Z kolei wyższy dochód ojca nieznacznie opóźniał wyprowadzenie się z domu przez młode kobiety i nieznacznie przyspieszał w przypadku młodych mężczyzn.

Innym ważnym czynnikiem wpływającym na decyzje o wyprowadzeniu się z domu rodzinnego jest czas zamieszkiwania przez rodzinę pochodzenia w jednym miejscu. Mężczyźni, którzy nie mieszkali już tam, gdzie dorastali (ponieważ rodzina się przeprowadziła), wyprowadzali się z domu wcześniej niż ich rówieśnicy, którzy od urodzenia wychowywali się w tym samym miejscu zamieszkania (Berg i in., 1999). Najprawdopodobniej wynika to z dostępu do zasobów społecznych związanych z relacjami z przyjaciółmi oraz siecią wsparcia. Zasoby te zostają utracone, kiedy młoda osoba opuszcza dom rodzinny. Jednak kiedy z jakichś powodów rodzina już wcześniej zmieniła miejsce zamieszkania (raz lub więcej), zasoby te są mniejsze, a zatem łatwiej podjąć decyzję o rezygnacji z nich w wyniku wyprowadzenia się z domu i rozpoczęcia niezależnego życia gdzie indziej. Co ciekawe, według niemieckich badaczy młodzi dorośli obecnie rzadziej

opuszczają dom rodzinny, a jeśli się z niego wyprowadzają, to na znacznie bliższe odległości (Leopold i in., 2012). Rodziny niepełne częściej zmieniają miejsce zamieszkania – tym samym posiadają mniej zasobów społecznych niż rodziny pełne, które często mieszkają w jednym miejscu przez znaczna część czasu. Zmiana miejsca zamieszkania może zwiększać prawdopodobieństwo wcześniejszego opuszczania domu rodzinnego przez młode osoby wychowujące się w rodzinach o zaburzonej strukturze.

Warto również zaznaczyć, że moment wyprowadzki z domu rodzinnego przez młode osoby opóźnia także dorastanie na obszarach miejskich (Goldscheider i in., 2014). Najprawdopodobniej dzieje się tak dlatego, że młody człowiek, mieszkając w mieście, ma lepsze możliwości rozwoju oraz większy dostęp do bogatego rynku pracy, a wyprowadzenia się z domu rodzinnego nie traktuje jako szansy na dalszy rozwój i znalezienie zatrudnienia, tak jak ma to miejsce w przypadku młodych ludzi mieszkających na obszarach wiejskich.

2.3. Pełnienie ról rodzicielskich wobec dorastających dzieci

2.3.1. Kontrola rodzicielska

W literaturze przedmiotu, obok bliskości i więzi oraz gotowości do udzielania wsparcia przez matki i ojców dorastającym dzieciom, kontrola rodzicielska uznawana jest za bardzo ważny aspekt ról rodzicielskich. Odnosi się ona do uwagi poświęcanej przez matki i ojców swoim dzieciom, zainteresowania miejscem ich pobytu i rodzajem aktywności oraz do wprowadzania i egzekwowania zasad, według których mają postępować (Dishion i McMahon, 1998). Stopień monitorowania i kontrolowania dzieci przez rodziców ma duże znaczenie dla ich decyzji życiowych dotyczących trzech obszarów: miejsca zamieszkania (wspólnie z rodzicami czy oddzielnie), edukacji i założenia własnej rodziny. Okazuje się, że młodzi ludzie, którzy pozostali w domu rodzinnym, w porównaniu z tymi, którzy żyją samodzielnie we własnym domu, deklarują doświadczanie znacznie niższego poziomu monitorowania przez rodziców w okresie adolescencji (Lang i in., 2017).

W rodzinach pełnych dzieci monitorowane są w większym stopniu niż w rodzinach niepełnych (Forste i Jarvis, 2007). Pozytywne praktyki rodzicielskie, charakteryzujące się zaangażowaniem, ciepłem oraz dostępnością rodziców w stabilnych rodzinach z dwoma kooperującymi rodzicami stanowią swoistą zachętę dla dzieci do przestrzegania norm i wartości przez nich przekazywanych. Z kolei rodziny rozbite zwykle zapewniają potomstwu mniejszy stopień uważności i kontroli niż rodziny o stabilnej strukturze. Ponowny związek

samotnego rodzica nie zmienia wiele w tym zakresie, ponieważ opracowanie spójnych zasad oddziaływania rodzicielskiego pomiędzy biologicznym rodzicem a nowym partnerem zajmuje dużo czasu i jest bardzo trudne. Ponadto ojczymowie zazwyczaj poświęcają dzieciom mniej uwagi niż ojcowie biologiczni. Podobna zależność występuje w przypadku kontrolowania i wyznaczania dzieciom zasad postępowania (Hofferth i Anderson, 2003; Hofferth i Goldscheider, 2010).

Strategie kontroli i monitorowania stają się szczególnie ważne w kontekście wzrastającej potrzeby autonomii u dorastających. Pozwalanie młodym osobom na przejawianie własnej autonomii sprzyja nabywaniu przez nich umiejętności decydowania o sobie i swoich przekonaniach, podejmowaniu samodzielnych decyzji oraz budowaniu własnej niezależności (Steinberg, 2001). Jednak szczególnie istotna jest tutaj rodzicielska umiejętności równoważenia stopnia udzielanej dorastającym autonomii i stopnia monitorowania ich aktywności. Badania (Hofferth i Goldscheider, 2010) pokazują, że nadmierna kontrola rodzicielska połączona z narzuconymi, sztywnymi zasadami może doprowadzić do znacznie szybszego wejścia w rolę rodzicielską w przypadku młodych mężczyzn. Najprawdopodobniej dzieje się tak dlatego, że mężczyźni postrzegają ojcostwo jako swoisty sposób na wyprowadzenie się z domu i uwolnienie od zbyt rygorystycznych zasad i nadmiernej kontroli. Zatem wydaje się, że w przypadku młodych mężczyzn oddziaływania wychowawcze charakteryzujące się dostatecznym przyzwoleniem na wypowiadanie się przez synów na temat zasad i reguł rodzinnych oraz umiarkowaną kontrolą ich aktywności zabezpieczają ich przed zbyt wczesnym rodzicielstwem. Jednak co ciekawe, chłopcy otrzymują większą autonomię niż dziewczynki, zwłaszcza w rodzinach niepełnych. Dziewczęta natomiast zgłaszają większą kontrolę swojej aktywności przez rodziców, ale dostrzegają, że w miarę upływu czasu rodzice dają im coraz więcej swobody (Kerr i Stattin, 2000). Zmniejszający się poziom kontroli rodzicielskiej wraz z wiekiem zauważają przede wszystkim córki (56,41% córek i 36,36% synów). Z kolei kiecy kwestie monitoringu rodzicielskiego ujmiemy z perspektywy młodych osób w wieku 17–18 lat, zauważymy, że zdecydowana większość dorastających (73,77%) wyraża przekonanie, że posiada dużą samodzielność, ale w określonych granicach wyznaczonych przez rodziców. Można ją zatem nazwać „kontrolowaną samodzielnością". Znacznie mniej młodych ludzi deklaruje, że ma swobodę zupełną i nieograniczoną (8,2% badanej młodzieży) lub zbyt małą (4,1% dorastających). Oddziaływania wychowawcze matek i ojców w ocenach dorastających nie różnią się w sposób istotny statystycznie (Bakiera, 2002).

W przypadku kobiet dorastanie bez ojca wiąże się z wcześniejszym podjęciem roli macierzyńskiej. Jednak efekty tej sytuacji uzależnione są również od nasilenia kontroli rodzicielskiej. Skutki niestabilności w strukturze rodziny słabną wraz ze zwiększoną uwagą i monitorowaniem przez rodzica/opiekuna tego, co robią córki (Hofferth i Goldscheider, 2010). Warto jednak dodać, że zrównoważona kontrola rodzicielska pełni swoją ważną funkcję wychowawczą zwłaszcza w połączeniu z emocjonalną więzią pomiędzy dziećmi a rodzicami. Bliskość rodziców zmniejsza problemy z zachowaniem nastolatków zarówno u chłopców, jak i dziewcząt (Hofferth i Goldscheider, 2010). Można przypuszczać, że równowaga pomiędzy kontrolą a autonomią w połączeniu z ciepłem emocjonalnym i bliską, wspierającą relacją z rodzicami będzie zabezpieczać młode osoby przed młodocianym rodzicielstwem, zbyt wczesnym wyprowadzeniem się z domu rodzinnego i podejmowaniem ryzykownych zachowań. W przypadku chłopców wycofanie emocjonalne matek, zaangażowanych w nowy związek, wiąże się w sposób istotny z zachowaniami aspołecznymi oraz niskimi ocenami i słabym zaangażowaniem w aktywność szkolną (Buchanan i in., 1996). Ponadto badania wykazały, że rodzicielstwo kooperacyjne zmniejsza problemy z zachowaniem wśród nastolatków, nawet jeśli nie mieszkają oni z biologicznym ojcem (King i Sobolewski 2006). Dlatego też ten typ rodzicielstwa wpływa na ograniczenie zbyt wczesnego wejścia w rolę rodzicielską oraz wyprowadzenia się z domu. Rodzicielstwo kooperacyjne możliwe jest do wypracowania znacznie częściej w rodzinach pełnych niż w rodzinach niepełnych, gdzie rodzice są rozwiedzeni, skłóceni i często zaangażowani w nowe związki.

Jednym z ważnych aspektów dorosłości jest zdolność do odpowiedniego regulowania pozytywnych i negatywnych emocji. Oprócz przemian biologicznych, poznawczych i społecznych zachodzących na tym etapie życia młodzi ludzie muszą opracować i udoskonalić własne strategie emocjonalne. W badaniach szczególną uwagę poświęca się znaczeniu ról rodzicielskich matek i ojców dla rozwoju emocjonalnego dorastających. Regulacja emocji oznacza zdolność do takiego nimi zarządzania, aby było możliwe osiągnięcie zamierzonych celów. Z kolei jednym z ważnych zadań rozwojowych (celów) we wczesnej dorosłości jest rozwój relacji intymnych. Według badań dotyczących regulacji emocji oraz intymnych związków niewłaściwe wyrażanie przez dorosłych nieprzyjemnych uczuć jest negatywnie związane z satysfakcją małżeńską i pozytywnie z konfliktem małżeńskim (Rauer i Volling 2005). Zatem kwestia zdolności do skutecznego zarządzania własnymi stanami emocjonalnymi wydaje się ważna na etapie osiągania dorosłości przez młode osoby.

Jak zostało wspomniane wcześniej, wymiary stylów rodzicielskich, które są w sposób szczególny związane z rozwojem dzieci i najczęściej analizowane w badaniach, to bliskość emocjonalna i kontrola rodzicielska. Badania dotyczące rozwoju emocjonalnego sugerują, że sposób pełnienia funkcji rodzicielskiej przez matki i ojców wpływa na rozwój regulacji emocji u dzieci oraz adolescentów (Morris i in., 2007). Ciepło jest wyrazem szacunku i wrażliwości rodziców na zachowania i emocje potomstwa. Z kolei kontrola rodzicielska może przybierać dwie formy: behawioralną i psychologiczną. Kontrola behawioralna związana jest z nagradzaniem i karaniem dzieci. Natomiast kontrola psychologiczna to kontrola wykorzystująca psychologiczny związek między rodzicem a potomstwem, np.: jeśli rodzic nie akceptuje zachowania swojego dziecka, może wyrazić rozczarowanie tym zachowaniem lub otwarcie krytykować swoje dziecko. Badania (Manzeske i Dopkins-Stright, 2009) pokazują, że potomstwo (18–26 lat) matek, które były silnie kontrolujące w obu wymiarach, miało mniejsze zdolności do regulowania własnych emocji niż dzieci matek o niskich poziomach obu rodzajów kontroli. Warto doprecyzować, że w badaniach tych wyróżniono cztery grupy matek: 1) matki charakteryzujące się wysokim ciepłem wysoką kontrolą behawioralną i niską kontrolą psychologiczną, 2) matki charakteryzujące się wysokim ciepłem, wysoką kontrolą behawioralną i niską kontrolą psychologiczną, 3) matki charakteryzujące się wysokim ciepłem, niską kontrolą behawioralną i niską kontrolą psychologiczną, oraz 4) matki charakteryzujące się wysokim ciepłem, wysoką kontrolą behawioralną i wysoką kontrolą psychologiczną. Zaobserwowano, że osoby mające matki z drugiej grupy miały większą zdolność do regulacji emocji w porównaniu z osobami mającymi matki należące do grupy pierwszej i czwartej. Matki o wysokim poziomie obu rodzajów kontroli miały potomstwo z mniejszą zdolnością do regulacji emocji nawet wtedy, gdy ich ciepło było wysokie. Można zatem wnioskować, że ciepło matki nie jest związane z regulacją emocji u młodych dorosłych, w przeciwieństwie do obu rodzajów kontroli. Co więcej, większe zdolności do regulowania stanów emocjonalnych miały te osoby badane, których matki charakteryzowały się niską kontrolę psychologiczną (nawet przy wysokiej kontroli behawioralnej) w porównaniu do tych osób badanych, których matki były bardzo kontrolujące w obu aspektach. Ponadto nie było znaczącej różnicy w zdolnościach do regulacji emocji między młodymi osobami, których matki stosowały słabą kontrolę behawioralną i psychologiczną, w porównaniu do matek, które były bardzo kontrolujące behawioralnie i słabo psychologicznie. Na podstawie uzyskanych wyników można wnioskować, że nasilenie kontroli psychologicznej w większym stopniu niż nasilenie kontroli behawioralnej obniża zdolności do regulacji emocjonalnej u młodych osób. Wyniki te są

zgodne z innymi badaniami, w których zaobserwowano, że nasilona kontrola psychologiczna może zakłócać rozwój autonomii emocjonalnej młodych dorosłych (Galambos i Ehrenberg, 1997). Na etapie wkraczania w dorosłość nadmierna kontrola matczyna jest nieodpowiednia rozwojowo i może negatywnie wpływać na kształtowanie kompetencji emocjonalnych dorastających. Warto zauważyć, że kiedy potomstwo nie mieszka w domu rodzinnym, większy wpływ na ich funkcjonowanie ma kontrola psychologiczna niż kontrola behawioralna, która zwykle jest mniejsza w relacji na odległość. Kontrola psychologiczna możliwa jest do stosowania przez rodziców za pomocą telefonów oraz poczty elektronicznej, a więc jest trudniejsza do uniknięcia. Zatem ten typ kontroli na omówionym etapie życia odgrywa szczególną rolę.

2.3.2. Postawy rodziców wobec dorosłości

Kiedy potomstwo staje się dorosłe, rodzice osiągają wiek średni, a przed nimi jest perspektywa jeszcze wielu lat życia. Sposób, w jaki rodzice radzą sobie z opuszczeniem domu przez dzieci, oraz ich stosunek do kwestii dorosłości odgrywają bardzo ważną rolę zarówno w funkcjonowaniu psychospołecznym i adaptacji rodziców do nowej sytuacji, jak również w budowaniu ich relacji z dorosłymi dziećmi. Ponadto mają wpływ na rozwój dorastających dzieci. Kloap i Hendry (2010) przeprowadzili badania wśród matek i ojców osób w wieku 18–25 lat, których celem było rozpoznanie postaw rodziców wobec kwestii wzrastającej samodzielności i dorosłości potomstwa. Dostrzeżono całe spektrum emocji rodziców – od ulgi, że ich dzieci w końcu się usamodzielniły, poprzez radość i dumę z sukcesów życiowych potomstwa, po obawy i lęki, że nie będą już im potrzebni. Zarówno matki, jak i ojcowie swoje uczucia opisywali w sposób bardzo zróżnicowany. Różnorodnie też reagowali na próby uniezależnienia się podejmowane przez synów i córki. Na podstawie uzyskanych wyników wyróżniono cztery typy rodziców: 1) zadowoleni i akceptujący wzrastający poziom autonomii swoich dzieci – wypuszczający z radością; 2) odczuwający żal i ambiwalencję wobec wzrastającej samodzielności potomstwa, jednocześnie rozumiejący ich potrzebę autonomii – niechętnie wypuszczający; 3) wykorzystujący mniej lub bardziej świadomie i nieświadomie strategie opóźniania wkraczania dzieci w dorosłość – zatrzymujący; 4) wchodzący w otwarty konflikt z dziećmi, gdzie przedmiotem konfliktu była wzrastająca autonomia córek oraz synów – skonfliktowani. Charakterystyka wyłonionych w badaniach grup rodziców oraz ich porównanie zostały przedstawione w tabeli 7.

Tabela 7
Charakterystyka postaw rodzicielskich wobec osiągania dorosłości przez dzieci według Kloap i Hendry

Zakres postawy rodzicielskiej	Rodzice wypuszczający z radością	Rodzice niechętnie wypuszczający	Rodzice zatrzymujący	Rodzice skonfliktowani z dziećmi
Status dorosłego	Postrzeganie potomstwa jako dorosłych	Niechętne przyznawanie dzieciom statusu dorosłego	Odmawianie dzieciom statusu dorosłego („mały chłopiec", „mała dziewczynka")	Odmawianie dzieciom statusu dorosłego, podkreślanie ich niedojrzałości („mały chłopiec", „mała dziewczynka")
Wsparcie	Wspieranie dzieci w osiąganiu dorosłości	Ograniczone i niechętne wsparcie w osiąganiu dorosłości	Świadome lub nieświadome kierowanie swoim zachowaniem w kierunku opóźnienia niezależności swoich dzieci	Brak wsparcia, podejmowanie wysiłków, aby przeszkodzić dzieciom w osiąganiu dorosłości
Dominujące emocje	Radość, zadowolenie, poczucie spełnienia	Poczuciem, wątpliwości i winy, niepokój, tęsknota	Niepokój, lęk	Radość z niepowodzeń dzieci; nadzieja, że dzieciom nie powiedzie się w życiu
Decyzje życiowe	Nieingerowanie w decyzje życiowe dzieci	Żal z powodu zmniejszonego wpływu na wybory życiowe dzieci przy jednoczesnych próbach ograniczenia ingerencji w ich życie do minimum	Ingerowanie w decyzje życiowe dzieci	Silna, nieustanna kontrola decyzji i wyborów dzieci; otwarty konflikt z dziećmi
Role rodzicielskie	Pełne pogodzenie się ze zmianami w rolach rodzicielskich	Próby pogodzenia się ze swoimi nowymi rolami	Niepogodzenie się ze zmianami w rolach rodzicielskich	Niepogodzenie się z utratą roli rodzicielskiej

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Kloap i Hendry, 2010.

Wśród 62 rodziców tylko 14 (11 matek i 3 ojców) znalazło się w pierwszej grupie, która z radością wypuszcza w świat swoje potomstwo. Pozostali rodzice (48 osób) niechętnie akceptowali samodzielność swoich dzieci (niechętne wypuszczanie; 19 osób), podejmując działania opóźniające ich dorastanie (zatrzymywanie; 23 osoby) oraz wchodząc z nimi w konflikt w obszarze wzrastającej autonomii (skonfliktowanie; 6 osób). Rodzice obawiali się utraty swojej roli, jej znaczenia oraz poczucia bycia ważnymi osobami dla swoich synów i córek. Ponadto wielu z nich żałowało, że nie może ingerować w życie swoich dzieci, martwiąc się utratą wpływu na ich życiowe decyzje. Część matek i ojców godziła się ze stratą owej rodzicielskiej roli. Natomiast aż 23 rodziców stosowało różne strategie mające na celu

zatrzymanie dzieci na dłużej przy sobie (tzw. strategie uzależniające), np. nadmierne finansowe wspieranie dzieci, pomaganie dzieciom w rozwiązywaniu problemów, załatwianie za nich rozmaitych spraw. Byli też rodzice, którzy otwarcie nie zgadzali się z wyborami życiowymi swoich dzieci, wchodząc z nimi w otwarty konflikt, odczuwając nawet swoistą satysfakcję, że dzieci w swoim dorosłym życiu odnoszą porażki, gdy podejmują samodzielne decyzje, ale niezgodne z wizją rodziców. Wydaje się zatem, że większość rodziców ma trudności z umożliwieniem synom i córkom poszukiwania i uzyskania dojrzałej niezależności. Z gotowością rodziców na to, aby pozwolić dzieciom na niezależność, wiązała się akceptacja ich ścieżki życiowej. Wszelkie dążenia do niezależności, które nie pokrywały się z poglądami opiekunów, często spotkały się z wrogością i były postrzegane jako przejaw niedojrzałości. Okazuje się więc, że wielu rodziców miało trudności z zaakceptowaniem dorosłości swoich dzieci. Wniosek ten pozostaje w sprzeczności z rezultatami wcześniejszych badań (Adelman i in., 1989), które pokazały, że rodzice generalnie są szczęśliwi, kiedy ich dzieci opuszczają dom rodzinny, aby żyć samodzielnie. Należy jednak zauważyć, że 25 lat temu, kiedy przeprowadzono te badania, obowiązująca norma społeczna mówiła, że młodzi ludzie powinni wyprowadzać się z domu w wieku dwudziestu kilku lat. Jeśli młody człowiek nadal mieszkał w domu rodzinnym, rodzice byli rozczarowani i wierzyli, że nie zdołali odpowiednio uspołecznić swojego potomstwa do życia w dorosłości (Schnaiberg i Goldenberg, 1989). Obecnie rodzice deklarują inne podejście do kwestii dorosłości swoich dzieci, przejawiając nawet swoisty *dzieciocentryzm*, kiedy dziecko staje się dla nich wartością, przez którą realizują własne niespełnione ambicje i plany (Przybył, 2005). Zmiany społeczne ostatnich dekad wpłynęły nie tylko na młodych ludzi, ale zmieniły także interakcje rodzinne, rolę rodziców w życiu dzieci i ich postawy wobec wzrastającej niezależności i samodzielności synów i córek.

Wydaje się, że niechęć rodziców wobec wzrastającej dojrzałości i samodzielności dzieci może być jedną z przyczyn zjawiska odraczania dorosłości (Arnett, 1997). Ambiwalencja rodziców wobec dorosłości synów i córek może odpowiadać za ambiwalencję samych młodych ludzi względem ich własnej dorosłości. Negatywne postawy matek i ojców w stosunku do samodzielności i niezależności dzieci wyrażane wprost lub w sposób ukryty, za pomocą różnych strategii manipulacyjnych, prawdopodobnie wywierają istotny wpływ na dynamikę osiągania dorosłości przez dorastających, w zakresie podejmowania decyzji życiowych dotyczących założenia rodziny, podjęcia pracy oraz wyprowadzenia się z domu rodzinnego. Rodzice uzależniający swoje dzieci od udzielanego im wsparcia finansowego oraz rzeczowego, a także od pomocy w wykonywaniu różnych codziennych czynności,

przyczyniają się do niepodejmowania przez młodych dorosłych ról społecznych, które są bardzo ważne dla ich rozwoju indywidualnego (Harwas-Napierała, 1996). Zaspokajanie przez opiekunów wszystkich potrzeb potomstwa oraz ograniczanie ich niezależności nie stwarza młodym ludziom przestrzeni do poszukiwania swojej ścieżki życiowej, konfrontowania się z wyzwaniami dorosłego życia, podejmowania decyzji ważnych z punktu widzenia prawidłowego rozwoju indywidualnego oraz ponoszenia z całą odpowiedzialnością konsekwencji dokonanych wyborów. W efekcie młodzi ludzie mają ograniczoną możliwość rozwoju takich kompetencji psychicznych jak: odpowiedzialność, samodzielność, autonomia, poczucie sprawstwa i kontroli.

Czerka (2007) podkreśla, że niektórzy rodzice dają do zrozumienia swoim dzieciom (wprost, a także pośrednio), że nie posiadają one wystarczających kompetencji osobistych, aby stać się osobami dorosłymi. Proces ten odbywa się poprzez wyręczanie ich w obowiązkach domowych w zamian za skuteczne i konsekwentne egzekwowanie ich wykonania, a także przez utrzymywanie dorastających dzieci w przekonaniu, że są zbyt zagubione lub „roztrzepane", aby radzić sobie z otaczającą rzeczywistością. Co więcej, opóźnienie podejmowania dorosłych ról społecznych lub ich nierealizowanie związane jest również z postawą rodzicielską, która wyraża się w negatywnych opiniach dotyczących dorosłości jako etapu w życiu człowieka. Kiedy rodzice przedstawiają dorosłość jako stagnację, harówkę, ciężką pracę, która nie zawsze przynosi efekty, zniechęcają swoje dzieci do podejmowania wysiłków w celu realizowania się w dorosłych rolach społecznych. Ponadto, młodzi mężczyźni niepodejmujący dorosłych zadań często deklarują, że oddziaływania wychowawcze ze strony ich rodziców były bardzo rzadkie. Brak mentora oraz wskazówek, jacy mają być, jak mają sobie ułożyć życie, w połączeniu ze zniechęcaniem przed dorosłością i kreowaniem negatywnej wizji tego etapu życia człowieka, owocowały niezałożeniem rodziny oraz zamieszkiwaniem w domu rodzinnym na utrzymaniu rodziców. Jest to zgodne z wynikami badań Oleszkowicz i Gwiżdż (2019), gdzie dowiedziono, że osoby, które mniej optymistycznie spostrzegają swoją przyszłość, traktując ją jako niepewną, słabo przewidywalną i w mniejszym stopniu przez siebie kontrolowaną, są skłonne dłużej koncentrować się na poszukiwaniach i analizach informacji dotyczących różnych alternatyw tożsamościowych, w które jednostka angażuje się przed podjęciem zobowiązań.

Negatywne postawy rodziców w stosunku do tego, że ich potomstwo staje się dorosłe, związane mogą być z konfliktem rozstaniowym. Separowanie się od rodziny pochodzenia nie jest zadaniem łatwym, jednak dążenie do autonomii i psychicznego uniezależniania się od rodziny macierzystej jest prawidłowością rozwojową młodych ludzi (Bakiera, 2008). Jak

pisze Jankowski (1983), procesom tym towarzyszy tzw. konflikt rozstaniowy, który na poziomie intrapsychicznym (zarówno u rodziców, jak i u dzieci) wynika ze sprzeczności pomiędzy potrzebą usamodzielnienia się a dążeniem do utrzymania stabilnych relacji w rodzinie, które przynoszą poczucie bezpieczeństwa. Kiedy rozwiązania konfliktów intrapsychicznych u dorastających i ich rodziców pokryją się w czasie, dochodzi do konfliktu na poziomie interpsersonalnym. Występujące wtedy sprzeczne tendencje sprawiają, że separowanie się przebiega znacznie trudniej. Rodzice, u których konflikt rozstaniowy nie został rozwiązany, chęć usamodzielniania się dorastającego i jego dążenie do podejmowania samodzielnych decyzji mogą odbierać negatywnie, podejmując działania blokujące te potrzeby. W procesie osiągania dorosłości rozpoznanie aktualnych potrzeb swoich dorastających dzieci i odpowiednie ich zaspokojenie przez rodziców są bardzo ważne. W miarę rozwoju dziecko, a potem młody człowiek wkraczający w dorosłość, potrzebuje odmiennych form opieki z ich strony. Zmiany rozwojowe wkraczających w dorosłość młodych ludzi pociągają za sobą konieczność wprowadzenia zmian w systemie rodzinnym i w spostrzeganiu oraz wspieraniu ich dorosłości przez rodziców. Ważne jest zatem pozytywne rozwiązanie konfliktu rozstaniowego oraz przebudowanie niesymetrycznej relacji między rodzicami a dziećmi w bardziej symetryczną, partnerską (Harwas-Napierała, 1996). Biorąc pod uwagę wyniki przywołanych w omawianym rozdziale badań, można zauważyć, że kiedy młode osoby rozpoczynają swoją wędrówkę ku dorosłości, relacje pomiędzy nimi a rodzicami na ogół ulegają poprawie. Kiedy młodzi ludzie podejmują kolejne dorosłe role (zwłaszcza współmałżonka i pracownika) oraz stają się bardziej niezależni i samodzielni, wzrasta zrozumienie, wzajemne zaufanie pomiędzy rodzicami a dziećmi, radość ze wspólnego przebywania ze sobą, wzajemna chęć utrzymywania kontaktu, które potrzebne są młodym ludziom na tym etapie ich życia (Arnett i Schwab, 2012; Fingerman i in., 2012; Thornton i in., 1995).

2.3.3. Postawy rodzicielskie

Postawy rodzicielskie (Plopa, 2005) to określone, utrwalone i powiązane z osobowością ustosunkowanie się rodziców wobec dzieci, zawierające komponent behawioralny, poznawczy oraz emocjonalny.[2] Wydaje się, że postawy rodzicielskie

[2] W literaturze przedmiotu można zaobserwować dwa podejścia do terminologii postaw i stylów rodzicielskich. W pierwszym postawa rodzicielska utożsamiana jest ze stylem rodzicielskim i opisywana jako strategie, które rodzic wybiera, aby zapewnić dzieciom wychowanie i kontrolę (np. Plopa, 2005). W drugim postawy i style rodzicielskie traktowane są rozłącznie – gdzie style rodzicielskie rozumiane są jako sposób realizowania.

wspierające autonomię dzieci mogą odgrywać szczególnie istotną rolę w osiąganiu dorosłości przez młode osoby. Rodzice charakteryzujący się takimi postawami są empatyczni i zachęcający swoje dziecko do dokonywania osobistych, niezależnych wyborów. Style rodzicielskie wspierające autonomię dziecka są ważne nie tylko w adolescencji, ale także, kiedy młodzi ludzie wkraczają w dorosłość. Oznacza to, że w tej fazie rozwojowej jednostki nadal dużo korzystają z rodzinnego klimatu wspierającego samodzielność i niezależność. W okresie dojrzewania i wkraczania w dorosłość młodzi ludzie stają w obliczu dużej liczby możliwości kształtowania swojego życia, z których często trudno jest wybrać te właściwe i ważne dla siebie. Kiedy rodzice wspierają autonomię potomstwa, dzieci są zachęcane do wyboru sposobu życia odzwierciedlającego ich prawdziwe preferencje, co z kolei wpływa na ich dobre samopoczucie i dobrostan psychofizyczny (Kins i in., 2009). Paszkowska-Rogacz (2018) w swoich badaniach z udziałem 300 uczniów w wieku 15–19 lat przyglądała się związkom pomiędzy postawami rodzicielskimi a podejmowaniem przez młode osoby decyzji edukacyjno-zawodowych. Okazało się, że w przypadku dziewcząt postawy rodzicielskie nacechowane autonomią, a także akceptacją wiązały się z wyższą gotowością do podejmowania decyzji dotyczących dalszej ścieżki zawodowej oraz z mniejszymi problemami decyzyjnymi niż w przypadku dziewcząt, których rodzice charakteryzowali się postawami wymagającymi i jednocześnie niekonsekwentnymi. Ponadto w przypadku dziewcząt istotną rolę w określeniu swojej ścieżki zawodowej odgrywała również ochraniająca postawa ojca, która zmniejszała trudności związane z wyborem zawodu. Jeśli chodzi o chłopców, postawy rodzicielskie związane z dużym skoncentrowaniem obojga rodziców na dziecku, gdzie matki postrzegane były jako mniej akceptujące i ochraniające, stawiające niższe wymagania, a ojcowie jako mniej ochraniający i dający dziecku większą autonomię, wiązały się z mniejszą gotowością do podejmowania decyzji zawodowych niż w przypadku chłopców, których rodzice prezentowali odmienne postawy wychowawcze.

Niektóre badania (Dominguez i Carton, 1997) ujawniają, że samorealizacja wkraczających w dorosłość jest pozytywnie skorelowana z autorytatywnym stylem rodzicielskim. Samorealizacja według Maslowa (2006) jest potrzebą mieszczącą się najwyżej w hierarchii i oznacza osiągnięcie pełnego potencjału indywidualnego. Związana jest z byciem odważnym, kreatywnym, demokratycznym, zorientowanym na cele i samoakceptującym. Zaobserwowano pozytywną korelację pomiędzy stylem autorytatywnym matki oraz ojca a poziomem samorealizacji u młodych osób. Autorytatywni rodzice wykazują

rodzicielstwa a postawy jako skłonności rodziców do pozytywnego lub negatywnego sposobu reagowania wobec dzieci (np. Bakiera, 2019).

się zarówno wysoką kontrolą, jak i ciepłem. Oczekiwania wobec dzieci są jasne, zasady są wyraźne i racjonalne, a dyscyplina jest przestrzegana w spójny sposób (Papazova i Garvanova, 2019). Z kolei negatywny związek zaobserwowano pomiędzy poziomem samorealizacji u młodych osób a stylem autorytarnym (Dominguez i Carton, 1997). Autorytarni rodzice łączą wysoką kontrolę z niskim nasileniem emocjonalnego ciepła. Ten styl rodzicielski charakteryzuje się wysokim monitoringiem oraz małym przyzwoleniem na zaangażowanie dzieci w podejmowanie decyzji (Papazova i Garvanova, 2019). Osoby z wyższym poziomem samorealizacji oceniały oboje rodziców jako bardziej autorytatywnych, a ojców jako mniej autorytarnych. Chociaż korelacja między samorealizacją a matczynym autorytarnym rodzicielstwem była podobna jak u ojców, to nie osiągnęła ona istotności statystycznej. Nie stwierdzono również istotnych korelacji pomiędzy samorealizacją a stylami wychowawczymi permisywnymi (pozwalającymi) (Dominguez i Carton, 1997). Rodzice permisywni wykazują wysoki poziom ciepła w połączeniu z niską kontrolą. Ciepło często wiąże się z nadmiernym pobłażaniem, zwykle rodzice tacy nie są wymagający i unikają kontrolowania zachowań swoich dzieci. Ponadto niewiele wymagają od dzieci, szczególnie w obszarach dojrzałości i odpowiedzialności (Papazova i Garvanova, 2019). Podsumowując, autorytatywna postawa rodzicielska zarówno matek jak i ojców wiąże się istotnie pozytywnie z rozwojem autonomii u wkraczających w dorosłość oraz postawą zorientowaną na osiągnięcie zamierzonych celów (Dominguez i Carton, 1997).

W innych badaniach (Wintre i Yaffe, 2000) przyglądano się, które style matek i ojców są w największym stopniu powiązane z trzema aspektami autonomii młodych osób: samodzielnością, poczuciem tożsamości oraz zorientowaniem na karierę zawodową. Zaobserwowano, że głównymi predyktorami samodzielności były: brak macierzyńskiego autorytaryzmu i permisywności. Z kolei dla skonsolidowanego poczucia tożsamości największe znaczenie mają autorytatywność matki oraz autorytatywność ojca, a dla zorientowania na karierę zawodową istotne były: ojcowski autorytaryzm i autorytatywność matki. Z kolei poziom odczuwanego stresu był największy wśród młodych osób, których ojciec charakteryzował się brakiem autorytatywności, a matkę cechował autorytaryzm. Cytowane badania wskazują, że autorytatywność rodziców jest pozytywnie związana z autonomią młodych osób, a negatywnie z samopoczuciem psychicznym oraz poziomem odczuwanego napięcia. Dodatkowo, w przypadku młodych kobiet autorytaryzm matki był negatywnie związany z osiągnięciami akademickimi. Biorąc pod uwagę to, że w adaptacji na studiach oraz odnoszeniu sukcesów naukowych, dobrostan psychofizyczny młodych osób odgrywa ogromną rolę, oraz to, że istnieją związki pomiędzy stylem rodzicielskim

a dobrostanem psychicznym studentów, można przypuszczać, że sposób pełnienia funkcji wychowawczych przez rodziców w sposób pośredni ma znaczenie również dla funkcjonowania młodych osób podejmujących kształcenie na studiach i osiągania przez nich sukcesów edukacyjno-zawodowych.

Singh-Manoux i in. (2006) zbadali związki pomiędzy trzema wymiarami stylów rodzicielskich: ciepłem, kontrolą i oczekiwaniami, a osiągnięciami edukacyjnymi (poziom wykształcenia), społeczno-ekonomicznymi (pozycja zawodowa, dochód) i poznawczymi (poziom zdolności rozumowania indukcyjnego, zdolności rozpoznawania i rozumienia słów, zdolności do rozpoznawania wzorców i identyfikowania zasad) młodych dorosłych. Okazało się, że umiarkowany poziom ciepła rodzicielskiego miał pozytywny związek z osiągnięciami, a surowość i wysokie oczekiwania rodziców były z nimi związane w podobny sposób, jak z rozwojem intelektualnym u dzieci. Surowość okazuje się mieć szkodliwy wpływ na osiągnięcia/sukcesy edukacyjne, poznawcze i społeczno-ekonomiczne wkraczających w dorosłość. Z kolei oczekiwania i zainteresowanie dorastającymi mają wpływ pozytywny. Spośród trzech wymiarów rodzicielstwa objętych niniejszym badaniem oczekiwania rodziców formułowane wobec młodych ludzi w obszarze edukacyjnym i zawodowym są najsilniej związane z osiągnięciami społeczno-ekonomicznymi młodych ludzi. Co ciekawe, wszystkie trzy wymiary rodzicielskie były powiązane z sukcesami młodych ludzi (status społeczno-ekonomiczny oraz poziom wykształcenia) nawet po uwzględnieniu rodzicielskiego statusu społeczno-ekonomicznego.

2.3.4. Wsparcie rodzicielskie

Zwiększone wsparcie finansowe udzielane przez rodziców związane jest z późniejszym podejmowaniem zadań, które tradycyjnie oznaczają osiągnięcie status dorosłego: małżeństwo oraz podjęcie stałej pracy. Ciekawe jest jednak to, że deklarowany przez rodziców poziom wsparcia, które udzielają potomstwu, jest wyższy niż deklarowany przez dzieci poziom wsparcia otrzymywanego od matek i ojców. Zaobserwować można zatem różnice w wielkości wsparcia otrzymywanego i udzielanego. Wsparcie finansowe maleje stopniowo wraz z wiekiem dziecka. Wokół wieku metrykalnego istnieją pewne normy społeczne, które określają, kiedy pożądane jest, aby rodzice udzielali wsparcia, a potomstwo wnioskowało o wsparcie oraz je otrzymywało oraz akceptowało. Jednak pomimo tego, że istnieją pewne zasady, które określają, w jaki sposób wsparcie powinno zmniejszać się wraz z wiekiem, sam wiek nie jest jedynym predyktorem wielkości udzielanej przez rodziców

pomocy. Inne ważne czynniki to: potrzeby potomstwa, zasoby rodziny (status społeczno-ekonomiczny) oraz jakość relacji pomiędzy rodzicami a dorastającymi dziećmi (Harntett i in., 2002). Synowie i córki otrzymują zwykle większe wsparcie, gdy nie pracują i mają niższe dochody, są samotnymi rodzicami, niezamężne/nieżonaci oraz gdy między rodzicem a potomstwem istnieje emocjonalna bliskość. Warto zaznaczyć, że młodzi ludzie deklarują, iż od rodziców najczęściej otrzymują wsparcie w postaci wysłuchania, doradzenia, emocjonalnego pocieszenia oraz praktycznych działań i pomocy w załatwieniu spraw codziennych. Wsparcie finansowe znajduje się na piątym miejscu, a tuż za nim wsparcie techniczne. Studenci deklarują nieco wyższy poziom wsparcia otrzymywanego od rodziców niż osoby niebędące studentami, jednak różnica ta nie jest istotna statystycznie (Fingerman i in., 2012). W badaniach Żurek (2005) aż 75% młodych ludzi korzystało ze wsparcia rodziców na etapie osiągania dorosłości, a pozostali zgodnie deklarowali, że jeżeli pojawiłyby się w ich życiu problemy, to uzyskaliby odpowiednie wparcie w pierwszej kolejności od matek i ojców. Matki częściej niż ojcowie udzielają wsparcia emocjonalnego i porad, zwłaszcza córkom – ze względu na silniejsze więzi emocjonalne łączące je z córkami.

Według klasycznych teorii systemów rodzinnych (Goldenberg i Goldenberg, 2006; Namysłowska, 2000; Radochoński, 1998) rodzice nadmiernie zaangażowani lub wręcz „uwikłani" w życie swoich dzieci utrudniają potomstwu osiąganie niezależności i samodzielności. Jednak znaczne zaangażowanie rodziców nie zawsze wskazuje na problemy w wieku dorosłym (Fingerman i Bermann, 2000). W niektórych okolicznościach zaangażowanie rodziców i udzielane przez nich wsparcie może być korzystne, podczas gdy w innych szkodliwe. Ponadto sami rodzice i potomstwo mogą uznać wsparcie za odpowiednie i cenne lub za nadmierne i obciążające. Według przywołanych badań, gdy rodzice i dzieci uważają, że otrzymywane wsparcie jest normatywne i odpowiednie co do ilości i częstotliwości, działania wspierające są korzystniejsze niż wtedy, kiedy rodzic uważa, że wsparcie jest zbyt wymagające i obciążające go, lub wtedy, kiedy w ocenie dzieci jest ono stosunkowo niewystarczające lub nadmierne. Pomimo to generalnie większość rodziców i wkraczających w dorosłość ocenia poziom wsparcia jako odpowiedni lub podobny do tego, czego potrzebują inne młode osoby. Tylko niewielki odsetek potomstwa (13,9%) ocenia wsparcie jako niedopasowane – zbyt małe lub zbyt duże (17,2%). Część rodziców uważa, że wsparcie, które udziela swoim dorastającym dzieciom, było znacznie większe niż potrzebowały tego inne osoby w podobnym wieku (11,7%), podczas gdy prawie jedna trzecia rodziców uważa, że ich potomstwo wymaga mniejszego wsparcia niż inne osoby w podobnym wieku (30,4%). Fingerman i in. (2012), dokonując porównań wyników badań

dotyczących wsparcia rodzicielskiego, przeprowadzonych w minionych dekadach, zauważyli, że nastąpiły zmiany w relacjach rodzic-dziecko. Dzisiejsi rodzice są bardziej zaangażowani w życie młodych ludzi niż miało to miejsce w przeszłości. Jednak są oni zaangażowani w taki sposób, który może sprzyjać (a nie utrudniać) pomyślnemu przejściu młodzieży w dorosłość – zwłaszcza w obecnej sytuacji, kiedy mamy do czynienia z niestabilnym rynkiem pracy i trudnościami z usamodzielnieniem się pod względem ekonomicznym i mieszkaniowym. Według ustaleń Small i in. (2011) wspierająca komunikacja z rodzicami koreluje z mniejszym spożyciem alkoholu w czasie studiów. Kiedy uczniowie częściej kontaktowali się z rodzicami, deklarowana przez nich liczba spożywanych napojów była niższa. Można więc zauważyć, że nawet niewyczuwalne i trudne do dostrzeżenia wsparcie rodzicielskie jest w stanie ochronić przed podejmowaniem ryzykownych zachowań przez młode osoby. Wydaje się zatem, że zaangażowanie rodziców w życie dorastających dzieci może mieć korzystny wpływ na wkraczanie przez nie w dorosły etap życia.

2.4. Relacje i stosunki emocjonalne pomiędzy członkami rodziny

2.4.1. Charakterystyka relacji pomiędzy rodzicami a wkraczającymi w dorosłość dziećmi

Rodzice i dzieci doświadczają sytuacji przejścia do dorosłości po prawie dwóch dekadach wcześniejszych kontaktów. Jakość istniejących relacji, które obserwujemy na etapie wkraczania potomstwa w dorosłość, wynika z wcześniejszej, długoletniej historii rodziny. Zależy również od tego, co obie strony wynoszą z etapu dzieciństwa oraz okresu dojrzewania. Na przykład większe ciepło, intymność i spójność w okresie adolescencji wiążą się z większą emocjonalną bliskością, wsparciem i kontaktem z rodzicami na etapie wkraczania w dorosłość. I przeciwnie – więcej konfliktów i napięć, a także chłodne relacje w okresie dojrzewania są związane z niższym poziomem emocjonalnej bliskości oraz większym nasileniem konfliktu w kolejnym etapie życia (Aquilino, 1997). Najważniejszą cechą relacji między młodymi ludźmi i ich rodzicami jest długotrwałość więzi. Do momentu przejścia w wiek dorosły potomstwo i rodzice mają za sobą wiele lat wspólnej historii, w której kształtowali i budowali swoje relacje.

Pomimo tego, że młodzi ludzie oraz ich rodzice ogólnie twierdzą, że ich relacje są silne na etapie osiągania dorosłości, konflikty i negatywne uczucia nie rozpraszają się i nie znikają całkowicie. Przeciwnie, relacje te charakteryzują się często znaczną ambiwalencją – mieszanką pozytywnych i negatywnych uczuć. W przypadku rodziców ambiwalencja

emocjonalna wobec dzieci osiąga szczyt, kiedy są one nastolatkami (Fingerman i in., 2012). Prawie połowa rodziców ocenia relacje ze swoimi dwudziestolatkami zarówno jako bliskie, jak i konfliktowe. Z kolei wśród dzieci ambiwalencja w stosunku do rodziców osiąga najwyższy poziom w wieku 20 lat, będąc znacznie wyższą niż w okresie adolescencji. Ponad połowa dwudziestolatków klasyfikuje swoje relacje z rodzicami zarówno jako bliskie, jak i problematyczne, szczególnie relacje z matkami (Fingerman i Hay, 2004). Wyniki jednak nie są jednoznaczne, ponieważ w innych badaniach (Thornton i in., 1995) większość młodych osób oceniała relacje ze swoimi rodzicami jako pozytywne, a więzi emocjonalne jako silne. Relacje z matkami były oceniane lepiej niż z ojcami. Relacje matka-dziecko z perspektywy obu stron opisywane były bardzo podobnie, jako pełne szacunku, zrozumienia i przyjemne. Córki deklarują słabszą więź emocjonalną z ojcami niż synowie (Żurek, 2005), co wyjaśnić można silniejszą identyfikacją synów z ojcami budowaną poprzez wspólnie spędzany czas. Ponadto, jakość relacji pomiędzy dziećmi a rodzicami ulega poprawie, kiedy dzieci przestają być nastolatkami. Ta poprawa jest większa w przypadku relacji z matkami niż z ojcami (Thornton i in., 1995). Ponad 80% młodych osób deklaruje bliski związek z co najmniej jednym z rodziców, a połowa z nich czuje się nawet bardzo blisko związana z matką lub ojcem. Tylko 14% wybiera ocenę średnią, a 3% twierdzi, że ich relacje z rodzicami zupełnie nie są bliskie (Bertogg i Szydlik, 2016). Pozytywna ocena relacji z rodzicami pozwala wnioskować, że rola rodziców na etapie wkraczania w dorosłość przez dzieci wykracza daleko poza zapewnienie im wyłącznie wsparcia finansowego, praktycznego i materialnego.

Arnett i Schwab (2012) zapytali osoby w wieku 18–29 lat o częstość kontaktów z rodzicami. Ponad połowa (55%) twierdziła, że ma kontakt z rodzicami za pośrednictwem SMS-ów, e-maili, telefonu lub osobiście codziennie albo prawie codziennie, 24% kilka razy w tygodniu, 13% tylko raz w tygodniu, 4% raz w miesiącu, 4% rzadziej niż raz w miesiącu. Zdaniem autorów ten częsty kontakt z rodzicami opisuje jakość relacji między młodymi osobami a ich rodzicami, które nadal są bliskie. Więź emocjonalna łącząca rodziców z wkraczającym w dorosłość potomstwem podtrzymywana jest poprzez spędzany wspólnie czas oraz wzajemne kontakty nie tylko osobiste (Żurek, 2005). Obecnie dzięki nowym technologiom, które pozwalają pokonać odległość geograficzną, komunikacja między młodymi ludźmi a ich rodzicami może odbywać się znacznie częściej, niż miało to miejsce w poprzednich pokoleniach. Na przestrzeni kilku ostatnich dekad obserwuje się stały trend coraz częstszego kontaktu rodziców z dorosłymi dziećmi. Fingerman i in. (2012) zaobserwowali liniowy wzrost odsetka rodziców (od 51,9% w 1986 r. do 54,3% w 1989 r. i 56,7% w 1994 r.) deklarujących kontakt z co najmniej jednym dorosłym dzieckiem,

odbywający się częściej niż raz w tygodniu. W przypadku rodziców z niższym wykształceniem, których dzieci nie kontynuują nauki, bardziej powszechny jest kontakt osobisty. Natomiast wśród lepiej wyedukowanych rodziców, których dzieci znacznie częściej kontynuują edukację po szkole średniej, przez co częściej przebywają poza domem rodzinnym przez znaczną część czasu, bardziej powszechny jest kontakt telefoniczny i mailowy. Częstotliwość kontaktów różni się jednak w zależności od płci rodzica oraz dziecka. Córki częściej niż synowie kontaktują się z rodzicami, ze względu na dużą potrzebę afiliacji (Żurek, 2005). Ponadto dorosłe dzieci deklarują częstszy kontakt z matkami niż z ojcami. Aż 72,8% dzieci rozmawia z matką kilka razy w tygodniu lub częściej, a 89,0% przynajmniej raz w tygodniu. Dla porównania, 51% rozmawia z ojcami kilka razy w tygodniu, a 72% przynajmniej raz w tygodniu (Fingerman i in., 2012). Wyniki te potwierdzają bardziej pozytywne i bliskie relacje młodych osób z matkami (Shulman i Ben-Artzi, 2003; Steinberg, 2001), podczas gdy relacje z ojcami opisywane są jako mniej korzystne i ciepłe. Najprawdopodobniej jest to związane z tym, że matki mają w rodzinach wyjątkowe znaczenie, jako organizatorki życia rodzinnego, osoby odpowiedzialne za styl rodzinnej socjalizacji, określające model rodzinnego wychowania, stawiając przed potomstwem cele i egzekwując wymagania. Natomiast ojcowie najczęściej towarzyszą i współdziałają w tych kwestiach z matkami, rzadko jednak nadają styl rodzinnemu wychowaniu (Żurek, 2005). Inne badania (Shulman i Ben-Artzi, 2003; Steinberg, 2001) pokazują, że aż 43% młodych osób deklaruje, iż otrzymało odpowiednią ilość uczuć od matki, a tylko 28% twierdzi, że odpowiednią ilość uczuć otrzymało od ojca. Ciekawe jest jednak to, że młodzi ludzie deklarują większy respekt wobec opinii ojców oraz większe zadowolenie ze wspólnych aktywności z ojcami niż z matkami (Thornton i in., 1995). Ponadto według Aquilino (1994) relacje ojcowskie są bardziej pozytywne, gdy rodzice pozostają w związku małżeńskim. W przypadku rodziców rozwiedzionych relacje z rodzicem sprawującym opiekę są najczęściej nadal pozytywne, jednak stosunki z ojcem pogarszają się, kiedy nie jest on rodzicem pełniącym opiekę nad dzieckiem. Nieobecni ojcowie mogą postrzegać przechodzenie nastolatka do dorosłości jako wydarzenie, które zmniejsza ojcowską odpowiedzialność za utrzymanie wsparcia, naruszając oczekiwania młodej osoby, dotyczące kontynuacji udzielanej pomocy. Młode osoby, których rodzice mają stabilne małżeństwa, zgłaszają większe wsparcie emocjonalne ze strony ojców niż osoby z rodzin niepełnych i skonfliktowanych (Levitt i in., 2007).

2.4.2. Znaczenie stosunków emocjonalnych w rodzinie dla osiągania dorosłości przez młode osoby

Stosunki emocjonalne pomiędzy rodzicami a dziećmi opisywane poprzez stopień bliskości i ciepła mają duże znaczenie dla funkcjonowania młodych ludzi. Bliskość między rodzicami a potomstwem wiąże się ze zmniejszeniem ryzyka niechcianych ciąż u młodych osób oraz mniejszą liczbą partnerów seksualnych (Miller, 2002). Ponadto bliskość i zaangażowanie rodziców wpływa na zwiększenie osiągnięć edukacyjnych dzieci, dostarczając młodym osobom możliwości rozwoju ważnych umiejętności społecznych, poczucia kompetencji oraz własnej wartości. Jednak wyniki badań w tym obszarze są dość niejednoznaczne. Nie ma wyraźnego konsensusu co do wpływu jakości relacji młodych dorosłych z rodzicami na decyzję o wyprowadzeniu się domu rodzinnego. Niektóre badania wykazały, że negatywne relacje zwiększają prawdopodobieństwo opuszczenia domu przez młode osoby (Turley i in., 2010; Seiffge-Krenke, 2006). Z kolei inne przeciwnie – że słabe relacje pozwalają przewidywać trudności w uniezależnieniu się od rodziców w wieku dorosłym (O'Conner i in., 1996). Według Fingerman i in. (2012) duże emocjonalne zaangażowanie rodziców w życie dzieci może powodować negatywne konsekwencje w postaci nadmiernej wzajemnej zależność i trudności w stawaniu się przez dorastające dzieci w pełni samodzielnymi i odpowiedzialnymi osobami. Jednak z drugiej strony literatura wskazuje, że bliskie i osobiste relacje pomiędzy rodzicami a dziećmi poprawiają samopoczucie i wpływają na dobrostan psychiczny obu stron (Cohen, 2004; Cohen i Janicki-Deveris, 2009). Zaangażowanie rodziców, ich uważność na dzieci i zainteresowanie oraz bliskie związki z dziećmi mogą przynieść młodym osobom wiele korzyści na tym etapie ich życia. Emocjonalna więź między rodzicem a dzieckiem jest ważnym źródłem wsparcia (emocjonalnego, finansowego, praktycznego itp.) i dobrego samopoczucia zarówno rodziców, jak i dzieci przez całe życie (Fingerman i in., 2012; Lang i in., 2017). Z kolei, jak zostało zaznaczone w części poświęconej wsparciu, optymalny poziom wsparcia oraz dobrostan psychiczny młodych ludzi tworzą pozytywny kontekst dla osiągania przez nich dorosłości.

W badaniach przeprowadzonych przez Lang i in. (2017) wszyscy młodzi dorośli – mieszkający jak i niemieszkający z rodzicami – zgłaszali stosunkowo wysoki poziom bliskości z rodzicami. Natomiast w odniesieniu do konfliktu zaobserwowano znaczne różnice w zależności od miejsca zamieszkania. Zarówno te osoby, które pozostały w domu rodzinnym, jak i te, które powróciły do domu po okresie nieobecności, zgłosiły znacznie wyższy poziom konfliktu z rodzicami, w porównaniu z tymi, które mieszkały niezależnie. Ponadto aktywność zarobkowa i edukacyjna młodych osób była pozytywnie związana

z bliskością rodziców. Młodzi dorośli, którzy rozpoczęli pracę/szkołę lub weszli w związek małżeński, mieli lepsze relacje z rodzicami niż ci, którzy tych kroków nie podjęli. Najprawdopodobniej pozytywna relacja z rodzicami sprzyja podejmowaniu przez młode osoby ważnych decyzji życiowych, ponieważ w tych samych badaniach zauważono, że bliskość rodzicielska jest pozytywnie skorelowana ze wsparciem rodzicielskim. Ponadto okazało się, że jakość relacji rodziców z dziećmi poprawia się, gdy potomstwo zaczyna pełnić role życiowe, które rodzice pełnią już od wielu lat. Dotyczy to głównie małżeństwa i aktywności edukacyjno-zawodowej. Potwierdza to postawiona przez autorów hipoteza międzypokoleniowego podobieństwa ról. Rodzice deklarują mniej konfliktów i mniej chęci sprawowania kontroli oraz większe poczucie bliskości z dziećmi, które są w związku małżeńskim. Zatem oprócz wyprowadzenia się z domu rodzinnego również małżeństwo stanowi wyraźny sygnał uzyskania statusu dorosłego i większej niezależności od rodziców, ułatwiając zbudowanie wzajemnych, partnerskich relacji pomiędzy rodzicami a dziećmi. Podobne znaczenie mają pełnoetatowe zatrudnienie oraz rozpoczęcie studiów. Shaver i in. (1985) stwierdzili poprawę relacji rodzinnych po rozpoczęciu przez synów i córki nauki w college'u. Relacje z matkami i ojcami poprawiały się na pierwszym roku studiów, niezależnie od tego, czy studenci mieszkali w domu rodzinnym, czy się wyprowadzili. Jednak w innych badaniach (Levitt i in., 2007) zauważono, że rozpoczęcie studiów powoduje wzrost zadowolenia młodych osób z relacji z matkami, podczas gdy zadowolenie z relacji z ojcami nie zmienia się w sposób znaczący. Z kolei wśród osób, które nie rozpoczęły dalszego kształcenia, zadowolenie z relacji z ojcami zmniejszyło się, podczas gdy zadowolenie z relacji z matkami nie uległo zmianie. Otrzymane wyniki, pokazują poprawę satysfakcji w relacji z matką w wyniku podjęcia studiów oraz niską satysfakcję z relacji z ojcami przed rozpoczęciem studiów, przy jednoczesnym braku poprawy stosunków emocjonalnych z ojcami w wyniku rozpoczęcia dalszego kształcenia.

Sukcesy zawodowe i edukacyjne dziecka oraz rosnąca niezależność finansowa wydają się przesuwać relację rodzic-dziecko w kierunku większej wzajemności, mniejszego konfliktu, mniejszej kontroli rodzicielskiej i tym samym większej bliskości. Przeciwne tendencje obserwujemy w przypadku rodzicielstwa młodych ludzi. Okazuje się, że kiedy synowie i córki mają własne potomstwo, rodzice zgłaszają niższą jakość relacji z młodymi ludźmi w porównaniu z tymi rodzicami, których dzieci nie mają jeszcze własnego potomstwa. Rodzice deklarują mniej emocjonalnej bliskości, więcej konfliktów i kontroli w relacjach z dziećmi, które same są rodzicami (Aquilino, 1997). Najprawdopodobniej dzieje się tak dlatego, że podjęcie roli rodzicielskiej jest stresującym wydarzeniem dla młodych osób

i zakłóca relacje z rodzicami. Ponadto, kiedy rodzice stają się dziadkami, mogą zwiększyć nasilenie swojego wpływu na życie dzieci w zakresie wychowania i opieki nad wnukami, kontrolując i doradzając swoim dzieciom w zakresie sposobu pełnienia ról rodzicielskich. Sytuacja taka rodzi konflikt, który dezorganizuje relacje międzypokoleniowe. W innych badaniach młodzi ludzie, którzy nie są aktywni zawodowo, i osoby uczące się, postrzegają swoje relacje z rodzicami jako mniej bliskie niż ich rówieśnicy aktywni na rynku pracy. Wydaje się, że kiedy rodzice nie mają powodów do obaw o bezpieczeństwo finansowe swoich dzieci, w większym stopniu pozwalają młodym dorosłym na niezależność. Sytuacja taka związana jest z bliższymi relacjami międzypokoleniowymi (Bertogg i Szydlik, 2016).

Pomimo że wyprowadzenie się z domu rodzinnego w celu podjęcia studiów postrzegane jest jako pozytywny i normalny krok na drodze życiowej, to wielu młodych ludzi odczuwa tęsknotę za domem i cierpienie związane z rozłąką z rodzicami. Nawet nastolatkowie, oczekujący zbliżającej się separacji od rodziców w wyniku kontynuowania nauki, deklarują odczuwanie takiego samego poziomu stresu, co osoby, które rzeczywiście przebywają poza domem i doświadczają konieczności radzenia sobie z nowymi sytuacjami samodzielnie. Młodzi ludzie, którzy są bezpiecznie przywiązani do rodziców i posiadają z nimi dobre relacje, lepiej radzą sobie w sytuacji rozpoczęcia studiów niż osoby, które doświadczają bardziej niepewnych i zdystansowanych więzi z matkami i ojcami. Młodzi dorośli o większej autonomii, którzy wyprowadzili się na studia, deklarują bardziej pozytywne kontakty z matkami i ojcami, doświadczając znacznie mniej stresu niż ich rówieśnicy, którzy negatywnie oceniają swoje związki z rodzicami (Bernier i in., 2005). Poziom zadowolenia z relacji z rodzicami w okresie przejściowym, związanym z kontynuacją kształcenia na studiach, wpływa na lepszą adaptację do nowej sytuacji (Levitt i in., 2007). Wyniki te pozwalają zauważyć, że jakość relacji między rodzicami a dorastającymi dziećmi oddziałuje na to, w jakim stopniu młodzi ludzie radzą sobie z opuszczeniem domu rodzinnego, nawet jeśli wyprowadzka w celu kontynuowania nauki w istocie wiąże się z podjęciem aktywności, która uważana jest za pozytywny krok w dalszym życiu.

Shulman i Ben-Artzi (2003) w swoich badaniach przyglądali się, w jakim stopniu relacje z rodzicami są związane z osiąganiem dorosłości przez młode osoby w zakresie: 1) samodzielności, oznaczającej większą odpowiedzialność i pewność w podejmowaniu decyzji, 2) skonsolidowanego spojrzenia na życie, oznaczającego większe zaufanie do własnych celów i wartości życiowych, 3) niezależności praktycznej, dotyczącej oddzielnego miejsce zamieszkania i prowadzenia własnego gospodarstwa domowego. Warto zaznaczyć, że otrzymane wyniki potwierdziły, poruszane w pierwszym rozdziale, kwestie, że zadania

rozwojowe są realizowane stopniowo, a konsolidacja statusu osoby dorosłej jest osiągana bliżej końca trzeciej dekady życia. Jako miary jakości relacji z rodzicami przyjęto dwa rodzaje zależności od rodziców: 1) zależność funkcjonalną rozumianą jako zależność w zarządzaniu i kierowaniu sprawami praktycznymi i osobistymi, 2) zależność konfliktową opisującą zakres poczucia winy w stosunku do rodziców, kiedy podejmowane są decyzje osobiste. Okazało się, że oba rodzaje zależności mają związek ze wszystkimi trzema wskaźnikami dorosłości w taki sposób, że im wyższe ich nasilenie w relacji z matką i ojcem, tym niższy poziom samodzielności, praktycznej niezależności oraz skonsolidowanego spojrzenia na życie. Wyjątek stanowi zależność funkcjonalna w relacji z ojcem, która nie pozostaje w istotnym związku ze skonsolidowanym spojrzeniem na życie. Warto zaznaczyć, że związki trzech wskaźników dorosłości z zależnością konfliktową od rodziców były znacznie silniejsze niż z zależnością funkcjonalną. Uzyskane wyniki pozwalają wnioskować, że szczególne znaczenie dla osiągania statusu osoby dorosłej oraz realizacji zadań rozwojowych ma nawiązanie niekonfliktowych – tzn. bez poczucia winy – relacji z rodzicami. Co ciekawe, wolność od nadmiernej winy w stosunku do ojca była w większym stopniu związana z lepszym funkcjonowaniem młodych osób niż wolność od nadmiernej winy w stosunku do matki. Wyniki te są zgodne z wnioskami płynącymi z innego badania (Frank i in., 1988), w którym ustalono, że najniższy poziom autonomii emocjonalnej mają osoby, które pozostają w konflikcie z ojcem, oraz te osoby, których rodzice są narzucający, osądzający, emocjonalnie oddzieleni oraz zainteresowani wyłącznie sobą. Ponadto, osoby doświadczające parentyfikacji w wymiarze emocjonalnym mogą mieć problemy z osiągnięciem poczucia niezależności (Publicewicz i Oleszkowicz, 2020). Ustalenia te potwierdzają ważną rolę rodziców i relacji emocjonalnych z nimi w adaptacji i funkcjonowaniu młodych ludzi na etapie wkraczania w dorosłość.

Jednym z podstawowych zadań dorosłości jest stworzenie trwałego związku intymnego. Obecnie, jak zostało zaznaczone w rozdziale pierwszym, coraz więcej młodych osób odkłada podjęcie tego zadania lub w ogóle nie podejmuje się jego realizacji. Czyżowska i Gurba (2016) ustaliły, że w grupie osób będących w związkach występuje wyższy poziom bliskości z matką niż w grupie singli. Nie stwierdzono natomiast różnic pomiędzy tymi dwoma grupami osób w poziomie bliskości z ojcem. Córki deklarowały wyższy poziom bliskości z matką niż synowie, co jest zgodne z wynikami innych badań (np. Żurek, 2005). Natomiast w bliskości z ojcem nie odnotowano różnic pomiędzy płciami. W zakresie stylów przywiązania w dorosłości przyglądano się dwóm wymiarom – bezpiecznej niezależności i lękowi przed odrzuceniem. Okazało się, że im wyższa bliskość z matką, tym wyższy poziom

bezpiecznej niezależności oraz mniejszy lęk przed odrzuceniem. Bliskość z ojcem pozostawała w istotnym pozytywnym związku jedynie z bezpieczną niezależnością. Szczegółowe analizy pozwoliły zauważyć różnice płciowe. W przypadku kobiet istnieje związek pomiędzy bliskością z matką oraz ojcem i bezpieczną niezależnością. Natomiast w przypadku mężczyzn bliskość w relacji z ojcem nie miała związku z przejawianym przez nich przywiązaniem w dorosłości, podczas gdy bliskość z matką pozostawała w istotnym związku, w taki sposób, że im wyższy poziom bliskości, tym wyższy poziom bezpiecznej niezależności i niższy poziom lęku. Przeprowadzone analizy ujawniły również związek między poziomem intymności w związkach młodych ludzi a deklarowaną bliskością z matką i ojcem, chociaż związek ten był dość słaby. Natomiast Seiffge-Krenke i in. (2010) ustalili, że chłodne relacje pomiędzy ojcami a nastolatkami były powiązane z ich trudnościami w relacjach romantycznych w dorosłości. Z kolei relacje matka-dziecko charakteryzujące się wsparciem i bliskością z niewielką ilością sporów oraz konfliktów w okresie dojrzewania miały największe znaczenie dla jakości związków interpersonalnych w dorosłości. Z kolei Masarik i in. (2012) twierdzą, że gdy zachowania rodzicielskie charakteryzują się: a) wysokim poziomem ciepła emocjonalnego i wsparcia, b) wysokim poziomem monitorowania i pozytywnego kierowania dzieckiem oraz c) niskim poziomem surowej i niekonsekwentnej dyscypliny w okresie dojrzewania, osoby wkraczające w dorosłość częściej są przekonane, że małżeństwo wymaga inwestycji emocjonalnych obojga partnerów. Posiadanie takiego przekonania ma duże znaczenie dla jakości relacji małżeńskiej, ponieważ osoby te, będąc w związku, chcą otwarcie się komunikować w obszarze konfliktów i pracować nad związkiem w momencie kryzysu.

Biorąc pod uwagę kolejny aspekt dorosłości – rodzicielstwo, okazuje się, że związek matczyny jest znacznie ważniejszy dla wejścia w role rodzicielskie przez młode osoby niż związek ojcowski (Hofferth i Goldscheider 2010). Wczesne podjęcie roli rodzicielskiej zależy między innymi od tego, czy córka i matka są ze sobą w bliskiej emocjonalnej relacji. Te kobiety, które w badaniach twierdziły, że miały słabą więź z matką, zostawały rodzicem znacznie wcześniej niż te, które deklarowały bliskie relacje ze swoimi matkami. Ponadto cieplejsze relacje z matką opóźniają decyzje o wyprowadzeniu się z domu, chociaż związek ten jest istotny tylko dla kobiet. Z kolei jakość relacji z ojcem ma znaczenie w tym zakresie dla obojga płci. Doświadczanie mniejszego ciepła i bliskości w relacji z ojcem przyspiesza podjęcie takiej decyzji zarówno wśród młodych kobiet, jak i mężczyzn. Ponadto jakość relacji z rodzicami (ciepło *versus* bliskość) ma znacznie silniejszy wpływ na wyprowadzkę z domu przed ukończeniem 20. roku życia niż później (Goldscheider i in., 2014).

W Modelu Kołowym Olsona jednym z elementów opisujących funkcjonowanie rodziny w wymiarze emocjonalnym jest jej spójność (Margasiński, 2011). Spójność definiowana jest przez Olsona (2000) jako więź emocjonalna, która łączy członków rodziny, obejmująca ciepło, przywiązanie i bliskość w relacjach rodzinnych. Kiedy poziom spójności rodziny jest niski, członkowie rodziny dbają o własne interesy i sami decydują, co jest najlepsze, nie udzielają też sobie wsparcia i nie są sobą zainteresowani. Z kolei, kiedy poziom spójności jest wysoki, członkowie rodziny okazują sobie zainteresowanie i wsparcie, dbając i troszcząc się o siebie wzajemnie. Wysoka spójność, która obejmuje ciepło, przywiązanie i bliskość, związana jest z wyższym poziomem dobrostanu psychofizycznego nastolatków i młodych dorosłych. Z kolei konflikty rodzinne mają destrukcyjny wpływ na wzrost dojrzałości, autonomii oraz na zdrowie społeczne i dobrostan emocjonalny młodych osób. Młodzi ludzie z bardziej spójnych rodzin mają lepsze samopoczucie, niższy poziom emocjonalnego niepokoju i mniej problemów z agresją (Fosco i in., 2012). Ponadto interakcje rodzinne zachodzące w warunkach ciepła i bliskości rodzinnej wspierają u nich rozwój samoregulacji emocjonalnej, w przeciwieństwie do interakcji przebiegających w warunkach wrogości i konfliktu, które ją osłabiają (Thompson i Meyer, 2007).

Więź emocjonalna pomiędzy członkami rodziny wpływa również na kształtowanie się u młodych ludzi umiejętności rozwiązywania problemów społecznych i rozwijanie poczucia własnej skuteczności w życiu społecznym (Leidy i in., 2010). Fosco i in. (2012) badali związki między spójnością rodziny a wymagającą wysiłku samokontrolą (*effortful control*), która oznacza zdolność jednostki do zmobilizowania uwagi, potrzebnej do tego, aby wyregulować własne emocje i zachowania w celu spełnienia określonych wymagań sytuacyjnych. Zarówno konflikt rodzinny, jak i spójność rodziny są powiązane ze średnimi poziomami kontroli u badanych w wieku 22 lat, co sugeruje, że młode osoby z rodzin o wyższym poziomie spójności i niższym nasileniu konfliktu są w większym stopniu zdolne do utrzymania samokontroli na poziomie umiarkowanym. Ponadto w tych samym badaniach zauważono, że im większa zdolność do samoregulacji, tym wyższy poziom dobrostanu psychicznego i mniejszy stres emocjonalny. Z kolei według innych badań lepsza samokontrola i samoregulacja związane są z wyższym poziomem dobrobytu i dochodów (Côté i in., 2010) oraz bardziej pozytywnym dostosowaniem się do ról społecznych w dorosłości (Hawkins in., 2011).

Spójność rodziny osiąga najniższy poziom we wczesnej adolescencji a wzrasta w okresie wkraczania w dorosłość (Parra i in., 2015). Badania pokazują, że zwłaszcza w przypadku kobiet niski poziom spójności rodziny powoduje wcześniejszy początek

doświadczeń w relacjach intymnych niż w przypadku kobiet, które wychowują się w rodzinach o wysokim poziomie spójności (De Graaf i in., 2012). Jest to obserwacja szczególnie ważna, ze względu na to, że według badań (Hofferth i Goldscheider, 2010) wczesne zachowania seksualne zarówno dziewcząt, jak i chłopców (przed 15. rokiem życia) są ważnymi predyktorami młodocianego rodzicielstwa. Z kolei posiadanie dziecka zwiększa prawdopodobieństwo opuszczenia domu rodzinnego przez młode osoby aż czterokrotnie, w porównaniu z sytuacją, kiedy młoda osoba nie jest jeszcze rodzicem (Goldscheider i in., 2014). Jednak w przypadku zbyt wczesnego opuszczenia domu rodzinnego, które jak zostało zaznaczone wcześniej, zwiększa ryzyko wejścia w ubóstwo, sytuacja młodocianego rodzicielstwa nie może być traktowana jako wskaźnik dorosłości.

Wyniki badań dotyczących spójności rodzinnej, opisującej stopień więzi i stosunki emocjonalne pomiędzy jej członkami, są jednak niejednoznaczne. Na przykład w badaniach Parra i in. (2015) autonomia emocjonalna, rozumiana jako ustanowienie bardziej symetrycznych więzi emocjonalnych z rodzicami, była istotnie negatywnie związana ze spójnością rodziny. Najbardziej autonomicznymi młodymi ludźmi byli ci, którzy wskazywali niższy poziom więzi emocjonalnych w rodzinie, niż ci, którzy wskazywali poziom wysoki. Z badań tych wynika, że wysoka autonomia emocjonalna może świadczyć o problematycznych relacjach rodzinnych. Ponadto analizy regresji wykazały, że wysoki poziom więzi emocjonalnych z rodzicami w późnej adolescencji powoduje większy spadek autonomii emocjonalnej w okresie od adolescencji do wczesnej dorosłości. Wydaje się zatem, że autonomia emocjonalna zmniejsza się między okresem dojrzewania a wczesną dorosłością, szczególnie u tych młodych ludzi, którzy mają bardziej spójne i bliskie relacje ze swoimi rodzicami. Zatem w omawianych badaniach wysoki poziom autonomii emocjonalnej wskazywał raczej na trudne i chłodne relacje rodzinne, które nie wiążą się z przystosowaniem i dobrym samopoczuciem młodych osób wkraczających w dorosłość. W związku z tym, najkorzystniejszy w procesie wkraczania w dorosłość jest optymalny poziom więzi emocjonalnej – zbyt dużo lub zbyt mało spójności rodzinnej powoduje bowiem dysfunkcjonalność systemu rodzinnego i nie sprzyja rozwojowi oraz dobrostanowi wszystkich jego członków (Olson, 2000). Tym, co wydaje się istotne w procesie osiągania dorosłości, to autonomia połączona z ustanowieniem pozytywnych więzi interpersonalnych (Parra i in., 2015). Można przypuszczać, że istotnym zadaniem do zrealizowania, które w okresie dojrzewania i młodości stoi przed młodymi kobietami i mężczyznami, jest ustanowienie autonomii osobistej z jednoczesną zdolnością do utrzymywania pozytywnych relacji z innymi ludźmi. Ponadto proces osiągania niezależności osobistej w wyniku

rozluźnienia, a nawet zerwania emocjonalnych więzi z matkami i ojcami może mieć sens tylko w bardzo indywidualistycznych kulturach. W kulturach kolektywistycznych utrzymywanie bliskich więzi uczuciowych z rodzicami jest prawdopodobnie warunkiem zdrowego rozwoju i harmonijnego przejścia do dorosłości (Parra i in., 2015). Dlatego wydaje się, że w okresie wkraczania w dorosłość oba aspekty – autonomia oraz jakość więzi emocjonalnej z rodziną pochodzenia – mają zasadnicze znaczenie w rozwoju jednostki.

2.5. Podsumowanie

Według Aquilino (2006) „rodzina pochodzenia funkcjonuje jako baza do odkrywania własnej dorosłości" (s. 203). Przejście do dorosłości rzadko jest podróżą w pojedynkę. Większość młodych dorosłych przeżywa ten okres w towarzystwie rodziców. Współcześni rodzice są bardzo zaangażowani we wzajemne relacje ze swoimi dziećmi, o czym świadczą częste rozmowy telefoniczne (więcej niż raz w tygodniu) oraz znaczne wsparcie finansowe, praktyczne i emocjonalne udzielane potomstwu. Zaangażowanie to istotnie wzrosło w stosunku do zaangażowania rodziców obserwowanego jeszcze kilka dekad temu. Młode osoby mają pozytywne i wspierające relacje ze swoimi rodzicami, choć jak pokazują badania – lepsze z matkami niż ojcami. Te generalnie pozytywne relacje pozwalają przypuszczać, że rola rodziców i rodziny pochodzenia w życiu młodych ludzi wykracza daleko poza wsparcie finansowe, obejmując wiele innych, ważnych zmiennych związanych między innymi ze strukturą rodziny, pełnieniem ról rodzicielskich przez matki i ojców, oczekiwaniami wobec osiągania dorosłości przez dzieci, warunkami mieszkaniowymi, więzią, ciepłem i bliskością we wzajemnych relacjach.

Rodzina pomaga młodym osobom wejść w dorosłość na różne sposoby: poprzez wsparcie materialne, emocjonalne, ale także poprzez dostępność rodziców jako źródła komfortu socjalnego i wskazówek życiowych. Przegląd wyników badań pozwala zauważyć, że rodziny pełne, o stabilnej strukturze, w których relacje pomiędzy rodzicami są niezaburzone, a oddziaływania wychowawcze spójne, stanowią bardziej komfortowe otoczenie dla młodych ludzi na etapie osiągania dorosłości. W takim otoczeniu istnieje duża szansa na to, że proces wkraczania w dorosłość będzie przebiegał w sposób niezakłócony, a młody człowiek w dobrym samopoczuciu i bez lęku będzie mógł zdobywać nowe doświadczenia i odważnie podejmować kolejne kroki na swojej ścieżce życiowej. Oprócz strukturalnych cech rodziny istotne znaczenie dla osiągania dorosłości ma również sposób pełnienia przez matki i ojców ról rodzicielskich oraz jakość więzi emocjonalnych pomiędzy

rodzicami a dziećmi. Duże znaczenie ma poziom rodzicielskiego zaangażowania, ciepła i wsparcia. Rodzice mogą promować samodzielne funkcjonowanie swoich dzieci, ich niezależność oraz autonomię albo nadmiernie kontrolować i wymagać podporządkowania. Pierwsza sytuacja, jak pokazują omówione w tym rozdziale badania, w połączeniu z rodzicielską empatią, przyzwalaniem na dokonywanie osobistych wyborów oraz optymalnym poziomem bliskości emocjonalnej tworzy sprzyjające warunki dla pomyślnego wkraczania przez młode osoby w nowy etap ich życia.

3. KOMUNIKACJA W RODZINIE A OSIĄGANIE DOROSŁOŚCI

3.1. Wprowadzenie

Studia nad rodziną i różnymi aspektami jej funkcjonowania mają bardzo długą tradycję w psychologii oraz innych dyscyplinach nauk społecznych. Pokazują one między innymi, że w wyniku przemian społeczno-kulturowych i gospodarczych struktura rodziny zmieniła się diametralnie w ciągu ostatnich kilku dekad. Zmiana ta wymagała od badaczy nowego spojrzenia na rodzinę i ponownego zdefiniowania jej granic. Obecnie zamiast postrzegać rodzinę wyłącznie jako grupę osób połączonych biologicznymi więzami coraz częściej rozpatruje się ją również jako grupę bliskich sobie osób, które – wzajemnie na siebie oddziałując podczas zachodzących nieustannie transakcji rodzinnych – budują wspólne poczucie tożsamości, doświadczają wspólnej historii i dzielą ze sobą przyszłość. Ta transakcyjna definicja znacznie poszerza granice rodziny i pozwala uwzględnić w analizach wiele różnych jej typów, co niejednokrotnie w badaniach może stanowić duży problem. Ponadto kładzie ona duży nacisk na komunikację jako główny instrument ustalania poziomów współzależności i zaangażowania, tworzenia więzi, lojalności i tożsamości oraz budowania poczucia tożsamości rodziny, jej historii i przyszłości (Noller i Fitzpatrick, 1993). Pomimo że niektóre funkcje rodziny obecnie zostały przekierowane do instytucji zewnętrznych i przez te instytucje są realizowane, to członkowie rodziny wciąż oczekują od siebie wzajemnej opieki i wsparcia, a rodzina nadal stanowi ważne miejsce funkcjonowania każdego człowieka, zarówno dziecka, jak i dorosłego. Procesy, które zachodzą w rodzinie, oddziałują na rozwój emocjonalny, społeczny i poznawczy jej członków (Liberska, 2011). Ponadto, wpływ rodziny na różne aspekty rozwoju człowieka, takie jak poczucie własnej wartości, potrzeba osiągnięć, samoocena, sposoby radzenia sobie ze stresem, wartości moralne, jest silny i długotrwały (Gorbaniuk i Parysewicz, 2009). W rodzinach nabywamy umiejętności, które pozwalają nam funkcjonować w społeczeństwie oraz bardziej formalnych warunkach. Poza tym doświadczenia rodzinne kształtują również nasze oczekiwania dotyczące interakcji z otaczającym światem (Kern i Peluso, 1999). Uważa się, że ze względu na szczególnie bliskie związki pomiędzy członkami rodziny stanowi ona podstawowy kontekst rozwojowy człowieka (Bronfenbrenner, 1976).

Koncepcje teoretyczne opisujące rodzinę (Epstein i in., 2007; Olson, 2000; Pless i Satterwhite, 1973; Radochoński, 1997) wymieniają bardzo różne aspekty życia rodzinnego jako kluczowe dla definiowania i rozumienia rodziny. Wśród nich najczęściej wymieniana

jest występująca w niej komunikacja. Na przykład z perspektywy systemowej komunikacja jest kluczowym wymiarem działania każdego systemu, w tym systemu rodzinnego (Banovcinova i Levicka, 2015). Według wielu autorów (np. Burleson i in., 1995; Fitzpatrick i Ritchie, 1993; McLeod i Chaffee, 1972; Ritchie i Fitzpatrick, 1990) wpływ rodziny na indywidualne zachowania jej członków jest najsilniejszy w obszarze komunikacji rodzinnej. Zatem – będąc kluczowym aspektem funkcjonowania rodziny (Noller i Callan, 1990) – odgrywa ona istotną rolę w kształtowaniu relacji między jej członkami oraz w utrzymaniu prawidłowego jej funkcjonowania (Olson, 2000). Każda rodzina rozwija swój własny zestaw norm i zasad (tzw. wzorzec komunikacji), które wyznaczają sposób, w jaki jej członkowie wchodzą ze sobą w interakcje i komunikują się między sobą (Koerner i Fitzpatrick, 2002a; 2002b). Można powiedzieć, że rodziny posiadają swoje unikalne sposoby komunikowania się, które poszczególni członkowie stopniowo nabywają od urodzenia, a które następnie przenoszone są z rodziny pochodzenia do rodziny prokreacyjnej (Banovcinova i Levicka, 2015). Odmienne sposoby komunikowania się członków rodzin między sobą tworzą różne konteksty, w których młodzi ludzie wychowują się, dorastają i osiągają dorosłość. Analiza owych kontekstów z perspektywy podejmowanego tematu wydaje się ważna, bowiem w pewnym zakresie pozwoli zrozumieć różnorodność ścieżek życiowych współczesnych młodych ludzi.

3.2. Komunikacja w rodzinie

Komunikowanie się jest głównym warunkiem funkcjonowania społecznego nie tylko jednostek, ale także całych grup społecznych, w tym rodziny. Pomimo tego, że jest naturalną częścią codziennego ludzkiego życia, nie można znaleźć jednej ogólnie obowiązującej definicji tego terminu. Wśród wielu dyscyplin, które używają tego pojęcia, nie ma zgody co do tego, jak należy je zdefiniować. Powodem tego jest fakt, iż komunikacja jest złożonym i multidyscyplinarnym konstruktem teoretycznym i empirycznym, którym interesują się różnorodne dyscypliny, takie jak: socjologia, psychologia, antropologia, filozofia, etnologia (Krauss i Fussell, 1996). Dla psychologów komunikacja pozostaje niezbędnym i bardzo ważnym terminem oraz obszarem naukowego zainteresowania oraz badań. Z kolei komunikacja rodzinna z jednej strony jest interesująca sama w sobie, a z drugiej interesujący jest wpływ sposobów komunikowania się członków rodziny między sobą na ich psychiczne samopoczucie, funkcjonowanie i rozwój.

Komunikacja międzyludzka, w tym komunikacja w rodzinie, może być w uproszczeniu postrzegana jako proces wymiany informacji zachodzący między dwoma osobami lub większą liczbą osób (Bienvenu, 1969; Eicher, 1995; Newcomb i in., 1965; Radochoński, 1984). Nemečková i in. (2000, za: Banovcinova i Levicka, 2015) wskazują jednak na fakt, że w komunikacji występuje nie tylko sam transfer informacji. Postrzegają oni komunikację jako taką formę zachowania człowieka, w której oprócz przekazywania, otrzymywania i przetwarzania informacji istnieje także wymiana potrzeb, wartości i postaw. Owa wymiana z założenia powinna prowadzić do wzajemnego zrozumienia, choć często się to nie udaje. Wymiana ta jednak zawsze zachodzi w określonym kontekście emocjonalnym i zwykle zawiera również wymiar wartości moralnych. Chaffee i in. (1973) również traktują omawiane pojęcie znacznie szerzej, twierdząc, że jest to przekazywanie nie tylko informacji, ale również postaw i emocji. Matejczuk (2004) podkreśla, że porozumiewanie się ludzi rzadko jest pozbawione zabarwienia emocjonalnego, zaznaczając, że istotą komunikowania się jest nie tylko wymiana informacji, ale także budowanie więzi emocjonalnych, nawiązywanie, umacnianie, rozwijanie relacji z innymi ludźmi. Peterson i Green (2009) dzielą nawet komunikację na: instrumentalną i afektywną. Komunikacja instrumentalna to wymiana informacji, które umożliwiają jednostkom pełnienie wspólnych funkcji rodzinnych (np. mówienie dziecku, że zostanie odebrane ze szkoły w określonym czasie i miejscu). Natomiast komunikacja afektywna to wymiana informacji, dzięki której poszczególni członkowie rodziny dzielą się z innymi osobami swoimi emocjami. Komunikacja ujmowana jest również jako narzędzie interakcji społecznych – procesu transmitowania uczuć, wzajemnych ustosunkowań, faktów, przekonań i pomysłów między ludźmi (Bienvenu, 1969). Komunikacja ma naturę symboliczną, gdyż obejmuje proces tworzenia symboli w jakimś medium w taki sposób, że inni ludzie mogą dostrzec te symbole i zrozumieć je za pomocą jakiegoś znanego im kodu (Fitzpatrick i Ritchie, 1993). Inaczej rzecz ujmując, podczas komunikowania się używamy symboli w formie słów i różnorodnych niewerbalnych wskaźników (np. gesty, mimika, postawa ciała), które przekazują jakiś komunikat (Plopa, 2006). Pomimo różnorodności form, wszystkie komunikaty posiadają wartość informacyjną, zarówno intencjonalne, jak i nieintencjonalne, oraz wszystkie one mogą oddziaływać na zachowania innych osób (Radochoński, 1984).

Komunikacja rodzinna odnosi się do sposobu, w jaki informacje werbalne i niewerbalne są wymieniane między członkami rodziny (Epstein i in., 2007). Koerner i Fitzpatrick (2002a) opisują komunikację rodzinną jako celowo, a także nieumyślnie wymienianie wiadomości w ramach systemu osób o wspólnym poczuciu tożsamości, które

mają wspólną historię i wspólną przyszłość, ale także między członkami rodziny i osobami spoza systemu rodzinnego. Z kolei Barnes i Olson (1985) ujmują komunikację wewnątrzrodzinną jako czynność zapoznawania pozostałych członków rodziny z odczuciami, przemyśleniami, wiadomościami, planami itp. Komunikację rodzinną uznać można za dynamiczny i złożony proces, na który wpływ mają różne czynniki. Do jego podstawowych determinantów możemy zaliczyć: cechy osobowe poszczególnych członków rodziny, środowisko, w którym odbywa się komunikacja (kontekst), udział innych osób w komunikacji, jakość i intensywność relacji między ludźmi, którzy się komunikują, zdolności poznawcze poszczególnych uczestników komunikacji, ramy czasowe komunikacji, motywacja do komunikacji oraz standardy, którym podlega komunikowanie się w danym kontekście społecznym (Banovcinova i Levicka, 2015).

Komunikację rodzinną można również rozpatrywać poprzez aksjomaty komunikacyjne opracowane przez Watzlawicka i Beavin (1967), które zostały przedstawione w tabeli 7. Autorzy podkreślają przede wszystkim nieuchronność komunikowania się między ludźmi w sytuacjach społecznych za pomocą zachowań werbalnych i niewerbalnych. Ich znaczenie w komunikowaniu się dostrzega również Satir (2000). Zatem przyjąć należy, że komunikacja interpersonalna obejmuje wszystkie środki, za pomocą których jednostki wpływają na siebie i wzajemnie się rozumieją (Ruesch, 1963). W związku z powyższym w rodzinie jednostki będą oddziaływały na siebie nawzajem poprzez każde swoje zachowanie bez względu na to, czy będzie ono miało charakter świadomy, intencjonalny, czy też nie. Ogólnie można powiedzieć, że każde zachowanie członków rodziny jest przejawem komunikowania się. Ponadto, w każdym komunikacie można wyróżnić aspekt treściowy – przekazywanie informacji, jak i relacyjny – opisujący stosunki emocjonalne pomiędzy nadawcą a odbiorcą (aksjomat drugi). Jak pisze Sęk (2001), aspekt relacyjny to wyrażanie swojego ustosunkowania zarówno do przekazywanej informacji, jak i do odbiorcy tej informacji. Te dwa poziomy obecne są w każdej sytuacji komunikacyjnej, choć niekoniecznie zawsze na równym poziomie. Komunikacja werbalna przenosi gównie aspekt treściowy komunikatu, natomiast niewerbalna odnosi się głównie do jego aspektu relacyjnego (Cierpiałkowska, 2008). Trzeci aksjomat dotyczy istoty procesu komunikowania się. Często uważa się, że w danej sytuacji komunikacyjnej jedno zachowanie jest bodźcem, a drugie reakcją. Należy jednak zaznaczyć, iż jest to niepełne spojrzenie na komunikację. W każdej sytuacji określone zachowanie jest jednocześnie bodźcem i reakcją, a poszukiwanie przyczyny i skutku jest działaniem z góry skazanym na niepowodzenie. Członkowie rodziny nie zapoczątkowują komunikacji, ale raczej biorą w niej udział, stając się jednocześnie

nadawcą i odbiorcą komunikatów (Plopa, 2006). Harwas-Napierała (2006a) pisze, że „komunikowanie jest sekwencją wydarzeń, które zachodzą jedno po drugim w danym czasie. Procesu tego podczas kontaktu z drugim człowiekiem nie można przerwać, ponieważ każdy akt obserwowalnego zachowania (ważny dla wymiany interpersonalnej i budowania stosunków społecznych, także milczenie) może być źródłem informacji dla drugiego" (s. 15).

Ostatnie założenie dotyczące komunikacji sformułowane przez Watzlawicka i Beavin (1967) dotyczy charakteru interakcji między ludźmi. Otóż relacje między dwiema komunikującymi się osobami mogą mieć charakter komplementarny albo symetryczny. W interakcjach symetrycznych komunikujący się ludzie zajmują wyrównane pozycje, natomiast w interakcjach komplementarnych pozycje te są odmienne (nadrzędna–podrzędna). W miarę rozwoju dziecko, a potem dorastający i wkraczający w dorosłość młody człowiek, potrzebuje różnorodnych form opieki ze strony rodziców oraz odmiennych form komunikowania się w rodzinie. Zmiany rozwojowe wkraczających w dorosłość młodych ludzi pociągają za sobą konieczność wprowadzenia zmian w funkcjonowaniu rodziny. Za najważniejszy aspekt tych zmian uważa się przekształcenia charakteru interakcji między rodzicami a dziećmi, które będą uwzględniać wzrastające możliwości młodej jednostki oraz pojawiające się jej nowe potrzeby (Braun-Gałkowska, 1989). Istotne jest przebudowanie niesymetrycznej relacji między rodzicami a dziećmi w bardziej symetryczną, partnerską (Harwas-Napierała, 1996) oraz rozpoznanie aktualnych potrzeb swoich dorastających dzieci i odpowiednie ich zaspokojenie (Liberska, 2004). Ważne, aby wraz z wyłaniającymi się nowymi potrzebami rozwojowymi młodych ludzi przekształcały się i ewoluowały wzory komunikacyjne oraz wzory i treści prowadzonych w rodzinie rozmów (Harwas-Napierała, 2006b). Z punktu widzenia procesu wkraczania w dorosłość wydaje się, że w relacjach między rodzicami a młodymi osobami ważne jest, aby interakcje symetryczne przeważały nad komplementarnymi, kiedy to rodzice nie narzucają swojego zdania, słuchają, są szczerze zainteresowani stanowiskiem dorastającego dziecka wobec różnych spraw, zachęcają je do rozmów i wypowiadania swoich poglądów. Jak pisze Bakiera (2003), wydawanie poleceń, zakazy i nakazy powinny ustąpić miejsca dialogowi. Szczególnego znaczenia nabierają wewnątrzrodzinne dyskusje w przypadku omawiania trudniejszych i ważnych życiowo problemów młodych ludzi (Liberska, 2004).

Tabela 8
Aksjomaty komunikacyjne sformułowane przez Watzlawicka i Beavin

Aksjomat	Treść aksjomatu
I	Każde zachowanie jest komunikatem. W sytuacjach społecznych nie można nie komunikować się z innymi.
II	W każdym komunikacie można wyróżnić aspekt treściowy i relacyjny.
III	Proces komunikowania się ma charakter cyrkularny.
IV	Komunikacja może mieć charakter werbalny, jak i niewerbalny.
V	Interakcje między komunikującymi się ludźmi mogą mieć charakter komplementarny albo symetryczny.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Cierpiałkowska, 2008; Watzlawick i Beavin, 1967.

W komunikacji symetrycznej jest możliwe uzgadnianie intencji obu stron, co prowadzi do większej intencjonalności przekazu i najprawdopodobniej sprzyja skutecznemu międzypokoleniowemu przekazywaniu doświadczenia (Frydrychowicz, 2004). Rękosiewicz (2012) pisze, że czynnikiem utrudniającym przejście do dorosłości jest środowisko niedające młodym osobom możliwości testowania i wybierania alternatyw oraz środowisko niepozwalające na podejmowanie własnych decyzji. Można przypuszczać, że jest to środowisko, w którym dominują interakcje komplementarne, a w codziennych rozmowach narzucanie zdania, nakazy, zakazy, wydawanie poleceń i ocenianie. Z kolei, jak podaje Frydrychowicz (2004), istotą rozwoju osobowego w cyklu życia jest przejście od relacji zależności, poprzez relacje niezależności, aż do osiągnięcia zdolności do budowania z innymi relacji opartych na współzależności w okresie dorosłości. Kontekstem dla zdobywania tych umiejętności jest przede wszystkim rodzina i więzi emocjonalne w niej obecne. Kiedy jednak rodzice nie stwarzają takiego klimatu, w którym dorastające dzieci miałyby możliwość wyrażać siebie i swoje poglądy, kiedy nie są otwarci na odmienne punkty widzenia i traktują dorastające potomstwo „z góry" i z wyższością, najprawdopodobniej nie umożliwią dzieciom nabycia tak ważnych w dorosłości umiejętności wchodzenia w relacje współzależnościowe. Umiejętność ta wydaje się istotna chociażby dla budowania długotrwałych relacji intymnych, co stanowi jedno z ważniejszych zadań do zrealizowania w wieku dorosłym.

Komunikacja w rodzinie jest ważnym, podstawowym elementem wzajemnych interakcji, które dokonują się na drodze komunikacji werbalnej i niewerbalnej (Grygielski, 1999; Tyszkowa, 1990). Ponadto, jak podaje Ryś (1998), stanowi ona istotny czynnik wpływający na tworzenie więzi międzyludzkich. Członkowie rodziny nieustannie próbują zdefiniować naturę swoich relacji właśnie za pomocą komunikowania się (Johnson i Ray,

2016). Jak pisze Harwas-Napierała (2006b), komunikację interpersonalną w rodzinie można uznać zarówno za wskaźnik, jak i za czynnik współtworzący relacje rodzinne. Otwarta i szczera komunikacja, zarówno werbalna, jak i niewerbalna, jest jednym z kluczowych warunków prawidłowego kontaktu osobowego (Ryś, 1998), umożliwia członkom rodziny artykułowanie wzajemnych potrzeb, pragnień i obaw. Ponadto tworzy atmosferę, która pozwala członkom rodziny wyrazić wzajemne różnice, a także miłość i podziw dla siebie nawzajem. Ważną częścią komunikacji i budowania na jej podstawie bliskich więzi emocjonalnych jest nie tylko mówienie, ale także słuchanie tego, co mają do powiedzenia inni. Komunikacja obejmuje również ważną umiejętność zwracania uwagi na to, co myślą i czują osoby wokół. Z kolei istnienie pozytywnej więzi emocjonalnej pomiędzy rodzicami a dziećmi ułatwia nawiązanie takiego kontaktu, który Rogers (1987) nazywał *kontaktem pomocnym*, umożliwiającym rozwój osobowy, ulepszanie i rozwijanie stosunków z innymi, co z punktu widzenia wkraczania w dorosłość i budowania swojego miejsca w świecie wydaje się szczególnie istotne. Z kolei niejasność i pośredniość (komunikaty niejednoznaczne, wypowiadane nie wprost) w komunikacji może prowadzić do wielu problemów rodzinnych, w tym konfliktu międzypokoleniowego, nieskutecznego rozwiązywania pojawiających się problemów, braku intymności i słabej więzi emocjonalnej pomiędzy członkami rodziny, co może powodować znaczne utrudnienie na drodze ku dorosłości. Noller i Fitzpatrick (1990) odkryli silny pozytywny związek między otwartą komunikacją a zadowoleniem z relacji rodzinnych. Ponadto, im lepiej pary oceniają swoją komunikację, tym większe zadowolenie ze swojego związku deklarują po upływie około pięciu lat. Problemy w komunikacji wiążą się ze zwiększonym ryzykiem rozwodu i separacji małżeńskiej oraz większą liczbą problemów behawioralnych u dzieci i dorastających (Markman, 1981).

Model Kołowy Olsona również uwypukla znaczenie relacji emocjonalnych pomiędzy członkami rodziny, skupiając się na tym, w jaki sposób oni i ich zachowania są ze sobą powiązane. Trzy wymiary uwzględnione w modelu to spójność rodziny (więź), elastyczność (adaptacyjność; możliwość dostosowania się rodziny do zmian) oraz komunikacja rodzinna (Olson, 2000). Chociaż komunikacja nie jest przedstawiona w modelu jako wymiar podstawowy, traktowana jest jako wymiar kluczowy, ułatwiający rodzinom poruszanie się pomiędzy skrajnościami pozostałych dwóch wymiarów. Według Olsona i DeFrain (2000), jeśli rodzina ma dobre umiejętności komunikacyjne, jest bardziej prawdopodobne, że jej członkowie są ze sobą blisko (wymiar spójności) i będą w stanie rozwiązywać problemy (wymiar adaptacji), gdy się pojawią, dostosowując się do zachodzących w rodzinie zmian,

przekształcając dotychczasowe wzorce relacji, normy i reguły rodzinne. Otwarta komunikacja w obrębie rodzin tworzy środowisko pozytywnych zmian, zrozumienia i rozwoju. Otwartość rodziny na zmiany i pojawiające się nowe potrzeby wkraczających w dorosłość młodych ludzi wydaje się być szczególnie istotna.

3.3. Teoria wzorców komunikacji rodzinnej

Każda rodzina rozwija swój własny zestaw norm i zasad, które wyznaczają sposób (wzorzec), w jaki jej członkowie wchodzą ze sobą w interakcje i komunikują się między sobą (Koerner i Fitzpatrick, 2002a, 2002b). Wzorce komunikacji rodzinnej powstają w wyniku powtarzalnych, bezpośrednich, długoterminowych, wzajemnych oraz opartych na uczuciach interakcjach w rodzinie. Badania wskazują jednak, że poszczególni członkowie rodziny mogą posiadać odmienne koncepcje dotyczące norm komunikacyjnych istniejących w ich rodzinie (Austin, 1993; Fitzpatrick i Ritchie, 1994).

Komunikacja rodzinna jest zjawiskiem trudnym do opisania, ponieważ jednocześnie zależy od intrapersonalnych (poznawczych), jak i interpersonalnych (relacyjnych) procesów (Koerner i Fitzpatrick, 2006). Innymi słowy, zmienne wyjaśniające komunikację rodzinną znajdują się zarówno w obrębie każdego członka rodziny, jak i w całym systemie rodzinnym, gdyż komunikacja jest procesem zachodzącym równocześnie w jednostce (co związane jest z poznawczym przetwarzaniem komunikatów) i pomiędzy jednostkami. Zatem pełne i całościowe wyjaśnienie komunikacji rodzinnej, jej prawidłowy opis, powinien uwzględniać zarówno intersubiektywność, jak i interaktywność (Koerner i Fitzpatrick, 2002a). Intersubiektywność odnosi się do podobieństwa znaczenia, które członkowie rodziny przypisują swoim zachowaniom komunikacyjnym, i jest rozumiana w kategoriach procesów poznawczych jako tworzenie, używanie i interpretacja symboli. Natomiast interaktywność odnosi się do stopnia, w jakim owe tworzenie, używanie i interpretacja symboli przez członków rodziny są od siebie uzależnione, i rozumiana jest na poziomie zachowań interpersonalnych. Oznacza to, że opis komunikacji rodzinnej zawiera element poznawczy, jak i element behawioralny. Teorię wzorców komunikacji rodzinnej można uznać za całościowe podejście opisujące komunikację w rodzinie, uwzgledniające poziom tak poznania relacyjnego, jak i zachowania interpersonalnego, oraz wyjaśniające, w jaki sposób te dwa poziomy są ze sobą powiązane. Zdaniem Koerner i Fitzpatrick (2002a) zachowania komunikacyjne w systemie rodzinnym są wynikiem procesów poznawczych wszystkich jego członków. Zachowania komunikacyjne w rodzinie i przekonania członków rodziny

dotyczące tego, jak powinni komunikować się ze sobą, są ściśle ze powiązane i łączą się, tworząc wzorce komunikacji rodzinnej (Koerner i Fitzpatrick, 2002b).

3.3.1. Podstawowe założenia teorii wzorców komunikacji rodzinnej

Teoria wzorców komunikacji rodzinnej wyrosła z badań nad środkami masowego przekazu, które prowadzili w latach 70. ubiegłego wieku McLeod i Chaffee (1972), a opiera się na modelu poznania społecznego. Autorzy uważali, że każda rodzina ma tendencję do rozwijania stabilnych i przewidywalnych sposobów komunikowania się, lecz jako badacze nie byli zainteresowani komunikacją rodzinną jako celem samym w sobie. Chcieli natomiast wyjaśnić, w jaki sposób rodzice uspołeczniają swoje dzieci do przetwarzania informacji pochodzących spoza rodziny, w szczególności informacji zawartych w komunikatach medialnych. Byli zainteresowani znalezieniem odpowiedzi na pytanie, w jaki sposób rodziny tworzą i dzielą się rzeczywistością społeczną, którą definiowali jako wspólną percepcję i ocenę świata społecznego. Korzystając z podstawowych założeń teorii poznania społecznego, opisywali sytuację, w której co najmniej dwie osoby skupiają się i oceniają ten sam obiekt w swoim środowisku społecznym lub materialnym. W diadach, które są świadome swojego wspólnego zorientowania w kierunku danego obiektu, tworzą się dwie różne koncepcje dla każdego uczestnika owej diady. Pierwszą koncepcję stanowi własna ocena danego obiektu, a drugą koncepcją jest postrzeganie koncepcji innej osoby dotyczącej danego obiektu (inaczej rzecz ujmując – jest to koncepcja dotycząca tego, co ta druga osoba myśli na temat danego obiektu). W połączeniu te dwa sposoby poznania określają trzy cechy wspólnego zorientowania na danym obiekcie: zgodność, dokładność i kongruencję. Zgodność odnosi się do równoważności ocen obu osób. Dokładność opisuje podobieństwa między percepcją jednej osoby dotyczącą oceny obiektu przez drugą osobę i faktyczną oceną tego obiektu dokonywaną przez drugą osobę. Wreszcie, kongruencja odnosi się do podobieństwa między własną oceną obiektu a percepcją oceny danego obiektu dokonywaną przez drugą osobą. W przeciwieństwie do zgodności, która jest własnością diady i jest z konieczności tym samym dla obu osób, dokładność i kongruencja są cechami jednostek i niekoniecznie są takie same dla obu podmiotów interakcji.

Rodziny mają tendencję do tworzenia wspólnej rzeczywistości społecznej, którą – jak zostało wskazane wyżej – definiuje się jako wspólną percepcję i ocenę świata społecznego. Inaczej rzecz ujmując rodziny są zorientowane na osiąganie porozumienia. Według McLeoda i Chaffee (1972, 1973) członkowie rodziny mogą osiągnąć porozumienie na dwa różne

sposoby. Po pierwsze, mogą skupić się na ocenie obiektu, która dokonywana jest przez innych członków rodziny, i przyjąć tę ocenę jako własną. Innymi słowy, mogą dostosować się do innych członków rodziny (orientacja społeczna). Innym sposobem na osiągnięcie przez członków rodziny porozumienia jest skupienie się na obiekcie oraz omówienie go i jego atrybutów, w wyniku czego członkowie rodziny wypracowują wspólne postrzeganie owego obiektu (orientacja pojęciowa). McLeoda i Chaffee uważali, że rodziny różnią się preferencjami co do zastosowania tych dwóch strategii uzyskiwania porozumienia, w związku z czym dzieci są inaczej socjalizowane w zakresie przetwarzania informacji zawartych w komunikatach medialnych. Dzieci z rodzin, które zwykle stosują orientację społeczną, polegają na innych (głównie na rodzicach lub rówieśnikach, którzy interpretują znaczenie przekazów medialnych skierowanych do nich). I odwrotnie, dzieci z rodzin, które mają tendencję do korzystania z orientacji koncepcyjnej, samodzielnie opracowują koncepcje i idee zawarte w przekazach w celu ustalenia ich znaczenia. Autorzy uważali, że procesy, z których rodziny korzystają w celu dzielenia się rzeczywistością społeczną, wpływają na zachowania komunikacyjne ich członków. Innymi słowy, strategie osiągnięcia porozumienia w rodzinach są związane z odmiennymi zachowaniami komunikacyjnymi. W celu pomiaru behawioralnych przejawów, stosowanych przez rodzinę strategii uzyskiwania porozumienia skonstruowali narzędzie, które nazwali Wzorcami Komunikacji Rodzinnej (*Family Communicatiion Patterns*; FCP). Jednak jego ogólne znaczenie dla komunikacji rodzinnej pozostało w dużej mierze niezauważone, dopóki Fitzpatrick i jej współpracownicy nie zaczęli go używać na przełomie lat 80. i 90. XX wieku w swoich badaniach komunikacji rodzinnej. Uznając, że dzielenie się rzeczywistością społeczną w rodzinach jest procesem ciągłym i nie ogranicza się do przetwarzania komunikatów w środkach masowego przekazu, oraz dostrzegając problemy metodologiczne opracowanego kwestionariusza, Fitzpatrick i Ritchie (1993, 1994; Ritchie, 1991, 1997; Ritchie i Fitzpatrick, 1990), opierając się na FCP, skonstruowali narzędzie służące do pomiaru wzorców komunikacji rodzinnej w bardziej ogólnym ujęciu. Narzędzie to nazwali Zrewidowanymi Wzorcami Komunikacji Rodzinnej (*Revised Communication Family Patterns*, RFCP), w którym orientacja społeczna została ujęta jako orientacja na zgodność, ponieważ zachowania komunikacyjne typowe dla orientacji społecznej to takie, które podkreślają zgodność w rodzinach, w szczególności posłuszeństwo dzieci wobec rodziców. Z kolei orientacja pojęciowa została zamieniona na orientację na rozmowę, ponieważ zachowania komunikacyjne typowe dla orientacji pojęciowej to angażujące wszystkich członków rodziny dyskusje rodzinne. Opierając się na badaniach McLeoda i Chaffee (1972), Fitzpatrick i Ritchie (1994) orientację na rozmowę oraz orientację

na zgodność uznali za wymiary centralne, które decydują o tym, w jaki sposób przebiega komunikacja w rodzinie. Narzędzie RFCP wykorzystuje się do pomiaru indywidualnych wyobrażeń członków rodziny na temat ich rodzinnych wzorców komunikacyjnych. Badania bowiem wskazują, że poszczególni członkowie rodziny mogą posiadać odmienne koncepcje dotyczące rodzinnych norm komunikacyjnych (Austin, 1993; Fitzpatrick i Ritchie, 1994).

3.3.2. Wymiary komunikacji rodzinnej

Orientacja na rozmowę odnosi się do stopnia, w jakim rodzina zachęca się wzajemnie do konwersacji (Koerner i Fitzpatrick, 2006). W rodzinach o wysokim stopniu zorientowania na rozmowę wszyscy członkowie systemu rodzinnego swobodnie, często i spontanicznie wchodzą ze sobą w interakcje, rozmawiając bez ograniczeń czasowych oraz tematycznych (Koerner i Fitzpatrick, 2002a), spędzają dużo czasu, dzieląc się między sobą swoimi myślami i uczuciami (Koerner i Fitzpatrick, 2002b; Fitzpatrick, 2004). Wszystkie plany zajęć i działania są wspólnie omawiane, a cała rodzina podejmuje decyzje kolektywnie. Z kolei w rodzinach o niskim zorientowaniu na rozmowę członkowie rodziny rzadko wchodzą ze sobą w interakcje i rzadko rozmawiają na różne tematy. Ponadto w niewielkim stopniu dzielą się między sobą swoimi opiniami, myślami i uczuciami (Koerner i Fitzpatrick, 2002a). W tych rodzinach zajęcia, w które angażują się członkowie rodziny, nie są omawiane, co więcej – nie wszyscy są również zainteresowani podejmowaniem decyzji rodzinnych (Koerner i Fitzpatrick, 2002b). Z wysokim zorientowaniem na rozmowę związane jest przekonanie, że otwarta, spontaniczna i częsta komunikacja jest podstawą życia rodzinnego oraz wychowania dzieci. Rodzice nadają duże znaczenie rodzinnym rozmowom, często komunikując się ze swoimi dziećmi, aby edukować je i wychowywać, przekazując wiedzę o świecie i normach życia społecznego. Ta orientacja zachęca wszystkich członków rodziny do wspólnego definiowania rzeczywistości społecznej (Rueter i Koerner, 2008). Z kolei rodzice w rodzinach o niskiej orientacji na rozmowę uważają, że otwarta i częsta wymiana myśli, poglądów pomiędzy członkami rodziny nie jest konieczna, aby rodzina mogła prawidłowo funkcjonować, a w szczególności nie jest konieczna dla prawidłowej edukacji i socjalizacji dzieci (Koerner i Fitzpatrick, 2002a). W przypadku konfliktu orientacja na rozmowę wiąże się z zaangażowaniem w jego rozwiązanie w miejsce jego unikania. Członkowie rodzin o wysokiej orientacji na rozmowę częściej szukają pomocy i wsparcia wśród osób spoza rodziny w sytuacjach konfliktowych niż ci, pochodzący z rodzin o niskiej orientacji na rozmowę. Jednak wysokie nasilenie tego wymiaru wiąże się również

z większym prawdopodobieństwem wyrażania negatywnych emocji w czasie konfliktu (Koerner i Fitzpatrick, 1997). Szczegółowe porównanie rodzin wysoko oraz nisko zorientowanych na rozmowę przestawione zostało w tabeli 9.

Tabela 9
Porównanie rodzin wysoko i nisko zorientowanych na rozmowę

	Orientacja na rozmowę	
	Wysokie zorientowane na rozmowę	**Niskie zorientowane na rozmowę**
Znaczenie komunikacji w rodzinie	Przekonanie, że otwarta i częsta komunikacja jest niezbędna, aby rodzina mogła prowadzić przyjemne i satysfakcjonujące życie rodzinne; rozmowy są niezbędne w celu wychowywania, edukowania oraz socjalizacji dzieci.	Przekonanie, że otwarta i częsta wymiana idei, poglądów i wartości nie jest niezbędna, żeby rodzina pełniła swoje podstawowe funkcje, zwłaszcza w zakresie edukacji i socjalizacji dzieci.
Charakter dyskusji rodzinnych	Członkowie rodziny prowadzą ze sobą otwarte dyskusje na wiele różnych tematów.	W rodzinie istnieje tylko kilka tematów, które są otwarcie dyskutowane wśród wszystkich członków rodziny.
Stosunek do konfliktów	Zaangażowanie w rozwiązanie konfliktu; wykorzystywanie pozytywnych strategii rozwiązania konfliktu oraz poszukiwanie pomocy w sytuacji konfliktowej.	Unikanie konfliktu; brak skłonności do poszukiwania pomocy w celu rozwiązania konfliktu.
Omawianie problemów	Problemy są dokładnie dyskutowane; rodzice zachęcają dzieci do rozważenia wielu stron problemów.	Problemy nie są dokładnie omawiane; rodzice nie zachęcają dzieci do dogłębnego rozważenia wszystkich rozwiązań problemu.
Rodzinne interakcje	Członkowie rodziny spędzają dużo czasu, dzieląc się ze sobą swoimi myślami, uczuciami, omawiając swoje działania i wydarzenia dnia codziennego.	Członkowie rodziny niechętnie wchodzą ze sobą w interakcje, rzadko dzielą się z innymi swoimi myślami i uczuciami, a także informacjami na temat wydarzeń dnia codziennego.
Podejmowanie decyzji	Wszyscy członkowie rodziny są włączeni w proces podejmowania decyzji, a przed podjęciem decyzji problem jest dokładnie dyskutowany.	Członkowie rodziny podejmują decyzje niezależnie od pozostałych.
Indywidualne aktywności i zainteresowania	Zainteresowania oraz aktywności, które angażują poszczególnych członków rodziny, są dokładnie znane pozostałym, często są tematem rodzinnych dyskusji.	Zainteresowania oraz aktywności, które angażują poszczególnych członków rodziny, nie są znane pozostałym lub są znane, ale nie w szczegółach.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Fitzpatrick, 2004; Huang, 1999; Koerner i Fitzpatrick, 1997, 2002a, 2002b; Kuhar, 2010; Rueter i Koerner, 2008; Shearman i Dumlao, 2008.

Drugi wymiar komunikacji rodzinnej wymieniony wcześniej odnosi się do stopnia, w jakim rodzina podkreśla jednorodność oraz stabilność postaw i przekonań pomiędzy swoimi członkami (Koerner i Fitzpatrick, 2006). W rodzinach wysoko zorientowanych na zgodność interakcje rodzinne zwykle koncentrują się na harmonii, unikaniu konfliktów

i współzależności członków rodziny. W perspektywie międzypokoleniowej komunikacja odzwierciedla posłuszeństwo młodszych starszym członkom rodziny (Koerner i Fitzpatrick, 2002b; Fitzpatrick, 2004). Z kolei rodziny nisko zorientowane na zgodność charakteryzuje heterogeniczność postaw i przekonań, większa niezależność członków rodziny oraz mniejsza hierarchiczność (Koerner i Fitzpatrick, 2002a, 2002b, 2002c; Shearman i Dumlao, 2008). W perspektywie międzypokoleniowej komunikacja odzwierciedla równość wszystkich członków rodziny pod względem wartości posiadanych opinii i wpływu na podejmowanie rodzinnych decyzji. Wysoka orientacja na zgodność jest powiązana z przywiązaniem do tradycyjnej struktury rodziny, którą charakteryzuje spójność oraz hierarchia wewnętrzna, faworyzowanie relacji rodzinnych nad relacjami poza rodziną, podporządkowywanie planów indywidualnych planom rodziny, traktowanie spraw rodziny priorytetowo, podejmowanie decyzji przez rodziców i oczekiwanie, że dzieci będą się im podporządkowywać. Ta orientacja pozwala członkom rodziny, którzy posiadają władzę wynikającą z pozycji zajmowanej w rodzinie (np. rodzice), na definiowanie rzeczywistości społecznej (Rueter i Koerner, 2008). Z kolei rodziny o niskim zorientowaniu na zgodność nie polegają na tradycyjnej strukturze rodziny. Przeciwnie, charakteryzują się mniej spójną i hierarchiczną strukturą, traktowaniem relacji poza rodziną jako równie ważnych, jak pomiędzy członkami rodziny, zachęcaniem każdego członka rodziny do indywidualnego rozwoju osobistego i realizacji ważnych dla siebie celów. Ponadto rodziny te propagują niezależność, cenią i szanują przestrzeń osobistą swoich członków, priorytetem dla nich nie jest dobro grupy, lecz rozwój poszczególnych członków rodziny (Koerner i Fitzpatrick, 2002a). Szczegółowe porównanie rodzin wysoko oraz nisko zorientowanych na zgodność przestawione zostało w tabeli 10.

Tabela 10
Porównanie rodzin wysoko i nisko zorientowanych na zgodność

	Orientacja na zgodność	
	Wysokie zorientowane na zgodność	**Niskie zorientowane na zgodność**
Charakter interakcji	Skupianie się na harmonii i współzależności członków rodziny.	Skupianie się na niezależności członków rodziny.
Stosunek do konfliktów	Unikanie konfliktów i różnicy poglądów.	Konflikty są przyjmowane jako wynik akceptowanej i dopuszczalnej różnicy poglądów.
Hierarchiczność rodziny	Tradycyjna i hierarchiczna struktura rodziny; podkreślane posłuszeństwo młodszych członków rodziny względem	Rodziny mniej hierarchicznie zorganizowane, nie opierają się na tradycyjnej strukturze rodziny;

	Orientacja na zgodność	
	Wysokie zorientowane na zgodność	**Niskie zorientowane na zgodność**
	starszych.	podkreślana równość wszystkich członków rodziny.
Podejmowanie decyzji rodzinnych	Decyzje rodzinne podejmują rodzice, a dzieci są zobowiązane wykonywać polecenia i życzenia rodziców.	Dzieci są zazwyczaj angażowane w podejmowanie rodzinnych decyzji.
Wartości i poglądy	Ważna jednorodność przekonań i postaw; rodzice oczekują, że dzieci będą podzielać ich wartości i przekonania.	Ważna niejednorodności postaw i przekonań; rodzice są zainteresowani poglądami i przekonaniami swoich dzieci; akceptowana różnica poglądów.
Ważność relacji rodzinnych	Członkowie rodziny przedkładają relacje rodzinne nad relacje z otoczeniem; poszczególne harmonogramy członków rodziny powinny być skoordynowane między członkami rodziny w celu maksymalizowania czasu dla rodziny.	Przekonanie, że relacje poza rodziną są równie ważne, jak relacje rodzinne; rodzina powinna zachęcać do osobistego rozwoju każdego członka rodziny.
Indywidulane plany i zainteresowania	Członkowie rodziny podporządkowują osobiste zainteresowania i plany zainteresowaniom i planom rodziny.	Ważna jest niezależność członków rodziny oraz przestrzeń osobista, nawet jeśli wymaga to podporządkowywania interesów i planów rodziny indywidualnym planom i zainteresowaniom jej członków.

Źródło*:* opracowanie własne na podstawie: Fitzpatrick, 2004; Huang, 1999; Koerner i Fitzpatrick, 1997, 2002a, 2002b; Kuhar, 2010; Rueter i Koerner, 2008; Shearman i Dumlao, 2008.

Orientacja na zgodność w rodzinach jest pozytywnie skorelowana z unikaniem konfliktów i negatywnie z poszukiwaniem wsparcia i pomocy w ich rozwiązywaniu. Rodziny o wysokiej orientacji na zgodność unikają konfliktów, ponieważ interpretują je jako zagrożenie dla systemu rodzinnego. Konflikty zazwyczaj uwypuklają różnice między członkami rodziny, dlatego spostrzega się je jako zakłócenie harmonii i zgodności, cenionych w tych rodzinach. Oprócz unikania sytuacji konfliktowych orientacja na zgodność wiąże się również z nasileniem agresji słownej podczas konfliktu (Koerner i Fitzpatrick, 1997).

3.3.3. Komunikacja w różnych typach rodzin

Oba wymiary komunikacji – zorientowanie na zgodność oraz zorientowanie na rozmowę – nie opisują charakteru komunikacji rodzinnej w sposób niezależny od siebie. Wpływ orientacji na rozmową na charakter komunikacji jest moderowany przez stopień zorientowania na zgodność i odwrotnie. Dlatego, aby przewidzieć wpływ wzorców

komunikacji rodzinnej na różne aspekty funkcjonowania rodziny oraz jednostki, analiza tylko jednego wymiaru jest niewystarczająca (Koerner i Fitzpatrick, 2002b). Biorąc pod uwagę stopień nasilenia orientacji na zgodność oraz orientacji na rozmowę, można wyróżnić cztery typy rodzin (tabela 11), z których każda charakteryzuje się odmiennym, specyficznym dla siebie wzorcem komunikowania się jej członków między sobą.

Tabela 11
Typologia rodzin według nasilenia wymiarów komunikacji rodzinnej

Orientacja na zgodność	**Orientacja na rozmowę**	
	Niska	**Wysoka**
Niska	Nieustrukturalizowane	Pluralistyczne
Wysoka	Opiekuńcze	Zgodne

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Koerner i Fitzpatrick, 2002b.

Rodziny wysoko zorientowane na rozmowę oraz wysoko zorientowane na zgodność to rodziny zgodne (zgodny wzorzec komunikacji; *consensual*). W rodzinach tych komunikacja jest określana poprzez napięcia pomiędzy potrzebą zgody oraz zachowaniem istniejącej hierarchii w rodzinie z jednej strony, a zainteresowaniem i potrzebą otwartej komunikacji z drugiej strony. Rodzice w tych rodzinach są zainteresowani dziećmi oraz tym, co dzieci mają do powiedzenia, ale jednocześnie uważają, że to właśnie oni powinni podejmować decyzje ich dotyczące. Konflikt ten rozwiązywany jest w taki sposób, że rodzice spędzają dużo czasu z dziećmi, wyjaśniając, dlaczego podejmują takie, a nie inne decyzje, mając nadzieję, że dzieci zrozumieją powody, przekonania oraz wartości leżące u podstaw tych decyzji i zgodzą się z nimi. Dzieci uczą się, że rozmowa ma wartość, jednocześnie, że należy zgadzać się z przekonaniami i wartościami uznawanymi przez rodziców (Koerner i Fitzpatrick, 2006; Koerner i Fitzpatrick, 2002a, 2002b). W rodzinach tych sytuacje konfliktowe postrzegane są jako negatywne i szkodliwe dla rodziny, ale ponieważ nierozwiązany konflikt jest uważany za potencjalnie zagrażający stosunkom w rodzinie, rodziny te rozumieją, jak ważne jest jego rozwiązywanie. Dlatego tak długo, jak rodzina będzie uważać konflikt za poważny problem, będzie angażować się w jego rozwiązanie. Jednakże konflikty dotyczące mniej istotnych kwestii są pomijane. Ponadto oczekuje się, że członkowie rodziny w sytuacjach konfliktowych przedłożą potrzeby rodziny nad własne. Ze względu na ogólną tendencję do unikania konfliktów i negatywne ich postrzeganie pojawiające się różnice poglądów często prowadzą do agresji słownej. Dzieje się tak, ponieważ inicjowanie i angażowanie się w konflikt uważane jest za naruszenie zasad

rodzinnych, a członkowie rodziny często są wtedy do siebie wrogo nastawieni, ponieważ czują, że ich indywidualne problemy nie są odpowiednio rozwiązywane, a potrzeby nieodpowiednio zaspokajane (Koerner i Fitzpatrick, 1997).

Rodziny wysoko zorientowane na rozmowę i nisko na zgodność to rodziny pluralistyczne (pluralistyczny wzorzec komunikacji; *pluralistic*). Rodziny te charakteryzuje otwarta i niewymuszona komunikacja pomiędzy wszystkimi członkami rodziny (Rueter i Koerner, 2008). Rodzice nie czują potrzeby, żeby kontrolować swoje dzieci oraz żeby podejmować decyzje w ich imieniu. Opinie są oceniane na podstawie argumentów, które je wspierają zamiast na podstawie tego, którzy członkowie rodziny je wypowiadają. Rodzice są skłonni akceptować opinie dzieci oraz zezwolić im na uczestnictwo w podejmowaniu decyzji rodzinnych. Zatem synowie i córki utwierdzają się w przekonaniu, że rozmowa odgrywa duże znaczenie w relacjach międzyludzkich. Ponadto uczą się autonomii, co sprzyja nabywaniu określonych umiejętności komunikacyjnych (np. otwartości, negocjowania, asertywności, argumentowania, uważnego słuchania, nadawania spójnych komunikatów), pewności siebie oraz wiary we własne możliwości podczas podejmowania decyzji. Ponadto dzieci wychowywane w rodzinach o pluralistycznym wzorcu komunikacji uczą się wykorzystywać racjonalne argumenty podczas podejmowania decyzji (Koerner i Fitzpatrick, 2006; Koerner i Fitzpatrick, 2002a, 2002b). Ze względu na nacisk, jaki rodziny te kładą na swobodną wymianę poglądów oraz na brak konieczności podporządkowania się, otwarcie rozwiązują swoje konflikty, angażując się w pozytywne strategie. Tylko w niewielkim stopniu unikają sytuacji problemowych. Ponieważ rodziny te uważają, że różnica poglądów jest stałym elementem relacji międzyludzkich, postrzegają one sytuacje konfliktowe jako niezagrażające rodzinie, w których nie atakują siebie wzajemnie i nie stosują agresji werbalnej (Koerner i Fitzpatrick, 1997).

Rodziny nisko zorientowane na rozmowę oraz wysoko na zgodność to rodziny opiekuńcze (opiekuńczy wzorzec komunikacji; *protective*). Komunikacja w tych rodzinach charakteryzuje się naciskiem na posłuszeństwo dzieci wobec rodziców oraz małą troską o sprawy koncepcyjne oraz otwartą komunikację. Komunikacja występuje głównie w celu utrzymania posłuszeństwa i egzekwowania norm rodzinnych (Rueter i Koerner, 2008). Rodzice uważają, że powinni podejmować decyzje dla rodziny i za dzieci oraz że nie muszą tłumaczyć i wyjaśniać powodów podejmowania określonych decyzji. Dzieci w takich rodzinach uczą się, że dyskutowanie i rozmowa nie mają żadnej wartości. Niewielką wartość upatruje się w wymianie poglądów i rozwoju umiejętności komunikacyjnych. Ponadto dzieci wykształcają u siebie nieufność w słuszność podejmowanych wyborów. W konsekwencji

czego stają się podatne na wpływ zewnętrznych autorytetów niezależnie od jakości argumentów, które przytaczają (Koerner i Fitzpatrick, 2002a, 2002b, 2006). Od członków rodziny oczekuje się, że nie będą mieli ze sobą żadnych konfliktów i będą zachowywać się zgodnie z interesami i normami rodziny. Ponieważ umiejętności komunikacyjne są mało cenione i praktykowane, rodzinom tym często brakuje umiejętności niezbędnych do skutecznego rozwiązywania konfliktów. Zamiast tego różnica zdań jest postrzegana jako zagrożenie dla systemu rodzinnego, więc członkowie rodziny usilnie starają się jej unikać. Ponieważ angażowanie się w konflikty w rodzinach opiekuńczych jest interpretowane jako działanie przeciwko systemowi, często wywołuje negatywne, a czasem nawet wrogie reakcje ze strony innych członków. W efekcie rodziny te unikają konfrontacji z większością swoich problemów, pozostawiając je nierozwiązanymi. Takie zachowanie zwiększa napięcia w rodzinie, a w konsekwencji powoduje, że członkowie rodziny doświadczają dużego nasilenia negatywnych uczuć do siebie nawzajem, co wyraża się skłonnością do agresji werbalnej w sytuacjach konfliktowych (Koerner i Fitzpatrick, 1997).

Rodziny nisko zorientowane na zgodność i na rozmowę to rodziny nieustrukturalizowane (nieustrukturalizowany wzorzec komunikacji; *laisses-faire*). Komunikacja w tych rodzinach charakteryzuje się małą częstością rozmów na niewielką liczbę tematów. Członkowie tych rodzin często nie angażują się we wzajemną rozmowę, uważając, że komunikowanie się oraz utrzymanie rodzinnej jedności mają małą wartość (Rueter i Koerner, 2008). Rodzice twierdzą, że każdy członek rodziny powinien podejmować samodzielne decyzje. Ponadto nie są zainteresowani tym, jakie decyzje podejmują ich dzieci, oraz nie podkreślają wartości i znaczenia rozmowy. Dzieci uczą się, że rozmowa nie pełni żadnej ważnej roli w życiu człowieka oraz że muszą podejmować decyzje samodzielnie, ze względu na to, że nie otrzymują wsparcia od rodziców. Rodzice nie kwestionują podjętych przez dzieci decyzji. W związku z tym często wpływ na ich decyzje mają rówieśnicy oraz inne źródła zewnętrzne (Koerner i Fitzpatrick, 2002a, 2002b, 2006). Rodziny nieustrukturalizowane nie cenią sobie ani zgodności, ani rozmowy. W rezultacie nie uważają, aby ich rodziny ograniczały ich indywidualne interesy, ani nie doświadczają kolizji interesów. A zatem otwarte konflikty w tych rodzinach zdarzają się rzadko. Członkowie takich rodzin nie angażują się zbytnio w rozmowy między sobą i dlatego starają się unikać tego typu konfliktów. Ich zaangażowanie emocjonalne w sytuacje problemowe jest relatywnie niskie, a agresywność słowna występuje tylko w nielicznych przypadkach. Ponadto w czasie konfliktu nie wspierają się wzajemnie (Koerner i Fitzpatrick, 1997).

Teoria wzorców komunikacji rodzinnej, w której komunikacja opisywana jest poprzez dwa wymiary (zorientowanie na zgodność oraz zorientowanie na rozmowę), nie opiera się na założeniu, że istnieje tylko jeden funkcjonalny sposób komunikowania się. Wręcz przeciwnie, należy uznać, że nie ma uniwersalnego, idealnego sposobu komunikowania się w rodzinie, który sprzyjałaby rozwojowi poszczególnych jej członów na każdym etapie cyklu jej funkcjonowania. Zamiast tego przyjmuje się tutaj, że rodziny tworzą własne, swoiste środowiska komunikacyjne, a zachowania i różne aspekty życia rodzinnego muszą być rozumiane i oceniane z uwzględnieniem specyficznego kontekstu, który jest unikalny dla każdego typu rodziny. Teoria ta daleka jest od założenia, że zachowania komunikacyjne członków rodziny lub właściwości strukturalne rodziny są konsekwentnie funkcjonalne lub konsekwentnie dysfunkcjonalne. Na przykład w wielu kontekstach dzieci niezaprzeczalnie korzystają z silnych i pozytywnych relacji z obojgiem rodziców. Jednak w przypadku rozwodu rodziców dzieci te częściej doświadczają konfliktów lojalnościowych i bardziej cierpią psychicznie z powodu rozstania niż dzieci, które utworzyły silną więź z tylko jednym rodzicem zachowującym pieczę nad dzieckiem. Dlatego też cechy rodziny lub zachowania funkcjonalne w jednym kontekście mogą być dysfunkcjonalne w innym i odwrotnie. Inaczej rzecz ujmując, pewne zachowania przyczyniają się do dobrego funkcjonowania rodziny lub zaburzają jej funkcjonowanie nie dlatego, że są z natury funkcjonalne lub dysfunkcjonalne, ale ze względu na sposób, w jaki działają w ramach różnych kontekstów komunikacyjnych stworzonych przez różnego typu rodziny. Ponadto zgodnie z omawianą teorią funkcjonowanie rodziny nie jest jednowymiarową zmienną, w której wszystkie funkcjonalne zachowania są ze sobą skorelowane (Koerner i Fitzpatrick, 2006).

Teoria wzorców komunikacji rodzinnej, proponując własną typologię rodzin, nie oferuje badaczom jedynie wygodnego i przejrzystego sposobu opisywania różnych typów obserwowalnych zachowań członków rodziny. Typologia ta, opierając się na solidnym modelu teoretycznym, wyjaśnia, w jaki sposób różne rodziny tworzą wspólną rzeczywistość społeczną, co skutkuje różnicami na płaszczyźnie rodzinnych zachowań komunikacyjnych. Zatem teoria wzorców komunikacji rodzinnej dostarcza satysfakcjonującej odpowiedzi na pytanie o etiologię różnych typów rodzin, która opiera się na konkretnych założeniach poznawczych i nie wynika tylko z konieczności odwoływania się do behawioralnych opisów funkcjonowania rodzin. Ponadto, u jej podstaw leży ugruntowany model poznawczy, który wyjaśnia, w jaki sposób rodziny tworzą wspólną rzeczywistość społeczną. W rezultacie opiera się nie tylko na obserwowalnych różnicach w zachowaniu różnych typów rodzin, ale także wyjaśnia źródło tych różnic. W stosunku do innych teorii – które opierają się wyłącznie

na obserwowalnych różnicach w zachowaniu członków różnych typów opisywanych rodzin – można wysunąć zarzut dotyczący tautologii: opisywane typy rodzin są różne, ponieważ zachowują się inaczej, a zachowują się inaczej, ponieważ są różne (Koerner i Fitzpatrick, 2006).

3.4. Wymiary i wzorce komunikacji rodzinnej a osiąganie dorosłości przez młode osoby – przegląd badań

Badania z wykorzystaniem teorii wzorców komunikacji rodzinnej prowadzono w wielu krajach, np. Słowenii (Kuhar, 2010), Iranie (Salehi i in., 2012), Japonii i Stanach Zjednoczonych (Shearman i Dumlao, 2008), Izraelu (Bakir i in., 2006), co pokazuje, że jest ona dość mocno rozpowszechniona i jednocześnie uznawana przez wielu badaczy. Zatem analiza wzorców komunikacji rodzinnej wydaje się ważnym obszarem naukowego zainteresowania. Projekty badawcze realizowane z wykorzystaniem narzędzia RFCPI (*Revised Family Communication Patterns Inventory*; Ritchie i Fitzpatrick, 1990) pokazują, że wzorce komunikacji rodzinnej pozostają w relacji z wieloma aspektami funkcjonowania rodziny, jak i poszczególnych jej członków. Klimat komunikacyjny związany z przepływem i wymianą informacji oraz utrzymaniem harmonii wśród członków rodziny od dawna uważany jest za istotnie wpływający na postawy i zachowania dzieci (Huang, 1999). Przywołane w tym podrozdziale wyniki badań dotyczące związków pomiędzy komunikacją w rodzinie (opisywaną w dwóch wymiarach: zorientowanie na zgodność oraz zorientowania na rozmowę) a funkcjonowaniem dorastających pozwalają przypuszczać, że z wykorzystaniem teorii wzorców komunikacji rodzinnej można wyjaśnić wiele kwestii związanych z wpływem rodziny pochodzenia na wkraczanie młodych osób w dorosłość.

Huang (1999), dostrzegając niedostatek badań dotyczących wpływu komunikacji rodzinnej na cechy osobowości młodych ludzi, przeprowadził badanie, którego celem było znalezienie odpowiedzi na pytanie dotyczące tego, czy istnieją związki pomiędzy wzorcami komunikacji w rodzinie a takimi cechami dorastających jak: samoocena, samokontrola, samopoznanie, potrzeba kontroli, potrzeba akceptacji społecznej, nieśmiałość i towarzyskość. Swoje badanie przeprowadził na grupie 196 studentów. Orientacja na rozmowę była znacząco i dodatnio powiązana z samooceną, otwartością, towarzyskością oraz ujemnie związana z nieśmiałością. Respondenci z rodzin, które ceniły otwarte rozmowy, częściej otwierali się przed swoim przyjaciółmi tej samej płci, mieli wyższą samoocenę, a także byli bardziej towarzyscy i znacznie mniej nieśmiali. Z kolei orientacja na zgodność była negatywnie

związana z samooceną, a pozytywnie z nieśmiałością i samokontrolą. Osoby badane, które miały rodziców posiadających dużą władzę rodzicielską, charakteryzowały się niższą samoocenę i większą nieśmiałością w relacjach społecznych. Ponadto badani pochodzący z rodzin o wysokim zorientowaniu na zgodność byli bardziej skłonni do monitorowania swojego zachowania w sytuacjach społecznych niż osoby pochodzące z rodzin o niskiej orientacji na zgodność. Analizy dotyczące czterech wzorców komunikacji rodzinnej pokazały, że młode osoby wychowujące się w rodzinach pluralistycznych charakteryzowała większa towarzyskość niż te z rodzin opiekuńczych, które z kolei były bardziej nieśmiałe i miały większą tendencję do monitorowania swoich zachowań niż osoby z rodzin pluralistycznych. Z kolei osoby badane pochodzące z rodzin pluralistycznych posiadały wyższy stopień samopoznania, poczucia własnej wartości i towarzyskości niż osoby badane, które dorastały w rodzinach nieustrukturyzowanych. Młodzi ludzie z rodzinach opiekuńczych byli bardziej nieśmiali i mniej towarzyscy niż osoby z rodzin zgodnych. Respondenci z rodzin pluralistycznych częściej otwierali się przed innymi osobami, zachowywali się w społecznie pożądany sposób i czerpali radość z angażowania się w działania społeczne, znacznie bardziej niż osoby z pozostałych trzech typów. Z kolei respondenci z rodzin opiekuńczych wykazywali się większą tendencją do odczuwania nieśmiałości w otoczeniu społecznym, potrzebą kontroli oraz dostosowywania swoich zachowań tak, aby pasowały do otoczenia. Wyniki tego badania potwierdziły przypuszczenie, że wzorce komunikacji rodzinnej mogą przyczyniać się do rozwoju pewnych cech osobowości. Ogólnie rzecz ujmując, osoby z rodzin zorientowanych na rozmowę okazały się mieć bardziej pozytywne opinie na swój temat, były bardziej skłonne do omawiania osobistych spraw ze swoimi przyjaciółmi oraz przyjmowania ról przywódczych. Ponadto były bardziej towarzyskie niż osoby z rodzin o niskiej orientacji na komunikowanie się. Biorąc pod uwagę drugi wymiar, okazało się, że respondenci z rodzin wysoko zorientowanych na zgodność byli nieśmiali, monitorowali i kontrolowali swoje zachowanie w sytuacjach społecznych oraz mieli niższą samoocenę niż osoby, które wychowały się w rodzinach o niższym nasileniu tego wymiaru. Biorąc pod uwagę to, że 1) ekstrawertycy łatwiej niż introwertycy nawiązują przyjaźnie, a ich rozmowy są zazwyczaj wesołe i otwarte, oraz to, że 2) osoby z rodzin pluralistycznych są bardziej towarzyskie, a te z rodzin ochronnych są bardziej nieśmiałe, można przypuszczać, że osoby wywodzące się z tego pierwszego typu rodzin mogą prowadzić bardziej aktywne życie społeczne oraz posiadać więcej znajomych i przyjaciół niż osoby z rodzin opiekuńczych.

Ponadto wzorce komunikacji rodzinnej mogą odgrywać zasadniczą rolę w wyborze zawodu. Badania Snyder i Campbell (1982, za: Huang, 1999) wykazały, że osoby o wysokim

nasileniu samokontroli są wrażliwe na ekspresję i zachowania innych ludzi oraz używają tych wskazówek do dostosowania własnych zachowań do wymagań otoczenia. W związku z tym mogą wybierać zawody, które pozwalają lub nawet domagają się zachowania dostosowanego do otoczenia społecznego, takie jak: public relations, polityka i sprzedaż. Z drugiej strony osoby o niskim nasileniu samokontroli kierują swoimi zachowaniami zgodnie z ich wewnętrznymi postawami i wartościami, zatem mogą wybierać zawody wspierające realizację tych zachowań, które wyrażają ich prawdziwe cechy osobowości oraz usposobienie. Z tej perspektywy wyniki badania przeprowadzonego przez Huang (1999) sugerują, że osoby z rodzin ochronnych są zdolne do wykonywania różnych prac, ponieważ łatwo jest im się dostosować do otoczenia i wymagań, podczas gdy osoby z rodzin pluralistycznych powinny raczej wybierać zawody, które odpowiadają ich prawdziwemu usposobieniu oraz wartościom. Wysokie zorientowanie na rozmowę, a niskie na zgodność i wynikająca z tego postawa rodziców zachęcająca dzieci do posiadania własnego punktu widzenia sprawia, że osoby wychowane w rodzinach pluralistycznych są bardziej zainteresowane wyrażaniem własnych przekonań niż osoby z rodzin o niskim zorientowaniu na rozmowę i wysokim na zgodność.

Wymiary i wzorce komunikacji w rodzinie mają wpływ na sposób, w jaki młodzi dorośli rozwiązują konflikty w swoich związkach intymnych. Rodzaj zachowań uruchamianych w trakcie trwania różnicy zdań zależy w dużym stopniu od tego, w jaki sposób spory były rozwiązywane w rodzinie pochodzenia, czyli jak młodzi dorośli nauczyli się radzić sobie w sytuacjach problemowych, obserwując rodziców i ich zachowania (Dumlao i Botta, 2000). Według Noller (1995) to, w jaki sposób ludzie wchodzą ze sobą w interakcje i oddziałują na siebie w relacjach międzyludzkich, zależy w dużej mierze od tego, jak nauczyli się komunikować w rodzinach, z których pochodzą. Na przykład synowie ojców zachęcających swoje dzieci do rozmowy są w dużym stopniu nastawieni na współpracę w konflikcie, bez względu na nasilenie drugiego wymiaru komunikacji. Młodzi dorośli, których ojcowie zachęcali do zgodności, woleli unikać jakiejkolwiek konfrontacji. Co ciekawe, uległość i podporządkowanie w konflikcie jest częstsze zarówno u tych młodych dorosłych, których ojcowie byli wysoko zorientowani na zgodność, ale także i u tych, których ojcowie byli nisko zorientowani na rozmowę. Ojcowie charakteryzujący się nieustrukturyzowanym wzorcem komunikacji nie są otwarci, nie współpracują, a ponadto w konflikcie nie konfrontują się z nikim. Dzieci takich ojców najprawdopodobniej pozostają z nimi w konflikcie i mogą być skłonne do słuchania porad osób spoza rodziny na temat sposobów rodzenia sobie z sytuacjami problemowymi. Młode osoby z rodzin, w których

ojciec przejawiał opiekuńczy wzorzec komunikacji, unikają konfliktów, natomiast osoby, których ojcowie promują rozmowę, a nie promują podporządkowania, w sytuacjach konfliktowych wolą rozmawiać i współpracować, niż unikać trudności i nieporozumień. Młodzi dorośli, którzy mieli ojców zgodnych, promujących rozmowę, ale także zgodność, starają się rozwiązywać problemy poprzez otwartą dyskusję, jednak w konsekwencji często przyjmują rozwiązanie drugiej strony (Dumlao i Botta, 2000). Z badań przeprowadzonych przez Koerner i Fitzpatrick (2002c) wynika, że orientacja na zgodność jest pozytywnie skorelowana z unikaniem konfliktów, z negatywnymi zachowaniami konfliktowymi oraz z zachowaniami agresywnymi w czasie sporu. Ponadto orientacja na zgodność była pozytywnie skorelowana z negatywnym zachowaniem komplementarnym w trakcie trwania konfliktu (agresywnymi, unikającymi i opierającymi). Natomiast orientacja na rozmowę rozpatrywana niezależnie od zorientowania na rozmowę nie pozostaje w związku z zachowaniami konfliktowymi. W badaniu jednak ujawnił się efekt współdziałania obu wymiarów komunikacji w taki sposób, że wraz z nasileniem orientacji na rozmowę zaznacza się wpływ orientacji na zgodność na zachowania ujawniane w sytuacjach problemowych. Oznacza to, że o ile wpływ orientacji na zgodność na sposób postępowania w konflikcie był niewielki dla rodzin o niskim poziomie orientacji na rozmowę, o tyle skutki orientacji na zgodność były znacznie większe dla rodzin o wysokim poziomie orientacji na rozmowę. Inaczej rzecz ujmując, wpływ tych dwóch aspektów komunikacji w rodzinie na zachowania konfliktowe nie może być w pełni zrozumiany, kiedy bierze się pod uwagę tylko jeden z nich. Z kolei, kiedy wzięto pod uwagę typy rodzin, okazało się, że osoby wychowane w rodzinach zgodnych charakteryzowała najwyższa agresywność podczas sytuacji problemowych. Całkowicie przeciwnie w stosunku do osób pochodzących z rodzin pluralistycznych, które w sytuacjach spornych odznaczały się największymi umiejętnościami interpersonalnymi oraz pozytywnymi sposobami rozwiązania problemów. Osoby te traktowały konflikt jako normalną część swoich relacji intymnych i potrafiły radzić sobie z nim w konstruktywny i wspierający sposób, taki, który nie zagrażał trwałości relacji. Z kolei badani, którzy pochodzili z rodzin opiekuńczych, biorąc pod uwagę pozytywne zachowania w trakcie sytuacji konfliktowej, wypadali poniżej średniej, a jeśli chodzi o negatywne i komplementarne zachowania (unikanie, agresja i opór) – powyżej średniej. Osoby te w swoich rodzinach pochodzenia nauczyły się postrzegać konflikty jako negatywne i unikać ich, jeśli jest to możliwe. Jeśli jednak znajdują się w konflikcie, podchodzą do niego w sposób bardzo konfrontacyjny. Ponadto, charakteryzują się mniejszymi umiejętnościami rozwiązywania sytuacji problemowych. Sposoby rozwiązywania konfliktów przez osoby

wychowujące się w rodzinach o nieustrukturalizowanym wzorcu komunikacji, okazały się dość podobne do sposobów reagowania osób wychowanych w rodzinach pluralistycznych. Te pierwsze jednak, w porównaniu z drugą grupą, charakteryzowały się ponadprzeciętnym poziomem tendencji do unikania sporów i kłótni, a także zlokalizowanym poniżej przeciętnej poziomem skłonności do przeciwstawiania się swoim partnerom w związkach. Podsumowując, badanie to wykazało silne powiązania między zachowaniami konfliktowymi charakterystycznymi dla rodzin pochodzenia a zachowaniami konfliktowymi młodych ludzi w ich późniejszych związkach romantycznych. Wyniki te są zgodne z badaniami Dumlao i Botta (2000), w których autorzy zaobserwowali, że młodzi dorośli, których ojcowie w komunikowaniu się z nimi promowali rozmowę, a nie podporządkowanie i zgodność (rodziny opiekuńcze), byli bardziej skłonni do współpracy w konflikcie. Z kolei badania relacji między ojcami a dorosłymi córkami (Punyanunt-Carter, 2008), pokazują, że orientacja na rozmowę jest skorelowana z wyższym poziomem satysfakcji z relacji. Satysfakcja z relacji wzrasta, gdy istnieje wzajemne zrozumienie oraz dialog. Natomiast, kiedy ojcowie i córki mało ze sobą rozmawiają, a ponadto ojcowie są w dużym stopniu zorientowani na zgodność, córki mogą szukać bardziej satysfakcjonujących relacji poza rodziną. Córki niezadowolone z relacji ze swoimi ojcami częściej podejmują nieprzemyślane i zagrażające życiu decyzje oraz mają nieprzyjemne doświadczenia miłosne (Leonard, 1982).

Jest mało prawdopodobne, aby młodzi ludzie mieli możliwość budowania relacji intymnych niezależnie od tego, czego nauczyli się w swoich rodzinach pochodzenia. Gdy zaczynają rozwijać swoje młodzieńcze i dorosłe relacje społeczne, najprawdopodobniej wykorzystują wiedzę i umiejętności zdobyte w środowisku rodzinnym, w którym się wychowywali. Osoby znaczące, którymi dla młodych ludzi niewątpliwie ze względu na częstotliwość i głębokość relacji są rodzice, odgrywają istotną rolę w osiąganiu dorosłości. Oddziaływanie i wpływ rodziców na procesy rozwoju dzieci, dorastających i wkraczających w dorosłość odbywa się m.in. z wykorzystaniem mechanizmów społecznego uczenia się (Bakiera i Harwas-Napierała, 2016). Młody człowiek, obserwując zachowania matki i ojca stanowiących parę, uczy się, w jaki sposób można okazywać sobie uczucia, szacunek i uznanie w związku, w jaki sposób rozwiązuje się konflikty, rozmawia o problemach i uzgadnia podejmowane decyzje. Gurba (2006) pisze nawet, że kształtowanie się relacji społecznych w dużym stopniu wyznaczone jest posiadaną umysłową reprezentacją tych kontaktów, która została zbudowana na podstawie wcześniejszych doświadczeń między innymi z rodzicami. Oczekiwanie przez uczestników interakcji wystąpienia nieporozumień czy kłótni lub przeciwnie – oczekiwanie łatwego porozumienia i uzgodnienia stanowisk

w odniesieniu do wybranych kwestii niewątpliwie wpływa na ich zachowanie w stosunku do innych ludzi. Stwarza także określoną przestrzeń do nabywania ważnych umiejętności społecznych, które będą oddziaływać na jakość ich funkcjonowania społecznego. Schrodt i in. (2008) stwierdzili, że osoby wychowane w rodzinach o wysokiej orientacji na rozmowę w większym stopniu mają rozwinięte umiejętności interpersonalne, które są ważne z punktu widzenia budowania i utrzymywania relacji intymnych. Okazuje się, że kompetencje komunikacyjne istotne w tworzeniu i utrzymywaniu ważnych i znaczących relacji z ludźmi stają się coraz ważniejsze, kiedy młody człowiek wkracza w dorosłość (Samter, 2003). W okresie nastoletnim przyjaciele zaczynają być spostrzegani jako główne źródło pomocy emocjonalnej i wsparcia psychologicznego (Furman i Buhrmester, 1992; Sherman i in., 2018), a związki z kolegami jako znaczące relacje (Przybył, 2005). Brak określonych umiejętności może utrudniać dorastającym nawiązywanie satysfakcjonujących kontaktów interpersonalnych, co sprzyjać będzie występowaniu różnego rodzaju problemów psychicznych i adaptacyjnych. Samter (2003) wśród kluczowych kompetencji komunikacyjnych istotnych w okresie dorastania i dorosłości wymienia następujące: werbalną i niewerbalną responsywność, zdolność do inicjowania i podtrzymywania interesujących rozmów, zdolność do samodzielnego ujawniania się, zdolność do oferowania wsparcia emocjonalnego i umiejętność radzenia sobie z konfliktem. Badania prowadzone przez Koesten (2004) pokazały, że osoby dorastające w środowisku rodzinnym charakteryzującym się swobodnymi interakcjami oraz rozmowami posiadały większą umiejętność udzielania emocjonalnego wsparcia oraz ujawniania informacji o sobie w związkach intymnych niż osoby dorastające w rodzinach o niskim poziomie zorientowania na rozmowę. Z kolei osoby z rodzin o wysokim nasileniu zorientowania na zgodność charakteryzują niskie umiejętności zarządzania konfliktem. Ponadto wzorce zorientowane na rozmowę wykazywały dodatnie korelacje ze wszystkimi pięcioma domenami kompetencji komunikacyjnych, z przyjaciółmi tej samej płci: zarządzaniem konfliktem interpersonalnym, inicjowaniem interakcji i relacji, ujawnianiem osobistych informacji, okazywaniem niezadowolenia z innych, udzielaniem emocjonalnego wsparcia. Biorąc pod uwagę całość wyników tego badania, można stwierdzić, że osoby, które dorastają w środowisku rodzinnym, charakteryzującym się wysoką orientacją na konwersację (pluralistyczny wzorzec komunikacji), odznaczają się również wyższym poziomem umiejętności komunikacyjnych w związkach przyjacielskich i romantycznych niż te osoby, które dorastają w rodzinach, które w sposób znaczący są zorientowane na zgodność (opiekuńczy i zgodny wzorzec komunikacji). Ponadto rodziny o wysokim poziomie orientacji na rozmowę popierają normy, które mogą zabezpieczać młodych ludzi przed obawami

związanymi z rzeczywistymi lub przewidywanymi sytuacjami komunikacyjnymi z inną osobą lub osobami. Z kolei zorientowanie na zgodność rozpatrywane niezależnie nie ma wpływu na poziom lęku w sytuacjach społecznych. W jednym kontekście, dotyczącym wystąpień publicznych, interakcja zorientowania na konwersację i zorientowania na zgodność wpływała na poziom lęku. Orientacja konwersacyjna i lęk społeczny były praktycznie nieskorelowane w warunkach, w których orientacja na zgodność była niska, ujemnie skorelowane w warunkach, w których orientacja ta była umiarkowana, a istotnie i dodatnio skorelowane w warunkach, w których orientacja na zgodność była wysoka. Odkrycia te sugerują, że dzieci z rodzin o wysokim poziomie orientacji na zgodność i o wysokim poziomie orientacji na rozmowę mogą być najbardziej podatne na lęk społeczny, szczególnie w sytuacjach wystąpień publicznych (Elwood i Schrader, 1998). Ponadto niskie zorientowanie na rozmowę w rodzinie pochodzenia sprzyja powściągliwości i małomówności młodych ludzi w kontaktach społecznych (Kelly i in., 2002).

Zorientowany na konwersację wzór komunikacji rodzinnej wydaje się szczególnie ważny w rozwoju umiejętności zarządzania własnymi emocjami. Osredkar (2012) sprawdzała, czy istnieją związki pomiędzy wymiarami i wzorcami komunikacji rodzinnej oraz inteligencją emocjonalną osób dorosłych (18–34 lata). Uzyskane wyniki wskazywały na małą, ale istotną korelację pomiędzy zorientowaniem na rozmowę a umiejętnością zarządzania własnymi emocjami. Ustalenie to jest zgodne z badaniami Mayera i Salovey (1995), według których dzieci o wysokiej inteligencji emocjonalnej miały rodziców, którzy pomogli im zidentyfikować i wyrównać emocje poprzez rozmowę. Okazuje się, że dzieci mogą rozwinąć umiejętność rozpoznawania, rozumienia i zarządzania emocjami, jeśli zostaną one wzbudzone w rodzinach z otwartą komunikacją i dyskusją na temat uczuć. Rozmowy z rodzicami na temat emocji uczą dzieci ich rozpoznawania oraz zarządzania nimi. Ponadto, kiedy dzieci rozmawiają z dorosłymi o swoich doświadczeniach emocjonalnych, rozwijają zdolność rozumienia skutków emocji i reakcji emocjonalnych w różnych sytuacjach. Dzieci, które dorastały w rodzinach, w których rozmowy o uczuciach były częste, jako sześciolatki lepiej rozpoznawały emocje nieznanych dorosłych niż dzieci, które rzadziej rozmawiały ze swoimi rodzicami na ten temat (Dunn i in., 1991). Keaton i Kelly (2008), badając osoby w wieku 18–22 lata, zauważyli, że rodziny o wysokim zorientowaniu na rozmowę, niezależnie od stopnia zorientowania na zgodność, wychowują dzieci, które mają wyższy poziom inteligencji emocjonalnej niż dzieci pochodzące z rodzin o niskim zorientowaniu na rozmowę. Rodziny o niskim poziomie zorientowania na konwersację mogą zniechęcać dzieci do mówienia o swoich uczuciach. W takich rodzinach próby omawiania uczuć przez dziecko

prawdopodobnie nie zostaną odwzajemnione lub mogą powodować napięcie z powodu naruszenia przez dziecko ustalonych norm rodzinnych. Dzieci mogą wnioskować, że ich emocje nie są ważne i należy je zachować dla siebie. Według Jones i in. (1998), jeśli dzieci oczekują negatywnych reakcji matek na okazywane przez siebie uczucia, uczą się ograniczać swoją ekspresję emocjonalną, co utrudnia ich dalszy emocjonalny rozwój. W badaniach przeprowadzonych przez Keaton i Kelly (2008) ustalono, że orientacja na zgodność odgrywa znacznie mniejszą rolę w rozwoju inteligencji emocjonalnej niż orientacja na rozmowę. Nacisk na dostosowanie się do opinii rodziców i uniknięcie konfliktu nie jest wystarczający, aby ograniczyć pozytywne skutki wysokiej orientacji na konwersację. Tak długo, jak rodzina angażuje się w komunikowanie na temat uczuć, dzieci rozwijają zdolności zarządzania emocjami, nawet jeśli rodzice podkreślają, że tylko ich poglądy są prawidłowe i należy się z nimi zawsze zgadzać (wysokie zorientowanie na zgodność).

Biorąc pod uwagę związki pomiędzy zorientowaniem na rozmowę a rozwojem emocjonalnym dzieci, można przypuszczać, że umiejętności rozpoznawania, zarządzania i rozumienia emocji zdobyte w dzieciństwie wpływają na funkcjonowanie młodych ludzi, kiedy stają się osobami dorosłymi, zwłaszcza w obszarze relacji społecznych. Zdolność do rozumienia emocji innych osób, będąca podstawą empatii, daje większe szanse na zbudowanie intymnej relacji z inną osobą. Zwiększona świadomość własnych uczuć, lepsze umiejętności w regulowaniu własnego nastroju, większa otwartość na doświadczenia poprawiają jakość relacji międzyludzkich. Ponadto, osoby o wyższym poziomie inteligencji emocjonalnej są bardziej zadowolone ze swoich związków niż osoby, u których inteligencja emocjonalna jest mniej rozwinięta (Schutte i in., 2001). Lam i Kirby (2002) sugerują, że osoby, które wykorzystają tak zwane „techniki buforowania", żeby odfiltrować swoje emocje, aby nie zakłócały wykonywanego zadania, lepiej radzą sobie w sytuacjach stresowych i mają dużą wydajność w wykonywaniu różnych czynności. Regulacja emocji jest związana z lepszą wydajnością poznawczą. Zatem można przypuszczać, że umiejętność regulowania własnych emocji może sprzyjać osiąganiu sukcesów edukacyjnych i zawodowych, podejmowaniu właściwych życiowych decyzji, radzeniu sobie w sytuacjach niepewności co do własnej przyszłości i budowaniu satysfakcjonujących relacji intymnych. Badania pokazują, że szesnastoletni uczniowie osiągający wysokie wyniki w szkole postrzegają komunikację w swoich rodzinach bardziej pozytywnie (jako bardziej otwartą i swobodną) niż uczniowie posiadający osiągnięcia na poziomie średnim (Sękowski i Gwiazdowska-Stańczak, 2018).

3.5. Różnice międzypłciowe w komunikacji rodzinnej

Badania (Anderson i Sabatelli, 1990; Kloch, 2000; Maicher, 2004; Plopa, 2006; Tannen, 1996) pokazują, że kobiety i mężczyźni różnią się w sposobach komunikowania się. Plopa (2006) pisze, że: „płeć jest istotnym czynnikiem, który należy brać pod uwagę analizując style konwersacyjne w aspekcie różnic indywidualnych" (s. 117). Okazuje się, że kobiety i mężczyźni wykazują odmienne orientacje interpersonalne. Kobiety dążą do takich form komunikowania się, które zachęcają innych do angażowania się w interakcję, chętniej dążą do porozumienia poprzez negocjacje, i stosują w rozmowie styl pośredni. Natomiast mężczyźni częściej podczas komunikowania się podkreślają autonomię, władzę i niezależność, czują się komfortowo, kiedy przerywają innym i chętniej przejmują kontrolę nad rozmową (Eunson, 2020; Tannen, 1994). Inne badania pokazują również, że mężczyźni chętniej niż kobiety dostarczają w rozmowie opinii, sugestii lub informacji, a kobiety są bardziej plastycznymi i podtrzymującymi konwersację rozmówcami niż mężczyźni (Anderson i Sabatelli, 1990). Ponadto kobiety tak formułują wypowiedzi, aby zachęcić innych do wyrażania swoich opinii (np. „nieprawdaż?", „czyż nie?"), a z kolei mężczyźni wyrażają swoje sądy w taki sposób, który minimalizuje okazje dla innych do ujawniania własnych sądów (Plopa, 2006). Jak pisze Kloch (2000): „jeżeli chodzi o strategie konwersacyjne i odpowiadające im efekty porozumiewania się, mężczyźni starają się dzięki określonemu stylowi rozmowy oznaczyć przede wszystkim swoje miejsce w hierarchii rozmówców, a kobiety zaś przeważnie nastawione są na potwierdzenie charakteru relacji wiążącej partnerów aktu mowy, na budowanie więzi pomiędzy rozmawiającymi" (s. 149). Różnice te mają swoje odzwierciedlenie również na płaszczyźnie językowej, przejawiając się między innymi w emocjonalności komunikatu (Rajewska i Łodygowska, 2017). Kobietom bardziej zależy na opisywaniu uczuć, w związku z czym ich język jest bardziej emocjonalny, mężczyźni wypowiadają się raczej dosłownie (szczególnie w sferze zawodowej), a w rozmowie mają tendencję do posługiwania się faktami i obiektywnymi argumentami (Opperman i Weber, 2000). Osior-Szot (2018) na podstawie swoich badań postawiła tezę, że „nawet jeżeli mowy żeńskie zostają wzmocnione w jakiś inny sposób – na przykład przez użycie trybu rozkazującego – to na ogół zawierają na tyle dużo leksykalnych wskaźników niepewności, że cały przekaz i tak osłabia się, a treść ginie w natłoku formy. Inaczej jest w przypadku mów męskich, które rzadko zawierają wskaźniki niepewności, a przez to stają się spójniejsze, wyrazistsze" (s. 183).

Odnotowane różnice wynikają z wielu uwarunkowań biologicznych oraz społecznych, obejmujących czynniki kulturowe, odmienne doświadczenia życiowe mężczyzn i kobiet związane z wychowaniem, a także z różnych zadań i funkcji społecznych przypisywanych każdej z płci (Maicher, 2004, s. 267). Tannen (1994), podkreślając znaczenie odmienności procesu uczenia się zachowań komunikacyjnych w trakcie okresu socjalizacji wczesnodziecięcej, uważa, że nawet jeśli dziewczynki i chłopcy wychowują się w tej samej okolicy lub w tym samym domu, to dorastają w odmiennych światach słów. Badania (Schiefelbusch i Pickar, 1984, za: Nęcki, 2000) pokazują, że matki w rozmowach z córkami mówią więcej niż w rozmowach z synami. Ponadto wobec chłopców częściej niż wobec dziewczynek używają poleceń i żądań oraz stosują mniej pytań niż wobec córek. Opiekunowie traktują dzieci odmiennie w zależności od płci, co oznacza kształtowanie się wraz z rozwojem różnic międzypłciowych, które obserwujemy również na płaszczyźnie językowo-komunikacyjnej. Jak pisze Nęcki (2000): „wypowiedzi komunikacyjne matek i ojców odzwierciedlają ogólne oczekiwania wobec ról płciowych, zgodnie z którymi chłopcy działają, a dziewczynki przeżywają, wyrażają swoje uczucia i komentują" (s. 223). Dziecko w zależności od tego, jakie wzorce komunikacyjne będzie miało dostarczone przez rodziców i inne osoby znaczące, nauczy się określonych sposobów komunikowania się, które powieli w swoim dorosłym życiu (Harwas-Napierała, 2006).

Kiedy kobieta staje się matką, a mężczyzna ojcem, wobec swoich dzieci stosują nabyte w procesie wychowania odmienne strategie komunikacyjne, co znajduje odbicie w odmiennych sposobach porozumiewania się z potomstwem, nierzadko powodując trudności i problemy we wzajemnym się zrozumieniu. Sposób komunikowania się pomiędzy rodzicami i dziećmi ma związek zarówno z płcią rodzica, jak i z płcią dziecka. Okazuje się, że ojcowie w stosunku do synów mają tendencję do stosowania komunikatów instrumentalnych, sugerując różne sposoby rozwiązania problemu, nierzadko również używając dyrektyw i nakazów. Ponadto, ojcowie są bardziej autorytarni niż matki w wychowaniu synów. Z kolei matki mają tendencję do stosowania wobec synów odmiennego stylu komunikacji. Często rozmawiają z synami w sposób aktywny, skupiając się raczej na zachowaniu syna niż na problemach i ich rozwiązaniu (Fitzpatrick i Vangelisti, 1995; McNaughton, 1992). W stosunku do córek matki częściej inicjują interakcję, zadają pytania, skupiają się na zrozumieniu i zaakceptowaniu opinii dziecka. Kiedy matki mówią do córek, robią to w bardziej spokojny sposób i kładą większy nacisk na myśli i uczucia, niż kiedy zwracają się do synów (Stewart i in., 1996). Inne badania (Adams i in., 1995) pokazały, że rodzice częściej wyrażają swoje emocje przy córkach niż przy synach. W konfliktach z dziewczynkami

rodzice więcej dyskutują i negocjują, podczas gdy w interakcjach konfliktowych z chłopcami rodzice stosują więcej przymusu i nacisku (Fitzpatrick i Vangelisti, 1995).

Badania Karmolińskiej-Jagodzik (2017) pokazały, że ojcowie zorientowani zazwyczaj zadaniowo w rozmowach ze swoimi dorastającymi dziećmi – nastolatkami – podejmują najczęściej tematy dotyczące nauki/szkoły oraz planów na przyszłość, a najrzadziej tematy związane z życiem seksualnym. Równie rzadko tematem rozmów ojców z adolescentami bywają tematy dotyczące relacji międzyludzkich oraz wydarzeń z życia rodzinnego, co może świadczyć o powierzchownych kontach ojców z młodzieżą, a z drugiej strony potwierdza odmienność zachowań komunikacyjnych ojców i matek wobec dzieci. Bowiem matki bardzo często zwracają uwagę na komponent relacji międzyludzkich w rozmowach z dziećmi. Matki dbają o relacje, jakie młodzież ma ze swoją rodziną, oraz o relacje wewnątrz grupy rówieśniczej, pytając nastoletnie dzieci o ich relacje z rówieśnikami. Wskazuje to na większe zainteresowanie matek życiem emocjonalnym i społecznym ich dzieci, a także na bliższe relacje młodzieży z matkami niż ojcami. Ponadto zdecydowana większość nastolatków wskazała matkę jako tę osobę, od której otrzymuje zrozumienie, a ponad połowa oznajmiła, że często rozmawia z mamą, nie wtajemniczając w treść rozmowy ojca, z obawy o jego reakcję na poruszane treści. W innym badaniu (Leavin i Currie, 2010), w którym wzięli udział adolescenci, okazało się, że chłopcy i dziewczęta w podobny sposób oceniają komunikację z matkami – jako łatwą. Z kolei komunikację z ojcami jako łatwą oceniali częściej chłopcy niż dziewczęta. Ponadto dziewczęta ponad dwukrotnie częściej zgłaszały trudności w komunikacji z ojcem niż z matką. Natomiast w badaniach Gurby (2013) pokazał się zupełnie inny obraz komunikacji nastolatków z rodzicami. Zarówno synowie, jak i córki wskazywali na większą liczbę nieporozumień z matką aniżeli z ojcem, co autorka badań wyjaśnia częstszym kontaktem adolescentów z matkami. Co ciekawe, pomimo to adolescenci bardziej pozytywnie oceniali swoje relacje właśnie z matką („bliskie, ale z nieporozumieniami"), za co również może być odpowiedzialna większa częstotliwość kontaktów dzieci z matkami.

Niewiele jest badań, które poruszałyby tematykę różnic międzypłciowych w komunikacji rodzinnej w oparciu o teorię wzorców komunikacji rodzinnej. W badaniach McNaughton (1992) nie odnotowano znaczących różnic płciowych w nasileniu wymiarów komunikacji rodzinnej. Jednak stwierdzono różnice w odpowiedziach mężczyzn i kobiet w niektórych obszarach, co poniekąd może potwierdzić założenie, że rodzice bardziej otwarcie komunikują się z córkami niż z synami. Na przykład studentki znacznie rzadziej niż studenci zgadzały się z twierdzeniem: „Moi rodzice często mówili, że są takie rzeczy,

o których się po prostu nie rozmawia", oraz częściej z twierdzeniem: „Rozmawiałem z rodzicami o uczuciach i emocjach". Z kolei w innych badaniach (Punyaunut-Carter, 2008) młode kobiety w wieku 18–35 lat najczęściej pochodziły z rodzin, w których ojcowie charakteryzowali się wzorcem pluralistycznym (33,2%), a najrzadziej z rodzin, w których ojcowie byli oceniani jako charakteryzujący się wzorcem nieustrukturyzowanym (19,2%) i zgodnym (19,6%). Wzorzec opiekuńczy u swoich ojców rozpoznało 28% badanych kobiet. Ponadto stwierdzono, że wzorzec pluralistyczny i zgodny wiążą się w największym stopniu z satysfakcją z komunikacji z ojcami. Istnieje zatem potrzeba uzupełnienia analiz dotyczących różnic między ojcami i matkami w zakresie dwóch wymiarów komunikacji rodzinnej: zorientowania na rozmowę oraz zorientowania na zgodność.

3.6. Podsumowanie

Badacze zainteresowani rodziną i relacjami rodzinnymi uważają komunikację za podstawowy element wszystkich procesów rodzinnych. Komunikacja, w tym komunikacja w rodzinie, ze względu na swój multidyscyplinarny charakter jest różnorodnie definiowana. Najczęściej postrzegana jest jako proces wymiany informacji, emocji, idei, potrzeb i wartości zachodzący między co najmniej dwoma osobami (Bienvenu, 1969; Eicher, 1995; Nemečková i in., 2000, za: Banovcinova i Levicka, 2015; Newcomb i in., 1965; Radochoński, 1984) za pośrednictwem symboli, które mogą przyjmować formę słów i różnorodnych niewerbalnych wskaźników, przekazujących jakiś komunikat (Plopa, 2006). Komunikację rodzinną uznać można za dynamiczny i złożony proces, obejmujący celowo, ale także nieumyślne wymienianie komunikatów pomiędzy członkami rodziny (Koerner i Fitzpatrick, 2002a), na który to proces wpływ mają różne czynniki (Banovcinova i Levicka, 2015).

W wyniku powtarzalnych, bezpośrednich, długoterminowych, wzajemnych oraz opartych na uczuciach interakcji każda rodzina rozwija swoje własne wzorce komunikacji, stanowiące zestaw norm i zasad, wyznaczające sposób, w jaki członkowie rodziny kontaktują i komunikują się między sobą. Według Koerner i Fitzapatrick (2002a, 2002b, 2006) rodziny rozwijają wzorce komunikacji na podstawie dwóch podstawowych wymiarów: orientacji na rozmowę, rozumianej jako stopień, w jakim członkowie rodziny są zachęcani do angażowania się w otwartą komunikację, oraz orientacji na zgodność, rozumianej jako stopień, w jakim istnieje nacisk na jednorodność przekonań i postaw pomiędzy członkami rodziny. Biorąc pod uwagę poziom nasilenia obu wymiarów, można wyróżnić cztery typy rodzin, z których każda charakteryzuje się odmiennym, specyficznym dla siebie wzorcem komunikowania.

Okazuje się, że sposób, w jaki rodzice komunikują się z dorastającymi dziećmi, ma wpływ na dokonujące się w nich zmiany psychospołeczne (Grygielski, 1999). Badania przedstawione w niniejszym rozdziale pokazują, że wymiary i utworzone na ich podstawie wzorce komunikacji rodzinnej mogą mieć wpływ na proces wkraczania w dorosłość przez młode osoby i pozostają w związku między innymi z kształtowaniem się u nich różnych cech osobowości (Huang, 1999), strategiami rozwiązywania konfliktów (Dumlao i Botta, 2000; Koerner i Fitzpatrick, 2002c), rozwojem umiejętności interpersonalnych, w tym komunikacyjnych (Koesten, 2004), autonomią (Orrego i Rodriguez, 2001), rozwojem emocjonalnym i umiejętnościami rozumienia oraz zarządzaniem własnymi emocjami (Osredkar, 2012). Wydaje się zatem, że komunikacja jest ważnym aspektem funkcjonowania rodziny. Badacze są zgodni, że otwarta komunikacja i częste rozmowy stanowię podstawową cechę silnej i zdrowej rodziny. Rodziny, które komunikują się w otwarty i swobodny sposób, są bardziej zdolne do rozwiązywania problemów i w większym stopniu są zadowolone ze swoich relacji (Peterson, Green, 2009). Wychowywanie się i dorastanie w takiej rodzinie stwarza dużą szansę na to, iż dorastający nabędą takie umiejętności i cechy, które umożliwią im kształtowanie własnego miejsca w dorosłym świecie społecznym oraz pomogą im dostrzec i stawić czoła wyzwaniom nowego etapu ich życia. Zatem można uznać, że komunikacja w rodzinie ogrywa bardzo ważną rolę, jednak ma charakter złożony, dynamiczny i ciągły.

4. METODOLOGIA BADAŃ WŁASNYCH

4.1. Wprowadzenie

Jak zostało zaznaczone w części teoretycznej, osiąganie dorosłości jest uwarunkowane wieloma czynnikami, które można ulokować w takich obszarach jak: szkoła, rówieśnicy, lokalna społeczność, system rodzinny, miejsce zamieszkania, właściwości indywidualne jednostki, doświadczenia wcześniejszych faz rozwojowych, kontekst społeczno-kulturowy, kontekst gospodarczo-ekonomiczny (Brzezińska i Syska, 2016). W przeprowadzonych badaniach zwrócono szczególną uwagę na rodzinę pochodzenia, która w literaturze (np. Bronfenbrenner, 1976; Liberska, 2011; Noller i Callan, 1990; Olson, 2000) uważana jest za podstawowy kontekst rozwoju człowieka. Z kolei komunikacja w rodzinie uznawana jest za kluczowy aspekt jej funkcjonowania – odgrywa istotną rolę w kształtowaniu relacji między jej członkami oraz w utrzymaniu prawidłowego jej funkcjonowania (Olson, 2000). Jak podkreślają Ritchie i Fitzpatrick (1990) wpływ rodziny na indywidualny rozwój jej członków jest najlepiej widoczny w obszarze komunikacji rodzinnej, która będąc podstawowym elementem wzajemnych interakcji, umożliwia członkom rodziny wymianę informacji, postaw, myśli, uczuć itd. Dlatego też podjęto decyzję, aby zaprojektować badania, które pozwolą odpowiedzieć na pytanie, czy sposób, w jaki rodzice komunikują się z wkraczającymi w dorosłość młodymi osobami, ma wpływ na osiąganie przez nie dorosłości, ujmowanej w dwóch wymiarach: społecznym i psychicznym, zgodnie z dwuwymiarowym modelem dorosłości (Wysota i Bakiera, 2019) opisanym w części teoretycznej.

4.2. Problemy badawcze i hipotezy

Biorąc pod uwagę wyniki badań (Bakir i in., 2006; Koerner i Fitzpatrick, 2002b; Kuhar, 2010; Osredkar, 2012; Punyanunt-Carter, 2008; Salehi i in., 2012; Shearman i Dumlao, 2008) dotyczących związków pomiędzy komunikacją w rodzinie i rozwojem indywidualnym jej członków, wydaje się, że sposób, w jaki rodzice komunikują się z wkraczającymi w dorosłość młodymi ludźmi, może mieć istotne znaczenie dla osiągania przez nich dorosłości. Uwzględniając niedostatek prac poświęconych tematyce komunikacji rodzinnej, które opisywały jej rolę w procesie stawania się młodych ludzi osobami dorosłymi, oraz brak badań podłużnych dotyczących wkraczania w dorosłość, prezentowane w niniejszej pracy rozważania mają szansę uzupełnić, a być może nawet wzbogacić dotychczasowy stan

wiedzy na ten temat. Ich istotą było udzielenie odpowiedzi na pytanie, czy sposób, w jaki rodzice komunikują się ze swoimi wkraczającymi w dorosłość dziećmi, ma związek – po pierwsze – z realizacją przez nie ról i zadań społecznych dorosłości oraz poczuciem gotowości do ich realizacji oraz – po drugie – z kształtowaniem się u nich określonych kompetencji psychicznych, charakterystycznych dla osób dorosłych, oraz poczuciem ich ukształtowania (zgodnie z dwuwymiarowym modelem wkraczania w dorosłość) (Wysota i Bakiera, 2019). W strukturze tak sformułowanego problemu znajdują się trzy następujące zagadnienia: 1) rozwojowego ujęcia wkraczania w dorosłość rozumianego jako realizacja ról i zadań dorosłości oraz kształtowanie kompetencji psychicznych osób dorosłych; 2) rozwojowego ujęcia komunikacji rodzinnej; oraz przede wszystkim, biorąc pod uwagę temat pracy, 3) związków pomiędzy komunikacją rodzinną a wkraczaniem młodych osób w dorosłość. Opierając się na dostępnej literaturze, wyznaczono trzy grupy pytań badawczych odnoszących się do trzech wymienionych wcześniej obszarów problemowych.

Grupa pytań badawczych numer 1: WKRACZANIE W DOROSŁOŚĆ

Pytanie badawcze 1a: Czy stopień realizacji ról i zadań społecznych dorosłości oraz poziom poczucia gotowości do ich realizacji zmieniają się wraz z wiekiem młodych osób? Jeśli tak, to w jaki sposób?

Pytanie badawcze 1b: Czy stopień ukształtowania kompetencji psychicznych osób dorosłych oraz poziom poczucia ich ukształtowania zmieniają się wraz z wiekiem młodych osób? Jeśli tak, to w jaki sposób?

Pytanie badawcze 1c: Czy kobiety i mężczyźni różnią się stopniem realizacji ról i zadań społecznych dorosłości oraz poziomem poczucia gotowości do ich realizacji? Jeśli tak, to w jaki sposób?

Pytanie badawcze 1d: Czy kobiety i mężczyźni różnią się stopniem ukształtowania kompetencji psychicznych osób dorosłych oraz poziomem poczucia ich ukształtowania? Jeśli tak, to w jaki sposób?

Pytanie badawcze 1e: Czy zmiany w zakresie stopnia realizacji ról i zadań społecznych dorosłości oraz poziomu poczucia gotowości do ich realizacji a także stopnia ukształtowania kompetencji psychicznych osób dorosłych oraz poziomu poczucia ich ukształtowania, do których dochodzi wraz z wiekiem młodych osób, przebiegają odmiennie w zależności od płci młodych osób?

Grupa pytań badawczych numer 2: KOMUNIKACJA W RODZINIE

Pytanie badawcze nr 2a: Czy nasilenie orientacji na rozmowę matek i ojców w percepcji młodych osób zmienia się wraz z ich wiekiem? Jeśli tak, to w jaki sposób?

Pytanie badawcze 2b: Czy nasilenie orientacji na zgodność matek i ojców w percepcji młodych osób zmienia się wraz z ich wiekiem? Jeśli tak, to w jaki sposób?

Pytanie badawcze 2c: Czy matki i ojcowie różnią się nasileniem orientacji na zgodność oraz nasileniem orientacji na rozmowę w ocenie młodych osób? Jeśli tak, to w jaki sposób?

Pytanie badawcze 2d: Czy wzorce komunikacji matek i ojców (pluralistyczny, nieustrukturalizowany, opiekuńczy, zgodny) w percepcji młodych osób są stabilne na tym etapie cyklu życia rodziny, czy ulegają zmianie wraz z ich wiekiem? Jeśli ulegają zmianie, to w jaki sposób?

Grupa pytań badawczych numer 3: KOMUNIKACJA W RODZINIE A WKRACZANIE MŁODYCH OSÓB W DOROSŁOŚĆ

Pytanie badawcze 3a: Czy zachodzą związki pomiędzy nasileniem orientacji na rozmowę matek i ojców w percepcji młodych osób a stopniem realizacji ról i zadań społecznych dorosłości oraz poziomem poczucia gotowości do ich realizacji? Jeśli tak, to jakie?

Pytanie badawcze 3b: Czy zachodzą związki pomiędzy nasileniem orientacji na rozmowę matek i ojców w percepcji młodych osób a stopniem ukształtowania kompetencji psychicznych osób dorosłych oraz poziomem poczucia ich ukształtowania? Jeśli tak, to jakie?

Pytanie badawcze 3c: Czy zachodzą związki pomiędzy nasileniem orientacji na zgodność matek i ojców w percepcji młodych osób a stopniem realizacji ról i zadań społecznych dorosłości oraz poziomem poczucia gotowości do ich realizacji? Jeśli tak, to jakie?

Pytanie badawcze 3d: Czy zachodzą związki pomiędzy nasileniem orientacji na zgodność matek i ojców w percepcji młodych osób a stopniem ukształtowania kompetencji psychicznych osób dorosłych oraz poziomem poczucia ich ukształtowania? Jeśli tak, to jakie?

Pytanie badawcze 3e: Czy wymiary komunikacji matek i ojców w percepcji młodych osób są istotnymi predyktorami stopnia realizacji ról i zadań społecznych dorosłości, poziomu poczucia gotowości do ich realizacji, stopnia ukształtowania kompetencji psychicznych osób dorosłych oraz poziomu poczucia ich ukształtowania?

Pytanie badawcze 3f: Czy wzorce komunikacji (pluralistyczny, zgodny, nieustrukturalizowany, opiekuńczy) matek i ojców w percepcji młodych osób różnicują stopień realizacji ról i zadań społecznych dorosłości oraz poziom poczucia gotowości do ich realizacji? Jeśli tak, to w jaki sposób?

Pytanie badawcze 3g: Czy wzorce komunikacji (pluralistyczny, zgodny, nieustrukturalizowany, opiekuńczy) matek i ojców w percepcji młodych osób różnicują stopień ukształtowania kompetencji psychicznych osób dorosłych oraz poziom poczucia ich ukształtowania? Jeśli tak, to w jaki sposób?

Hipotezy do grupy pytań badawczych numer 1:

Hipoteza 1a: Wraz z wiekiem młodych osób zwiększa się stopień realizacji ról i zadań społecznych dorosłości oraz poziom poczucia gotowości do ich realizacji.

Hipoteza 1b: Wraz z wiekiem młodych osób zwiększa się stopień ukształtowania kompetencji psychicznych osób dorosłych oraz poziom poczucia ich ukształtowania.

Hipoteza 1c: Kobiety i mężczyźni różnią się stopniem realizacji ról i zadań społecznych dorosłości oraz poziomem poczucia gotowości do ich realizacji. Kobiety w porównaniu z mężczyznami przejawiają wyższy stopień realizacji ról i zadań społecznych dorosłości oraz poziom poczucia gotowości do ich realizacji.

Hipoteza 1d: Kobiety i mężczyźni różnią się stopniem ukształtowania kompetencji psychicznych osób dorosłych oraz poziomem poczucia ich ukształtowania. Kobiety w porównaniu z mężczyznami przejawiają wyższy stopień ukształtowania kompetencji psychicznych osób dorosłych i poziom poczucia ich ukształtowania.

Hipoteza 1e: Zmiany w zakresie stopnia realizacji ról i zadań społecznych dorosłości, poziomu poczucia gotowości do ich realizacji, stopnia ukształtowania kompetencji psychicznych osób dorosłych, poziomu poczucia ich ukształtowania, do których dochodzi wraz z wiekiem młodych osób, przebiegają odmiennie w zależności od płci młodych osób.

Uzasadnienie: Problemy związane z wyznaczeniem jednego momentu, w którym człowiek osiąga dorosłość, sprawiły, że obecnie dorosłość coraz częściej ujmuje się w kategoriach procesu stawania się osobą dorosłą (Arnett, 1997). Proces ten charakteryzuje duże zróżnicowanie indywidualne, jeśli chodzi o tempo zmian, dlatego na przykład Gurba (2011) postuluje, aby przekraczania progu dorosłości nie utożsamiać z określonymi wydarzeniami życiowymi (np. założeniem rodziny) oraz wiekiem (ukończenie 18. roku życia), ani też nie zakładać, że człowiek w krótkim czasie osiąga wszystkie atrybuty osoby dorosłej i może być jednoznacznie skategoryzowany jako taka właśnie osoba. Wręcz przeciwnie, dorosłość należy raczej traktować jako wynik swoistego procesu osiągania dorosłości, na który składa się wiele zmian w wymiarze psychicznym i społecznym, w efekcie których wyłaniają się u młodych ludzi poszczególne kompetencje psychiczne przypisywane osobom dorosłym oraz podejmują

oni ważne życiowe decyzje, takie jak założenie rodziny. Stawanie się dorosłym ujmowane jest zatem jako proces, który toczy się powoli i stopniowo, a młode osoby wraz z upływem czasu realizują kolejne zadania i role społeczne oraz nabywają kolejne kompetencje psychiczne. Fakt, iż wkraczanie w dorosłość ma charakter stopniowy, potwierdzają wyniki badań (Arnett i Schwab, 2012; Piotrowski 2010; zob. część teoretyczna niniejszej pracy). Wynika z nich, że odsetek osób zamieszkujących z rodzicami i otrzymujących wsparcie finansowe od rodziców zmniejsza się wraz z wiekiem, a odsetek osób będących w związku małżeńskim zwiększa. Z kolei Piotrowski (2010) ustalił, że wraz z wiekiem zwiększa się poczucie samodzielności oraz poczucie dorosłości u młodych ludzi. Przytoczone wyniki badań oraz przywołane założenia teoretyczne stały się podstawą, aby przypuszczać, że wraz z wiekiem osób badanych odnotuje się większy stopień realizacji ról i zadań społecznych dorosłości oraz poziom poczucia gotowości do ich realizacji, a także większy stopień ukształtowania kompetencji psychicznych osób dorosłych oraz poziom poczucia ich ukształtowania.

Jak zostało opisane w części teoretycznej, kobiety i mężczyźni różnią się wiekiem, w którym realizują społeczne role i zadania (np. GUS, 2016; Eurostat, 2009). Biorąc pod uwagę ten fakt, a także to, że dziewczęta i chłopcy doświadczają odmiennych wzorców opieki ze strony matek i ojców (Berg i in., 1999; Amato 2000) oraz różnej siły więzi z rodzicami (Żurek, 2005), można przypuszczać, że w zakresie stopnia realizacji zarówno społecznych, jak i psychicznych atrybutów dorosłości również odnotowane zostaną różnice międzypłciowe.

Hipotezy do grupy pytań badawczych numer 2:

Hipoteza 2a: Wraz z wiekiem młodzi ludzie spostrzegają matki i ojców jako coraz bardziej zorientowanych na rozmowę.

Hipoteza 2b. Wraz z wiekiem młodzi ludzie spostrzegają matki i ojców jako coraz mniej zorientowanych na zgodność.

Hipoteza 2c: Matki, w porównaniu z ojcami, są bardziej zorientowane na rozmowę oraz mniej na zgodność w ocenie młodych osób.

Hipoteza 2d: Częstość występowania wzorców komunikacji matek i ojców w percepcji młodych osób zmienia się wraz z ich wiekiem w taki sposób, że zwiększa się częstość występowania wzorca pluralistycznego oraz zmniejsza się częstość występowania pozostałych wzorców: opiekuńczego, zgodnego i nieustrukturalizowanego.

Uzasadnienie: Jak pisze Grygielski (1999): „aby sprostać wymaganiom tego okresu rozwojowego (…) muszą nastąpić zmiany w systemie rodzinnym, odpowiadające zachodzącym procesom dojrzewania psychospołecznego (…) poszczególnych członków rodziny" (s. 65). Za najważniejszy aspekt tych zmian uważa się przekształcanie charakteru komunikacji między rodzicami a dorastającymi dziećmi, która będzie uwzględniać wzrastające możliwości młodej jednostki oraz pojawiające się jej nowe potrzeby (Braun-Gałkowska, 1989). Wraz ze zmianami i wyłaniającymi się nowymi potrzebami rozwojowymi młodych ludzi przekształcają się wzory komunikacyjne oraz wzory i treści prowadzonych w rodzinie rozmów (Harwas-Napierała, 2006b). Uznaje się, że w okresie wkraczania w dorosłość o skuteczności komunikacji z dorastającym świadczy dialog, w którym polecenia, zakazy i nakazy rodziców zastępowane są relacyjnym stylem porozumiewania (Bakiera, 2003). Szczególnego znaczenia nabierają wewnątrzrodzinne dyskusje, zwłaszcza w przypadku omawiania trudniejszych i ważnych życiowo problemów młodych ludzi (Liberska, 2004). Badania przeprowadzone przez Keijssers i Poulin (2013) pokazują, że w komunikacji na linii rodzice–dzieci wraz z wiekiem zachodzą zmiany rozwojowe. U dorastających, we wczesnej fazie adolescencji, odnotowano spadek chęci do otwartości i dzielenia się z rodzicami swoimi tajemnicami. Najmłodsi nastolatkowie zauważali również spadek próśb rodziców o wspólnie spędzony czas i pomoc w obowiązkach domowych. Z kolei począwszy od połowy okresu dorastania odnotowano wzrost otwartości nastolatków w komunikacji z rodzicami i zmniejszenie ilości tajemnic, a także wzrost liczby próśb rodziców o pomoc i wspólne spędzanie czasu. Ponadto badania pokazują, że kobiety i mężczyźni różnią się w sposobach komunikowania się (Anderson i Sabatelli, 1990; Kloch, 2000; Maicher, 2004; Plopa, 2006; Tannen, 1996). Jak zostało zaznaczone w części teoretycznej, kiedy kobieta staje się matką, mężczyzna ojcem wobec swojego potomstwa stosują nabyte w procesie wychowania, odmienne strategie komunikacyjne. Badania (np. Fitzpatrick i Vangelisti, 1995; McNaughton, 1992) pokazują, że istnieją różnice między sposobem, w jaki matki i ojcowie komunikują się z potomstwem, a sposób komunikowania się rodziców i dzieci ma związek zarówno z płcią rodzica, jak i z płcią dziecka. Okazuje się, że matki mówią do dzieci w bardziej spokojny sposób oraz kładą większy nacisk na myśli i uczucia (Stewart i in., 1996), natomiast ojcowie mają tendencję do stosowania komunikatów o charakterze instrumentalnym, sugerując różne sposoby rozwiązania problemu, często używając dyrektyw (Fitzpatrick i Vangelisti, 1995).

Przytoczone wyniki badań oraz rozważania teoretyczne przedstawione w pierwszej części pracy pozwalają przypuszczać, że matki i ojcowie będą różnić się nasileniem

wymiarów komunikacji w ocenie dzieci. Młodzi ludzie będą spostrzegać swoje matki jako bardziej zorientowane na rozmowę oraz mniej na zgodność niż ojców. Ponadto przypuszcza się, że wraz z wiekiem młodzi ludzie będą spostrzegać inne nasilenie wymiarów komunikacji matek i ojców – coraz większą orientację na rozmowę, a mniejszą na zgodność. Tym samym wraz z kolejnymi pomiarami odnotuje się zwiększenie częstotliwości wzorców pluralistycznych i zmniejszenie częstotliwości pozostałych wzorców komunikacji.

Hipotezy do grupy pytań badawczych numer 3:

Hipoteza 3a: Związki pomiędzy orientacją na rozmowę matek i ojców w percepcji młodych osób a stopniem realizacji ról i zadań społecznych dorosłości oraz poziomem poczucia gotowości do ich realizacji są ujemne.

Hipoteza 3b: Związki pomiędzy orientacją na rozmowę matek i ojców w percepcji młodych osób a stopniem ukształtowania kompetencji psychicznych osób dorosłych oraz poziomem poczucia ich ukształtowania są dodatnie.

Hipoteza 3c: Związki pomiędzy orientacją na zgodność matek i ojców w percepcji młodych osób a stopniem realizacji ról i zadań społecznych dorosłości oraz poziomem poczucia gotowości do ich realizacji są dodatnie.

Hipoteza 3d: Związki pomiędzy orientacją na zgodność matek i ojców w percepcji młodych osób a stopniem ukształtowania kompetencji psychicznych osób dorosłych oraz poziomem poczucia ich ukształtowania są ujemne.

Hipoteza 3e: Wymiary komunikacji matek i ojców w percepcji młodych osób są istotnymi predyktorami wkraczania młodych osób w dorosłość w zakresie: realizacji ról i zadań społecznych dorosłości, poczucia gotowości do ich realizacji, ukształtowania kompetencji psychicznych osób dorosłych oraz poczucia ich ukształtowania.

Hipoteza 3f: Wzorce komunikacji matek i ojców (zgodny, pluralistyczny, opiekuńczy, nieustrukturalizowany) w percepcji młodych osób różnicują stopień realizacji ról i zadań społecznych dorosłości oraz poziom poczucia gotowości do ich realizacji. Stopień realizacji ról i zadań społecznych dorosłości oraz poziom poczucia gotowości do ich realizacji są najwyższe w przypadku wzorca opiekuńczego matek i ojców w porównaniu do pozostałych wzorców komunikacji.

Hipoteza 3g: Wzorce komunikacji matek i ojców (zgodny, pluralistyczny, opiekuńczy, nieustrukturalizowany) w percepcji młodych osób różnicują stopień ukształtowania kompetencji psychicznych osób dorosłych oraz poziom poczucia ich ukształtowania. Stopień ukształtowania kompetencji psychicznych osób dorosłych oraz poziom poczucia ich

ukształtowania są najwyższe w przypadku wzorca pluralistycznego matek i ojców w porównaniu do pozostałych wzorców komunikacji.

Uzasadnienie: Badania pokazują, że: 1) wzorce komunikacji, które zachęcają do rozmowy o problemach, pozostają w związku z wyższym poziomem autonomii nastolatków (Koesten i Anderson, 2004); 2) nasilenie zgodności w komunikacji rodzinnej ma związek z niską samooceną dzieci (Bulanda i Debarun, 2009); 3) wymiar orientacji na rozmowę wiąże się pozytywnie z poczuciem własnej wartości młodych osób, otwartością, poczuciem kontroli, towarzyskością, a negatywnie z nieśmiałością (Huang, 1999); 4) im wyższy poziom orientacji na rozmowę w rodzinie pochodzenia, tym większa zdolność młodych osób do zarządzania własnymi emocjami (Osredkar, 2012); 5) dorosłe dzieci z rodzin o wysokim nasileniu zgodności czują się mniej zdolne do podejmowania samodzielnych decyzji (Fitzpatrick i Ritchie, 1994). Inne badania (Rueter i Koerner, 2008) pokazują także, że w rodzinach adopcyjnych, które były wysoko zorientowane na zgodność, a nisko na rozmowę (tj. rodziny opiekuńcze), lub w rodzinach nieustrukturalizowanych duży odsetek nastolatków był nieprzystosowany społecznie. Rodziny adopcyjne o wysokiej orientacji na konwersację (tj. rodziny zgodne i pluralistyczne) skuteczniej radziły sobie z ryzykiem nieprzystosowania społecznego nastolatków. Z kolei inne badania (np. Hofferth i Goldscheider, 2010) pokazują, że nadmierna kontrola rodzicielska połączona z narzuconymi, sztywnymi zasadami może doprowadzić do znacznie szybszego wyprowadzenia się dzieci z domu. Powyższe wyniki badań oraz rozważania teoretyczne przedstawione w pierwszej części pracy pozwalają przypuszczać, że zorientowanie na rozmowę matek i ojców będzie sprzyjać wkraczaniu w dorosłość w wymiarze psychicznym, a utrudniać wkraczanie w dorosłość w wymiarze społecznym. Z kolei zorientowanie na zgodność matek i ojców przeciwnie – będzie sprzyjać wkraczaniu w dorosłość w wymiarze społecznym, a utrudniać młodym ludziom wkraczanie w dorosłość w wymiarze psychicznym. Biorąc pod uwagę wzorce komunikacji matek i ojców, realizacji atrybutów dorosłość w wymiarze społecznym najprawdopodobniej będzie sprzyjał wzorzec opiekuńczy (związany z wysokim nasileniem orientacji na zgodność, a niskim na rozmowę), natomiast nie będzie sprzyjał wzorzec pluralistyczny (związany z wysokim nasileniem orientacji na rozmowę, a niskim na zgodność). Na realizację atrybutów w wymiarze psychicznym wymienione wzorce będą wpływać w przeciwny sposób.

W rodzinach charakteryzujących się niską orientacją na zgodność, a wysoką na rozmowę komunikacja pomiędzy wszystkimi członkami rodziny jest otwarta i niewymuszona. Rodzice nie podejmują decyzji w imieniu dzieci. Opinie i poglądy są oceniane na podstawie

argumentów, które za nimi przemawiają, a nie na podstawie tego, którzy członkowie rodziny je wypowiadają. Rodzice akceptują opinie synów i córek, nawet jeśli się z nimi nie zgadzają oraz pozwalają im na podejmowanie samodzielnych decyzji. Nasilenie orientacji na rozmowę i orientacji na zgodność wyznacza zatem określone środowisko rodzinne dla funkcjonowania młodych osób pod względem stopnia przyzwolenia na posiadanie własnego zdania oraz stopnia przyzwolenia na podejmowanie samodzielnych decyzji. Badania (Shulman i Ben-Artzi, 2003; Steinberg, 2001; Żurek, 2005) pokazują jednak, że młodzi ludzie mają ogólnie lepsze relacje z matkami niż z ojcami (zwłaszcza córki) i zwykle po wsparcie zgłaszają się właśnie do nich, spędzając z nimi także znacznie więcej czasu niż z ojcami. Chłopcy identyfikują się głównie z ojcami, a dziewczęta z matkami (Żurek, 2005). Biorąc także pod uwagę sposoby komunikowania się rodziców z potomstwem, można dostrzec wspomniane już wcześniej różnice międzypłciowe. Ojcowie i matki inaczej komunikują się z córkami, a inaczej z synami (Fitzpatrick i Vangelisti, 1995; McNaughton, 1992). Przesłanki te pozwalają zatem przypuszczać, że związki pomiędzy nasileniem wymiarów komunikacji a poszczególnymi atrybutami dorosłości będą różnić się ze względu na płeć rodzica.

4.3. Struktura badanych zmiennych oraz operacjonalizacja

4.3.1. Układ zmiennych

Na podstawie analizy literatury wyróżniono: zmienne zależne, zmienne niezależne główne oraz zmienną niezależną uboczną kontrolowaną. Pierwsza grupa zmiennych odnosi się do dorosłości ujmowanej w wymiarze społecznym i psychicznym, natomiast zmienne z drugiej grupy mieszczą się w obszarze komunikacji rodzinnej. Zmienna uboczna kontrolowana to płeć biologiczna osób badanych. Na rysunku 1 przedstawiono układ zmiennych, a w tabeli 12 operacjonalizację wyodrębnionych zmiennych.

Zmienne wyjaśniane odnoszące się do wkraczania w dorosłość są zgodne z jej atrybutami wyodrębnionymi w dwuwymiarowym modelu dorosłości (Wysota i Bakiera, 2019). Zmienne niezależne opisujące komunikację w rodzinie zaczerpnięto z teorii wzorców komunikacji rodzinnej (Fitzpatrick i Ritchie, 1994; Koerner i Fitzpatrick, 2002a; Koerner i Fitzpatrick, 2006; Rueter i Koerner, 2008).

Rysunek 1
Struktura badanych zmiennych

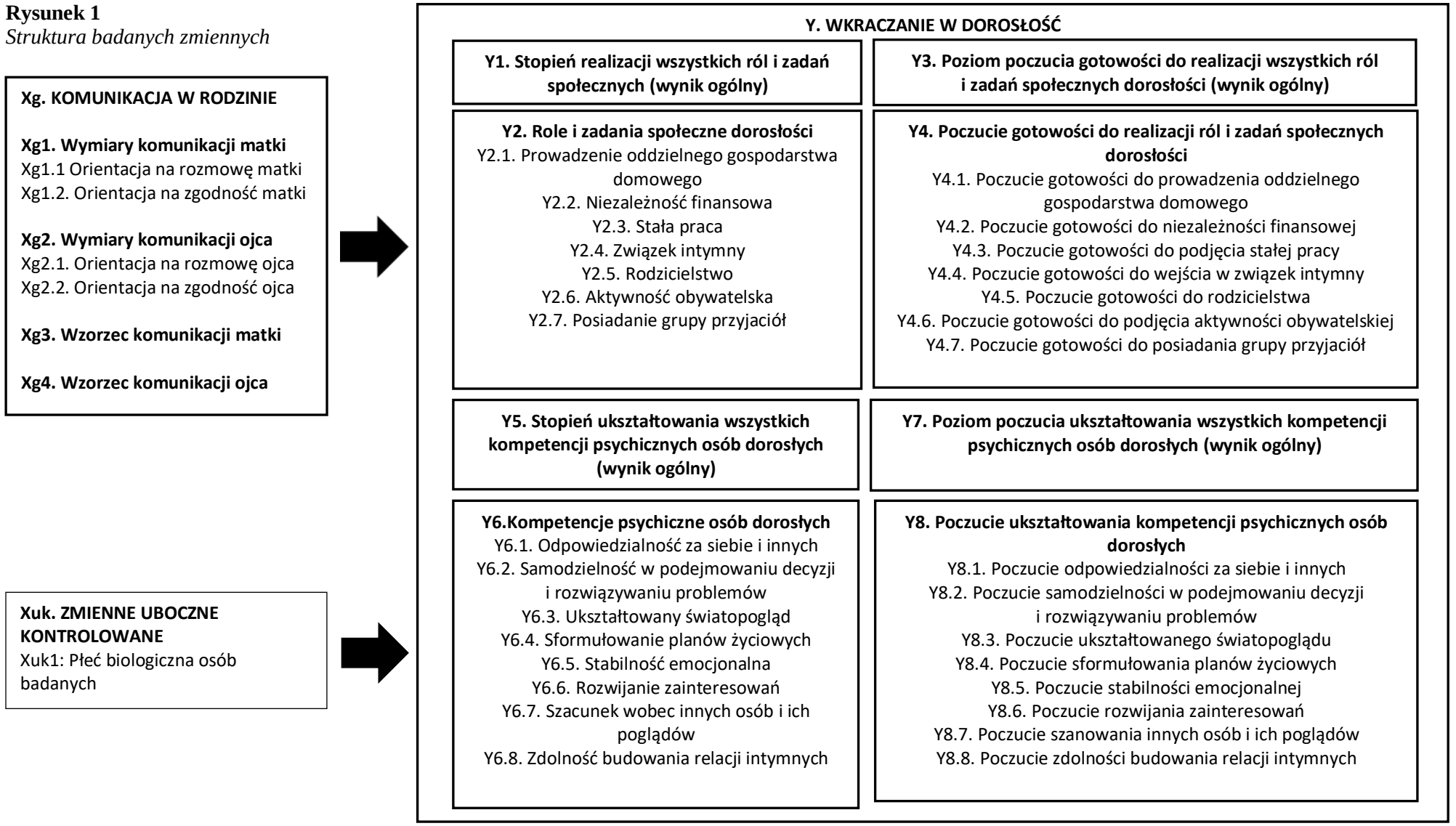

Tabela 12
Operacjonalizacja badanych zmiennych

Zmienna		Rodzaj zmiennej	Wskaźnik	Pomiar
Zmienne zależne (Y) – wkraczanie w dorosłość				
Społeczne atrybuty dorosłości – wymiar społeczny dorosłości				
Y1. Stopień realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości (wynik ogólny)		Zmienna ilościowa	Wynik liczbowy będący sumą punktów uzyskanych we wszystkich pytaniach w *Kwestionariuszu Ról i Zadań Społecznych Dorosłości*	*Kwestionariusz Ról i Zadań Społecznych Dorosłości* (KRZD; Wysota i Bakiera, 2017) (Załącznik nr 3)
Y2. Role i zadania społeczne dorosłości	Y2.1. Prowadzenie oddzielnego gospodarstwa domowego	Zmienna porządkowa	Wynik liczbowy obliczony według klucza w *Kwestionariuszu Ról i Zadań Społecznych Dorosłości*	*Kwestionariusz Ról i Zadań Społecznych Dorosłości* (KRZD; Wysota i Bakiera, 2017) (Załącznik nr 3)
	Y2.2. Niezależność finansowa	Zmienna porządkowa		
	Y2.3. Stała praca	Zmienna porządkowa		
	Y2.4. Związek intymny	Zmienna nominalna		
	Y2.5. Rodzicielstwo	Zmienna nominalna		
	Y2.6. Aktywność obywatelska	Zmienna porządkowa		
	Y2.7. Posiadanie grupy przyjaciół	Zmienna nominalna		

Zmienna		Rodzaj zmiennej	Wskaźnik	Pomiar
Y3. Poziom poczucia gotowości do realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości (wynik ogólny)		Zmienna ilościowa	Wynik liczbowy będący sumą punktów uzyskanych we wszystkich twierdzeniach w *Kwestionariuszu Poczucia Gotowości do Realizacji Ról i Zadań Społecznych Dorosłości*	*Kwestionariusz Poczucia Gotowości do Realizacji Ról i Zadań Społecznych Dorosłości* (KPGRZD; Wysota i Bakiera, 2017) (Załącznik nr 4)
Y4. Poczucie gotowości do realizacji ról i zadań społecznych dorosłości	Y4.1. Poczucie gotowości do prowadzenia oddzielnego gospodarstwa domowego	Zmienna porządkowa	Wynik liczbowy obliczony według klucza w *Kwestionariusz Poczucia Gotowości do Realizacji Ról i Zadań Społecznych Dorosłości*	*Kwestionariusz Poczucia Gotowości do Realizacji Ról i Zadań Społecznych Dorosłości* (KPGRZD; Wysota i Bakiera, 2017) (Załącznik nr 4)
	Y4.2. Poczucie gotowości do niezależności finansowej	Zmienna porządkowa		
	Y4.3. Poczucie gotowości do podjęcia stałej pracy	Zmienna porządkowa		
	Y4.4. Poczucie gotowości do wejścia w związek intymny	Zmienna porządkowa		
	Y4.5. Poczucie gotowości do rodzicielstwa	Zmienna porządkowa		
	Y4.6. Poczucie gotowości do podjęcia aktywności obywatelskiej	Zmienna porządkowa		
	Y4.7. Poczucie gotowości do posiadania grupy przyjaciół	Zmienna porządkowa		
Psychiczne atrybuty dorosłości – wymiar psychiczny dorosłości				
Y5. Stopień ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych (wynik ogólny)		Zmienna ilościowa	Wynik liczbowy będący sumą punktów uzyskanych na wszystkich skalach w *Kwestionariuszu Kompetencji Psychicznych Osób Dorosłych*	*Kwestionariusz Kompetencji Psychicznych Osób Dorosłych* (KKPD; Wysota i Bakiera, 2019) (Załącznik nr 2)

	Zmienna	Rodzaj zmiennej	Wskaźnik	Pomiar
Y6.Kompetencje psychiczne osób dorosłych	Y6.1. Odpowiedzialność za siebie i innych	Zmienna ilościowa	Wynik liczbowy uzyskany na odpowiednich skalach w *Kwestionariuszu Kompetencji Psychicznych Osób Dorosłych*	*Kwestionariusz Kompetencji Psychicznych Osób Dorosłych* (KKPD; Wysota i Bakiera, 2019) (Załącznik nr 2)
	Y6.2. Samodzielność w podejmowaniu decyzji i rozwiązywaniu problemów	Zmienna ilościowa		
	Y6.3. Ukształtowany światopogląd	Zmienna ilościowa		
	Y6.4. Sformułowanie planów życiowych	Zmienna ilościowa		
	Y6.5. Stabilność emocjonalna	Zmienna ilościowa		
	Y6.6. Rozwijanie zainteresowań	Zmienna ilościowa		
	Y6.7. Szacunek wobec innych osób i ich poglądów	Zmienna ilościowa		
	Y6.8. Zdolność budowania relacji intymnych	Zmienna ilościowa		
Y7. Poziom poczucia ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych (wynik ogólny)		Zmienna ilościowa	Wynik liczbowy będący sumą punktów uzyskanych we wszystkich twierdzeniach w *Kwestionariuszu Poczucia Ukształtowania Kompetencji Psychicznych Osób Dorosłych*	*Kwestionariusz Poczucia Ukształtowania Kompetencji Psychicznych Osób Dorosłych* (KPUKPD; Wysota i Bakiera, 2019) (Załącznik nr 5)

	Zmienna	Rodzaj zmiennej	Wskaźnik	Pomiar
Y8. Poczucie posiadania kompetencji psychicznych osób dorosłych	Y8.1. Poczucie odpowiedzialności za siebie i innych	Zmienna porządkowa	Wynik liczbowy obliczony według klucza w *Kwestionariusz Poczucia Ukształtowania Kompetencji Psychicznych Osób Dorosłych*	*Kwestionariusz Poczucia Ukształtowania Kompetencji Psychicznych Osób Dorosłych* (KPUKPD; Wysota i Bakiera, 2019) (Załącznik nr 5)
	Y8.2. Poczucie samodzielności w podejmowaniu decyzji i rozwiązywaniu problemów	Zmienna porządkowa		
	Y8.3. Poczucie posiadania ukształtowanego światopoglądu	Zmienna porządkowa		
	Y8.4. Poczucie sformułowania planów życiowych	Zmienna porządkowa		
	Y8.5. Poczucie stabilności emocjonalnej	Zmienna porządkowa		
	Y6.6. Poczucie rozwijania zainteresowań	Zmienna porządkowa		
	Y6.7. Poczucie szanowania innych osób i ich poglądów	Zmienna porządkowa		
	Y8.8. Poczucie zdolności budowania relacji intymnych	Zmienna porządkowa		
Zmienne niezależne główne (Xg) – komunikacja w rodzinie				
Xg1. Wymiar komunikacji matki	Xg1.1 Orientacja na rozmowę matki	Zmienna ilościowa	Wynik liczbowy obliczony według klucza w *Kwestionariuszu Wzorców Komunikacji Rodzinnej*	*Kwestionariusz Wzorców Komunikacji Rodzinnej* (KWKR-M; KWKR-O; Wysota, 2019) (Załącznik nr 6 oraz Załącznik nr 7)
	Xg1.2. Orientacja na zgodność matki	Zmienna ilościowa		
Xg2. Wymiar komunikacji ojca	Xg2.1 Orientacja na rozmowę matki	Zmienna ilościowa	Wynik liczbowy obliczony według klucza w *Kwestionariuszu Wzorców*	

Zmienna	Rodzaj zmiennej	Wskaźnik	Pomiar
Xg2.1 Orientacja na rozmowę ojca	Zmienna ilościowa	*Komunikacji Rodzinnej*	
Xg3. Wzorzec komunikacji matki	Zmienna nominalna przyjmująca następujące wartości: wzorzec pluralistyczny, wzorzec zgodny, wzorzec opiekuńczy, wzorzec nieustrukturalizowany	Wzorzec komunikacji określony na podstawie wyników uzyskanych na wymiarach rozmowy i zgodności w *Kwestionariuszu Wzorców Komunikacji Rodzinnej* w odniesieniu do wyników całej grupy osób badanych	
Xg4. Wzorzec komunikacji ojca	Zmienna nominalna przyjmująca następujące wartości: wzorzec pluralistyczny, wzorzec zgodny, wzorzec opiekuńczy, wzorzec nieustrukturalizowany	Wzorzec komunikacji określony na podstawie wyników uzyskanych na wymiarach rozmowy i zgodności w *Kwestionariuszu Wzorców Komunikacji Rodzinnej* w odniesieniu do wyników całej grupy osób badanych	
Zmienne niezależne uboczne kontrolowane (Xuk)			
Xu1. Płeć biologiczna osób badanych	Zmienna nominalna	Odpowiedź na pytanie w ankiecie danych osobowych	Ankieta danych osobowych (Załącznik nr 1)

Źródło: opracowanie własne.

4.3.2. Narzędzia badawcze

***Kwestionariusz Wzorców Komunikacji Rodzinnej* (KWKR-M oraz KWKR-O)**

Kwestionariusz KWKR (Wysota, 2019) został skonstruowany w oparciu o teorię wzorców komunikacji rodzinnej (family communication patterns theory), w której, jak zostało zaznaczone w części teoretycznej, wyróżnia się dwa podstawowe jej wymiary: 1) orientację na zgodność (*orientation on conformity*), rozumianą jako stopień, w jakim rodzina podkreśla jednorodność oraz stabilność postaw i przekonań pomiędzy swoimi członkami, oraz 2) orientację na rozmowę (*orientation on conversation*), odzwierciedlającą stopień, w jakim rodzina zachęca się wzajemnie do komunikowania. Uwzględniając nasilenie obu wymiarów, komunikację można scharakteryzować poprzez cztery wzorce: opiekuńczy, nieustrukturalizowany, zgodny i pluralistyczny. Kwestionariuszowe badanie komunikacji rodzinnej na podstawie teorii wzorców komunikacji to badanie zbioru przekonań danego członka rodziny wobec komunikacji rodzinnej, czy też sposobów komunikowania się poszczególnych jej członków.

Kwestionariusz Wzorców Komunikacji Rodzinnej (KWKR) przeznaczony jest do badania osób w wieku 18–26 lat, które proszone są o ocenę komunikacji swoich rodziców – oddzielnie z matką i oddzielnie z ojcem. Dostępne są zatem dwie jego wersje: KWKR-M (komunikacja matki) oraz KWKR-O (komunikacja ojca). Badania, których celem było opracowanie narzędzia, zostały przeprowadzone w okresie od października 2016 roku do maja 2017 roku. W badaniach pilotażowych wzięło udział 101 osób w wieku 18–26 lat (M = 21,02; SD = 1,77), w tym 64,3% kobiet (M = 21,08; SD = 1,78) oraz 35,7% mężczyzn (M = 20,62; SD = 1,61), którzy oceniali sposoby komunikowania się swoich matek i ojców (Wysota, 2019).

Każda z wersji kwestionariusza (KWKR-M oraz KWKR-O) składa się z 30 itemów. Obie skale – skala zorientowania na rozmowę (ZNR) oraz skala zorientowania na zgodność (ZNZ) – zawierają po 15 itemów. Na podstawie wielkości współczynników *alfa* Cronbacha, przedstawionych w tabeli 13, *Kwestionariusz Wzorców Komunikacji Rodzinnej* w obu wersjach można uznać za narzędzie o wysokiej rzetelność, które z powodzeniem może znaleźć zastosowanie w badaniach naukowych dotyczących oceny sposobu komunikowania się ojca oraz matki, dokonywanej przez osoby w wieku 18–26 lat (Wysota, 2019).

Tabela 13
Wielkość współczynników alfa Cronbacha dla każdej skali obu wersji Kwestionariusza Wzorców Komunikacji Rodzinnej (KWKR-M i KWKR-O)

Wersja kwestionariusza KWKR	Skala	Współczynnik rzetelności
Wersja KWKR-M	Zorientowania na rozmowę	0,93
	Zorientowania na zgodność	0,92
Wersja KWKR-O	Zorientowania na rozmowę	0,96
	Zorientowania na zgodność	0,96

Źródło: Wysota, 2019, s. 217.

Trafność teoretyczną narzędzia zweryfikowano oraz potwierdzono na dwa sposoby: 1) poddając analizie strukturę wewnętrzną testu oraz 2) przeprowadzając analizę korelacji wyników uzyskanych w KWKR z wynikami skal FACES IV-SOR (Margasiński, 2009). Wszystkie korelacje pomiędzy skalą ZNR KWKR w obu wersjach a skalami FACES IV-SOR są dodatnie, co oznacza, że im większe zorientowanie na rozmowę w komunikacji, tym większa zdolność do zmian w systemie rodzinnym, większa więź emocjonalna oraz zadowolenie z życia rodzinnego i wyższa jakość komunikacji. Z kolei wszystkie korelacje pomiędzy skalą zorientowania na zgodność (ZNZ) *Kwestionariusza Wzorców Komunikacji Rodzinnej* w obu wersjach a skalami FACES IV-SOR są ujemne, co oznacza, że im większe zorientowanie na zgodność w komunikacji, tym mniejsza zdolność do zmian w systemie rodzinnym, słabsza więź emocjonalna, mniejsze zadowolenie z życia rodzinnego oraz niższa jakość komunikacji. Z kolei współczynniki korelacji *r* Pearsona pomiędzy wynikami każdej pozycji skali a ogólnym wynikiem uzyskanym na tej skali w obu wersjach narzędzia są dodatnie i istotne statystycznie, co świadczy o tym, że obie skale mierzą jednorodne konstrukty (Wysota, 2019).

Osoby badane ustosunkowują się do twierdzeń kwestionariusza na skali od 1 (*zdecydowanie się nie zgadzam*) do 5 (*zdecydowanie się zgadzam*). Wynik dla każdej skali obliczany jest poprzez sumowanie wyników liczbowych uzyskanych dla każdego twierdzenia, po wcześniejszym uwzględnieniu pytań ze skalą odwróconą. Osoba badana może uzyskać w każdej skali od 15 do 75 punktów. Wysokie wyniki na skali zorientowania na zgodność (ZNZ) oznaczają, że w ocenie osoby badanej rodzic wysoko wartościuje jednorodność oraz stabilność postaw i przekonań pomiędzy członkami rodziny. Ponadto oczekuje, że dzieci będą ustępować i podporządkowywać się rodzicom, a w rodzinie nie będzie konfliktów oraz różnicy zdań. Niskie wyniki na tej skali (ZNZ) oznaczają, iż rodzic uważa, że członkowie rodziny mogą mieć odmienne postawy i przekonania, indywidualną niezależność, a rodzina

mniejszą hierarchiczność. Z kolei wysokie wyniki na skali zorientowania na rozmowę (ZNR) oznaczają, że w percepcji osoby badanej rodzic zachęca pozostałych członków rodziny do rozmów i sam chętnie je rozpoczyna, stwarza atmosferę swobodnej komunikacji na wiele różnych tematów, zachęcając dzieci do wyrażania własnych przekonań i wielostronnej analizy problemów. Z kolei niskie wyniki na skali zorientowania na rozmowę (ZNR) oznaczają, że rodzic nie nadaje dużego znaczenia rozmowom rodzinnym, nie rozpoczyna rozmów z dziećmi, nie zachęca ich do wypowiadania swojego zdania i nie tworzy atmosfery swobodnej komunikacji rodzinnej.

Biorąc pod uwagę stopień nasilenia orientacji na zgodność oraz orientacji na rozmowę, można wyróżnić cztery wzorce komunikacji: nieustrukturalizowany, pluralistyczny, opiekuńczy, zgodny. W tym celu całą próbę dzieli się tak, jak w wersji oryginalnej narzędzia, na cztery grupy według mediany na obu skalach – skali zorientowania na rozmowę (ZNR) oraz skali zorientowania na zgodność (ZNZ) – oddzielnie dla wersji KWKR-M oraz wersji KWKR-O.

Zestaw kwestionariuszy do badania dorosłości

Podstawą do utworzenia zestawu kwestionariuszy do badania dorosłości jest ujmowanie jej w dwóch wymiarach: 1) społecznym, dotyczącym realizacji przez młode osoby ról i zadań społecznych charakterystycznych dla osób dorosłych w kulturze zachodnioeuropejskiej, oraz 2) psychicznym, dotyczącym kształtowania się u młodych osób kompetencji psychicznych, charakterystycznych dla osób dorosłych w kulturze zachodnioeuropejskiej. Z kolei oba wymiary rozpatrywane są z dwóch perspektyw: 1) perspektywy jednostki (perspektywa subiektywna), odnoszącej się do jej indywidualnych przekonań, jak i perspektywy badacza (perspektywa obiektywna), który podjął się próby obiektywizowania doświadczeń jednostki. W celu zbadania tak ujmowanej dorosłości skonstruowano cztery narzędzia (tabela 14): *Kwestionariusz Kompetencji Psychicznych Osób Dorosłych* (KKPD), *Kwestionariusz Poczucia Ukształtowania Kompetencji Psychicznych Osób Dorosłych* (KPUKPD), *Kwestionariusz Ról i Zadań Społecznych Dorosłości* (KRZD), *Kwestionariusz Poczucia Gotowości do Realizacji Ról i Zadań Społecznych Dorosłości* (KPGRZD) (Wysota i Bakiera, 2019).

Tabela 14
Narzędzia do badania dorosłości ujmowanej w wymiarze społecznym i psychicznym z perspektywy obiektywnej i subiektywnej

Atrybuty dorosłości ujmowane z perspektywy:	Atrybuty dorosłości ujmowane w wymiarze:	
	Społecznym	**Psychicznym**
Obiektywnej	*Kwestionariusz Ról i Zadań Społecznych Dorosłości* (KRZD)	*Kwestionariusz Kompetencji Psychicznych Osób Dorosłych* (KKPD)
Subiektywnej	*Kwestionariusz poczucia gotowości do realizacji ról i zadań społecznych dorosłości* (KPGRZD)	*Kwestionariusz Poczucia Ukształtowania Kompetencji Psychicznych Osób Dorosłych* (KPUKPD)

Źródło: opracowanie własne.

Lista wyodrębnionych wskaźników tak ujmowanej dorosłości, będących podstawą do skonstruowania kwestionariuszy służących do ich pomiaru, oraz sposób ich wyodrębnienia zostały opisane w rozdziale pierwszym. Warto porównać tabelę 14 – porządkującą zestaw narzędzi do badania różnych aspektów dorosłości, opracowany według autorskiego modelu dorosłości (Wysota i Bakiera, 2019), który został przedstawiony w części teoretycznej – z tabelą 5 oraz tabelą 6.

Kwestionariusz Ról i Zadań Społecznych Dorosłości (KRZD)

Kwestionariusz Ról i Zadań Społecznych Dorosłości (KRZD) wykorzystuje się w celu rozpoznania, czy osoba badana realizuje następujące zadania i role społeczne charakterystyczne dla osób dorosłych: prowadzenie oddzielnego gospodarstwa domowego (bez rodziców), niezależność finansowa od rodziców, stała praca, związek intymny, rodzicielstwo, podejmowanie aktywności obywatelskiej, posiadanie grupy przyjaciół, z którą spędza czas wolny. Narzędzie składa się z 10 pytań. Aby ocenić, czy badana osoba realizuje role i zadania społeczne, przyjęto określony sposób punktowania poszczególnych odpowiedzi. Jeśli osoba badana realizuje określone zadanie lub rolę, np. prowadzi samodzielne gospodarstwo domowe lub utrzymuje się finansowo całkowicie bez pomocy rodziców, otrzymuje 2 punkty. Jeśli zadania nie realizuje, otrzymuje 0 punków. Odpowiedzi wskazujące na częściowe realizowanie danego zadania, np. utrzymuję się finansowo częściowo z pomocą rodziców, wiążą się z uzyskaniem 1 punktu. W przypadku takich zadań jak: związek intymny, rodzicielstwo, posiadanie grupy przyjaciół nie przyjęto wartości pośredniej, świadczącej o częściowej realizacji zadania. W kwestionariuszu maksymalnie można uzyskać 7 punktów (wynik ogólny). Im wyższy wynik ogólny, tym wyższy stopień

realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości przez osobę badaną (wynik ogólny). Wskaźnik rzetelności *alfa* Cronbacha dla całego kwestionariusza wyniósł 0,70. Wynik liczbowy uzyskany w każdym z poszczególnych pytań może być wykorzystany w analizach również w sposób niezależny. Stanowi wtedy miarę stopnia realizacji poszczególnych ról i zadań społecznych dorosłości. Przyglądanie się odpowiedziom na poszczególne pytania umożliwia scharakteryzowanie różnych obszarów funkcjonowania osoby badanej.

***Kwestionariusz Poczucia Gotowości do Realizacji Ról i Zadań Społecznych Dorosłości* (KPGRZD)**

Kwestionariusz Poczucia Gotowości do Realizacji Ról i Zadań Społecznych Dorosłości(KPGRZD), składający się z 7 twierdzeń, mierzy poczucie gotowości – stopień, w jakim osoba czuje się gotowa do realizacji następujących ról i zadań społecznych charakterystycznych dla osób dorosłych (analogicznie do KRZD): prowadzenie oddzielnego gospodarstwa domowego (bez rodziców), niezależność finansowa od rodziców, stała praca, związek intymny, rodzicielstwo, podejmowanie aktywności obywatelskiej, posiadanie grupy przyjaciół, z którą spędza czas wolny. Zadaniem osoby badanej jest ocena własnej gotowości do realizacji wyżej wymienionych ról i zadań społecznych na skali od 1 (*czuję się zupełnie niegotowa/y*) do 5 (*czuję się w pełni gotowa/y*). Współczynnik rzetelności *alfa* Cronbacha dla całego kwestionariusza wyniósł 0,69. Badany może uzyskać w całym kwestionariuszu od 7 do 35 punktów. Im wyższy wynik, tym wyższe poczucie gotowości uczestnika badania do realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości (wynik ogólny). Wynik liczbowy uzyskany w każdym z poszczególnych twierdzeń może być wykorzystany w analizach również w sposób niezależny od pozostałych i od wyniku ogólnego, stanowiąc miarę poczucia gotowości do realizacji poszczególnych ról i zadań społecznych dorosłości.

***Kwestionariusz Kompetencji Psychicznych Osób Dorosłych* (KKPD)**

Kwestionariusz Kompetencji Psychicznych Osób Dorosłych (KKPD) służy do pomiaru kompetencji psychicznych uznanych za istotne atrybuty dorosłości: odpowiedzialność za siebie i innych, samodzielność w podejmowaniu decyzji i rozwiązywaniu problemów, ukształtowany światopogląd, sformułowanie planów życiowych, stabilność emocjonalna, zdolność budowania relacji intymnych, rozwijanie zainteresowań, szacunek wobec innych osób i ich poglądów. Narzędzie przeznaczone jest do badania osób w wieku 18–35 lat. W badaniu (Wysota i Bakiera, 2019), które przeprowadzono w celu określenia jego właściwości psychometrycznych, wzięło udział 240 osób, w tym 64,6% kobiet (średnia wieku

M = 24,9; SD = 4,26) oraz 35,4% mężczyzn (średnia wieku M = 24,76; SD = 5,99). Kwestionariusz składa się z 8 skal, które wraz z opisem przedstawiono w tabeli 15.

Tabela 15
Skale Kwestionariusza Kompetencji Psychicznych Osób Dorosłych(KKPD)

Nazwa skali	Opis skali
Odpowiedzialność (ODP)	Stopień, w jakim osoba jest odpowiedzialna za siebie i za innych, co przejawia się w świadomości skutków podejmowanych działań oraz gotowości do ponoszenia konsekwencji własnych zachowań i decyzji.
Samodzielność (SAM)	Stopień, w jakim jednostka dokonuje wyborów i decyzji na podstawie własnych przekonania bez konieczności uzyskiwania akceptacji innych osób oraz stopień, w jakim samodzielnie rozwiązuje problemy.
Światopogląd (ŚWT)	Stopień, w jakim jednostka posiada ukształtowane przekonania i wartości, którymi kieruje się w życiu.
Plany życiowe (PLŻ)	Stopień, w jakim jednostka posiada określone cele i plany życiowe oraz dąży do ich realizacji.
Stabilność emocjonalna (STE)	Stopień, w jakim jednostka rozumie swoje emocje, kontroluje je oraz potrafi wyrażać w sposób akceptowany społecznie.
Szacunek (SAC)	Stopień, w jakim jednostka szanuje inne osoby i ich poglądy bez względu na kolor skóry, orientację seksualną itp.
Zainteresowania (ZAN)	Stopień, w jakim jednostka rozwija swoje zainteresowania i się samodoskonali.
Intymność (INT)	Stopień, w jakim jednostka posiada zdolność budowania relacji intymnych, przejawiającą się w otwieraniu się, zrozumieniu i zaufaniu, akceptacji, lojalności, udzielaniu wsparcia emocjonalnego oraz wyrażaniu pozytywnych, ciepłych uczuć w tej relacji.

Źródło: Wysota i Bakiera, 2019, s. 283–284.

W tabeli 16 przedstawiono wartości współczynników *alfa* Cronbacha dla każdej skali. Współczynniki te mieszczą się w przedziale od 0,70 do 0,93. Biorąc pod uwagę ich wielkość, *Kwestionariusz Kompetencji Psychicznych Osób Dorosłych* (KKPD) można uznać za narzędzie o zadowalającej rzetelności, które można stosować w badaniach naukowych.

Tabela 16
Współczynniki alfa Cronbacha dla skal KKPD

Nazwa skali	Współczynnik *alfa* Cronbacha
Odpowiedzialność (ODP)	0,71
Samodzielność (SAM)	0,83
Światopogląd (ŚWT)	0,76
Plany życiowe (PLŻ)	0,88
Stabilność emocjonalna (STE)	0,81
Szacunek (SAC)	0,79
Zainteresowania (ZAN)	0,70
Intymność (INT)	0,93

Źródło: Wysota i Bakiera, 2019, s. 283–284.

W *Kwestionariuszu kompetencji psychicznych osób dorosłych* (KKPD) osoby badane ustosunkowują się do twierdzeń na skali od 1 (*zdecydowanie się nie zgadzam*) do 5 (*zdecydowanie się zgadzam*). Skale różnią się liczbą itemów wchodzących w ich skład. Liczba twierdzeń oscyluje pomiędzy czterema dla skali światopoglądu i odpowiedzialności a ośmioma dla skali intymności i samodzielności. Wynik w danej skali stanowi suma punktów uzyskanych we wszystkich twierdzeniach wchodzących w skład danej skali, po wcześniejszym uwzględnieniu pytań ze skalą odwróconą. Im wyższy wynik uzyskany w danej skali, tym kompetencja, którą dana skala mierzy, ukształtowana jest w większym stopniu. Ponadto można policzyć wynik ogólny będący sumą wyników uzyskanych we wszystkich skalach, odzwierciedlający stopień ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych.

W celu określenia trafności teoretycznej narzędzia poddano analizie korelacyjnej wyniki uzyskane w KKPD z wynikami uzyskanymi w skali subiektywnej dorosłości (SSD) autorstwa Brzezińskiej i Piotrowskiego (Piotrowski, 2009). Przypuszczenia co do kierunku zależności pomiędzy skalami zostały potwierdzone. Korelacje w większości przypadków są istotne statystycznie, jednak najczęściej są to korelacje umiarkowane. Wyniki uzyskane na skalach samodzielności, światopoglądu i planów życiowych oraz odpowiedzialności KKPD korelują dodatnio z wynikami w skali poczucia samodzielności SSD, a wyniki uzyskane w skali intymności KKPD z wynikami skali intymności SSD. Z kolei wyniki uzyskane w skali społecznej dojrzałość (SD) SSD korelują dodatnio z wynikami skali samodzielności KKPD. Poza tym warto zaznaczyć, że większość skal KKPD koreluje dodatnio ze skalą poczucia dorosłości (PD) SSD. Ponadto, porównując wielkości współczynników korelacji

wyników uzyskanych w poszczególnych skalach kwestionariusza z wynikiem ogólnym, można uznać, że kwestionariusz KKPD jest narzędziem jednorodnym (Wysota i Bakiera, 2019). Oznacza to, że wszystkie jego elementy składowe mierzą ten sam konstrukt, co jest pożądaną właściwością narzędzia (Hornowska, 2007).

Kwestionariusz Poczucia Ukształtowania Kompetencji Psychicznych Osób Dorosłych (KPUKPD)

Kwestionariusz Poczucia Ukształtowania Kompetencji Psychicznych Osób Dorosłych (KPUKPD) służy do pomiaru dorosłości psychicznej z perspektywy subiektywnej i odwołuje się do samooceny stopnia ukształtowania poszczególnych kompetencji psychicznych charakterystycznych dla osób dorosłych. Składa się z ośmiu twierdzeń mierzących poczucie ukształtowania następujących kompetencji (analogicznie do ośmiu skal KPKPD): odpowiedzialności za siebie i innych (PODP), samodzielności w podejmowaniu decyzji i rozwiązywaniu problemów (PSAM), ukształtowanego światopoglądu (PŚWT), sformułowania planów życiowych (PPLŻ), stabilności emocjonalnej (PSTE), szacunku wobec innych osób i ich poglądów (PSAC), rozwijania zainteresowań (PZAN), zdolności budowania relacji intymnych (PINT). Zadaniem osoby badanej jest określenie, w jakim stopniu czuje, że dany atrybut dorosłości ją opisuje (ma poczucie jego ukształtowania). Osoba badana ocenia posiadane przez siebie kompetencje na skali od 1 (*zupełnie tego nie potrafię, zupełnie nie posiadam tej kompetencji/umiejętności*) do 5 (*potrafię to doskonale, w pełni posiadam tę kompetencję/umiejętność*). Współczynnik rzetelności *alfa* Cronbacha policzony dla całego kwestionariusza wynosi 0,78. Osoba badana może uzyskać łącznie w kwestionariuszu od 8 do 40 punktów (wynik ogólny). Im wyższy wynik ogólny, tym wyższe poczucie uczestnika badania, że opisują go wymienione kompetencje psychiczne, czyli charakteryzuje go wyższy poziom poczucia ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych (wynik ogólny). Wynik liczbowy uzyskany w każdym z poszczególnych twierdzeń może być wykorzystany w analizach również w sposób niezależny. Stanowi wtedy miarę poczucia ukształtowania poszczególnych kompetencji psychicznych osób dorosłych.

Ankieta danych osobowych

Ankieta został opracowana w celu dokonania charakterystyki socjodemograficznej osób badanych. Posłużyła do zebrania informacji dotyczących: płci biologicznej osób badanych, ich aktywności edukacyjnej i zawodowej, miejsca zamieszkania rodziny

pochodzenia, wykształcenia matki, wykształcenia ojca, sytuacji zawodowej matki, sytuacji zawodowej ojca, statusu materialnego rodziny.

4.4. Uczestnicy badania

Próba została dobrana w sposób celowo-losowy. Uczestnikami badania byli dziewiętnastolatkowie – osoby, które w momencie zgłaszania się do udziału w badaniu, miały ukończone 19 lat (urodzone w roku 1999). Badania (np. Piotrowski 2010) oraz analiza danych statystycznych GUS (2016, 2017, 2021) pokazują, że wyraźna zmiana we wkraczaniu w dorosłość w wymiarze społecznym dokonuje się w dwóch momentach życia młodych ludzi: 1) kiedy kończą oni szkołę średnią (19–20 lat, biorąc pod uwagę typ szkoły) oraz 2) kiedy kończą edukację na poziomie wyższym (około 25. roku życia), a osoby w wieku 18–21 lat różnią się od starszych osób np. poziomem poczucia dorosłości, gotowością do zawarcia związku czy ilością zrealizowanych ról społecznych. Ze względu na odmienne doświadczenia życiowe obu kohort młodych ludzi postanowiono przeprowadzić badania wyłącznie wśród dziewiętnastolatków, śledząc, jak przebiega osiąganie dorosłości przez te osoby na przestrzeni roku, czyli w początkowym etapie analizowanego procesu (wkraczanie w dorosłość).

Wszyscy uczestnicy badania byli osobami pełnosprawnymi, absolwentami liceum ogólnokształcącego, pochodzącymi z rodzin biologicznych, pełnych, w których ojciec i matka pozostawali w związku małżeńskim i prowadzili wspólne gospodarstwo domowe. Do badań nie zostały włączone osoby z rodzin adopcyjnych lub zastępczych, z rodzin monoparentalnych wskutek śmierci, rozwodu lub separacji rodziców, a także osoby niepełnosprawne fizycznie i uczące się w 5 klasie technikum. Decyzja taka podyktowana była dążeniem do tego, aby badana grupa była homogeniczna.

Badania miały charakter longitudinalny. W pierwszym pomiarze wzięło udział 500 osób, w drugim 430, a w trzecim 354 osoby. Z udziału w badaniu, najczęściej bez podania przyczyny, zrezygnowało 138 osób. Do ostatecznych analiz wzięto pod uwagę 354 osoby, które wzięły udział we wszystkich trzech pomiarach i których sytuacja rodzinna według kryteriów, na podstawie których włączano je do badań, nie uległa zmianie pomiędzy pomiarami. Biorąc pod uwagę te kryteria, z analiz wykluczono wyniki pochodzące od 8 osób. Szczegółowa charakterystyka osób badanych w każdym z trzech pomiarów została zebrana w tabeli 17.

Tabela 17
Charakterystyka osób badanych – dane z trzykrotnego pomiaru

	Częstości		
	Pomiar I	**Pomiar II**	**Pomiar III**
Płeć:			
a) Kobieta	n = 192 (54,24%)	n = 192 (54,24%)	n = 192 (54,24%)
b) Mężczyzna	n = 162 (55,76%)	n = 162 (55,76%)	n = 162 (55,76%)
Aktywność edukacyjna i zawodowa:			
a) Obecnie wyłącznie studiuję	n= 192 (54,24%)	n = 189 (53,39%)	n = 212 (59,89%)
b) Obecnie studiuję i pracuję	n = 51 (14,40%)	n = 59 (16,67%)	n = 88 (24,86%)
c) Obecnie wyłącznie pracuję	n = 35 (9,89%)	n = 51 (14,41%)	n = 40 (11,30%)
d) Obecnie ani nie studiuję ani nie pracuję	n = 76 (21,47 %)	n = 55 (15,54%)	n = 14 (3,95%)
Tryb studiów:	**(dotyczy osób studiujących n=243)**	**(dotyczy osób studiujących n=249)**	**(dotyczy osób studiujących n=300)**
a) Stacjonarne licencjackie	n = 203 (83,54 %)	n = 204 (81,93%)	n = 242 (80,67%)
b) Stacjonarne magisterskie	n = 27 (11,11%)	n = 27 (10,84%)	n = 31 (10,33%)
c) Niestacjonarne licencjackie	n = 10 (4,12%)	n = 10 (4,02%)	n = 21 (7,00%)
d) Niestacjonarne magisterskie	n = 3 (1,23%)	n = 7 (2,81%)	n = 6 (2,00%)
Praca zawodowa:	**(dotyczy osób pracujących n=86)**	**(dotyczy osób pracujących n= 110)**	**(dotyczy osób pracujących n= 128)**
a) Na cały etat	n = 19 (22,09%)	n = 34 (30,91%)	n = 36 (28,13%)
b) Na część etatu	n = 7 (8,14%)	n = 18 (16,36%)	n = 28 (21,88%)
c) Praca dorywcza	n = 60 (69,77%)	n = 58 (52,73%)	n = 64 (50,00%)
Miejsce zamieszkania rodziny:			
a) Wieś	n=129 (36,44%)	n = 129 (36,44%)	n = 129 (36,44%)
b) Miasto liczące do 50 tyś. mieszkańców	n=94 (26,55%)	n = 98 (27,68%)	n = 92 (25,99%)
c) Miasto liczące od 50 do 100 tyś. mieszkańców	n= 52 (14,69%)	n = 45 (12,71%)	n = 47 (13,28%)
d) Miasto liczące powyżej 100 tyś. mieszkańców	n= 79 (22,32%)	n = 82 (23,17%)	n = 86 (24,29%)
Wykształcenie matki:			
a) Podstawowe	n = 15 (4,24%)	n = 15 (4,24%)	n = 15 (4,24%)
b) Zawodowe	n = 104 (29,38%)	n = 104 (29,38%)	n = 104 (29,38%)
c) Średnie	n = 94 (26,55%)	n = 94 (26,55%)	n = 94 (26,55%)
d) Wyższe	n = 141 (39,83 %)	n = 141 (39,83 %)	n = 141 (39,83 %)
Wykształcenie ojca:			
a) Podstawowe	n = 16 (4,52%)	n = 16 (4,52%)	n = 16 (4,52%)
b) Zawodowe	n = 157 (44,35%)	n = 157 (44,35%)	n = 157 (44,35%)
c) Średnie	n = 58 (16,38%)	n = 58 (16,38%)	n = 58 (16,38%)
d) Wyższe	n= 123 (34,75%)	n= 123 (34,75%)	n= 123 (34,75%)

	Częstości		
	Pomiar I	**Pomiar II**	**Pomiar III**
Sytuacja zawodowa matki:			
a) Bezrobotna	n = 39 (11,02%)	n = 36 (10,17%)	n = 32 (9,04%)
b) Renta/emerytura	n = 11 (3,11%)	n = 11 (3,11%)	n = 14 (3,95%)
c) Praca na część etatu	n = 26 (7,34%)	n = 15 (4,24%)	n = 25 (7,06%)
d) Praca dorywcza	n = 8 (2,26%)	n = 21 (5,93%)	n = 17 4,80%)
e) Praca na cały etat	n = 270 (76,27%)	n = 281 (79,38%)	n = 266 (75,14%)
Sytuacja zawodowa ojca:			
a) Bezrobotny	n = 10 (2,83%)	n = 9 (2,54%)	n = 10 (2,82%)
b) Renta/emerytura	n = 17 (4,80%)	n = 19 (5,37%)	n = 18 (5,08%)
c) Praca na część etatu	n = 6 (1,69%)	n = 8 (2,26%)	n = 4 (1,13%)
d) Praca dorywcza	n = 8 (2,26%)	n = 6 (1,69%)	n = 11 (3,11%)
e) Praca na cały etat	n = 313 (88,42%)	n = 312 (88,14%)	n = 311 (87,85%)
Miesięczne dochody rodziny brutto:			
a) Poniżej 2000 zł	n = 14 (3,96%)	n = 8 2,26%)	n = 12 (3,39%)
b) Od 2000 zł do 4000 zł	n = 52 (14,69%)	n = 53 (14,97%)	n = 45 (12,71%)
c) Od 4000 zł do 8000 zł	n = 110 (31,07%)	n = 107 (30,23%)	n = 99 (27,97%)
d) Powyżej 8000 zł	n = 66 (18,64%)	n = 74 (20,90%)	n = 79 (22,32%)
e) Brak wiedzy ten temat	n = 112 (31,64%)	n = 112 (31,64%)	n = 119 (33,62%)

Źródło: opracowanie własne.

Wśród osób badanych 54,24% stanowiły kobiety, a 55,76% mężczyźni. Większość osób podczas każdego z trzech pomiarów wyłącznie studiowała (pomiar I – 54,24%, pomiar II – 53,39%, pomiar III – 59,89%), 14,40% osób podczas pomiaru I łączyło pracę ze studiami, 9,99% wyłącznie pracowało, a 21,47% nie pracowało ani nie studiowało. Podczas pomiaru II odsetek ten wynosił odpowiednio:16,67%, 14,41%, 15,54%, a podczas pomiaru III był następujący: 24,86%, 11,30%, 3,95%.

Wśród 86 osób, które podczas I pomiaru pracowały zawodowo, większość (69,77%) wykonywała prace dorywcze. Z kolei wśród 243 studentów znaczna część (94,65%) studiowała w trybie stacjonarnym. Podczas II pomiaru również większość osób aktywnych zawodowo wykonywała prace dorywcze (52,73%), 30,91% pracowało na cały etat, a 16,36% osób pracowało na część etatu. Podczas pomiaru III połowa osób badanych, aktywnych zawodowo (n = 64) wykonywała prace dorywcze, z kolei 28,13% osób pracowało na cały etat, a 21,88% osób pracowało na część etatu. Jeśli chodzi o aktywność edukacyjną, w kolejnych pomiarach, podobnie jak w pomiarze I, znaczna część studiowała w trybie stacjonarnym (pomiar I – 92,77%, pomiar II – 91,00%).

Jeśli chodzi o miejsce zamieszkania, to 36,44% uczestników badania mieszkało na wsi. Pozostałe osoby (63,66%) w mniejszych lub większych miastach. Większość matek (pomiar I – 76,27%, pomiar II – 79,38%, pomiar III – 75,14%) i ojców (pomiar I – 88,42%, pomiar II – 88,14%, pomiar III – 87,85%) osób biorących udział w badaniu pracowała na pełny etat. Duży odsetek uczestników badania nie posiadał wiedzy na temat miesięcznych dochodów rodziny. Osoby, które miały na ten temat informacje, najczęściej wskazywały na dochody rodziny powyżej 4000 zł brutto (pomiar I – 49,71%, pomiar II – 51,13%, pomiar III – 50,29%). Matki osób badanych najczęściej posiadały wykształcenie wyższe (39,83%), natomiast ojcowie wykształcenie zawodowe (44,35%).

4.5.Procedura i organizacja badań

Jak zostało zaznaczone wcześniej, badanie miało charakter podłużny. Przeprowadzono trzy pomiary w odstępach półrocznych: pierwszy etap odbył się od września do listopada 2018 roku, drugi od marca do czerwca 2019 roku i trzeci od września do listopada 2019 roku. Zdecydowana większość badań dotyczących wkraczania w dorosłość ma charakter poprzeczny, co umożliwia wskazanie jedynie na różnice pomiędzy określonymi grupami osób, wyróżnionymi według wieku (np. Piotrowski, 2010). Jednak „aby móc prowadzić analizy dotyczące zmienności jakiegoś zjawiska, konieczne jest wykorzystanie schematów badawczych, które pozwalają mierzyć zmianę" (Zając-Lamparska i in., 2018; s. 396). Spełnienie tego wymagania umożliwiają badania podłużne, polegające na badaniu tej samej grupy osób w kolejnych odstępach czasu (Brzezińska, 2010). Biorąc pod uwagę brak badań podłużnych dotyczących wkraczania młodych osób w dorosłość, bardzo trudno jest przewidzieć tempo kształtowania się różnych atrybutów dorosłości oraz zaplanować częstotliwość pomiarów. W związku z powyższym decyzję o zrealizowaniu trzech pomiarów w odstępach półrocznych oparto na wynikach badań (Brzezińska i Piotrowski, 2016; Kłym-Guba i Cieciuch, 2016), poświęconych kształtowaniu się tożsamości osobowej, w których wykonanie pomiarów w odstępach sześciomiesięcznych pokazało, że zmiany w tym obszarze funkcjonowania człowieka zachodzą dość intensywnie nawet w stosunkowo krótkim przedziale czasu. A ponadto chociażby realizacja zadań rozwojowych przez młode osoby w okresie wczesnej dorosłości i zachodzące u nich procesy tożsamościowe są ze sobą powiązane (Oleszkowicz i Misztela, 1917).

Na potrzeby projektu została zbudowana strona internetowa (www.badanienaukowe-uam.pl[3]) wyposażona we wszystkie konieczne zabezpieczenia. Zaproszenia do udziału w badaniu były rozsyłane za pośrednictwem mediów społecznościowych. Zawarto w nich informacje o celu i przebiegu badania, uczestnikach oraz o przewidywanych gratyfikacjach za udział w badaniu. Podano również bezpośredni kontakt do kierownika projektu oraz adres strony internetowej, na której zamieszczono szczegółowe informacje o projekcie. Osoby zainteresowane udziałem zgłaszały się poprzez formularz znajdujący się na stronie internetowej badania. Formularz zgłoszeniowy został tak skonstruowany, że przejście do jego wypełnienia nie było możliwe bez wcześniejszego otwarcia pliku z informacjami o badaniu, w którym wyjaśniono procedurę i przebieg badań, zasady przechowywania zebranych danych oraz ich analizy, zapewniono o poufności, dobrowolności uczestnictwa i możliwości odstąpienia od udziału w badaniu w dowolnym momencie. Po zapoznaniu się z powyższymi informacjami uaktywniały się pola formularza zgłoszeniowego, w którym między innymi należało podać swój adres e-mail, numer telefonu, wiek oraz numer PESEL. Poprawność podawanych numerów PESEL była weryfikowana na ogólnodostępnej stronie internetowej: www.kalkulatory.gofin.pl. Ze względu na potrzebę ujednolicenia badanej grupy zaplanowano kilka kryteriów włączania osób do udziału w badaniu. Kryteria te zostały wymienione w części poświęconej uczestnikom badania. W związku z tym w formularzu zgłoszeniowym zamieszczono dwa pytania dotyczące sytuacji rodzinnej osoby zgłaszającej się, a także pytanie dotyczące ewentualnej niepełnosprawności fizycznej oraz dotyczące aktualnego etapu edukacji. Odpowiedzi na te pytania stały się podstawą do podjęcia decyzji o zakwalifikowaniu lub niezakwalifikowaniu chętnych do udziału w badaniu. Wysłanie formularza nie było możliwe bez zaznaczenia dwóch niezbędnych zgód – świadomej i dobrowolnej zgody na udział w badaniu oraz świadomej i dobrowolnej zgody na przetwarzanie danych osobowych. Osoby niezakwalifikowane zostały o tym poinformowane mailowo. Powody podjęcia takiej decyzji wyjaśniono dokładnie i z zachowaniem zasad etycznych.

Jak zostało zaznaczone wyżej, badanie prowadzone było w wersji online za pośrednictwem strony internetowej wyposażonej we wszystkie niezbędne zabezpieczenia. Każdy uczestnik badania posiadał swoje indywidualne konto. Po zalogowaniu się do niego miał dostęp do kwestionariuszy, które wypełniał na każdym z trzech etapów. Dostęp do

[3] Strona internetowa w trakcie prowadzenia badań znajdowała się pod wskazanym adresem. Po zakończeniu trzeciego etapu badań, aby uniemożliwić dostęp do niej osobom postronnym, została wyłączona.

panelu administracyjnego strony i wyników badań w nim zgromadzonych posiadał wyłącznie kierownik projektu. Po zrealizowaniu trzeciego pomiaru dane kontaktowe osób uczestniczących w badaniu zostały w sposób trwały zniszczone. Zagregowane dane w trakcie prowadzenia analiz były przechowywane wyłącznie na osobistym komputerze kierownika projektu, a po ich zakończeniu skopiowane na specjalnie do tego przeznaczony nośnik danych, który został umieszczony w jego prywatnym sejfie. Dostęp do wyników surowych posiadał wyłącznie kierownik badań.

Dla uczestników badania przewidziano bony podarunkowe na zakupy w sklepie internetowym empik.com o wartości 20 zł, co miało stanowić zachętę do udziału w badaniach. Uczestnikami badania naukowego nie były osoby pozostające w stosunku zależności wobec osoby prowadzącej badania (badacza). Udział w badaniu był w pełni dobrowolny. Wszystkie osoby objęte projektem badawczym zostały przed przystąpieniem do badań poinformowane o ich celu i sposobie przeprowadzenia, a także o ryzyku związanym z udziałem w badaniu oraz o dobrowolności uczestnictwa i możliwości odstąpienia od udziału w nim w dowolnym czasie. Przekazano również informację, że włączone do badań zostaną jedynie te osoby, które przed przystąpieniem do badań wyraziły na to świadomą zgodę. Badacz, po uprzednim przekazaniu informacji o celu i zakresie przetwarzania danych, uzyskał również oświadczenia osób biorących udział w badaniu, w których wyrażone zostały ich zgody na przetwarzanie danych osobowych związanych z udziałem w badaniu.

Projekt badawczy uzyskał pozytywną opinię Komisji Etyki ds. Projektów Badawczych przy Instytucie Psychologii (obecnie Wydział Psychologii i Kognitywistyki) Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu w maju 2018 roku – Opinia nr 2/08/05,2018 (Załącznik nr 8).

4.6. Podsumowanie

Zaprojektowane badania miały charakter badań podstawowych, stanowiących oryginalny projekt nastawiony na zdobycie nowej wiedzy w zakresie istotnego obszaru funkcjonowania człowieka, jakim jest proces stawania się dorosłymi przez młode osoby, oraz jego uwarunkowań lokowanych w obszarze komunikacji rodzinnej. Podejmują one mało poznany w wymiarze psychologicznym problem rodzinnych uwarunkowań procesu osiągania dorosłości przez młode osoby. Szczególną uwagę poświęcono komunikacji rodzinnej jako istotnemu wymiarowi funkcjonowania rodziny. Przeprowadzone badania z jednej strony stanowią odpowiedź na potrzebę naukowego poszukiwania uwarunkowań przebiegu procesu

wkraczania w dorosłość, a z drugiej strony na potrzebę przyglądania się wkraczaniu w dorosłość, z uwzględnieniem otaczających i wpływających na młodych ludzi zmian społeczno-kulturowych oraz gospodarczych. Można uznać, że wypełniają one lukę związaną z niedostatkiem badań podłużnych dotyczących wkraczania młodych osób w dorosłość, w przeciwieństwie do opracowań będących efektem badań poprzecznych (porównanie grup osób wyróżnionych ze względu na wiek).

Badania zaprojektowano według reguł procedury korelacyjno-regresyjnej przy wykorzystaniu danych pochodzących z populacji tzw. ogólnej (nieklinicznej). Projektowane badania miały charakter podłużny (3 pomiary w odstępach półrocznych). Do ostatecznych analiz wzięto pod uwagę 354 osoby, które uczestniczyły we wszystkich trzech pomiarach i które spełniły kryteria włączenia do grupy, opisane w niniejszym rozdziale. Badania przeprowadzono w formie zdalnej, dokładając wszelkich starań, aby w sposób należyty zabezpieczyć zebrane dane. Na podstawie zaleceń Komisji Etyki ds. Projektów Badawczych przy Instytucie Psychologii (obecnie Wydział Psychologii i Kognitywistyki) Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu badania przeprowadzono, dbając o standardy etyczne i metodologiczne.

5. ANALIZA WYNIKÓW

5.1. Wprowadzenie

Analizy statystyczne przeprowadzono przy użyciu programu IBM SPSS Statistics 27.0 oraz IBM AMOS 24.0. W celu ustalenia zależności między zmiennymi ilościowymi przeprowadzono analizę korelacji *r* Pearsona, a dla zmiennych porządkowych – analizę korelacji rang Spearmana. W celu porównania dwóch grup pod względem zmiennych ilościowych/porządkowych przeprowadzono analizę testem *t*-Studenta dla prób niezależnych bądź testem *U* Manna Whitney'a. Gdy porównywanych grup było więcej niż dwie, przeprowadzono analizę testem *H* Kruskala Wallisa. W celu ustalenia różnic między pomiarami przeprowadzono analizę wariancji dla powtarzanych pomiarów bądź analizę testem rang Friedmana. W celu ustalenia różnic między pomiarami dla zmiennych kategorialnych wykonano analizę testem Q Cochrana.

Dla wyników ogólnych (stopnia realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości, poziomu poczucia gotowości do realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości, stopnia ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych, poziomu poczucia ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych) przeprowadzone zostało modelowanie latentnych krzywych rozwojowych oraz analiza regresji.

W celu wyróżnienia profilów osób badanych na podstawie stopnia realizacji poszczególnych ról i zadań społecznych dorosłości, poziomu poczucia gotowości do ich realizacji, stopnia uksztaltowania poszczególnych kompetencji psychicznych osób dorosłych oraz poziomu poczucia ich ukształtowania wykonano dwustopniową analizę skupień Następnie wyróżnione profile porównano ze sobą za pomocą testu χ^2 Pearsona pod względem wzorców komunikacji (pluralistyczny, opiekuńczy, nieustrukturalizowany, zgodny).

Jako poziom istotności we wszystkich analizach przyjęto $\alpha = 0{,}05$. Aby zapewnić jak największą czytelność i przejrzystość omawianych wyników, analizy zaprezentowano w podrozdziałach odpowiadających sformułowanym wcześniej grupom pytań badawczych: wkraczanie w dorosłość, komunikacja w rodzinie, komunikacja w rodzinie a wkraczanie młodych osób w dorosłość.

Statystyki opisowe wszystkich zmiennych zamieszczono w załączniku nr 9. W celu przetestowania rozkładu zmiennych ilościowych przeprowadzono analizę testem Kołmogorowa Smirnowa ($N > 100$). Analiza wykazała, że rozkłady wyników dla wszystkich

analizowanych zmiennych były odchylone od rozkładu normalnego, przy czym wartości skośności mieszczące się w przedziale od –2 do 2 wskazują, że odchylenie to nie było znaczące (George i Mallery, 2016). W związku z tym uzasadnione było, aby w przypadku wszystkich zmiennych mierzonych na skali ilościowej stosować w analizach testy parametryczne. Wartości skośności dla większości zmiennych przyjmują wartości ujemne, co wskazuje na to, że średnia wartość dla tych skal w próbie była niższa niż mediana. Oznacza to, że większość badanych uzyskała na tych skalach wyniki powyżej średniej w grupie.

5.2. Wkraczanie w dorosłość (weryfikacja hipotez z grupy pytań badawczych numer 1)

Analiza hipotezy 1a: ***Wraz z wiekiem młodych osób zwiększa się stopień realizacji ról i zadań społecznych dorosłości oraz poziom poczucia gotowości do ich realizacji*****.**

Pierwszym krokiem weryfikacji hipotezy było przeanalizowanie, jaki odsetek osób badanych realizuje poszczególne role i zadania społeczne dorosłości, biorąc pod uwagę każdy z trzech pomiarów. Wyniki przedstawione w tabeli 18 pozwalają stwierdzić, że w przypadku wszystkich zmiennych wraz z kolejnymi pomiarami odsetek ten się zwiększa. Wraz z wiekiem zmniejsza się liczba osób, które prowadzą wspólne z rodzicami gospodarstwo domowe, i jednocześnie zwiększa się liczba osób, które mają stałą pracę, utrzymują się finansowo bez pomocy rodziców oraz podejmują aktywność obywatelską. Nieznaczny wzrost odsetka osób badanych wraz z kolejnymi pomiarami możemy również odnotować w przypadku związku intymnego, rodzicielstwa oraz posiadania grupy przyjaciół.

Tabela 18
Realizacja ról i zadań społecznych dorosłości – dane z trzykrotnego pomiaru

Role i zadania społeczne dorosłości	19 lat		19,5 lat		20 lat	
	n	***%***	***n***	***%***	***n***	***%***
Prowadzenie oddzielnego gospodarstwa domowego						
Prowadzę wspólne gospodarstwo domowe z rodzicami	309	87,89	284	80,2	255	72,0
Prowadzę wspólne gospodarstwo domowe z żoną/mężem	0	0	1	0,3	2	0,6
Prowadzę wspólne gospodarstwo domowe z żoną/mężem oraz rodzicami	1	0,3	1	0,3	1	0,3
Prowadzę wspólne gospodarstwo domowe z partnerem/partnerką	10	2,8	16	4,5	20	5,6
Prowadzę wspólne gospodarstwo domowe z partnerem/partnerką oraz rodzicami	1	0,3	4	1,1	5	1,4
Prowadzę wspólne gospodarstwo domowe z przyjaciółmi	24	6,9	31	8,8	36	10,2

Role i zadania społeczne dorosłości	19 lat		19,5 lat		20 lat	
	n	*%*	*n*	*%*	*n*	*%*
Prowadzę samodzielne gospodarstwo domowe	9	2,5	17	4,8	35	9,9
Niezależność finansowa						
Utrzymuje się finansowo wyłącznie z pomocą rodziców	250	70,6	220	62,1	192	54,2
Utrzymuje się finansowo częściowo z pomocą rodziców	98	27,7	120	33,9	133	37,6
Utrzymuje się finansowo całkowicie bez pomocy rodziców	6	1,7	14	4,0	29	8,2
Stała praca						
Aktualnie nie pracuję	223	63,0	225	63,6	191	54,0
Aktualnie pracuję wyłącznie dorywczo	100	28,2	82	23,2	86	24,3
Aktualnie mam stałą pracę	24	6,8	43	12,1	66	18.6
Aktualnie mam stała prace oraz podejmuję prace dorywcze	7	2,0	4	1,1	11	3,1
Związek intymny						
Obecnie jestem w związku intymnym	216	61	219	61,9	219	61,9
Obecnie nie jestem w związku intymnym	138	39	135	38,1	135	38,1
Rodzicielstwo						
Posiadam dzieci	1	0,3	2	0,6	2	0.6
Nie posiadam dzieci	352	99.4	350	98,9	347	98,0
Jestem w ciąży/moja partnerka/żona jest w ciąży	1	0,3	2	0,6	5	1,4
Grupa przyjaciół						
Posiadam grupę przyjaciół, z którymi spędzam czas wolny	325	91,8	330	93,2	332	94,0
Nie posiadam grupy przyjaciół, z którymi spędzam czas wolny	29	8,2	24	6,8	22	6,0
Aktywność obywatelska						
Uczestniczę w wyborach, które odbywają się w naszym kraju	256	72,3	299	84,5	316	89,3
Interesuję się sprawami naszego kraju	248	70,1	279	78,8	298	84,2
Jestem członkiem wspólnoty/stowarzyszenia/związku zawodowego lub innej instytucji działającej na rzecz społeczeństwa.	72	20,3	85	24,0	97	27,4
Aktywnie popieram akcje społeczne/ruchy poprzez udział w demonstracjach/protestach lub w inny sposób	119	36,6	118	33,3	123	34,7

Źródło: opracowanie własne.

Podobne zestawienie wykonano dla poczucia gotowości do realizacji poszczególnych ról i zadań społecznych dorosłości, biorąc pod uwagę każdy z trzech pomiarów. W tabeli 19 porównano liczbę osób, która w każdym z trzech pomiarów oceniła, że czuje się w pełni gotowa do ich realizacji. Wyniki pokazują, że generalnie w przypadku większości zmiennych

wraz z wiekiem zwiększa się odsetek osób, które deklarują pełne poczucie gotowości do realizacji poszczególnych ról i zadań społecznych dorosłości. W przypadku poczucia gotowości do wejścia w związek intymny oraz poczucia gotowości do posiadania grupy przyjaciół początkowo odnotowujemy nieznaczny spadek pomiędzy pomiarem w wieku 19 lat i w wieku 19,5 lat, a następnie wzrost w pomiarze wykonanym w wieku 20 lat.

Tabela 19
Poczucie gotowości do realizacji ról i zadań społecznych dorosłości – dane z trzykrotnego pomiaru

Poczucia gotowości do realizacji ról i zadań społecznych dorosłości	19 lat		19,5 lat		20 lat	
	n	***%***	***n***	***%***	***n***	***%***
Poczucie gotowości do prowadzenia oddzielnego gospodarstwa domowego	35	9,9	58	16,4	73	20,6
Poczucie gotowości do niezależności finansowej	21	5,9	32	9,0	35	9,9
Poczucie gotowości do podjęcia stałej pracy	68	19,2	70	19,8	82	23,2
Poczucie gotowości do wejścia w związek intymny	144	40,7	122	33,9	127	35,9
Poczucie gotowości do rodzicielstwa	17	4,8	22	6,2	25	7,1
Poczucie gotowości do podjęcia aktywności obywatelskiej	70	19,8	89	25,1	122	34,5
Poczucie gotowości do posiadania grupy przyjaciół	247	69,8	202	57,1	219	61,9

Źródło: opracowanie własne.

Powyższe dane pokazują, że generalnie wraz z wiekiem młodych osób zwiększa się stopień realizacji poszczególnych ról i zadań społecznych dorosłości oraz poziom poczucia gotowości do ich realizacji. W związku z tym celem kolejnego etapu analiz było ustalenie, czy zmiany te są istotne statystycznie. Jednak w pierwszej kolejności wzięto pod uwagę różnice pomiędzy pomiarami dla wyników ogólnych – stopnia realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości oraz poziomu poczucia gotowości do realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości. W celu ustalenia owych różnic przeprowadzono analizę wariancji w schemacie wewnątrzgrupowym wraz z analizą *post hoc* testem porównań parami Bonferroniego. Okazało się, że stopień realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości wzrastał wraz z wiekiem ($p < 0{,}001$). Najniższą wartość przyjmował w wieku 19 lat, natomiast najwyższą dla pomiaru w wieku 20 lat. Poziom poczucia gotowości do realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości również wzrastał wraz z wiekiem osób badanych ($p \leq 0{,}002$). Wyniki przeprowadzonych analiz zamieszczono w tabeli 20 oraz na rysunku 2.

Tabela 20
Stopień realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości (wynik ogólny) oraz poziom poczucia gotowości do realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości (wynik ogólny) w zależności od wieku (ANOVA)

Wyniki ogólne	19 lat		19,5 lat		20 lat				
	M	*SD*	*M*	*SD*	*M*	*SD*	*F*	*p*	η^2
Stopień realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości	5,06[ac]	1,89	5,51[ab]	1,81	6,01[bc]	2,04	45,51	<0,001	0,12
Poziom poczucia gotowości do realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości	22,21[ac]	4,67	23,03[ab]	4,68	23,73[bc]	4,93	25,50	<0,001	0,07

[a] różnica istotna statystycznie pomiędzy pomiarem I i II, [b] różnica istotna statystycznie pomiędzy pomiarem II i III, [c] różnica istotna statystycznie pomiędzy pomiarem I i III.
Źródło: opracowanie własne.

Rysunek 2
Stopień realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości (wynik ogólny) oraz poziom poczucia gotowości do realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości (wynik ogólny) w zależności od wieku

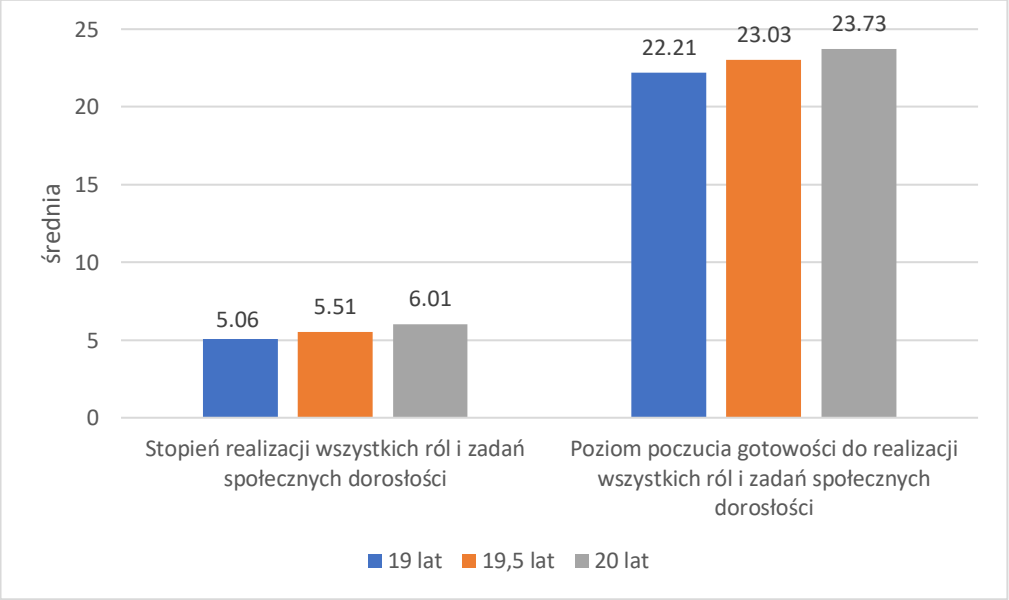

Aby ustalić różnice między pomiarami dla poszczególnych ról i zadań społecznych dorosłości oraz poziomu poczucia gotowości do ich realizacji, przeprowadzono analizę testem rang Friedmana wraz z analizą *post hoc* testem Dunn z korektą poziomu istotności Bonferroniego. Odnotowano istotne różnice w przypadku następujących ról i zadań społecznych dorosłości: prowadzenia oddzielnego gospodarstwa domowego, niezależności finansowej, stałej pracy i aktywności obywatelskiej. Różnice te wystąpiły głównie pomiędzy

pomiarem I (19 lat) i III (20 lat). Dla pozostałych ról oraz zadań społecznych dorosłości różnice pomiędzy pomiarami okazały się statystycznie nieistotne.

Szczegółowa analiza *post hoc* testem Dunn z korektą poziomu istotności Bonferroniego wykazała, że stopień prowadzenia oddzielnego gospodarstwa domowego był istotnie wyższy u osób badanych w wieku 20 lat niż w wieku 19 lat (p = 0,014). Niezależność finansowa plasowała się na wyższym poziomie u młodych ludzi w wieku 20 lat aniżeli w wieku 19 lat (p < 0,001). Wynik dla stałej pracy był istotnie wyższy dla osób badanych w wieku 20 lat aniżeli w wieku 19 lat (p = 0,003) bądź w wieku 19,5 lat (p = 0,008). Stopień realizacji aktywności obywatelskiej był wyższy wśród badanych w wieku 20 lat aniżeli, kiedy mieli oni 19 lat (p < 0,001). Wyniki analiz zamieszczono w tabeli 21 oraz na rysunku 3.

Tabela 21
Stopień realizacji poszczególnych ról i zadań społecznych dorosłości w zależności od wieku (test rang Friedmana)

Role i zadania społeczne dorosłości	19 lat			19,5 lat			20 lat					
	Średnia ranga	*Me*	*IQR*	Średnia ranga	*Me*	*IQR*	Średnia ranga	*Me*	*IQR*	χ^2	*p*	*W*
Prowadzenie oddzielnego gospodarstwa domowego	1,90[c]	0	0	1,99	0	0	2,11[c]	0	2	45,40	<0,001	0,06
Niezależność finansowa	1,85[c]	0	1	2,00	0	1	2,15[c]	0	1	53,29	<0,001	0,08
Stała praca	1,91[c]	0	1	1,93[b]	0	1	2,16[bc]	0	1	38,66	<0,001	0,06
Związek intymny	1,99	2	2	2,00	2	2	2,00	2	2	0,21	0,898	<0,01
Rodzicielstwo	1,99	0	0	2,00	0	0	2,01	0	0	5,25	0,072	0,01
Aktywność obywatelska	1,84[c]	1	1	2,01	1	0,5	2,16[c]	1	0,5	29,28	<0,001	0,04
Posiadanie grupy przyjaciół	2,00	2	0	2,02	2	0	1,98	2	0	3,26	0,196	0,01

[a] różnica istotna statystycznie pomiędzy pomiarem I i II, [b] różnica istotna statystycznie pomiędzy pomiarem II i III, [c] różnica istotna statystycznie pomiędzy pomiarem I i III.
Źródło: opracowanie własne.

Rysunek 3

Stopień realizacji poszczególnych ról i zadań społecznych dorosłości w zależności od wieku

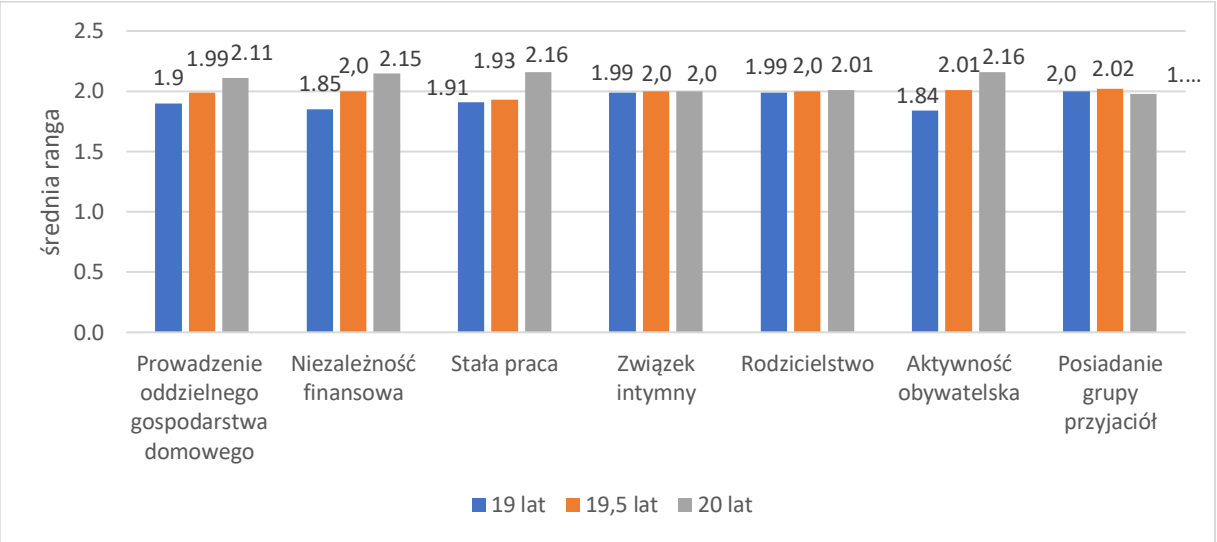

Biorąc pod uwagę poczucie gotowości do realizacji poszczególnych ról i zadań społecznych dorosłości istotne różnice pomiędzy pomiarami wystąpiły dla wszystkich zmiennych poza poczuciem gotowości do podjęcia stałej pracy oraz poczuciem gotowości do wejścia w związek intymny. Szczegółowa analiza wyników *post hoc* testem Dunn z korektą poziomu istotności Bonferroniego wykazała, że u osób badanych w wieku 20 lat poziom poczucia gotowości do prowadzenia oddzielnego gospodarstwa domowego ($p < 0{,}001$) był istotnie wyższy niż u osób badanych w wieku 19 lat. Pomiędzy pomiarem I i II oraz II i III nie wystąpiły różnice istotne statystycznie. Poziom poczucia gotowości do niezależności finansowej był również istotnie wyższy u młodych osób w wieku 20 lat aniżeli w wieku 19 lat ($p < 0{,}001$) i 19,5 lat ($p < 0{,}001$), a poziom poczucia gotowości do rodzicielstwa istotnie niższy kiedy mieli oni 19 lat aniżeli 19,5 lat ($p < 0{,}001$) czy 20 lat ($p < 0{,}001$). Poczucie gotowości do podjęcia aktywności obywatelskiej również wzrastało wraz z wiekiem – im starsze były osoby badane, tym wartość tej zmiennej była wyższa ($p \leq 0{,}004$). Z kolei poczucie gotowości do posiadania grupy przyjaciół plasowało się na wyższym poziomie u osób badanych w wieku 19 lat aniżeli w wieku 19,5 lat ($p = 0{,}022$). Wyniki zestawiono w tabeli 22 oraz na rysunku 4.

Tabela 22

Poziom poczucia gotowości do realizacji poszczególnych ról i zadań społecznych dorosłości w zależności od wieku (test rang Friedmana)

Poczucie gotowości do realizacji ról i zadań społecznych dorosłości	19 lat			19,5 lat			20 lat					
	Średnia ranga	*Me*	*IQR*	Średnia ranga	*Me*	*IQR*	Średnia ranga	*Me*	*IQR*	χ^2	*p*	*W*
Poczucie gotowości do prowadzenia oddzielnego gospodarstwa domowego	1,86[c]	3	2	1,98	3	2	2,16[c]	3	2	27,96	<0,001	0,04
Poczucie gotowości do niezależności finansowej	1,75[c]	2	2	2,05[b]	2	1	2,20[bc]	2	2	57,93	<0,001	0,08
Poczucie gotowości do podjęcia stałej pracy	1,94	3	2	2,03	3	2	2,03	3	2	3,03	0,220	<0,01
Poczucie gotowości do wejścia w związek intymny	2,04	4	2	1,94	4	2	2,02	4	1	3,49	0,174	0,01
Poczucie gotowości do rodzicielstwa	1,78[ac]	1,5	1	2,11[a]	2	2	2,11 [c]	2	2	45,60	<0,001	0,06
Poczucie gotowości do podjęcia aktywności obywatelskiej	1,69[ac]	4	1	2,03[ab]	4	2	2,27[bc]	4	1	95,84	<0,001	0,14
Poczucie gotowości do posiadania grupy przyjaciół	2,11[a]	5	1	1,91[a]	5	1	1,98	5	1	16,90	<0,001	0,02

[a] różnica istotna statystycznie pomiędzy pomiarem I i II, [b] różnica istotna statystycznie pomiędzy pomiarem II i III, [c] różnica istotna statystycznie pomiędzy pomiarem I i III.
Źródło: opracowanie własne.

Rysunek 4

Poziom poczucia gotowości do realizacji poszczególnych ról i zadań społecznych dorosłości w zależności od wieku

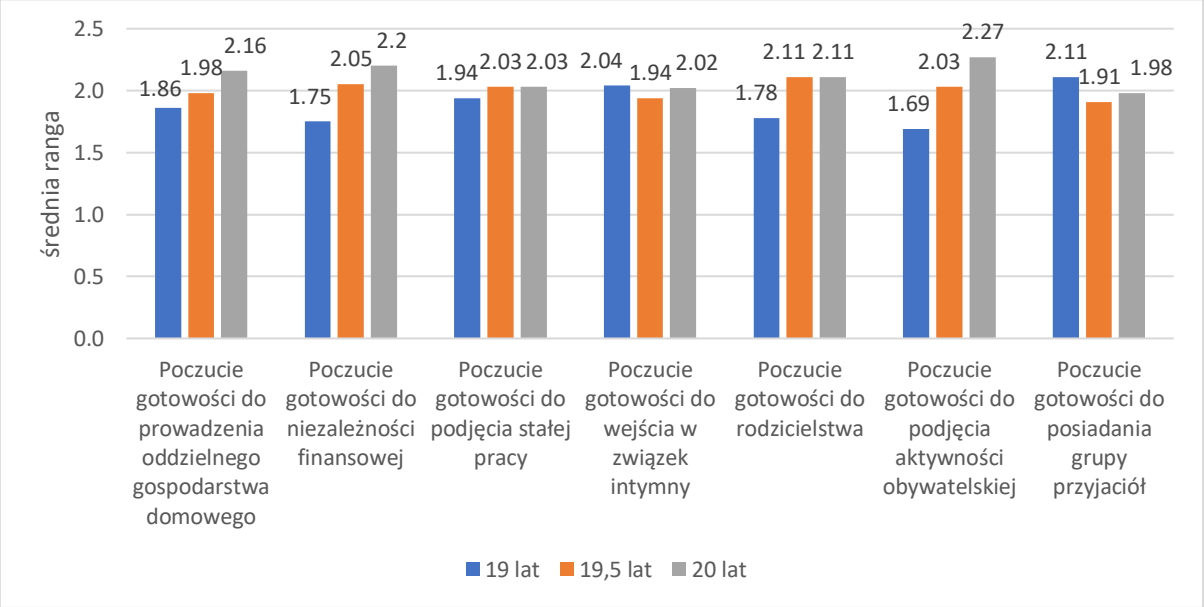

Biorąc pod uwagę wyniki ogólne – stopień realizacji wszystkich ról i zadań społecznych oraz poziom poczucia gotowości do realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości – przeprowadzono modelowanie latentnych krzywych rozwojowych (LGCM), które umożliwia opisanie przeciętnego „typowego" przebiegu zmiany oraz indywidualne zróżnicowanie tego przebiegu. LGCM obejmuje zatem dwa podejścia: skoncentrowane na zmiennych i koncentrowane na osobach, w celu oszacowania różnic międzyosobniczych w obserwowanych w czasie zmianach wewnątrzosobniczych. W związku z tym, oprócz zmian na poziomie grupy, LGCM uwzględnia też różnice indywidualne w poziomie początkowym i w przebiegu zmiany (Curran i Willoughby, 2003), co daje szersze spojrzenie na zachodzące zmiany.

W modelu LGCM powtarzane pomiary są wskaźnikami zmiennych latentnych, a zmienne latentne charakteryzują dwa aspekty zmian:

a) *Intercept* (stan początkowy) – stała krzywej wzrostu, która określa poziom wyjściowy mierzonej zmiennej.

b) *Slope* (wielkość zmiany) – wskazuje na wielkość zmian w jednostce czasu - w analizowanych modelach jest to odstęp 6 miesięcy.

W LGCM oszacowaniu podlegają następujące parametry (Duncan i Duncan, 2009):

– średnia i wariancja czynnika *intercept*,

– średnia i wariancja czynnika *slope*,

– kowariancje czynników *intercept* i *slope*,
– wariancje błędu dla każdego z powtarzanych pomiarów.

Na podstawie powyższych parametrów można ustalić odpowiedzi na poniższe pytania, które są kluczowe w badaniu zmiany:

1. Czy zachodzi zmiana danej właściwości/cechy na poziomie grupy? – na to wskazuje istotność średniej *slope*.
2. Czy istnieją różnice międzyosobnicze dla tej zmiany? – na to wskazuje istotność wariancji *slope*.
3. Czy istnieje międzyosobnicze zróżnicowanie w poziomie wyjściowym danej właściwości/cechy? – na to wskazuje istotność wariancji *intercept*.
4. Czy zachodzi związek pomiędzy zmianą a poziomem wyjściowym danej właściwości/cechy? – na to wskazuje istotność kowariancji *intercept* i *slope*.

Do estymacji parametrów zastosowano metodę największej wiarygodności (*maximum likelihood* – ML). Do oszacowania dopasowania modelu przyjęto następujące indeksy (Konarski, 2009):

a) Ogólny test dopasowania χ^2 – wystarczające dopasowanie modelu wskazuje wynik statystycznie nieistotny.
b) CFI – indeks względnego dopasowania – adekwatne dopasowanie przy wartościach $\geq 0{,}95$.
c) RMSEA – pierwiastek kwadratu błędu aproksymacji – zadowalający poziom dopasowania modelu dla wartości $< 0{,}8$.
d) SRMR – standaryzowany pierwiastek kwadratu błędu aproksymacji – zadowalający poziom dopasowania modelu dla wartości $< 0{,}8$.

Pierwszy model (Model 1) uwzględniał stopień realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości (wynik ogólny) w trzech pomiarach. Model ten był dobrze dopasowany do danych, na co wskazują wskaźniki dopasowania: $\chi^2 = 0{,}12$; $p = 0{,}724$; CFI = 1,000; RMSEA < 0,001; SRMR < 0,001. Na rysunku 5 zaprezentowano model wraz ze standaryzowanymi parametrami ścieżek.

Rysunek 5

LGCM dla stopnia realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości – wynik ogólny (Model 1)

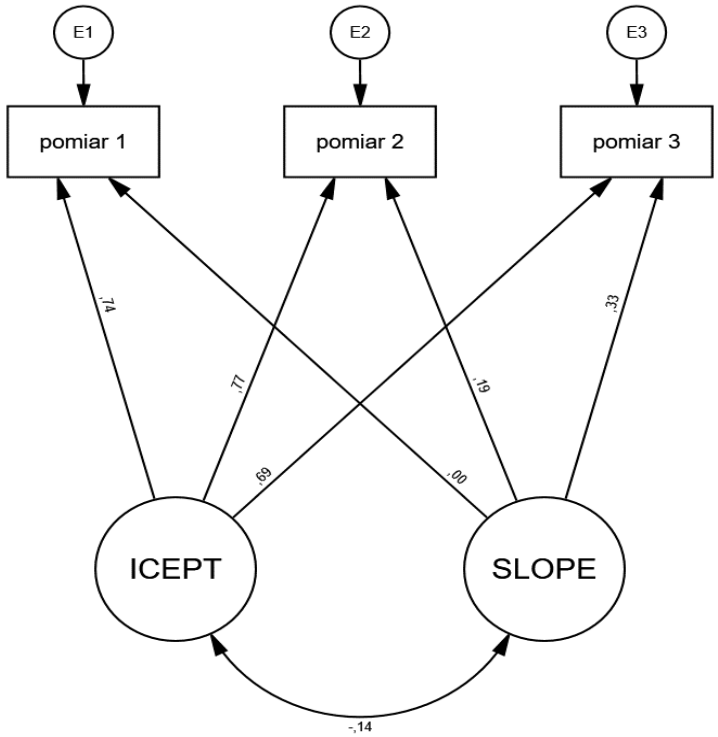

Przeprowadzona analiza wykazała istotną zmianę stopnia realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości na poziomie grupy (M = 0,94; SE = 0,11; p < 0,001). Oznacza to, że z kolejnym pomiarem stopień relizacji ról i zadań wzrastał średnio o 0,94 punktów i zmiana ta była statystycznie istotna. Nie wykazano istotnych różnic międzyosobniczych dla analizowanej zmiany (σ^2 = 0,46; SE = 0,64; p = 0,471), co oznacza, że osoby badane przejawiały zbliżoną dynamikę zmiany analizowanej zmiennej. Analiza wykazała istotną wariancję czynnika *intercept* (σ^2 = 1,96; SE = 0,32; p < 0,001), co oznacza, że osoby badane różniły się między sobą w zakresie stopnia realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości w pomiarze początkowym. Nieistotna okazała się kowariancja pomiędzy czynnikami, co oznacza, że wielkość zmiany była niezależna od wyjściowego poziomu analizowanej zmiennej (cov = –0,13; SE = 0,37; p = 0,726).

Drugi model (Model 2) uwzględniał poziom poczucia gotowości do realizacji ról i zadań społecznych dorosłości (wynik ogólny) w trzech pomiarach. Model ten również był dobrze dopasowany do danych, χ^2 = 0,13; p = 0,719; CFI = 1,000; RMSEA < 0,001; SRMR < 0,001. Na rysunku 6 zaprezentowano model wraz ze standaryzowanymi parametrami ścieżek.

Rysunek 6

LGCM dla poczucia gotowości do realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości – wynik ogólny (Model 2)

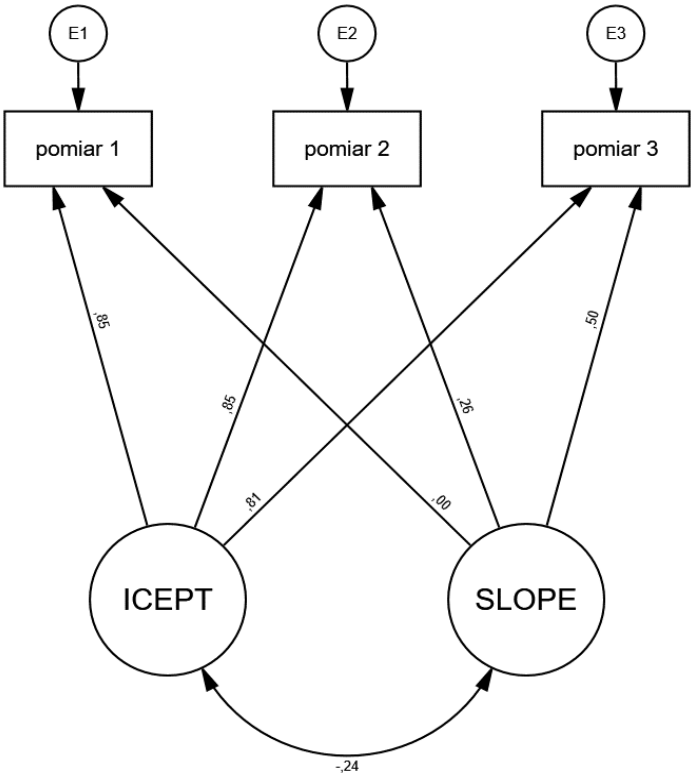

Analiza wykazała istotną zmianę poziomu poczucia gotowości do realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości na poziomie grupy (M = 1,53; SE = 0,23; p < 0,001), co wskazuje na to, że poziom poczucia gotowości do realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości wzrastał z kolejnym pomiarem średnio o 1,53 punktu. Nie wykazano istotnych różnic międzyosobniczych dla analizowanej zmiany (σ^2 = 6,08; SE = 3,29; p = 0,064), co oznacza to, że dynamika zmian dla analizowanej zmiennej była zbliżona w badanej grupie. Analiza wykazała istotną wariancję czynnika *intercept* (σ^2 = 15,79; SE = 1,95; p < 0,001), co oznacza, że osoby badane różniły się między sobą w zakresie poziomu poczucia gotowości do realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości w pomiarze początkowym. Nieistotna okazała się kowariancja pomiędzy czynnikami, co oznacza, że wielkość zmiany była niezależna od wyjściowego poziomu poczucia gotowości do realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości (*cov* = –2,30; SE = 1,94; p = 0,236). W tabeli 23 zaprezentowano zbiorcze podsumowanie analizowanych modeli.

Tabela 23
Oszacowane wartości czynników stanu początkowego (intercept) i wielkości zmiany (slope) dla analizowanych modeli

Model	Stan początkowy (*intercept*)				Wielkość zmiany (*slope*)				Kowariancja	
	M	***p***	σ^2	***p***	***M***	***p***	σ^2	***p***	***cov***	***p***
Model 1	5,05	<0,001	1,97	<0,001	0,94	<0,001	0,46	0,471	–0,13	0,726
Model 2	22,22	<0,001	15,79	<0,001	1,53	<0,001	6,08	0,064	2,30	0,236

Źródło: opracowanie własne.

Podsumowując, na podstawie otrzymanych wyników hipotezę 1a można uznać za potwierdzoną w sposób częściowy. Co prawda, analiza wariancji w schemacie wewnątrzgrupowym wykazała, że wraz z wiekiem młodych osób (na przestrzeni roku: od 19. roku życia do 20. roku życia) zwiększa się stopień realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości (wynik ogólny) oraz poziom poczucia gotowości do realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości (wynik ogólny). Analiza krzywych rozwojowych również wykazała istotną zmianę stopnia realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości oraz poziomu poczucia gotowości do realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości na poziomie grupy. Okazało się również, że osoby badane przejawiały zbliżoną dynamikę zmiany analizowanych zmiennych (wyników ogólnych), a różnice w stanie początkowym mierzonych zmiennych nie miały wpływu na wielkość zmiany. Jednak pomimo że generalnie w tym czasie zwiększa się także stopień realizacji większości poszczególnych ról i zadań społecznych dorosłości oraz poziom poczucia ich ukształtowania, to nie odnotowano zmian istotnych statystycznie pomiędzy pomiarami w zakresie związku intymnego, rodzicielstwa, posiadania grupy przyjaciół, poczucia gotowości do wejścia w związek intymny oraz poczucia gotowości do podjęcia stałej pracy.

Analiza hipotezy 1b: ***Wraz z wiekiem młodych osób zwiększa się stopień ukształtowania kompetencji psychicznych osób dorosłych oraz poziom poczucia ich ukształtowania*****.**

W pierwszym kroku weryfikacji hipotezy wykonano zestawienie stopnia ukształtowania poszczególnych kompetencji psychicznych osób dorosłych, biorąc pod uwagę każdy z trzech pomiarów. Na podstawie danych zebranych w tabeli 24 można wyciągnąć wniosek, że generalnie wraz z wiekiem osób badanych zwiększa się stopień ukształtowania większości psychicznych atrybutów dorosłości. W przypadku takich kompetencji psychicznych jak szacunek wobec innych osób i ich poglądów oraz zdolność budowania

relacji intymnych, początkowo odnotowano spadek pomiędzy pomiarem I i II, a następnie wzrost pomiędzy pomiarem II i III. Jednak poziom ukształtowania zdolność budowania relacji intymnych na przestrzeni roku (różnica pomiędzy pomiarem I i III) generalnie wzrósł.

Tabela 24
Kompetencje psychiczne osób dorosłych – dane z trzykrotnego pomiaru

Kompetencje psychiczne osób dorosłych	19 lat	19,5 lat	20 lat
	M	M	M
Odpowiedzialność za siebie i innych	14,29	15,86	16,18
Samodzielność w podejmowaniu decyzji i rozwiazywaniu problemów	28,13	28,15	28,96
Ukształtowany światopogląd	14,71	16,62	16,66
Sformułowanie planów życiowych	17,69	18,26	18,59
Stabilność emocjonalna	16,90	17,11	17,60
Rozwijanie zainteresowań	18,05	18,06	18,30
Szacunek wobec innych osób i ich poglądów	18,98	18,76	18,79
Zdolność budowania relacji intymnych	33,25	33,12	33,70

Źródło: opracowanie własne.

Podobne zestawienie zmian zachodzących wraz z wiekiem osób badanych wykonano dla poczucia ukształtowania poszczególnych kompetencji psychicznych osób dorosłych, porównując liczbę osób, które w każdym z trzech pomiarów oceniły, że w pełni je posiadają. Wyniki zebrane w tabeli 25 pokazują, że generalnie wraz z wiekiem (różnica pomiędzy pomiarami I i III) zwiększa się odsetek osób deklarujących pełne poczucie ukształtowania poszczególnych psychicznych atrybutów dorosłości. W przypadku niektórych z nich (np. poczucia ukształtowanego światopoglądu, poczucia sformułowania planów życiowych, poczucia stabilności emocjonalnej, poczucia rozwijania zainteresowań, poczucia szanowania innych osób i ich poglądów oraz poczucia zdolności budowania relacji intymnych) odnotowano nieznaczny spadek pomiędzy pomiarem I i II, a następnie wzrost w pomiarze III. Jednak biorąc pod uwagę różnice pomiędzy pomiarem I i III, okazuje się, że na przełomie roku generalnie nastąpił wzrost odsetka osób, które deklarują pełne poczucie ukształtowania poszczególnych kompetencji psychicznych osób dorosłych (z wyjątkiem poczucia rozwijania zainteresowań oraz poczucia szanowania innych osób i ich poglądów).

Tabela 25
Poczucie ukształtowania kompetencji psychicznych osób dorosłych – dane z trzykrotnego pomiaru

Poczucie ukształtowania kompetencji psychicznych osób dorosłych	19 lat		19,5 lat		20 lat	
	n	*%*	*n*	*%*	*n*	*%*
Poczucie odpowiedzialności za siebie i innych	98	27,7	101	28,5	117	33,1
Poczucie samodzielności w podejmowaniu decyzji i rozwiązywaniu problemów	93	26,3	117	33,1	112	31,6
Poczucie ukształtowanego światopoglądu	137	38,7	130	36,7	153	43,2

Poczucie ukształtowania kompetencji psychicznych osób dorosłych	19 lat		19,5 lat		20 lat	
	n	*%*	*n*	*%*	*n*	*%*
Poczucie sformułowania planów życiowych	102	28,8	98	27,7	121	34,2
Poczucie stabilności emocjonalnej	93	26,3	88	24,9	100	28,2
Poczucie rozwijania zainteresowań	142	40,1	118	33,3	135	38,1
Poczucie szanowania innych osób i ich poglądów	196	55,4	181	51,1	190	53,1
Poczucie zdolności budowania relacji intymnych	118	33,3	101	28,5	119	36,6

Źródło: opracowanie własne.

Powyższe dane pokazują, że generalnie wraz z wiekiem młodych osób zwiększa się stopień ukształtowania poszczególnych kompetencji psychicznych osób dorosłych oraz poziom poczucia ich ukształtowania. Zatem kolejnym krokiem było ustalenie, czy zachodzące zmiany są istotne statystycznie. Jednak w pierwszej kolejności pod uwagę wzięto różnice pomiędzy pomiarami dla wyników ogólnych – stopnia ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych oraz poziom poczucia ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych. W celu ustalenia owych różnic przeprowadzono analizę wariancji w schemacie wewnątrzgrupowym wraz z analizą *post hoc* testem porównań parami Bonferroniego. Okazało się, że stopień ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych wzrastał wraz z wiekiem *(p* ≤ 0,002) – najniższy występował u osób badanych w wieku 19 lat, natomiast najwyższy, kiedy mieli oni 20 lat. Z kolei poziom poczucia ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych w pomiarze III był istotnie wyższy niż w pomiarze I (p = 0,010) czy II (p = 0,013). Natomiast pomiędzy pomiarem I i II nie wystąpiły różnice istotne statystycznie. Wyniki przeprowadzonych analiz zamieszczono w tabeli 26 oraz na rysunku 7.

Tabela 26
Stopień ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych (wynik ogólny) oraz poziom poczucia ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych (wynik ogólny) w zależności od wieku (ANOVA)

Wyniki ogólne	19 lat		19,5 lat		20 lat				
	M	*SD*	*M*	*SD*	*M*	*SD*	*F*	*p*	η^2
Stopień ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych	162,02[ac]	16,90	165,94[ab]	17,45	168,81[bc]	18,71	30,04	<0,001	0,08
Poziom poczucia ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych	31,79[c]	5,07	31,96[b]	4,72	32,55[bc]	4,74	6,11	0,003	0,02

[a] różnica istotna statystycznie pomiędzy pomiarem I i II, [b] różnica istotna statystycznie pomiędzy pomiarem II i III, [c] różnica istotna statystycznie pomiędzy pomiarem I i III.
Źródło: opracowanie własne.

Rysunek 7

Stopień ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych (wynik ogólny) oraz poziom poczucia ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych (wynik ogólny) w zależności od wieku

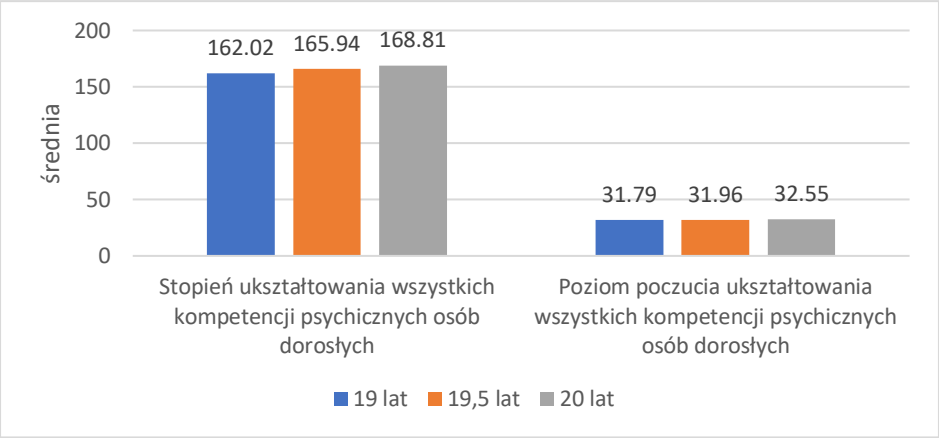

W celu ustalenia różnic między pomiarami dla poszczególnych kompetencji psychicznych osób dorosłych przeprowadzono analizę wariancji w schemacie wewnątrzgrupowym wraz z analizą *post hoc* testem porównań parami Bonferroniego, a dla poziomu poczucia ukształtowania poszczególnych kompetencji psychicznych osób dorosłych analizę testem Friedmana wraz z analizą *post hoc* testem Dunn z korektą poziomu istotności Bonferroniego.

Biorąc pod uwagę poszczególne psychiczne atrybuty dorosłości oceniane z perspektywy obiektywnej, istotne różnice pomiędzy pomiarami wystąpiły dla wszystkich kompetencji psychicznych, poza takimi jak: rozwijanie zainteresowań, szacunek wobec innych osób i ich poglądów oraz zdolność budowania relacji intymnych. Bez względu na wiek badani przejawiali zbliżony stopień ukształtowania tych kompetencji psychicznych. Dla pozostałych zmiennych różnice w zależności od wieku badanych okazały się statystycznie istotne. Chcąc ustalić charakter różnic między pomiarami, przeprowadzono analizę *post hoc* testem porównań parami Bonferroniego.

Analiza wykazała, że stopień ukształtowania odpowiedzialności za siebie i innych wzrastał wraz z wiekiem badanych – najniższy był u osób w wieku 19 lat i istotnie niższy niż w wieku 19,5 lat ($p < 0{,}001$) oraz 20 lat ($p < 0{,}001$). Ponadto stopień ukształtowania tej kompetencji psychicznej u osób badanych w wieku 19,5 lat (II pomiar) plasował się na niższym poziomie niż w wieku 20 lat (III pomiar) ($p = 0{,}037$). Dla samodzielności w podejmowaniu decyzji i rozwiązywaniu problemów analiza również wykazała istotne różnice między pomiarem dokonanym, kiedy badani mieli 20 lat a pomiarem wykonanym w wieku 19 lat ($p = 0{,}002$) oraz 19,5 lat ($p = 0{,}004$). Stopień ukształtowania tej kompetencji

był istotnie statystycznie wyższy u osób badanych w pomiarze III (w wieku 20 lat) aniżeli we wcześniejszych pomiarach. Natomiast nie odnotowano różnic istotnych statystycznie między pomiarem I i II (p = 1,000).

Stopień ukształtowanego światopoglądu u osób badanych w wieku 19 lat plasował się na istotnie niższym poziomie, niż kiedy byli oni w wieku 19,5 lat (p < 0,001) czy 20 lat (p < 0,001). Natomiast różnice między pomiarem wykonanym w wieku 19,5 lat oraz 20 lat okazały się nieistotne statystycznie (p = 1,000). Z kolei u młodych osób w wieku 19 lat sformułowanie planów życiowych było w sposób istotny statystycznie w mniejszym stopniu ukształtowane niż w wieku 19,5 lat (p = 0,018) oraz 20 lat (p < 0,001). Nie odnotowano natomiast różnic między pomiarem II i III (p = 0,161). Najniższy stopień stabilności emocjonalnej odnotowano u osób badanych w wieku 19 lat i był on istotnie niższy, niż kiedy byli oni w wieku 20 lat (p = 0,001), ale nie różnił się istotnie od stopnia stabilności emocjonalnej przejawianej przez osoby badane w wieku 19,5 lat (p = 0,747). Poziom stabilności emocjonalnej u młodych osób w wieku 20 lat był istotnie wyższy, niż kiedy byli oni w wieku 19,5 lat (p = 0,013). Wyniki przeprowadzonych analiz zaprezentowano w tabeli 27 oraz na rysunku 8.

Tabela 27
Stopień ukształtowania poszczególnych kompetencji psychicznych osób dorosłych w zależności od wieku (ANOVA)

Kompetencje psychiczne osób dorosłych	19 lat		19,5 lat		20 lat				
	M	***SD***	***M***	***SD***	***M***	***SD***	***F***	***p***	η^2
Odpowiedzialność za siebie i innych	14,29[ac]	1,85	15,86[ab]	2,24	16,18[bc]	2,38	114,65	<0,001	0,25
Samodzielność w podejmowaniu decyzji i rozwiązywaniu problemów	28,13[c]	4,67	28,15[b]	5,28	28,96[bc]	5,55	7,87	<0,001	0,02
Ukształtowany światopogląd	14,71[ac]	2,09	16,62[a]	2,04	16,66[c]	2,30	141,75	<0,001	0,29
Sformułowanie planów życiowych	17,69[ac]	4,25	18,26[a]	4,41	18,59[c]	4,60	10,52	<0,001	0,03
Stabilność emocjonalna	16,90[c]	4,38	17,11[b]	4,53	17,61[bc]	4,48	8,20	<0,001	0,02
Rozwijanie zainteresowań	18,05	2,34	18,06	2,34	18,30	2,43	2,84	0,059	0,01
Szacunek wobec innych osób i ich poglądów	18,98	2,17	18,76	2,06	18,79	2,09	1,92	0,148	0,01
Zdolność budowania relacji intymnych	33,26	6,12	33,12	6,35	33,70	6,19	1,87	0,157	0,01

[a] różnica istotna statystycznie pomiędzy pomiarem I i II, [b] różnica istotna statystycznie pomiędzy pomiarem II i III, [c] różnica istotna statystycznie pomiędzy pomiarem I i III.
Źródło: opracowanie własne.

Rysunek 8

Stopień ukształtowania poszczególnych kompetencji psychicznych osób dorosłych w zależności od wieku

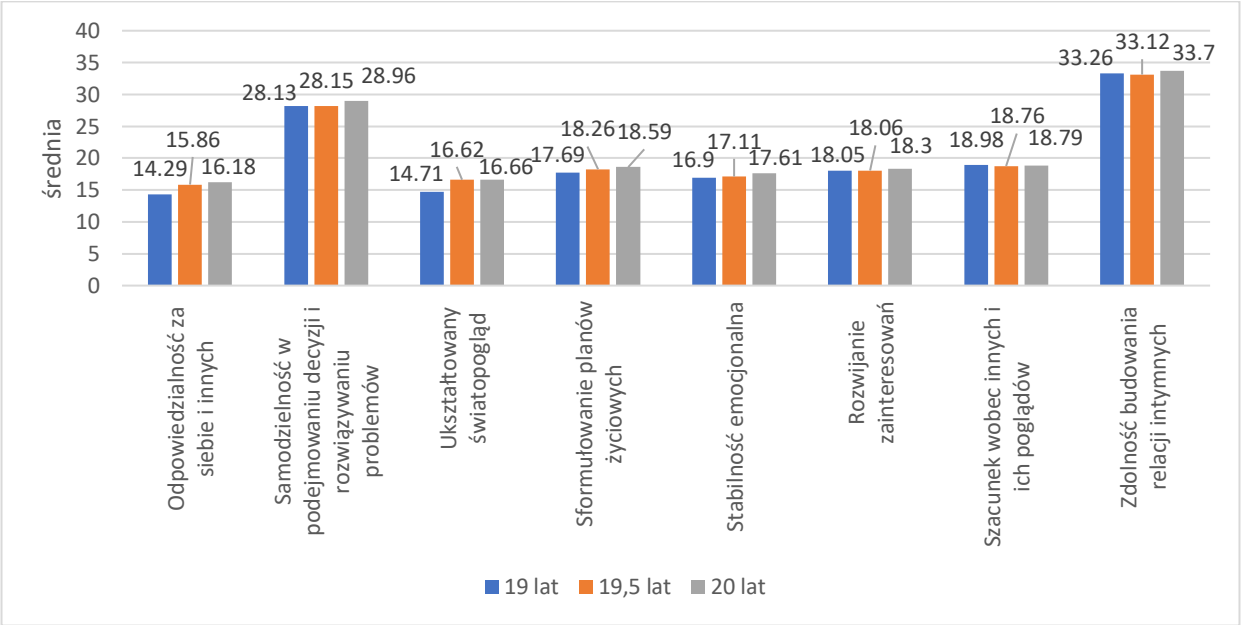

Dla poziomu poczucia ukształtowania poszczególnych kompetencji psychicznych osób dorosłych różnice pomiędzy pomiarami odnotowano dla wszystkich zmiennych poza poczuciem stabilności emocjonalnej, poczuciem rozwijania zainteresowań oraz poczuciem szanowania innych osób i ich poglądów. Dla pozostałych zmiennych różnice między pomiarami okazały się istotne statystycznie. W celu ustalenia charakteru różnic pomiędzy pomiarami przeprowadzono dodatkową analizę *post hoc* testem Dunn z korektą poziomu istotności Bonferroniego.

Szczegółowa analiza wyników wykazała, że poziom poczucia samodzielności w podejmowaniu decyzji i rozwiązywaniu problemów znajdował się na istotnie niższym poziomie w pomiarze I niż w pomiarze II (p = 0,048) i pomiarze III (p = 0,019), natomiast różnice między pomiarem II i III okazały się nieistotne statystycznie (p = 1,000). Po uwzględnieniu korekty poziomu istotności Bonferroniego różnice między pomiarami w zakresie poczucia odpowiedzialności za siebie i innych, poczucia ukształtowanego światopoglądu, poczucia sformułowania planów życiowych oraz poczucia zdolności budowania związków intymnych okazały się nieistotne statystycznie. Wyniki analiz zaprezentowano w tabeli 28 oraz na rysunku 9.

Tabela 28

Poziom poczucia ukształtowania poszczególnych kompetencji psychicznych osób dorosłych w zależności od wieku (test rang Friedmana)

Poczucie ukształtowania kompetencji psychicznych osób dorosłych	19 lat			19,5 lat			20 lat					
	Średnia ranga	*Me*	*IQR*	Średnia ranga	*Me*	*IQR*	Średnia ranga	*Me*	*IQR*	χ^2	*p*	*W*
Poczucie odpowiedzialności za siebie i innych	1,94	4	1	1,99	4	1	2,07	4	1	7,04	0,030	0,01
Poczucie samodzielności w podejmowaniu decyzji i rozwiązywaniu problemów	1,87[ac]	4	2	2,05[a]	4	1	2,08[c]	4	1	14,91	0,001	0,02
Poczucie ukształtowanego światopoglądu	1,94	4	1	1,97	4	1	2,09	4	1	7,98	0,019	0,01
Poczucie sformułowania planów życiowych	1,96	4	2	1,95	4	2	2,09	4	2	7,98	0,019	0,01
Poczucie stabilności emocjonalnej	1,96	4	2	1,97	4	1,25	2,07	4	2	4,49	0,106	0,01
Poczucie rozwijania zainteresowań	2,03	4	1	1,96	4	1	2,01	4	1	2,06	0,356	<0,01
Poczucie szanowania innych osób i ich poglądów	2,00	5	1	1,98	5	1	2,03	5	1	0,86	0,651	<0,01
Poczucie zdolności budowania związków intymnych	1,97	4	2	1,94	4	2	2,08	4	2	7,07	0,029	0,01

[a] różnica istotna statystycznie pomiędzy pomiarem I i II, [b] różnica istotna statystycznie pomiędzy pomiarem II i III, [c] różnica istotna statystycznie pomiędzy pomiarem I i III.
Źródło: opracowanie własne.

Rysunek 9

Poziom poczucia ukształtowania poszczególnych kompetencji psychicznych osób dorosłych w zależności od wieku

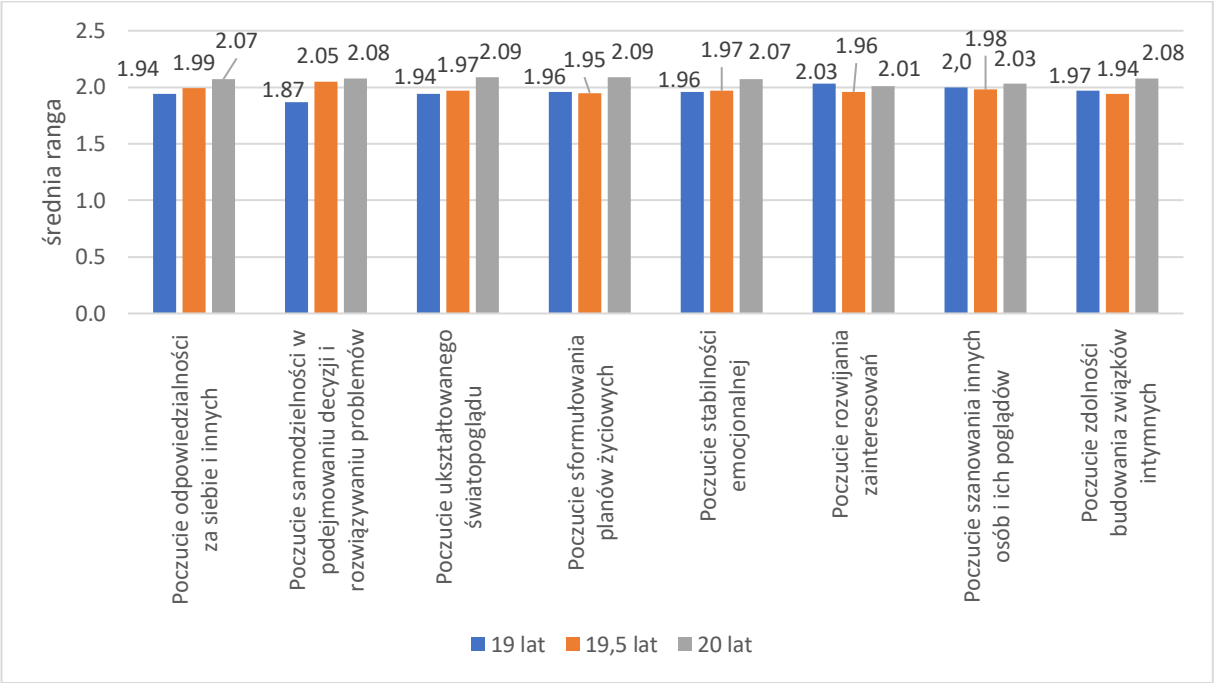

Biorąc pod uwagę wyniki ogólne – stopień ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych oraz poziom poczucia ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych – przeprowadzono modelowanie latentnych krzywych rozwojowych (LGCM) zgodnie z założeniami opisanymi podczas analizy hipotezy 1a.

Pierwszy model (Model 1) uwzględniał stopień ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych (wynik ogólny) w trzech pomiarach. Model ten był dobrze dopasowany do danych, na co wskazuja wskaźniki dopasowania: $\chi^2 = 0{,}66$; $p = 0{,}416$; CFI = 1,000; RMSEA < 0,001; SRMR < 0,001. Na rysunku 10 zaprezentowano model wraz ze standaryzowanymi parametrami ścieżek.

Rysunek 10

LGCM dla stopnia ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych – wynik ogólny (Model 1)

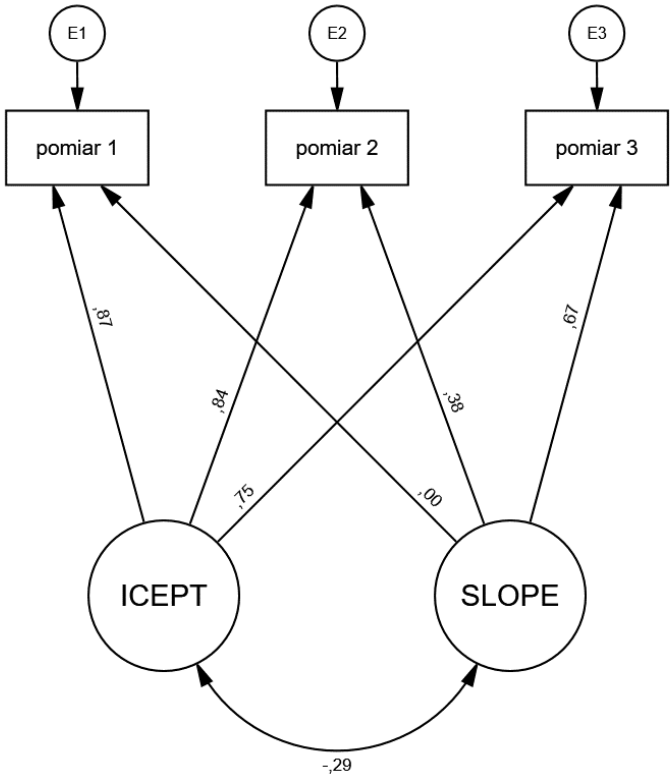

Przeprowadzona analiza wykazała istotną zmianę stopnia ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych na poziomie grupy (M = 6,87; SE = 0,99; p < 0,001). Oznacza to, że z kolejnym pomiarem stopień ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych wzrastał średnio o 6,87 punkta i zmiana ta była statystycznie istotna. Wykazano również istotne różnice międzyosobnicze dla analizowanej zmiany (σ^2 = 172,85; SE = 48,83; p < 0,001), co świadczy o tym, że osoby badane charakteryzowały się zróżnicowaną dynamiką zmiany analizowanej zmiennej. Analiza wykazała również istotną wariancję czynnika *intercept* (σ^2 = 216,09; SE = 26,86; p < 0,001), co oznacza, że osoby badane różniły się między sobą stopniem ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych w pomiarze początkowym. Nieistotna natomiast okazała się kowariancja pomiędzy czynnikami, co oznacza, że wielkość zmiany była niezależna od wyjściowego poziomu stopnia ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych (cov = –56,15; SE = 28,83; p = 0,051).

Drugi model (Model 2) uwzględniał analizę poziomu poczucia ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych (wynik ogólny) w trzech pomiarach. Model ten był dobrze dopasowany do danych, na co wskazuja wskaźniki dopasowania: χ^2

1,51; p = 0,220; CFI = 0,999; RMSEA = 0,038; SRMR = 0,001. Na rysunku 11 zaprezentowano model wraz ze standaryzowanymi parametrami ścieżek.

Rysunek 11
LGCM dla poczucia ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych – wynik ogólny (Model 2)

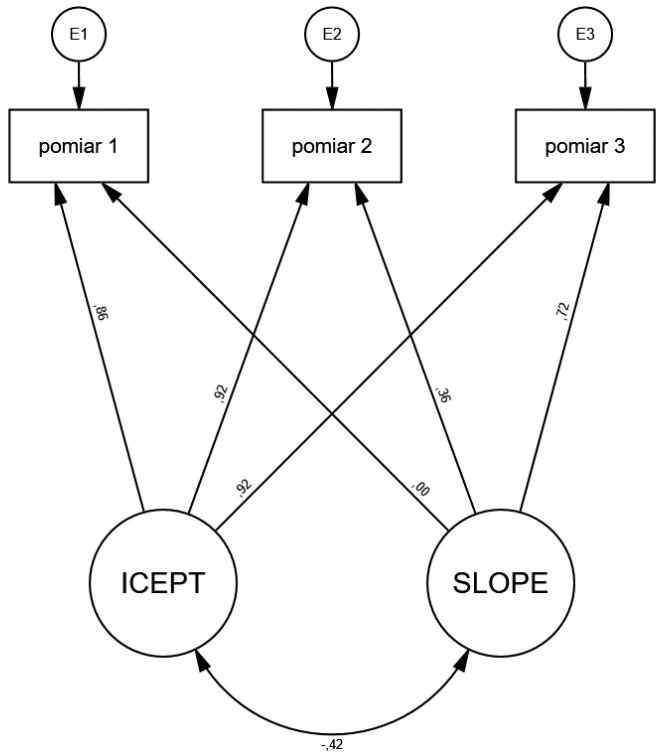

Analiza wykazała istotną zmianę poziomu poczucia ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych na poziomie grupy (M = 0,77; SE = 0,25; p = 0,002), co wskazuje na to, że wraz z kolejnym pomiarem poziom poczucia ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych wzrastał średnio o 0,77 punkta. Wariancja dla czynnika *slope* również okazała się statystycznie istotna (σ^2 = 11,59; SE = 3,32; p < 0,001), co oznacza istotne różnice międzyosbnicze dla analizowanej zmiany. Świadczy to o tym, że osoby badane charakteryzują się zróżnicowaną dynamiką zmiany analizowanej zmiennej. Istotna okazała się również wariancja czynnika *intercept* (σ^2 = 18,93; SE = 2,15; p < 0,001), co oznacza, że osoby badane różniły się między sobą w pomiarze początkowym poziomem poczucia ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych. Istotna także okazała się kowariancja pomiędzy czynnikami *intercept* i *slope* (*cov* = –6,29; SE = 2,04; p = 0,002). Kowariancja ta była ujemna, co oznacza, że tym większy był wzrost, im niższy był wyjściowy poziom poczucia ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych. W tabeli 29 zaprezentowano zbiorcze podsumowanie analizowanych modeli.

Tabela 29
Oszacowane wartości czynników stanu początkowego (intercept) i wielkości zmiany (slope) dla analizowanych modeli

Model	Stan początkowy (*intercept*)				Wielkość zmiany (*slope*)				Kowariancja	
	M	***p***	σ^2	***p***	***M***	***p***	σ^2	***p***	***cov***	***p***
Model 1	162,14	<0,001	216,09	<0,001	6,87	<0,001	172,85	<0,001	-56,15	0,051
Model 2	31,172	<0,001	18,93	<0,001	0,77	0,002	11,59	<0,001	-6,29	0,002

Źródło: opracowanie własne.

Podsumowując, na podstawie otrzymanych wyników hipotezę 1b można uznać za potwierdzoną w sposób częściowy. Co prawda analiza wariancji w schemacie wewnątrzgrupowym wykazała, że wraz z wiekiem młodych osób (na przestrzeni roku: od 19. roku życia do 20. roku życia) zwiększa się stopień ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych (wynik ogólny) oraz poziom poczucia ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych (wynik ogólny). Analiza krzywych rozwojowych również wykazała istotną zmianę stopnia ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych oraz poziomu poczucia ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych na poziomie grupy. Okazało się jendak, że osoby badane charakteryzowały się zróżnicowaną dynamiką zmiany analizowanych zmiennych (wyniki ogólne) oraz różniły się między sobą w pomiarze początkowym stopniem ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych i poziomem poczucia ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych. Wielkość zmiany była niezależna od wyjściowego poziomu stopnia ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych, ale zależna (ujemna) w przypadku poziomu poczucia ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych. Ponadto pomimo tego, że generalnie na przestrzeni roku zwiększa się także stopień ukształtowania większości poszczególnych kompetencji psychicznych osób dorosłych, to zmiany istotne statystycznie pomiędzy pomiarami odnotowano jedynie w poziomie poczucia samodzielności w podejmowaniu decyzji i rozwiazywaniu problemów.

Analiza hipotezy 1c: ***Kobiety i mężczyźni różnią się stopniem realizacji ról i zadań społecznych dorosłości oraz poziomem poczucia gotowości do ich realizacji. Kobiety w porównaniu z mężczyznami przejawiają wyższy stopień realizacji ról i zadań społecznych dorosłości oraz poziom poczucia gotowości do ich realizacji.***

W pierwszym kroku porównano kobiety i mężczyzn pod względem wyników ogólnych – stopnia realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości oraz poziomu poczucia gotowości do realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości. Analizy testem t-Studenta dla prób niezależnych pokazały, że badani mężczyźni przejawiali niższy niż kobiety poziom poczucia gotowości do realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości w pomiarze II i III. Nie odnotowano natomiast istotnych statystycznie różnic międzypłciowych w zakresie stopnia realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości we wszystkich trzech pomiarach. Szczegółowe wyniki analiz zamieszczono w tabeli 30.

Tabela 30
Porównanie kobiet i mężczyzn pod względem wyników ogólnych: stopnia realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości oraz poziomu poczucia gotowości do realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości (test t-Studenta dla prób niezależnych)

Wyniki ogólne w każdym z trzech pomiarów:	Kobieta (n = 192)		Mężczyzna (n = 162)				95% *CI*		
	M	***SD***	***M***	***SD***	***t***	***p***	***LL***	***UL***	***d* Cohena**
Pomiar I									
Stopień realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości	4,99	2,05	5,14	1,68	–0,73	0,468	–0,53	0,25	0,08
Poziom poczucia gotowości do realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości	**22,63**	4,76	**21,71**	4,52	1,84	0,066	–0,06	1,89	0,20
Pomiar II									
Stopień realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości	5,46	2,07	5,57	1,45	–0,56	0,579	–0,48	0,27	0,06
Poziom poczucia gotowości do realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości	**23,52**	4,77	**22,46**	4,53	2,13	0,034	0,08	2,04	0,23
Pomiar III									
Stopień realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości	5,99	2,27	6,02	1,73	–0,14	0,888	–0,45	0,39	0,01
Poziom poczucia gotowości do realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości	**24,40**	5,19	**22,95**	4,48	2,78	0,006	0,42	2,47	0,30

Adnotacja: wytłuszczeniem zaznaczono różnice istotne statystycznie.
Źródło: opracowanie własne.

W celu porównania kobiet i mężczyzn pod względem stopnia realizacji poszczególnych ról i zadań społecznych dorosłości oraz poziomu poczucia gotowości do ich realizacji przeprowadzono analizy testem *U* Manna-Whitney'a.

Porównując przedstawicieli obu płci pod względem stopnia realizacji poszczególnych ról i zadań społecznych dorosłości (tabela 31), okazało się, że mężczyźni przejawiali wyższy

niż kobiety stopień realizacji związków intymnych we wszystkich trzech pomiarach, aktywności obywatelskiej w pomiarze II i III, posiadania grupy przyjaciół w pomiarze II oraz rodzicielstwa w pomiarze III. Kobiety natomiast przejawiały wyższy niż mężczyźni stopień prowadzenia oddzielnego gospodarstwa domowego w pomiarach II i III oraz niezależności finansowej i stałej pracy w pomiarze III.

Tabela 31
Porównanie kobiet i mężczyzn pod względem stopnia realizacji poszczególnych ról i zadań społecznych dorosłości (test U Manna-Whitney'a)

Role i zadania społeczne dorosłości w każdym z trzech pomiarów	kobieta (n = 192)			mężczyzna (n = 162)					
	Średnia ranga	*Mdn*	*IQR*	Średnia ranga	*Mdn*	*IQR*	*Z*	*p*	*r*
Pomiar I									
Prowadzenie oddzielnego gospodarstwa domowego	180,89	0,00	0,00	173,48	0,00	0,00	–1,20	0,230	0,06
Niezależność finansowa	183,68	0,00	1,00	170,18	0,00	1,00	–1,56	0,118	0,08
Stała praca	185,43	0,00	1,00	168,10	0,00	1,00	–1,86	0,063	0,10
Związek intymny	**164,45**	2,00	2,00	**192,96**	2,00	2,00	–3,09	0,002	0,16
Rodzicielstwo	177,42	0,00	0,00	177,59	0,00	0,00	–0,12	0,904	0,01
Aktywność obywatelska	170,41	1,00	1,00	185,91	1,00	1,00	–1,47	0,142	0,08
Posiadanie grupy przyjaciół	177,25	2,00	0,00	177,80	2,00	0,00	–0,11	0,916	0,01
Pomiar II									
Prowadzenie oddzielnego gospodarstwa domowego	**191,09**	0,00	2,00	**161,39**	0,00	0,00	–4,06	<0,001	0,22
Niezależność finansowa	184,47	0,00	1,00	169,23	0,00	1,00	–1,64	0,100	0,09
Stała praca	182,96	0,00	1,00	171,03	0,00	1,00	–1,28	0,201	0,07
Związek intymny	**165,72**	2,00	2,00	**191,46**	2,00	2,00	–2,80	0,005	0,15
Rodzicielstwo	176,83	0,00	0,00	176,10	0,00	0,00	–0,42	0,672	0,02
Aktywność obywatelska	**161,63**	1,00	1,00	**196,31**	1,00	0,50	–3,35	0,001	0,18
Posiadanie grupy przyjaciół	**171,98**	2,00	0,00	**184,04**	2,00	0,00	–2,54	0,011	0,13
Pomiar III									
Prowadzenie oddzielnego gospodarstwa domowego	**187,23**	0,00	2,00	**165,96**	0,00	0,00	–2,56	0,011	0,14
Niezależność finansowa	**187,89**	1,00	1,00	**165,19**	0,00	1,00	–2,34	0,019	0,12
Stała praca	**188,98**	1,00	1,00	**163,90**	0,00	1,00	–2,54	0,011	0,13
Związek intymny	**164,80**	2,00	2,00	**192,56**	2,00	2,00	–3,02	0,003	0,16
Rodzicielstwo	**174,92**	0,00	0,00	**180,56**	0,00	0,00	–2,14	0,032	0,11
Aktywność obywatelska	**167,07**	1,00	0,50	**189,86**	1,00	0,50	–2,20	0,028	0,12
Posiadanie grupy przyjaciół	173,30	2,00	0,00	182,48	2,00	0,00	–1,65	0,099	0,09

Adnotacja: wytłuszczeniem zaznaczono różnice istotne statystycznie.
Źródło: opracowanie własne.

Biorąc pod uwagę poczucie gotowości do realizacji poszczególnych ról i zadań społecznych dorosłości (tabela 32), okazało się, że kobiety uzyskiwały wyższe niż mężczyźni

wyniki dla poziomu poczucia gotowości do prowadzenia oddzielnego gospodarstwa domowego w pomiarze I, II i III, poczucia gotowości do podjęcia stałej pracy we wszystkich trzech pomiarach oraz poczucia gotowości do posiadania grupy przyjaciół w pomiarze II.

Tabela 32
Porównanie kobiet i mężczyzn pod względem poziomu poczucia gotowości do realizacji poszczególnych ról i zadań społecznych dorosłości (test U Manna-Whitney'a)

Poczucie gotowości do realizacji ról i zadań społecznych dorosłości w każdym z trzech pomiarów	Kobieta (n = 192)			Mężczyzna (n = 162)					
	Średnia ranga	*Mdn*	*IQR*	Średnia ranga	*Mdn*	*IQR*	*Z*	*p*	*r*
Pomiar I									
Poczucie gotowości do prowadzenia oddzielnego gospodarstwa domowego	**195,74**	3,00	2,00	**155,88**	3,00	2,00	–3,76	<0,001	0,27
Poczucie gotowości do niezależności finansowej	184,39	2,00	2,00	169,33	2,00	2,00	–1,43	0,152	0,10
Poczucie gotowości do podjęcia stałej pracy	**194,51**	3,00	2,00	**157,34**	3,00	2,00	–3,48	0,001	0,25
Poczucie gotowości do wejścia w związek intymny	176,59	4,00	2,00	178,58	4,00	1,00	–0,19	0,847	0,01
Poczucie gotowości do rodzicielstwa	174,51	1,00	1,75	181,05	2,00	1,00	–0,65	0,517	0,05
Poczucie gotowości do podjęcia aktywności obywatelskiej	175,39	3,50	1,00	180,00	4,00	1,00	–0,44	0,662	0,03
Poczucie gotowości do posiadania grupy przyjaciół	183,17	5,00	1,00	170,77	5,00	1,00	–1,41	0,158	0,07
Pomiar II									
Poczucie gotowości do prowadzenia oddzielnego gospodarstwa domowego	**197,29**	4,00	2,00	**154,05**	2,00	2,00	–4,08	<0,001	0,22
Poczucie gotowości do niezależności finansowej	178,50	2,00	3,00	176,31	2,00	1,00	–0,21	0,837	0,01
Poczucie gotowości do podjęcia stałej pracy	**195,44**	3,00	2,00	**156,24**	3,00	2,00	–3,68	<0,001	0,20
Poczucie gotowości do wejścia w związek intymny	181,45	4,00	2,00	172,82	4,00	1,00	–0,83	0,406	0,04
Poczucie gotowości do rodzicielstwa	168,70	2,00	2,00	187,93	2,00	2,00	–1,84	0,066	0,10
Poczucie gotowości do podjęcia aktywności obywatelskiej	177,47	4,00	2,00	177,54	4,00	1,00	–0,01	0,995	0,00
Poczucie gotowości do posiadania grupy przyjaciół	**190,19**	5,00	1,00	**162,46**	4,00	1,00	–2,89	0,004	0,21
Pomiar III									
Poczucie gotowości do prowadzenia oddzielnego gospodarstwa domowego	**204,46**	4,00	2,00	**145,55**	2,00	2,00	–5,54	<0,001	0,29
Poczucie gotowości do niezależności finansowej	180,88	3,00	2,00	173,50	2,00	2,00	–0,70	0,485	0,04
Poczucie gotowości do podjęcia stałej pracy	**192,93**	4,00	3,00	**159,21**	3,00	2,00	–3,16	0,002	0,17
Poczucie gotowości do wejścia w związek intymny	185,65	4,00	1,75	167,85	4,00	1,00	–1,74	0,083	0,09
Poczucie gotowości do rodzicielstwa	174,15	2,00	2,00	181,47	2,00	2,00	–0,70	0,486	0,04
Poczucie gotowości do podjęcia aktywności obywatelskiej	177,78	4,00	2,00	177,16	4,00	1,00	–0,06	0,952	0,00
Poczucie gotowości do posiadania grupy przyjaciół	183,11	5,00	1,00	170,85	5,00	1,00	–1,31	0,192	0,07

Adnotacja: wytłuszczeniem zaznaczono różnice istotne statystycznie.
Źródło: opracowanie własne.

Podsumowując, na podstawie otrzymanych wyników hipotezę 1c można uznać za potwierdzoną w sposób częściowy. Co prawda kobiety i mężczyźni różnią się poziomem poczucia gotowości do realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości (wynik ogólny) - zgodnie z przypuszczeniami to mężczyźni przejawiali niższy niż kobiety poziom tej zmiennej. Jednak nie odnotowano istotnych statystycznie różnic międzypłciowych w zakresie stopnia realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości (wynik ogólny). Ponadto, jeśli wystąpiły różnice międzypłciowe w poziomie poczucia gotowości do realizacji poszczególnych ról i zadań społecznych dorosłości, to w przypadku każdej z tych zmiennych – zgodnie z przypuszczeniami – kobiety uzyskiwały wyższe wyniki niż mężczyźni. Jednak w zakresie stopnia realizacji poszczególnych ról i zadań społecznych dorosłości różnice międzypłciowe okazały się różnorodne, ponieważ mężczyźni przejawiali wyższy niż kobiety stopień realizacji związków intymnych, aktywności obywatelskiej, posiadania grupy przyjaciół oraz rodzicielstwa, a kobiety przejawiały wyższy niż mężczyźni stopień prowadzenia oddzielnego gospodarstwa domowego, niezależności finansowej oraz stałej pracy.

Analiza hipotezy 1d: ***Kobiety i mężczyźni różnią się stopniem ukształtowania kompetencji psychicznych osób dorosłych oraz poziomem poczucia ich ukształtowania. Kobiety w porównaniu z mężczyznami przejawiają wyższy stopień ukształtowania kompetencji psychicznych osób dorosłych i poziom poczucia ich ukształtowania.***

W pierwszym kroku porównano kobiety i mężczyzn pod względem wyników ogólnych – stopnia ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych oraz poziomu poczucia ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych. Analizy testem t-Studenta dla prób niezależnych pokazały, że badani mężczyźni przejawiali wyższy niż kobiety stopień ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych w pomiarze I i III, oraz wyższy poziom poczucia ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych we wszystkich trzech pomiarach (tabela 33).

W celu porównania kobiet i mężczyzn pod względem stopnia ukształtowania poszczególnych kompetencji psychicznych osób dorosłych przeprowadzono analizy testem *t*-Studenta dla prób niezależnych bądź jego nieparametrycznym odpowiednikiem – testem *U* Manna-Whitney'a.

Tabela 33
Porównanie kobiet i mężczyzn pod względem wyników ogólnych: stopnia ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych oraz poziomu poczucia ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych (test t-Studenta dla prób niezależnych)

Wyniki ogólne w każdym z trzech pomiarów:	Kobieta (n = 192)		Mężczyzna (n = 162)				95% *CI*		
	M	***SD***	***M***	***SD***	***t***	***p***	***LL***	***UL***	***d* Cohena**
Pomiar I									
Stopień ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych	**160,13**	16,09	**164,26**	17,61	–2,31	0,022	–7,66	–0,61	0,25
Poziom poczucia ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych	**31,01**	5,04	**32,72**	4,95	–3,22	0,001	–2,77	–0,67	0,34
Pomiar II									
Stopień ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych	164,38	17,58	167,78	17,18	–1,84	0,067	–7,06	0,24	0,20
Poziom poczucia ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych	**31,31**	4,91	**32,74**	4,36	–2,91	0,004	–2,40	–0,46	0,31
Pomiar III									
Stopień ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych	**166,43**	17,90	**171,63**	21,37	–2,49	0,013	–9,31	–1,10	0,27
Poziom poczucia ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych	**32,05**	4,88	**33,11**	4,51	–2,12	0,035	–2,04	–0,08	0,22

Adnotacja: wytłuszczeniem zaznaczono różnice istotne statystycznie.
Źródło: opracowanie własne.

Biorąc pod uwagę w pierwszej kolejności poszczególne kompetencje psychiczne osób dorosłych (tabela 34), istotne różnice międzypłciowe wystąpiły dla większości analizowanych zmiennych. Mężczyźni przejawiali wyższy niż kobiety poziom samodzielności w podejmowaniu decyzji, sformułowania planów życiowych oraz stabilności emocjonalnej we wszystkich trzech pomiarach. Kobiety z kolei przejawiały wyższy niż mężczyźni poziom ukształtowanego światopoglądu w pomiarze I, zdolności budowania relacji intymnych we wszystkich trzech pomiarach oraz szacunku wobec innych osób i ich poglądów w pomiarze II i III. Dla pozostałych psychicznych atrybutów dorosłości (odpowiedzialności za siebie i innych oraz rozwijania zainteresowań) różnice międzypłciowe okazały się statystycznie nieistotne.

Tabela 34

Porównanie kobiet i mężczyzn pod względem stopnia ukształtowania poszczególnych kompetencji psychicznych osób dorosłych (test t-Studenta dla prób niezależnych)

Kompetencje psychiczne osób dorosłych w każdym z trzech pomiarów	Kobieta (n = 192)		Mężczyzna (n = 162)				95% *CI*		*d* Cohena
	M	*SD*	*M*	*SD*	*t*	*p*	*LL*	*UL*	
Pomiar I									
Odpowiedzialność za siebie i innych	14,23	1,80	14,36	1,90	–0,63	0,531	–0,51	0,26	0,07
Samodzielność w podejmowaniu decyzji	**27,26**	4,94	**29,17**	4,12	–3,97	<0,001	–2,86	–0,96	0,42
Ukształtowany światopogląd	**15,03**	1,92	**14,34**	2,22	3,14	0,002	0,26	1,13	0,33
Sformułowanie planów życiowych	**17,08**	4,38	**18,42**	3,98	–3,02	0,003	–2,22	–0,47	0,32
Stabilność emocjonalna	**15,35**	4,46	**18,74**	3,51	–7,99	<0,001	–4,22	–2,55	0,84
Rozwijanie zainteresowań	18,15	2,38	17,93	2,30	0,88	0,379	–0,27	0,71	0,09
Szacunek wobec innych osób i ich poglądów	19,05	2,05	18,90	2,31	0,68	0,498	–0,30	0,61	0,07
Zdolność budowania relacji intymnych	**33,97**	6,27	**32,41**	5,84	2,42	0,016	0,29	2,83	0,26
Pomiar II									
Odpowiedzialność za siebie i innych	15,75	2,46	15,99	1,95	–1,04	0,300	–0,71	0,22	0,11
Samodzielność w podejmowaniu decyzji	**27,28**	5,57	**29,18**	4,73	–3,46	0,001	–2,98	–0,82	0,36
Ukształtowany światopogląd	16,78	2,07	16,43	1,99	1,64	0,102	–0,07	0,78	0,17
Sformułowanie planów życiowych	**17,54**	4,63	**19,10**	3,98	–3,42	0,001	–2,46	–0,66	0,36
Stabilność emocjonalna	**15,62**	4,69	**18,87**	3,62	–7,35	<0,001	–4,12	–2,38	0,77
Rozwijanie zainteresowań	18,01	2,50	18,12	2,14	–0,45	0,651	–0,60	0,38	0,05
Szacunek wobec innych osób i ich poglądów	**19,01**	1,97	**18,46**	2,13	2,48	0,013	0,11	0,97	0,27
Zdolność budowania relacji intymnych	**34,39**	6,56	**31,62**	5,76	4,22	<0,001	1,47	4,05	0,45
Pomiar III									
Odpowiedzialność za siebie i innych	16,07	2,20	16,32	2,57	–1,00	0,319	–0,75	0,25	0,11
Samodzielność w podejmowaniu decyzji	**27,60**	5,79	**30,58**	4,80	–5,30	<0,001	–4,09	–1,87	0,56
Ukształtowany światopogląd	16,75	2,09	16,56	2,52	0,79	0,429	–0,29	0,68	0,08
Sformułowanie planów życiowych	**17,99**	4,55	**19,30**	4,59	–2,69	0,008	–2,27	–0,35	0,29
Stabilność emocjonalna	**15,96**	4,51	**19,56**	3,59	–8,35	<0,001	–4,44	–2,75	0,87
Rozwijanie zainteresowań	18,26	2,49	18,35	2,36	–0,35	0,724	–0,60	0,42	0,04
Szacunek wobec innych osób i ich poglądów	**19,04**	1,98	**18,50**	2,19	2,44	0,015	0,11	0,98	0,26
Zdolność budowania relacji intymnych	**34,75**	5,61	**32,46**	6,62	3,52	<0,001	1,01	3,57	0,38

Adnotacja: wytłuszczeniem zaznaczono różnice istotne statystycznie.
Źródło: opracowanie własne.

Ponadto u mężczyzn odnotowano wyższy niż u kobiet poziom poczucia samodzielności w podejmowaniu decyzji we wszystkich trzech pomiarach, poczucia stabilności emocjonalnej we wszystkich trzech pomiarach, rozwijania zainteresowań w pomiarze I i II, zdolności budowania związków intymnych w pomiarze I i II, oraz

sformułowania planów życiowych w pomiarze II i III. Kobiety z kolei przejawiały wyższy w porównaniu z mężczyznami poziom poczucia szanowania innych osób i ich poglądów w pomiarze II. Szczegółowe analizy zaprezentowano w tabeli 35.

Tabela 35
Porównanie kobiet i mężczyzn pod względem poziomu poczucia ukształtowania poszczególnych kompetencji psychicznych osób dorosłych (test U Manna-Whitney'a)

Poczucie ukształtowania kompetencji psychicznych osób dorosłych w każdym z trzech pomiarów	Kobieta (*n* = 192)			Mężczyzna (*n* = 162)					
	Średnia ranga	*Mdn*	*IQR*	Średnia ranga	*Mdn*	*IQR*	*Z*	*p*	*r*
Pomiar I									
Poczucie odpowiedzialności za siebie i innych	182,00	4,00	1,00	172,17	4,00	1,00	–0,99	0,323	0,05
Poczucie samodzielności w podejmowaniu decyzji	**159,30**	4,00	1,00	**199,07**	4,00	1,00	–3,86	<0,001	0,20
Poczucie ukształtowanego światopoglądu	170,15	4,00	1,00	186,21	4,00	1,00	–1,58	0,113	0,08
Poczucie sformułowania planów życiowych	169,50	4,00	2,00	186,98	4,00	1,00	–1,70	0,090	0,09
Poczucie stabilności emocjonalnej	**160,21**	4,00	1,00	**198,00**	4,00	2,00	–3,62	<0,001	0,19
Poczucie rozwijania zainteresowań	**162,53**	4,00	2,00	**195,24**	4,00	1,00	–3,20	0,001	0,17
Poczucie szanowania innych osób i ich poglądów	180,26	5,00	1,00	174,23	5,00	1,00	–0,62	0,536	0,03
Poczucie zdolności budowania związków intymnych	163,35	4,00	2,00	194,27	4,00	1,25	–2,95	0,003	0,16
Pomiar II									
Poczucie odpowiedzialności za siebie i innych	175,73	4,00	1,00	179,60	4,00	1,00	–0,39	0,696	0,02
Poczucie samodzielności w podejmowaniu decyzji	**159,57**	4,00	2,00	**198,76**	4,00	1,00	–3,83	<0,001	0,20
Poczucie ukształtowanego światopoglądu	175,18	4,00	1,00	180,25	4,00	1,00	–0,51	0,612	0,03
Poczucie sformułowania planów życiowych	**167,18**	4,00	1,00	**189,73**	4,00	1,00	–2,19	0,029	0,12
Poczucie stabilności emocjonalnej	**157,62**	4,00	1,00	**201,06**	4,00	1,00	–4,20	<0,001	0,22
Poczucie rozwijania zainteresowań	**167,83**	4,00	2,00	**188,96**	4,00	1,00	–2,07	0,038	0,11
Poczucie szanowania innych osób i ich poglądów	**193,25**	5,00	1,00	**158,83**	4,00	1,00	–3,54	<0,001	0,19
Poczucie zdolności budowania związków intymnych	167,01	4,00	2,00	189,94	4,00	2,00	–2,19	0,028	0,12
Pomiar III									
Poczucie odpowiedzialności za siebie i innych	182,01	4,00	1,00	172,16	4,00	1,00	–0,99	0,322	0,05
Poczucie samodzielności w podejmowaniu decyzji	**165,87**	4,00	2,00	**191,28**	4,00	1,00	–2,52	0,012	0,13
Poczucie ukształtowanego światopoglądu	174,44	4,00	1,00	181,12	4,00	1,00	–0,67	0,503	0,04
Poczucie sformułowania planów życiowych	**167,46**	4,00	2,00	**189,40**	4,00	1,00	–2,13	0,033	0,11
Poczucie stabilności emocjonalnej	**162,03**	4,00	1,00	**195,84**	4,00	1,00	–3,27	0,001	0,17
Poczucie rozwijania zainteresowań	168,54	4,00	2,00	188,12	4,00	1,00	–1,91	0,056	0,14
Poczucie szanowania innych osób i ich poglądów	177,08	5,00	1,00	178,00	5,00	1,00	–0,10	0,924	0,01
Poczucie zdolności budowania związków intymnych	178,95	4,00	2,00	175,78	4,00	2,00	–0,31	0,760	0,02

Adnotacja: wytłuszczeniem zaznaczono różnice istotne statystycznie.
Źródło: opracowanie własne.

Podsumowując, na podstawie otrzymanych wyników hipotezę 1d można uznać za potwierdzoną w sposób częściowy. Co prawda badani mężczyźni przejawiali wyższy niż kobiety stopień ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych (wynik ogólny) oraz wyższy poziom poczucia ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych (wynik ogólny). Jednak biorąc pod uwagę różnice międzypłciowe w zakresie stopnia realizacji poszczególnych kompetencji psychicznych osób dorosłych, okazało się, że mężczyźni przejawiali wyższy niż kobiety poziom samodzielności w podejmowaniu decyzji, sformułowania planów życiowych oraz stabilności emocjonalnej, a kobiety przejawiały wyższy niż mężczyźni poziom ukształtowanego światopoglądu, zdolności budowania relacji intymnych oraz szacunku wobec innych osób i ich poglądów. Ponadto, w zakresie poczucia ukształtowania poszczególnych kompetencji psychicznych osób dorosłych odnotowane różnice międzypłciowe również były niejednorodne. W przypadku większości atrybutów dorosłości z tej grupy to mężczyźni uzyskali wyższe wyniki niż kobiety. Natomiast u kobiet w porównaniu z mężczyznami odnotowano jedynie wyższy poziom poczucia szanowania innych osób i ich poglądów.

Analiza hipotezy 1e: ***Zmiany w zakresie stopnia realizacji ról i zadań społecznych dorosłości oraz poziomu poczucia gotowości do ich realizacji, a także stopnia ukształtowania kompetencji psychicznych osób dorosłych oraz poziomu poczucia ich ukształtowania, do których dochodzi wraz z wiekiem młodych osób, przebiegają odmiennie w zależności od płci młodych osób.***

Pierwszym krokiem weryfikacji hipotezy było przeanalizowanie, jaki odsetek badanych kobiet i mężczyzn realizuje poszczególne role i zadania społeczne dorosłości na każdym etapie badania. Wyniki przedstawione w tabeli 36 pozwalają stwierdzić, że w przypadku wszystkich zmiennych wraz z kolejnymi pomiarami odsetek ten zwiększa się zarówno w grupie badanych kobiet, jak i w grupie badanych mężczyzn.

Tabela 36
Realizacja ról i zadań społecznych dorosłości przez kobiety (n = 192) i mężczyzn (n = 162) – dane z trzykrotnego pomiaru

Role i zadania społeczne dorosłości		19 lat		19,5 lat		20 lat	
	Płeć	*n*	*%*	*n*	*%*	*n*	*%*
Prowadzenie oddzielnego gospodarstwa domowego							
Prowadzę wspólne gospodarstwo domowe z rodzicami	K	164	85,4	138	71,9	126	65,6
	M	145	89,5	146	90,1	129	79,6
Prowadzę wspólne gospodarstwo domowe	K	0	0	0	0	1	0,5

Role i zadania społeczne dorosłości		19 lat		19,5 lat		20 lat	
	Płeć	*n*	*%*	*n*	*%*	*n*	*%*
z żoną/mężem	M	0	0	1	0,6	1	0,6
Prowadzę wspólne gospodarstwo domowe z żoną/mężem oraz rodzicami	K	0	0	0	0	1	0,5
	M	1	0,6	1	0,6	0	0
Prowadzę wspólne gospodarstwo domowe z partnerem/partnerką	K	8	4,2	14	7,3	17	8,9
	M	2	1,2	2	1,2	3	1,9
Prowadzę wspólne gospodarstwo domowe z partnerem/partnerką oraz rodzicami	K	1	0,5	4	2,1	4	2,1
	M	0	0	0	0	1	0,6
Prowadzę wspólne gospodarstwo domowe z przyjaciółmi	K	13	6,8	23	12,0	21	10,9
	M	11	6,8	8	4,9	15	9,3
Prowadzę samodzielne gospodarstwo domowe	K	6	3,1	13	6,8	22	11,5
	M	6	3,1	4	2,5	13	8,0
Niezależność finansowa:							
Utrzymuje się finansowo wyłącznie z pomocą rodziców	K	129	67,2	112	58,3	92	47,9
	M	121	74,7	108	66,7	100	61,7
Utrzymuje się finansowo częściowo z pomocą rodziców	K	59	30,7	71	37,0	84	43,8
	M	39	24,1	49	30,2	49	30,2
Utrzymuje się finansowo całkowicie bez pomocy rodziców	K	4	2,1	9	4,7	16	8,3
	M	2	1,2	5	3,1	13	8,0
Stała praca:							
Aktualnie nie pracuję	K	112	58,3	115	59,9	89	46,4
	M	111	68,5	110	67,9	102	63,0
Aktualnie pracuję wyłącznie dorywczo	K	62	32,3	52	27,1	59	30,7
	M	38	23,5	30	18,5	27	16,7
Aktualnie mam stałą pracę	K	12	6,3	24	12,5	36	18,8
	M	12	7,4	19	11,7	30	18,5
Aktualnie mam stała prace oraz podejmuję prace dorywcze	K	6	3,1	1	0,5	8	4,2
	M	1	0,6	3	1,9	3	1,9
Związek intymny:							
Obecnie jestem w związku intymnym	K	103	53,6	106	55,2	105	54,7
	M	113	69,8	113	69,8	114	70,4
Obecnie nie jestem w związku intymnym	K	89	46,4	86	44,8	87	45,3
	M	49	30,2	49	30,2	48	29,6
Rodzicielstwo:							
Posiadam dzieci	K	0	0	1	0,5	1	0,5
	M	1	0,6	1	0,6	1	0,6
Nie posiadam dzieci	K	191	99,5	190	99,0	191	99,5
	M	161	99.4	160	98,8	156	96,3
Jestem w ciąży/moja partnerka/żona jest w ciąży	K	1	0,5	1	0,5	0	0
	M	0	0	1	0,6	5	3,1
Grupa przyjaciół:							
Posiadam grupę przyjaciół, z którymi spędzam czas wolny	K	176	91,7	173	91,1	169	88,0
	M	149	92,0	157	96,9	151	93,2
Nie posiadam grupy przyjaciół, z którymi spędzam czas wolny	K	16	8,3	19	9,9	23	12,0
	M	13	8,0	5	3,1	11	6,8
Aktywność obywatelska:							
Uczestniczę w wyborach, które odbywają się	K	132	68,8	151	78,6	166	86,5

Role i zadania społeczne dorosłości		19 lat		19,5 lat		20 lat	
	Płeć	*n*	*%*	*n*	*%*	*n*	*%*
w naszym kraju	M	124	76,5	148	91,4	150	92,6
Interesuję się sprawami naszego kraju	K	130	67,7	140	72,9	156	81,3
	M	118	72,8	139	85,8	142	87,7
Jestem członkiem wspólnoty / stowarzyszenia / związku zawodowego lub innej instytucji działającej na rzecz społeczeństwa.	K	34	17,7	38	19,8	43	22,4
	M	38	23,5	47	29,0	54	33,3
Aktywnie popieram akcje społeczne/ruchy poprzez udział w demonstracjach/protestach lub w inny sposób	K	64	33,3	62	32,3	65	33,9
	M	55	34,0	56	34,6	58	35,8

Źródło: opracowanie własne.

Podobne zestawienia zmian zachodzących wraz z wiekiem młodych osób oddzielnie w grupie kobiet i mężczyzn wykonano dla poczucia gotowości do realizacji poszczególnych ról i zadań społecznych dorosłości. W tabeli 37 porównano liczbę kobiet i mężczyzn, którzy w każdym z trzech pomiarów ocenili, że czują się w pełni gotowi do ich realizacji. Zebrane wyniki pokazują, że generalnie wraz z wiekiem zwiększa się odsetek przedstawicieli obu płci deklarujących pełne poczucie gotowości do realizacji poszczególnych ról i zadań społecznych dorosłości. W grupie kobiet, w przypadku poczucia gotowości do wejścia w związek intymny oraz poczucia gotowości do posiadania grupy przyjaciół, odnotowano nieznaczny spadek odsetka osób badanych pomiędzy pomiarem I i II, a następnie ponowny wzrost w pomiarze III. Natomiast w grupie mężczyzn nieznaczny spadek odsetka osób badanych pomiędzy pomiarem I i II wystąpił w przypadku poczucia gotowości do wejścia w związek intymny (odsetek ten nie zwiększa się w pomiarze III w porównaniu do pomiaru II) oraz w przypadku gotowości do posiadania grupy przyjaciół (odsetek ten wzrasta w pomiarze III w porównaniu do pomiaru II).

Tabela 37
Poczucie gotowości do realizacji ról i zadań społecznych dorosłości u kobiet (n = 192) i mężczyzn (n = 162) – dane z trzykrotnego pomiaru

Poczucie gotowości do realizacji ról i zadań społecznych dorosłości		19 lat		19,5 lat		20 lat	
	Płeć	*n*	*%*	*n*	*%*	*n*	*%*
Poczucie gotowości do prowadzenia oddzielnego gospodarstwa domowego	K	22	11,5	38	19,8	49	25,5
	M	13	8,0	20	12,3	24	14,8
Poczucie gotowości do niezależności finansowej	K	10	5,2	17	8,9	23	12,0
	M	11	6,8	15	9,3	16	8,6
Poczucie gotowości do podjęcia stałej pracy	K	43	22,4	45	23,4	51	26,6
	M	25	15,4	25	15,4	31	19,1
Poczucie gotowości do wejścia w związek intymny	K	84	43,8	77	40,1	84	43,8
	M	60	37,0	43	26,5	43	26,5
Poczucie gotowości do rodzicielstwa	K	10	5,2	13	6,8	13	6,8
	M	7	4,3	9	5,6	9	5,6

Poczucie gotowości do realizacji ról i zadań społecznych dorosłości		19 lat		19,5 lat		20 lat	
	Płeć	*n*	%	*n*	%	*n*	%
Poczucie gotowości do podjęcia aktywności obywatelskiej	K	42	21,9	54	28,1	74	38,5
	M	28	17,3	35	21,6	48	29,6
Poczucie gotowości do posiadania grupy przyjaciół	K	143	74,5	125	65,1	126	65,6
	M	104	64,2	77	47,5	93	57,4

Źródło: opracowanie własne.

Porównano również stopień ukształtowania poszczególnych kompetencji psychicznych osób dorosłych u kobiet i mężczyzn w każdym z trzech pomiarów. Z danych zebranych w tabeli 38 można wyciągnąć wniosek, że generalnie wraz z wiekiem osób badanych, zarówno u kobiet, jak i mężczyzn, zwiększa się stopień ukształtowania większości psychicznych atrybutów dorosłości. W przypadku takich kompetencji psychicznych jak szacunek wobec innych osób i ich poglądów oraz zdolność budowania relacji intymnych, zarówno w grupie kobiet, jak i mężczyzn, początkowo odnotowano spadek pomiędzy pomiarem I i II, a następnie wzrost pomiędzy pomiarem II i III. Jednak generalnie poziom ukształtowania zdolności budowania relacji intymnych u przedstawicieli obu płci na przestrzeni roku (różnica pomiędzy pomiarem I i III) wzrósł.

Tabela 38
Ukształtowanie kompetencji psychicznych osób dorosłych u kobiet (n = 192) i mężczyzn (n = 162) – dane z trzykrotnego pomiaru

Kompetencje psychiczne osób dorosłych		19 lat	19,5 lat	20 lat
	Płeć	*M*	*M*	*M*
Odpowiedzialność za siebie i innych	K	16,04	15,75	16,07
	M	16,30	15,99	16,32
Samodzielność w podejmowaniu decyzji i rozwiazywaniu problemów	K	27,26	27,28	27,60
	M	29,17	29,18	30,58
Ukształtowany światopogląd	K	15,03	16,78	16,75
	M	14,34	16,43	16,56
Sformułowanie planów życiowych	K	17,07	17,54	17,99
	M	18,42	19,10	19,30
Stabilność emocjonalna	K	15,35	15,62	15,96
	M	18,74	18,87	19,56
Rozwijanie zainteresowań	K	18,15	18,01	18,26
	M	17,93	18,12	18,35
Szacunek wobec innych osób i ich poglądów	K	19,05	19,00	19,04
	M	18,89	18,46	18,50
Zdolność budowania relacji intymnych	K	33,97	34,39	34,75
	M	32,41	31,62	32,46

Źródło: opracowanie własne.

W kolejnym etapie analizy zestawienie zmian zachodzących wraz z wiekiem kobiet i mężczyzn wykonano dla poczucia ukształtowania poszczególnych kompetencji psychicznych osób dorosłych, porównując liczbę kobiet i mężczyzn, którzy w każdym z trzech pomiarów ocenili, że czują, iż w pełni je posiadają. Wyniki zebrane w tabeli 39 pokazują, że generalnie wraz z wiekiem (różnica pomiędzy pomiarami I i III) zwiększa się odsetek kobiet i mężczyzn, którzy deklarują pełne poczucie ukształtowania poszczególnych psychicznych atrybutów dorosłości. W grupie kobiet, w przypadku poczucia sformułowania planów życiowych, poczucia stabilności emocjonalnej, poczucia rozwijania zainteresowań, poczucia zdolności do budowania relacji intymnych, odnotowano nieznaczny spadek pomiędzy pomiarem I i II, a następnie ponowny wzrost w pomiarze III. Jednak biorąc pod uwagę różnice pomiędzy pomiarem I i III, okazuje się, że na przełomie roku generalnie nastąpił wzrost odsetka kobiet deklarujących maksymalne poczucie ukształtowania tych kompetencji psychicznych (z wyjątkiem poczucia szanowania innych osób i ich poglądów). Natomiast w grupie mężczyzn zarejestrowano nieznaczny spadek odsetka osób badanych pomiędzy pomiarem I i II, a następnie wzrost w pomiarze III w przypadku poczucia stabilności emocjonalnej, poczucia rozwijania zainteresowań, poczucia szanowania innych osób i ich poglądów oraz poczucia zdolności budowania relacji intymnych. Jednak biorąc pod uwagę różnice pomiędzy pomiarem I i III, okazuje się, że na przełomie roku generalnie nastąpił wzrost odsetka mężczyzn (podobnie jak kobiet) deklarujących maksymalne poczucie ukształtowania tych kompetencji psychicznych (z wyjątkiem poczucia rozwijania zainteresowań, poczucia szanowania innych osób i ich poglądów oraz poczucia zdolności budowania relacji intymnych).

Tabela 39

Poczucie ukształtowania kompetencji psychicznych osób dorosłych u kobiet (n = 192) i mężczyzn (n=162) – dane z trzykrotnego pomiaru

Poczucie ukształtowania kompetencji psychicznych osób dorosłych		19 lat		19,5 lat		20 lat	
	Płeć	*n*	*%*	*n*	*%*	*n*	*%*
Poczucie odpowiedzialności za siebie i innych	K	57	29,7	59	30,7	68	35,4
	M	41	25,3	42	25,9	49	30,2
Poczucie samodzielności w podejmowaniu decyzji i rozwiązywaniu problemów	K	36	18,8	49	25,5	56	29,2
	M	57	35,2	68	41,0	58	35,8
Poczucie ukształtowanego światopoglądu	K	69	35,9	73	38,0	81	42,2
	M	68	42,0	57	35,2	72	44,4
Poczucie sformułowania planów życiowych	K	52	27,1	47	24,5	62	32,3
	M	50	30,9	51	35,5	59	36,4
Poczucie stabilności emocjonalnej	K	41	21,4	37	19,3	46	24,0
	M	52	32,1	51	35,5	54	33,3

Poczucie ukształtowania kompetencji psychicznych osób dorosłych		19 lat		19,5 lat		20 lat	
	Płeć	*n*	%	*n*	%	*n*	%
Poczucie rozwijania zainteresowań	K	62	32,3	58	30,2	68	35,4
	M	80	49,4	60	37,0	67	41,4
Poczucie szanowania innych osób i ich poglądów	K	106	55,2	115	59,9	103	53,6
	M	90	55,6	66	40,7	87	53,7
Poczucie zdolności budowania relacji intymnych	K	58	30,2	49	25,5	71	37,0
	M	60	37,0	52	32,1	48	29,6

Źródło: opracowanie własne.

Powyższe dane pokazują, że generalnie wraz z wiekiem młodych osób zwiększa się stopień realizacji poszczególnych ról i zadań społecznych dorosłości oraz poziom poczucia gotowości do ich realizacji, a także stopień ukształtowania poszczególnych psychicznych kompetencji osób dorosłych oraz poziom poczucia ich ukształtowania, zarówno w grupie kobiet, jak i w grupie mężczyzn. Zatem celem kolejnego kroku było ustalenie, czy zachodzące zmiany są istotne statystycznie. Jednak w pierwszej kolejności pod uwagę wzięto różnice pomiędzy pomiarami dla wyników ogólnych: stopnia realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości, poziomu poczucia gotowości do realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości, stopnia ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych, poziomu poczucia ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych. W celu ustalenia istotności tych różnic przeprowadzono analizę wariancji w schemacie wewnątrzgrupowym oddzielnie w grupie kobiet i mężczyzn. Gdy założenie o sferyczności nie zostało spełnione, stosowano poprawkę Greenhouse-Geissera.

W grupie kobiet różnice między pomiarami wystąpiły dla wszystkich wyników ogólnych. Analiza *post hoc* testem porównania parami Bonferroniego pozwoliła stwierdzić, że stopień ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych był niższy u kobiet w wieku 19 lat niż w wieku 19,5 lat ($p < 0{,}001$) oraz 20 lat ($p < 0{,}001$). Nie odnotowano różnic między pomiarem wykonanym wśród badanych kobiet w wieku 19,5 lat a pomiarem wykonanym w wieku 20 lat ($p = 0{,}156$). Z kolei poziom poczucia ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych u kobiet w wieku 19 lat był istotnie niższy niż w wieku 20 lat ($p = 0{,}001$), a w wieku 19,5 lat niższy niż w wieku 20 lat ($p = 0{,}017$). Pomiędzy pomiarem wykonanym dla badanych kobiet w wieku 19 lat a pomiarem wykonanym, kiedy były one w wieku 19,5 lat, różnic istotnych statystycznie nie odnotowano ($p = 0{,}819$). Stopień realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości u kobiet w wieku 19 lat był istotnie niższy niż w wieku 19,5 lat ($p = 0{,}001$) i 20 lat ($p < 0{,}001$), a w wieku 19,5 lat niższy niż w wieku 20 lat ($p = 0{,}001$). Analogiczne różnice wystąpiły dla

poczucia gotowości do realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości – u kobiet w wieku 19 lat poziom tej zmiennej był istotnie niższy niż w wieku 19,5 lat (p = 0,003) i 20 lat (p < 0,001), a w wieku 19,5 lat niższy niż w wieku 20 lat (p = 0,006).

W grupie mężczyzn analiza *post hoc* testem porównania parami Bonferroniego wykazała, że stopień ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych był niższy u mężczyzn w wieku 19 lat niż w wieku 19,5 lat (p = 0,023) oraz 20 lat (p < 0,001), z kolei w wieku 19,5 lat był niższy niż w wieku 20 lat (p = 0,017). Natomiast stopień realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości u mężczyzn w wieku 19 lat był istotnie niższy niż u mężczyzn w wieku 19,5 lat (p = 0,008) i 20 lat (p < 0,001), a w wieku 19,5 lat niższy niż w wieku 20 lat (p = 0,002). Ponadto poziom poczucia gotowości do realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości był istotnie niższy u mężczyzn w wieku 19 lat niż w wieku 19,5 lat (p = 0,048) i 20 lat (p = 0,003). Różnice w nasileniu tej zmiennej u mężczyzn w wieku 19,5 lat i 20 lat okazały się nieistotne statystycznie (p = 0,339). Dla poziomu poczucia ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych różnic między pomiarami w grupie mężczyzn nie odnotowano. Podsumowanie analiz zaprezentowano w tabeli 40 oraz na rysunkach 12 i 13.

Tabela 40

Stopień realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości, poziom poczucia gotowości do realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości, stopień ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych, poziom poczucia ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych w zależności od wieku w grupie kobiet i mężczyzn (ANOVA)

Wyniki ogólne	Płeć	19 lat		19,5 lat		20 lat				
		M	*SD*	*M*	*SD*	*M*	*SD*	*F*	*p*	η^2
Stopień realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości	K	4,99[ac]	2,05	5,46[ab]	2,07	5,99[bc]	2,27	26,31	<0,001	0,12
	M	5,14[ac]	1,68	5,56[ab]	1,45	6,04[bc]	1,73	19,09	<0,001	0,11
Poziom poczucia gotowości do realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości	K	22,62[ac]	4,76	23,51[ab]	4,77	24,39[bc]	5,19	19,85	<0,001	0,09
	M	21,71[ac]	4,52	22,46[a]	4,53	22,95[c]	4,48	7,20	0,001	0,04
Stopień ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych	K	160,12[ac]	16,09	164,37[a]	17,58	166,43[c]	17,90	19,34	<0,001	0,09
	M	164,26[ac]	17,61	16,78[ab]	17,18	171,63[bc]	21,37	12,35	<0,001	0,07
Poziom poczucia ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych	K	31,00[c]	5,04	31,31[b]	4,91	32,05[bc]	4,88	7,51	0,001	0,04
	M	3,72	4,95	32,74	4,36	33,11	4,51	0,74	0,454	<0,01

[a] różnica istotna statystycznie pomiędzy pomiarem I i II, [b] różnica istotna statystycznie pomiędzy pomiarem II i III, [c] różnica istotna statystycznie pomiędzy pomiarem I i III.
Źródło: opracowanie własne.

Rysunek 12

Stopień realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości, poziom poczucia gotowości do realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości, stopień ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych, poziom poczucia ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych w zależności od wieku w grupie kobiet

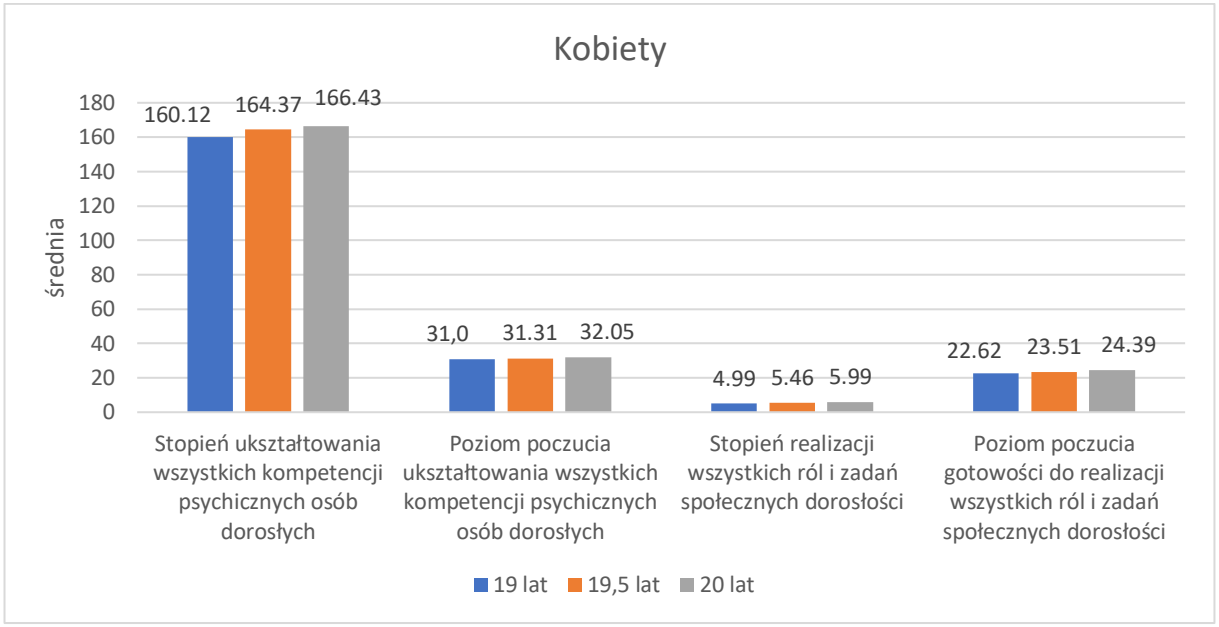

Rysunek 13

Stopień realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości, poziom poczucia gotowości do realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości, stopień ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych, poziom poczucia ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych w zależności od wieku w grupie mężczyzn

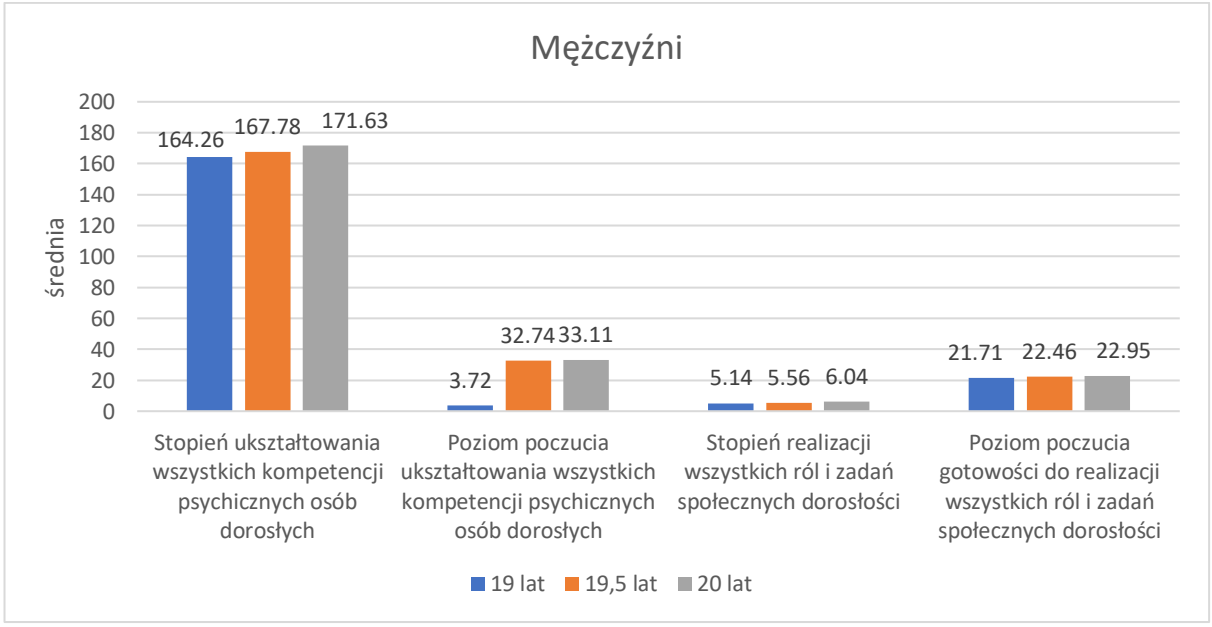

Kolejnym krokiem weryfikacji postawionej hipotezy była analiza dynamiki zmian zachodzących wraz z wiekiem zakresie realizacji poszczególnych psychicznych i społecznych atrybutów dorosłości przez kobiety i mężczyzn. W celu ustalenia różnic w nasileniu poszczególnych atrybutów dorosłości pomiędzy pomiarami, w zależności od rodzaju zmiennej, przeprowadzono analizę wariancji w schemacie wewnątrzgrupowym albo analizę testem rang Friedmana oddzielnie w grupie kobiet i oddzielnie w grupie mężczyzn.

Pod względem stopnia realizacji poszczególnych ról i zadań społecznych dorosłości w grupie kobiet wystąpiły istotne różnice między pomiarami dla prowadzenia oddzielnego gospodarstwa domowego, niezależności finansowej, stałej pracy oraz aktywności obywatelskiej. Szczegółowa analiza *post hoc* testem Dunn z korektą poziomu istotności Bonferroniego wykazała, że stopień prowadzenia oddzielnego gospodarstwa domowego był istotnie wyższy u kobiet w wieku 20 lat niż w wieku 19 lat (p = 0,028). Niezależność finansowa również była w większym stopniu realizowana przez kobiety w wieku 20 lat aniżeli w wieku 19 lat (p = 0,003). Wynik dla stałej pracy był istotnie wyższy dla pomiaru dokonanego w wieku 20 lat aniżeli w wieku 19 lat (p = 0,016) oraz w wieku 19,5 lat (p = 0,019). Poziom aktywności obywatelskiej był wyższy wśród badanych kobiet w wieku 20 lat aniżeli w wieku 19 lat (p = 0,002). W odniesieniu do pozostałych atrybutów społecznych pomiędzy pomiarami różnice okazały się statystycznie nieistotne. Jeśli chodzi o mężczyzn, istotne różnice między pomiarami wystąpiły dla wszystkich zmiennych poza związkiem intymnym oraz posiadaniem grupy przyjaciół. Jednak po uwzględnieniu korekty poziomu istotności dla porównań wielokrotnych (korekta Bonferroniego), różnice między pomiarami dla prowadzenia oddzielnego gospodarstwa domowego, niezależności finansowej, stałej pracy, rodzicielstwa przestały być statystycznie istotne. Natomiast poziom aktywności obywatelskiej u mężczyzn w wieku 20 lat był istotnie wyższy aniżeli w wieku 19 lat (p = 0,034). Wyniki analiz zamieszczono w tabeli 41 oraz na rysunkach 14 i 15.

Tabela 41

Stopień realizacji poszczególnych ról i zadań społecznych dorosłości w zależności od wieku w grupie kobiet i mężczyzn (test rang Friedmana)

Role i zadania społeczne dorosłości	Płeć	19 lat			19,5 lat			20 lat			χ^2	*p*	*W*
		Średnia ranga	*Me*	*IQR*	Średnia ranga	*Me*	*IQR*	Średnia ranga	*Me*	*IQR*			
Prowadzenie oddzielnego gospodarstwa domowego	K	1,85[c]	0	0	2,03	0	2	2,12[c]	0	2	31,68	<0,001	0,08
	M	1,95	0	0	1,94	0	0	2,10	0	0	21,00	<0,001	0,07
Niezależność finansowa	K	1,84[c]	0	1	1,99	0	1	2,17[c]	1	1	35,76	<0,001	0,09
	M	1,87	0	1	2,00	0	1	2,12	0	1	18,13	<0,001	0,06
Stała praca	K	1,90[c]	0	1	1,91[b]	0	1	2,19[bc]	1	1	26,19	<0,001	0,07
	M	1,92	0	1	1,96	0	1	2,12	0	1	12,86	0,002	0,04
Związek intymny	K	1,99	2	2	2,01	2	2	2,00	2	2	0,28	0,869	<0,01
	M	2,00	2	2	2,00	2	2	2,01	2	2	0,06	0,971	<0,01
Rodzicielstwo	K	2,00	0	0	2,01	0	0	2,00	0	0	2,00	0,368	0,01
	M	1,98	0	0	1,98	0	0	2,03	0	0	7,14	0,028	0,02
Aktywność obywatelska	K	1,84[c]	1	1	1,98	1	1	2,19[c]	1	0,5	20,84	<0,001	0,05
	M	1,84c	1	1	2,04	1	0,5	2,12[c]	1	0,5	10,22	0,006	0,03
Posiadanie grupy przyjaciół	K	2,03	2	0	2,00	2	0	1,97	2	0	2,64	0,267	0,01
	M	1,97	2	0	2,04	2	0	1,99	2	0	5,78	0,056	0,02

[a] różnica istotna statystycznie pomiędzy pomiarem I i II, [b] różnica istotna statystycznie pomiędzy pomiarem II i III, [c] różnica istotna statystycznie pomiędzy pomiarem I i III.
Źródło: opracowanie własne.

Rysunek 14

Stopień realizacji poszczególnych ról i zadań społecznych dorosłości w zależności od wieku w grupie kobiet

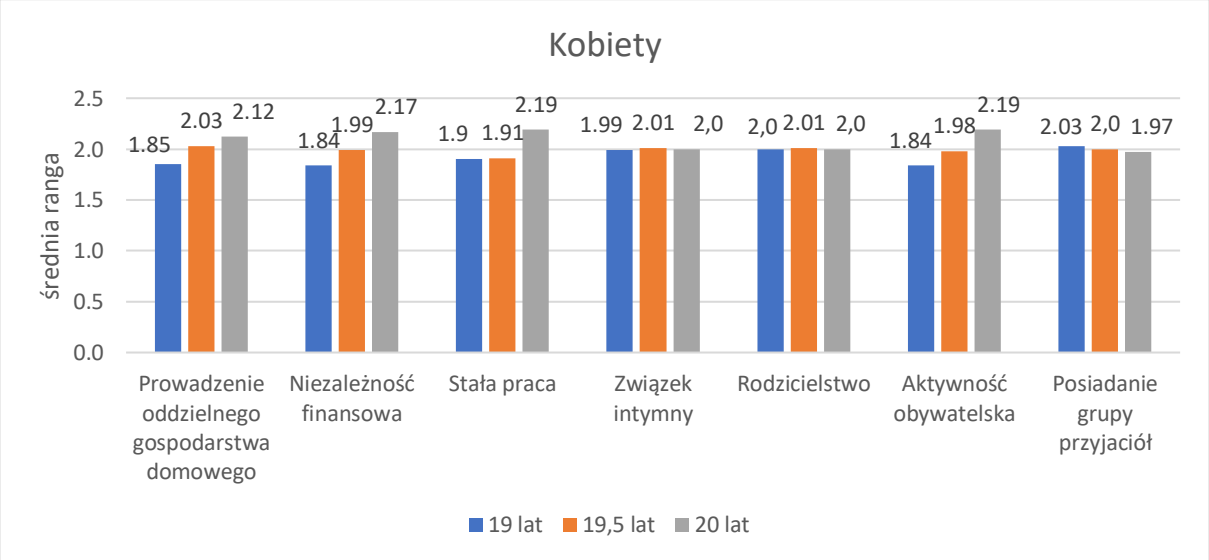

Rysunek 15
Stopień realizacji poszczególnych ról i zadań społecznych dorosłości w zależności od wieku w grupie mężczyzn

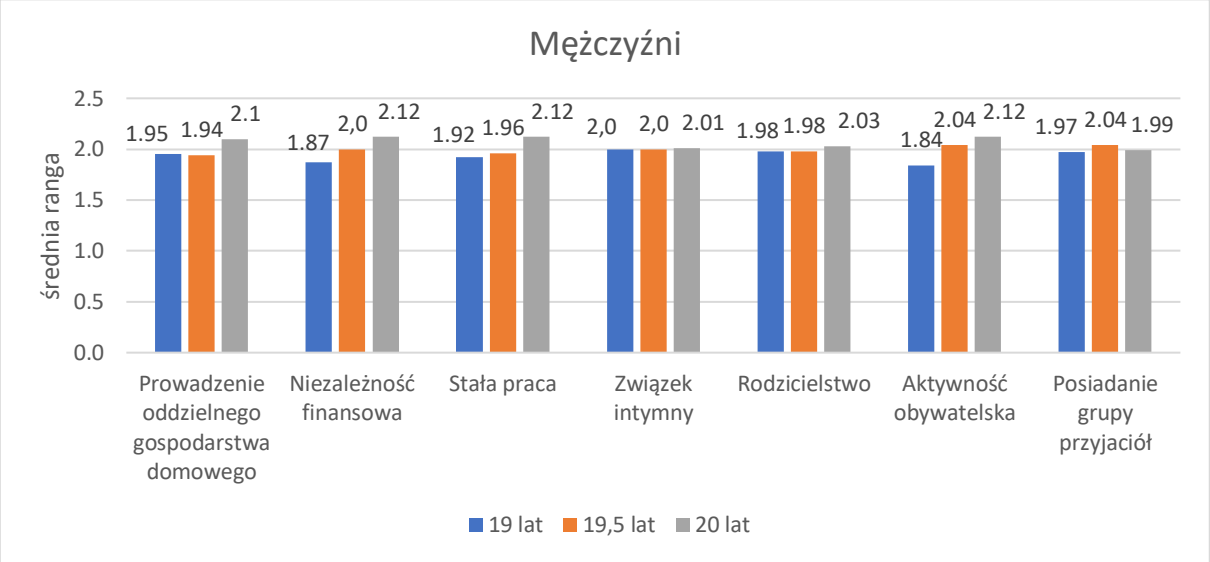

Analizując poczucie gotowości do realizacji poszczególnych ról i zadań społecznych dorosłości w grupie kobiet, odnotowano istotne różnice między pomiarami dla wszystkich zmiennych poza poczuciem gotowości do podjęcia stałej pracy, poczuciem gotowości do wejścia w związek intymny oraz poczuciem gotowości do posiadania grupy przyjaciół. Szczegółowa analiza *post hoc* testem Dunn z korektą poziomu istotności Bonferroniego wykazała, że poziom poczucia gotowości do prowadzenia oddzielnego gospodarstwa domowego był wyższy wśród kobiet w wieku 20 lat aniżeli w wieku 19 lat ($p < 0{,}001$) i 19,5 lat ($p = 0{,}040$), a poziom poczucie gotowości do niezależności finansowej był wyższy u kobiet w wieku 20 lat aniżeli w wieku 19 lat ($p = 0{,}001$). Z kolei kobiety w wieku 19 lat deklarowały niższy poziom poczucia gotowości do rodzicielstwa aniżeli wtedy, kiedy były one w wieku 19,5 lat ($p = 0{,}035$) czy 20 lat ($p = 0{,}014$). Kobiety w wieku 19 lat deklarowały również niższy poziom poczucia gotowości do podjęcia aktywności obywatelskiej aniżeli w wieku 19,5 lat ($p = 0{,}002$) czy 20 lat ($p < 0{,}001$). Z kolei wśród mężczyzn poziom poczucia gotowości do niezależności finansowej był wyższy w wieku 20 lat aniżeli w wieku 19 lat ($p < 0{,}001$) i 19,5 lat ($p < 0{,}001$), a poziom poczucia gotowości od rodzicielstwa istotnie niższy wśród mężczyzn w wieku 19 lat aniżeli w wieku 19,5 lat ($p = 0{,}001$) czy 20 lat ($p = 0{,}003$). Poczucie gotowości do podjęcia aktywności obywatelskiej wzrastało wraz z wiekiem badanych mężczyzn – im starsi byli badania mężczyźni, tym wartość tej zmiennej była wyższa ($p \leq 0{,}037$). Z kolei poczucie gotowości do posiadania grupy przyjaciół plasowało się na wyższym poziomie wśród badanych mężczyzn wieku 19 lat aniżeli w wieku

19,5 lat (p = 0,025). Wyniki przeprowadzonych analiz zestawiono w tabeli 42 oraz na rysunkach 16 i 17.

Tabela 42

Poziom poczucia gotowości do realizacji poszczególnych ról i zadań społecznych dorosłości w zależności od wieku w grupie kobiet i mężczyzn (test rang Friedmana)

Poczucie gotowości do realizacji ról i zadań społecznych dorosłości	Płeć	19 lat			19,5 lat			20 lat			χ^2	p	W
		Średnia ranga	*Me*	*IQR*	Średnia ranga	*Me*	*IQR*	Średnia ranga	*Me*	*IQR*			
Poczucie gotowości do prowadzenia oddzielnego gospodarstwa domowego	K	1,81[c]	3	2	1,97[b]	4	2	2,22[bc]	4	2	28,09	<0,001	0,07
	M	1,91	3	2	2,00	2	2	2,09	2	2	4,31	0,116	0,01
Poczucie gotowości do niezależności finansowej	K	1,81[c]	2	2	2,02	2	3	2,17[c]	3	2	19,83	<0,001	0,05
	M	1,67[c]	2	2	2,09[b]	2	1	2,23[bc]	2	2	41,56	<0,001	0,13
Poczucie gotowości do podjęcia stałej pracy	K	1,96	3	2	2,02	3	2	2,03	4	3	0,78	0,677	<0,01
	M	1,92	3	2	2,06	3	2	2,03	3	2	2,71	0,258	0,01
Poczucie gotowości do wejścia w związek intymny	K	1,99	4	2	1,95	4	2	2,06	4	1,75	2,54	0,281	0,01
	M	2,09	4	1	1,94	4	1	1,98	4	1	3,53	0,172	0,01
Poczucie gotowości do rodzicielstwa	K	1,82[ac]	1	1,75	2,08[a]	2	2	2,11[c]	2	2	19,03	<0,001	0,05
	M	1,74[ac]	2	1	2,15[a]	2	2	2,11[c]	2	2	27,35	<0,001	0,08
Poczucie gotowości do podjęcia aktywności obywatelskiej	K	1,70[ac]	3,5	1	2,05[a]	4	2	2,26[c]	4	2	49,23	<0,001	0,13
	M	1,69[a]	4	1	2,02[ab]	4	1	2,29[b]	4	1	46,92	<0,001	0,15
Poczucie gotowości do posiadania grupy przyjaciół	K	2,08	5	1	1,96	5	1	1,96	5	1	4,88	0,087	0,01
	M	2,15[a]	5	1	1,85[a]	4	1	2,00	5	1	14,56	0,001	0,05

[a] różnica istotna statystycznie pomiędzy pomiarem I i II, [b] różnica istotna statystycznie pomiędzy pomiarem II i III, [c] różnica istotna statystycznie pomiędzy pomiarem I i III.
Źródło: opracowanie własne.

Rysunek 16

Poziom poczucia gotowości do realizacji poszczególnych ról i zadań społecznych dorosłości w zależności od wieku w grupie kobiet

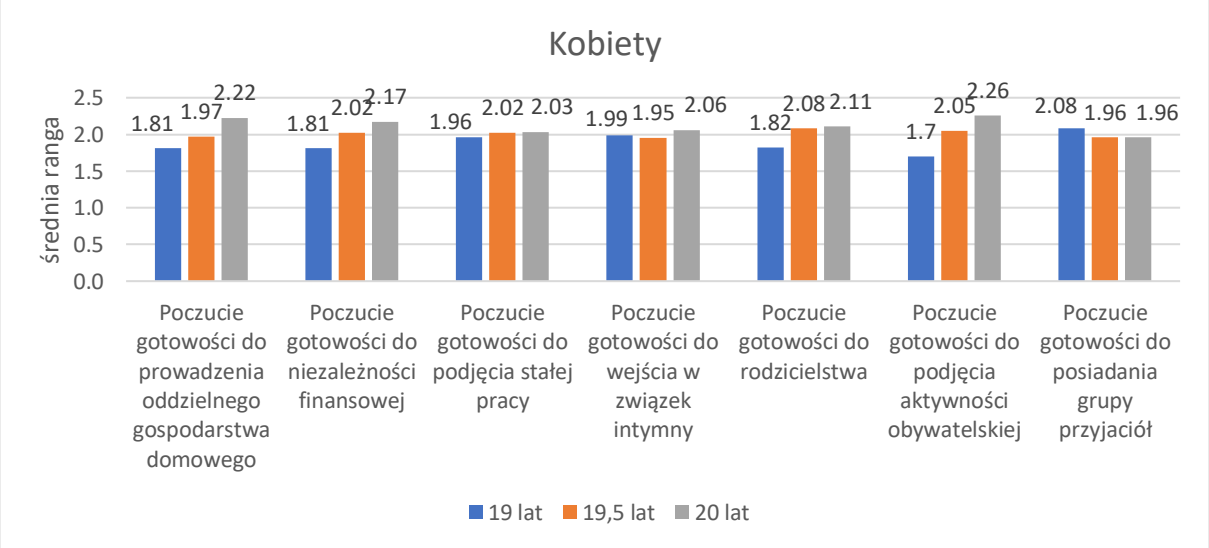

Rysunek 17

Poziom poczucia gotowości do realizacji poszczególnych ról i zadań społecznych dorosłości w zależności od wieku w grupie mężczyzn

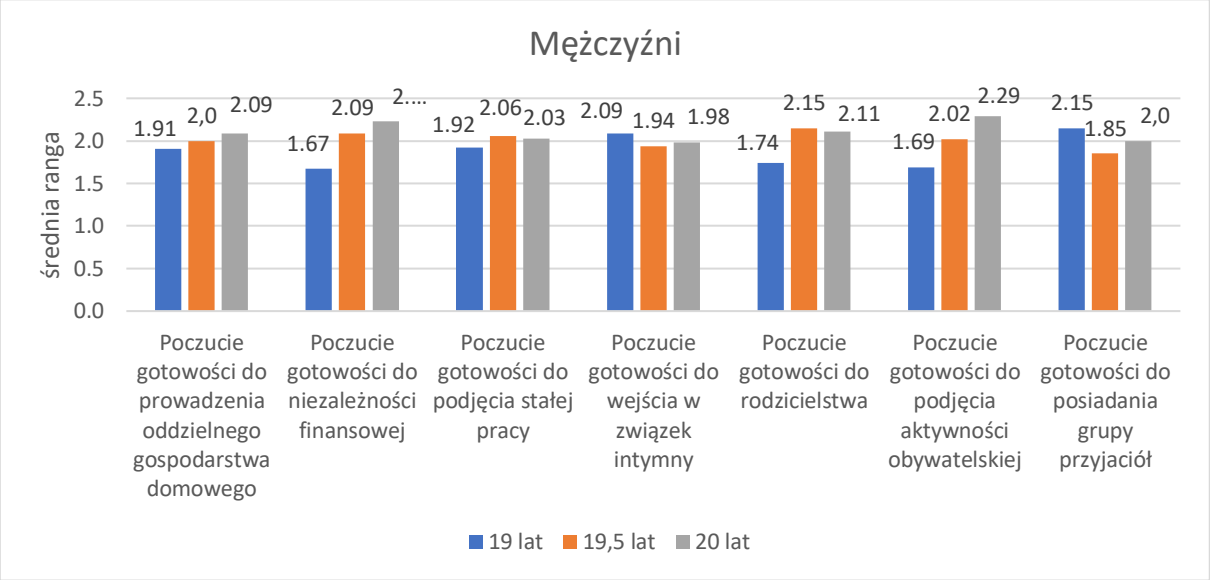

Analiza wariancji wykazała istotne różnice między pomiarami dla wielu atrybutów psychicznych zarówno w grupie kobiet, jak i mężczyzn. Szczegółowa analiza *post hoc* testem porównań parami Bonferroniego przeprowadzona w grupie kobiet pokazała, że zarówno stopień odpowiedzialności za siebie i innych, jak i stopień ukształtowania światopoglądu były istotnie niższe wśród kobiet w wieku 19 lat niż w wieku 19,5 lat ($p < 0{,}001$) oraz 20 lat ($p < 0{,}001$). Z kolei stopień sformułowanych planów życiowych był istotnie wyższy w pomiarze wykonanym w wieku 20 lat niż w wieku 19 lat ($p = 0{,}002$). Dla pozostałych psychicznych atrybutów dorosłości różnice między pomiarami w grupie kobiet okazały się statystycznie nieistotne. Z kolei analizy prowadzone w grupie mężczyzn wykazały, że stopień ukształtowania odpowiedzialności za siebie i innych, jak i stopień ukształtowania światopoglądu były istotnie niższe wśród mężczyzn w wieku 19 lat aniżeli w wieku 19,5 lat ($p < 0{,}001$) czy 20 lat ($p < 0{,}001$). Stopień ukształtowania samodzielności w podejmowaniu decyzji i rozwiązywaniu problemów był istotnie niższy u mężczyzn w wieku 19 lat aniżeli w wieku 20 lat ($p = 0{,}001$). Stabilność emocjonalna u mężczyzn w wieku 20 lat była ukształtowana w większym stopniu niż u mężczyzn w wieku 19 lat ($p = 0{,}009$) i w wieku 19,5 lat ($p = 0{,}012$). Wyniki analiz zamieszczono w tabeli 43 oraz na rysunkach 18 i 19.

Tabela 43
Stopień ukształtowania poszczególnych kompetencji psychicznych osób dorosłych w zależności od wieku w grupie kobiet i mężczyzn (ANOVA)

Kompetencje psychiczne osób dorosłych	Płeć	19 lat		19,5 lat		20 lat				
		M	*SD*	*M*	*SD*	*M*	*SD*	*F*	*p*	η^2
Odpowiedzialność za siebie i innych	K	14,23[ac]	1,80	15,75[a]	2,46	16,07[c]	2,20	62,48	<0,001	0,25
	M	14,36ac	1,90	15,99a	1,95	16,32c	2,57	52,09	<0,001	0,24
Samodzielność w podejmowaniu decyzji	K	27,26	4,94	27,28	5,57	27,60	5,79	0,82	0,441	<0,01
	M	29,17[c]	4,12	29,18	4,73	30,58[c]	4,80	8,98	<0,001	0,05
Ukształtowany światopogląd	K	15,03[ac]	1,92	16,78[a]	2,07	16,75[c]	2,09	77,14	<0,001	0,29
	M	14,34[ac]	2,22	16,43[a]	1,99	16,56[c]	2,52	66,46	<0,001	0,29
Sformułowanie planów życiowych	K	17,08[c]	4,38	17,54	4,63	17,99[c]	4,55	6,21	0,002	0,03
	M	18,42	3,98	19,10	3,98	19,30	4,59	4,59	0,015	0,03
Stabilność emocjonalna	K	15,35	4,46	15,62	4,69	15,96	4,51	2,94	0,054	0,02
	M	18,74[c]	3,51	18,87[b]	3,62	19,56[bc]	3,59	6,03	0,003	0,04
Rozwijanie zainteresowań	K	18,15	2,38	18,01	2,50	18,26	2,49	1,31	0,271	0,01
	M	17,93	2,30	18,12	2,14	18,35	2,36	2,53	0,081	0,02
Szacunek wobec innych i ich poglądów	K	19,05	2,05	19,01	1,97	19,04	1,98	0,05	0,950	<0,01
	M	18,90	2,31	18,46	2,13	18,50	2,19	3,04	0,049	0,02
Zdolność budowania relacji intymnych	K	33,97	6,27	34,39	6,56	34,75	5,61	1,88	0,154	0,01
	M	32,41	5,84	31,62	5,76	32,46	6,62	1,80	0,170	0,01

[a] różnica istotna statystycznie pomiędzy pomiarem I i II, [b] różnica istotna statystycznie pomiędzy pomiarem II i III, [c] różnica istotna statystycznie pomiędzy pomiarem I i III.
Źródło: opracowanie własne.

Rysunek 18

Poziom poczucia ukształtowania poszczególnych kompetencji psychicznych osób dorosłych w zależności od wieku w grupie kobiet

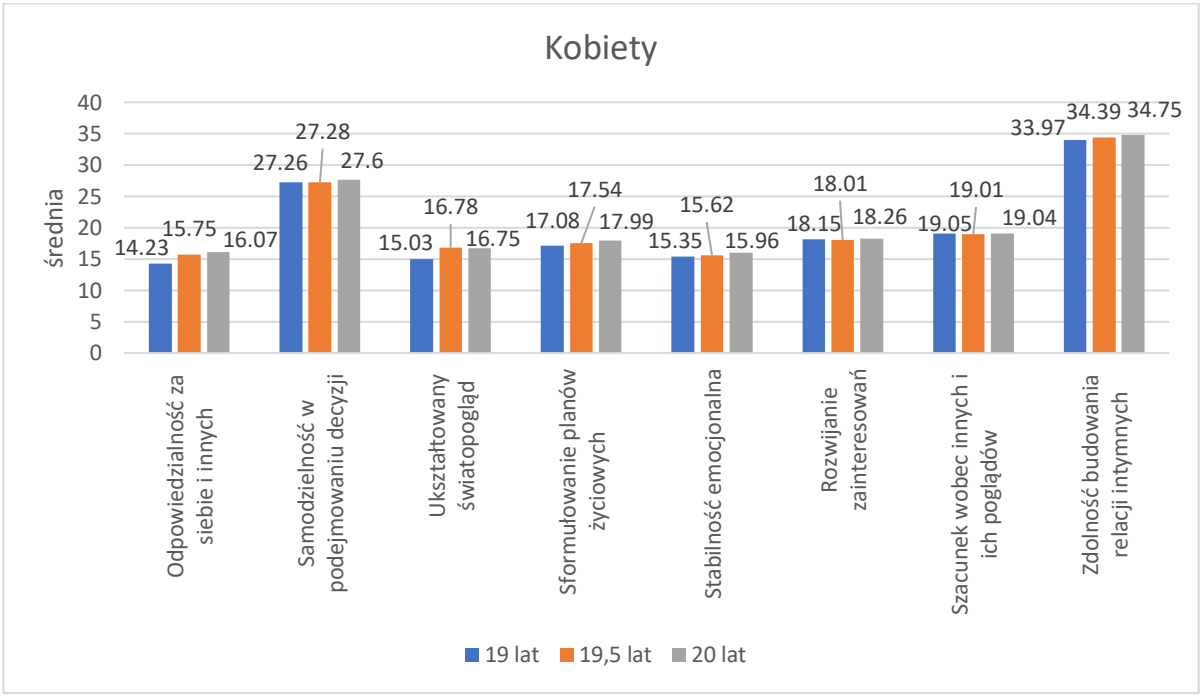

Rysunek 19

Poziom poczucia ukształtowania poszczególnych kompetencji psychicznych osób dorosłych w zależności od wieku w grupie mężczyzn

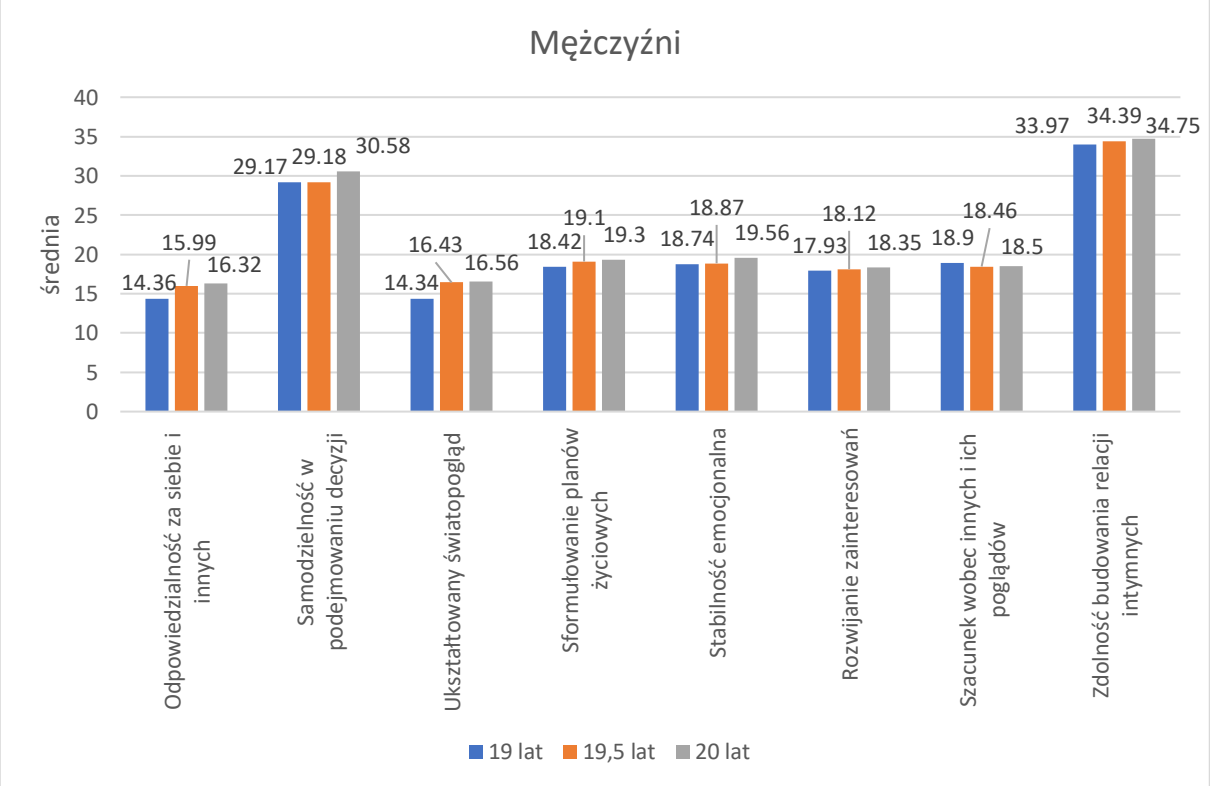

Biorąc pod uwagę poczucie ukształtowania poszczególnych kompetencji psychicznych osób dorosłych w grupie kobiet, różnice pomiędzy pomiarami odnotowano dla poczucia samodzielności w podejmowaniu decyzji i rozwiązywaniu problemów, poczucia ukształtowanego światopoglądu oraz poczucia zdolności budowania relacji intymnych. W celu ustalenia charakteru różnic pomiędzy pomiarami przeprowadzono dodatkową analizę *post hoc* testem Dunn z korektą poziomu istotności Bonferroniego. Szczegółowa analiza wyników wykazała, że poziom poczucia samodzielności w podejmowaniu decyzji i rozwiązywaniu problemów był istotnie niższy wśród kobiet w pomiarze I niż w pomiarze II (p = 0,030), a poziom poczucia zdolności budowania związków intymnych wyższy w pomiarze III aniżeli w I (p = 0,022). Po uwzględnieniu korekty poziomu istotności różnice między pomiarami w zakresie poczucia ukształtowanego światopoglądu okazały się nieistotne statystycznie. W grupie mężczyzn różnice wystąpiły jedynie dla poczucia szanowania innych osób i ich poglądów. Jednak po przeprowadzeniu dodatkowej analizy *post hoc* testem Dunn z korektą poziomu istotności Bonferroniego okazało się, że różnice te przestały być statystycznie istotne. Wyniki analiz zaprezentowano w tabeli 44 oraz na rysunkach 20 i 21.

Tabela 44
Poziom poczucia ukształtowania poszczególnych kompetencji psychicznych osób dorosłych w zależności od wieku w grupie kobiet i mężczyzn (test rang Friedmana)

Poczucie ukształtowania kompetencji psychicznych osób dorosłych	Płeć	19 lat			19,5 lat			20 lat			χ^2	*p*	*W*
		Średnia ranga	*Me*	*IQR*	Średnia ranga	*Me*	*IQR*	Średnia ranga	*Me*	*IQR*			
Poczucie odpowiedzialności za siebie i innych	K	1,97	4	1	1,95	4	1	2,08	4	1	3,99	0,136	0,01
	M	1,90	4	1	2,04	4	1	2,06	4	1	5,56	0,062	0,02
Poczucie samodzielności w podejmowaniu decyzji i rozwiązywaniu problemów	K	1,85[a]	4	1	2,04[a]	4	2	2,11	4	2	12,30	0,002	0,03
	M	1,90	4	1	2,07	4	1	2,03	4	1	4,22	0,121	0,01
Poczucie ukształtowanego światopoglądu	K	1,90	4	1	2,00	4	1	2,10	4	1	7,57	0,023	0,02
	M	1,99	4	1	1,94	4	1	2,07	4	1	2,64	0,268	0,01
Poczucie sformułowania planów życiowych	K	1,96	4	2	1,95	4	1	2,09	4	2	4,53	0,104	0,01
	M	1,95	4	1	1,96	4	1	2,09	4	1	3,53	0,171	0,01
Poczucie stabilności emocjonalnej	K	1,96	4	1	1,94	4	1	2,10	4	1	4,43	0,109	0,01
	M	1,96	4	2	2,00	4	1	2,04	4	1	0,91	0,634	<0,01
Poczucie rozwijania zainteresowań	K	2,00	4	2	1,97	4	2	2,03	4	2	0,55	0,761	<0,01
	M	2,07	4	1	1,94	4	1	1,99	4	1	2,96	0,228	0,01

Poczucie ukształtowania kompetencji psychicznych osób dorosłych	Płeć	19 lat			19,5 lat			20 lat			χ^2	*p*	*W*
		Średnia ranga	*Me*	*IQR*	Średnia ranga	*Me*	*IQR*	Średnia ranga	*Me*	*IQR*			
Poczucie szanowania innych osób i ich poglądów	K	1,97	5	1	2,07	5	1	1,96	5	1	3,25	0,197	0,01
	M	2,02	5	1	1,87	4	1	2,10	5	1	8,24	0,016	0,03
Poczucie zdolności budowania związków intymnych	K	1,90[c]	4	2	1,93	4	2	2,17[c]	4	2	17,03	<0,001	0,04
	M	2,06	4	1,25	1,96	4	2	1,98	4	2	1,62	0,445	0,01

[a] różnica istotna statystycznie pomiędzy pomiarem I i II, [b] różnica istotna statystycznie pomiędzy pomiarem II i III, [c] różnica istotna statystycznie pomiędzy pomiarem I i III.
Źródło: opracowanie własne.

Rysunek 20
Poziom poczucia ukształtowania poszczególnych kompetencji psychicznych osób dorosłych w zależności od wieku w grupie kobiet

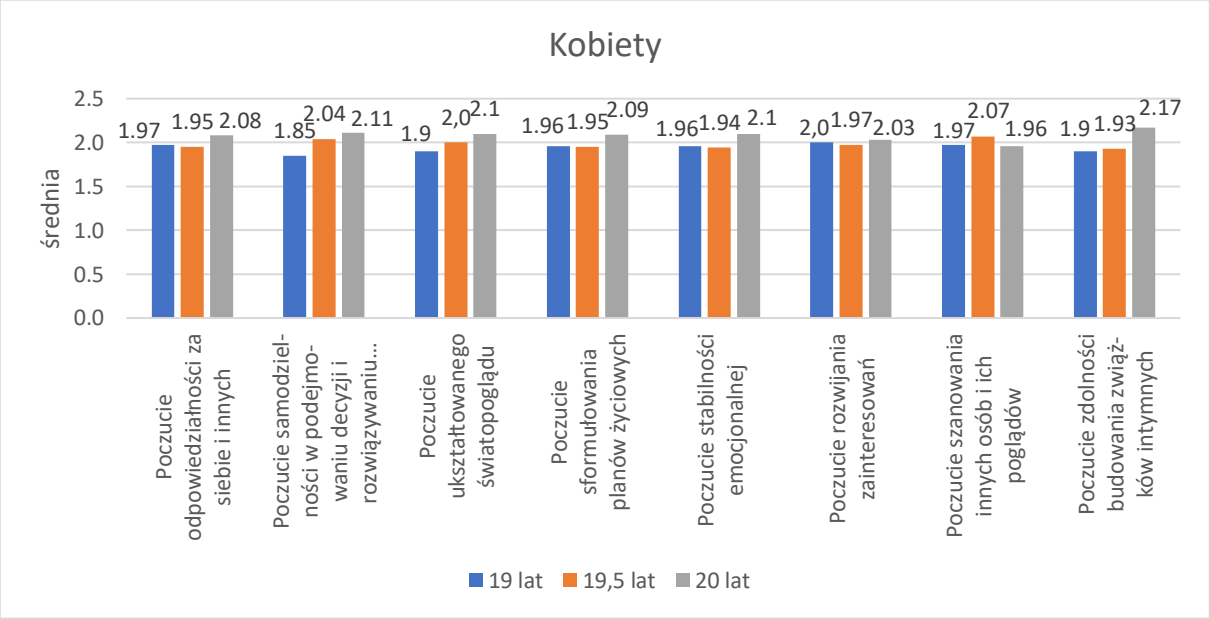

Rysunek 21

Poziom poczucia ukształtowania poszczególnych kompetencji psychicznych osób dorosłych w zależności od wieku w grupie mężczyzn

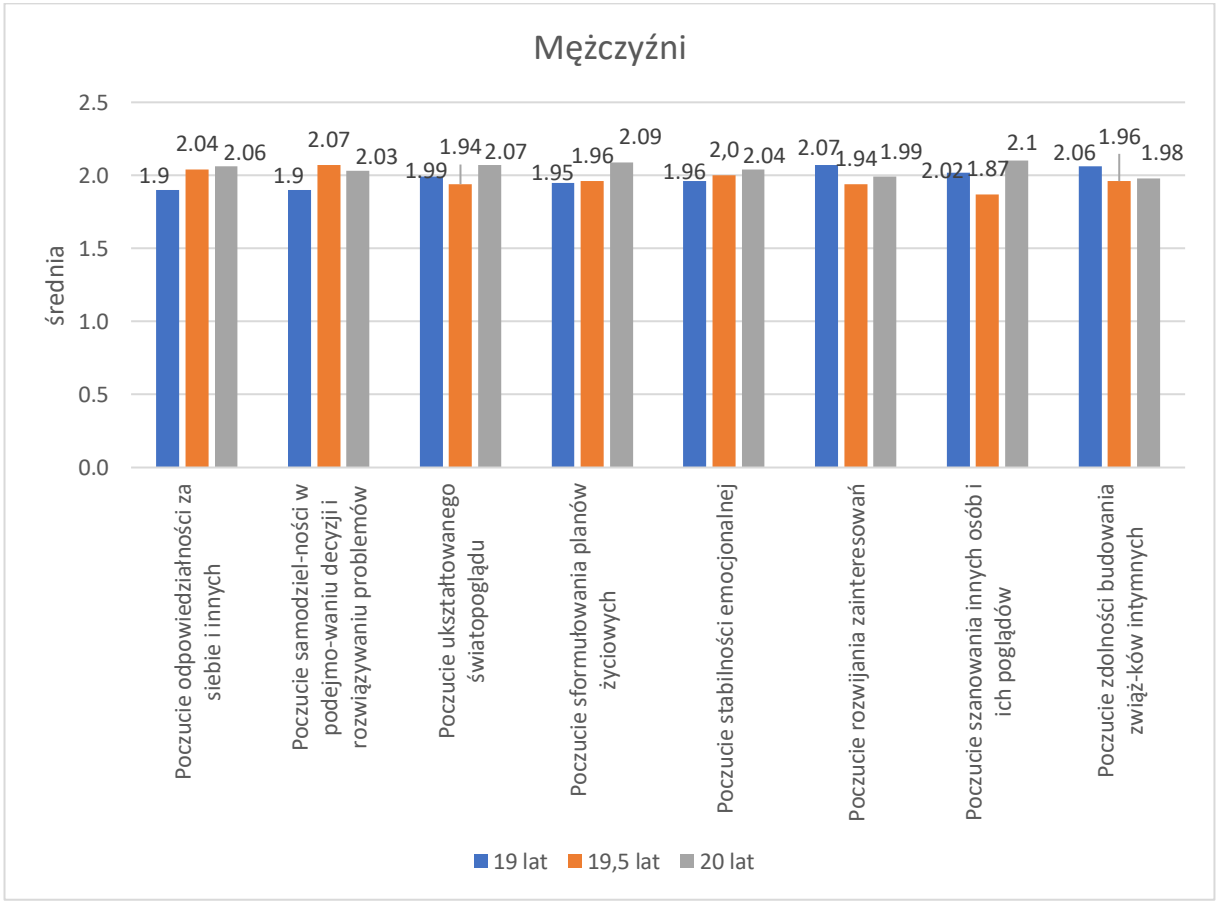

Na podstawie otrzymanych wyników hipotezę 1e należy uznać za potwierdzoną. Można zatem przyjąć, że zmiany w zakresie stopnia realizacji ról i zadań społecznych dorosłości oraz poziomu poczucia gotowości do ich realizacji, a także stopnia ukształtowania kompetencji psychicznych osób dorosłych oraz poziomu poczucia ich ukształtowania, do których dochodzi wraz z wiekiem młodych osób, przebiegają odmiennie w zależności od płci młodych osób.

5.3. Komunikacja w rodzinie (weryfikacja hipotez z grupy pytań badawczych numer 2)

Analiza hipotezy 2a: ***Wraz z wiekiem młodzi ludzie spostrzegają swoje matki i ojców jako coraz mniej zorientowanych na zgodność.***

Analiza hipotezy 2b: ***Wraz z wiekiem młodzi ludzie spostrzegają swoje matki i ojców jako coraz bardziej zorientowanych na rozmowę.***

Analiza hipotezy 2c: ***Matki, w porównaniu z ojcami są bardziej zorientowane na rozmowę oraz mniej na zgodność w ocenie młodych osób.***

Hipotezy zweryfikowano za pomocą analizy wariancji w schemacie mieszanym, gdzie czynnikiem wewnątrzgrupowym był wiek badanych, natomiast czynnikiem międzygrupowym płeć rodzica. Przeprowadzona analiza wykazała istotny efekt główny dla wieku badanego, $F(1{,}674;1180{,}51) = 46{,}56$; $p < 0{,}001$; $\eta_p^2 = 0{,}06$. Okazało się, że wraz z wiekiem osoby badane spostrzegały mniejsze nasilenie orientacji na zgodność rodziców – najwyższy poziom był spostrzegany przez młode osoby w wieku 19 lat ($M = 40{,}80$; $SE = 0{,}40$), nieco niższy w wieku 19,5 lat ($M = 39{,}70$; $SE = 0{,}34$), natomiast najniższy, kiedy były one w wieku 20 lat ($M = 37{,}64$; $SE = 0{,}40$). Istotny okazał się także efekt główny dla czynnika międzyobiektowego, $F(1{,}705) = 5{,}04$; $p = 0{,}025$; $\eta_p^2 = 0{,}01$. Młodzi ludzie wyżej oceniali nasilenie orientacji na zgodność ojców ($M = 40{,}12$; $SE = 0{,}47$) niż matek ($M = 38{,}64$; $SE = 0{,}47$). Nieistotna okazała się natomiast interakcja obu zmiennych, $F(1{,}674;1180{,}51) = 0{,}79$; $p = 0{,}453$; $\eta_p^2 = 0{,}06$.

Analiza efektów prostych dla płci rodzica nie wykazała jednak istotnych różnic w ocenie nasilenia orientacji na zgodność u matek i ojców przez osoby badane w II pomiarze w wieku 19,5 lat, $F(1{,}705) = 2{,}20$; $p = 0{,}138$; $\eta_p^2 < 0{,}01$. Istotne różnice wystąpiły w pomiarze I w wieku 19 lat, $F(1{,}705) = 3{,}99$; $p = 0{,}046$; $\eta_p^2 = 0{,}01$ oraz w pomiarze III w wieku 20 lat, $F(1{,}705) = 5{,}26$; $p = 0{,}022$; $\eta_p^2 = 0{,}01$. Młodzi ludzie w obu pomiarach wyżej oceniali nasilenie orientacji na zgodność ojców niż matek. Analiza efektów prostych dla wieku badanych wykazała istotne różnice w spostrzeganiu przez osoby badane nasilenia orientacji na zgodność, zarówno w grupie ojców, $F(2{,}704) = 18{,}38$; $p < 0{,}001$; $\eta_p^2 = 0{,}05$, jak i matek, $F(2{,}704) = 28{,}51$; $p < 0{,}001$; $\eta_p^2 = 0{,}08$. Wśród ojców w ocenie osób badanych wraz z kolejnymi pomiarami nasilenie orientacji na zgodność malało. Podobnie w grupie matek, gdzie nasilenie orientacji na zgodność było oceniane istotnie niżej w ostatnim pomiarze niż w pomiarach wcześniejszych ($p < 0{,}001$). Wyniki te zilustrowano na rysunku 22.

Rysunek 22

Oszacowane średnie brzegowe dla spostrzeganego przez osoby badane nasilenia orientacji na zgodność matek i ojców w zależności od wieku osób badanych

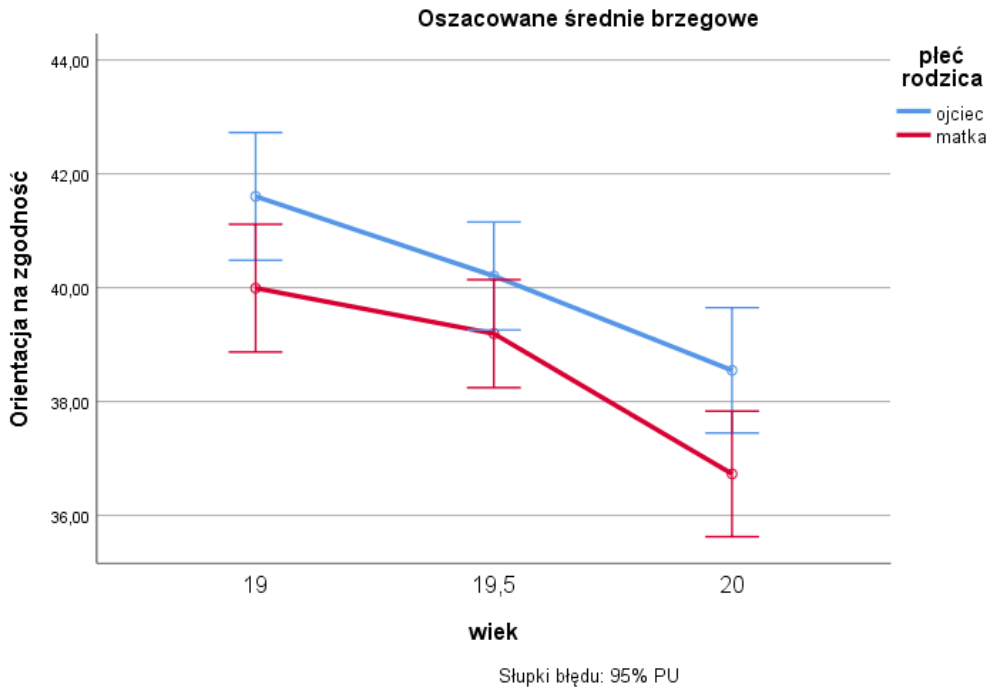

Analogiczne analizy przeprowadzono dla drugiego wymiaru komunikacji – orientacji na rozmowę. Odnotowano istotny efekt główny dla wieku badanych, $F(1{,}628;1148{,}076) = 5{,}42$; $p = 0{,}008$; $\eta_p^2 = 0{,}01$. Osoby badane wraz z wiekiem wyżej oceniały nasilenie orientacji na rozmowę rodziców – najwyższy jej poziom spostrzegały w wieku 20 lat ($M = 53{,}68$; $SE = 0{,}53$) i był on istotnie wyższy niż w wieku 19 lat (M = 52,28; SE = 0,56). Natomiast nie było różnic istotnych statystycznie pomiędzy oceną nasilenia orientacji na rozmowę rodziców przez osoby badane w wieku 19,5 lat (M = 52,96; SE = 0,52) od ocen dokonywanych w I pomiarze ($p = 0{,}413$) i pomiarze III ($p = 0{,}061$). Istotny okazał się także efekt główny dla czynnika międzyobiektowego, $F(1{,}705) = 48{,}34$; $p < 0{,}001$; $\eta_p^2 = 0{,}06$. Młodzi ludzie niżej oceniali nasilenie orientacji na rozmowę ojców ($M = 49{,}67$; $SE = 0{,}67$) niż matek ($M = 56{,}28$; $SE = 0{,}67$). Nieistotna okazała się natomiast interakcja obu zmiennych, $F(1{,}628;1148{,}076) = 2{,}27$; $p = 0{,}114$; $\eta_p^2 < 0{,}01$.

Analiza efektów prostych dla płci rodzica wykazała istotne różnice w nasileniu orientacji na rozmowę w percepcji osób badanych w wieku 19 lat, $F(1{,}705) = 45{,}08$; $p < 0{,}001$; $\eta_p^2 = 0{,}06$, w wieku 19,5 lat, $F(1{,}705) = 42{,}19$; $p < 0{,}001$; $\eta_p^2 = 0{,}06$, oraz w pomiarze III w wieku 20 lat, $F(1{,}705) = 28{,}07$; $p < 0{,}001$; $\eta_p^2 = 0{,}04$. Dla każdego z tych pomiarów wyższe nasilenie orientacji na rozmowę w ocenie młodych ludzi przejawiały matki. Analiza efektów prostych dla wieku badanych wykazała istotne różnice w percepcji nasilenia

orientacji na rozmowę ojców, $F(2,704) = 6,85$; $p = 0,001$; $\eta_p^2 = 0,02$. W ocenie 20-latków nasilenie orientacji na rozmowę ojców było istotnie wyższe niż w ocenie 19-latków ($p = 0,003$). W przypadku matek różnice w ocenie nasilenia orientacji na rozmowę w zależności od wieku badanych okazały się nieistotne, $F(2,704) = 0,27$; $p = 0,761$; $\eta_p^2 < 0,01$. Wyniki te zilustrowano na rysunku 23.

Rysunek 23

Oszacowane średnie brzegowe dla spostrzeganego przez osoby badane nasilenia orientacji na rozmowę matek i ojców w zależności od wieku osób badanych

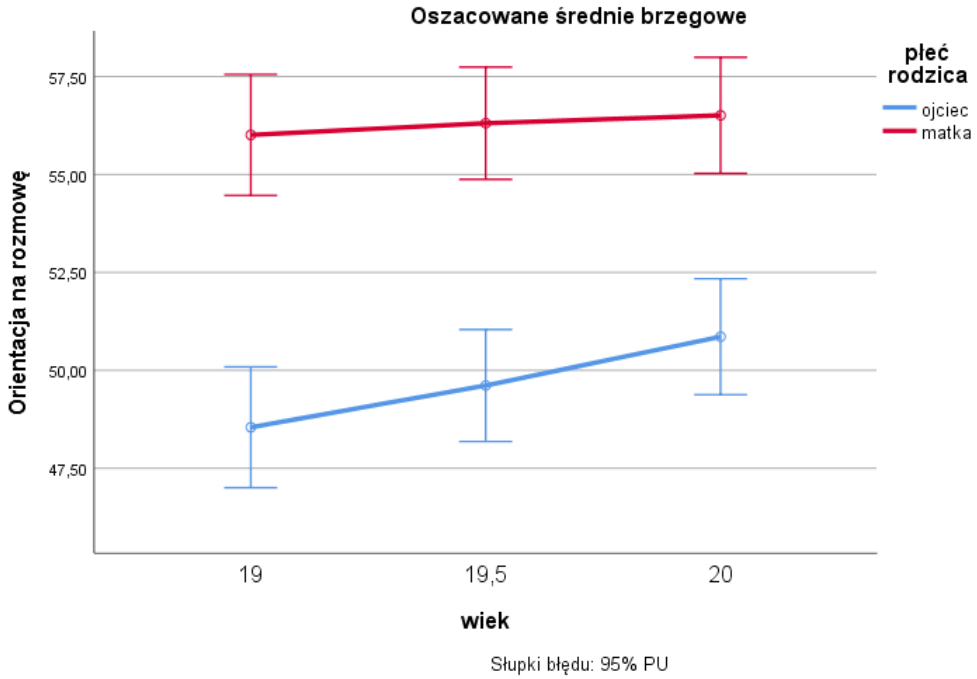

Podsumowując, na podstawie otrzymanych wyników hipotezę 2a można uznać za potwierdzoną – wraz z wiekiem młodzi ludzie spostrzegają coraz mniejsze nasilenie orientacji na zgodność zarówno matek, jak i ojców. Z kolei hipotezę 2b można uznać za potwierdzoną w sposób częściowy, ponieważ wraz z wiekiem młodzi ludzie co prawda spostrzegają coraz wyższe nasilenie orientacji na rozmowę ojców, natomiast w ich ocenie nie zmienia się nasilenie orientacji na rozmowę matek. Hipotezę 3c, odnoszącą się do różnic pomiędzy rodzicami w nasileniu obu wymiarów komunikacji, można uznać za potwierdzoną. Wyniki potwierdziły przypuszczenie, że matki, w porównaniu z ojcami, w ocenie młodych osób są bardziej zorientowane na rozmowę oraz mniej na zgodność.

Analiza hipotezy 2d: ***Częstość występowania wzorców komunikacji matek i ojców w percepcji młodych osób zmienia się wraz z ich wiekiem w taki sposób, że zwiększa się częstość występowania wzorca pluralistycznego oraz zmniejsza się częstość występowania pozostałych wzorców: opiekuńczego, zgodnego i nieustrukturalizowanego.***

W celu porównania częstości występowania poszczególnych wzorców komunikacji (zgodny, pluralistyczny, opiekuńczy, nieustrukturalizowany) matek i ojców w percepcji młodych osób przeprowadzono analizę z wykorzystaniem testu Q Cochrana, biorąc pod uwagę wszystkie trzy pomiary. Szczegółowa analiza *post hoc* testem Dunn z korektą poziomu istotności Bonferroneigo wykazała, że w percepcji badanych w wieku 19 lat wzorzec nieustrukturalizowany u matek występował istotnie rzadziej niż w percepcji badanych w wieku 19,5 lat ($p < 0{,}001$) i 20 lat ($p = 0{,}003$). W percepcji 19,5-latków wzorzec opiekuńczy u matek występował rzadziej niż wtedy, gdy osoby badane były w wieku 19 lat ($p = 0{,}011$). Dla pozostałych wzorców komunikacji matek i ojców różnice ze względu na wiek osób badanych okazały się nieistotne statystycznie. Zbiorcze wyniki analiz zamieszczono w tabeli 45.

Tabela 45
Porównanie częstości występowania wzorców komunikacji matek i ojców w percepcji osób badanych w każdym z trzech pomiarów (testu Q Cochrana)

Wzorce komunikacji matek i ojców w percepcji osób badanych	19 lat		19,5 lat		20 lat		Q	*p*
	n	%	*n*	%	*n*	%		
Matki								
Nieustrukturalizowany	27	7,6	58	16,4	53	15,0	17,68	<0,001
Pluralistyczny	139	39,3	136	38,4	130	36,7	1,16	0,561
Opiekuńczy	154	43,5	131	37,0	141	39,8	8,49	0,014
Zgodny	34	9,6	29	8,2	30	8,5	0,64	0,727
Ojcowie								
Nieustrukturalizowany	27	7,6	27	7,6	22	6,2	0,96	0,618
Pluralistyczny	145	41,0	139	39,3	149	42,1	1,37	0,504
Opiekuńczy	147	41,5	146	41,2	150	42,4	0,21	0,900
Zgodny	35	9,9	42	11,9	33	9,3	1,79	0,409

Źródło: opracowanie własne.

Podsumowując, na podstawie otrzymanych wyników hipotezę 2d można uznać za niepotwierdzoną. Istotne statystycznie zmiany pomiędzy pomiarami odnotowano tylko dla

dwóch wzorców komunikacji matek – opiekuńczego i nieustrukturalizowanego. Ponadto, wbrew przypuszczeniom, wraz z kolejnymi pomiarami zwiększyła się częstość występowania wzorce nieustrukturalizowanego u matek.

5.4. Komunikacja w rodzinie a wkraczanie młodych osób w dorosłość (weryfikacja hipotez z grupy pytań badawczych numer 3)

Analiza hipotezy 3a: ***Związki pomiędzy orientacją na rozmowę matek i ojców w percepcji młodych osób a stopniem realizacji ról i zadań społecznych dorosłości oraz poziomem poczucia gotowości do ich realizacji są ujemne.***

Analiza hipotezy 3b: ***Związki pomiędzy orientacją na rozmowę matek i ojców w percepcji młodych osób a stopniem ukształtowania kompetencji psychicznych osób dorosłych oraz poziomem poczucia ich ukształtowania są dodatnie.***

W pierwszym kroku weryfikacji hipotezy analizy wykonano dla wyników ogólnych – stopnia realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości, poziomu poczucia gotowości do realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości, stopnia ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych oraz poziomu poczucia ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych. W celu ustalenia zależności między zmiennymi przeprowadzono analizę korelacji z wykorzystaniem współczynnika *r* Pearsona dla każdego z trzech pomiarów oddzielnie.

Wyniki zaprezentowane w tabeli 46 pokazują, że przewidywania dotyczące kierunku związków pomiędzy zmiennymi zostały potwierdzone. Jeśli związki pomiędzy orientacją na rozmowę matek i ojców w ocenie młodych osób z wynikami ogólnymi wymiaru społecznego były w ogóle istotne, to okazało się, że im wyższe było spostrzegane przez osoby badane nasilenie orientacji na rozmowę ojców (pomiar I i III), tym niższy był poziom poczucia gotowości do realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości. Nie odnotowano natomiast żadnych istotnych korelacji pomiędzy nasileniem orientacji na rozmowę matek i ojców w ocenie młodych osób a stopniem realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości. Przewidywany kierunek zależności (dodatni) został również potwierdzony dla wyników ogólnych wymiaru psychicznego – związki pomiędzy orientacją na rozmowę matek i ojców w ocenie młodych osób a stopniem ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych oraz poziomem poczucia ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych okazały się dodatnie.

Tabela 46
Korelacje nasilenia orientacji na rozmowę matek i ojców w percepcji osób badanych z wynikami ogólnymi wymiaru społecznego i psychicznego dorosłości w trzech pomiarach (r Pearsona)

Wyniki ogólne	Pomiar	Orientacja na rozmowę		*Z*	*p*
		Matka	Ojciec		
Stopień realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości	I	0,06	0,08	–0,27	0,395
	II	0,09	0,07	0,27	0,395
	III	–0,02	–0,03	0,13	0,447
Poziom poczucia gotowości do realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości	I	–0,09	–0,11**	0,27	0,394
	II	–0,05	–0,10	0,67	0,253
	III	–0,03	–0,17**	1,88	0,030
Stopień ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych	I	0,50**	0,27**	3,61	<0,001
	II	0,37**	0,24**	1,90	0,029
	III	0,57**	0,42**	2,65	0,004
Poziom poczucia ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych	I	0,55**	0,35**	3,35	<0,001
	II	0,39**	0,35**	0,61	0,270
	III	0,35**	0,30**	0,74	0,229

*$p < 0,05$; ** $p < 0,01$.
Źródło: opracowanie własne.

W kolejnym kroku podobne analizy wykonano dla poszczególnych atrybutów dorosłości, biorąc pod uwagę oba jej wymiary – społeczny i psychiczny. W celu ustalenia zależności między zmiennymi przeprowadzono analizę korelacji z wykorzystaniem współczynnika *r* Pearsona lub *rho* Spearmana dla każdego z trzech pomiarów oddzielnie. Zestawienie wyników zaprezentowano w tabeli 47.

Tabela 47
Korelacje nasilenia orientacji na rozmowę matek i ojców w percepcji osób badanych z poszczególnymi atrybutami społecznymi i psychicznymi dorosłości w trzech pomiarach (r Pearsona, rho Spearmana)

Społeczne i psychiczne atrybuty dorosłości w każdym z trzech pomiarów	Pomiar	Orientacja na rozmowę		*Z*	*p*
		Matka	Ojciec		
Role i zadania społeczne dorosłości					
Prowadzenie oddzielnego gospodarstwa domowego	I	–0,05	–0,06	0,13	0,447
	II	–0,02	–0,04	0,27	0,395
	III	–0,15**	–0,18**	0,41	0,341
Niezależność finansowa	I	–0,18**	–0,16**	–0,27	0,392
	II	–0,19**	–0,24**	0,70	0,244
	III	–0,28**	–0,27**	–0,14	0,443
Stała praca	I	–0,17**	–0,15**	–0,27	0,393
	II	–0,13*	–0,22**	1,23	0,109
	II	–0,26**	–0,30**	0,58	0,283
Związek intymny	I	0,15**	0,18**	–0,41	0,341

Społeczne i psychiczne atrybuty dorosłości w każdym z trzech pomiarów	Pomiar	Orientacja na rozmowę		*Z*	*p*
		Matka	Ojciec		
	II	0,21**	0,26**	–0,70	0,242
	II	0,25**	0,29**	–0,57	0,284
Rodzicielstwo	I	–0,05	–0,02	–0,40	0,345
	II	0,07	0,11*	–0,53	0,297
	III	0,06	0,09	–0,40	0,345
Aktywność obywatelska	I	0,16**	0,18**	–0,27	0,392
	II	0,09	0,16**	–0,94	0,173
	III	0,05	0,10	–0,67	0,253
Posiadanie grupy przyjaciół	I	0,17**	0,14*	0,41	0,342
	II	0,20**	0,24**	–0,56	0,289
	III	0,26**	0,24**	0,28	0,389
Poczucie gotowości do realizacji ról i zadań społecznych dorosłości					
Poczucie gotowości do prowadzenia oddzielnego gospodarstwa domowego	I	–0,25**	–0,20**	–0,70	0,243
	II	–0,22**	–0,26**	0,56	0,287
	III	–0,22**	–0,34**	1,73	0,042
Poczucie gotowości do niezależności finansowej	I	–0,29**	–0,23**	–0,85	0,197
	II	–0,18**	–0,15**	–0,41	0,341
	III	–0,18**	–0,21**	0,41	0,340
Poczucie gotowości do podjęcia stałej pracy	I	–0,21**	–0,16**	–0,69	0,246
	II	–0,26**	–0,31**	0,72	0,235
	III	–0,27**	–0,33**	0,87	0,191
Poczucie gotowości do wejścia w związek intymny	I	0,14**	0,08	0,81	0,210
	II	0,14**	0,06	1,07	0,142
	III	0,13*	0,03	1,33	0,091
Poczucie gotowości do rodzicielstwa	I	0,06	–0,02	1,06	0,144
	II	0,17**	0,18**	–0,14	0,446
	III	0,13*	0,12*	0,14	0,446
Poczucie gotowości do podjęcia aktywności obywatelskiej	I	–0,03	–0,02	–0,13	0,447
	II	–0,03	–0,02	–0,13	0,447
	III	–0,04	–0,09	0,67	0,253
Poczucie gotowości do posiadania grupy przyjaciół	I	0,12*	0,10	0,27	0,394
	II	0,03	–0,03	0,80	0,213
	III	0,23**	0,15**	1,10	0,136
Kompetencje psychiczne osób dorosłych					
Odpowiedzialność za siebie i innych	I	0,35**	0,27**	1,17	0,120
	II	0,23**	0,14**	1,23	0,108
	III	0,32**	0,26**	0,87	0,193
Samodzielność w podejmowaniu decyzji i rozwiązywaniu problemów	I	0,25**	0,15**	1,38	0,084
	II	0,18**	0,08	1,35	0,089
	III	0,40**	0,31**	1,37	0,086
Ukształtowany światopogląd	I	0,23**	0,21**	0,28	0,390
	II	0,28**	0,16**	1,67	0,047
	III	0,46**	0,26**	3,06	0,001
Sformułowanie planów życiowych	I	0,47**	0,24**	3,52	<0,001
	II	0,45**	0,35**	1,58	0,057
	III	0,54**	0,43**	1,91	0,028
Stabilność emocjonalna	I	0,39**	0,23**	2,35	0,009
	II	0,29**	0,29**	0,00	1,000
	III	0,40**	0,41**	–0,16	0,437
Rozwijanie zainteresowań	I	0,18**	0,10	1,08	0,140

Społeczne i psychiczne atrybuty dorosłości w każdym z trzech pomiarów	Pomiar	Orientacja na rozmowę		*Z*	*p*
		Matka	Ojciec		
	II	–0,01	–0,06	0,66	0,254
	III	0,17**	0,11*	0,81	0,209
Szacunek wobec innych i ich poglądów	I	0,25**	0,16**	1,25	0,106
	II	0,10	0,03	0,93	0,176
	III	0,16**	0,06	1,34	0,090
Zdolność budowania relacji intymnych	I	0,24*	0,06	2,45	0,007
	II	0,16**	0,05	1,48	0,070
	III	0,35**	0,20**	2,16	0,016
Poczucie ukształtowania kompetencji psychicznych osób dorosłych					
Poczucie odpowiedzialności za siebie i innych	I	0,23**	0,15**	1,10	0,136
	II	0,16**	0,08	1,08	0,141
	III	0,18**	0,05	1,75	0,040
Poczucie samodzielności w podejmowaniu decyzji i rozwiązywaniu problemów	I	0,27**	0,15**	1,67	0,048
	II	0,19**	0,16**	0,41	0,341
	III	0,25**	0,18**	0,97	0,165
Poczucie ukształtowanego światopoglądu	I	0,20**	0,19**	0,14	0,445
	II	0,12*	0,10	0,27	0,394
	III	0,14*	0,06	1,07	0,142
Poczucie sformułowania planów życiowych	I	0,33**	0,19**	1,99	0,023
	II	0,33**	0,24**	1,30	0,097
	III	0,33**	0,26**	1,02	0,155
Poczucie stabilności emocjonalnej	I	0,53**	0,35**	2,98	0,001
	II	0,28**	0,33**	–0,73	0,233
	III	0,30**	0,28**	0,29	0,386
Poczucie rozwijania zainteresowań	I	0,38**	0,28**	1,49	0,068
	II	0,21**	0,23**	–0,28	0,390
	III	0,21**	0,20**	0,14	0,445
Poczucie szanowania innych osób i ich poglądów	I	0,30**	0,19**	1,55	0,060
	II	0,01	0,03	–0,27	0,395
	III	0,06	–0,04	1,33	0,092
Poczucie zdolności budowania związków intymnych	I	0,34**	0,25**	1,31	0,096
	II	0,32**	0,32**	0,00	1,000
	III	0,33**	0,26**	1,02	0,160

*$p < 0,05$; ** $p < 0,01$.
Źródło: opracowanie własne.

Przewidywany kierunek zależności został potwierdzony w pełni dla wszystkich atrybutów dorosłości w wymiarze psychicznym – związki pomiędzy orientacją na rozmowę matek i ojców w ocenie młodych osób a stopniem ukształtowania poszczególnych kompetencji psychicznych osób dorosłych oraz poziomem poczucia ukształtowania poszczególnych kompetencji psychicznych osób dorosłych były dodatnie. Pozwala to uznać hipotezę 3b za potwierdzoną.

Jednak biorąc pod uwagę wymiar społeczny dorosłości, obraz zależności pomiędzy zmiennymi okazał się dość zróżnicowany i tym samym nie potwierdził w pełni

przewidywanego kierunku związków pomiędzy zmiennymi (ujemny). Analiza związków pomiędzy realizacją poszczególnych ról i zadań społecznych dorosłości oraz poczuciem gotowości do ich realizacji a orientacją na rozmowę matek i ojców w percepcji młodych osób wykazała, że niektóre z nich są ujemne (prowadzenie oddzielnego gospodarstwa domowego, poczucie gotowości do prowadzenia oddzielnego gospodarstwa domowego, niezależność finansowa, poczucie gotowości do niezależności finansowej, stała praca, poczucie gotowości do podjęcia stałej pracy), a inne dodatnie (związek intymny, poczucie gotowości do wejścia w związek intymny, rodzicielstwo, poczucie gotowości do rodzicielstwa, posiadanie grupy przyjaciół, poczucie gotowości do posiadania grupy przyjaciół, aktywność obywatelska). Zatem na podstawie otrzymanych wyników hipotezę 3a można uznać za potwierdzoną w sposób częściowy.

Analiza hipotezy 3c: ***Związki pomiędzy orientacją na zgodność matek i ojców w percepcji młodych osób a stopniem realizacji ról i zadań społecznych dorosłości oraz poziomem poczucia gotowości do ich realizacji są dodatnie.***

Analiza hipotezy 3d: ***Związki pomiędzy orientacją na zgodność matek i ojców w percepcji młodych osób a stopniem ukształtowania kompetencji psychicznych osób dorosłych oraz poziomem poczucia ich ukształtowania są ujemne.***

W pierwszym kroku weryfikacji hipotezy analizy wykonano dla wyników ogólnych – stopnia realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości, poziomu poczucia gotowości do realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości, stopnia ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych oraz poziomu poczucia ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych. W celu ustalenia zależności między zmiennymi przeprowadzono analizę korelacji z wykorzystaniem współczynnika *r* Pearsona dla każdego z trzech pomiarów oddzielnie.

Wyniki zaprezentowane w tabeli 48 pokazują, że przewidywania dotyczące kierunku związków pomiędzy zmiennymi zostały potwierdzone. Jeśli związki pomiędzy orientacją na zgodność obojga rodziców w ocenie młodych osób z wynikami ogólnymi wymiaru społecznego były w ogóle istotne statystycznie, to okazało się, że im wyższe spostrzegane przez osoby badane nasilenie orientacji na zgodność matek i ojców (pomiar III), tym wyższy poziom poczucia gotowości do realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości. Nie odnotowano żadnych istotnych korelacji pomiędzy nasileniem orientacji na zgodność matek i ojców w ocenie młodych osób a stopniem realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości. Przewidywany kierunek zależności (ujemny) został potwierdzony w pełni dla

wyników ogólnych wymiaru psychicznego – związki pomiędzy orientacją na zgodność matek i ojców w ocenie młodych osób a stopniem ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych oraz poziomem poczucia ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych okazały się ujemne.

Tabela 48
Korelacje nasilenia orientacji na zgodność matek i ojców w percepcji osób badanych z wynikami ogólnymi wymiaru społecznego i psychicznego w każdym z trzech pomiarów (r Pearsona)

Wyniki ogólne	Pomiar	Orientacja na zgodność		*Z*	*p*
		Matka	Ojciec		
Stopień realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości	I	–0,05	–0,05	0,0	1,000
	II	–0,07	<0,01	–1,06	0,144
	III	0,02	<–0,01	0,40	0,346
Poziom poczucia gotowości do realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości	I	0,08	0,02	0,80	0,213
	II	0,07	0,10	–0,40	0,344
	III	0,11*	0,17**	–0,81	0,209
Stopień ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych	I	–0,42**	–0,30**	–1,83	0,034
	II	–0,33**	–0,21**	–1,72	0,043
	III	–0,49**	–0,43**	–1,01	0,156
Poziom poczucia ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych	I	–0,42**	–0,35**	–1,09	0,138
	II	–0,32**	–0,27**	–0,73	0,234
	III	–0,30**	–0,23**	–1,00	0,159

*$p < 0,05$; ** $p < 0,01$.
Źródło: opracowanie własne.

W kolejnym kroku podobne analizy wykonano biorąc pod uwagę poszczególne atrybuty społeczne i psychiczne dorosłości. W celu ustalenia zależności między zmiennymi (w zależności od rodzaju zmiennej) przeprowadzono analizę korelacji z wykorzystaniem współczynnika *r* Pearsona lub *rho* Spearmana dla każdego z trzech pomiarów oddzielnie. Zestawienie wyników zaprezentowano w tabeli 49.

Tabela 49

Korelacje nasilenia orientacji na zgodność matek i ojców w percepcji osób badanych z poszczególnymi atrybutami społecznymi i psychicznymi dorosłości w każdym z trzech pomiarów (r Pearsona, rho Spearmana)

Społeczne i psychiczne atrybuty dorosłości w każdym z trzech pomiarów	Pomiar	Orientacja na zgodność		*Z*	*p*
		Matka	Ojciec		
Role i zadania społeczne dorosłości					
Prowadzenie oddzielnego gospodarstwa domowego	I	0,05	0,02	0,40	0,345
	II	0,04	0,02	0,27	0,395
	III	0,14**	0,14*	0,00	1,000
Niezależność finansowa	I	0,13*	0,11*	0,27	0,394
	II	0,18**	0,23**	–0,69	0,245
	III	0,25**	0,23**	0,28	0,389
Stała praca	I	0,17**	0,10	0,95	0,172
	II	0,14**	0,21**	–0,96	0,169
	II	0,24**	0,24**	0,00	1,000
Związek intymny	I	–0,14**	–0,08	–0,81	0,210
	II	–0,24**	–0,20**	–0,56	0,289
	II	–0,32**	–0,28**	–0,58	0,280
Rodzicielstwo	I	0,02	0,03	–0,13	0,447
	II	–0,05	–0,09	0,53	0,297
	III	–0,08	–0,13*	0,67	0,251
Aktywność obywatelska	I	–0,14*	–0,18**	0,54	0,293
	II	–0,10	–0,11*	0,13	0,447
	III	–0,02	–0,08	0,80	0,213
Posiadanie grupy przyjaciół	I	–0,11*	–0,16**	0,68	0,250
	II	–0,14**	–0,05	–1,20	0,114
	III	–0,19**	–0,17**	–0,27	0,392
Poczucie gotowości do realizacji ról i zadań społecznych dorosłości					
Poczucie gotowości do prowadzenia oddzielnego gospodarstwa domowego	I	0,26**	0,11*	2,06	0,020
	II	0,20**	0,16**	0,55	0,292
	III	0,25**	0,28**	–0,43	0,335
Poczucie gotowości do niezależności finansowej	I	0,25**	0,18**	0,97	0,165
	II	0,14**	0,09	0,67	0,251
	III	0,17**	0,20**	–0,41	0,340
Poczucie gotowości do podjęcia stałej pracy	I	0,21**	0,10	1,50	0,067
	II	0,20**	0,26**	–0,84	0,201
	III	0,27**	0,32**	–0,73	0,234
Poczucie gotowości do wejścia w związek intymny	I	–0,10	<–0,01	–1,20	0,116
	II	–0,14**	–0,05	–1,20	0,114
	III	–0,09	<0,01	–1,20	0,116
Poczucie gotowości do rodzicielstwa	I	–0,01	0,03	0,53	0,298
	II	–0,13*	–0,18**	0,68	0,249
	III	–0,03	–0,02	–0,13	0,447
Poczucie gotowości do podjęcia aktywności obywatelskiej	I	–0,03	–0,07	0,53	0,298
	II	0,08	0,07	0,13	0,447
	III	0,04	0,06	–0,27	0,395
Poczucie gotowości do posiadania grupy przyjaciół	I	–0,07	–0,15**	1,07	0,142
	II	–0,03	0,08	–0,15	0,072
	III	–0,12*	–0,09	–0,40	0,344

Społeczne i psychiczne atrybuty dorosłości w każdym z trzech	Pomiar	Orientacja na zgodność		*Z*	*p*
Kompetencje psychiczne osób dorosłych					
Odpowiedzialność za siebie i innych	I	–0,23**	–0,23**	0,00	1,000
	II	–0,23**	–0,15**	–1,10	0,136
	III	–0,34**	–0,30**	–0,59	0,277
Samodzielność w podejmowaniu decyzji i rozwiązywaniu problemów	I	–0,27**	–0,22**	–0,71	0,240
	II	–0,25**	–0,13**	–1,65	0,049
	III	–0,44**	–0,37**	–1,11	0,133
Ukształtowany światopogląd	I	–0,18**	–0,22*	0,55	0,290
	II	–0,18**	–0,15**	–0,41	0,341
	III	–0,33**	–0,25**	–1,16	0,123
Sformułowanie planów życiowych	I	–0,38**	–0,23**	–2,20	0,014
	II	–0,39**	–0,28**	–1,64	0,050
	III	–0,45**	–0,36**	–1,43	0,077
Stabilność emocjonalna	I	–0,34**	–0,26**	–1,17	0,122
	II	–0,31**	–0,27**	–0,58	0,281
	III	–0,44**	–0,44**	0,00	1,000
Rozwijanie zainteresowań	I	–0,16**	–0,19**	0,41	0,341
	II	0,01	–0,01	0,27	0,396
	III	–0,14**	–0,15**	0,14	0,446
Szacunek wobec innych i ich poglądów	I	–0,25**	–0,23**	–0,28	0,389
	II	–0,17**	–0,11*	–0,81	0,209
	III	–0,17*	–0,16**	0,14	0,446
Zdolność budowania relacji intymnych	I	–0,15**	–0,02	–1,74	0,041
	II	–0,03	0,06	–1,19	0,116
	III	–0,15**	–0,12*	–0,27	0,393
Poczucie ukształtowania kompetencji psychicznych osób dorosłych					
Poczucie odpowiedzialności za siebie i innych	I	–0,16**	–0,21**	0,69	0,246
	II	–0,16**	–0,09	–0,94	0,173
	III	–0,14**	<0,01	–1,99	0,023
Poczucie samodzielności w podejmowaniu decyzji i rozwiązywaniu problemów	I	–0,22**	–0,18**	–0,55	0,290
	II	–0,24**	–0,21**	–0,42	0,338
	III	–0,28**	–0,20**	–1,13	0,130
Poczucie ukształtowanego światopoglądu	I	–0,18**	–0,20**	0,28	0,392
	II	–0,06	–0,05	–0,13	0,447
	III	–0,08	0,01	–1,20	0,116
Poczucie sformułowania planów życiowych	I	–0,24**	–0,16**	–1,11	0,135
	II	–0,28**	–0,20**	–1,13	0,130
	III	–0,28**	–0,19**	–1,26	0,103
Poczucie stabilności emocjonalnej	I	–0,45**	–0,30**	–2,32	0,010
	II	–0,27**	–0,26**	–0,14	0,443
	III	–0,32**	–0,25**	–1,01	0,156
Poczucie rozwijania zainteresowań	I	–0,31**	–0,27**	–0,58	0,281
	II	–0,15**	–0,22**	0,96	0,168
	III	–0,19**	–0,21**	0,28	0,391
Poczucie szanowania innych osób i ich poglądów	I	–0,21**	–0,15**	–0,82	0,206
	II	–0,08	–0,07	0,13	0,447
	III	–0,05	0,03	–1,06	0,144
Poczucie zdolności budowania związków intymnych	I	–0,25**	–0,15**	–1,38	0,084
	II	–0,27**	–0,24**	–0,43	0,335
	III	–0,28**	–0,19**	–1,26	0,103

*$p < 0,05$; ** $p < 0,01$.
Źródło: opracowanie własne.

Na podstawie powyższego zestawienia współczynników korelacji można uznać, że przewidywany kierunek zależności pomiędzy spostrzeganym przez młode osoby nasileniem orientacji na zgodność obojga rodziców został potwierdzony w pełni dla wyników ogólnych oraz poszczególnych atrybutów dorosłości w wymiarze psychicznym. Zależności te (słabe bądź umiarkowane) okazały się ujemne. Na tej podstawie można uznać hipotezę 3d za potwierdzoną.

Jednak biorąc pod uwagę wymiar społeczny dorosłości, obraz zależności pomiędzy zmiennymi okazał się dość zróżnicowany i tym samym nie potwierdził przewidywanego kierunku związku (ujemny). Analiza związków pomiędzy realizacją poszczególnych ról i zadań społecznych dorosłości oraz poczuciem gotowości do ich realizacji a orientacją na zgodność matek i ojców w percepcji młodych osób wykazała, że niektóre z nich były dodatnie (prowadzenie oddzielnego gospodarstwa domowego, poczucie gotowości do prowadzenia oddzielnego gospodarstwa domowego, niezależność finansowa, poczucie gotowości do niezależności finansowej, stała praca, poczucie gotowości do podjęcia stałej pracy), a inne ujemne (związek intymny, poczucie gotowości do wejścia w związek intymny, rodzicielstwo, poczucie gotowości do rodzicielstwa, posiadanie grupy przyjaciół, poczucie gotowości do posiadania grupy przyjaciół, aktywność obywatelska). Zatem na podstawie otrzymanych wyników hipotezę 3c można uznać za potwierdzoną w sposób częściowy.

Analiza hipotezy 3e: ***Wymiary komunikacji matek i ojców w percepcji młodych osób są istotnymi predyktorami wkraczania młodych osób w dorosłość w zakresie: realizacji ról i zadań społecznych dorosłości, poczucia gotowości do ich realizacji, ukształtowania kompetencji psychicznych osób dorosłych oraz poczucia ich ukształtowania.***

W celu zweryfikowania hipotezy przeprowadzono kilkukrotnie analizy regresji liniowej, w której predyktorami były: orientacja na zgodność matek i ojców w percepcji młodych osób oraz orientacja na rozmowę matek i ojców w percepcji młodych osób. Natomiast zmiennymi objaśnianymi były następujące zmienne ilościowe: stopień ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych, poziom poczucia ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych, stopień realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości oraz poziom poczucia gotowości do realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości. Analizy przeprowadzono dla każdego z pomiarów oddzielnie, co dało łącznie 7 analiz. Liniowy związek między predyktorami a zmiennymi objaśnianymi przetestowano za pomocą analizy korelacji Pearsona. Brak multikolinearności predyktorów określono za pomocą współczynnika VIF (za próg przyjęto

wartość 4; Lavery i in., 2019). Wielowymiarowy rozkład normalny (normalność rozkładu reszt) modelu regresji przetestowano za pomocą wykresu P-P standaryzowanych reszt, a homoskedastyczność przetestowano za pomocą wykresu rozrzutu reszt standaryzowanych i ich wartości przewidywanych. Autokorelację reszt przetestowano za pomocą statystyki testu Durbina-Watsona (dla analizowanej próby d_l = 1,80; d_g = 1,85). Jako poziom istotności przyjęto $\alpha = 0{,}05$.

W pierwszym kroku przygotowano zestawienie współczynników korelacji *r* Pearsona w celu ustalenia liniowej zależności między zmiennymi (tabela 50). Analiza wykazała istotne związki między orientacją na zgodność matek w percepcji młodych osób, orientacją na rozmowę matek w percepcji młodych osób, orientacją na zgodność ojców w percepcji młodych osób oraz orientacja na rozmowę ojców w percepcji młodych osób ze stopniem ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych oraz poczuciem ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych dla wszystkich 3 pomiarów. Korelacje z orientacją na zgodność matek i ojców były ujemne, natomiast z orientacją na rozmowę dodatnie, co oznacza, że im wyższe było spostrzegane przez młode osoby nasilenie orientacji na zgodność matek i ojców, tym niższy był stopień ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych oraz niższy był poziom poczucia ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych. Z kolei im wyższe było spostrzegane nasilenie orientacji na rozmowę matek i ojców, tym wyższy był stopień ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych oraz poziom poczucia ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych. Korelacje plasowały się na poziomie od słabego do silnego. Stopień realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości nie był związany ze spostrzeganym nasileniem orientacji na zgodność i na rozmowę zarówno matek, jaki i ojców w każdym z pomiarów. Zmienne te nie były liniowo ze sobą związane, co nie dało podstaw do przeprowadzenia analizy regresji. Poziom poczucia gotowości do realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości był słabo i ujemnie skorelowany z orientacją na rozmowę ojców w percepcji młodych osób w pomiarze I oraz pomiarze III, a także słabo i dodatnio z orientacją na zgodność matek i ojców w percepcji młodych osób w pomiarze III. Dla pozostałych zmiennych nie odnotowano liniowej zależności.

Tabela 50
Współczynniki r Pearsona między stopniem ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych oraz poziomem poczucia ich ukształtowania, realizacją wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości oraz poziomem poczucia gotowości do ich realizacji a orientacją na rozmowę i zgodność matek i ojców w percepcji osób badanych

Wzorce komunikacji matek i ojców w percepcji osób badanych w każdym z trzech pomiarów	Stopień ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych	Poziom poczucia ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych	Stopień realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości	Poziom poczucia gotowości do realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości
Pomiar 1				
Orientacja na zgodność – matka	–0,41**	–0,42**	–0,05	0,07
Orientacja na rozmowę – matka	0,50**	0,55**	0,08	–0,09
Orientacja na zgodność – ojciec	–0,30**	–0,34**	–0,05	0,02
Orientacja na rozmowę – ojciec	0,27**	0,35**	0,06	–0,11*
Pomiar 2				
Orientacja na zgodność – matka	–0,33**	–0,32**	–0,07	0,07
Orientacja na rozmowę – matka	0,37**	0,39**	0,09	–0,05
Orientacja na zgodność – ojciec	–0,21**	–0,27**	<0,01	0,10
Orientacja na rozmowę – ojciec	0,24**	0,35**	0,07	–0,10
Pomiar 3				
Orientacja na zgodność – matka	–0,49**	–0,35**	0,02	0,11*
Orientacja na rozmowę – matka	0,57**	0,43**	–0,02	–0,03
Orientacja na zgodność – ojciec	–0,43**	–0,25**	<–0,01	0,17**
Orientacja na rozmowę – ojciec	0,42**	0,30**	–0,03	–0,17**

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$.
Źródło: opracowanie własne.

Przedstawione w tabeli 64 wyniki skłoniły do podjęcia decyzji, aby przeprowadzić analizy regresji liniowej dla następujących zmiennych: stopnia ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych w każdym z trzech pomiarów oraz poziomu poczucia ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych w każdym z trzech pomiarów, a także dla poziomu poczucia gotowości do realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości wyłącznie dla pomiaru III (z pominięciem orientacji na rozmowę matek).

Orientacja na zgodność i na rozmowę matek oraz ojców w percepcji młodych osób jako predyktory stopnia ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych (wynik ogólny).

Model 1 (pomiar I)

Pierwszy analizowany model uwzględniał nasilenie orientacji na zgodność i na rozmowę matek i ojców w percepcji młodych osób jako predyktorów stopnia ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych w pomiarze I. Analiza wykazała, że rozpatrywany model był dobrze dopasowany do danych, $F(4,340) = 28,26$; $p < 0,001$, i wyjaśniał 24,1% wariancji zmiennej objaśnianej (sk. $R^2 = 0,241$). Z analiz wykluczono obserwacje odstające powyżej 3 *SD*. Nie odnotowano autokorelacji reszt (D-W = 1,86) ani współliniowości predyktorów (VIF < 4), a reszty standaryzowane przyjmowały rozkład zgodny z rozkładem normalnym. Na podstawie wykresu rozrzutu standaryzowanych reszt można przyjąć spełnienie założenia o homoskedastyczności.

Tabela 51
Współczynniki wielokrotnej regresji liniowej modelu wyjaśniającego stopień ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych w pomiarze I

Predyktory	*B*	*SE*	β	*t*	*p*	*95% CI dla B*	
						LL	*UL*
Stała	143,10	9,90	–	14,45	<0,001	123,62	162,58
Orientacja na zgodność – matka	0,09	0,11	0,06	0,78	0,433	–0,13	0,31
Orientacja na rozmowę – matka	0,55	0,09	0,53	6,42	<0,001	0,38	0,72
Orientacja na zgodność – ojciec	–0,22	0,12	–0,15	–1,85	0,066	–0,45	0,01
Orientacja na rozmowę – ojciec	–0,11	0,08	–0,11	–1,41	0,161	–0,27	0,04

Źródło: opracowanie własne.

W tabeli 51 zamieszczono współczynniki analizowanego modelu regresji. Analiza wykazała, że istotnym predyktorem stopnia ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych okazało się nasilenie orientacji na rozmowę matki w percepcji młodych osób ($\beta = 0,53$; $p < 0,001$). Wraz ze wzrostem nasilenia orientacji na rozmowę matki o 1 *SD* stopień ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych wzrastał o 0,53 *SD*. Pozostałe zmienne okazały się nie być istotnie związane ze zmienną objaśnianą.

Model 2 (pomiar II)

Kolejny analizowany model również uwzględniał nasilenie orientacji na zgodność i na rozmowę matek i ojców w percepcji osób badanych jako predyktorów stopnia ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych w pomiarze II. Analiza wykazała, że rozpatrywany model był dobrze dopasowany do danych, $F(4,347) = 16,08$; $p < 0,001$, i wyjaśniał 14,7% wariancji zmiennej objaśnianej (sk. $R^2 = 0,147$). Z analiz wykluczono obserwacje odstające powyżej 3 *SD*. Nie odnotowano autokorelacji reszt (D-W = 1,87) ani współliniowości predyktorów (VIF < 3), a reszty standaryzowane przyjmowały rozkład

zgodny z rozkładem normalnym. Na podstawie wykresu rozrzutu standaryzowanych reszt można przyjąć spełnienie założenia o homoskedastyczności.

Tabela 52
Współczynniki wielokrotnej regresji liniowej modelu wyjaśniającego stopień ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych w pomiarze II

Predyktory	*B*	*SE*	β	*t*	*p*	*95% CI dla B*	
						LL	*UL*
Stała	156,89	11,20	–	14,01	<0,001	134,87	178,91
Orientacja na zgodność – matka	–0,31	0,15	–0,15	–2,07	0,039	–0,60	–0,02
Orientacja na rozmowę – matka	0,31	0,10	0,24	2,99	0,003	0,11	0,52
Orientacja na zgodność – ojciec	0,02	0,13	0,01	0,13	0,899	–0,24	0,27
Orientacja na rozmowę – ojciec	0,06	0,10	0,05	0,67	0,506	–0,12	0,25

Źródło: opracowanie własne.

W tabeli 52 zamieszczono współczynniki analizowanego modelu regresji. Analiza wykazała, że istotnym predyktorem stopnia ukształtowania kompetencji psychicznych w pomiarze 2 były dwie zmienne: orientacja na zgodność matek w percepcji młodych osób (β = –0,15; p = 0,039) oraz orientacja na rozmowę matek w percepcji młodych osób (β = 0,24; p = 0,003). Wraz ze wzrostem nasilenia orientacji na zgodność matek o 1 *SD* stopień ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych malał o 0,15 *SD*, natomiast wraz ze wzrostem nasilenia orientacji na rozmowę matek o 1 *SD* stopień ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych wzrastał o 0,24 *SD*. Pozostałe zmienne – orientacja na zgodność i na rozmowę ojców – nie były istotnie związane ze zmienną objaśnianą.

Model 3 (pomiar III)

Model wykonany dla pomiaru III (nasilenie orientacji na zgodność i na rozmowę matek i ojców w percepcji osób badanych jako predyktory stopnia ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych) również był dobrze dopasowany do danych, $F(4,348) = 48,14$; $p < 0,001$, i wyjaśniał 34,9% wariancji zmiennej objaśnianej (sk. R^2 = 0,349). Z analiz wykluczono obserwacje odstające powyżej 3 *SD*. Odnotowano nieznaczną dodatnią autokorelację reszt (D-W = 1,78), nie odnotowano współliniowości predyktorów (VIF < 4), a reszty standaryzowane przyjmowały rozkład zgodny z rozkładem normalnym. Na podstawie wykresu rozrzutu standaryzowanych reszt można przyjąć spełnienie założenia o homoskedastyczności.

Tabela 53
Współczynniki wielokrotnej regresji liniowej modelu wyjaśniającego stopień ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych w pomiarze III

Predyktory	*B*	*SE*	β	*t*	*p*	*95% CI dla B*	
						LL	*UL*
Stała	140,93	11,22	–	12,56	<0,001	118,86	162,99
Orientacja na zgodność – matka	–0,02	0,15	–0,01	–0,15	0,882	–0,33	0,28
Orientacja na rozmowę – matka	0,73	0,12	0,50	6,22	<0,001	0,50	0,97
Orientacja na zgodność – ojciec	–0,20	0,15	–0,17	–1,99	0,048	–0,59	–0,01
Orientacja na rozmowę – ojciec	–0,02	0,11	–0,02	–0,21	0,838	–0,23	0,19

Źródło: opracowanie własne.

W tabeli 53 zamieszczono współczynniki analizowanego modelu regresji. Analiza wykazała, że istotnym predyktorem stopnia ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych w pomiarze III były dwie zmienne: orientacja na rozmowę matek w percepcji młodych osób (β = 0,50; $p < 0,001$) oraz orientacja na zgodność ojców w percepcji młodych osób (β = –0,17; $p = 0,048$). Wraz ze wzrostem nasilenia orientacji na rozmowę matek o 1 *SD* stopień ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych wzrastał o 0,50 *SD*, natomiast wraz ze wzrostem nasilenia orientacji na zgodność ojców o 1 *SD* stopień ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych malał o 0,17 *SD*. Nasilenie orientacji na zgodność matek oraz orientacji na rozmowę ojców nie były istotnie związane ze zmienną objaśnianą.

Orientacja na zgodność i na rozmowę u matek i ojców w percepcji młodych osób jako predyktory poziomu poczucia ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych (wynik ogólny).

Model 1 (pomiar I)

Analizowany model uwzględniał nasilenie orientacji na zgodność i na rozmowę matek i ojców w percepcji osób badanych jako predyktorów poziomu poczucia ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych w pomiarze I. Analiza wykazała, że rozpatrywany model był dobrze dopasowany do danych, $F(4,347) = 44,24$; $p < 0,001$, i wyjaśniał 33% wariancji zmiennej objaśnianej (sk. $R^2 = 0,330$). Z analiz wykluczono obserwacje odstające powyżej 3 *SD*. Nie odnotowano autokorelacji reszt (D-W = 1,84) ani współliniowości predyktorów (VIF < 4), a reszty standaryzowane przyjmowały rozkład zgodny z rozkładem normalnym. Na podstawie wykresu rozrzutu standaryzowanych reszt można przyjąć spełnienie założenia o homoskedastyczności.

Tabela 54
Współczynniki wielokrotnej regresji liniowej dla modelu wyjaśniającego poziom poczucia ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych w pomiarze I

Predyktory	*B*	*SE*	β	*t*	*p*	*95% CI dla B*	
						LL	*UL*
Stała	22,15	3,11	–	7,13	<0,001	16,04	28,26
Orientacja na zgodność – matka	0,05	0,03	0,10	1,29	0,197	–0,02	0,11
Orientacja na rozmowę – matka	0,20	0,03	0,59	7,48	<0,001	0,15	0,25
Orientacja na zgodność – ojciec	–0,08	0,04	–0,16	–2,09	0,038	–0,01	–0,01
Orientacja na rozmowę – ojciec	–0,01	0,03	–0,02	–0,20	0,842	0,04	0,04

Źródło: opracowanie własne.

W tabeli 54 zamieszczono współczynniki analizowanego modelu regresji. Analiza wykazała, że orientacja na rozmowę matek w percepcji młodych osób (β = 0,59; $p < 0,001$) oraz orientacja na zgodność ojców w percepcji młodych osób (β = –0,16; $p = 0,038$) były istotnymi predyktorami poziomu poczucia ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych. Wraz ze wzrostem nasilenia orientacji na rozmowę matek o 1 *SD* poziom poczucia ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych wzrastał o 0,59 *SD*, natomiast wraz ze wzrostem orientacji na zgodność ojców o 1 *SD* poziom tej zmiennej malał o 0,16 *SD*. Nasilenie orientacji na zgodność matek oraz orientacji na rozmowę ojców nie były istotnie związane ze zmienną objaśnianą.

Model 2 (pomiar II)

Model utworzony dla pomiaru II (nasilenie orientacji na zgodność i na rozmowę matek i ojców w percepcji osób badanych jako predyktory poziomu poczucia ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych) również okazał się dobrze dopasowany do danych, $F(4,346) = 17,17$; $p < 0,001$, i wyjaśniał 15,6% wariancji zmiennej objaśnianej (sk. $R^2 = 0,156$). Z analiz wykluczono obserwacje odstające powyżej 3 *SD*. Nie odnotowano autokorelacji reszt (D-W = 2,08) ani współliniowości predyktorów (VIF < 3), a reszty standaryzowane przyjmowały rozkład zgodny z rozkładem normalnym. Na podstawie wykresu rozrzutu standaryzowanych reszt można przyjąć spełnienie założenia o homoskedastyczności.

Tabela 55
Współczynniki wielokrotnej regresji liniowej dla modelu wyjaśniającego poziom poczucia ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych w pomiarze II

Predyktory	*B*	*SE*	β	*t*	*p*	*95% CI dla B*	
						LL	*UL*
Stała	27,65	2,94	–	9,41	<0,001	21,87	33,43
Orientacja na zgodność – matka	–0,06	0,04	–0,12	–1,63	0,104	–0,14	0,01
Orientacja na rozmowę – matka	0,07	0,03	0,19	2,38	0,018	0,01	0,12
Orientacja na zgodność – ojciec	0,01	0,03	0,02	0,27	0,788	–0,06	0,08
Orientacja na rozmowę – ojciec	0,06	0,02	0,18	2,30	0,022	0,01	0,11

Źródło: opracowanie własne.

W tabeli 55 zamieszczono współczynniki analizowanego modelu regresji. Analiza wykazała, że istotnymi predyktorami poziomu poczucia ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych w pomiarze II były dwie zmienne: orientacja na rozmowę matek (β = 0,19; p = 0,018) oraz orientacja na rozmowę ojców (β = 0,18; p = 0,022). Wraz ze wzrostem nasilenia orientacji na rozmowę matek o 1 *SD* poziom poczucia ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych wzrastał o 0,19 *SD*, natomiast wraz ze wzrostem orientacji na rozmowę ojców o 1 *SD* poziom tej zmienne wzrastał o 0,18 *SD*. Pozostałe zmienne – orientacja na zgodność matek oraz orientacja na zgodność ojców – nie były istotnie związane ze zmienną objaśnianą.

Model 3 (pomiar III)

Model utworzony dla pomiaru III (nasilenie orientacji na zgodność i na rozmowę matek i ojców w percepcji osób badanych jako predyktory poziomu poczucia ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych) również był dobrze dopasowany do danych, $F(4,345) = 19,41$; $p < 0,001$, i wyjaśniał 17,4% wariancji zmiennej objaśnianej (sk. $R^2 = 0,174$). Z analiz wykluczono obserwacje odstające powyżej 3 *SD*. Nie odnotowano autokorelacji reszt (D-W = 1,87) ani współliniowości predyktorów (VIF < 4), a reszty standaryzowane przyjmowały rozkład zgodny z rozkładem normalnym. Na podstawie wykresu rozrzutu standaryzowanych reszt można przyjąć spełnienie założenia o homoskedastyczności.

Tabela 56
Współczynniki wielokrotnej regresji liniowej dla modelu wyjaśniającego poziom poczucia ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych w pomiarze III

Predyktory	*B*	*SE*	β	*t*	*p*	*95% CI dla B*	
						LL	*UL*
Stała	24,46	2,90	–	8,43	<0,001	18,75	30,17
Orientacja na zgodność – matka	–0,03	0,04	–0,07	–0,82	0,415	–0,11	0,05
Orientacja na rozmowę – matka	0,11	0,03	0,33	3,68	<0,001	0,05	0,17
Orientacja na zgodność – ojciec	0,03	0,04	0,08	0,82	0,414	–0,04	0,11
Orientacja na rozmowę – ojciec	0,04	0,03	0,12	1,33	0,185	–0,02	0,09

Źródło: opracowanie własne.

W tabeli 56 zamieszczono współczynniki analizowanego modelu regresji. Analiza wykazała, że jedynym istotnym predyktorem poziomu poczucia ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych w pomiarze III było nasilenie orientacji na rozmowę matek ($\beta = 0,33$; $p < 0,001$). Wraz ze wzrostem nasilenia tej zmiennej o 1 *SD* wzrastał poziom poczucia ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych o 0,33 *SD*. Pozostałe zmienne w analizowanym modelu okazały się nieistotne statystycznie.

Orientacja na zgodność i na rozmowę u matek i ojców w percepcji osób badanych jako predyktory poziomu poczucia gotowości do realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości w pomiarze III (wynik ogólny).

W celu ustalenia, czy orientacja na zgodność matek w percepcji młodych osób oraz orientacja na zgodność i rozmowę ojców w percepcji młodych osób były predyktorami poziomu poczucia gotowości do realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości w pomiarze III, przeprowadzono analizę regresji liniowej metodą wprowadzania.

Analiza wykazała, że analizowany model był dobrze dopasowany do danych, $F(3,349) = 4,63$; $p < 0,001$, jednak wyjaśniał jedynie 3% wariancji zmiennej objaśnianej (sk. $R^2 = 0,030$). Z analiz wykluczono obserwacje odstające powyżej 3 *SD*. Odnotowano niewielką dodatnią autokorelację reszt (D-W = 1,71), nie odnotowano współliniowości predyktorów (VIF < 4), a reszty standaryzowane przyjmowały rozkład zgodny z rozkładem normalnym. Na podstawie wykresu rozrzutu standaryzowanych reszt można przyjąć spełnienie założenia o homoskedastyczności.

Tabela 57
Współczynniki wielokrotnej regresji liniowej dla modelu wyjaśniającego poziom poczucia gotowości do realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości w pomiarze III

Predyktory	*B*	*SE*	β	*t*	*p*	*95% CI dla B*	
						LL	*UL*
Stała	22,28	2,84	–	7,83	<0,001	16,69	27,87
Orientacja na zgodność – matka	0,01	0,03	0,03	0,46	0,642	–0,05	0,08
Orientacja na zgodność – ojciec	0,05	0,04	0,12	1,23	0,221	–0,03	0,14
Orientacja na rozmowę – ojciec	–0,02	0,03	–0,07	–0,76	0,445	–0,08	0,03

Źródło: opracowanie własne.

W tabeli 57 zamieszczono współczynniki analizowanego modelu regresji. Analiza nie wykazała istotności zamieszczonych w modelu predyktorów. Oznacza to, że na podstawie zmiennych objaśniających nie można w istotny sposób przewidzieć poziomu poczucia gotowości do realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości.

Podsumowując, na podstawie otrzymanych wyników hipotezę 3e można uznać za potwierdzoną w sposób częściowy. Okazało się bowiem, że na podstawie tylko niektórych wymiarów komunikacji matek i ojców można prognozować wartości zmiennych zależnych – wyników ogólnych. Analizy pokazały, że istotnymi predyktorem stopnia ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych: 1) w pomiarze I było spostrzegane przez młodych ludzi nasilenie orientacji na rozmowę matek; 2) w pomiarze II było spostrzegane nasilenie orientacji na rozmowę i orientacji na zgodność matek; 3) a w pomiarze III było spostrzegane nasilenie orientacji na rozmowę matek i orientacji na zgodność ojców. Ponadto okazało się, że istotnymi predyktorami poczucia posiadania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych: 1) w pomiarze I było spostrzegane nasilenie orientacji na rozmowę matek i orientacji na zgodność ojców; 2) w pomiarze II było spostrzegane nasilenie orientacji na rozmowę matek oraz orientacji na rozmowę ojców; 3) a w pomiarze III było spostrzegane nasilenie orientacji na rozmowę matek. Z kolei na podstawie nasilenia wymiarów komunikacji matek i ojców nie można w istotny sposób przewidzieć poziomu poczucia gotowości do realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości. Ponadto nie było podstaw do przeprowadzenia analizy regresji dla stopnia realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości (brak związków pomiędzy wymiarami komunikacji matek i ojców a wynikiem ogólnym).

Analiza hipotezy 3f: ***Wzorce komunikacji matek i ojców (zgodny, pluralistyczny, opiekuńczy, nieustrukturalizowany) w percepcji młodych osób różnicują stopień realizacji ról i zadań społecznych dorosłości oraz poziom poczucia gotowości do ich realizacji.***

Stopień realizacji ról i zadań społecznych dorosłości oraz poziom poczucia gotowości do ich realizacji są najwyższe w przypadku wzorca opiekuńczego matek i ojców w porównaniu do pozostałych wzorców komunikacji.

Analiza hipotezy 3g: ***Wzorce komunikacji matek i ojców (zgodny, pluralistyczny, opiekuńczy, nieustrukturalizowany) w percepcji młodych osób różnicują stopień ukształtowania kompetencji psychicznych osób dorosłych oraz poziom poczucia ich ukształtowania. Stopień ukształtowania kompetencji psychicznych osób dorosłych oraz poziom poczucia ich ukształtowania są najwyższe w przypadku wzorca pluralistycznego matek i ojców w porównaniu do pozostałych wzorców komunikacji.***

W celu porównania wzorców komunikacji matek i ojców w ocenie młodych osób pod względem wszystkich atrybutów społecznych i psychicznych dorosłości przeprowadzono analizy z wykorzystaniem testu *H* Kruskala-Wallisa. Analizy przeprowadzono dla wzorców komunikacji matek oraz dla wzorców komunikacji ojców oddzielnie dla każdego z trzech pomiarów. W celu ustalenia, między którymi wzorcami komunikacji wystąpiły różnice, przeprowadzono dodatkowo analizy *post hoc*, wykorzystując test Dunn z korektą poziomu istotności Bonferroniego. Zbiorcze zestawienie różnic przedstawiono w tabeli 58 i 59 (matki) i tabeli 60 i 61 (ojcowie). Natomiast szczegółowe wyniki przeprowadzonych analiz dla wszystkich trzech pomiarów, ze względu na ich rozbudowany charakter, zamieszczono w załączniku nr 10.

Tabela 58

Porównanie wzorców komunikacji matek w percepcji osób badanych pod względem nasilenia atrybutów społecznych dorosłości w każdym z trzech pomiarów (H Kruskala-Wallisa) [4]

Wzorzec, w którym nasilenie danego atrybutu dorosłości jest istotnie wyższe	Atrybuty społeczne i psychiczne dorosłości	Pomiar	Wzorzec, w którym nasilenie danego atrybutu dorosłości jest istotnie niższe
Wzorzec pluralistyczny	Związek intymny	I (p = 0,008) II (p < 0,001) III (p < 0,001)	Wzorzec opiekuńczy
	Aktywność obywatelska	I (p = 0,020)	
	Posiadanie grupy przyjaciół	II (p = 0,007) III (p < 0,001)	

[4] Po uwzględnieniu korekty poziomu istotności nieistotne okazały się różnice między grupami dla posiadania grupy przyjaciół (pomiar I), podjęcia aktywności obywatelskiej (pomiar II). Ponadto analiza nie wykazała istotnych różnic między wzorcami komunikacji matek w percepcji młodych osób dla następujących atrybutów społecznych dorosłości: poczucia gotowości do realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości (pomiar III), poczucia gotowości do wejścia w związek intymny (pomiar I, II, III), poczucia gotowości do rodzicielstwa (pomiar I, III), poczucie gotowości do podjęcia aktywności obywatelskiej (pomiar I, II, III), poczucia gotowości do posiadania grupy przyjaciół (pomiar I, II), stopnia realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości (pomiar I, II, III), stałej pracy (pomiar II), prowadzenia oddzielnego gospodarstwa domowego (pomiar II), rodzicielstwa (pomiar I, II), aktywności obywatelskiej (pomiar III).

Wzorzec, w którym nasilenie danego atrybutu dorosłości jest istotnie wyższe	Atrybuty społeczne i psychiczne dorosłości	Pomiar	Wzorzec, w którym nasilenie danego atrybutu dorosłości jest istotnie niższe
	Poczucie gotowości do rodzicielstwa	II (p = 0,022)	
	Poczucie gotowości do posiadania grupy przyjaciół	III (p = 0,003)	
	Związek intymny	I (p = 0,019) II (p = 0,001)	Wzorzec nieustrukturalizowany
	Związek intymny	I (p = 0,001) II (p = 0,005) III (p = 0,001)	Wzorzec zgodny
Wzorzec opiekuńczy	Stała praca	I (p < 0,001) III (p < 0,001)	Wzorzec pluralistyczny
	Niezależność finansowa	I (p < 0,001) II (p = 0,001) III (p < 0,001)	
	Poczucie gotowości do realizacji wszystkich ról i zadań dorosłości	I (p < 0,001) II (p = 0,006)	
	Prowadzenie oddzielnego gospodarstwa domowego	III (p = 0,032)	
	Poczucie gotowości do podjęcia stałej pracy	I (p < 0,001) II (p < 0,001) III (p < 0,001)	
	Poczucie gotowości do prowadzenia oddzielnego gospodarstwa domowego	I (p < 0,001) II (p < 0,001) III (p < 0,001)	
	Poczucie gotowości do niezależności finansowej	I (p < 0,001) II (p < 0,001) III (p = 0,003)	
	Poczucie gotowości do podjęcia stałej pracy	III (p = 0,009)	Wzorzec nieustrukturalizowany
	Poczucie gotowości do prowadzenia oddzielnego gospodarstwa domowego	III (p = 0,022)	
	Niezależność finansowa	II (p = 0,033) III (p = 0,031)	
	Poczucie gotowości do niezależności finansowej	III (p = 0,036)	
	Poczucie gotowości do niezależności finansowej	II (p = 0,047) III (p = 0,022)	Wzorzec zgodny
	Niezależność finansowa	II (p = 0,031) III (p = 0,021)	
Wzorzec nieustrukturalizowany	Związek intymny	III (p = 0,024)	Wzorzec opiekuńczy
	Rodzicielstwo	III (p = 0,005)	
	Niezależność finansowa	I (p = 0,018)	Wzorzec pluralistyczny
	Poczucie gotowości do podjęcia stałej pracy	I (p < 0,001)	
	Poczucie gotowości do niezależności finansowej	I (p < 0,001)	
	Poczucie gotowości do realizacji wszystkich ról i zadań dorosłości	I (p = 0,002)	
	Poczucie gotowości do prowadzenia oddzielnego gospodarstwa domowego	I (p < 0,001)	

Wzorzec, w którym nasilenie danego atrybutu dorosłości jest istotnie wyższe	Atrybuty społeczne i psychiczne dorosłości	Pomiar	Wzorzec, w którym nasilenie danego atrybutu dorosłości jest istotnie niższe
Wzorzec zgodny	Poczucie gotowości do podjęcia stałej pracy	I (p = 0,001)	Wzorzec pluralistyczny
	Poczucie gotowości do prowadzenia oddzielnego gospodarstwa domowego	I (p = 0,017)	
	Prowadzenie oddzielnego gospodarstwa domowego	I (p = 0,012)	
	Stała praca	I (p = 0,030)	
	Niezależność finansowa	I (p = 0,045)	
	Poczucie gotowości do niezależności finansowej	I (p = 0,013)	

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 59

Porównanie wzorców komunikacji matek w percepcji osób badanych pod względem nasilenia atrybutów psychicznych dorosłości w każdym z trzech pomiarów (H Kruskala-Wallisa)[5]

Wzorzec, w którym nasilenie danego atrybutu dorosłości jest istotnie wyższe	Atrybuty społeczne i psychiczne dorosłości	Pomiar	Wzorzec, w którym nasilenie danego atrybutu dorosłości jest istotnie niższe
Wzorzec pluralistyczny	Odpowiedzialność za siebie i innych	I (p < 0,001) II (p < 0,001) III (p < 0,001)	Wzorzec opiekuńczy
	Samodzielność w podejmowaniu decyzji	I (p < 0,001) II (p = 0,001) III (p < 0,001)	
	Szacunek wobec innych osób i ich poglądów	I (p = 0,002)	
	Stabilność emocjonalna	I (p < 0,001) II (p < 0,001) III (p < 0,001)	
	Ukształtowany światopogląd	II (p < 0,001) III (p < 0,001)	
	Rozwijanie zainteresowań	III (p = 0,010)	
	Sformułowanie planów życiowych	I (p < 0,001) II (p < 0,001) III (p < 0,001)	
	Zdolność budowania relacji intymnych	III (p < 0,001)	
	Stopień ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych	I (p < 0,001) II (p < 0,001) III (p < 0,001)	

[5] Po uwzględnieniu korekty poziomu istotności nieistotne okazały się różnice między grupami dla rozwijania zainteresowań (pomiar II) i poczucia odpowiedzialności za siebie i innych (pomiar II). Ponadto analiza nie wykazała istotnych różnic między wzorcami komunikacji matek w percepcji młodych osób dla następujących atrybutów psychicznych dorosłości: rozwijania zainteresowań (pomiar I), szacunku wobec innych i ich poglądów (II, III), zdolności budowania relacji intymnych (pomiar I, II), poczucia odpowiedzialności za siebie i innych (pomiar I), poczucia ukształtowanego światopoglądu (pomiar II), poczucia stabilności emocjonalnej (pomiar III), poczucia szanowania innych osób i ich poglądów (pomiar II, III).

Wzorzec, w którym nasilenie danego atrybutu dorosłości jest istotnie wyższe	Atrybuty społeczne i psychiczne dorosłości	Pomiar	Wzorzec, w którym nasilenie danego atrybutu dorosłości jest istotnie niższe
	Poczucie odpowiedzialności za siebie i innych	III (p = 0,012)	
	Poczucie szanowania innych osób i ich poglądów	I (p < 0,001)	
	Poczucie samodzielności w podejmowaniu decyzji i rozwiązywaniu problemów	I (p < 0,001) II (p < 0,001) III (p < 0,001)	
	Poczucie ukształtowanego światopoglądu	I (p = 0,011)	
	Poczucie rozwijania zainteresowań	I (p < 0,001) II (p = 0,023) III (p = 0,001)	
	Poczucie sformułowania planów życiowych	I (p < 0,001) II (p < 0,001) III (p < 0,001)	
	Poczucie stabilności emocjonalnej	I (p < 0,001) II (p < 0,001)	
	Poczucie zdolności budowania relacji intymnych	I (p < 0,001) II (p < 0,001) III (p < 0,001)	
	Poziom poczucia ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych	I (p < 0,001) II (p < 0,001) III (p < 0,001)	
	Odpowiedzialność za siebie i innych	III (p = 0,015)	Wzorzec nieustrukturalizowany
	Samodzielność w podejmowaniu decyzji i rozwiązywaniu problemów	II (p = 0,038)	
	Sformułowanie planów życiowych	II (p = 0,024) III (p < 0,001)	
	Stabilność emocjonalna	III (p = 0,041)	
	Ukształtowany światopogląd	III (p = 0,002)	
	Zdolność budowania relacji intymnych	III (p < 0,001)	
	Stopień ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych	III (p < 0,001)	
	Poczucie zdolności budowania związków intymnych	I (p = 0,002) II (p = 0,006) III (p < 0,001)	
	Poziom poczucia ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych	I (p = 0,008)	
	Sformułowanie planów życiowych	I (p = 0,005) II (p = 0,045) III (p = 0,014)	Wzorzec zgodny
	Samodzielność w podejmowaniu decyzji i rozwiązywaniu problemów	I (p = 0,004) II (p = 0,011)	
	Stabilność emocjonalna	I (p < 0,001) II (p = 0,012) III (p < 0,001)	
	Stopień ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych	I (p = 0,002) II (p = 0,003) III (p = 0,012)	

Wzorzec, w którym nasilenie danego atrybutu dorosłości jest istotnie wyższe	Atrybuty społeczne i psychiczne dorosłości	Pomiar	Wzorzec, w którym nasilenie danego atrybutu dorosłości jest istotnie niższe
	Poziom poczucia ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych	I (p = 0,001)	
Wzorzec nieustrukturalizowany	Samodzielność w podejmowaniu decyzji	I (p = 0,002) II (p = 0,001) III (p < 0,001)	Wzorzec opiekuńczy
	Stabilność emocjonalna	I (p < 0,001) II (p = 0,007) III (p < 0,001)	
	Sformułowanie planów życiowych	III (p = 0,002)	
	Stopień ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych	I (p = 0,011) II (p = 0,017) III (p = 0,015)	
	Poczucie samodzielności w podejmowaniu decyzji i rozwiązywaniu problemów	II (p = 0,024) III (p < 0,001)	
	Poczucie ukształtowanego światopoglądu	III (p = 0,028)	
	Poczucie sformułowania planów życiowych	III (p < 0,001)	
	Poczucie stabilności emocjonalnej	I (p = 0,010)	
	Poczucie zdolności budowania relacji intymnych	III (p = 0,006)	
	Poczucie rozwijania zainteresowań	III (p = 0,001)	
	Związek intymny	III (p = 0,024)	
	Poziom poczucia ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych	II (p = 0,040) III (p < 0,001)	
	Samodzielność w podejmowaniu decyzji	I (p = 0,014)	Wzorzec zgodny
	Stabilność emocjonalna	I (p = 0,019) III (p = 0,049)	
Wzorzec zgodny	Ukształtowany światopogląd	I (p = 0,029)	Wzorzec nieustrukturalizowany
	Ukształtowany światopogląd	II (p = 0,020) III (p = 0,002)	Wzorzec opiekuńczy
	Odpowiedzialność za siebie i innych	I (p = 0,025)	
	Sformułowanie planów życiowych	III (p = 0,006)	
	Poczucie sformułowania planów życiowych	II (p = 0,015)	
	Stopień ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych	III (p = 0,016)	
	Poziom poczucia ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych	II (p = 0,016)	

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 60

Porównanie wzorców komunikacji ojców w percepcji osób badanych pod względem nasilenia atrybutów społecznych dorosłości w każdym z trzech pomiarów (H Kruskala-Wallisa)[6]

Wzorzec, w którym nasilenie danego atrybutu dorosłości jest istotnie wyższe	Atrybuty społeczne i psychiczne dorosłości	Pomiar	Wzorzec, w którym nasilenie danego atrybutu dorosłości jest istotnie niższe
Wzorzec pluralistyczny	Rodzicielstwo	III (p = 0,021)	Wzorzec opiekuńczy
	Aktywność obywatelska	I (p = 0,001) II (p = 0,023)	
	Związek intymny	I (p = 0,022) II (p < 0,001) III (p < 0,001)	
	Posiadanie grupy przyjaciół	I (p = 0,002) II (p = 0,008) III (p = 0,001)	
	Poczucie gotowości do posiadania grupy przyjaciół	III (p = 0,010)	
	Posiadanie grupy przyjaciół	II (p < 0,001) III (p = 0,013)	Wzorzec nieustrukturalizowany
	Związek intymny	I (p = 0,015) II (p < 0,001) III (p = 0,008)	
	Stopień realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości	II (p = 0,011).	
	Poczucie gotowości do posiadania grupy przyjaciół	III (p =0,046)	
	Aktywność obywatelska	I (p = 0,028)	Wzorzec zgodny
	Poczucie gotowości do posiadania grupy przyjaciół	I (p = 0,034)	
Wzorzec opiekuńczy	Poczucie gotowości do prowadzenia oddzielnego gospodarstwa domowego	I (p = 0,042) II (p < 0,001) III (p < 0,001)	Wzorzec pluralistyczny
	Poczucie gotowości do podjęcia stałej pracy	I (p = 0,011) II (p < 0,001) III (p < 0,001)	
	Poczucie gotowości do realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości	I (p = 0,035) II (p = 0,002) III (p = 0,001)	
	Poczucie gotowości do niezależności finansowej	I (p = 0,001) II (p = 0,007) III (p=0,001)	
	Prowadzenie oddzielnego gospodarstwa domowego	III (p = 0,003)	
	Niezależność finansowa	II (p < 0,001) III (p < 0,001)	
	Stała praca	II (p < 0,001) III (p < 0,001)	
	Posiadanie grupy przyjaciół	II (p = 0,018)	Wzorzec

[6] Po uwzględnieniu korekty poziomu istotności nieistotne okazały się różnice między grupami dla poczucia gotowości do rodzicielstwa (pomiar II) oraz dla aktywności obywatelskiej (pomiar III). Ponadto analiza nie wykazała różnic pomiędzy wzorcami komunikacji ojców dla następujących atrybutów społecznych dorosłości: poczucia gotowości do wejścia w związek intymny (pomiar I, II, III), poczucia gotowości do rodzicielstwa (pomiar I), poczucia gotowości do podjęcia aktywności obywatelskiej (pomiar I, II, III), poczucia gotowości do posiadania grupy przyjaciół (pomiar II), stopnia ukształtowania wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości (pomiar I, III), niezależności finansowej (pomiar I), stałej pracy (pomiar I), rodzicielstwa (pomiar I, II), prowadzenia oddzielnego gospodarstwa domowego (pomiar I, II), rodzicielstwa (pomiar I, II).

Wzorzec, w którym nasilenie danego atrybutu dorosłości jest istotnie wyższe	Atrybuty społeczne i psychiczne dorosłości	Pomiar	Wzorzec, w którym nasilenie danego atrybutu dorosłości jest istotnie niższe
	Stopień realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości	II (p = 0,024)	nieustrukturalizowany
	Poczucie gotowości do prowadzenia oddzielnego gospodarstwa domowego	II (p = 0,022)	Wzorzec zgodny
Wzorzec nieustrukturalizowany	Poczucie gotowości do prowadzenia oddzielnego gospodarstwa domowego	II (p = 0,028)	Wzorzec pluralistyczny
	Poczucie gotowości do podjęcia stałej pracy	II (p = 0,012) III (p = 0,011)	
	Stała praca	III (p = 0,036)	
	Poczucie gotowości do posiadania grupy przyjaciół	I (p = 009)	Wzorzec zgodny
Wzorzec zgodny	Posiadanie grupy przyjaciół	II (p = 0,001)	Wzorzec nieustrukturalizowany
	Poczucie gotowości do rodzicielstwa	III (p = 0,019)	
	Poczucie gotowości do podjęcia stałej pracy	III (p = 0,001)	Wzorzec pluralistyczny
	Poczucie gotowości do realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości	III (p = 0,012)	

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 61

Porównanie wzorców komunikacji ojców w percepcji osób badanych pod względem nasilenia atrybutów psychicznych dorosłości w każdym z trzech pomiarów (H Kruskala-Wallisa)[7]

Wzorzec, w którym nasilenie danego atrybutu dorosłości jest istotnie wyższe	Atrybuty społeczne i psychiczne dorosłości	Pomiar	Wzorzec, w którym nasilenie danego atrybutu dorosłości jest istotnie niższe
Wzorzec pluralistyczny	Odpowiedzialność za siebie i innych	I (p < 0,001) II (p < 0,001) III (p < 0,001)	Wzorzec opiekuńczy
	Stabilność emocjonalna	I (p < 0,001) II (p < 0,001) III (p < 0,001)	
	Samodzielność w podejmowaniu decyzji i rozwiązywaniu problemów	I (p < 0,001) III (p < 0,001)	
	Ukształtowany światopogląd	II (p = 0,038) III (p = 0,007)	
	Rozwijanie zainteresowań	III (p = 0,045)	
	Sformułowanie planów życiowych	I (p < 0,001) II (p < 0,001) III (p < 0,001)	
	Szacunek wobec innych i ich poglądów	I (p = 0,007)	
	Stopień ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych	I (p < 0,001) II (p < 0,001) III (p < 0,001)	
	Poczucie odpowiedzialności za siebie	I (p = 0,006)	

[7] Analiza nie wykazała różnic pomiędzy wzorcami komunikacji ojców dla następujących atrybutów psychicznych dorosłości: ukształtowanego światopoglądu (pomiar I), rozwijania zainteresowań (pomiar I, II), szacunku wobec innych osób i ich poglądów (pomiar II), zdolności budowania relacji intymnych (pomiar I, II, III), poczucia odpowiedzialności za siebie i innych (pomiar II, III), poczucia ukształtowanego światopoglądu (pomiar II, III), poczucia szanowania innych osób i ich poglądów (pomiar I, II, III).

Wzorzec, w którym nasilenie danego atrybutu dorosłości jest istotnie wyższe	Atrybuty społeczne i psychiczne dorosłości	Pomiar	Wzorzec, w którym nasilenie danego atrybutu dorosłości jest istotnie niższe
	i innych		
	Poczucie samodzielności w podejmowaniu decyzji i rozwiązywaniu problemów	I (p = 0,041) II (p = 0,001) III (p < 0,001)	
	Poczucie stabilności emocjonalnej	I (p < 0,001) II (p < 0,001) III (p < 0,001)	
	Poczucie rozwijania zainteresowań	I (p < 0,001) II (p < 0,001) III (p < 0,001)	
	Poczucie ukształtowanego światopoglądu	I (p = 0,005)	
	Poczucie szanowania innych osób i ich poglądów	I (p = 0,042)	
	Poczucie sformułowania planów życiowych	I (p = 0,008) II (p < 0,001) III (p < 0,001)	
	Poczucie ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych	I (p < 0,001) II (p < 0,001) III (p < 0,001)	
	Poczucia zdolności budowania relacji intymnych	I (p = 0,004) II (p < 0,001) III (p < 0,001)	
	Sformułowanie planów życiowych	II (p < 0,001) III (p < 0,001)	Wzorzec nieustrukturalizowany
	Stabilność emocjonalna	II (p < 0,001) III (p < 0,001)	
	Samodzielność w podejmowaniu decyzji i rozwiązywaniu problemów	II (p = 0,019) III (p = 0,022)	
	Stopień ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych	II (p < 0,001) III (p < 0,001)	
	Poczucie rozwijania zainteresowań	I (p = 0,009)	
	Poczucie stabilności emocjonalnej	II (p = 0,010) III (p = 0,013)	
	Poczucie sformułowania planów życiowych	I (p = 0,040) II (p = 0,015) III (p < 0,001)	
	Poczucia zdolności budowania relacji intymnych	II (p = 0,001)	
	Poczucie ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych	I (p = 0,008) II (p < 0,001) III (p = 0,001)	
	Samodzielność w podejmowaniu decyzji i rozwiązywaniu problemów	III (p < 0,001)	Wzorzec zgodny
	Stabilność emocjonalna	I (p = 0,007) III (p < 0,001)	
	Sformułowanie planów życiowych	I (p = 0,003) III (p = 0,002)	
	Szacunek wobec innych i ich poglądów	I (p = 0,005)	
	Stopień ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych	I (p = 0,028) III (p = 0,012)	
	Poczucie samodzielności	II (p = 0,005)	

Wzorzec, w którym nasilenie danego atrybutu dorosłości jest istotnie wyższe	Atrybuty społeczne i psychiczne dorosłości	Pomiar	Wzorzec, w którym nasilenie danego atrybutu dorosłości jest istotnie niższe
	w podejmowaniu decyzji i rozwiązywaniu problemów	III (p = 0,034)	
Wzorzec nieustrukturalizowany	Szacunek wobec innych i ich poglądów	III (p = 0,004)	Wzorzec pluralistyczny
	Szacunek wobec innych i ich poglądów	III (p = 0,003)	Wzorzec opiekuńczy
Wzorzec zgodny	Sformułowanie planów życiowych	II (p = 0,004)	Wzorzec nieustrukturalizowany
	Sformułowanie planów życiowych	II (p = 0,005)	Wzorzec opiekuńczy
	Ukształtowany światopogląd	III (p = 0,023)	
	Poczucie rozwijania zainteresowań	III (p = 0,041)	
	Poczucie zdolności budowania związków intymnych	II (p = 0,028) III (p = 0,003)	

Źródło: opracowanie własne.

Otrzymane wyniki pokazują, że nie da się wyróżnić jednego wzorca komunikacji matek i ojców (w percepcji młodych osób), który sprzyjałby kształtowaniu wszystkich atrybutów dorosłości, zarówno w wymiarze społecznym, jak i psychicznym. Biorąc pod uwagę wymiar społeczny dorosłości, można jednak zauważyć, że wzorzec pluralistyczny matek i ojców w porównaniu z wzorcem opiekuńczym sprzyja realizacji związku intymnego, aktywności obywatelskiej, posiadania grupy przyjaciół, nabywaniu poczucia gotowości do rodzicielstwa oraz poczucia gotowości do posiadania grupy przyjaciół. Z kolei wzorzec opiekuńczy matek i ojców w porównaniu ze wzorcem pluralistycznym sprzyja prowadzeniu oddzielnego gospodarstwa domowego, stałej pracy, niezależności finansowej, oraz nabywaniu poczucia gotowości do realizacji tych ról i zadań społecznych dorosłości. Ponadto osoby badane, których matki w ich opinii charakteryzowały się wzorcem nieustrukturalizowanym, odznaczały się wyższym stopniem niezależności finansowej, wyższym poziomem poczucia gotowości do niezależności finansowej, poczucia gotowości do podjęcia stałej pracy, poczucia gotowości do prowadzenia oddzielnego gospodarstwa domowego niż osoby, których matki charakteryzowały się wzorcem pluralistycznym. Biorąc pod uwagę z kolei wymiar psychiczny dorosłości, można zauważyć, że zdecydowaną przewagę nad pozostałymi wzorcami komunikacji matek i ojców w sprzyjaniu kształtowania się u osób badanych kompetencji psychicznych osób dorosłych i nabywaniu poczucia ich ukształtowania przez młode osoby uzyskuje wzorzec pluralistyczny. Najmniej korzystne warunki dla wkraczania młodych osób w dorosłość w wymiarze psychicznym tworzy wzorzec opiekuńczy matek i ojców.

W kolejnym etapie weryfikacji hipotezy przeprowadzono dwustopniową analizę skupień, wykorzystując jako miarę odległości logarytm wiarygodności. Profile osób badanych wyróżniono ze względu na nasilenie atrybutów społecznych i psychicznych dorosłości. Analizę skupień przeprowadzono czterokrotnie na każdym z trzech pomiarów, biorąc pod uwagę: 1) stopień realizacji ról i zadań społecznych dorosłości, 2) poczucie gotowości do realizacji ról i zadań społecznych dorosłości, 3) stopień ukształtowania kompetencji psychicznych osób dorosłych, 4) poziom poczucia ukształtowania kompetencji psychicznych osób dorosłych.

1) Stopień realizacji ról i zadań społecznych dorosłości

Pomiar I

Dla pomiaru I analiza pozwoliła wyodrębnić aż 6 skupień. Miara Silhouette'a spójności i odrębności wyniosła 0,5, co wskazuje na poprawną klasyfikację. Analiza testem *H* Kruskala-Wallisa, za pomocą której porównano ze sobą skupienia pod względem atrybutów społecznych, nie wykazała istotnych różnic między skupieniami dla stopnia realizacji aktywności obywatelskiej. Dla pozostałych atrybutów różnice między grupami okazały się statystycznie istotne. Chcąc określić charakter różnic, przeprowadzono analizę *post hoc* testem Dunn z korektą poziomu istotności Bonferroniego. Osoby ze skupienia 4 przejawiały wyższy poziom prowadzenia oddzielnego gospodarstwa domowego niż osoby z pozostałych skupień ($p < 0{,}001$). Z kolei osoby w skupieniu 3 charakteryzowały się wyższym poziomem niezależności finansowej niż osoby ze skupienia 1, 2, 4 i 6 ($p < 0{,}001$), natomiast osoby ze skupienia 4 wyższym niż osoby ze skupienia 1, i 2 ($p < 0{,}001$). Osoby badane ze skupienia 3 w większym stopniu posiadały stałą pracę aniżeli osoby ze skupienia 2, 1 ,4 i 6 ($p < 0{,}001$), a osoby ze skupienia 4 w większym niż ze skupienia 2 ($p < 0{,}001$) i 1 ($p = 0{,}027$). Dla związku intymnego odnotowano istotnie niższy poziom w skupieniu 1 aniżeli w skupieniach 2, 3, 4 i 6 ($p < 0{,}001$), a w skupieniu 2 istotnie wyższy niż w skupieniach 3, 4 i 6 ($p < 0{,}001$). U osób badanych ze skupienia 5 odnotowano istotnie wyższy poziom rodzicielstwa niż w pozostałych skupieniach ($p < 0{,}001$), a w skupieniu 6 istotnie niższy poziom posiadania grupy przyjaciół niż w pozostałych skupieniach ($p < 0{,}001$). Wyodrębnione skupienia przedstawiono na rysunku 24, natomiast porównanie wyróżnionych skupień pod względem stopnia realizacji poszczególnych ról i zadań społecznych dorosłości w tabeli 62.

Tabela 62

Porównanie wyróżnionych skupień pod względem stopnia realizacji poszczególnych ról i zadań społecznych dorosłości – pomiar I

Role i zadania społeczne dorosłości	Skupienia	N	Średnia ranga	*Me*	*IQR*	*H*	*p*	η^2
Prowadzenie oddzielnego gospodarstwa domowego	Skupienie 1	72	156,00	0	0	314,33	<0,001	0,89
	Skupienie 2	130	156,00	0	0			
	Skupienie 3	83	156,00	0	0			
	Skupienie 4	38	333,00	2	0			
	Skupienie 5	2	156,00	0	0			
	Skupienie 6	29	186,52	0	0			
Niezależność finansowa	Skupienie 1	72	125,50	0	0	260,67	<0,001	0,73
	Skupienie 2	130	125,50	0	0			
	Skupienie 3	83	294,46	1	0			
	Skupienie 4	38	202,87	0	1			
	Skupienie 5	2	212,50	0,5	0,5			
	Skupienie 6	29	169,29	0	0,5			
Stała praca	Skupienie 1	72	144,31	0	0	160,84	<0,001	0,45
	Skupienie 2	130	130,63	0	0			
	Skupienie 3	83	277,24	1	1			
	Skupienie 4	38	198,84	0	1			
	Skupienie 5	2	112,00	0	0			
	Skupienie 6	29	161,07	0	1			
Związek intymny	Skupienie 1	72	69,50	0	0	198,96	<0,001	0,55
	Skupienie 2	130	246,50	2	0			
	Skupienie 3	83	173,99	2	2			
	Skupienie 4	38	158,00	1	2			
	Skupienie 5	2	246,50	2	0			
	Skupienie 6	29	167,16	2	2			
Rodzicielstwo	Skupienie 1	72	176,50	0	0	353,00	<0,001	0,90
	Skupienie 2	130	176,50	0	0			
	Skupienie 3	83	176,50	0	0			
	Skupienie 4	38	176,50	0	0			
	Skupienie 5	2	353,50	2	0			
	Skupienie 6	29	176,50	0	0			
Aktywność obywatelska	Skupienie 1	72	174,95	1	1	6,79	0,237	0,01
	Skupienie 2	130	183,43	1	1			
	Skupienie 3	83	172,67	1	1			
	Skupienie 4	38	200,45	1	0,5			
	Skupienie 5	2	102,75	0,5	0,5			
	Skupienie 6	29	146,17	1	0,75			
Posiadanie grupy przyjaciół	Skupienie 1	72	192,00	2	0	353,00	<0,001	0,90
	Skupienie 2	130	192,00	2	0			
	Skupienie 3	83	192,00	2	0			
	Skupienie 4	38	192,00	2	0			
	Skupienie 5	2	192,00	2	0			
	Skupienie 6	29	15,00	0	0			

Źródło: opracowanie własne.

Rysunek 24

Skupienia wyróżnione na podstawie stopnia realizacji poszczególnych ról i zadań społecznych dorosłości – pomiar I

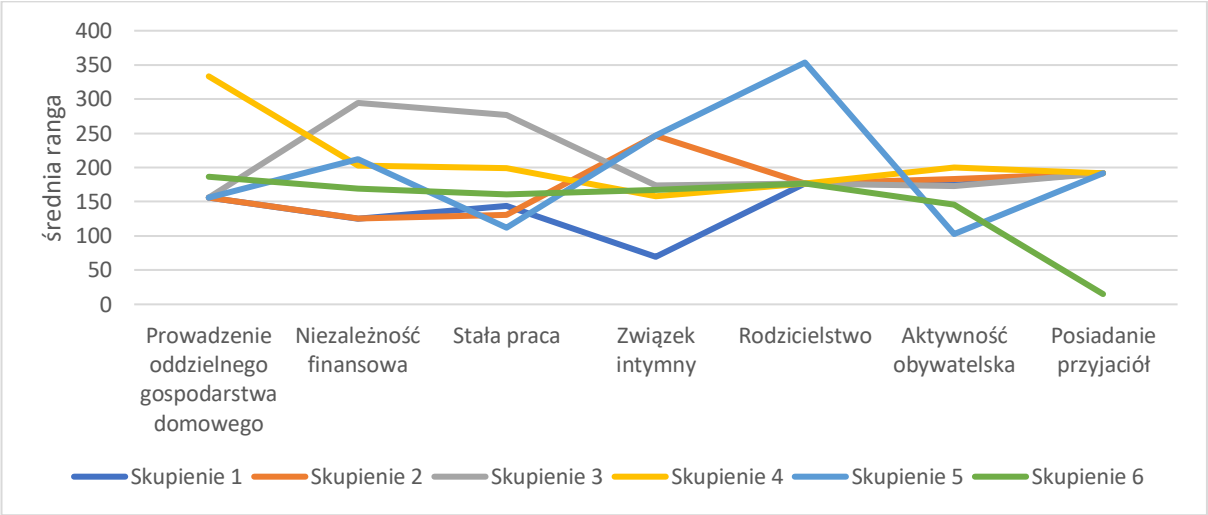

Skupienie 1 – profil charakteryzuje się najniższymi, w porównaniu do pozostałych skupień, wynikami dla związku intymnego oraz średnim stopniem realizacji pozostałych ról i zadań społecznych dorosłości.

Skupienie 2 – profil charakteryzuje się istotnie wyższym stopniem realizacji związku intymnego niż pozostałe skupienia oraz średnim stopniem realizacji pozostałych ról i zadań społecznych dorosłości.

Skupienie 3 – profil charakteryzuje się wysokimi wynikami dla niezależności finansowej oraz stałej pracy oraz średnim stopniem realizacji pozostałych ról i zadań społecznych dorosłości.

Skupienie 4 – profil charakteryzuje się wysokimi stopniem prowadzenia oddzielnego gospodarstwa domowego oraz średnim stopniem realizacji pozostałych ról i zadań społecznych dorosłości.

Skupienie 5 – profil charakteryzuje się istotnie wyższym poziomem rodzicielstwa w porównaniu do pozostałych skupień.

Skupienie 6 – profil charakteryzuje się niskim stopniem posiadania grupy przyjaciół i średnim stopniem realizacji pozostałych ról i zadań społecznych.

W celu porównania częstości występowania wzorców komunikacji matek i ojców w percepcji młodych osób w poszczególnych skupieniach przeprowadzono analizę testem χ^2 Pearsona (tabela 63). Analiza *post hoc* testem proporcji kolumnowej Z wykazała, że młodzi ludzie ze skupienia 3 i 6 istotnie częściej niż w skupieniu 2 spostrzegali u matek opiekuńczy wzorzec komunikacji. Z kolei wzorzec pluralistyczny matek istotnie częściej w skupieniu 2

aniżeli w skupieniach 1, 3, 4 i 6, a wzorzec zgodny częściej w skupieniu 4 aniżeli w skupieniu 2. Biorąc pod uwagę wzorce komunikacji ojców, analiza wykazała, że osoby badane ze skupienia 2 częściej spostrzegały u ojców wzorzec pluralistyczny aniżeli osoby ze skupienia 1, 3 i 6. Z kolei osoby badane ze skupienia 3 i 6 częściej wzorzec opiekuńczy niż osoby w skupieniu 2.

Tabela 63
Analiza częstości wraz z testem χ^2 Pearsona dla wzorców komunikacji matek i ojców w percepcji osób badanych w zależności od skupienia – pomiar I (role i zadania społeczne dorosłości)

Wzorce komunikacji matek i ojców w percepcji osób badanych	Skupienia						χ^2	p	V
	S1	S2	S3	S4	S5	S6			
Wzorzec komunikacji matki									
Nieustruktura-lizowany	7 (9,7)$_{a}$	4 (3,1)$_{a}$	10 (12,0)$_{a}$	2 (5,3)$_{a}$	0 (0)$_{a}$	4 (13,8)$_{a}$			
Pluralistyczny	24 (33,3)$_{a}$	84 (64,6)$_{b}$	16 (19,3)$_{a}$	9 (23,7)$_{a}$	1 (50,0)$_{a,b}$	5 (17,2)$_{a}$	69,88	<0,001	0,26
Opiekuńczy	34 (47,2)$_{a,b}$	36 (27,7)$_{b}$	47 (56,6)$_{a}$	18 (47,4)$_{a,b}$	1 (50,0)$_{a,b}$	18 (62,1)$_{a}$			
Zgodny	7 (9,7)$_{a,b}$	6 (4,6)$_{b}$	10 (12,0)$_{a,b}$	9 (23,7)$_{a}$	0 (0)$_{a,b}$	2 (6,9)$_{a,b}$			
Wzorzec komunikacji ojca									
Nieustruktura-lizowany	8 (11,1)$_{a}$	6 (4,6)$_{a}$	8 (9,6)$_{a}$	4 (10,5)$_{a}$	0 (0)$_{a}$	1 (3,4)$_{a}$			
Pluralistyczny	22 (30,6)$_{a}$	80 (61,5)$_{b}$	22 (26,5)$_{a}$	16 (42,1)$_{a,b}$	1 (50,0)$_{a,b}$	4 (13,8)$_{a}$	47,49	<0,001	0,21
Opiekuńczy	33 (45,8)$_{a,b}$	35 (26,9)$_{b}$	43 (51,8)$_{a}$	14 (36,8)$_{a,b}$	1 (50,0)$_{a,b}$	21 (72,4)$_{a}$			
Zgodny	9 (12,5)$_{a}$	9 (6,9)$_{a}$	10(12,0)$_{a}$	4 (10,5)$_{a}$	0 (0)$_{a}$	3(10,3)$_{a}$			

Adnotacja: S1–S6 oznaczają numerację skupień.
Kolumny niepodzielające indeksu literowego różnią się istotnie na poziomie $p < 0,05$ (korekta Bonferroniego).
Źródło: opracowanie własne.

Pomiar II

Dla pomiaru II analiza pozwoliła wyodrębnić również 6 skupień, dla których miara Silhouette'a spójności i odrębności wyniosła 0,5, co wskazuje na dobrą klasyfikację. Chcąc porównać wyróżnione skupienia pod względem stopnia realizacji poszczególnych ról i zadań społecznych dorosłości, przeprowadzono analizę testem *H* Kruskala-Wallisa, a następnie analizę *post hoc* testem Dunn z korektą poziomu istotności Bonferroniego. Okazało się, że osoby badane w skupieniu 1 w większym stopniu niż osoby badane w pozostałych skupieniach prowadziły oddzielne gospodarstwo domowe ($p < 0,001$). W skupieniu 3 poziom niezależności finansowej był istotnie niższy niż w skupieniach 1, 2, 4, i 5 ($p < 0,001$), natomiast w skupieniu 2 istotnie wyższy niż w skupieniach 1, 4 i 5 ($p < 0,001$). W skupieniu 3 osoby badane posiadały stałą pracę w istotnie mniejszym stopniu niż osoby badane

w skupieniach 1, 2, 4 i 5 ($p \leq 0{,}003$), a w skupieniu 2 istotnie wyższej niż w skupieniu 6 ($p = 0{,}027$), 1, 4 i 5 ($p \leq 0{,}002$). Związek intymny w skupieniu 4 plasował się na niższym poziomie niż w pozostałych skupieniach ($p \leq 0{,}007$), a w skupieniu 1 na niższym niż w skupieniach 2 ($p = 0{,}017$) i 3 ($p < 0{,}001$), z kolei w skupieniu 5 na niższym niż w skupieniach 2 ($p = 0{,}050$) i 3 ($p < 0{,}001$). Poziom rodzicielstwa w skupieniu 6 był istotnie wyższy niż w pozostałych skupieniach ($p < 0{,}001$). Aktywność obywatelska w skupieniu 5 była na niższym poziomie niż w skupieniu 3 ($p = 0{,}004$) i 4 ($p = 0{,}038$), a posiadanie grupy przyjaciół plasowało się na istotnie niższym poziomie w skupieniu 5 niż w pozostałych skupieniach ($p < 0{,}001$). Wyodrębnione skupienia przedstawiono na rysunku 25, natomiast porównanie wyróżnionych skupień pod względem stopnia realizacji poszczególnych ról i zadań społecznych dorosłości w tabeli 64.

Tabela 64
Porównanie wyróżnionych skupień pod względem stopnia realizacji poszczególnych ról i zadań społecznych dorosłości – pomiar II

Role i zadania społeczne dorosłości	Skupienia	N	Średnia ranga	*Me*	*IQR*	*H*	*p*	η^2
Prowadzenie oddzielnego gospodarstwa domowego	Skupienie 1	60	320,00	2	0	324,78	<0,001	0,92
	Skupienie 2	65	144,00	0	0			
	Skupienie 3	120	144,00	0	0			
	Skupienie 4	80	144,00	0	0			
	Skupienie 5	24	180,67	0	0			
	Skupienie 6	3	144,00	0	0			
Niezależność finansowa	Skupienie 1	60	196,77	0	1	163,99	<0,001	0,46
	Skupienie 2	65	276,88	1	0			
	Skupienie 3	120	109,50	0	0			
	Skupienie 4	80	174,99	0	1			
	Skupienie 5	24	195,33	0	1			
	Skupienie 6	3	165,83	0	0			
Stała praca	Skupienie 1	60	183,07	0	1	128,70	<0,001	0,36
	Skupienie 2	65	271,08	2	1			
	Skupienie 3	120	120,90	0	0			
	Skupienie 4	80	175,71	0	1			
	Skupienie 5	24	192,65	0	1			
	Skupienie 6	3	112,00	0	0			
Związek intymny	Skupienie 1	60	158,93	2	2	218,82	<0,001	0,61
	Skupienie 2	65	208,80	2	0			
	Skupienie 3	120	244,00	2	0			
	Skupienie 4	80	68,00	0	0			
	Skupienie 5	24	148,67	0	2			
	Skupienie 6	3	244,00	2	0			
Rodzicielstwo	Skupienie 1	60	175,00	0	0	351,00	<0,001	0,92
	Skupienie 2	65	175,00	0	0			
	Skupienie 3	120	175,00	0	0			
	Skupienie 4	80	175,00	0	0			
	Skupienie 5	24	175,00	0	0			
	Skupienie 6	3	351,00	2	0			
Aktywność obywatelska	Skupienie 1	60	166,31	1	0,5	16,71	0,005	0,03
	Skupienie 2	65	167,38	1	0,75			
	Skupienie 3	120	193,03	1	0,5			

Role i zadania społeczne dorosłości	Skupienia	N	Średnia ranga	*Me*	*IQR*	*H*	*p*	η^2
	Skupienie 4	80	182,51	1	0,5			
	Skupienie 5	24	114,73	0,75	1			
	Skupienie 6	3	250,67	1,5	0,5			
Posiadanie grupy przyjaciół	Skupienie 1	60	188,50	2	0	351,00	<0,001	0,92
	Skupienie 2	65	188,50	2	0			
	Skupienie 3	120	188,50	2	0			
	Skupienie 4	80	188,50	2	0			
	Skupienie 5	24	12,50	0	0			
	Skupienie 6	3	188,50	2	0			

Źródło: opracowanie własne.

Rysunek 25

Skupienia wyróżnione na podstawie stopnia realizacji poszczególnych ról i zadań społecznych dorosłości – pomiar II

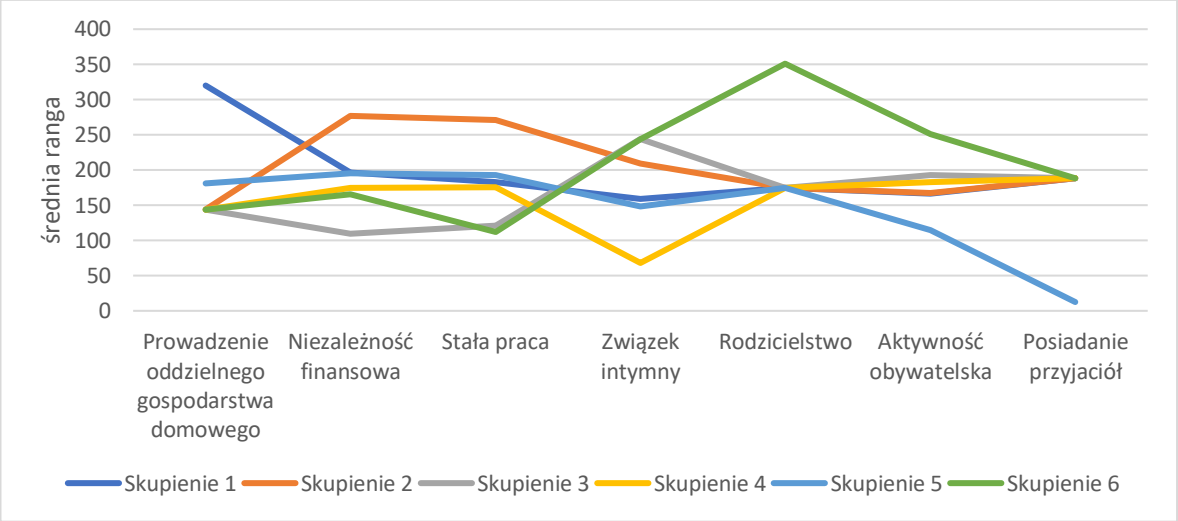

Skupienie 1 – profil charakteryzuje się najwyższymi wynikami dla prowadzenia oddzielnego gospodarstwa domowego.

Skupienie 2 – profil charakteryzuje się wysokim stopniem niezależności finansowej oraz stałej pracy.

Skupienie 3 – profil charakteryzuje się niskim stopniem niezależności finansowej, stałej pracy oraz prowadzenia oddzielnego gospodarstwa domowego oraz wysokim poziomem realizacji związku intymnego.

Skupienie 4 – profil charakteryzuje się istotnie niższym, w porównaniu do pozostałych skupień, poziomem realizacji związku intymnego.

Skupienie 5 – profil charakteryzuje istotnie niższy stopień posiadania grupy przyjaciół oraz aktywności obywatelskiej niż w pozostałych skupieniach.

Skupienie 6 – profil charakteryzuje się istotnie wyższym poziomem rodzicielstwa niż pozostałe skupienia oraz wysokim poziomem realizacji związku intymnego i aktywności obywatelskiej.

W celu porównania częstości występowania wzorców komunikacji matek i ojców w ocenie młodych osób w poszczególnych skupieniach przeprowadzono analizę testem χ^2 Pearsona (tabela 65). Analiza *post hoc* testem proporcji kolumnowej Z wykazała, że wzorzec pluralistyczny matek istotnie częściej spostrzegały osoby w skupieniu 3 niż w skupieniach 1, 4 i 5, w skupieniach 4 i 5 istotnie rzadziej niż w skupieniach 2 i 6. Wzorzec opiekuńczy matek w ocenie młodych osób w skupieniach 1, 2, 4, 5 występował istotnie częściej niż w skupieniu 3. Biorąc pod uwagę wzorce komunikacji ojców, analiza wykazała, że wzorzec nieustrukturalizowany był spostrzegany przez młodych ludzi ze skupienia 5 częściej aniżeli przez osoby badane w skupieniach 1 i 3. Z kolei wzorzec opiekuńczy ojców w percepcji badanych występował istotnie rzadziej w skupieniu 3 niż w skupieniach 1, 2, 4, i 5, natomiast wzorzec pluralistyczny występował istotnie częściej w skupieniu 3 niż w pozostałych skupieniach (poza skupieniem 6), a w skupieniu 6 częściej niż w skupieniach 4 i 5.

Tabela 65

Analiza częstości wraz z testem χ^2 Pearsona dla wzorców komunikacji matek i ojców w percepcji osób badanych w zależności od skupienia – pomiar II (role i zadania społeczne dorosłości)

Wzorce komunikacji matek i ojców w percepcji osób badanych	Skupienia						χ^2	*p*	*V*
	S1	S2	S3	S4	S5	S6			
Wzorzec komunikacji matki									
Nieustruktura-lizowany	13(21,7)$_a$	9(13,8)$_a$	18(15,0)$_a$	12 (15,0)$_a$	5 (20,8)$_a$	0 (0)$_a$			
Pluralistyczny	16 (26,7)$_{a,b,c}$	27 (41,5)$_{c,d}$	73 (60,8)$_d$	14 (17,5)$_b$	2 (8,3)$_b$	3 (100,0)$_{a,c,d}$	65,74	<0,001	0,25
Opiekuńczy	26(43,3)$_a$	25 (38,5)$_a$	22 (18,3)$_b$	43 (53,8)$_a$	15 (62,5)$_a$	0 (0)$_{a,b}$			
Zgodny	5(8,3)$_a$	4(6,2)$_a$	7(5,8)$_a$	11 (13,8)$_a$	2(8,3)$_a$	0 (0)$_a$			
Wzorzec komunikacji ojca									
Nieustruktura-lizowany	3 (5,0)$_a$	4 (6,2)$_{a,b}$	4 (3,3)$_a$	9 (11,3)$_{a,b}$	7 (29,2)$_b$	0 (0)$_{a,b}$			
Pluralistyczny	20 (33,3)$_{a,b}$	16 (24,6)$_{a,b}$	79 (65,8)$_c$	18 (22,5)$_b$	1 (4,2)$_b$	3 (100,0)$_{a,c}$	85,65	<0,001	0,28
Opiekuńczy	28 (46,7)$_a$	36 (55,4)$_a$	27 (22,5)$_b$	40 (50,0)$_a$	15 (62,5)$_a$	0 (0)$_{a,b}$			
Zgodny	9 (15,0)$_a$	9 (13,8)$_a$	10 (8,3)$_a$	13 (16,3)$_a$	1 (4,2)$_a$	0 (0)$_a$			

Adnotacja: S1–S6 oznaczają numerację skupień.
Kolumny niepodzielające indeksu literowego różnią się istotnie na poziomie $p < 0,05$ (korekta Bonferroniego).
Źródło: opracowanie własne.

Pomiar III

Dla III pomiaru analiza wyodrębniła 5 skupień, a miara Silhouette'a wyniosła 0,5. Za pomocą testu *H* Kruskala-Wallisa porównano ze sobą wyróżnione skupienia pod względem stopnia realizacji poszczególnych ról i zadań społecznych dorosłości, a następnie przeprowadzono analizę *post hoc* testem Dunn z korektą poziomu istotności Bonferroniego. Wykazała ona, że stopień prowadzenia oddzielnego gospodarstwa domowego był istotnie wyższy w skupieniu 5 niż w skupieniach 1, 2, 3 i 4 ($p < 0{,}001$), a w skupieniu 1 wyższy niż w skupieniach 3 i 4 ($p < 0{,}001$). Niezależność finansowa w skupieniu 3 była na istotnie niższym poziomie niż w skupieniach 1, 4 i 5 ($p < 0{,}001$). Stała praca plasowała się na niższym poziomie w skupieniu 3 aniżeli w skupieniach 1, 4 i 5 ($p < 0{,}001$), a w skupieniu 1 niżej niż w skupieniu 4 ($p = 0{,}013$). Osoby badane w skupieniu 3 charakteryzowały się wyższym poziomem bycia w związku intymnym niż osoby badane w skupieniach 1, 4 i 5 ($p < 0{,}001$), a w skupieniu 2 wyższym niż w skupieniu 4 ($p = 0{,}006$). Rodzicielstwo w skupieniu 2 było istotnie częściej realizowane niż w pozostałych skupieniach ($p < 0{,}001$), a aktywność obywatelska w skupieniu 1 plasowała się na istotnie wyższym poziomie niż w skupieniach 3, 4 i 5 ($p \leq 0{,}022$). Z kolei posiadanie grupy przyjaciół u osób badanych w skupieniu 1 było na niższym poziomie niż w pozostałych skupieniach ($p < 0{,}001$). Wyodrębnione skupienia przedstawiono na rysunku 26, natomiast porównanie wyróżnionych skupień pod względem stopnia realizacji poszczególnych ról i zadań społecznych dorosłości w tabeli 66.

Tabela 66
Porównanie wyróżnionych skupień pod względem stopnia realizacji poszczególnych ról i zadań społecznych dorosłości – pomiar III

Role i zadania społeczne dorosłości	Skupienia	N	Średnia ranga	*Me*	*IQR*	*H*	*p*	η^2
Prowadzenie oddzielnego gospodarstwa domowego	Skupienie 1	34	188,26	0	2	314,69	<0,001	0,89
	Skupienie 2	7	131,00	0	0			
	Skupienie 3	117	131,00	0	0			
	Skupienie 4	114	131,00	0	0			
	Skupienie 5	82	308,00	2	0			
Niezależność finansowa	Skupienie 1	34	177,71	0	1	124,57	<0,001	0,35
	Skupienie 2	7	177,71	0	1			
	Skupienie 3	117	103,44	0	0			
	Skupienie 4	114	224,77	1	1			
	Skupienie 5	82	217,35	1	1			
Stała praca	Skupienie 1	34	168,13	0	1,25	114,53	<0,001	0,35
	Skupienie 2	7	178,64	0	2			
	Skupienie 3	117	103,10	0	0			
	Skupienie 4	114	226,15	1	2			
	Skupienie 5	82	219,80	1	2			
Związek intymny	Skupienie 1	34	151,29	0	2	121,01	<0,001	0,34

Role i zadania społeczne dorosłości	Skupienia	N	Średnia ranga	*Me*	*IQR*	*H*	*p*	η^2
	Skupienie 2	7	245,00	2	0			
	Skupienie 3	117	245,00	2	0			
	Skupienie 4	114	130,11	0	2			
	Skupienie 5	82	152,18	0	2			
Rodzicielstwo	Skupienie 1	34	174,00	0	0	353,00	<0,001	0,90
	Skupienie 2	7	351,00	2	0			
	Skupienie 3	117	174,00	0	0			
	Skupienie 4	114	174,00	0	0			
	Skupienie 5	82	174,00	0	0			
Aktywność obywatelska	Skupienie 1	34	114,43	1	0,5	23,85	<0,001	0,06
	Skupienie 2	7	107,79	1	1			
	Skupienie 3	117	196,07	1	0,5			
	Skupienie 4	114	172,51	1	0,5			
	Skupienie 5	82	190,04	1,25	0,5			
Posiadanie grupy przyjaciół	Skupienie 1	34	17,50	0	0	353,00	<0,001	0,90
	Skupienie 2	7	194,50	2	0			
	Skupienie 3	117	194,50	2	0			
	Skupienie 4	114	194,50	2	0			
	Skupienie 5	82	194,50	2	0			

Źródło: opracowanie własne.

Rysunek 26

Skupienia wyróżnione na podstawie stopnia realizacji poszczególnych ról i zadań społecznych dorosłości – pomiar III

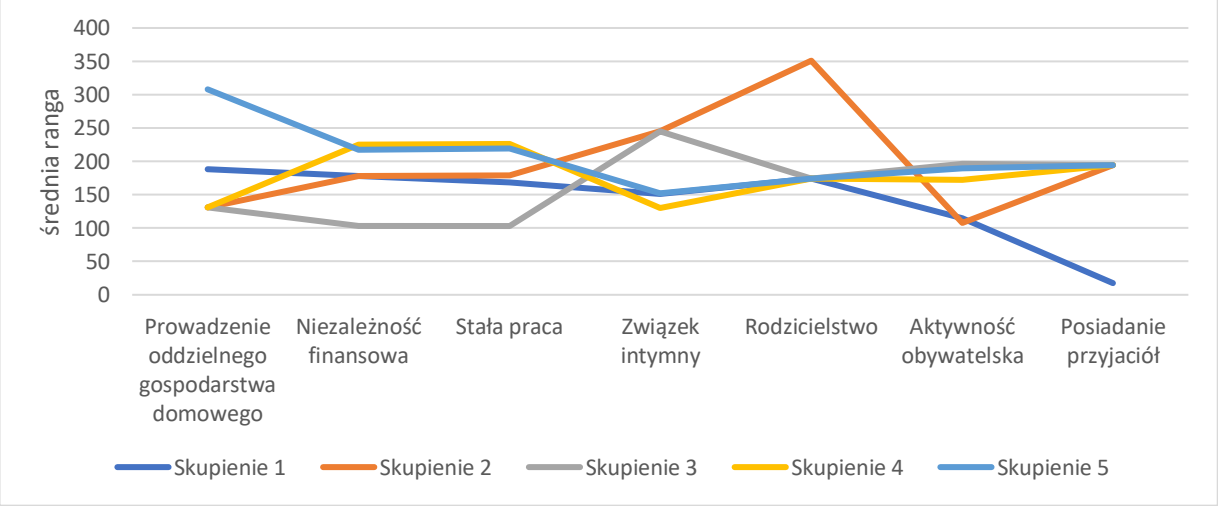

Skupienie 1 – profil charakteryzuje się najniższymi wynikami dla posiadania grupy przyjaciół i niskimi dla aktywności obywatelskiej.

Skupienie 2 – profil charakteryzuje się najwyższym, w porównaniu do pozostałych skupień, poziomem rodzicielstwa oraz wysokim stopniem realizacji związku intymnego.

Skupienie 3 – profil charakteryzuje się niskim stopniem realizacji niezależności finansowej, prowadzenia oddzielnego gospodarstwa domowego i stałej pracy oraz wysokim stopniem realizacji związku intymnego.

Skupienie 4 – profil charakteryzuje się wysokimi średnimi wynikami dla wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości.

Skupienie 5 – profil charakteryzuje się istotnie wyższym stopniem prowadzenia oddzielnego gospodarstwa domowego niż pozostałe skupienia.

W celu porównania częstości występowania wzorców komunikacji matek i ojców w percepcji młodych osób wzięto pod uwagę wyróżnione skupienia i przeprowadzono analizę testem χ^2 Pearsona (tabela 67). Analiza *post hoc* testem proporcji kolumnowej *Z* wykazała, że osoby badane ze skupienia 2 istotnie częściej niż osoby w pozostałych skupieniach spostrzegały wzorzec nieustrukturalizowany matki. Wzorzec opiekuńczy był spostrzegany istotnie częściej przez osoby badane w skupieniu 1 aniżeli w skupieniach 2, 3 i 5, a w skupieniu 5 częściej niż w skupieniu 3. Z kolei wzorzec pluralistyczny częściej w skupieniu 3 niż w skupieniach 1, 4 i 5, a w skupieniu 1 rzadziej niż w skupieniach 2 i 5. Wzorzec zgodny u matek był spostrzegany istotnie częściej przez osoby badane w skupieniach 4 i 5 niż w skupieniu 3. Biorąc pod uwagę wzorce komunikacji ojców, analiza pokazała, że wzorzec nieustrukturalizowany był spostrzegany najczęściej w skupieniu 1 i istotnie częściej niż w skupieniu 3, z kolei wzorzec opiekuńczy istotnie częściej w skupieniu 1 i 4 niż w skupieniach 2 i 3, natomiast w skupieniu 3 rzadziej niż w skupieniu 5. Wzorzec pluralistyczny ojców w ocenie osób badanych występował najczęściej w skupieniach 2 i 3 niż w pozostałych skupieniach.

Tabela 67
Analiza częstości wraz z testem χ^2 Pearsona dla wzorców komunikacji w percepcji osób badanych w zależności od skupienia – pomiar III (role i zadania społeczne dorosłości)

Wzorce komunikacji matek i ojców w percepcji osób badanych	Skupienia					χ^2	*p*	*V*
	S1	S2	S3	S4	S5			
Wzorzec komunikacji matki								
Nieustrukturalizowany	5 (14,7)$_{a,b}$	4 (57,1)$_{b}$	18 (15,4)$_{a}$	16 (14,0)$_{a}$	10 (12,2)$_{a}$	95,07	<0,001	0,30
Pluralistyczny	1 (2,9)$_{a}$	3 (42,9)$_{b,c}$	76 (65,0)$_{c}$	27 (23,7)$_{a,b}$	23 (28,0)$_{b}$			
Opiekuńczy	26 (76,5)$_{a}$	0 (0)$_{b,c}$	20 (17,1)$_{c}$	57 (50,0)$_{a,b}$	38 (46,3)$_{b}$			
Zgodny	2 (5,9)$_{a,b}$	0 (0)$_{a,b}$	3 (2,6)$_{b}$	14 (1,3)$_{a}$	11 (13,4)$_{a}$			
Wzorzec komunikacji ojca								
Nieustrukturalizowany	5 (14,7)$_{a}$	0 (0)$_{a,b}$	2 (1,7)$_{b}$	10 (8,8)$_{a,b}$	5 (6,1)$_{a,b}$	113,28	<0,001	0,33
Pluralistyczny	3 (8,8)$_{a}$	7 (100,0)$_{b}$	90 (76,9)$_{b}$	23 (20,2)$_{a}$	26 (31,7)$_{a}$			
Opiekuńczy	23 (67,6)$_{a}$	0 (0)$_{b,c}$	18 (15,4)$_{c}$	66 (57,9)$_{a}$	43 (52,4)$_{a,b}$			
Zgodny	3 (8,8)$_{a}$	0 (0)$_{a}$	7 (6,0)$_{a}$	15 (13,2)$_{a}$	8 (9,8)$_{a}$			

Adnotacja: S1–S5 oznaczają numerację skupień.
Kolumny niepodzielające indeksu literowego różnią się istotnie na poziomie $p < 0,05$ (korekta Bonferroniego).
Źródło: opracowanie własne.

2) Poczucie gotowości do realizacji ról i zadań społecznych dorosłości

Pomiar I

Dla pomiaru I analiza pozwoliła na wyodrębnienie 3 skupień. Miara Silhouette'a spójności i odrębności wyniosła 0,3, co wskazuje na poprawną klasyfikację. Za pomocą testu *H* Kruskala-Wallisa porównano ze sobą wyróżnione skupienia pod względem poziomu poczucie gotowości do realizacji poszczególnych ról i zadań społecznych dorosłości (tabela 68). Analiza wykazała istotne różnice między skupieniami dla wszystkich analizowanych zmiennych. Chcąc określić charakter różnic, przeprowadzono dodatkową analizę *post hoc* testem Dunn z korektą poziomu istotności Bonferroniego. Analiza ta wykazała, że osoby ze skupienia 3 uzyskiwały istotnie niższe wyniki niż badani w pozostałych dwóch skupieniach dla poczucia gotowości do prowadzenia oddzielnego gospodarstwa domowego ($p < 0{,}001$), poczucia gotowości do niezależności finansowej ($p < 0{,}001$), poczucia gotowości do podjęcia stałej pracy ($p < 0{,}001$), a osoby ze skupienia 1 wykazywały istotnie niższy poziom poczucia gotowości do realizacji tych zadań społecznych dorosłości niż osoby ze skupienia 2 ($p < 0{,}001$). Ponadto osoby ze skupienia 1 przejawiały niższy poziom poczucia gotowości do wejścia w związek intymny oraz istotnie wyższy poziom poczucia gotowości do posiadania grupy przyjaciół niż osoby w skupieniach 2 i 3 ($p \leq 0{,}020$). Badani ze skupienia 2 przejawiali wyższy poziom poczucia gotowości do rodzicielstwa niż badani ze skupień 1 i 3 ($p < 0{,}001$). Z kolei badani ze skupienia 3 uzyskiwali istotnie niższy poziom poczucia gotowości do podjęcia aktywności obywatelskiej niż badani ze skupień 1 ($p = 0{,}025$) i 2 ($p = 0{,}001$). Wyodrębnione skupienia przedstawiono na rysunku 27.

Tabela 68

Porównanie wyróżnionych skupień pod względem poziomu poczucia gotowości do realizacji poszczególnych ról i zadań społecznych dorosłości – pomiar I

Poczucia gotowości do realizacji ról i zadań społecznych dorosłości	Skupienia	N	Średnia ranga	*Me*	*IQR*	*H*	*p*	η^2
Poczucie gotowości do prowadzenia oddzielnego gospodarstwa domowego	Skupienie 1	131	184,85	3,0	1,0	189,14	<0,001	0,53
	Skupienie 2	100	274,50	4,0	1,0			
	Skupienie 3	123	90,81	2,0	1,0			
Poczucie gotowości do niezależności finansowa	Skupienie 1	131	187,71	2,0	1,0	221,08	<0,001	0,62
	Skupienie 2	100	279,84	4,0	1,0			
	Skupienie 3	123	83,43	1,0	0,0			
Poczucie gotowości do podjęcia stałej pracy	Skupienie 1	131	205,66	3,0	1,0	231,92	<0,001	0,66
	Skupienie 2	100	270,17	4,0	1,0			
	Skupienie 3	123	72,17	2,0	1,0			
Poczucie gotowości do wejścia w związek intymny	Skupienie 1	131	135,13	4,0	3,0	44,67	<0,001	0,12
	Skupienie 2	100	218,47	5,0	1,0			
	Skupienie 3	123	189,32	4,0	1,0			
Poczucie gotowości do rodzicielstwa	Skupienie 1	131	148,73	1,0	1,0	84,44	<0,001	0,23
	Skupienie 2	100	251,08	3,0	2,0			

Poczucia gotowości do realizacji ról i zadań społecznych dorosłości	Skupienia	N	Średnia ranga	*Me*	*IQR*	*H*	*p*	η^2
	Skupienie 3	123	148,32	1,0	1,0			
Poczucie gotowości do podjęcia aktywności obywatelskiej	Skupienie 1	131	184,80	4,0	1,0	13,75	0,001	0,03
	Skupienie 2	100	199,31	4,0	2,0			
	Skupienie 3	123	151,99	3,0	1,0			
Poczucie gotowości do posiadania grupy przyjaciół	Skupienie 1	131	198,55	5,0	0,0	14,72	0,001	0,04
	Skupienie 2	100	158,56	5,0	1,0			
	Skupienie 3	123	170,48	5,0	1,0			

Źródło: opracowanie własne.

Rysunek 27

Skupienia wyróżnione na podstawie poziomu poczucie gotowości do realizacji poszczególnych ról i zadań społecznych dorosłości – pomiar I

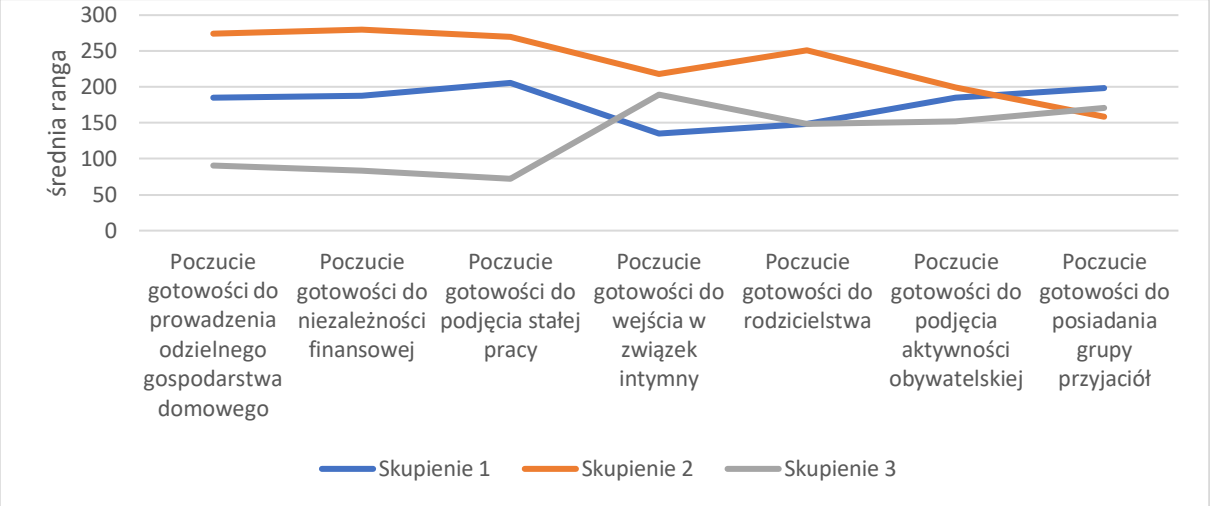

Skupienie 1 – profil charakteryzuje wysokim poziomem poczucia gotowości do posiadania grupy przyjaciół, podjęcia stałej pracy, aktywności obywatelskiej oraz niezależności finansowej oraz niższym poziomem poczucia gotowości do wejścia w związek intymny.

Skupienie 2 – profil charakteryzuje się wysokim poziomem poczucia gotowości do rodzicielstwa, poczucia gotowości do prowadzenia oddzielnego gospodarstwa domowego, poczucia gotowości do niezależności finansowej oraz podjęcia stałej pracy, wejścia w związek intymny oraz niższym poziomem poczucia gotowości do posiadania grupy przyjaciół i aktywności obywatelskiej.

Skupienie 3 – profil charakteryzuje się niskim poziomem poczucia gotowości do prowadzenia oddzielnego gospodarstwa, niezależności finansowej, podjęcia stałej pracy oraz wyższym poziomem poczucia gotowości do realizacji pozostałych ról i zadań społecznych dorosłości.

W celu porównania częstości występowania wzorców komunikacji matek i ojców w ocenie młodych osób w poszczególnych skupieniach przeprowadzono analizę testem χ^2 Pearsona (tabela 69). Analiza *post hoc* testem proporcji kolumnowej Z wykazała, że osoby badane ze skupienia 3 rzadziej niż osoby badane ze skupienia 1 i 2 spostrzegały wzorzec opiekuńczy zarówno matek, jak i ojców oraz częściej wzorzec pluralistyczny (tak matek, jak i ojców). Ponadto wzorzec nieustrukturalizowany matki był spostrzegany częściej przez osoby badane w skupieniu 2 niż w skupieniu 3.

Tabela 69
Analiza częstości wraz z testem χ^2 Pearsona dla wzorców komunikacji matek i ojców w percepcji osób badanych w zależności od skupienia – pomiar I (poczucie gotowości do realizacji ról i zadań społecznych dorosłości)

Wzorce komunikacji matek i ojców w percepcji osób badanych	Skupienia			χ^2	*p*	*V*
	S1	S2	S3			
Wzorzec komunikacji matki						
Nieustrukturalizowany	12 (9,2)$_{a,b}$	12 (12,0)$_b$	3 (2,4)$_a$	61,81	<0,001	0,29
Pluralistyczny	34 (26,0)$_a$	23 (23,0)$_a$	82 (66,7)$_b$			
Opiekuńczy	70 (53,4)$_a$	55 (55,0)$_a$	29 (23,6)$_b$			
Zgodny	15 (11,5)$_a$	10 (10,0)$_a$	9 (7,3)$_a$			
Wzorzec komunikacji ojca						
Nieustrukturalizowany	13 (9,9)$_a$	7 (7,0)$_a$	7 (5,7)$_a$	26,92	<0,001	0,19
Pluralistyczny	45 (34,4)$_a$	28 (28,0)$_a$	72 (58,5)$_b$			
Opiekuńczy	61 (46,6)$_a$	52 (52,0)$_a$	34 (27,6)$_b$			
Zgodny	12 (9,2)$_a$	13 (13,0)$_a$	10 (8,1)$_a$			

Adnotacja: S1–S3 oznaczają numerację skupień.
Kolumny niepodzielające indeksu literowego różnią się istotnie na poziomie $p < 0,05$ (korekta Bonferroniego).
Źródło: opracowanie własne.

Pomiar II

Dla pomiaru II analiza pozwoliła również na wyodrębnienie 3 skupień, dla których miara Silhouette'a spójności i odrębności wyniosła 0,4, co wskazuje na dobrą klasyfikację. Chcąc porównać wyróżnione skupienia pod względem poziomu poczucia gotowości do realizacji poszczególnych ról i zadań społecznych dorosłości, przeprowadzono analizę testem *H* Kruskala-Wallisa, która wykazała istotne różnice między skupieniami dla wszystkich analizowanych zmiennych. Natomiast chcąc określić charakter tych różnic, przeprowadzono analizę *post hoc* testem testem Dunn z korektą poziomu istotności Bonferroniego. Analiza ta wykazała, że osoby badane w skupieniu 3 uzyskiwały istotnie niższe wyniki niż badani w pozostałych dwóch skupieniach dla poczucia gotowości do prowadzenia oddzielnego gospodarstwa domowego ($p \leq 0,017$), poczucia gotowości do podjęcia stałej pracy ($p \leq$

0,009), a osoby ze skupienia 1 wykazywały istotnie niższy poziom poczucia tego atrybutu niż osoby będące w skupieniu 2 (p < 0,001). Ponadto badani w skupieniu 1 przejawiali niższy poziom poczucia gotowości do niezależności finansowej niż ci z pozostałych dwóch skupień (p < 0,001). Z kolei osoby ze skupienia 3 przejawiały niższy poziom poczucia gotowości do wejścia w związek intymny oraz poczucia gotowości do posiadania grupy przyjaciół (p < 0,001) niż osoby z pozostałych dwóch skupień (p < 0,001), a osoby ze skupienia 1 niższy poziom poczucia gotowości do realizacji tych zadań społecznych w porównaniu do osób ze skupienia 2 (p < 0,001). Badani w skupieniu 2 uzyskiwali istotnie wyższy poziom poczucia gotowości do rodzicielstwa oraz wyższy poziom poczucia gotowości do podjęcia aktywności obywatelskiej niż badani w pozostałych dwóch skupieniach (p < 0,001). Wyodrębnione skupienia przedstawiono na rysunku 28, natomiast porównanie wyróżnionych skupień pod względem poziomu poczucia gotowości do realizacji poszczególnych ról i zadań społecznych dorosłości w tabeli 70.

Tabela 70
Porównanie wyróżnionych skupień pod względem poziomu poczucia gotowości do realizacji poszczególnych ról i zadań społecznych dorosłości – pomiar II

Poczucie gotowości do realizacji ról i zadań społecznych dorosłości		**N**	**Średnia ranga**	***Me***	***IQR***	***H***	***p***	η^2
Poczucie gotowości do prowadzenia oddzielnego gospodarstwa domowego	Skupienie 1	181	104,33	2,0	1,0	208,20	<0,001	0,59
	Skupienie 2	110	269,91	4,0	1,0			
	Skupienie 3	63	226,35	4,0	1,0			
Poczucie gotowości do niezależności finansowa	Skupienie 1	181	109,70	2,0	1,0	177,90	<0,001	0,50
	Skupienie 2	110	261,68	4,0	1,25			
	Skupienie 3	63	225,29	3,0	2,0			
Poczucie gotowości do podjęcia stałej pracy	Skupienie 1	181	109,69	2,0	1,0	180,02	<0,001	0,51
	Skupienie 2	110	265,49	4,0	1,0			
	Skupienie 3	63	218,70	4,0	2,0			
Poczucie gotowości do wejścia w związek intymny	Skupienie 1	181	165,51	4,0	1,0	130,51	<0,001	0,37
	Skupienie 2	110	252,52	5,0	1,0			
	Skupienie 3	63	80,95	2,0	2,0			
Poczucie gotowości do rodzicielstwa	Skupienie 1	181	165,93	2,0	2,0	39,54	<0,001	0,11
	Skupienie 2	110	222,75	3,0	2,0			
	Skupienie 3	63	131,73	1,0	2,0			
Poczucie gotowości do podjęcia aktywności obywatelskiej	Skupienie 1	181	165,69	4,0	1,0	27,80	0,001	0,07
	Skupienie 2	110	216,22	4,0	1,0			
	Skupienie 3	63	143,82	3,0	3,0			
Poczucie gotowości do posiadania grupy przyjaciół	Skupienie 1	181	170,54	4,0	1,0	64,81	0,001	0,18
	Skupienie 2	110	225,75	5,0	0,0			
	Skupienie 3	63	113,26	4,0	2,0			

Źródło: opracowanie własne.

Rysunek 28

Skupienia wyróżnione na podstawie poziomu poczucia gotowości do realizacji poszczególnych ról i zadań społecznych dorosłości – pomiar II

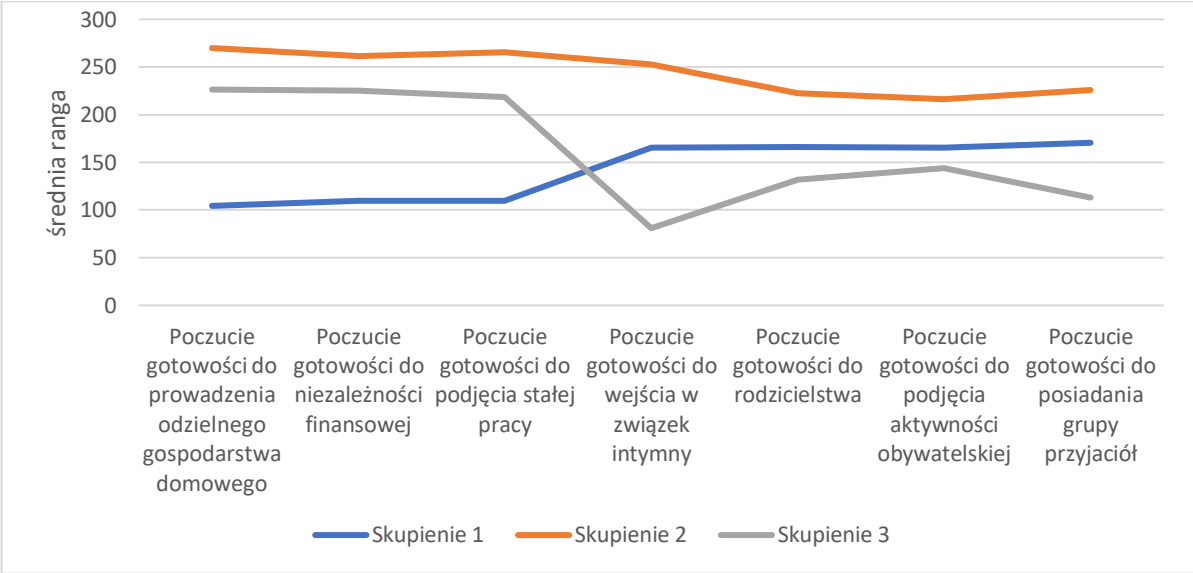

Skupienie 1 – profil charakteryzuje się najniższym (w porównaniu do pozostałych skupień) poziomem poczucia gotowości do prowadzenia oddzielnego gospodarstwa domowego, poczucia gotowości do podjęcia stałej pracy, poczucia gotowości do niezależności finansowej.

Skupienie 2 – profil charakteryzuje się najwyższym poziomem poczucia gotowości do realizacji wszystkich poszczególnych ról i zadań społecznych dorosłości.

Skupienie 3 – profil charakteryzuje się najniższym (w porównaniu do pozostałych skupień) poziomem poczucia gotowości do wejścia w związek intymny, rodzicielstwa, podjęcia aktywności obywatelskiej, posiadania grupy przyjaciół oraz wysokim poziomem poczucia gotowości do prowadzenia oddzielnego gospodarstwa domowego, niezależności finansowej, podjęcia stałej pracy.

W celu porównania częstości występowania wzorców komunikacji matek i ojców ocenianych przez osoby badane w poszczególnych skupieniach przeprowadzono analizę testem χ^2 Pearsona (tabela 71). Analiza *post hoc* testem proporcji kolumnowej *Z* wykazała ona, że osoby badane w skupieniu 1 częściej niż osoby badane w skupieniach 2 i 3 spostrzegały wzorzec pluralistyczny matek. Z kolei wzorzec opiekuńczy matek istotnie częściej w skupieniach 2 i 3 niż w pozostałych dwóch skupieniach. U ojców osoby badane w skupieniu 1 częściej niż w skupieniach 2 i 3 spostrzegały wzorzec pluralistyczny. Z kolei w skupieniu 1 wzorzec opiekuńczy istotnie rzadziej niż w skupieniach 2 i 3.

Tabela 71
Analiza częstości wraz z testem χ^2 Pearsona dla wzorców komunikacji matek i ojców w percepcji osób badanych w zależności od skupienia – pomiar II (poczucie gotowości do realizacji ról i zadań społecznych dorosłości)

Wzorce komunikacji matek i ojców w percepcji osób badanych	Skupienia			χ^2	*p*	*V*
	S1	S2	S3			
Wzorzec komunikacji matki						
Nieustrukturalizowany	30 (16,6)$_a$	18 (16,4)$_a$	10 (15,9)$_a$	49,60	<0,001	0,26
Pluralistyczny	94 (51,9)$_a$	33 (30,0)$_b$	9 (14,3)$_b$			
Opiekuńczy	39 (21,5)$_a$	51 (46,4)$_b$	41 (65,1)$_b$			
Zgodny	18 (9,9)$_a$	8 (7,3)$_a$	3 (4,8)$_a$			
Wzorzec komunikacji ojca						
Nieustrukturalizowany	11 (6,1)$_a$	10 (9,1)$_a$	6 (9,5)$_a$	41,83	<0,001	0,24
Pluralistyczny	96 (53,0)$_a$	31 (28,2)$_b$	12 (19,0)$_b$			
Opiekuńczy	49 (27,1)$_a$	57 (51,8)$_b$	40 (63,5)$_b$			
Zgodny	25 (13,8)$_a$	12 (10,9)$_a$	5 (7,9)$_a$			

Adnotacja: S1–S3 oznaczają numerację skupień.
Kolumny niepodzielające indeksu literowego różnią się istotnie na poziomie $p < 0,05$ (korekta Bonferroniego).
Źródło: opracowanie własne.

Pomiar III

Dla pomiaru III również wyodrębniono 3 skupienia, w których miara Silhouette'a spójności i odrębności wyniosła 0,4, co wskazuje na dobrą klasyfikację. Za pomocą testu *H* Kruskala-Wallisa porównano ze sobą wyróżnione skupienia pod względem poczucia gotowości do realizacji poszczególnych ról i zadań społecznych dorosłości, który wykazał istotne różnice pod względem wszystkich analizowanych zmiennych. Chcąc ustalić charakter tych różnic, przeprowadzono analizę *post hoc* testem Dunn z korektą poziomu istotności Bonferroniego. Analiza ta wykazała, że osoby ze skupienia 3 uzyskiwały istotnie niższe wyniki niż badani w pozostałych dwóch skupieniach dla poczucia gotowości do prowadzenia oddzielnego gospodarstwa domowego ($p < 0,001$), poczucia gotowości do niezależności finansowej ($p < 0,001$), poczucia gotowości do podjęcia stałej pracy ($p < 0,001$), a osoby ze skupienia 2 istotnie niższe wyniki dla poczucia gotowości do realizacji tych zadań społecznych dorosłości niż osoby badane w skupieniu 1 ($p < 0,001$). Ponadto osoby ze skupienia 1 przejawiały wyższy poziom poczucia gotowości do wejścia w związek intymny niż osoby w skupieniach 2 i 3 ($p < 0,001$), natomiast badani ze skupienia 3 wyższy niż badani ze skupienia 2 ($p < 0,001$). Poziom poczucia gotowości do rodzicielstwa oraz poczucie gotowości do podjęcia aktywności obywatelskiej plasowały się na wyższym poziomie wśród badanych ze skupienia 1 w porównaniu do badanych ze skupień 2 i 3 ($p < 0,001$). W skupieniu 2 badani uzyskiwali istotnie niższy poziom poczucia gotowości do posiadania

grupy przyjaciół niż w skupieniach 1 i 3 (p < 0,001). Wyodrębnione skupienia przedstawiono na rysunku 29, a porównanie wyróżnionych skupień pod względem poziomu poczucia gotowości do realizacji poszczególnych ról i zadań społecznych dorosłości w tabeli 72.

Tabela 72
Porównanie wyróżnionych skupień pod względem poziomu poczucia gotowości do realizacji poszczególnych ról i zadań społecznych dorosłości – pomiar III

Poczucie gotowości do realizacji ról i zadań społecznych dorosłości	Skupienia	N	Średnia ranga	*Me*	*IQR*	*H*	*p*	η^2
Poczucie gotowości do prowadzenia oddzielnego gospodarstwa domowego	Skupienie 1	164	246,97	4	2	186,99	<0,001	0,53
	Skupienie 2	67	178,38	4	2			
	Skupienie 3	123	84,40	2	0			
Poczucie gotowości do niezależności finansowa	Skupienie 1	164	241,06	4	1	142,21	<0,001	0,40
	Skupienie 2	67	161,97	2	1			
	Skupienie 3	123	101,21	2	1			
Poczucie gotowości do podjęcia stałej pracy	Skupienie 1	164	250,30	4	1	203,14	<0,001	0,57
	Skupienie 2	67	177,98	3	2			
	Skupienie 3	123	80,17	2	1			
Poczucie gotowości do wejścia w związek intymny	Skupienie 1	164	226,60	5	1	126,87	<0,001	0,36
	Skupienie 2	67	70,13	2	2			
	Skupienie 3	123	170,52	4	0			
Poczucie gotowości do rodzicielstwa	Skupienie 1	164	211,82	3	3	42,19	<0,001	0,11
	Skupienie 2	67	126,19	1	1			
	Skupienie 3	123	159,69	2	1			
Poczucie gotowości do podjęcia aktywności obywatelskiej	Skupienie 1	164	211,66	5	1	40,10	0,001	0,11
	Skupienie 2	67	136,89	3	3			
	Skupienie 3	123	154,08	4	0			
Poczucie gotowości do posiadania grupy przyjaciół	Skupienie 1	164	203,22	5	0,75	64,95	0,001	0,18
	Skupienie 2	67	101,36	4	3			
	Skupienie 3	123	184,69	5	1			

Źródło: opracowanie własne.

Rysunek 29
Skupienia wyróżnione na podstawie poziomu poczucia gotowości do realizacji poszczególnych ról i zadań społecznych dorosłości – pomiar I

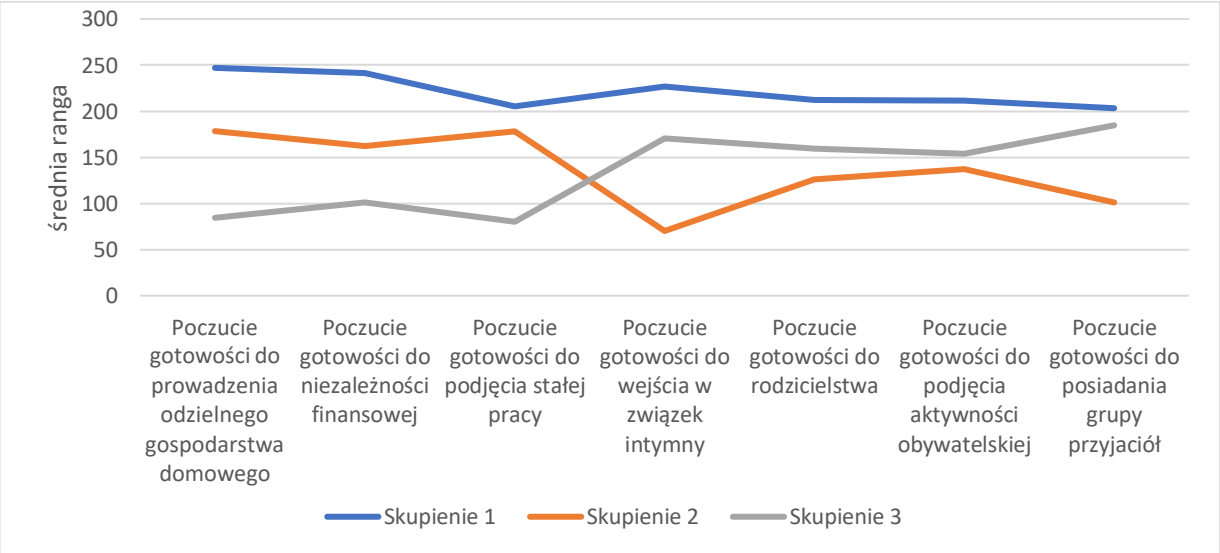

Skupienie 1 – profil charakteryzuje się najwyższym (w porównaniu do pozostałych skupień) poziomem poczucia gotowości do realizacji wszystkich poszczególnych ról i zadań społecznych dorosłości.

Skupienie 2 – profil charakteryzuje się najniższym (w porównaniu do pozostałych skupień) poziomem poczucia gotowości do wejścia w związek intymny, rodzicielstwa, podjęcia aktywności obywatelskiej i posiadania grupy przyjaciół, oraz wysokim poziomem poczucia gotowości do prowadzenia oddzielnego gospodarstwa domowego, niezależności finansowej, podjęcia stałej pracy.

Skupienie 3 – profil charakteryzuje się najniższym (w porównaniu do pozostałych skupień) poziomem poczucia gotowości do prowadzenia oddzielnego gospodarstwa domowego, poczucia gotowości do podjęcia stałej pracy, poczucia gotowości do niezależności finansowej oraz wysokim poziomem poczucia gotowości do wejścia w związek intymny, rodzicielstwa, podjęcia aktywności obywatelskiej, posiadania grupy przyjaciół.

W celu porównania częstości występowania wzorców komunikacji matek i ojców w ocenie osób badanych w poszczególnych skupieniach przeprowadzono analizę testem χ^2 Pearsona (tabela 73). Analiza *post hoc* testem proporcji kolumnowej *Z* wykazała, że młode osoby w skupieniu 2 istotnie częściej wskazywały na wzorzec opiekuńczy matek i rzadziej na pluralistyczny niż osoby w skupieniach 1 i 3. W skupieniu 1 natomiast istotnie częściej wskazywano na występowanie wzorca opiekuńczego i rzadziej pluralistycznego w porównaniu do osób ze skupienia 3. Biorąc pod uwagę ojców, w skupieniu 3 młode osoby istotnie rzadziej wskazywały na wzorzec nieustrukturalizowany niż młode osoby w skupieniu 2. Wzorzec pluralistyczny u ojców najczęściej spostrzegano w skupieniu 3, a w skupieniu 1 częściej niż w skupieniu 2. Z kolei wzorzec opiekuńczy spostrzegano istotnie częściej w skupieniu 2 niż w skupieniach 1 i 3, a w skupieniu 1 częściej niż w skupieniu 3. Wzorzec zgodny ojców częściej spostrzegały osoby badane w skupieniu 1 aniżeli w skupieniu 3.

Tabela 73
Analiza częstości wraz z testem χ^2 Pearsona dla wzorców komunikacji matek i ojców w percepcji osób badanych w zależności od skupienia – pomiar III (poczucie gotowości do realizacji ról i zadań społecznych dorosłości)

Wzorce komunikacji matek i ojców w percepcji osób badanych	Skupienia			χ^2	*p*	*V*
	S1	S2	S3			
Wzorzec komunikacji matki						
Nieustrukturalizowany	20 (12,2)$_a$	11 (16,4)$_a$	22 (17,9)$_a$	81,80	<0,001	0,34
Pluralistyczny	50 (30,5)$_a$	5 (7,5)$_b$	75 (61,0)$_c$			
Opiekuńczy	81 (49,4)$_a$	48 (68,7)$_b$	14 (11,4)$_c$			
Zgodny	13 (7,9)$_a$	5 (7,5)$_a$	12 (9,8)$_a$			
Wzorzec komunikacji ojca						
Nieustrukturalizowany	12 (7,3)$_{a,b}$	8 (11,9)$_b$	2 (1,6)$_a$	112,86	<0,001	0,39
Pluralistyczny	46 (28,0)$_a$	8 (11,9)$_b$	95 (77,2)$_c$			
Opiekuńczy	83 (50,6)$_a$	47 (70,1)$_b$	20 (16,3)$_c$			
Zgodny	23 (14,0)$_a$	4 (6,0)$_{a,b}$	6 (4,9)$_b$			

Adnotacja: S1–S3 oznaczają numerację skupień.
Kolumny niepodzielające indeksu literowego różnią się istotnie na poziomie $p < 0,05$ (korekta Bonferroniego).
Źródło: opracowanie własne.

3) Stopień ukształtowania kompetencji psychicznych osób dorosłych

Pomiar I

Dla pomiaru I analiza pozwoliła na wyodrębnienie 2 skupień. Miara Silhouette'a spójności i odrębności wyniosła 0,4, co wskazuje na poprawną klasyfikację. Za pomocą testu *U* Manna Whitney'a dokonano ich porównania. Okazało się, że w skupieniu 1 osoby badane uzyskiwały istotnie wyższe wyniki dla odpowiedzialności za siebie i innych, samodzielności w podejmowaniu decyzji, sformułowania planów życiowych, stabilności emocjonalnej, rozwijania zainteresowań, szacunku wobec innych i ich poglądów oraz zdolności budowania relacji intymnych w porównaniu do osób badanych ze skupienia 2. Oba skupienia nie różniły się pod względem ukształtowanego światopoglądu. Wyniki przeprowadzonych analiz znajdują się w tabeli 74, natomiast wyodrębnione skupienia przedstawiono na rysunku 30.

Tabela 74
Porównanie wyróżnionych skupień pod względem stopnia ukształtowania poszczególnych kompetencji psychicznych osób dorosłych – pomiar I

Kompetencje psychiczne osób dorosłych	Skupienia	*N*	Średnia ranga	*Me*	*IQR*	*Z*	*p*	*r*
Odpowiedzialność za siebie i innych	Skupienie 1	270	197,63	15,00	2,00	–6,76	<0,001	0,36
	Skupienie 2	84	112,81	13,00	2,00			
Samodzielność w podejmowaniu decyzji	Skupienie 1	270	211,70	30,00	4,00	–11,31	<0,001	0,60
	Skupienie 2	84	67,58	23,50	6,00			

Kompetencje psychiczne osób dorosłych	Skupienia	*N*	Średnia ranga	*Me*	*IQR*	*Z*	*p*	*r*
Ukształtowany światopogląd	Skupienie 1	270	182,98	15,00	2,00	–1,84	0,065	0,10
	Skupienie 2	84	159,88	14,00	4,00			
Sformułowanie planów życiowych	Skupienie 1	270	207,21	20,00	4,00	–9,92	<0,001	0,53
	Skupienie 2	84	81,99	12,00	6,00			
Stabilność emocjonalna	Skupienie 1	270	207,14	20,00	5,00	–9,82	<0,001	0,52
	Skupienie 2	84	82,23	12,00	5,00			
Rozwijanie zainteresowań	Skupienie 1	270	198,47	19,00	2,00	–7,01	<0,001	0,37
	Skupienie 2	84	110,08	16,00	5,75			
Szacunek wobec innych i ich poglądów	Skupienie 1	270	201,61	20,00	2,00	–8,07	<0,001	0,43
	Skupienie 2	84	99,99	17,00	4,00			
Zdolność budowania relacji intymnych	Skupienie 1	270	192,27	34,00	7,00	–4,92	<0,001	0,26
	Skupienie 2	84	130,01	31,00	14,50			

Źródło: opracowanie własne.

Rysunek 30
Skupienia wyróżnione na podstawie stopnia ukształtowania poszczególnych kompetencji psychicznych osób dorosłych – pomiar I.

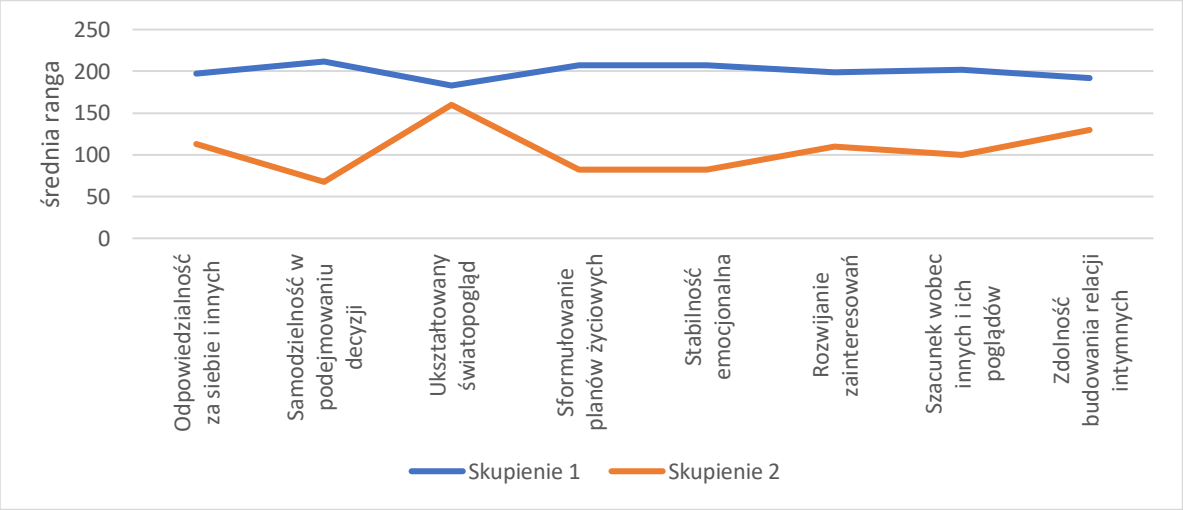

Skupienie 1 – profil charakteryzuje się wysokim stopniem ukształtowania wszystkich poszczególnych kompetencji psychicznych osób dorosłych i istotnie wyższym od stopnia ukształtowania tych kompetencji w skupieniu 2 (oprócz ukształtowanego światopoglądu).

Skupienie 2 – profil charakteryzuje się niskim stopniem ukształtowania wszystkich poszczególnych kompetencji psychicznych osób dorosłych i istotnie niższym od stopnia ukształtowania tych kompetencji w skupieniu 2 (oprócz ukształtowanego światopoglądu).

W kolejnym kroku dla wyróżnionych skupień przeprowadzono analizę testem χ^2 Pearsona w celu porównania częstości występowania wzorców komunikacji matek i ojców w ocenie młodych osób w poszczególnych skupieniach (tabela 74). Analiza *post hoc* testem

proporcji kolumnowej *Z* wykazała, że osoby badane w skupieniu 1 istotnie częściej wskazywały na wzorzec pluralistyczny ojców, natomiast w skupieniu 2 częściej na wzorzec opiekuńczy. W skupieniu 1 istotnie częściej aniżeli w skupieniu 2 osoby badane wskazywały na występowanie u matek wzorca nieustrukturalizowanego i pluralistycznego, a rzadziej wzorca opiekuńczego.

Tabela 75
Analiza częstości wraz z testem χ^2 Pearsona dla wzorców komunikacji matek i ojców w percepcji osób badanych w zależności od skupienia – pomiar I (stopień ukształtowania kompetencji psychicznych osób dorosłych)

Wzorce komunikacji matek i ojców w percepcji osób badanych	Skupienia		χ^2	p	V
	S1	S2			
Wzorzec komunikacji matki					
Nieustrukturalizowany	25 (9,3)$_a$	2 (2,4)$_b$	55,89	<0,001	0,40
Pluralistyczny	130 (48,1)$_a$	9 (10,7)$_b$			
Opiekuńczy	89 (33,0)$_a$	65 (77,4)$_b$			
Zgodny	26 (9,6)$_a$	8 (9,5)$_a$			
Wzorzec komunikacji ojca					
Nieustrukturalizowany	17 (6,3)$_a$	10 (11,9)$_a$	22,22	<0,001	0,25
Pluralistyczny	129 (47,8)$_a$	16 (19,0)$_b$			
Opiekuńczy	100 (37,0)$_a$	47 (56,0)$_b$			
Zgodny	24 (8,9)$_a$	11 (13,1)$_a$			

Adnotacja: S1–S2 oznaczają numerację skupień.
Kolumny niepodzielające indeksu literowego różnią się istotnie na poziomie $p < 0,05$ (korekta Bonferroniego).
Źródło: opracowanie własne.

Pomiar II

Dla pomiaru II analiza pozwoliła na wyodrębnienie aż 4 skupień. Miara Silhouette'a spójności i odrębności wyniosła 0,3, co wskazuje na poprawną klasyfikację. Za pomocą testu *H* Kruskala-Wallisa porównano ze sobą wyróżnione skupienia pod względem stopnia ukształtowania poszczególnych kompetencji psychicznych, który wykazał istotne różnice pod względem wszystkich analizowanych zmiennych. Chcąc ustalić charakter tych różnic przeprowadzono dodatkową analizę *post hoc* testem Dunn z korektą poziomu istotności Bonferroniego. Analiza ta wykazała, że stopień odpowiedzialności za siebie i innych był wyższy w skupieniu 4 aniżeli w pozostałych skupieniach ($p < 0,001$), w skupieniu 3 wyższy niż w skupieniu 2 ($p < 0,001$), a w skupieniu 1 wyższy niż w skupieniu 2 ($p < 0,001$). Dla samodzielności w podejmowaniu decyzji różnice wystąpiły między wszystkimi skupieniami ($p < 0,001$) – najwyższy stopień ukształtowania tego atrybutu występował w skupieniu 4, następnie nieco niższy w skupieniu 3 i najniższy w skupieniu 2. Ukształtowany światopogląd

oraz sformułowanie planów życiowych plasowały się na najwyższym poziomie w skupieniu 4 i były istotnie wyższe niż w pozostałych skupieniach ($p < 0{,}001$). Ukształtowany światopogląd w skupieniu 3 był na wyższym poziomie niż w skupieniu 2, a w skupieniu 1 na wyższym niż w skupieniu 2 ($p < 0{,}001$). Z kolei sformułowanie planów życiowych było na wyższym poziomie w skupieniu 3 aniżeli w skupieniach 1 i 2 ($p < 0{,}001$). Ponadto stabilność emocjonalna była w największym stopniu ukształtowana wśród osób badanych w skupieniu 3 i istotnie wyżej niż w pozostałych skupieniach ($p \leq 0{,}004$), a w skupieniu 4 wyżej niż w skupieniach 1 i 2 ($p < 0{,}001$). Z kolei najwyższy poziom rozwijania zainteresowań występował w skupieniach 1 i 4 i był on istotnie wyższy niż w skupieniach 2 i 3 ($p \leq 0{,}009$), a w skupieniu 3 wyższy niż w skupieniu 2 ($p < 0{,}001$). Dla szacunku wobec innych osób i ich poglądów różnice wystąpiły między wszystkimi skupieniami – najwyższy stopień ukształtowania tego atrybutu wystąpił w skupieniu 4, nieco niższy w skupieniu 1, następnie w skupieniu 3 i najniższy w skupieniu 2 ($p < 0{,}001$). Podobnie dla zdolności budowania relacji intymnych ($p \leq 0{,}013$) – najniższy stopień ukształtowania tego atrybutu wystąpił w skupieniu 2, nieco wyższy w skupieniu 3, następnie w skupieniu 1 i najwyższy w skupieniu 4. Skupienia 1 i 3 nie różniły się pod względem stopnia odpowiedzialności za siebie i innych ($p = 0{,}300$) oraz ukształtowanego światopoglądu ($p = 1{,}000$). Skupienia 1 i 2 nie różniły się pod względem stopnia sformułowania planów życiowych ($p = 1{,}000$) oraz stabilności emocjonalnej ($p = 0{,}578$). Wyniki przeprowadzonych analiz znajdują się w tabeli 76, natomiast wyodrębnione skupienia przedstawiono na rysunku 31.

Tabela 76
Porównanie wyróżnionych skupień pod względem stopnia ukształtowania poszczególnych kompetencji psychicznych osób dorosłych – pomiar II

Kompetencje psychiczne osób dorosłych	Skupienia	N	Średnia ranga	*Me*	*IQR*	*H*	*p*	η^2
Odpowiedzialność za siebie i innych	Skupienie 1	110	164,90	16	3	79,52	<0,001	0,22
	Skupienie 2	41	69,26	13	4			
	Skupienie 3	145	189,79	16	1			
	Skupienie 4	58	247,19	17	3			
Samodzielność w podejmowaniu decyzji	Skupienie 1	110	147,34	27	7	114,44	<0,001	0,32
	Skupienie 2	41	56,52	22	7			
	Skupienie 3	145	200,77	29	3			
	Skupienie 4	58	262,04	33	7			
Ukształtowany światopogląd	Skupienie 1	110	167,92	16,5	1,25	129,89	<0,001	0,36
	Skupienie 2	41	79,34	14	4			
	Skupienie 3	145	163,57	16	1			
	Skupienie 4	58	299,88	19	2			
Sformułowanie planów życiowych	Skupienie 1	110	98,90	15	6	170,86	<0,001	0,48
	Skupienie 2	41	93,71	14	8,5			
	Skupienie 3	145	224,90	20	1			
	Skupienie 4	58	267,29	22	4			

Kompetencje psychiczne osób dorosłych	Skupienia	N	Średnia ranga	*Me*	*IQR*	*H*	*p*	η^2
Stabilność emocjonalna	Skupienie 1	110	115,92	14	6	138,54	<0,001	0,39
	Skupienie 2	41	84,89	13	6,5			
	Skupienie 3	145	245,04	20	2			
	Skupienie 4	58	190,90	18	6,5			
Rozwijanie zainteresowań	Skupienie 1	110	206,29	19	3	69,14	<0,001	0,19
	Skupienie 2	41	72,09	14	3,5			
	Skupienie 3	145	165,76	18	2			
	Skupienie 4	58	226,78	19	3			
Szacunek wobec innych i ich poglądów	Skupienie 1	110	198,22	19	2,25	76,70	<0,001	0,21
	Skupienie 2	41	77,33	17	3,5			
	Skupienie 3	145	162,11	19	2			
	Skupienie 4	58	247,50	20	2			
Zdolność budowania relacji intymnych	Skupienie 1	110	189,02	35,5	11	107,33	<0,001	0,30
	Skupienie 2	41	93,79	28	11			
	Skupienie 3	145	148,98	32	1,5			
	Skupienie 4	58	286,13	40	1			

Źródło: opracowanie własne.

Rysunek 31
Skupienia wyróżnione na podstawie stopnia ukształtowania poszczególnych kompetencji psychicznych osób dorosłych – pomiar II

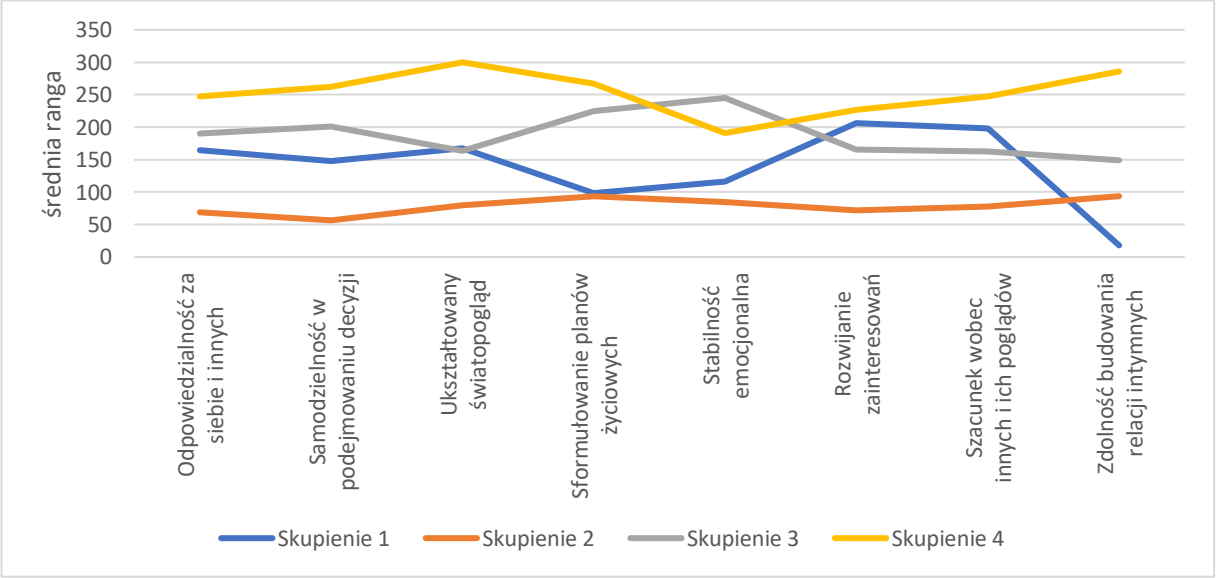

Skupienie 1 – profil charakteryzuje się niskim stopniem zdolności budowania relacji intymnych oraz najniższym stopniem ukształtowania tej kompetencji w porównaniu do pozostałych skupień.

Skupienie 2 – profil charakteryzuje się najniższym stopniem ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych oprócz stopnia ukształtowania zdolności budowania relacji intymnych, który jest najniższy w skupieniu 1.

Skupienie 3 – profil charakteryzuje się wysokim stopniem stabilności emocjonalnej i sformułowania planów życiowych oraz niższym stopniem ukształtowania pozostałych kompetencji psychicznych.

Skupienie 4 – profil charakteryzuje się najwyższym w porównaniu do pozostałych skupień stopniem ukształtowania odpowiedzialności za siebie i innych, samodzielności w podejmowaniu decyzji, ukształtowanego światopoglądu, sformułowania planów życiowych, rozwijania zainteresowań, szacunku wobec innych osób i ich poglądów, zdolności budowania relacji intymnych.

Następnie dla wyróżnionych skupień przeprowadzono analizę testem χ^2 Pearsona w celu porównania częstości występowania wzorców komunikacji matek i ojców w ocenie młodych osób w poszczególnych skupieniach (tabela 77). Analiza *post hoc* testem proporcji kolumnowej *Z* wykazała, że osoby badane w skupieniach 1 i 2 istotnie częściej wskazywały na opiekuńczy i rzadziej na pluralistyczny wzorzec u matek niż w skupieniach 3 i 4. W skupieniach 3 i 4 młode osoby istotnie rzadziej wskazywały na wzorzec nieustrukturalizowany ojców niż w skupieniu 1. Ponadto w skupieniu 3 częściej niż w skupieniach 1 i 2 wskazywano na pluralistyczny wzorzec ojców. Z kolei w skupieniu 4 istotnie częściej niż w pozostałych skupieniach młode osoby wskazywały na pluralistyczny wzorzec ojców. Natomiast w skupieniu 2 istotnie częściej niż w skupieniach 3 i 4 spostrzegano wzorzec opiekuńczy ojców, a w skupieniu 3 częściej niż w skupieniu 4.

Tabela 77
Analiza częstości wraz z testem χ^2 Pearsona dla wzorców komunikacji matek i ojców w percepcji osób badanych w zależności od skupienia – pomiar II (stopień ukształtowania kompetencji psychicznych osób dorosłych)

Wzorce komunikacji matek i ojców w percepcji osób badanych	Skupienia				χ^2	*p*	*V*
	S1	S2	S3	S4			
Wzorzec komunikacji matki							
Nieustrukturalizowany	20 (18,2)$_a$	5 (12,2)$_a$	21 (14,5)$_a$	12 (20,7)$_a$	102,06	<0,001	0,31
Pluralistyczny	15 (13,6)$_a$	4 (9,8)$_a$	89 (61,4)$_b$	28 (48,3)$_b$			
Opiekuńczy	67 (60,9)$_a$	29 (70,7)$_a$	21 (14,5)$_b$	14 (24,1)$_b$			
Zgodny	8 (7,3)$_a$	3 (7,3)$_a$	14 (9,7)$_a$	4 (6,9)$_a$			
Wzorzec komunikacji ojca							
Nieustrukturalizowany	17 (15,5)$_a$	4 (19,8)$_{a,b}$	5 (3,4)$_b$	1 (1,7)$_b$	109,79	<0,001	0,32
Pluralistyczny	17 (15,5)$_a$	3 (7,3)$_a$	96 (16,6)$_b$	23 (39,7)$_c$			
Opiekuńczy	65 (59,1)$_{a,b}$	30 (73,2)$_b$	24 (66,2)$_c$	27 (46,6)$_a$			
Zgodny	11 (10,0)$_a$	4 (9,8)$_a$	20 (13,8)$_a$	7 (12,1)$_a$			

Adnotacja: S1–S3 oznaczają numerację skupień.
Kolumny niepodzielające indeksu literowego różnią się istotnie na poziomie $p < 0,05$ (korekta Bonferroniego).
Źródło: opracowanie własne.

Pomiar III

Dla III pomiaru wyodrębniono 2 skupienia, a miara Silhouette'a spójności i odrębności wyniosła 0,4, co wskazuje na poprawną klasyfikację Analiza testem *U* Manna Whitney'a wykazała, że osoby ze skupienia 1 w porównaniu do osób ze skupienia 2 przejawiały wyższy stopień ukształtowania wszystkich analizowanych kompetencji psychicznych. Wyniki analiz przedstawiono w tabeli 78, natomiast na rysunku 32 zaprezentowano wyodrębnione skupienia.

Tabela 78

Porównanie wyróżnionych skupień pod względem stopnia ukształtowania poszczególnych kompetencji psychicznych osób dorosłych – pomiar III

Kompetencje psychiczne osób dorosłych	Skupienia	*N*	Średnia ranga	*Me*	*IQR*	*Z*	*p*	*r*
Odpowiedzialność za siebie i innych	Skupienie 1	250	204,60	16,50	2,00	–7,88	<0,001	0,42
	Skupienie 2	104	112,36	15,00	4,00			
Samodzielność w podejmowaniu decyzji	Skupienie 1	250	213,63	30,00	4,00	–10,33	<0,001	0,55
	Skupienie 2	104	90,64	24,00	7,75			
Ukształtowany światopogląd	Skupienie 1	250	205,77	17,00	3,00	–8,25	<0,001	0,44
	Skupienie 2	104	109,54	16,00	2,00			
Sformułowanie planów życiowych	Skupienie 1	250	217,66	21,00	3,00	–11,50	<0,001	0,61
	Skupienie 2	104	80,96	14,00	8,00			
Stabilność emocjonalna	Skupienie 1	250	211,88	20,00	3,00	–9,85	<0,001	0,52
	Skupienie 2	104	94,87	13,50	7,00			
Rozwijanie zainteresowań	Skupienie 1	250	204,25	19,00	2,00	–7,72	<0,001	0,41
	Skupienie 2	104	113,20	17,00	4,00			
Szacunek wobec innych i ich poglądów	Skupienie 1	250	189,24	19,00	3,00	–3,41	0,001	0,18
	Skupienie 2	104	149,29	19,00	3,00			
Zdolność budowania relacji intymnych	Skupienie 1	250	200,94	35,00	8,00	–6,77	<0,001	0,36
	Skupienie 2	104	121,14	32,00	11,50			

Źródło: opracowanie własne.

Rysunek 32

Skupienia wyróżnione na podstawie stopnia ukształtowania poszczególnych kompetencji psychicznych osób dorosłych – pomiar III

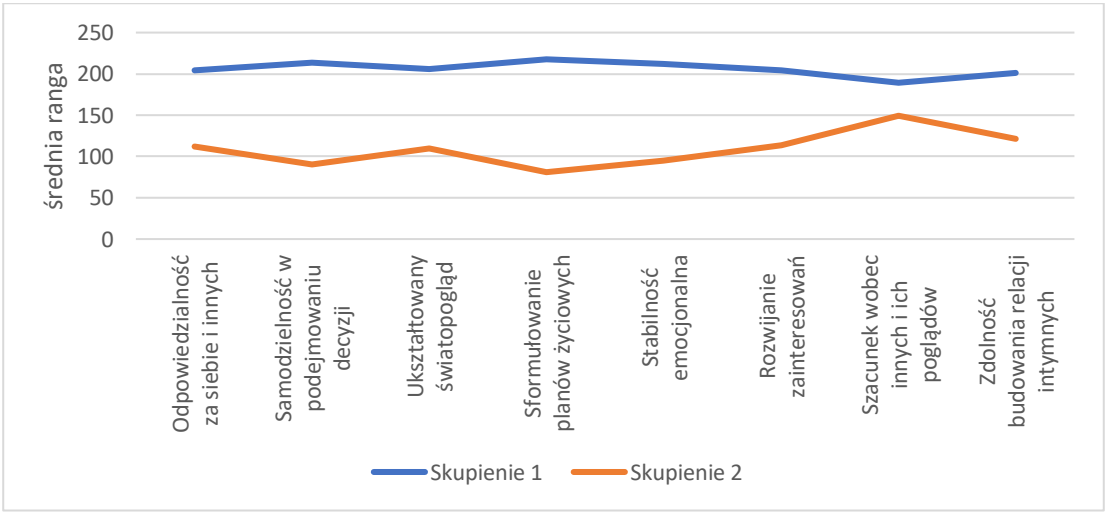

Skupienie 1 – profil charakteryzuje się wysokim stopniem ukształtowania wszystkich poszczególnych kompetencji psychicznych osób dorosłych i istotnie wyższym od stopnia ukształtowania tych kompetencji w skupieniu 2.

Skupienie 2 – profil charakteryzuje się niskim stopniem ukształtowania wszystkich poszczególnych kompetencji psychicznych osób dorosłych i istotnie niższym od stopnia ukształtowania tych kompetencji w skupieniu 1.

W celu porównania częstości występowania wzorców komunikacji matek i ojców w ocenie młodych osób w poszczególnych skupieniach przeprowadzono analizę testem χ^2 Pearsona (tabela 79). Analiza *post hoc* testem proporcji kolumnowej *Z* wykazała, że w skupieniu 1 młode osoby istotnie częściej wskazywały na pluralistyczny i rzadziej na opiekuńczy wzorzec komunikacji ojców w porównaniu do osób ze skupienia 2. Ponadto w skupieniu 1 w porównaniu do osób badanych ze skupienia 2 istotnie częściej wskazywano na wzorzec pluralistyczny oraz zgodny matek, a rzadziej na wzorzec opiekuńczy.

Tabela 79
Analiza częstości wraz z testem χ^2 Pearsona dla wzorców komunikacji matek i ojców w percepcji osób badanych w zależności od skupienia – pomiar III (stopień ukształtowania kompetencji psychicznych osób dorosłych)

Wzorce komunikacji matek i ojców w percepcji osób badanych	Skupienia		χ^2	*p*	*V*
	S1	S2			
Wzorzec komunikacji matki					
Nieustrukturalizowany	39 (15,6)$_a$	14 (13,5)$_a$	88,29	<0,001	0,50
Pluralistyczny	123 (49,2)$_a$	7 (6,7)$_b$			
Opiekuńczy	62 (24,8)$_a$	79 (76,0)$_b$			
Zgodny	26 (10,4)$_a$	4 (3,8)$_b$			
Wzorzec komunikacji ojca					
Nieustrukturalizowany	12 (4,8)$_a$	10 (9,6)$_a$	60,69	<0,001	0,41
Pluralistyczny	138 (55,2)$_a$	11 (10,6)$_b$			
Opiekuńczy	80 (32,0)$_a$	70 (67,3)$_b$			
Zgodny	20 (8,0)$_a$	13 (12,5)$_a$			

Adnotacja: S1–S2 oznaczają numerację skupień.
Kolumny niepodzielające indeksu literowego różnią się istotnie na poziomie $p < 0,05$ (korekta Bonferroniego).
Źródło: opracowanie własne.

4) Poziom poczucia ukształtowania kompetencji psychicznych osób dorosłych

Pomiar I

Dla pomiaru I analiza pozwoliła na wyodrębnienie 2 skupień. Miara Silhouette'a spójności i odrębności wyniosła 0,4, co wskazuje na poprawną klasyfikację. Za pomocą testu *U* Manna Whitney'a dokonano ich porównania. Okazało się, że w skupieniu 1 badani

uzyskiwali istotnie wyższe wyniki dla poczucia odpowiedzialności za siebie i innych, poczucia samodzielności w podejmowaniu decyzji, poczucia ukształtowanego światopoglądu, poczucia sformułowania planów życiowych, poczucia stabilności emocjonalnej, poczucia rozwijania zainteresowań, poczucia szanowania innych osób i ich poglądów oraz poczucia zdolności budowania relacji intymnych w porównaniu do osób badanych ze skupienia 2. Wyniki analiz przedstawiono w tabeli 80, natomiast na rysunku 33 zaprezentowano wyodrębnione skupienia

Tabela 80
Porównanie wyróżnionych skupień pod względem poziomu poczucia ukształtowania poszczególnych kompetencji psychicznych osób dorosłych – pomiar I

Poczucia ukształtowania kompetencji psychicznych osób dorosłych	Skupienia	*N*	Średnia ranga	*Me*	*IQR*	*Z*	*p*	*r*
Poczucie odpowiedzialności za siebie i innych	Skupienie 1	215	213,56	4,00	1,00	–9,05	0,000	0,48
	Skupienie 2	139	121,73	4,00	1,00			
Poczucie samodzielności w podejmowaniu decyzji	Skupienie 1	215	225,88	4,00	1,00	–11,71	0,000	0,62
	Skupienie 2	139	102,66	3,00	2,00			
Poczucie ukształtowanego światopoglądu	Skupienie 1	215	208,45	4,00	1,00	–7,62	0,000	0,41
	Skupienie 2	139	129,63	4,00	1,00			
Poczucie sformułowania planów życiowych	Skupienie 1	215	223,83	4,00	1,00	–11,22	0,000	0,60
	Skupienie 2	139	105,85	3,00	2,00			
Poczucie stabilności emocjonalnej	Skupienie 1	215	224,51	4,00	1,00	–11,24	0,000	0,60
	Skupienie 2	139	104,78	3,00	2,00			
Poczucie rozwijania zainteresowań	Skupienie 1	215	208,70	5,00	1,00	–7,61	0,000	0,40
	Skupienie 2	139	129,24	4,00	1,00			
Poczucie szanowania innych osób i ich poglądów	Skupienie 1	215	199,34	5,00	1,00	–5,60	0,000	0,30
	Skupienie 2	139	143,72	4,00	1,00			
Poczucie zdolności budowania związków intymnych	Skupienie 1	215	218,95	4,00	1,00	–9,86	0,000	0,52
	Skupienie 2	139	113,39	3,00	2,00			

Źródło: opracowanie własne.

Rysunek 33
Skupienia wyróżnione na podstawie poziomu poczucia ukształtowania poszczególnych kompetencji psychicznych osób dorosłych – pomiar I

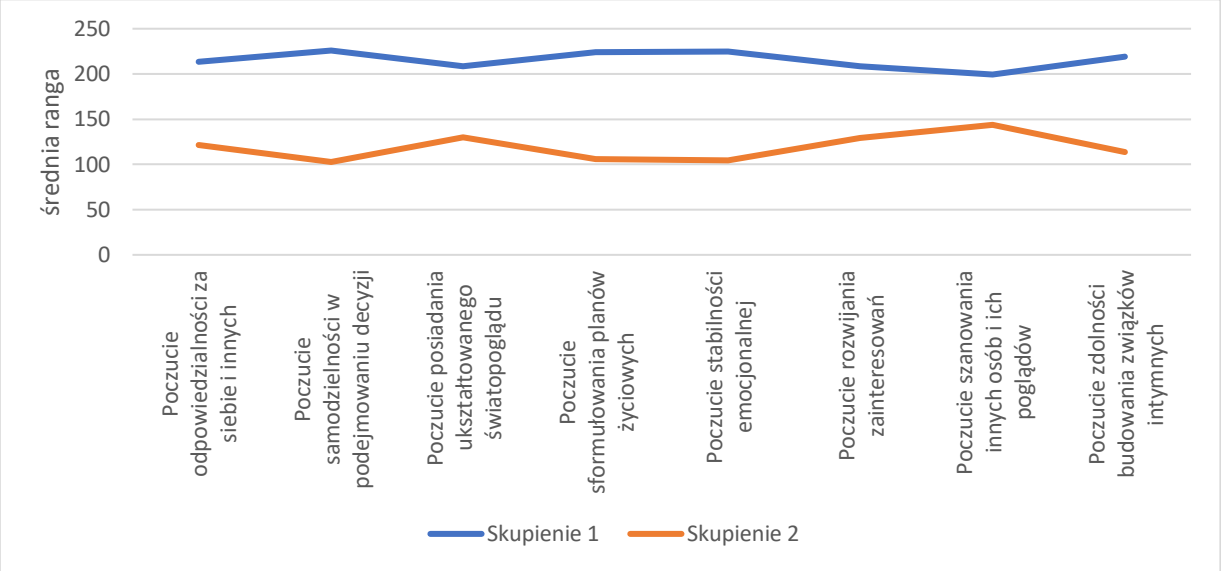

Skupienie 1 – profil charakteryzuje się wysokim poziomem poczucia ukształtowania wszystkich poszczególnych kompetencji psychicznych osób dorosłych i istotnie wyższym od poziomu poczucia ich ukształtowania w skupieniu 2.

Skupienie 2 – profil charakteryzuje się niskim poziomem poczucia ukształtowania wszystkich poszczególnych kompetencji psychicznych osób dorosłych i istotnie niższym od poziomu poczucia ich ukształtowania w skupieniu 1.

Dla wyróżnionych skupień przeprowadzono analizę testem χ^2 Pearsona w celu porównania częstości występowania wzorców komunikacji matek i ojców w ocenie młodych osób w poszczególnych skupieniach (tabela 81). Analiza *post hoc* testem proporcji kolumnowej *Z* wykazała, że w osoby badane w skupieniu 1 istotnie częściej niż osoby badane w skupieniu 2 wskazywały na wzorzec pluralistyczny matek i ojców, natomiast badani w skupieniu 2 częściej niż badani w skupieniu 1 na wzorzec opiekuńczy obojga rodziców.

Tabela 81
Analiza częstości wraz z testem χ^2 Pearsona dla wzorców komunikacji matek i ojców w percepcji osób badanych w zależności od skupienia – pomiar I (poczucie ukształtowania kompetencji psychicznych osób dorosłych)

Wzorce komunikacji matek i ojców w percepcji osób badanych	Skupienia		χ^2	*p*	*V*
	S1	S2			
Wzorzec komunikacji matki					
Nieustrukturalizowany	16 (7,4)$_a$	11 (7,9)$_a$	68,58	<0,001	0,44
Pluralistyczny	119 (55,3)$_a$	20 (14,4)$_b$			
Opiekuńczy	59 (27,4)$_a$	95 (68,3)$_b$			
Zgodny	21 (9,8)$_a$	13 (9,4)$_a$			

Wzorce komunikacji matek i ojców w percepcji osób badanych	Skupienia		χ^2	p	V
	S1	S2			
Wzorzec komunikacji ojca					
Nieustrukturalizowany	12 (5,6)$_a$	15 (10,8)$_a$	37,09	0,001	0,32
Pluralistyczny	115 (53,5)$_a$	30 (21,6)$_b$			
Opiekuńczy	68 (31,6)$_a$	79 (56,8)$_b$			
Zgodny	20 (9,3)$_a$	15 (10,8)$_a$			

Adnotacja: S1–S2 oznaczają numerację skupień.
Kolumny niepodzielające indeksu literowego różnią się istotnie na poziomie $p < 0,05$ (korekta Bonferroniego).
Źródło: opracowanie własne.

Pomiar II

Dla pomiaru II analiza umożliwiła wyodrębnienie 3 skupień. Miara Silhouette'a spójności i odrębności wyniosła 0,3, co wskazuje na poprawną klasyfikację. Za pomocą testu *H* Kruskala-Wallisa porównano ze sobą wyróżnione skupienia pod względem poczucia ukształtowania poszczególnych kompetencji psychicznych osób dorosłych (załącznik 14). Chcąc określić charakter różnic pomiędzy zmiennymi, przeprowadzono dodatkową analizę *post hoc* testem Dunn z korektą poziomu istotności Bonferroniego. Analiza ta wykazała, że poziom poczucia odpowiedzialności za siebie i innych plasował się na istotnie niższym poziomie w skupieniu 1 aniżeli w skupieniu 2 ($p = 0,001$) i skupieniu 3 ($p < 0,001$), natomiast w skupieniu 2 niżej niż w skupieniu 3 ($p < 0,001$). Poczucie samodzielności w podejmowaniu decyzji plasowało się na istotnie niższym poziomie w skupieniu 1 niż w pozostałych dwóch skupieniach ($p < 0,001$). Poczucie ukształtowanego światopoglądu było na najniższym poziomie w skupieniu 1 i w grupie tej poziom poczucia tego atrybutu był istotnie niższy niż w skupieniu 2 ($p < 0,001$) i skupieniu 3 ($p < 0,001$). Z kolei w skupieniu 2 poziom poczucia ukształtowania tego atrybutu był istotnie niższy niż w skupieniu 3 ($p = 0,016$). Analogiczne różnice wystąpiły dla poczucia sformułowania planów życiowych ($p < 0,001$), poczucia stabilności emocjonalnej ($p \leq 0,014$) oraz poczucia zdolności budowania związków intymnych ($p \leq 0,023$) – najniższy poziom poczucia ukształtowania tych kompetencji psychicznych występowała w skupieniu 1, natomiast najwyższy w skupieniu 3. Poczucie rozwijania zainteresowań ($p < 0,001$) oraz poczucie szanowania innych osób i ich poglądów ($p < 0,001$) plasowało się na istotnie niższym poziomie w skupieniu 1 niż w skupieniu 2 oraz w skupieniu 3. Wyniki analiz przedstawiono w tabeli 82, natomiast na rysunku 34 zaprezentowano wyodrębnione skupienia

Tabela 82

Porównanie wyróżnionych skupień pod względem poziomu poczucia ukształtowania poszczególnych kompetencji psychicznych osób dorosłych – pomiar II

Poczucie ukształtowania kompetencji psychicznych osób dorosłych	Skupienia	*N*	Średnia ranga	*MeIQR*	*H*	*p*	η^2
Poczucie odpowiedzialności za siebie i innych	Skupienie 1	123	123,11	4,0 1,0	178,61	<0,001	0,50
	Skupienie 2	160	163,18	4,0 0,0			
	Skupienie 3	71	304,00	5,0 0,0			
Poczucie samodzielności w podejmowaniu decyzji	Skupienie 1	123	102,44	3,0 1,0	115,94	<0,001	0,32
	Skupienie 2	160	213,77	4,0 1,0			
	Skupienie 3	71	225,80	5,0 1,0			
Poczucie ukształtowanego światopoglądu	Skupienie 1	123	130,19	4,0 1,0	55,68	<0,001	0,15
	Skupienie 2	160	191,27	4,0 1,0			
	Skupienie 3	71	228,44	5,0 1,0			
Poczucie sformułowanie planów życiowych	Skupienie 1	123	96,95	3,0 2,0	150,92	<0,001	0,42
	Skupienie 2	160	201,25	4,0 1,0			
	Skupienie 3	71	263,53	5,0 1,0			
Poczucie stabilności emocjonalna	Skupienie 1	123	103,77	3,0 2,0	117,05	<0,001	0,33
	Skupienie 2	160	204,70	4,0 1,0			
	Skupienie 3	71	243,94	5,0 1,0			
Poczucie rozwijania zainteresowań	Skupienie 1	123	110,89	3,0 1,0	93,46	<0,001	0,26
	Skupienie 2	160	207,20	4,0 1,0			
	Skupienie 3	71	225,97	5,0 1,0			
Poczucie szanowania innych i ich poglądów	Skupienie 1	123	139,07	4,0 1,0	35,49	<0,001	0,10
	Skupienie 2	160	192,25	5,0 1,0			
	Skupienie 3	71	210,83	5,0 1,0			
Poczucie zdolności budowania relacji intymnych	Skupienie 1	123	127,62	3,0 2,0	55,98	<0,001	0,15
	Skupienie 2	160	192,58	4,0 2,0			
	Skupienie 3	71	229,94	5,0 1,0			

Źródło: opracowanie własne.

Rysunek 34

Skupienia wyróżnione na podstawie poziomu poczucia ukształtowania poszczególnych kompetencji psychicznych osób dorosłych – pomiar II

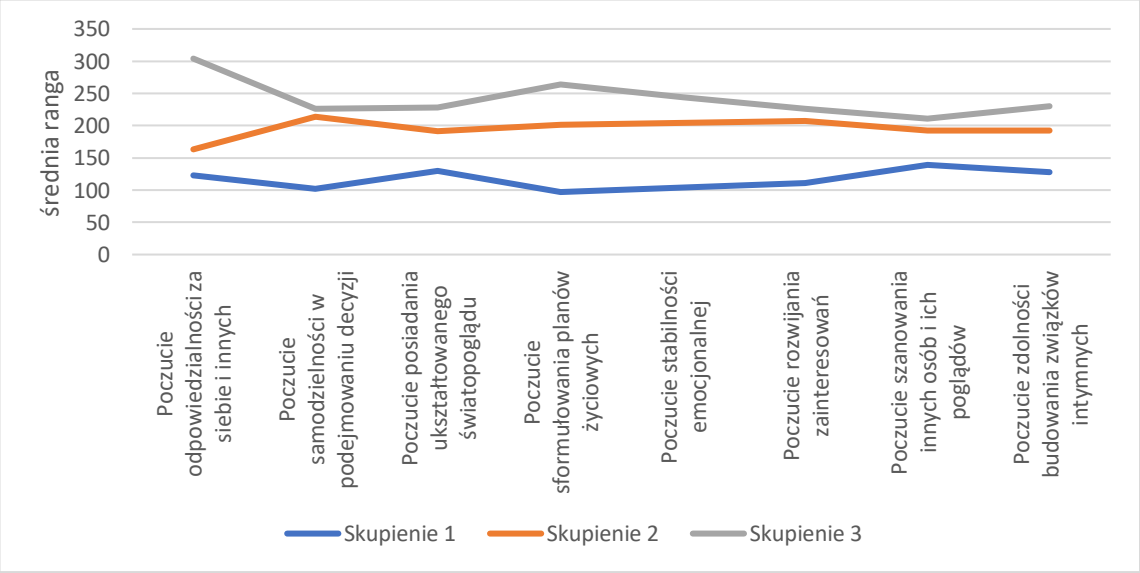

Skupienie 1 – profil charakteryzuje się niskim poziomem poczucia ukształtowania wszystkich poszczególnych kompetencji psychicznych osób dorosłych oraz najniższym w porównaniu do pozostałych skupień.

Skupienie 2 – profil charakteryzuje się średnim poziomem poczucia ukształtowania wszystkich poszczególnych kompetencji psychicznych osób dorosłych.

Skupienie 3 – profil charakteryzuje się średnim poziomem poczucia ukształtowania poszczególnych kompetencji psychicznych osób dorosłych oprócz poczucia odpowiedzialności za siebie i innych (poziom wysoki); poza tym poziom poczucia ukształtowania poszczególnych kompetencji psychicznych w tym skupieniu jest wyższy od poziomu odnotowanego w pozostałych skupieniach.

Następnie dla wyróżnionych skupień przeprowadzono analizę testem χ^2 Pearsona w celu porównania częstości występowania wzorców komunikacji matek i ojców w ocenie młodych osób w poszczególnych skupieniach (tabela 83). Analiza *post hoc* testem proporcji kolumnowej *Z* wykazała, że osoby badane w skupieniu 1 istotnie częściej niż w pozostałych skupieniach wskazywały na wzorzec opiekuńczy matki i istotnie rzadziej na wzorzec pluralistyczny matek. Wśród wzorców komunikacji ojców w skupieniu 1 istotnie częściej niż w pozostałych dwóch skupieniach wskazywano na wzorzec opiekuńczy i istotnie rzadziej na wzorzec pluralistyczny.

Tabela 83
Analiza częstości wraz z testem χ^2 Pearsona dla wzorców komunikacji matek i ojców w percepcji osób badanych w zależności od skupienia – pomiar II (poczucie ukształtowania kompetencji psychicznych osób dorosłych)

Wzorce komunikacji matek i ojców w percepcji osób badanych	Skupienia			χ^2	*p*	*V*
	S 1	S2	S3			
Wzorzec komunikacji matki						
Nieustrukturalizowany	18 (14,6)$_a$	27 (16,9)$_a$	13 (18,3)$_a$	49,94	<0,001	0,27
Pluralistyczny	22 (17,9)$_a$	82 (51,2)$_b$	32 (45,1)$_b$			
Opiekuńczy	74 (60,2)$_a$	39 (24,4)$_b$	18 (25,4)$_b$			
Zgodny	9 (7,3)$_a$	12 (7,5)$_a$	8 (11,3)$_a$			
Wzorzec komunikacji ojca						
Nieustrukturalizowany	13 (10,6)$_a$	9 (5,6)$_a$	5 (7,0)$_a$	61,80	<0,001	0,29
Pluralistyczny	17 (13,8)$_a$	91 (56,9)$_b$	31 (43,7)$_b$			
Opiekuńczy	79 (64,2)$_a$	40 (25,0)$_b$	27 (38,0)$_b$			
Zgodny	14 (11,4)$_a$	20 (12,5)$_a$	8 (11,3)$_a$			

Adnotacja: S1–S2 oznaczają numerację skupień.
Kolumny niepodzielające indeksu literowego różnią się istotnie na poziomie $p < 0,05$ (korekta Bonferroniego).
Źródło: opracowanie własne.

Pomiar III

Dla pomiaru III analiza wyodrębniła 2 skupienia, a miara Silhouette'a spójności i odrębności wyniosła 0,4, co wskazuje na poprawną klasyfikację. Analiza testem *U* Manna Whitney'a wykazała, że osoby badane ze skupienia 1 w porównaniu do osób badanych ze skupienia 2 przejawiały wyższy poziom wszystkich analizowanych zmiennych poza poczuciem szanowania innych osób i ich poglądów. Wyniki analiz przedstawiono w tabeli 84, natomiast na rysunku 35 zaprezentowano wyodrębnione skupienia.

Tabela 84

Porównanie wyróżnionych skupień pod względem poziomu poczucia ukształtowania poszczególnych kompetencji psychicznych osób dorosłych – pomiar III

Poczucie ukształtowania kompetencji psychicznych osób dorosłych	Skupienia	*N*	Średnia ranga	*Me*	*IQR*	*Z*	*p*	*r*
Poczucie odpowiedzialności za siebie i innych	Skupienie 1	269	197,03	4,00	1,00	–7,02	0,000	0,37
	Skupienie 2	85	115,70	4,00	1,00			
Poczucie samodzielności w podejmowaniu decyzji	Skupienie 1	269	207,62	4,00	1,00	–10,67	0,000	0,57
	Skupienie 2	85	82,19	3,00	2,00			
Poczucie ukształtowanego światopoglądu	Skupienie 1	269	198,17	5,00	1,00	–7,40	0,000	0,39
	Skupienie 2	85	112,07	4,00	1,00			
Poczucie sformułowania planów życiowych	Skupienie 1	269	205,26	4,00	1,00	–9,62	0,000	0,51
	Skupienie 2	85	89,64	3,00	2,00			
Poczucie stabilności emocjonalnej	Skupienie 1	269	205,22	4,00	1,00	–9,57	0,000	0,51
	Skupienie 2	85	89,76	3,00	2,00			
Poczucie rozwijania zainteresowań	Skupienie 1	269	200,06	4,00	1,00	–7,87	0,000	0,42
	Skupienie 2	85	106,11	3,00	1,50			
Poczucie szanowania innych osób i ich poglądów	Skupienie 1	269	180,96	5,00	1,00	–1,28	0,201	0,07
	Skupienie 2	85	166,54	5,00	1,00			
Poczucie zdolności budowania związków intymnych	Skupienie 1	269	197,32	4,00	1,00	–6,81	0,000	0,36
	Skupienie 2	85	114,78	3,00	2,00			

Źródło: opracowanie własne.

Rysunek 35

Skupienia wyróżnione na podstawie poziomu poczucia ukształtowania poszczególnych kompetencji psychicznych osób dorosłych – pomiar III

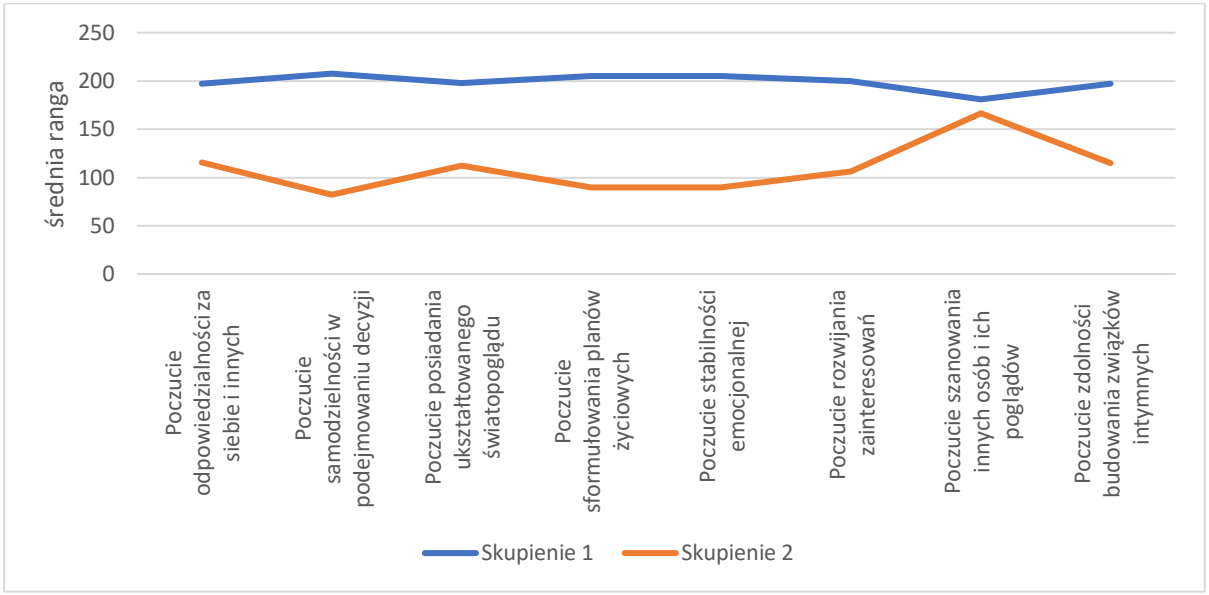

Skupienie 1 – profil charakteryzuje się wysokim poziomem poczucia ukształtowania wszystkich poszczególnych kompetencji psychicznych osób dorosłych i istotnie wyższym od poziomu poczucia ich ukształtowania w skupieniu 2 (oprócz poczucia szanowania innych osób i ich poglądów).

Skupienie 2 – profil charakteryzuje się niskim poziomem poczucia ukształtowania wszystkich poszczególnych kompetencji psychicznych osób dorosłych i istotnie niższym od poziomu poczucia ich ukształtowania w skupieniu 1 (oprócz poczucia szanowania innych osób i ich poglądów).

W celu porównania częstości występowania wzorców komunikacji matek i ojców w ocenie osób badanych w poszczególnych skupieniach przeprowadzono analizę testem χ^2 Pearsona (tabela 85). Analiza *post hoc* testem proporcji kolumnowej *Z* wykazała, że osoby badane w skupieniu 1 istotnie częściej wskazywały na pluralistyczny i rzadziej na opiekuńczy wzorzec matki i ojca w porównaniu do osób badanych ze skupienia 2.

Tabela 85
Analiza częstości wraz z testem χ^2 Pearsona dla wzorców komunikacji matek i ojców w percepcji osób badanych w zależności od skupienia – pomiar III (poczucie ukształtowania kompetencji psychicznych osób dorosłych)

Wzorce komunikacji matek i ojców w percepcji osób badanych	Skupienia		χ^2	*p*	*V*
	S1	S2			
Wzorzec komunikacji matki					
Nieustrukturalizowany	45 (16,7)$_a$	8 (9,4)$_a$	57,93	<0,001	0,40
Pluralistyczny	123 (45,7)$_a$	7 (8,2)$_b$			
Opiekuńczy	79 (29,4)$_a$	62 (72,9)$_b$			
Zgodny	22 (8,2)$_a$	8 (9,4)$_a$			
Wzorzec komunikacji ojca					
Nieustrukturalizowany	15 (5,6)$_a$	12 (8,2)$_a$	46,34	0,001	0,36
Pluralistyczny	140 (52,0)$_a$	54 (10,6)$_b$			
Opiekuńczy	92 (34,2)$_a$	12 (68,2)$_b$			
Zgodny	22 (8,2)$_a$	7 (12,9)$_a$			

Adnotacja: S1–S2 oznaczają numerację skupień.
Kolumny niepodzielające indeksu literowego różnią się istotnie na poziomie $p < 0,05$ (korekta Bonferroniego).
Źródło: opracowanie własne.

Przeprowadzone analizy skupień dostarczyły ważnych informacji na temat zależności pomiędzy jakością komunikacji w rodzinie a wkraczaniem młodych osób w dorosłość. Biorąc pod uwagę poszczególne role i zadania społeczne dorosłości, okazało się, że w tych skupieniach, w których wystąpił wysoki poziom realizacji związku intymnego, w ocenie młodych osób istotnie częściej niż w pozostałych skupieniach występował wzorzec pluralistyczny matek i ojców. Z kolei w tych skupieniach, w których odnotowano wysoki poziom niezależności finansowej, prowadzenia oddzielnego gospodarstwa domowego oraz stałej pracy, a niski poziom posiadania grupy przyjaciół i aktywności obywatelskiej, częściej występował wzorzec opiekuńczy matek i ojców. Ponadto wzorzec zgodny matek był spostrzegany częściej w tych skupieniach, w których odnotowano wysoki stopień niezależności finansowej, stałej pracy i powadzenia oddzielnego gospodarstwa domowego niż w skupieniach, w których odnotowano niski stopień realizacji tych zadań i ról społecznych oraz wysoki stopień realizacji związku intymnego. Wzorzec nieustrukturalizowany matki ma znaczenie dla realizacji związku intymnego i rodzicielstwa. W tych skupieniach, w których odnotowano wysoki stopień realizacji tych dwóch zadań społecznych, młodzi ludzie spostrzegali swoje matki jako znacznie bardziej nastawione na rozmowę i mniej na zgodność niż osoby badane z pozostałych skupień. Wzorzec nieustrukturalizowany ojca młodzi ludzie

spostrzegali znacznie częściej w skupieniach, w których występował niski stopień posiadania grupy przyjaciół oraz niski stopień aktywności obywatelskiej, a wysoki związku intymnego.

Z kolei wziąwszy pod uwagę poczucie gotowości do prowadzenia oddzielnego gospodarstwa domowego, poczucie gotowości do niezależności finansowej oraz poczucie gotowości do podjęcia stałej pracy, okazało się, że w tych skupieniach, w których występował niski stopień poczucia gotowości do realizacji tych ról i zadań społecznych dorosłości, odnotowano częstsze występowanie wzorców pluralistycznych, a rzadsze wzorców opiekuńczych matek i ojców. Natomiast dla poczucia gotowości do wejścia w związek intymny, poczucia gotowości do rodzicielstwa, poczucia gotowości do aktywności obywatelskiej oraz poczucia gotowości do posiadania grupy przyjaciół znaczenie miały wzorce pluralistyczne matek i ojców.

Analiza uwzględniająca stopień ukształtowania poszczególnych kompetencji psychicznych osób dorosłych umożliwiła wyodrębnienie w pomiarze I i III tylko dwóch skupień, różniących się między sobą stopniem ukształtowania poszczególnych kompetencji. Porównując skupienia pod względem częstości występowania poszczególnych wzorców komunikacji, można zauważyć, że tam, gdzie młodzi ludzie charakteryzowali się wysokim stopniem realizacji poszczególnych kompetencji psychicznych, tam też znacznie częściej występował wzorzec pluralistyczny, a znacznie rzadziej wzorzec opiekuńczy ojców i matek w ocenie młodych osób. Ponadto odnotowano również różnice dla wzorca zgodnego (pomiar III) i nieustrukturalizowanego (pomiar I) matek, które były spostrzegane częściej przez osoby badane w tych skupieniach, w których występował wysoki stopień realizacji poszczególnych kompetencji psychicznych osób dorosłych. W pomiarze II analiza pozwoliła na wyodrębnienie 4 skupień, różniących się między sobą stopniem ukształtowania poszczególnych kompetencji psychicznych osób dorosłych. Ale i tutaj można wyciągnąć podobne wnioski jak zostały przedstawione wyżej. Najniższy stopień ukształtowania poszczególnych kompetencji psychicznych odnotowano w skupieniu, w którym młodzi ludzie, w porównaniu do pozostałych skupień, rzadko spostrzegali wzorzec pluralistyczny, a często opiekuńczy matek i ojców. Podobne różnice pomiędzy częstością wzorca pluralistycznego i opiekuńczego odnotowano w przypadku skupień wyróżnionych dla poziomu poczucia ukształtowania poszczególnych kompetencji psychicznych osób dorosłych. Okazało się, że w tych skupieniach, w których występował wysoki poziom poczucia ich ukształtowania, osoby badane częściej wskazywały na wzorce pluralistyczne matek i ojców, a zdecydowanie rzadziej na wzorce opiekuńcze obojga rodziców.

Podsumowując, na podstawie wyników przeprowadzonych analiz z wykorzystaniem testu *H* Kruskala-Wallisa oraz analizy skupień hipotezę 3f można uznać za częściowo potwierdzoną. Co prawda wzorce komunikacji matek i ojców w percepcji młodych osób różnicują stopień realizacji wszystkich (wynik ogólny) i poszczególnych ról i zadań społecznych dorosłości oraz poziom poczucia gotowości do realizacji wszystkich (wynik ogólny) i poszczególnych ról i zadań społecznych dorosłości w każdym z trzech pomiarów, jednak nie można wyróżnić jednego wzorca komunikacji ojców i matek w percepcji młodych osób, który sprzyjałby kształtowaniu wszystkich wyodrębnionych atrybutów dorosłości w wymiarze społecznym. Pomimo to na podstawie analizy skupień można stwierdzić, że 1) wzorzec pluralistyczny matek i ojców w percepcji młodych osób ma szczególne znaczenie dla realizacji związku intymnego oraz posiadania grupy przyjaciół; 2) wzorzec opiekuńczy matek i ojców w percepcji młodych ludzi ma szczególne znaczenie dla realizacji takich ról i zadań społecznych jak: zdobycie stałej pracy, prowadzenie oddzielnego gospodarstwa domowego, uzyskanie niezależności finansowej; 3) wymiar zgodności matek jest szczególnie istotny dla realizacji związku intymnego - w tych skupieniach, w których pomimo wysokiej orientacji na rozmowę osiągał on wysokie wartości (wzorzec zgodny) młodzi ludzie charakteryzowali się niskim stopniem realizacji tego zadania społecznego, a w tych skupieniach, w których odnotowano niski stopień orientacji na rozmowę i niski na zgodność (wzorzec nieustrukturalizowany), młodzi ludzie charakteryzowali się wysokim stopniem realizacji tego zadania rozwojowego; 4) wzorzec nieustrukturalizowany ojca w ocenie młodych osób odgrywa znaczenie w realizacji związku intymnego.

Podobnie jest w przypadku hipotezy 3g, którą na podstawie otrzymanych wyników również należy uznać za częściowo potwierdzoną. Co prawda wzorce komunikacji matek i ojców w percepcji młodych osób różnicują stopień realizacji wszystkich (wynik ogólny) i poszczególnych kompetencji psychicznych osób dorosłych oraz poziom poczucia ukształtowania wszystkich (wynik ogólny) i poszczególnych kompetencji psychicznych osób dorosłych na każdym z trzech pomiarów, jednak nie można wyróżnić jednego wzorca komunikacji ojców i matek w percepcji młodych osób, który sprzyjałby kształtowaniu wszystkich wyodrębnionych atrybutów dorosłości w wymiarze psychicznym (podobnie jak miało to miejsce w wymiarze społecznym). Pomimo to można stwierdzić, że zdecydowaną przewagę nad pozostałymi wzorcami komunikacji matek i ojców w sprzyjaniu wkraczaniu młodych osób w dorosłość w wymiarze psychicznym ma wzorzec pluralistyczny.

5.5. Podsumowanie

W zaprojektowanych badaniach wzięły udział 354 osoby, w wieku 19 lat (I pomiar). Zgodnie z założeniami zanalizowano dane dotyczące: wkraczania młodych osób w dorosłość, komunikacji w rodzinie oraz związków pomiędzy komunikacją w rodzinie a wkraczaniem młodych osób w dorosłość. Dane te uzyskano w trzech pomiarach zrealizowanych w odstępach półrocznych. W celu zweryfikowania postawionych hipotez przeprowadzono, w zależności od rodzaju zmiennych: analizę korelacji *r* Pearsona, analizę korelacji rang Spearmana, analizy testem *t*-Studenta, *U* Manna Whitney'a, *H* Kruskala-Wallisa, rang Friedmana, Q Cochrana, analizę skupień, analizę regresji oraz modelowanie latentnych krzywych rozwojowych. Jako poziom istotności we wszystkich analizach przyjęto $\alpha = 0{,}05$.

Generalnie wraz z wiekiem młodych osób zwiększa się stopień realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości oraz poziom poczucia gotowości do ich realizacji, a także stopień ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych oraz poziom poczucia ich ukształtowania (wyniki ogólne). Jednak w przypadku poszczególnych atrybutów psychicznych i społecznych zmiany te nie zawsze były istotne statystycznie. W części analiz poświęconych wkraczaniu w dorosłość zwrócono również uwagę na różnice międzypłciowe, jako istotne uzupełnienie wiedzy na temat dorosłości kobiet i mężczyzn. Biorąc pod uwagę wyniki ogólne, okazało się, że badani mężczyźni przejawiali wyższy niż kobiety stopień ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych, wyższy poziom poczucia ich ukształtowania oraz niższy niż kobiety poziom poczucia gotowości do realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości. Nie odnotowano natomiast istotnych różnic międzypłciowych w zakresie stopnia realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości. Jednak szczegółowa analiza pokazała, że kobiety generalnie przejawiały wyższy stopień prowadzenia oddzielnego gospodarstwa domowego oraz niezależności i stałej pracy niż mężczyźni. Poczucie gotowości do realizacji tych ról i zadań społecznych dorosłości było również wyższe u kobiet niż u mężczyzn.

Rozpatrując komunikację w rodzinie, należy wskazać istotne różnice w sposobie spostrzegania przez młode osoby nasilenia orientacji na zgodność i orientacji na rozmowę obojga rodziców. W percepcji młodych osób ojcowie charakteryzowali się wyższym nasileniem orientacji na zgodność niż matki, jednak wraz z kolejnymi pomiarami (wraz z wiekiem) osoby badane spostrzegały mniejsze nasilenie orientacji na zgodność zarówno u matek, jak i ojców. Z kolei biorąc pod uwagę orientację na rozmowę, w percepcji młodych osób matki charakteryzowały się wyższym jej nasileniem niż ojcowie. Jednak wraz

z kolejnymi pomiarami osoby badane nasilenie orientacji na rozmowę ojców oceniały coraz niżej.

Dalsze analizy wykazały, że związki pomiędzy stopniem ukształtowania poszczególnych kompetencji psychicznych osób dorosłych oraz poczuciem ich ukształtowania były dodatnie w przypadku orientacji na rozmowę, a ujemne w przypadku orientacji na zgodność. Rozpatrując związki pomiędzy stopniem realizacji poszczególnych ról i zadań społecznych dorosłości oraz poziomem poczucia ich ukształtowania a orientacją na rozmowę i orientacją na zgodność matek i ojców, okazało się, że mają one charakter dość zróżnicowany. Należy je zatem rozpatrywać niezależnie biorąc pod uwagę każdy atrybut dorosłości oddzielnie. Natomiast porównując wzorce komunikacji matek i ojców w percepcji młodych osób pod względem nasilenia atrybutów psychicznych i społecznych dorosłości, można zauważyć, że wzorzec pluralistyczny matki i ojca odgrywa szczególną rolę w kształtowaniu kompetencji psychicznych osób dorosłych oraz nabywaniu poczucia ich ukształtowania. Jednak stopień realizacji poszczególnych atrybutów społecznych i psychicznych dorosłości w zależności od wzorca należy rozpatrywać również w sposób odrębny dla każdego atrybutu, biorąc pod uwagę wszystkie wzorce komunikacji.

6. DYSKUSJA WYNIKÓW

6.1.Wprowadzenie

Celem zaprojektowanych i przeprowadzonych badań longitudinalnych (trzy pomiary w odstępach półrocznych) była analiza następujących obszarów: 1) wkraczania młodych osób w dorosłość, 2) komunikacji w rodzinie, 3) związków pomiędzy komunikacją w rodzinie a wkraczaniem młodych osób w dorosłość. Podjęto próbę znalezienia odpowiedzi na trzy pytania, które w ogólnej postaci brzmią następująco: 1) Jaka jest dynamika procesu wkraczania młodych osób w dorosłość? 2) Jak rodzice komunikują się z wkraczającymi w dorosłość młodymi osobami i czy te sposoby komunikowania się zmieniają się wraz z ich wiekiem? 3) Czy i jakie związki występują pomiędzy sposobami komunikowania się matek i ojców z wkraczającymi w dorosłość młodymi osobami a osiąganiem przez nie dorosłości? Postawiono kilkanaście hipotez mieszczących się w wyżej wymienionych obszarach problemowych, będących odpowiedziami na powyższe pytania. W celu zweryfikowania sformułowanych hipotez przeprowadzono wiele analiz, które pokazały, jak skomplikowany jest podejmowany obszar problemowy dotyczący związków pomiędzy dorosłością a komunikacją w rodzinie. O ile potwierdziły się ogólne zależności i przewidywania wyrażone w hipotezach badawczych, o tyle w szczegółowych analizach, w których wzięto pod uwagę poszczególne atrybuty społeczne i psychiczne dorosłości (w badaniach wyłoniono 30 atrybutów), dostrzeżono ciekawe wyjątki. Przeprowadzenie badań podłużnych dało szansę na opisanie wkraczania młodych osób w dorosłość i zmian, jakie w ich ocenie zachodzą w sposobach komunikowania się matek i ojców, co stanowi ważne uzupełnienie badań poprzecznych (Arias i Hernandez, 2007; Bakir i in., 2011; Czerka, 2007; Dumla i Botta, 2000; Iacovou, 2010; Kloap i Henry, 2010; Piotrowski, 2010). Strategia badań podłużnych umożliwiła również procesualne ujęcie dorosłości (tzw. proces stawania się osobą dorosłą) postulowane w literaturze (np. Appelt i Wojciechowska, 2002; Arnett, 1997, 2000; Gurba, 2011).

Aby zapewnić czytelność i przejrzystość, dyskusja wyników została zaprezentowana w podrozdziałach odpowiadających sformułowanym wcześniej grupom pytań badawczych (podobnie jak miało to miejsce podczas prezentacji wyników): 1) wkraczanie w dorosłość (6.2); 2) komunikacja w rodzinie (6.3); 3) komunikacja w rodzinie a wkraczanie młodych osób w dorosłość (6.4).

6.2. Wkraczanie w dorosłość

Zgodnie z postawionymi, do pierwszej grupy pytań badawczych, hipotezami (1a i 1b) przypuszczano, że wraz z wiekiem młodych osób będzie zwiększał się stopień realizacji ról i zadań społecznych dorosłości oraz poziom poczucia gotowości do ich realizacji, a także stopień ukształtowania kompetencji psychicznych charakterystycznych dla osób dorosłych oraz poziom poczucia ich ukształtowania. Generalnie można stwierdzić, że przypuszczenie to zostało potwierdzone, biorąc pod uwagę wyniki ogólne – czyli stopień realizacji wszystkich ról i zadań dorosłości oraz poziom poczucia gotowości do realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości, a także stopień ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych dorosłych oraz poziom poczucia ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych. Jednak, biorąc pod uwagę poszczególne atrybuty dorosłości w obu wymiarach (społecznym i psychicznym), warto zauważyć, że nie wszystkie zmiany zachodzące wraz z kolejnymi pomiarami były istotne statystycznie, co zostanie opisane w dalszej części niniejszego podrozdziału. Rozpatrując wyniki ogólne, okazało się, że stopień realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości oraz poziom poczucia gotowości do ich realizacji, a także stopień ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych oraz poziom poczucia ich ukształtowania wzrastają wraz z wiekiem osób badanych. Najwyższe wartości stwierdzono w pomiarze III (20 lat), a najniższe w pomiarze I (19 lat), przy czym różnice pomiędzy pomiarami były istotne statystycznie (z wyjątkiem poziomu poczucia posiadania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych, gdzie różnice pomiędzy pomiarem I i II okazały się nieistotne). Uzyskane wyniki potwierdzają zatem założenie o procesualnym charakterze osiągania dorosłości (Appelt i Wojciechowska, 2002; Arnett, 1997, 2000; Gurba, 2011). Ponadto modelowanie latentnych krzywych rozwojowych (LGCM) umożliwiło szersze spojrzenie na zachodzące zmiany. W odniesieniu do wymiaru społecznego okazało się, że osoby badane przejawiały zbliżoną dynamikę zmiany analizowanych zmiennych – stopnia realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości oraz poziomu poczucia gotowości do realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości – a różnice w stanie początkowym mierzonych zmiennych nie miały wpływu na wielkość zmiany. Biorąc pod uwagę wymiar psychiczny – stopień ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych oraz poziom poczucia ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych – okazało się, że osoby badane charakteryzowały się zróżnicowaną dynamiką zmiany analizowanych zmiennych. Ponadto osoby badane różniły się między sobą stopniem ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób

dorosłych oraz poziomem poczucia ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych w pomiarze początkowym (pomiar I). Jednak tylko w przypadku drugiej zmiennej okazało się że odnotowany wzrost w kolejnych pomiarach był tym większy, im niższy był wyjściowy poziom poczucia ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych. Dane te pozwalają wyciągnąć wniosek, że wkraczanie w dorosłość w początkowym jego etapie (na przestrzeni roku, czyli od 19. do 20. roku życia) przebiega inaczej w wymiarze społecznym niż w wymiarze psychicznym. W tym pierwszym przebiega w sposób mniej zróżnicowany, bardziej zharmonizowany i zbliżony wszystkim młodym osobom. W przypadku drugiego wymiaru – psychicznego – proces ten jest bardziej zróżnicowany (biorąc pod uwagę jego dynamikę) oraz charakteryzuje go zróżnicowanie międzyosobnicze.

Rozpatrując poszczególne atrybuty społeczne i psychiczne dorosłości, okazuje się, że w przypadku niektórych z nich zachodząca wraz z wiekiem osób badanych zmiana nie była istotna statystycznie. Rozpatrując w pierwszej kolejności dorosłość w wymiarze społecznym, można zauważyć, że istotne statystycznie różnice pomiędzy pomiarami wystąpiły dla następujących ról i zadań społecznych: prowadzenie oddzielnego gospodarstwa domowego (różnica pomiędzy pomiarem I i III), uzyskanie niezależności finansowej (różnica pomiędzy pomiarem I i III), posiadanie stałej pracy (różnica pomiędzy pomiarem I i III oraz II i III) i aktywność obywatelska (różnica pomiędzy pomiarem I i III). Okazało się także, że wraz z realizacją owych ról i zadań społecznych zwiększa się również poziom poczucia gotowości do ich realizacji. Wyjątek stanowiło jedynie poczucie gotowości do podjęcia stałej pracy, którego poziom nie zwiększył się istotnie wraz z wiekiem osób badanych. Uzyskane wyniki świadczą zatem o tym, że młodzi ludzie najprawdopodobniej podejmują stałą pracę, aby zrealizować potrzebę bycia niezależnymi finansowo od rodziców i samodzielnymi (prowadzenie oddzielnego gospodarstwa domowego), nie czując się jeszcze gotowymi do podjęcia stałych zobowiązań zawodowych, wyrażonych w poczuciu gotowości do podjęcia stałej pracy. Jednak zarówno niezależność finansowa, jak i niezależność w zakresie mieszkaniowym możliwe są do zrealizowania dzięki podjęciu zatrudnienia.

Otrzymane wyniki pozwoliły również stwierdzić, że zwiększające się wraz z wiekiem osób badanych poczucie gotowości do rodzicielstwa nie ma odwzorowania w realizacji roli rodzica (posiadanie dziecka). Młodzi ludzie w wieku 19–20 lat generalnie nie decydują się na potomstwo oraz nie podejmują zobowiązań rodzinnych. Najprawdopodobniej ma to związek z wydłużeniem się ścieżki wiodącej młode osoby do zdobycia samodzielności ekonomicznej, która możliwa jest do osiągnięcia głównie poprzez stabilną pracę zawodową (Zagórska i in.,

2012). Otrzymane wyniki potwierdzają opisywane w literaturze zjawisko odraczania dorosłości (Arnett, 2000, 2003, 2007) przez młode osoby w obszarze związków intymnych i rodzicielstwa. Natomiast przeprowadzone badania dowiodły, że wraz z wiekiem osób badanych zwiększa się u nich stopień prowadzenia oddzielnego gospodarstwa domowego. Biorąc pod uwagę charakterystykę socjodemograficzną badanej grupy (dane z trzykrotnego pomiaru), można przypuszczać, że najprawdopodobniej wynika to z podjęcia przez młode osoby kształcenia na studiach i związanej z tym wyprowadzki z domu rodzinnego. Prowadzenie oddzielnego gospodarstwa domowego możliwe jest między innymi dzięki aktywności zawodowej, dającej szansę na niezależność finansową. Otrzymane wyniki pozwalają stwierdzić, że wraz z wiekiem młodzi ludzie podejmują nie tylko stałą pracę (która traktowana była w prowadzonych badaniach jako jeden z atrybutów dorosłości w wymiarze społecznym), ale również prace dorywcze (niepełnoetatowe), co daje im możliwość samodzielnego utrzymywania się i prowadzenia gospodarstwa domowego niezależnie od pomocy finansowej ze strony rodziców.

Warto zwrócić uwagę na wyniki opisujące zmiany w poziomie poczucia gotowości do realizacji poszczególnych ról i zadań społecznych dorosłości. O ile w przypadku większości tych atrybutów odnotowano wzrost wraz z wiekiem osób badanych (brak zmian jedynie w przypadku poziomu poczucia gotowości do posiadania stałej pracy oraz poziomu poczucia gotowości do wejścia w związek intymny), to poziom poczucia gotowości do posiadania grupy przyjaciół i spędzania z nią czasu wolnego był niższy w pomiarze II w odniesieniu do pomiaru I. Wyjaśniając ten fakt, należy zwrócić uwagę na to, że uczestnicy badania znajdowali się w takim momencie swojego życia, w którym typowa i częsta jest zmiana środowiska społecznego. Ukończenie szkoły średniej miało miejsce na chwilę przed udziałem w badaniu, następnie dokonywana była zmiana szkoły średniej na uczelnię wyższą lub rozpoczęcie pracy i często związana z tym zmiana miejsca zamieszkania. Być może fakt zaistnienia w życiu młodych osób tak wielu zmian uwypuklił posiadane przez nich trudności społeczne. Zmiana szkoły czy miejsca zamieszkania wiąże się z koniecznością zmiany grupy społecznej (grupy rówieśniczej). Potrzeba czasu, aby zostały nawiązane nowe relacje, a stare kontakty społeczne nie zawsze udaje się podtrzymać, chociażby ze względu na dystans geograficzny i brak kontaktów bezpośrednich. Proces adaptacji do nowego otoczenia społecznego wymaga czasu oraz posiadania określonych kompetencji społecznych. Być może trudności z nawiązaniem relacji społecznych i wejściem do nowej grupy społecznej sprawiły, że młodzi ludzie, rozpatrując swoje poczucie gotowość do posiadania grupy przyjaciół, ocenili je niżej w pomiarze II niż I. Z kolei w pomiarze III znów odnotowano tendencję

wzrostową, co potwierdza, że młodzi ludzie potrzebują czasu, aby nawiązać nowe relacje społeczne i poczuć się w nich dobrze. Przypuszczenia te potwierdza również fakt, iż nie odnotowano istotnych statystycznie zmian pomiędzy pomiarami, biorąc pod uwagę posiadanie grupy przyjaciół, co oznacza, że budowanie nowych relacji społecznych i adaptacja do nowych środowisk społecznych odbywa się na tym etapie życia młodych ludzi w sposób powolny. Co ciekawe, analiza różnic międzypłciowych (o czym więcej w kolejnej części podrozdziału) pokazała, że spadek poziomu poczucia gotowości do posiadania grupy przyjaciół wystąpił u badanych mężczyzn. Można zatem uznać, że to młodzi mężczyźni mają większe niż kobiety trudności ze zmianą i adaptacją do nowego środowiska społecznego.

Rozpatrując dorosłość w wymiarze psychicznym okazało się, że istotne statystycznie różnice pomiędzy pomiarami wystąpiły dla następujących kompetencji psychicznych: odpowiedzialność za siebie i innych (różnica pomiędzy pomiarem I i II, II i III oraz I i III), samodzielność w podejmowaniu decyzji i rozwiązywaniu problemów (różnica pomiędzy pomiarem I i III oraz II i III), ukształtowany światopogląd (różnica pomiędzy pomiarem I i II oraz II i III), sformułowanie planów życiowych (różnica pomiędzy pomiarem I i II oraz I i III), oraz stabilność emocjonalna (różnica pomiędzy pomiarem I i III oraz II i III). Jednak co ciekawe wraz z kolejnymi pomiarami w sposób istotny statystycznie wzrósł jedynie poziom poczucia samodzielności w podejmowaniu decyzji i rozwiązywaniu problemów (różnica pomiędzy pomiarem I i II oraz I i III). Rozbieżność ta dowodzi, że proces osiągania dorosłości przez młode osoby jest w dużym stopniu wielowymiarowy i nie zawsze przebiega w sposób zharmonizowany (Glanc, 2011), a dorosłość jest złożona i wieloaspektowa. Uczestnicy badania znajdowali się tuż po zakończeniu edukacji na poziomie szkoły średniej, w momencie podejmowania pierwszych ważnych decyzji życiowych. Do owych decyzji zostali jednak niejako zmuszeni poprzez uwarunkowania systemowe, społeczne i prawne związane z osiągnięciem metrykalnej dorosłości i zakończeniem kolejnego etapu kształcenia. Jeśli poszczególne psychiczne atrybuty dorosłości ujmowane z perspektywy subiektywnej (poczucie posiadania poszczególnych kompetencji psychicznych osób dorosłych) potraktować jako różne przejawy ogólnego poczucia dorosłości, to należy zwrócić uwagę na badania, które pokazują, że podjęcie ról związanych z życiem rodzinnym (założenie rodziny i posiadanie dzieci) w sposób znaczący zwiększa prawdopodobieństwo zakwalifikowania siebie jako dorosłego (Piotrowski, 2013). Natomiast, jak zostało zaznaczone wcześniej w oparciu o uzyskane wyniki przeprowadzonego badania, młodzi ludzie w wieku 19–20 lat nie podejmują jeszcze tego rodzaju zobowiązań. Na poziom poczucia dorosłości wpływa również w sposób znaczący całkowite zakończenie procesu edukacji, które jednak – jak

pokazują dane GUS (2016, 2017) oraz obserwacja życia społecznego u współczesnych młodych ludzi – ma miejsce zdecydowanie po studiach wyższych (Brzezińska i Piotrowski, 2010). A według danych socjodemograficznych charakteryzujących uczestników przeprowadzonego badania duży odsetek młodych ludzi pozostawał na tym etapie edukacji (I pomiar – 68,64%, II pomiar – 70,06%, III pomiar – 84,75%).

Na podstawie otrzymane wyniki, można wyciągnąć wniosek, że z jednej strony u młodych ludzi w wieku 19–20 lat większość kompetencji charakterystycznych dla osób dorosłych (perspektywa obiektywna) jest w trakcie kształtowania się, a z drugiej strony młodzi nie mają jeszcze poczucia, że posiadają owe kompetencje (perspektywa subiektywna). Kompetencje te (np. odpowiedzialność za siebie i innych, samodzielność w podejmowaniu decyzji i rozwiązywaniu problemów, sformułowanie planów życiowych) pozwalają im podejmować pierwsze ważne decyzje życiowe w obszarze pracy i edukacji, a także realizować nowe role życiowe (np. studenta, pracownika). Najprawdopodobniej poczucie ukształtowania owych cech rozwija się z opóźnieniem i w dłuższej perspektywie czasowej, w wyniku obserwacji swojego zachowania i postępowania jako osoby dorosłej. Podejmowanie pierwszych ważnych decyzji życiowych i pierwsze kroki w świecie dorosłych wymagają od młodych ludzi pewnych konkretnych, w znacznym stopniu odpowiedzialnych i samodzielnych, działań. Poza tym wymaga się od nich kontrolowania swoich emocji, sformułowania planów życiowych oraz określenia własnego światopoglądu. Aby sprostać owym wymaganiom i odnaleźć się w świecie dorosłych, młodzi ludzie rozwijają owe kompetencje, ale poczucie ich ukształtowania (czyli poczucie bycia osobą dorosłą) osiągane jest później. Brzezińska i Piotrowski (2010) wykazali, że poczucie dorosłości silnie wiąże się z wiekiem i bardzo intensywnie rozwija się pomiędzy 20. a 30. rokiem życia. Ponadto w tych samych badaniach stwierdzono, że poczucie dorosłości zwiększa się w sposób znaczący wraz z gotowością do tworzenia bliskich związków. A jak zostało zaznaczone wcześniej, poziom poczucia gotowości do wejścia w związek intymny w badaniach własnych nie wzrastał wraz z wiekiem osób badanych w sposób istotny statystycznie, tak samo jak stopień realizacji zadania rozwojowego dotyczącego wejścia w związek intymny. Ponadto w badaniach własnych wzięły udział osoby będące w wieku od lat 19 (I pomiar) do 20 (III pomiar), czyli będące przed okresem najintensywniejszego rozwoju poczucia dorosłości, stwierdzonego przez Brzezińską i Piotrowskiego (2010).

Biorąc pod uwagę różnice płciowe (hipoteza 1c i 1d), okazuje się, że kobiety i mężczyźni różnią się w zakresie stopnia realizacji ról i zadań społecznych dorosłości oraz poziomu poczucia gotowości do ich realizacji, a także w zakresie stopnia ukształtowania

kompetencji psychicznych osób dorosłych oraz poziomu poczucia ich ukształtowania. Jednak przewidywany kierunek zależności nie został w pełni potwierdzony. Analizując w pierwszej kolejności wyniki ogólne, okazało się, że badani mężczyźni przejawiają wyższy niż kobiety stopień ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych, wyższy poziom poczucia ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych oraz niższy niż kobiety poziom poczucia gotowości do realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości. Nie odnotowano różnic międzypłciowych w zakresie stopnia realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości. Jednak analiza różnic pomiędzy kobietami i mężczyznami prowadzona dla każdego atrybutu społecznego oddzielnie pozwala zauważyć, że kobiety w większym stopniu niż mężczyźni prowadzą oddzielne gospodarstwa domowe, mają stałą pracę i są niezależne finansowo od rodziców. Natomiast mężczyźni w większym stopniu niż kobiety angażują się w związki intymne, posiadają dzieci, podejmują aktywność obywatelską i posiadają grupę przyjaciół, z którą spędzają czas. Różnice te zaznaczyły się zwłaszcza w pomiarze III i nieznacznie w pomiarze II. Ponadto kobiety deklarują wyższe niż mężczyźni poczucie gotowości do prowadzenia oddzielnego gospodarstwa domowego, podjęcia stałej pracy oraz posiadania grupy przyjaciół.

Wyniki pokazały, że badani młodzi mężczyźni (19–20 lat) w większym stopniu niż kobiety angażowali się w związki intymne i posiadali potomstwo, przy jednocześnie mniejszej niż kobiety zdolności do budowania relacji intymnych (perspektywa obiektywna). Co więcej u mężczyzn stopień ukształtowania tej kompetencji psychicznej zmniejszył się pomiędzy pomiarem I i II, a u kobiet przeciwnie – wzrósł. Przypuszczalnie, w kolejnych latach życia zaobserwowane różnice międzypłciowe w stopniu zaangażowania się przedstawicieli obu płci w życie rodzinne ulegają zmianie. Wyniki badań Miszteli i Oleszkowicz (2021) przeprowadzonych wśród osób w wieku od 19 do 35 lat pokazują bowiem, że kobiety w porównaniu z mężczyznami pozostają na bardziej zaawansowanym etapie realizacji takich zadań rozwojowych, jak małżeństwo/partnerstwo oraz rodzicielstwo.

Biorąc pod uwagę różnice międzypłciowe w przypadku poszczególnych atrybutów psychicznych dorosłości, okazało się (wbrew przypuszczeniom), że mężczyźni przejawiają wyższy niż kobiety stopień ukształtowania samodzielności w podejmowaniu decyzji i rozwiązywaniu problemów, sformułowania planów życiowych oraz stabilności emocjonalnej. Z kolei u kobiet odnotowano wyższy niż u mężczyzn stopień zdolności do budowania relacji intymnych oraz szacunku do innych osób i ich poglądów. Różnice te wystąpiły również dla poczucia ukształtowania poszczególnych kompetencji psychicznych osób dorosłych. Mężczyźni deklarowali wyższy niż kobiety poziom poczucia samodzielności

w podejmowaniu decyzji, stabilności emocjonalnej, rozwijania zainteresowań, zdolności budowania związków intymnych, poczucia sformułowania planów życiowych. Z kolei kobiety deklarowały wyższy poziom jedynie poczucia szanowania innych osób i ich poglądów. Warto zatem zwrócić uwagę na to, że stopień ukształtowania poszczególnych kompetencji psychicznych u mężczyzn generalnie jest większy niż u kobiet, natomiast różnica ta nie ma odwzorowania w realizacji poszczególnych ról i zadań dorosłości u przedstawicieli obu płci. Bowiem to kobiety w większym stopniu niż mężczyźni podejmują realizację takich zadań rozwojowych jak: prowadzenie oddzielnego gospodarstwa domowego, podjęcie stałej pracy i niezależność finansowa. Ponadto okazało się, że wśród kobiet, pomimo wzrastającego wraz z wiekiem poczucia gotowości do rodzicielstwa, nie wzrasta poziom poczucia gotowości do wejścia w związek intymny, co ma odwzorowanie w tym, że młode kobiety, według odnotowanych wyników, w większym stopniu niż mężczyźni angażują się w edukację, aktywność zawodową i zdobywanie środków finansowych umożliwiających osiągnięcie niezależności i samodzielności niż w budowanie związków intymnych i realizację ról rodzinnych. Jest to zgodne z tym, co podaje Żurek (2005), pisząc o zjawisku szybszego usamodzielniania się potomstwa żeńskiego niż męskiego. Przeczy to z jednej strony poglądom o mniejszej aktywności zawodowej kobiet, które silniej niż mężczyźni związane są z domem rodzinnym, z drugiej jednak strony potwierdza zjawisko upowszechnienia pracy zawodowej kobiet (Misztela i Oleszkowicz, 2021) oraz to, że rodziny lepiej przygotowują dziewczęta do samodzielnego życia, wyposażając je w kapitał materialny i społeczno-kulturowy, dzięki czemu kobietom jest znacznie łatwiej niż mężczyznom usamodzielnić się i opuścić dom rodzinny. Córki otrzymują większe wsparcie materialne niż synowie ze względu na ich bliższe relacje emocjonalne z rodzicami, zwłaszcza z matkami (Żurek, 2005). A jak podaje Harntett i in. (2002) jakość relacji pomiędzy rodzicami i dziećmi jest ważnym predyktorem wielkości udzielanego przez rodziców wsparcia finansowego. Warto również podkreślić, że w przeprowadzonych badaniach wzięli udział młodzi ludzie z rodzin biologicznych, pełnych, w których oboje rodzice mieszkali razem i prowadzili wspólne gospodarstwo domowe. Takie środowisko rodzinne zabezpiecza młode kobiety przed zbyt wczesnym, często nieudanym związkiem i macierzyństwem, bowiem te kobiety, które wychowują się w rodzinach niepełnych, zdecydowanie wcześniej zostają matkami niż kobiety z rodzin pełnych (Hofferth i Goldsheider, 2010). Rodziny pełne najczęściej mają wyższy status materialny niż rodziny niepełne, a badania (Avery i in., 1992) pokazują, że zasoby finansowe rodziny pochodzenia sprzyjają usamodzielnieniu się młodych osób, opuszczeniu

domu rodzinnego w celu kontynuowania kształcenia oraz zabezpieczają młodych przed zbyt wczesnym rodzicielstwem oraz wejściem w nieudany związek małżeński czy kohabitacyjny.

Pomimo tego, że generalnie chłopcy otrzymują większy stopień autonomii ze strony rodziców niż dziewczęta (Kerr i Stattin, 2000), co najprawdopodobniej sprzyja nabywaniu przez nich takich kompetencji psychicznych jak: umiejętność decydowania o sobie i swoich przekonaniach, podejmowanie samodzielnych decyzji oraz budowanie własnej niezależności (Steinberg, 2001), to jednak biorąc pod uwagę niepewny rynek pracy oraz wymagania związane z dorosłym życiem, wydaje się, że wsparcie finansowe udzielane przez rodziców stanowi bardzo ważny predyktor podejmowania zadań i ról życiowych przez współczesnych młodych ludzi. Jest to zgodne z badaniami Miszteli i Oleszkowicz (2021), w których odnotowano, że szybsze podjęcie zadań rozwojowych jest związane z silniejszym poczuciem koherencji, któremu sprzyja wsparcie rodzicielskie, współwystępujące z przypisywaniem zadaniom rozwojowym większego znaczenia i wcześniejszym ich realizowaniem. Jednak autorki zaznaczają, że w kontekście wsparcia i jego roli w osiąganiu dorosłości ważny jest rodzaj wsparcia, które otrzymują młodzi ludzie. Wsparcie psychiczne (emocjonalne i poznawcze) sprzyja wkraczaniu w dorosłość, a wsparcie materialne (instrumentalne) wyręcza młodych ludzi z wykonywania wielu ważnych, adekwatnych do wieku zadań, nie sprzyjając usamodzielnieniu. Poza tym ważna jest również uważność ze strony rodziców oraz stawianie wymagań. Generalnie jednak dziewczęta otrzymują więcej wsparcia od rodziców niż chłopcy (w tym psychicznego, ze względu na bliższe relacje emocjonalne z rodzicami) oraz więcej uważności. Ponadto wydaje się, że rodzice wymagają stosunkowo więcej od córek niż synów, zwłaszcza w kontekście codziennych obowiązków domowych. Te czynniki mogą wyjaśniać zaobserwowane w badaniach różnice pomiędzy kobietami i mężczyznami w zakresie realizacji poszczególnych atrybutów dorosłości.

Analiza dynamiki zmian (hipoteza 1e) zachodzących wraz z wiekiem w zakresie psychicznych i społecznych atrybutów dorosłości, przeprowadzona oddzielnie w grupie kobiet i mężczyzn, pozwala wyciągnąć wniosek, że osiąganie dorosłości przez przedstawicieli obu płci przebiega w sposób odmienny. Biorąc pod uwagę wyniki ogólne, okazało się, że wśród kobiet stopień ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych zwiększył się pomiędzy pomiarem I i II, a poziom poczucia ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych zwiększył się pomiędzy pomiarem II i III. Z kolei stopień realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości oraz poziom poczucia gotowości do realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości zwiększyły się stopniowo wraz z pomiarami. Wśród mężczyzn stopień ukształtowania wszystkich

kompetencji psychicznych osób dorosłych zwiększył się stopniowo wraz z kolejnymi pomiarami, natomiast, co ciekawe, dla poziomu poczucia ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych różnic między pomiarami nie odnotowano. Z kolei stopień realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości u mężczyzn zwiększył się stopniowo wraz z kolejnymi pomiarami, a w poziomie poczucia gotowości do realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości odnotowano wzrost pomiędzy pomiarem I i II.

Analiza różnic płciowych dotyczą dynamiki wkraczania w dorosłość, biorąca pod uwagę poszczególne atrybuty społeczne i psychiczne dorosłości, pozwoliła zauważyć, że u kobiet wraz z wiekiem (na przestrzeni roku, od 19. do 20. roku życia) wzrósł stopień ukształtowania takich kompetencji psychicznych jak: odpowiedzialność za siebie i innych, ukształtowany światopogląd, sformułowanie planów życiowych. Natomiast nie odnotowano zmian w zakresie poczucia ich ukształtowania. Wzrost odnotowano jedynie w poziomie poczucia samodzielności w podejmowaniu decyzji i rozwiązywaniu problemów oraz poczucia zdolności budowania relacji intymnych. W grupie mężczyzn odnotowano różnice wzrostowe w zakresie: odpowiedzialności za siebie i innych, ukształtowania światopoglądu, samodzielności w podejmowaniu decyzji i rozwiązywaniu problemów, stabilności emocjonalnej. Z kolei poziom poczucia ukształtowania poszczególnych kompetencji psychicznych w grupie mężczyzn nie zmienił się wraz z kolejnymi pomiarami. Biorąc pod uwagę wymiar społeczny dorosłości, wyniki pozwalają stwierdzić, że u kobiet wzrasta stopień realizacji takich ról i zadań społecznych jak: prowadzenie oddzielnego gospodarstwa domowego, niezależność finansowa oraz stała praca. Natomiast wśród młodych mężczyzn stopień realizacji tych zadań rozwojowych się nie zwiększył od 19. do 20. roku życia. Wzrost odnotowano jedynie w przypadku aktywności obywatelskiej, ale takie same tendencje wzrostowe zaobserwowano również wśród kobiet. Szczegółowa analiza wyników pokazała, że wraz z wiekiem zwiększa się odsetek osób badanych (zarówno kobiet, jak i mężczyzn), które uczestniczą w wyborach. Jednocześnie odsetek osób, które w ten sposób realizują aktywność obywatelską na każdym z trzech etapów badania, jest wyższy niż odsetek osób interesujących się sprawami kraju oraz angażujących się w działalność instytucji społecznych. Jest to zgodne z tym, co podaje CBOS (2018), że najpowszechniejszą formą aktywności obywatelskiej Polaków jest udział w wyborach. Jednak generalnie młodzi dorośli w porównaniu z osobami w wieku średnim są mniej aktywni obywatelsko (Czapiński i Panek, 2015). Prawdopodobnie jest to związane z koniecznością angażowania się w zadania związane z życiem zawodowym i rodzinnym, co może utrudniać podejmowanie aktywności w sferze publicznej. Jednak niepodejmowanie aktywności obywatelskiej przez młodych

w takim samym stopniu jak przez osoby w wieku średnim może być również spowodowane tym, że młodzi ludzie nie uznają aktywności obywatelskiej jako ważnej i generalnie deklarują, że nie zamierzają podejmować jej nawet w przyszłości (Misztela i Oleszkowicz, 2021). Warto jednak zaznaczyć, że w przeprowadzonych badaniach to mężczyźni charakteryzują się większą aktywnością obywatelską niż kobiety, które z kolei w większym stopniu niż mężczyźni angażują się w aktywność zawodową. Jest to zgodne z wynikami badań Miszteli i Oleszkowicz (2021), które pokazują, że kobiety w porównaniu z mężczyznami spostrzegają jako ważniejsze takie zadania rozwojowe jak: prowadzenie gospodarstwa domowego i podjęcie stałej pracy, z kolei mężczyźni mają poczucie, że podejmują aktywność obywatelską szybciej niż rówieśnicy. Autorki zaznaczają, że istnieje dodatnia korelacja pomiędzy oceną ważności zadania rozwojowego a etapem jego realizacji, co wyjaśniać może większe zaangażowanie badanych kobiet w realizację zadań rozwojowych związanych z aktywnością zawodową i uzyskaniem niezależności mieszkaniowej.

Uwarunkowań zaobserwowanych różnic międzypłciowych należy szukać zarówno na płaszczyźnie społeczno-kulturowej, odmiennych sposobów wychowania synów i córek, struktury rodziny pochodzenia, jak i indywidualnego rozwoju psychicznego przedstawicieli obu płci, w tym w sferze uwarunkowań biologicznych. Wydaje się jednak, że szczególne znaczenie w kształtowaniu tych różnic odgrywa rodzina, w której zachodzi proces nabywania podstawowych kompetencji kulturowych i społecznych, kształtowania osobowości człowieka, przekazywania wiedzy o świecie, przekonań wobec świata oraz kształtowanie ról płciowych (Żurek, 2005). Proces ten odbywa się w drodze komunikowania się jej członków między sobą, czyli wzajemnego przekazywania myśli, postaw, uczuć, emocji, informacji itp.

6.3. Komunikacja w rodzinie

W przeprowadzonych badaniach osoby badane oceniały komunikację matek i ojców oddzielnie na każdym z dwóch wymiarów: orientacji na rozmowę oraz orientacji na zgodność. Przypuszczano (hipoteza 2a, 2b), że wraz z wiekiem młodzi ludzie będą spostrzegać mniejsze nasilenie orientacji na zgodność, a większe nasilenie orientacji na rozmowę zarówno u matek, jak i ojców. Ponadto przewidywano (hipoteza 2c), że w przypadku matek w porównaniu z ojcami na każdym etapie badania osoby badane będą spostrzegać wyższe nasilenie orientacji na rozmowę oraz niższe nasilenie orientacji na zgodność. Generalnie postawione hipotezy zostały potwierdzone.

Otrzymane wyniki dowodzą, że wraz z wiekiem młodzi ludzie spostrzegają swoich rodziców (zarówno matki, jak i ojców) jako coraz mniej zorientowanych na zgodność. Najwyższy poziom zorientowania na zgodność matek i ojców osoby badane spostrzegały w wieku 19 lat, a najniższy w wieku 20 lat. Odnotowano również, że waz z wiekiem młode osoby spostrzegały coraz wyższe nasilenie orientacji na rozmowę u ojców. Najniższy poziom zorientowania na rozmowę u ojców osoby badane spostrzegały w wieku 19 lat, a najwyższy w wieku 20 lat. Co ciekawe, nie zaobserwowano różnic pomiędzy pomiarami w ocenie nasilenia orientacji na rozmowę matek. Biorąc pod uwagę różnice pomiędzy rodzicami, okazuje się, że młodzi ludzie swoich ojców spostrzegają jako znacznie bardziej zorientowanych na zgodność oraz mniej zorientowanych na rozmowę niż matki. Można zatem wyciągnąć następujące wnioski: 1) ojcowie są generalnie bardziej zorientowani na zgodność w ocenie młodych osób niż matki, przy czym u obojga rodziców w ocenie osób badanych nasilenie tego wymiaru maleje wraz z kolejnymi pomiarami, 2) matki są generalnie bardziej zorientowane na rozmowę w ocenie młodych osób niż ojcowie, przy czym u ojców w ocenie osób badanych nasilenie tego wymiaru zwiększa się wraz z kolejnymi pomiarami (u matek nie zmianie się w sposób istotny statystycznie), ale i tak w żadnym pomiarze nie osiąga poziomu nasilenia odnotowanego u matek.

Biorąc pod uwagę założenia dotyczące charakterystyki niskiego i wysokiego zorientowania na rozmowę oraz zorientowania na zgodność (Fitzpatrick, 2004; Koerner i Fitzpatrick, 1997, 2002a, 2002b; Rueter i Koerner, 2008; Shearman i Dumlao, 2008) w odniesieniu do otrzymanych wyników można uznać, że matki w większym stopniu niż ojcowie przekonane są, że otwarta i częsta komunikacja w rodzinie jest niezbędna w wychowaniu dzieci, charakteryzują się większą otwartością, jednocześnie zachęcając dzieci do omawiania i dyskutowania problemów, otwartości i udziału w podejmowaniu rodzinnych decyzji. Ponadto matki w większym stopniu niż ojcowie są zainteresowane codzienną aktywnością pozostałych członków rodziny, ich poglądami i przemyśleniami, konflikty starają się rozwiązywać, wykorzystując strategie pozytywne (np. rozmowę), dopuszczają różnicę poglądów pomiędzy członkami rodziny, będąc przekonane, że w rodzinie ważna jest niezależność każdej z osób. Z kolei ojcowie, w większym stopniu niż matki, są przekonani, że w rodzinie niezbędna jest hierarchia, podkreślają konieczność podporządkowania się młodszych członków rodziny starszym, uznają konieczność i zasadność podejmowania decyzji za dzieci, stawiają duży nacisk na jednorodność postaw i przekonań pomiędzy domownikami, oczekując, że dzieci będą podzielać ich wartości i opinie. Ponadto ojcowie rzadziej niż matki komunikują się z pozostałymi członkami rodziny w sposób otwarty, dzieląc

się swoimi przemyśleniami i uczuciami, rzadziej też omawiają zaistniałe problemy i zachęcają dzieci do wyrażania swoich opinii oraz przemyśleń, a także w mniejszym stopniu są zainteresowani codziennymi aktywnościami pozostałych członków rodziny oraz tym, co oni sądzą i co czują.

Zaobserwowane różnice są zgodne z wynikami innych badań (Anderson i Sabatelli, 1990; Kloch, 2000; Maicher, 2004; Plopa, 2006; Tannen, 1996), które pokazują, że kobiety i mężczyźni różnią się w sposobach komunikowania się. Kobiety zachęcają rozmówców do angażowania się w interakcję, chętniej dążą do porozumienia poprzez negocjacje i stosują w rozmowie styl pośredni. Mężczyźni podczas komunikowania się podkreślają autonomię, władzę i niezależność, czują się komfortowo, kiedy przerywają innym, i chętniej przejmują kontrolę nad rozmową. Ponadto kobiety tak formułują wypowiedzi, aby zachęcić innych do wyrażania swoich opinii (np. „nieprawdaż?", „czyż nie?"). Z kolei mężczyźni wyrażają swoje sądy w taki sposób, który innym minimalizuje okazje do ujawniania własnych sądów (Plopa, 2006). Zatem odnotowane w przeprowadzonych badaniach różnice – większe zorientowanie matek niż ojców na rozmowę, a mniejsze na zgodność w ocenie młodych osób – mają uzasadnienie w różnicach międzypłciowych obserwowanych w zakresie strategii komunikacyjnych przedstawicieli obu płci (większe zorientowanie kobiet na zaangażowanie i interakcję, a mężczyzn na podkreślanie własnej autonomii i władzy), wpływając na sposób wchodzenia w interakcje z dziećmi na każdym etapie ich rozwoju, w tym na etapie wkraczania w dorosłość.

Warto podkreślić, że przeprowadzone badania pokazały, iż w odpowiedzi na wzrastające potrzeby dorastających ojcowie i matki modyfikują swoje zachowania komunikacyjne. Wraz z wiekiem osoby badane spostrzegały zarówno ojców, jak i matki jako coraz mniej zorientowanych na zgodność, a wyłącznie ojców jako coraz bardziej na rozmowę. W przypadku matek, jak zostało zaznaczone powyżej, nasilenie zorientowania na rozmowę w ocenie osób badanych nie zmieniło się wraz z kolejnymi pomiarami. Odnotowane zmiany w nasileniu wymiarów komunikacji rodziców wskazują na rozwojowe zmiany funkcjonowania rodziny w odpowiedzi na zmieniające się potrzeby i oczekiwania ze strony wkraczających w dorosłość dzieci. Młodzi ludzie na tym etapie rozwoju potrzebują odmiennych sposobów komunikowania się z rodzicami i relacji z nimi, co związane jest z potrzebą oddzielenia się od rodziców. Proces uniezależniania się od rodziców rozpoczyna się już w okresie dorastania i zachodzi na dwóch płaszczyznach: strukturalnej i emocjonalnej. Separacja strukturalna implikuje zmiany geograficzne i społeczne, które zdarzają się między rodzicami a ich dorosłymi dziećmi i zwykle powodują, że dzieci opuszczają dom rodziców,

przeprowadzając się do innego mieszkania. Z kolei separacja emocjonalna oznacza partnerstwo, w którym rodzice i dzieci doświadczają relacji „dorosły–dorosły" bez hierarchii lub zależności emocjonalnej (Varga, 2003). Kiedy dzieci zaczynają żyć niezależnie od rodziców, ilość kontaktu, jaki z nimi mają, zaczyna się zmniejszać w porównaniu z czasem, kiedy mieszkali razem (Bozhenko, 2011). Z uwagi na drugi aspekt niezależności – emocjonalny – wydaje się, że młodzi ludzie potrzebują innych sposobów budowania relacji z rodzicami, takich, które będą uwzględniały wzrastającą potrzebę autonomii, przy jednoczesnym doświadczaniu poczucia bezpieczeństwa i wsparcia ze strony rodziców. W związku z tym sposoby komunikowania się rodziców z dorastającymi dziećmi powinny na tym etapie ich rozwoju ulec zmianie. Aby pomyślnie przejść w dorosłość, osoby w nią wkraczające i ich rodziny muszą pozostać elastyczni i gotowi na zmiany (Goldshmith, 2018). Otrzymane wyniki potwierdzają, że tak się rzeczywiście dzieje.

Braun-Gałkowska (1989) uważa, że najważniejszym aspektem zmian w funkcjonowaniu rodziny związanym z wchodzeniem jej w nową fazę rozwoju jest przekształcanie się charakteru interakcji między rodzicami a dziećmi, które będą uwzględniać wzrastające możliwości młodej jednostki oraz pojawiające się jej nowe potrzeby. Inne autorki (Harwas-Napierała, 1996; Liberska, 2004) podkreślają, że istotne jest przebudowanie niesymetrycznej relacji między rodzicami a dziećmi w bardziej symetryczną, partnerską oraz rozpoznanie przez rodziców aktualnych potrzeb swoich dorastających dzieci i odpowiednie ich zaspokojenie. Ponadto ważne jest, aby w odpowiedzi na nowe potrzeby i oczekiwania młodych ludzi przekształceniu ulegała również komunikacja rodzinna (Harwas-Napierała, 2006b). Wydaje się, że z punktu widzenia tego etapu rozwoju rodziny ważne jest również to, by rodzicom udało się stworzyć z dziećmi relację symetryczną, która charakteryzuje się nienarzucaniem swojego zdania, słuchaniem, okazywaniem zainteresowania, zachęcaniem do rozmów i wypowiadania swoich poglądów, co wiąże się z większym zorientowaniem na rozmowę, a mniejszym na zgodność w komunikacji rodzinnej. Biorąc pod uwagę otrzymane wyniki, można przypuszczać, że zbudowanie takiej relacji z wkraczającymi w dorosłość dziećmi udaje się bardziej matkom niż ojcom, bowiem to matki w ocenie osób badanych charakteryzowały się większym niż ojcowie zorientowaniem na rozmowę oraz mniejszym na zgodność. Jednak ojcowie, jak zostało zaznaczone wcześniej, nie pozostają niezmienni w swoich zachowaniach komunikacyjnych. Kiedy zauważają konieczność zmiany charakteru interakcji z dziećmi, będącymi na tym etapie rozwoju, zaczynają być bardziej otwarci, zachęcając synów i córki do rozmów, są zainteresowani tym, co dzieci mają do powiedzenia, coraz rzadziej wymagają podporządkowania, a także nie narzucają swojego zdania i punktu

widzenia, co wyraża się w spadku nasilenia orientacji na rozmowę. Jest to zgodne z tym, co pisze Bakiera (2003), że wydawanie poleceń, zakazy i nakazy w komunikowaniu się z dorastającymi i wkraczającymi w dorosłość powinny ustąpić miejsca dialogowi. Wydaje się, że zmiany rozwojowe młodych dorosłych oraz zmiany w funkcjonowaniu rodziny i w komunikacji rodzinnej są wzajemnie uwarunkowane – nowe potrzeby wkraczających w dorosłość wymagają od rodziców zmiany sposobów porozumiewania się z dziećmi, z kolei większa otwartość rodziców, zorientowanie na rozmowę oraz mniejszy nacisk na podporządkowanie i zgodność dają przestrzeń do kształtowania się nowych kompetencji, odkrywania własnych potrzeb i budowania swojej ścieżki życiowej przez młodych ludzi. Badania (Keijssers i Poulin, 2013) przeprowadzone wśród nastolatków we wczesnej fazie adolescencji pokazują, że u dorastających spada chęć do otwartości i dzielenia się z rodzicami swoimi tajemnicami, a rodzice zmniejszają ilość próśb kierowanych do dzieci o wspólnie spędzany czas i pomoc w domu. Z kolei począwszy od połowy okresu dorastania odnotowano wzrost otwartości nastolatków, przy jednoczesnym wzroście liczby próśb ze strony rodziców o spędzanie wspólnie wolnego czasu i pomoc w obowiązkach i czynnościach domowych.

Komunikację w rodzinie uznaje się za czynnik współtworzący relacje rodzinne oraz za wskaźnik jakości tych relacji (Harwas-Napierała, 2006b). Jak podaje Ryś (1998), otwarta i szczera komunikacja (zarówno werbalna, jak i niewerbalna) umożliwia członkom rodziny wyrażanie własnych potrzeb, pragnień i opinii, a tym samym daje szansę na budowanie pozytywnych relacji międzyosobowych. Z kolei brak rozmów, narzucanie zdania, wymaganie podporzadkowania, brak otwartości prowadzą do konfliktów, braku intymności i słabych więzi pomiędzy członkami rodziny. Wydaje się zatem, że orientacja na rozmowę, wyrażająca się w szczerej i otwartej komunikacji na wiele tematów będzie sprzyjać budowaniu bliskich więzi interpersonalnych. Z kolei orientacja na zgodność, wyrażająca się w podporzadkowaniu i jednorodności postaw i przekonań, będzie miała wpływ przeciwny. Biorąc pod uwagę otrzymane wyniki, w których odnotowano, że matki w porównaniu z ojcami w ocenie osób badanych są bardziej zorientowane na rozmowę, a mniej na zgodność, najprawdopodobniej będą kształtować z dorastającymi dziećmi znacznie bliższe relacje emocjonalne. Znajduje to potwierdzenie w wynikach badań, w których młodzi ludzie swoje relacje z matkami oceniają bardziej pozytywnie niż relacje z ojcami – jako pełne szacunku, ciepła, zrozumienia i generalnie przyjemne (Shulman i Ben-Artzi, 2003; Steinberg, 2001; Thornton i in., 1995). Ponadto córki deklarują słabszą więź emocjonalną z ojcami niż synowie (Żurek, 2005). Najprawdopodobniej ojcowie, będąc w dużym stopniu nastawieni w komunikacji na władzę, siłę i podporządkowanie (wyrażające się w orientacji na zgodność) rozmówcy, mają kłopot

z nawiązaniem bliskich relacji emocjonalnych z córkami, które w dużym stopniu nastawione są na więź, otwartość i dyskusję (co wyraża się w orientacji na rozmowę) we wzajemnej komunikacji. Jak podaje Żurek (2005), córki częściej niż synowie kontaktują się z rodzicami, właśnie ze względu na dużą potrzebę afiliacji. Zaspokojenie tej potrzeby jest bardziej możliwe w relacji z matkami niż ojcami, stąd jakość więzi i bliskość jest większa pomiędzy córkami a matkami niż córkami a ojcami.

Inne badania (Arnett i Schwab, 2012; Fingerman i in., 2012; Thornton i in., 1995) pokazują również, że jakość relacji pomiędzy dziećmi a rodzicami ulega znacznej poprawnie, kiedy dzieci przestają być nastolatkami. Ta poprawa jest większa w przypadku relacji z matkami niż z ojcami (Thornton i in., 1995). Zatem wydaje się, że matki wcześniej niż ojcowie potrafią zauważyć wyłaniające się nowe potrzeby dorastających i właściwie odpowiedzieć na zmiany rozwojowe swoich dzieci, także w zakresie wzajemnej komunikacji. W badaniach własnych wzięły udział osoby, które na pierwszym etapie badań miały 19 lat. Natomiast wydaje się całkiem prawdopodobne, że matki także na wcześniejszych etapach rozwoju dzieci są bardziej nastawione na rozmowę i mniej na zgodność niż ojcowie. Warto jeszcze raz podkreślić, że ojcowie mimo to nie pozostają obojętni wobec zmieniających się wraz z wiekiem potrzeb swojego potomstwa. Jednak biorąc pod uwagę różnice międzypłciowe w strategiach komunikacyjnych, wydaje się, że ojcom może być znacznie trudniej zmodyfikować sposób, w jaki komunikują się ze swoimi dziećmi. Trudniej będzie im również wyjść z nastawień na podporządkowanie i nakazy oraz zacząć być otwartymi, zachęcającymi do rozmowy i zainteresowanymi tym, co dzieci myślą i czują. Matki, będące z natury bardziej otwarte i nastawione na porozumienie, mają w tym większą swobodę i łatwość. Jednak z drugiej strony może się to również wiązać z tym, że zwłaszcza relacje z matkami (bardziej niż z ojcami) w odczuciu dwudziestolatków są dość ambiwalentne (Fingerman i Hay, 2004). Młodzi ludzie opisują je jako zarówno bliskie, jak i problematyczne. Mimo to matki ze względu na większą umiejętność tworzenia atmosfery swobodnej wymiany myśli i poglądów, akceptacji i zrozumienia sprawiają, że zarówno synowie, jak i córki chcą kontaktować się z nimi znacznie częściej niż z ojcami. Aż 78% dorosłych dzieci rozmawia z matkami kilka razy w tygodniu. Przy czym odsetek osób deklarujących kontakt z ojcem kilka razy w tygodniu to 51% (Fingerman i in. 2010).

Pomimo że w badaniach zaobserwowano zmiany w nasileniu wymiarów komunikacji ojców i matek w percepcji młodych osób, to zmiany częstości wzorców komunikacji w ocenie osób badanych odnotowano jedynie w przypadku wzorca nieustrukturalizowanego i opiekuńczego matek. W percepcji młodych ludzi w wieku 19 lat wzorzec

nieustrukturalizowany u matek występował istotnie rzadziej niż w percepcji badanych w wieku 19,5 lat i 20 lat. Z kolei w percepcji 19,5 latków wzorzec opiekuńczy u matek występował częściej niż wtedy, gdy byli oni w wieku 19 lat. Otrzymane wyniki nie potwierdzają zatem hipotezy 2d, zgodnie z którą przypuszczano, że zmiany te zostaną odnotowane w przypadku wszystkich wzorców komunikacji w taki sposób, że zwiększy się częstość występowania wzorca pluralistycznego matek i ojców w ocenie młodych ludzi, a zmniejszy częstość występowania pozostałych wzorców komunikacji. Najprawdopodobniej jest to związane z tym, że w przypadku wzorców komunikacji mamy do czynienia ze zmienną nominalną, przez co różnice pomiędzy pomiarami mogą zaniknąć, jeśli są niewielkie. Natomiast wymiary komunikacji (orientacja na zgodność i orientacja na rozmowę) są zmiennymi ilościowymi, w przypadku których łatwiej jest uchwycić nawet najmniejsze różnice pomiędzy pomiarami, bowiem wyniki w obrębie próby są bardziej zróżnicowane. Ponadto odstęp pomiędzy pomiarem I i III w przeprowadzonych badaniach wynosił 12 miesięcy. Wydaje się, że jest to wystarczający przedział czasu, aby zaobserwować istotne zmiany w nasileniu wymiarów komunikacji (orientacji na zgodność, orientacji na rozmowę) w ocenie młodych osób. Natomiast zmiany te być może są na tyle niewielkie, że nie znajdują odwzorowania w zmianie częstości występowania wzorców komunikacji rodzinnej w ocenie osób badanych pomiędzy pomiarami, zwłaszcza ze względu na charakter zmiennej – zmienna kategorialna. Najprawdopodobniej będzie zachodzić zmiana wzorców komunikacji matek i ojców, na co wskazują przekształcenia w obrębie wymiarów komunikacji (orientacji na rozmowę oraz orientacji na zgodność), które zaszły na przestrzeni 12 miesięcy (odstęp czasowy pomiędzy I i III pomiarem), i przypuszczalnie będą postępować. Zgodnie z definicją wzorce komunikacji stanowią zestaw norm i zasad, wyznaczający sposób, w jaki członkowie rodziny komunikują i kontaktują się ze sobą, a rozwijają się w wyniku powtarzalnych, bezpośrednich i długoterminowych interakcji (Koerner i Fitzpatrick, 2002a). Wydaje się, że ową długoterminowością kształtowania się wzorców komunikacji wraz z charakterem zmiennej można wyjaśniać brak znaczących różnic w częstości występowania wszystkich wzorców komunikacji pomiędzy pomiarami na przestrzeni 12 miesięcy. Ponadto Bozhenko (2011) podkreśla, że zmiana wzorców komunikacji rodzinnej wydaje się dość trudna, jeśli nic innego w rodzinie nie ulegnie zmianie. Według Zilbacha (1989, za: Goldenberg i Goldenberg, 2006) przed każdym nowym etapem życia rodziny występuje jakieś znaczące wydarzenie, nazwane przez autora wskaźnikiem stadium życia rodzinnego (np. zawarcie związku małżeńskiego, narodziny dziecka, zmiana miejsca zamieszkania przez rodzinę, utrata pracy przez jednego z członków rodziny, wyprowadzka dzieci z domu

rodzinnego, śmierć członka rodziny). W rodzinie z dziećmi wkraczającymi w dorosłość za owe wskaźniki stadium życia rodzinnego można przyjąć np.: osiągnięcie pełnoletności, zakończenie nauki w szkole średniej, nierzadko połączone ze zdaniem matury uznawanej za egzamin dojrzałości, rozpoczęcie kształcenia na studiach, wyprowadzka z domu rodzinnego. Podczas przechodzenia do kolejnej fazy rozwoju przed rodziną stoi duże wyzwanie oraz konieczność przekształcenia dotychczas obowiązujących reguł i zasad funkcjonowania, wzajemnych interakcji i komunikowania się. Jednak zmiana ta wymaga dłuższego czasu. Jak pisze Liberska (2014), w konsekwencji różnych wydarzeń zmienia się struktura i funkcjonowanie rodziny, jednak proces dostosowywania się do tych zmian jest długotrwały.

Warto jednak zwrócić uwagę, że odstęp 12 miesięcy był wystarczający, aby zaszły zmiany w częstości występowania dwóch wzorców komunikacji matek w ocenie osób badanych: wzorca nieustrukturalizowanego i opiekuńczego. W percepcji młodych osób w wieku 19 lat wzorzec nieustrukturalizowany u matek występował istotnie rzadziej niż w percepcji badanych w wieku 19,5 i 20 lat. Z kolei w percepcji 19,5-latków wzorzec zgodny u matek występował rzadziej niż gdy byli oni w wieku 19,5 lat. Wydaje się, że ma to większy związek ze zmianami w wymiarze orientacji na zgodność matek w ocenie osób badanych niż ze zmianą nasilenia orientacji na rozmowę, ponieważ wraz ze spadkiem częstotliwości występowania wzorca nieustrukturalizowanego matek nie odnotowano zwiększania się w sposób istotny statystycznie częstości występowania wzorca pluralistycznego (związanego z wysokim nasileniem orientacji na rozmowę, a niskim na zgodność), lecz zmniejszanie się częstotliwość występowania wzorca opiekuńczego (związanego z wysokim zorientowaniem na rozmowę i niskim na zgodność).

6.4. Komunikacja w rodzinie a wkraczanie młodych osób w dorosłość

Zgodnie z hipotezami 3a i 3b przypuszczano, że będą występować zależności pomiędzy wymiarami komunikacji (orientacją na rozmowę i orientacją na zgodność) matek i ojców w percepcji młodych osób a stopniem realizacji ról i zadań społecznych dorosłości, poziomem poczucia gotowości do ich realizacji, stopniem ukształtowania kompetencji psychicznych osób dorosłych oraz poziomem poczucia ich ukształtowania. Pomiędzy stopniem ukształtowania kompetencji psychicznych osób dorosłych oraz poziomem poczucia ich ukształtowania a nasileniem orientacji na rozmowę przewidywano związki dodatnie, podczas gdy pomiędzy nimi a nasileniem orientacji na zgodność związki ujemne. Natomiast pomiędzy stopniem realizacji ról i zadań społecznych dorosłości oraz poziomem poczucia

gotowości do ich realizacji a nasileniem orientacji na rozmowę związki ujemne, podczas gdy pomiędzy nimi a nasileniem orientacji na zgodność związki dodatnie. Przypuszczenia potwierdziły się w pełni jedynie w przypadku wymiaru psychicznego dorosłości. Biorąc pod uwagę wyniki ogólne, odnotowano związki dodatnie pomiędzy spostrzeganym przez młode osoby nasileniem orientacji na rozmowę a stopniem ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych oraz poczuciem ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych. Z kolei w przypadku orientacji na zgodność wystąpiły związki ujemne. Przy czym siła związku była nieznacznie większa w przypadku oceny komunikacji matek niż ojców. Ponadto siła związków pomiędzy wynikami ogólnymi dotyczącymi wymiaru psychicznego a nasileniem wymiarów komunikacji jest podobna. Zatem można uznać, że komunikacja w rodzinie odgrywa podobną rolę zarówno w kształtowaniu kompetencji psychicznych u młodych osób, jak i w nabywaniu przez nich poczucia ich ukształtowania.

Biorąc pod uwagę stopień ukształtowania poszczególnych kompetencji psychicznych osób dorosłych oraz poczucie ich ukształtowania, można zauważyć, że tylko w przypadku niektórych atrybutów dorosłości przewidywane związki nie wystąpiły[8]. Co ciekawe brak zależności odnotowano nieznacznie częściej pomiędzy atrybutami psychicznymi dorosłości a wymiarami komunikacji ojców w percepcji osób badanych. Wydaje się zatem, że komunikacja z matką odgrywa ważniejszą rolę w procesie wkraczania w dorosłość przez młode osoby w wymiarze psychicznym niż komunikacja z ojcem. Potwierdzają to również wyniki uzyskane z przeprowadzonej analizy regresji, o których więcej będzie w dalszej części niniejszego podrozdziału. Być może jest to związane między innymi z jakością relacji młodych ludzi z matkami i ojcami. Badania (Steinberg, 2001) pokazują, że relacje pomiędzy dorosłymi dziećmi a matkami są bliższe i cieplejsze niż relacje z ojcami. Większy odsetek młodych ludzi wskazuje na bardziej pozytywne relacje z matkami niż z ojcami (86,7% w przypadku matek w stosunku do 46,7% w przypadku ojców) (Kiczka, 2015). Biorąc pod

[8] Orientacja na zgodność matek: rozwijanie zainteresowań – pomiar II, zdolność budowania relacji intymnych – pomiar II, poczucie ukształtowanego poglądu – pomiar II i III, poczucie szanowania innych osób i ich poglądów – pomiar II i III; orientacja na rozmowę matek: rozwijanie zainteresowań – pomiar II, szacunek wobec innych i ich poglądów – pomiar II, poczucie szanowania innych osób i ich poglądów – pomiar II i III; orientacja na zgodność ojców: rozwijanie zainteresowań – pomiar II, zdolność budowania relacji intymnych – pomiar I i II, poczucie odpowiedzialności za siebie i innych – pomiar II i III, poczucie ukształtowanego światopoglądu – pomiar II i III, poczucie szanowania innych osób i ich poglądów – pomiar II i III; orientacja na rozmowę ojców: samodzielność w podejmowaniu decyzji i rozwiązywaniu problemów – pomiar II, rozwijanie zainteresowań – pomiar I i II, szacunek wobec innych osób i ich poglądów – pomiar II i III, zdolność budowania relacji intymnych – pomiar I i II, poczucie odpowiedzialności za siebie i innych – pomiar II i III, poczucie ukształtowanego światopoglądu – pomiar II i III, poczucie szanowania innych osób i ich poglądów – pomiar II i III.

uwagę charakter relacji (symetryczna vs niesymetryczna), okazuje się, że bardziej niesymetryczne układy występują w diadzie ojciec–dorastające dzieci niż w relacjach z matkami. Młodzież podaje również, że to matka jest tym rodzicem, który dąży do kontaktu z nimi, interesuje się ich sprawami, jest gotowy do pomocy. Z kolei ojcom zarzucają wycofywanie z kontaktów i brak oparcia. Matka ma pozycję priorytetową u młodych ludzi, bo to ją niemal dwukrotnie częściej niż ojca (63% w stosunku do 34%) wskazywano jako osobę, na którą można liczyć w trudnych chwilach, i na jej uznaniu zależy młodzieży częściej niż na uznaniu ojca (47% w stosunku do 31%) (Kwak, 2008–2009). Młodzież (16–17 lat) deklaruje więcej uczuć pozytywnych wobec matek niż wobec ojców, a uczucia negatywne są częściej okazywane ojcom niż matkom (Liberska, 2004). Ponadto, jak pisze Żurek (2005), matki mają w rodzinach szczególne znaczenie, jako organizatorki życia rodzinnego, osoby odpowiedzialne za styl rodzinnej socjalizacji, określające model wychowania. Ojcowie natomiast są tymi wychowawcami, którzy towarzyszą i współdziałają z matkami, rzadko natomiast nadają styl rodzinnemu wychowaniu. Matka odgrywa kluczową rolę na każdym etapie życia dzieci. Zgodnie z teorią przywiązania zakłada się, że matka zawsze zajmuje miejsce na szczycie hierarchii jest nie do zastąpienia, a więź wytworzona między nią i dzieckiem ma charakter pierwotny i wrodzony, a jej istotą jest poszukiwanie bliskości i bezpieczeństwa (Bowlby, 2007). Matki, będąc bardziej zorientowane na rozmowę, stwarzają młodym osobom lepsze warunki do kształtowania się u nich kompetencji psychicznych charakterystycznych dla osób dorosłych. Jednak relacja z ojcem pozostaje również ważna, zwłaszcza że ojcowie wraz z upływem czasu i przechodzeniem dzieci na nowy etap rozwoju w ocenie synów i córek, jak pokazały przeprowadzone badania, zmieniają swoje zachowania komunikacyjne w kierunku coraz większej orientacji na rozmowę oraz mniejszej orientacji na zgodność. Stwarza to możliwość nawiązania bardziej pozytywnych i bliższych relacji z wkraczającymi w dorosłość dziećmi. Nie pozostaje to także bez wpływu chociażby na zdolność budowania relacji intymnych przez młode osoby. Możemy zauważyć, że komunikacja z ojcem, zarówno w wymiarze orientacji na rozmowę, jak i orientacji na zgodność, zaczyna odgrywać większe znaczenie dopiero na trzecim etapie badania (kiedy osoby badane miały 20 lat). Warto zauważyć, że wtedy też odnotowano niższy poziom zorientowania na zgodność i wyższy zorientowania na rozmowę ojców w percepcji osób badanych, w porównaniu do pomiaru I (kiedy osoby badane miały 19 lat) i II (kiedy osoby badane miały 19,5 lat).

Odnotowane w badaniach zależności pomiędzy stopniem ukształtowania poszczególnych kompetencji psychicznych osób dorosłych oraz poczuciem ich posiadania

a orientacją na rozmowę (związek pozytywny) oraz orientacją na zgodność (związek negatywny) są zgodne z wynikami innych badań (np. Dumlao i Botta, 2000; Huang, 1999; Osredkar, 2012). Kiedy rodzice są przekonani, że otwarta rozmowa i wymiana opinii w rodzinie są ważne, zachęcają dzieci do dyskusji, wielostronnego omawiania problemów i do zaangażowania w rozwiązywanie konfliktów, a w sytuacji konfliktowej do wykorzystywania pozytywnych strategii radzenia sobie ze sporem. Z kolei rodzice nisko zorientowani na zgodność w przeciwieństwie do tych, którzy kładą duży nacisk na homogeniczność w rodzinie, stwarzają dzieciom przestrzeń do rozwoju niezależności i indywidualności, pokazując, że spory są wynikiem akceptowalnej różnicy poglądów, jednocześnie będąc zainteresowanymi poglądami i przekonaniami swoich dzieci. Wydaje się, że ma to duży wpływ na jakość relacji młodych osób z innymi ludźmi, w tym na jakość relacji intymnych (zwłaszcza biorąc pod uwagę zdolność do budowania relacji międzyludzkich), w których ważnym aspektem okazuje się umiejętność rozwiązywania konfliktów oraz radzenia sobie z emocjami. Wśród ważnych kompetencji komunikacyjnych istotnych w okresie wkraczania w dorosłość dla tworzenia relacji międzyludzkich, będących źródłem wsparcia i pomocy, wyróżnia się: werbalną i niewerbalną responsywność, zdolność do inicjowania i podtrzymywania rozmów, zdolność do ujawniania siebie, umiejętność radzenia sobie z konfliktami (Samter, 2003). Noller (1995) podkreśla, że to, w jaki sposób ludzie wchodzą ze sobą w interakcje, zależy w dużej mierze od tego, jak nauczyli się komunikować w rodzinach pochodzenia. Wydaje się, jak podkreśla Ryś (1998), że nie można stworzyć autentycznych więzi międzyosobowych, unikając konfliktów, tłumiąc prawdziwe uczucia i stosując negatywne sposoby rozwiązania sporów (obrażanie, wyzwiska, przemoc fizyczna, manipulacja, lekceważenie, wyśmiewanie, poniżanie itp.). Taki sposób postępowania w efekcie prowadzi do coraz większego oddalania się od siebie. Badania (Markman, 1981) pokazują, że problemy w komunikacji (w tym nieumiejętność rozwiązywania konfliktów) wiążą się ze zwiększonym ryzykiem rozwodu i separacji małżeńskiej oraz większą liczbą problemów z zachowaniem u dzieci i dorastających.

Niskie zorientowanie na zgodność oraz wysokie zorientowanie na rozmowę, umożliwiające prowadzenie swobodnych rodzinnych rozmów i wzajemnych kontaktów, stwarzają młodym osobom przestrzeń do wyrażania i poznawania siebie oraz odkrywania i kształtowania swoich kompetencji psychicznych. W środowisku rodzinnym, w którym rodzice są zainteresowani dziećmi, ale jednocześnie nie narzucają im swoich przekonań i nie oczekują podporządkowania, synowie i córki mogą rozwijać się na płaszczyźnie emocjonalnej, kształtując stabilność emocjonalną, uznaną w przeprowadzonych badaniach

własnych za jeden z atrybutów dorosłości w wymiarze psychicznym. Zgodnie z badaniami Mayera i Salovey (1995) dzieci o wysokiej inteligencji emocjonalnej miały rodziców, którzy poprzez rozmowę starali się pomóc im w zidentyfikowaniu i wyrównaniu emocji. Rozmowy z rodzicami na temat uczuć i doświadczeń emocjonalnych oraz otwartość na różne stany emocjonalne stwarzają dobre warunki do rozwijania zdolności rozumienia przeżywanych emocji oraz ich skutków i związanych z nimi reakcji. Wydaje się, że większa świadomość swoich emocji sprzyja większej stabilności emocjonalnej. Keaton i Kelly (2008) ustalili, że orientacja na zgodność odgrywa znacznie mniejszą rolę w rozwoju inteligencji emocjonalnej niż orientacja na rozmowę. Jednak przeprowadzone badania własne (gdy porówna się wielkości współczynników korelacji) prowadzą do wniosku, że oba wymiary komunikacji – orientacja na rozmowę i orientacja na zgodność – odgrywają taką samą rolę w kształtowaniu kompetencji emocjonalnych uczestników badania.

Biorąc pod uwagę kolejne atrybuty dorosłości w wymiarze psychicznym (odpowiedzialność za siebie i innych, samodzielność w podejmowaniu decyzji, ukształtowany światopogląd, sformułowanie planów życiowych, szacunek wobec innych i ich poglądów, rozwijanie zainteresowań) i ich związki z oboma wymiarami komunikacji, okazuje się, że również i te wyniki są zgodne z tym, co można znaleźć w literaturze. Suchodolska (2017) pisze, że „rodzice uczą swoje dorastające dziecko samodzielności w podejmowaniu decyzji konsekwentnego konfrontowania go z tym, co weryfikuje życie, uświadamiając jemu samemu poczucie potrzeby pracy nad sobą. Uczą także odpowiedzialności za swoje wybory" (s. 133). Rodzice nadopiekuńczy, narzucający swoje zdanie dorastającym dzieciom, nieuwzgledniający ich perspektywy (wysoka orientacja na zgodność), będą, jak się wydaje, stwarzać warunki przeciwne, niesprzyjające kształtowaniu się samodzielności decyzyjnej młodych osób. Ponadto kwestie programowania przyszłości i formułowania planów życiowych stają się niezwykle istotne w fazie wchodzenia w dorosłość. Projekt życiowy zawiera w sobie ważne cele i metody ich osiągania związane z potrzebami, przekonaniami i wartościami jednostki. Istotną rolę w tym procesie odgrywa samowiedza i samodzielność na poziomie podejmowania ważnych decyzji dotyczących własnej osoby. Istotne są też kompetencje związane z odpowiedzialnością osobistą za siebie i zmianę, kompetencje emocjonalno-społeczne w relacjach, jak również motywacja do poszukiwania i aktualizacji celów oraz planów zgodnie z osobistymi możliwościami (Suchodolska, 2017). Bakiera (1996), prowadząc badania wśród młodzieży, zauważyła, że istnieje związek pomiędzy jakością stosunków w rodzinie a wyobrażeniami perspektyw życia osobisto-rodzinnego młodzieży w drugiej fazie adolescencji – im lepsze stosunki emocjonalne pomiędzy członkami rodziny,

tym bardziej optymistyczne wyobrażenia adolescentów. W tym miejscu warto podkreślić, za Harwas-Napierałą (2006a), że jakość relacji w rodzinie zależy od jakości komunikowania się jej członków między sobą. Jeśli zatem przyjmiemy, na podstawie tego, co zostało zaznaczone w pierwszej części rozdziału, że otwarta i swobodna komunikacja z jednoczesnym uszanowaniem poglądów i opinii innych sprzyja budowaniu pozytywnych relacji rodzinnych, to jednocześnie należy przyjąć, że sprzyjać temu będzie analizowane w prowadzonych badaniach wysokie zorientowanie na rozmowę oraz niskie na zgodność. Górnicka (2005) podkreśla, że szczególne miejsce wśród zewnętrznych uwarunkowań kształtowania się indywidualnych planów życiowych odgrywa rodzina, która pełni znaczącą rolę w procesie rozwoju jednostki, gdyż to właśnie w niej młody człowiek wzrasta i rozwija swoje potrzeby oraz pragnienia, poznaje wzorce i normy zachowań społecznych. Korzystna sytuacja rodzinna – atmosfera rodzinna oparta na zaufaniu, życzliwości, wzajemnym wsparciu, otwartej komunikacji, uwzgledniającej indywidualność poszczególnych członków rodziny – zapewnia prawidłowy przebieg procesu kształtowania się celów i planów życiowych wkraczających w dorosłość. Ponadto rodzice w sposób bezpośredni wpływają na plany życiowe młodzieży, wzbudzając podczas codziennych rozmów pożądane aspiracje i wspierając w oszukiwaniu własnych pragnień, odkrywaniu zdolności i umiejętności, zachęcając do poszukiwań, dodając wiary i towarzysząc w podejmowanych wyborach. Wydaje się zatem, że jakość komunikacji rodzinnej – zorientowanej wysoko na rozmowę, otwartość i wzajemne zainteresowanie – wpływająca na jakość relacji interpersonalnych w rodzinie, sprzyja kształtowaniu się światopoglądu u młodych ludzi oraz formułowaniu celów i planów życiowych. Potwierdzają to wyniki innych badań (Liberska, 2005), zgodnie z którymi pozytywne stosunki emocjonalne między dorastającymi (16–17 lat) a rodzicami współwystępują ze statusem tożsamości osiągniętej i nadanej, natomiast negatywne są charakterystyczne dla badanych o statusach moratoryjnym i dyfuzyjnym. Ponadto otwartość i dwukierunkowość komunikacji między rodzicami a ich dorastającymi dziećmi sprzyja transmisji doświadczenia w rodzinie (Rostowska, 1995). Szczere i częste dyskusje (wyrażone w orientacji na rozmowę) ułatwiają wzajemne porozumienie oraz zrozumienie, także efektywny przekaz doświadczenia rodzicielskiego potomstwu – a przez to wybór celów życiowych i sformułowanie planów na przyszłość.

Na sytuację niskiej orientacji na rozmowę i wysokiej orientacji na zgodność możemy spojrzeć jako na sytuację zbieżną z modelem jednostronnej komunikacji (w którym nadawca przekazuje komunikat odbiorcy po to, żeby został on jedynie odebrany), a wysoką orientację na rozmowę i niską na zgodność jako zbieżną z modelem dwustronnym komunikacji (który

odnosi się do naprzemiennego wysyłania i odbierania komunikatów przez nadawcę i odbiorcę), a nawet z modelem komunikacji trójstronnej (w którym komunikacja zachodzi pomiędzy osobami, ale nadawca i odbiorca bardziej niż na sobie skupiają się na przedmiocie rozmowy – meritum). Takie spojrzenie pozwala zauważyć, że w jednostronnym modelu komunikacji jednostkom trudniej jest się rozwijać – osiągać samodzielność decyzyjną, przejmować odpowiedzialność i kształtować swój światopogląd. Stosowanie komunikacji jednostronnej działa uzależniająco i opiera się na relacji podrzędny–nadrzędny. Natomiast w rozwoju psychicznym osób dorosłych ważne są swoboda wyboru i współtworzenia znaczeń i działań. Tego brakuje osobie zależnej (podporządkowanej) w modelu komunikacji jednostronnej. Rozwój jednostki można ujmować jako przechodzenie od zależności przez współzależność po niezależność. Komunikacja dwustronna sprzyja budowaniu niezależności poprzez prowadzenie rozmowy, zadawanie pytań, udzielanie odpowiedzi, wyjaśnianie, wymianę informacji i emocji. Z kolei współzależności sprzyja komunikacja trójstronna, która jest procesem współtworzenia znaczeń, budującym bliskość emocjonalną i dającym szansę na rozwój osobisty jednostek się komunikujących (Frydrychowicz, 2007).

Biorąc pod uwagę atrybuty dorosłości ujmowane w wymiarze społecznym (realizacja ról i zadań życiowych dorosłości oraz poczucie gotowości do ich realizacji), zależności pomiędzy oboma wymiarami komunikacji matek i ojców w percepcji młodych osób a tymi markerami dorosłości nie są tak jednorodne, jak w przypadku atrybutów w wymiarze psychicznym. Rozważając w pierwszej kolejności wyniki ogólne, możemy zauważyć, że związki nie wystąpiły pomiędzy stopniem realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości (wynik ogólny) a orientacją na rozmowę i orientacją na zgodność obojga rodziców. Z kolei pomiędzy poziomem poczucia gotowości do realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości (wynik ogólny) a oboma wymiarami komunikacji korelacje wystąpiły tylko w niektórych pomiarach. Ponadto, co ciekawe, okazało się, że kształtowaniu się poczucia gotowości do realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości (wynik ogólny) u młodych osób sprzyja orientacja na zgodność matek i ojców, a nie sprzyja orientacja na rozmowę matek. Generalnie jednak na podstawie tych wyników można uznać, że jakość komunikacji z rodzicami w przypadku osiągania dorosłości ujmowanej w wymiarze społecznym odgrywa mniejszą rolę niż w przypadku osiągania dorosłości w wymiarze psychicznym. Wyjaśnić to można znaczeniem kontekstu społeczno-kulturowego procesu wkraczania młodych osób w dorosłość, zwłaszcza jakością funkcjonowania współczesnego rynku pracy. Segmentacja, nieelastyczność rynku pracy, jego niestabilność i duża płynność, niedopasowanie systemu edukacji do jego wymagań, bezrobocie (Krause, 2016; Szacka,

2008), to tylko nieliczne z jego cech, które sprawiają, że uzyskanie niezależności mieszkaniowej i finansowej, założenie rodziny i posiadanie dzieci stają się obecnie dla młodych osób, w sposób obiektywny, dużymi wyzwaniami. Ponadto, obecnie obserwuje się duże zapotrzebowanie na prace wymagające wyższych kwalifikacji, a wejście na rynek uzależnione jest od zdobycia określonego poziomu wykształcenia. Zatem wydaje się, że w przypadku osiągania dorosłości ujmowanej w wymiarze społecznym, który wiąże się z podejmowaniem decyzji dotyczących miejsca zamieszkania, pracy, stanu cywilnego, założenia rodziny, ważniejsze stają się obiektywne czynniki związane z funkcjonowaniem rynku pracy, jego wymaganiami oraz możliwościami finansowymi młodych ludzi. Czynniki te mogą stanowić znaczne utrudnienie w podejmowaniu określonych zadań i ról społecznych charakterystycznych dla osób dorosłych, nawet jeśli w rodzinie komunikację charakteryzuje wysokie zorientowanie na rozmowę i niskie zorientowanie na zgodność. Można zauważyć to w wynikach innych badań. Na przykład Wieteska (2015) w rozmowach dotyczących przyczyn, dla których młodzi dorośli nie podjęli autonomii w kontekście osobnego zamieszkiwania, zauważyła, że najczęściej badani wymieniali: brak zatrudnienia w ogóle lub brak stabilnego zatrudnienia, brak satysfakcjonujących zarobków, brak możliwości finansowych w celu zakupienia mieszkania, kontynuacja nauki (studia wyższe, studium), a ich rodzice: niepewną sytuację społeczno-ekonomiczną kraju, brak własnych dochodów dzieci.

Warto jednak w tym miejscu przyjrzeć się również związkom pomiędzy poszczególnymi atrybutami społecznymi dorosłości a nasileniem obu wymiarów komunikacji matek i ojców. Obraz zależności pomiędzy tymi zmiennymi okazał się bardziej zróżnicowany niż w przypadku atrybutów psychicznych i w przypadku niektórych atrybutów nie potwierdził się przewidywany kierunek zależności (ujemny vs dodatni), o czym było już wspomniane wcześniej. Ponadto, jeśli związki w ogóle wystąpiły, to były bardzo słabe. Wyniki pokazały, że realizacji niektórych ról i zadań społecznych dorosłości sprzyja orientacja na zgodność, a hamuje ten proces orientacja na rozmowę zarówno matek, jak i ojców, zwłaszcza w odniesieniu do takich ról i zadań społecznych jak: prowadzenie oddzielnego gospodarstwa domowego, uzyskanie niezależności finansowej, posiadanie stałej pracy. Wydaje się zatem, że w rodzinach, w których oboje rodzice są wysoko zorientowani na rozmowę, stwarzając dzieciom przestrzeń do poszukiwań i odkrywania własnych potrzeb, młodzi ludzie później podejmują ważne decyzje życiowe niż ich rówieśnicy z rodzin w małym stopniu zorientowanych na rozmowę. Z kolei kiedy rodzice są wysoko nastawieni na zgodność, osoby badane deklarują większy stopień realizacji wymienionych wyżej ról i zadań społecznych

dorosłości niż młodzi ludzie z rodzin o niskiej orientacji na zgodność. Odmienne zależności zaobserwowano w przypadku związku intymnego, rodzicielstwa, posiadania grupy przyjaciół, aktywności obywatelskiej (choć tylko w niektórych pomiarach). Realizacji tych zadań społecznych sprzyja otwartość i rozmowa, a nie sprzyja narzucanie przez rodziców własnego zdania dzieciom i niepozwalanie im na posiadanie swoich własnych opinii i poglądów. Zorientowanie na zgodność odzwierciedla posłuszeństwo starszym członkom rodziny (Koerner i Fitzpatrick, 2002b), homogeniczność postaw i przekonań, współzależność członków rodziny, kontrolę rodzicielską. Jak zostało powiedziane w pierwszej części tego rozdziału, młodzi ludzie mogą wcześnie podejmować zadania i role dorosłości, nie będąc na nie jeszcze gotowymi, aby uwolnić się od zbyt rygorystycznych zasad i nadmiernej kontroli ze strony rodziców (Hofferth i Goldscheider, 2001), co znajduje odzwierciedlenie w realizacji tych ról i zadań społecznych, które zwiększają stopień niezależności (posiadanie stałej pracy, prowadzenie oddzielnego gospodarstwa domowego, uzyskanie niezależności finansowej). Kontrola i podporządkowanie jednak nie sprzyjają realizacji takich ról i zadań społecznych jak związek intymny czy posiadanie grupy przyjaciół, które wydają się bardziej związane z posiadaniem kompetencji społeczno-emocjonalnych przez młodych ludzi. Jak się okazuje, rozwijaniu owych kompetencji sprzyja zorientowanie na rozmowę matek i ojców, odzwierciedlające przekonanie o roli i znaczeniu rodzinnych dyskusji, omawiania problemów przed ostatecznym podjęciem decyzji, otwartości oraz wymiany uczuć i poglądów. Takie środowisko rodzinne stwarza warunki do poznawania siebie i odkrywania własnych potrzeb przez młodych, odkładających w czasie podjęcie ról i zadań społecznych dorosłości, jak zdobycie stałej pracy, prowadzenie oddzielnego gospodarstwa domowego, osiągnięcie niezależności finansowej.

Zgodnie z hipotezą 3e przypuszczano, że wymiary komunikacji matek i ojców w percepcji młodych osób są istotnymi predyktorami wkraczania młodych osób w dorosłość w zakresie: realizacji ról i zadań społecznych dorosłości, poczucia gotowości do ich realizacji, ukształtowania kompetencji psychicznych osób dorosłych oraz poczucia ich ukształtowania. Aby zweryfikować tę hipotezę przeprowadzono analizę regresji dla wyników ogólnych – stopnia ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych oraz poziomu poczucia ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych w każdym z trzech pomiarów. Nie było jednak podstaw do przeprowadzenia analizy regresji dla stopnia realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości, ze względu na brak związków pomiędzy wymiarami komunikacji a wynikiem ogólnym dla tej grupy atrybutów dorosłości. Z kolei na podstawie zmiennych objaśniających, którymi były wymiary komunikacji matek

i ojców w percepcji młodych ludzi, nie można było w istotny sposób przewidzieć poziomu poczucia gotowości do realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości. Analizy natomiast wykazały, że istotnym predyktorem stopnia ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych: 1) w pomiarze I nasilenie orientacji na rozmowę matek; 2) w pomiarze II jest nasilenie orientacji na rozmowę i orientacji na zgodność matek; 3) a w pomiarze III jest nasilenie orientacji na rozmowę matek i orientacji na zgodność ojców. Ponadto okazało się, że istotnymi predyktorami poczucia posiadania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych 1) w pomiarze I jest nasilenie orientacji na rozmowę matek i orientacji na zgodność ojców; 2) w pomiarze II jest nasilenie orientacji na rozmowę matek oraz orientacji na rozmowę ojców; 3) a w pomiarze III jest nasilenie orientacji na rozmowę matek. Opracowane modele potwierdziły wnioski płynące z wcześniejszych analiz, że generalnie komunikacja w rodzinie ma szczególne znaczenie dla osiągania dorosłości w wymiarze psychicznym. Ponadto wpływ poszczególnych wymiarów komunikacji matek i ojców (w percepcji osób badanych) na osiąganie dorosłości w tym wymiarze ma jednakowy kierunek dla kształtowania się wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych (wynik ogólny) oraz dla nabywania poczucia ich ukształtowania (wyniki ogólny). Jak pokazały wyniki szczególne znaczenie w osiąganiu dorosłości w wymiarze psychicznym odgrywa orientacja na rozmowę matek, która sprzyja kształtowaniu się u młodych ludzi kompetencji psychicznych osób dorosłych oraz nabywaniu poczucia ich ukształtowania na każdym etapie badania. Jak zostało zaznaczone już wcześniej na podstawie otrzymanych wyników, matki w percepcji młodych osób są generalnie bardziej zorientowane na rozmowę niż ojcowie. Ponadto inne badania pokazały, że młodzi ludzie (zarówno synowie, jak i córki) mają bliższe relacje z matkami niż ojcami (Żurek, 2005). Co więcej w komunikacji z matkami zgłaszają więcej pozytywnej wymiany komunikatów i otwartości oraz mniejszą negatywność niż w komunikacji z ojcami (Lindell, 2017). Wydaje się zatem, że matka, która jest otwarta, szczera i chętniej niż ojciec wchodzi w rozmowę ze swoimi dorastającymi dziećmi, odgrywa w procesie wkraczania młodych osób w dorosłość w wymiarze psychicznym istotną rolę. Otrzymane wyniki dowodzą również, że dla osiągania dorosłości w wymiarze psychicznym ważna jest także orientacja na zgodność matek. Jednak analizy pokazały, że nie na każdym etapie badania. Podobnie jak oba wymiary komunikacji ojców, które były istotnymi predyktorami stopnia ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych tylko w pomiarze III oraz poziomu poczucia ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych w pomiarze I i II. Wydaje się zatem, że proces wkraczania w dorosłość jest bardzo złożony. Przeprowadzona analiza regresji potwierdziła jednak główne

założenie, które leżało u podstaw omawianych badań, że komunikacja w rodzinie odgrywa w tym procesie istotną rolę.

Warto w tym miejscu jednak wskazać na współdziałanie dwóch wymiarów komunikacji, bowiem oba wymiary – zorientowanie na zgodność, jak i zorientowanie na rozmowę – nie opisują charakteru i jakości komunikacji rodzinnej w sposób niezależny od siebie, ale łączny, wyznaczając wzorzec komunikacji. Wpływ jednego z wymiarów jest moderowany przez stopień nasilenia drugiego. Dlatego też, tak jak postulują Koerner i Fitzpatrick (2002b), aby przewidzieć wpływ komunikacji rodzinnej na różne aspekty funkcjonowania młodych ludzi, analiza wyłącznie jednego wymiaru komunikacji jest niewystarczająca. W związku z czym należy zwrócić uwagę na wzorce komunikacji rodzinnej, wyznaczone przez stopień nasilenia orientacji na zgodność i orientacji na rozmowę, oraz ich wpływ na osiąganie dorosłości przez młode osoby. Tego obszaru analizy dotyczyły hipotezy 3f i 3g, zgodnie z którymi przypuszczano, że wzorce komunikacji matek i ojców (zgodny, pluralistyczny, opiekuńczy, nieustrukturalizowany) w percepcji młodych osób różnicują stopień realizacji ról i zadań społecznych dorosłości oraz poziom poczucia gotowości do ich realizacji, stopień ukształtowania kompetencji psychicznych osób dorosłych oraz poziom poczucia ich ukształtowania na każdym z trzech pomiarów. Przypuszczano, że wkraczaniu w dorosłość w wymiarze psychicznym będzie sprzyjał wzorzec pluralistyczny matek i ojców, a wkraczaniu w dorosłość w wymiarze społecznym wzorzec opiekuńczy matek i ojców.

Generalnie otrzymane wyniki badań pokazują, że nie da się wyróżnić jednego wzorca komunikacji matek i ojców, który sprzyjałby kształtowaniu wszystkich atrybutów dorosłości, zarówno w wymiarze społecznym, jak i psychicznym. Proces wkraczania w dorosłość, ze względu na duże zróżnicowanie ścieżek rozwojowych współczesnych młodych ludzi, jest procesem złożonym oraz wielowymiarowym, uwarunkowanym wieloczynnikowo. Otrzymane wyniki pozwoliły jednak określić, jakie środowisko rodzinne, biorąc pod uwagę komunikację, sprzyja kształtowaniu się u młodych ludzi określonych atrybutów dorosłości. Uwzględniając dwa wymiary komunikacji matek i ojców (w percepcji młodych ludzi), wyznaczające wzorce komunikacji, zauważono pewne prawidłowości.

Skupiwszy się w pierwszej kolejności na wymiarze psychicznym dorosłości, okazało się, że kształtowaniu wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych (wynik ogólny) i poczuciu ich ukształtowania sprzyja zdecydowanie wzorzec pluralistyczny matek i ojców (w porównaniu z wzorcem nieustrukturalizowanym, opiekuńczym i zgodnym). Osoby wychowane w środowisku rodzinnym, w którym spostrzegają swoją matkę i swojego ojca

jako wysoko nastawionych na rozmowę, a nisko na zgodność, mają w większym stopniu rozwinięte wszystkie kompetencje psychiczne osób dorosłych oraz w większym stopniu czują, że są one ukształtowane (wyniki ogólne). Szczególnie niesprzyjające warunki do kształtowania się tych atrybutów dorosłości są w rodzinach, w których matka i ojciec charakteryzują się opiekuńczymi wzorcami komunikacji (wysoka orientacja na zgodność, a niska na rozmowę) w przeciwieństwie do pozostałych wzorców komunikacji. Jest to zgodne z innymi badaniami (Huang, 1999), które pokazują, że rozwojowi różnych cech osobowości sprzyja najbardziej wzorzec pluralistyczny, a najmniej opiekuńczy. Można zatem wnioskować, że podobnie będzie w przypadku rozwoju kompetencji psychicznych osób dorosłych, co zostało potwierdzone w przeprowadzonych badaniach. Biorąc pod uwagę stopień ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych, należy zwrócić uwagę na rolę zorientowania na zgodność matek. Stopień ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych (wynik ogólny) jest wyższy badanych, którzy spostrzegali swoje matki jako nieustrukturalizowane (niska orientacja na zgodność i niska na rozmowę), w przeciwieństwie do badanych, którzy spostrzegali swoje matki jako opiekuńcze (wysoko zorientowane na zgodność i nisko na rozmowę). Okazuje się, że matki, które nawet jeśli unikają szczerych i otwartych rozmów ze swoimi dziećmi (wymiar orientacji na rozmowę), ale zostawiają im swobodę i przestrzeń do decydowania, nie narzucając im swoich decyzji (wymiar orientacji na zgodność), stwarzają lepsze warunki do kształtowania się kompetencji psychicznych osób dorosłych u swoich dzieci niż matki, które będąc niezainteresowane komunikacją z potomstwem, są jednocześnie narzucające i podkreślające jednorodność postaw i przekonań pomiędzy rodzicami a dziećmi.

Otrzymane wyniki pokazały również, że wzorzec opiekuńczy matki i wzorzec opiekuńczy ojca w porównaniu z wzorcem pluralistycznym sprzyja kształtowaniu się takich atrybutów dorosłości jak: posiadanie stałej pracy, osiągnięcie niezależności finansowej, prowadzenie oddzielnego gospodarstwa domowego, a także poczucie gotowości do podjęcia stałej pracy, poczucie gotowości do prowadzenia gospodarstwa domowego, poczucie gotowości do niezależności finansowej. Są to atrybuty mieszczące się w wymiarze społecznym dorosłości. Ponadto wzorzec opiekuńczy matek sprzyja kształtowaniu się niezależności finansowej, również w porównaniu z wzorcem nieustrukturalizowanym i zgodnym.

Biorąc pod uwagę realizację takich atrybutów dorosłości jak: zdolność do wejścia w związek intymny, bycie w związku intymnym, poczucie gotowości do wejścia w związek intymny oraz posiadanie grupy przyjaciół, wydaje się, że wzorzec pluralistyczny matek

i ojców uzyskuje przewagę nad pozostałymi wzorcami komunikacji obojga rodziców. Można stwierdzić, że rodzice, którzy stawiają na otwartą i szczerą rozmowę z dziećmi, na rodzinne dyskusje (wymiar zorientowania na rozmowę), a unikają podporządkowania i jednorodności (wymiar zorientowania na zgodność), stwarzają najlepsze warunki do kształtowania się zdolności synów i córek do wejścia w związek intymny oraz do realizowania tego zadania rozwojowego. Najprawdopodobniej wynika to stąd, że osoby pochodzące z rodzin pluralistycznych mają bardziej pozytywne opinie na swój temat, wykazują się większą towarzyskością, wyższym poczuciem własnej wartości, częściej otwierają się przed innymi, zachowują się w sposób społecznie pożądany, w większym stopniu czerpią radość z angażowania się w działania społeczne w porównaniu z osobami wychowującym się w rodzinach charakteryzujących się pozostałymi trzema wzorcami komunikacji (Huang, 1999). Jeśli weźmiemy pod uwagę również to, że wychowywanie się w rodzinie, w której oboje rodzice charakteryzują się pluralistycznymi wzorcami komunikacji, sprzyja kształtowaniu towarzyskości i otwartości, to możemy przypuszczać, że młodzi z tych rodzin będą prowadzić bardziej aktywne życie społeczne oraz posiadać więcej znajomych i przyjaciół niż osoby wychowujące się w rodzinach o innych wzorcach komunikacji. Z kolei aktywne życie towarzyskie sprzyja kształtowaniu się kompetencji komunikacyjnych i społecznych, które zwrotnie będą przyczyniać się do nawiązywania relacji międzyludzkich. Z tym wszystkim współgra także to, że dzieci wychowane w rodzinach pluralistycznych odznaczają się największym poziomem umiejętności interpersonalnych oraz pozytywnymi sposobami rozwiązywania konfliktów (Koerner i Fitzpatrick, 2002c). Podobne różnice odnotowano w przypadku stabilności emocjonalnej, której wzorce pluralistyczne matek i ojców sprzyjają zdecydowanie bardziej niż wzorce opiekuńcze, zgodne i nieustrukturalizowane obojga rodziców. Pokrywa się to z innymi badaniami (Moyer i Salovey, 1995), w których ustalono, że dzieci o wysokiej inteligencji emocjonalnej miały rodziców, którzy pomogli im zidentyfikować i wyrównać emocje poprzez rozmowę. Okazuje się, że dzieci mogą rozwinąć umiejętności rozpoznawania, rozumienia i zarządzania swoimi emocjami, jeśli wychowują się w rodzinach z otwartą komunikacją na temat uczuć. Jednak w przypadku stabilności emocjonalnej otrzymane wyniki przeczą wcześniejszym doniesieniom (Keaton i Kelly, 2008), że orientacja na zgodność odgrywa znacznie mniejszą rolę w rozwoju inteligencji emocjonalnej niż orientacja na rozmowę, a nacisk na dostosowanie się do opinii rodziców nie ogranicza pozytywnego wpływu orientacji na rozmowę. Otrzymane wyniki pokazały bowiem, że najlepszy dla rozwoju emocjonalnego młodych osób jest wzorzec pluralistyczny (wysoka orientacja na rozmowę i niska na

zgodność), który uzyskuje przewagę nad pozostałymi wzorcami komunikacji zarówno matek, jak i ojców. Gdyby wymiar zgodności nie odgrywał żadnego znaczenia, nie powinno być różnic pomiędzy wzorcem pluralistycznym a wzorcem zgodnym. W jednym i w drugim bowiem występuje duże nasilenie orientacji na rozmowę. Różnią się one jedynie stopniem zorientowania na zgodność – w pierwszym z nich jest wysokie, a w drugim niskie. Biorąc pod uwagę otrzymane wyniki, okazało się większy stopień stabilności emocjonalnej występuje w przypadku pluralistycznych wzorców komunikacji w porównaniu z pozostałymi. Natomiast wzorzec zgodny matek i ojców nie uzyskuje przewagi nad pozostałymi wzorcami w zakresie stopnia ukształtowania tej kompetencji. Poza tym w przypadku wzorców komunikacji matek okazało się również, że większe nasilenie stabilności emocjonalnej występuje w przypadku wzorca nieustrukturalizowanego w porównaniu ze wzorcem opiekuńczym. Oba te wzorce charakteryzują się niskim zorientowaniem na rozmowę, ale różnią się stopniem zorientowania na zgodność, które jest niskie w przypadku pierwszego z nich, a wysokie w przypadku drugiego. Zatem okazuje się, że nasilenie orientacji na zgodność matek różnicuje warunki dla rozwoju stabilności emocjonalnej osób badanych, nawet przy niezmienionym nasileniu orientacji na rozmowę. Co więcej, nawet niewielkie zorientowanie na rozmowę matek przy niewielkim nasileniu orientacji na zgodność w ocenie osób badanych stwarza bardziej sprzyjające warunki do kształtowania się tego atrybutu dorosłości niż niskie zorientowanie na rozmowę przy wysokiej orientacji na zgodność. Ponadto o istotnym znaczeniu wymiaru zgodności matek w percepcji młodych ludzi dla kształtowania się u nich stabilności emocjonalnej świadczy również przewaga wzorca nieustrukturalizowanego nad opiekuńczym. Matki będące w ocenie badanych osób nisko zorientowane na rozmowę oraz na zgodność (wzorzec nieustrukturalizowany) stwarzały lepsze warunki dla kształtowania się tej kompetencji u młodych osób niż matki, które były wysoko zorientowane na rozmowę, jak również wysoko na zgodność.

W przypadku samodzielności w podejmowaniu decyzji i rozwiązywaniu problemów obserwujemy podobne zależności, jak w przypadku stabilności emocjonalnej. Kształtowaniu się samodzielności w podejmowaniu decyzji sprzyjają zwłaszcza te wzorce komunikacji rodziców, które charakteryzują się niskim zorientowaniem na zgodność (wzorzec pluralistyczny oraz wzorzec nieustrukturalizowany). Zarówno w przypadku matek, jak i ojców odnotowano, że młodzi ludzie, których rodzice charakteryzowali się pluralistycznym wzorcem komunikacji, przejawiali większy stopień ukształtowania tej kompetencji niż osoby mające rodziców o wzorcach zgodnych i opiekuńczych (wysokie nasilenie zgodności). Z kolei różnice w stopniu samodzielności w podejmowaniu decyzji i rozwiazywaniu

problemów nie wystąpiły pomiędzy osobami badanymi, które spostrzegały swoich rodziców jako pluralistycznych a tymi, którzy oceniali rodziców jako nieustrukturalizowanych. Zatem wydaje się, że dla kształtowania się tej kompetencji szczególnie istotny jest wymiar zgodności. Rodzice nastwieni na rozmowę, ale narzucający swoje zdanie dorastającym nie stwarzają dobrych warunków do rozwoju u nich tego atrybutu dorosłości. Ponadto odnosząc się do matek, warto również dodać, iż wystąpiły różnice w nasileniu tej kompetencji pomiędzy dziećmi wychowywanymi przez matki o wzorcu nieustrukturalizowanym (niska orientacja na zgodność oraz niska orientacja na rozmowę) a młodymi ludźmi, którzy spostrzegali swoje matki jako: nisko zorientowane na rozmowę oraz wysoko na zgodność (wzorzec opiekuńczy), a także wysoko zorientowane na zgodność i wysoko na rozmowę (wzorzec zgodny). Można zatem uznać, że szczególne, ale negatywne, znaczenie w kształtowaniu się tej ważnej dla młodych dorosłych kompetencji ma nasilenie orientacji na zgodność. Im wyższe nasilenie na zgodność w komunikacji rodziców z wkraczającymi dziećmi, oczekiwanie podporządkowania się oraz decydowanie w imieniu dorastających, tym niższy stopień ukształtowania tej kompetencji. Jest to szczególnie istotne dla młodych ludzi wkraczających w dorosłość, ponieważ, jak pisze Suchodolska (2017), rozwój i doskonalenie tożsamości na etapie od adolescencji do okresu wczesnej dorosłości wymaga podejmowania samodzielnych zobowiązań. Samodzielność może kształtować się jedynie w warunkach, które tej samodzielności sprzyjają. Na drodze do dorosłości wydaje się być ważne otoczenie, bogate w różnego rodzaju alternatywy, z których jednostka może wybierać, oraz środowisko umożliwiające młodej osobie dokonywanie samodzielnych decyzji, nienarzucające i niezakazujące podejmowania określonych decyzji (Bakiera, 2009; Rękosiewicz, 2012). Samodzielność w decydowaniu współgra z przejmowaniem odpowiedzialności za owe decyzje i ich skutki. Według wyników przeprowadzonych badań w ocenie młodych osób sprzyjają temu wzorce pluralistyczne matek i ojców, a nie sprzyjają wzorce opiekuńcze.

Warto zwrócić uwagę na to, że wzorzec pluralistyczny matek i ojców uzyskuje przewagę nad wzorcem opiekuńczym w kształtowaniu u młodych szacunku wobec innych osób i ich poglądów tylko w pomiarze I. W kolejnych pomiarach nie odnotowano różnic pomiędzy tymi dwoma wzorcami komunikacji rodziców (w percepcji młodych osób) w zakresie poziomu ukształtowania wspomnianego atrybutu dorosłości. A zatem można wnioskować, że warunki związane z jakością komunikacji rodzinnej w przypadku kształtowania się tej kompetencji psychicznej nie ogrywają dużej roli. W przeciwieństwie chociażby do takich kompetencji jak sformułowanie planów życiowych czy ukształtowanie światopoglądu. Widać wyraźną przewagę wzorca pluralistycznego matek i ojców (wysokie

zorientowania na rozmowę oraz niskie na zgodność) nad pozostałymi wzorcami komunikacji w zakresie kształtowania się tych dwóch kompetencji na każdym z trzech etapów badania. Można wnioskować, że przestrzeń do rozmowy i wymiany poglądów sprzyja formułowaniu celów życiowych, określaniu własnych aspiracji i budowaniu własnego systemu wartości przez młode osoby. Plany życiowe najczęściej traktowane są jako wyobrażenia jednostki o tym, co będzie robiła i jakich czynów dokona przyszłości (aspiracje, oczekiwania, zamierzenia). Proces formułowania własnych celów życiowych rozpoczyna się w adolescencji, kiedy pojawia się zdolność planowania, tym planowania własnej przyszłości. Biorąc pod uwagę to, że wzorce komunikacji rodzinnej nie zmieniają się w krótkich jednostkach czasu, o czym było wspomniane już wcześniej, a także to, że rodzina odgrywa ważną rolę w tworzenia warunków do budowania własnego światopoglądu oraz formułowania celów życiowych i aspiracji, można przypuszczać, że już w okresie dorastania młode osoby zetknęły się z określonym sposobem komunikowania się matek i ojców (przypuszczalnie pluralistycznym wzorcem komunikacji), który wpływał na formułowanie przez nie planów życiowych. W momencie badania najprawdopodobniej wystąpiła kontynuacja tego procesu ze szczególną przewagą wzorców pluralistycznych rodziców nad innymi wzorcami. Na etapie budowania wizji swojego życia młody człowiek potrzebuje rozsądnego i dojrzałego wsparcia osób dorosłych. Wsparcie łatwiej przyjąć w relacji zaufania i bliskości interpersonalnej (Dąbrowska, 2011). Prawidłowa, obustronna komunikacja w rodzinie, jej treść, częstotliwość, a przede wszystkim jakość to istotne przejawy zdrowej więzi emocjonalnej (Bereza i Szymczuk, 2016). Tego typu relacja jest możliwa do osiągnięcia wówczas, gdy dorosły wypracuje sobie postawę słuchania, szanowania zasad, liczenia się ze zdaniem innych oraz zaangażuje się i zainteresuje światem młodego człowieka (Dąbrowska, 2011). Zatem wydaje się, że otwarty wzorzec komunikacji z jednej strony sprzyja budowaniu zdrowej więzi emocjonalnej z dorastającymi, a z drugiej sprzyja budowaniu własnej wizji swojego życia przez młodą osobę. Jak podkreśla Dąbrowska (2011) na etapie wkraczania w dorosłość młody człowiek potrzebuje kogoś w rodzaju konsultanta, nie zaś osoby narzucającej swoją wolę (czyli matek i ojców o wzorcach opiekuńczych i zgodnych, w których występuje duże nasilenie orientacji na zgodność). Dorosły powinien uszanować wybory dorastającego dziecka i jednocześnie pozwolić mu na samodzielne wykonanie „bilansu zysków i strat" z podjętych decyzji. Biorąc pod uwagę otrzymane wyniki, wydaje się, że taką przestrzeń do poznawania własnych mocnych stron, podejmowania decyzji i formułowania własnych celów życiowych tworzy niskie zorientowanie na zgodność, a wysokie na rozmowę. Uwzględniając to, że ważny czynnik warunkujący realizację

ustalonych celów stanowią w istocie one same (oprócz czynników związanych z środowiskiem społecznym i cechami indywidualnymi), można stwierdzić, że w środowisku rodzinnym szczególną wartość mają rozmowy, otwartość, wzajemne zainteresowanie oraz uszanowanie odrębności i indywidualności jej członków. Im lepiej bowiem plany życiowe zostały ukształtowane – w sposób właściwy, dostatecznie przemyślany, adekwatny do możliwości i warunków życia, jeśli charakteryzują się przy tym, zgodnie z przesłankami działania celowościowego, cechami dobrego planu (realnością, spójnością, operatywnością, elastycznością, kompletnością) – tym większa jest szansa powodzenia w ich realizacji (Górnicka, 2005). Otwartość na potrzeby dziecka, dostrzeganie jego indywidualnych mocnych stron, stworzenie mu szansy na poznawanie siebie i swoich zalet stanowią dobrą podstawę dla dokonywania przez dorastających i wkraczających w dorosłość młodych ludzi właściwych wyborów życiowych, kształtowania umiejętności prawidłowego planowania przyszłości i określania stosownych celów życiowych (Dąbrowska, 2011).

Ciekawych informacji na temat zależności pomiędzy jakością komunikacji w rodzinie a wkraczaniem w dorosłość dostarczyła analiza skupień, którą wykonano oddzielnie dla każdej grupy atrybutów dorosłości na każdym pomiarze. Łącznie zatem przeprowadzono 12 analiz, co dało bardzo dużą ilość wyników. Jednak w celu sformułowania istotnych konkluzji zostały one uogólnione, z pominięciem omawiania szczegółowo wszystkich analiz. Biorąc pod uwagę uzyskane wyniki można sformułować następujące wnioski: 1) wzorzec pluralistyczny matek i ojców ma znaczenie dla realizacji związku intymnego oraz posiadania grupy przyjaciół; 2) wzorzec opiekuńczy matek i ojców ma szczególne znaczenie dla realizacji takich ról i zadań społecznych jak: zdobycie stałej pracy, prowadzenie oddzielnego gospodarstwa domowego, uzyskanie niezależności finansowej; 3) wymiar zgodności matek jest szczególnie istotny dla realizacji związku intymnego – w tych skupieniach, w których pomimo wysokiej orientacji na rozmowę osiągał on wysokie wartości (wzorzec zgodny), młodzi ludzie charakteryzowali się niskim stopniem realizacji tego zadania społecznego, a w tych skupieniach, w których odnotowano niski stopień orientacji na rozmowę i niski na zgodność (wzorzec nieustrukturalizowany), młodzi ludzie charakteryzowali się wysokim stopniem realizacji tego zadania rozwojowego; 4) wzorzec nieustrukturalizowany ojca odgrywa znaczenie w realizacji związku intymnego, 5) wzorce pluralistyczne sprzyjają nabywaniu przez młode osoby: poczucia gotowości do wejścia w związek intymny, poczucia gotowości do rodzicielstwa, poczucia gotowości do aktywności obywatelskiej oraz poczucia gotowości do posiadania grupy przyjaciół, 6) wzorce pluralistyczne nie sprzyjają nabywaniu przez młode osoby poczucia gotowości do prowadzenia oddzielnego gospodarstwa

domowego, poczucia gotowości do niezależności finansowej oraz poczucia gotowości do podjęcia stałej pracy, 7) młodzi ludzie charakteryzujący się wysokim stopniem realizacji poszczególnych kompetencji psychicznych osób dorosłych oraz wysokim poziomem poczucia ukształtowania poszczególnych kompetencji psychicznych osób dorosłych znacznie częściej spostrzegają u swoich rodziców wzorce pluralistyczne, a znacznie rzadziej wzorzec opiekuńcze.

Co ciekawe wyodrębnione skupienia generalnie różniły się w największym stopniu częstością występowania wzorca pluralistycznego i opiekuńczego matek i ojców w ocenie młodych ludzi. Dla wzorców zgodnych i nieustrukturalizowanych obojga rodziców w percepcji badanych różnice te pojawiały się tylko w niektórych pomiarach w przypadku tylko niektórych skupień. Można zatem wnioskować, że wzorce opiekuńczy (związany z wysoką orientacją na zgodność i niską orientacją na rozmowę) oraz pluralistyczny (związany z wysoką orientacją na rozmową i niską orientacją na zgodność) matek i ojców, stanowiąc dwie przeciwstawne charakterystyki komunikacji rodzinnej, odgrywając tym samym największe znaczenie w procesie osiągania dorosłości przez młode osoby.

6.5. Ograniczenia przeprowadzonych badań

Dokonując generalizacji sformułowanych na podstawie przeprowadzonego badania wniosków, należy brać pod uwagę kilka ważnych aspektów. Przede wszystkim trzeba wziąć pod uwagę odstęp pomiędzy pomiarami, a zwłaszcza odstęp czasowy pomiędzy I i III pomiarem, czyli początkiem i zakończeniem badań, który wyniósł 12 miesięcy. Wydaje się, że jest to przedział czasowy, który pozwala już dostrzec pewne prawidłowości wkraczania młodych osób w dorosłość, o czym świadczą otrzymane wyniki. Jednak warto pamiętać, że przeprowadzone badania nie dają pełnego opisu przebiegu tego procesu w dłuższej perspektywie czasowej (biorąc chociażby pod uwagę etap wyłaniającej się dorosłości) oraz zmian zachodzących na tym etapie w zakresie komunikacji rodzinnej, a tylko wybranego, jednego fragmentu.

Ponadto w przeprowadzanym badaniu komunikacja w rodzinie oceniana była jedynie z perspektywy młodych ludzi wkraczających w dorosłość, co nie daje szerszego spojrzenia na ten aspekt funkcjonowania rodziny. Wydaje się jednak, że z punktu widzenia osiągania dorosłości ważne jest to, jak zachowania komunikacyjne rodziców odbierają osoby badane i jakie to ma dla nich znaczenie. Badania bowiem wskazują, że poszczególni członkowie rodziny mogą mieć odmienne koncepcje dotyczące rodzinnych norm komunikacyjnych

(Austin, 1993). Ciekawe byłoby jednak sprawdzenie, jakie koncepcje posiadają rodzice, a jakie młodzi ludzie, czy różnią się one między sobą oraz które z nich odgrywają większą rolę w rozwoju młodych ludzi. W dalszych badaniach warto również podjąć próbę obiektywizowania komunikacji rodzinnej, aby uzyskać szersze spojrzenie na komunikację oraz zobaczyć, jaki wywiera ona wpływ na rozwój wszystkich jej członków, nie tylko na rozwój młodych osób, będących u progu swojego dorosłego życia.

Podczas generalizowania wniosków należy również pamiętać, że osoby badane zostały dobrane do badań w sposób celowo-losowy. Ustalono kilka kryteriów włączania osób do udziału w badaniu. Uczestnikami badania były osoby pełnosprawne, absolwenci liceum ogólnokształcących, pochodzące z rodzin biologicznych, pełnych, w których ojciec i matka pozostawali w związku małżeńskim i prowadzili wspólne gospodarstwo domowe. Do badań nie zostały włączone osoby z rodzin adopcyjnych i zastępczych, z rodzin monoparentalnych wskutek śmierci, rozwodu lub separacji rodziców, a także osoby z niepełnosprawnościami fizycznymi. Powyższe decyzje zostały podyktowane dążeniem do tego, aby badana grupa była homogeniczna, by móc w sposób właściwy wyciągać wnioski i opisywać funkcjonowanie określonej, specyficznej grupy młodych ludzi. Warto zaznaczyć, że obecnie odpowiedzią na przemiany współczesnych rodzin i życia społeczno-kulturowego są pojawiające się coraz częściej alternatywne formy życia rodzinnego. Wśród nich można wyróżnić: samodzielnie prowadzone gospodarstwa domowe przez singli i singielki, samotnych rodziców, trwałą w czasie kohabitację, DINKS (Double Income No Kids), czyli pary z podwójnym dochodem, ale intencjonalnie i rozmyślnie bezdzietne, małżeństwa wizytowe LAT (Living Apart Together), czyli osoby żyjące razem, ale w oddzielnych gospodarstwach domowych, rodziny budowane przez pary homoseksualne, rodziny rekonstruowane po rozwodach, grona przyjacielskie, układy sieciowe osób starszych. O ile samotni rodzice czy też rodziny rekonstruowane po rozwodach nie są niczym nadzwyczajnym, to pozostałe wymienione alternatywne formy życia rodzinnego wciąż budzą wiele kontrowersji i wymagają specjalnych form opisu i badań (Zaborowska, 2014). Środowisko rodzinne młodych ludzi wychowywanych przez jednego z rodziców oraz środowisko i kontekst życia młodych wychowywanych przez oboje rodziców różnią się – kreują odmienny kontekst komunikacyjny, a także w odmienny sposób wpływają na ich decyzje życiowe (Aquilino, 1991; Goldscheider i in., 2014; Hofferth i Goldscheider, 2010; Iacovou, 2010). Dlatego też, aby zmniejszyć w badaniach różnorodność form życia rodzinnego, podjęto decyzję o zawężeniu grupy osób badanych. Wyciągnięte wnioski nie mogą zatem być generalizowane na wszystkich młodych ludzi, ale jedynie na tych, którzy

wychowują się w rodzinach pełnych i są osobami pełnosprawnymi. W dalszych badaniach warto byłoby uwzględnić również inne typy rodzin, podejmując się porównań pomiędzy młodymi ludźmi wychowującymi się w odmiennych środowiskach rodzinnych.

W pewien sposób za ograniczenie zrealizowanego badania można uznać również fakt, iż było ono prowadzone w formie zdalnej, a osoby badane udzielały odpowiedzi na pytania bez obecności badacza. Sposób zbierania danych w takiej formule (zaakceptowanej jednak przez Komisję Etyki ds. Projektów Badawczych przy Instytucie Psychologii) z jednej strony umożliwił sprawne przeprowadzenie badania na dość dużej grupie osób. Jednak z drugiej strony mogło to obniżyć rzetelność zebranych danych, ze względu na brak kontroli badacza nad sytuacją wypełniania kwestionariuszy przez osoby badane. Mimo to pandemia COVID-19 pokazała, że tego typu formuła prowadzenia badań staje się coraz bardziej popularna i równie ważna z punktu widzenia poznania naukowego. Ponadto w psychologii przeprowadza się badania, w których osoby badane wypełniają zestaw kwestionariuszy w wersji papierowej w domu i zwrotnie przekazują badaczowi. W tego typu sposobie prowadzenia badań badacz również nie posiada kontroli nad udzielaniem odpowiedzi na pytania przez osoby badane. Wyniki uzyskane w ten sposób uznawane są jednak za rzetelne.

6.5. Podsumowanie

Przeprowadzone badania umożliwiły przyjrzenie się znaczeniu komunikacji w rodzinie w procesie wkraczania młodych osób w dorosłość, z uwzględnieniem jej dwóch wymiarów (społecznego i psychicznego) ocenianych z dwóch perspektyw: subiektywnej i obiektywnej. Otrzymane wyniki z jednej strony wskazują, że sam proces osiągania dorosłości przez młode osoby jest procesem złożonym i niejednorodnym. Z drugiej pozwoliły dostrzec, że związki pomiędzy komunikacją matek i ojców w percepcji dzieci a osiąganiem przez nich dorosłości również są złożone i różnią się siłą oraz kierunkiem w zależności od rodzaju atrybutu dorosłości, który bierzemy pod uwagę. Dlatego też w badaniach analizowano wyniki ogólne, będące miarą stopnia ukształtowania wyodrębnionych grup atrybutów dorosłości oraz zmiany w zakresie każdego z atrybutu oddzielnie, co pozwoliło na zbudowanie szerszego obrazu procesu osiągania dorosłości przez młode osoby. Generalnie, już na przestrzeni roku, w początkowym etapie wkraczania w dorosłość (od 19. do 20. roku życia) można zauważyć, że u osób badanych zwiększa się stopień realizacji większości nich, co potwierdza założenie o procesualnym charakterze osiągania dorosłości (Appelt i Wojciechowska, 2002; Arnett, 1997, 2000; Gurba, 2011). W przypadku niektórych tylko

(np. związek intymny, rodzicielstwo, posiadanie grupy przyjaciół, poczucie gotowości do wejścia w związek intymny, poczucie gotowości do posiadania stałej pracy, rozwijanie zainteresowań, szacunek wobec innych osób i ich poglądów) odstęp pomiędzy I a III pomiarem (12 miesięcy) był zbyt krótki, aby odnotować istotne zmiany w ich nasileniu.

Wyniki pozwalają także uzupełnić obecny stan wiedzy dotyczący różnic międzypłciowych w przebiegu wkraczania młodych osób w dorosłość. Okazało się, że kobiety i mężczyźni różnią się w zakresie realizacji poszczególnych atrybutów dorosłości. Ponadto analiza dynamiki zmian zachodzących wraz z wiekiem w zakresie psychicznych i społecznych atrybutów dorosłości przeprowadzona oddzielnie w grupie kobiet i mężczyzn pozwoliła wyciągnąć wniosek, że osiąganie dorosłości przez przedstawicieli obu płci przebiega w sposób odmienny.

Biorąc pod uwagę komunikację, okazało się, że wraz z wiekiem młodzi ludzie spostrzegają swoich rodziców, zarówno matki, jak i ojców, jako mniej zorientowanych na zgodność. Ponadto wraz z wiekiem osoby badane spostrzegały mniejsze nasilenie orientacji na rozmowę ojców, natomiast nie zaobserwowano zmian wraz z kolejnymi pomiarami w ocenie nasilenia orientacji na rozmowę matek. Co więcej, dorastający spostrzegają swoich ojców jako bardziej zorientowanych na zgodność w komunikacji niż swoje matki. Z kolei matki są spostrzegane przez dzieci jako bardziej zorientowane na rozmowę niż ojcowie, przy czym wraz z kolejnymi pomiarami w ocenie osób badanych ojcowie charakteryzują się coraz większym nasileniem orientacji na rozmowę. Biorąc pod uwagę matki, nie odnotowano takich zmian. Pomimo to na żadnym etapie badania ojcowie w ocenie wkraczających w dorosłość nie osiągają takiego nasilenia orientacji na rozmowę, jaki osiągają matki. Odnotowane zmiany są związane najprawdopodobniej z różnicami międzypłciowymi w obszarze komunikacji międzyludzkiej i zgodne są z wynikami innych badań (Anderson i Sabatelli, 1990; Kloch, 2000; Maicher, 2004; Plopa, 2006; Tannen, 1996), które pokazują, że kobiety i mężczyźni komunikują się w odmienny sposób. Różnice te uwarunkowane są czynnikami biologicznymi oraz społeczno-kulturowymi, obejmującymi odmienne doświadczenia związane z wychowaniem i socjalizacją dziewcząt i chłopców, a także różnymi zadaniami i funkcjami społecznymi przypisywanymi każdej z płci (Maicher, 2004).

Analizując związki pomiędzy komunikacją w rodzinie w percepcji młodych osób a wkraczaniem w dorosłość, zauważono ich dużą różnorodność. Z uwagi na złożoność procesu osiągania dorosłości, który w badaniach obejmował wymiar społeczny i psychiczny, oceniane z perspektywy subiektywnej i obiektywnej zależności pomiędzy poszczególnymi atrybutami a wymiarami komunikacji również okazały się złożone. Uwzględniając otrzymane

wyniki, można stwierdzić, że komunikacja z matką odgrywa większą rolę w procesie wkraczania w dorosłość przez młode osoby w wymiarze psychicznym niż komunikacja z ojcem. Ponadto okazuje się, że szczególne znaczenie w osiąganiu dorosłości przez młodych ludzi w wymiarze psychicznym odgrywa orientacja na rozmowę matek, w sposób istotny sprzyjająca kształtowaniu się wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych oraz nabywaniu poczucia ich ukształtowania na każdym z trzech pomiarów. Najprawdopodobniej jest to związane z bardziej ciepłymi i bliższymi relacjami młodych ludzi z matkami niż z ojcami (Steinberg, 2001). Z kolei zależności pomiędzy wymiarami komunikacji matek i ojców w percepcji młodych osób a atrybutami dorosłości w wymiarze społecznym nie są jednoznaczne. Pomiędzy stopniem realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości (wynik ogólny) a orientacją na rozmowę i orientacją na zgodność obojga rodziców nie wystąpiły związki, a pomiędzy poziomem poczucia gotowości do realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości a wymiarami komunikacji korelacje wystąpiły tylko w niektórych pomiarach. Można zatem uznać, że jakość komunikacji z rodzicami w przypadku osiągania dorosłości w wymiarze społecznym odgrywa mniejszą rolę niż w wymiarze psychicznym. Okazało się jednak, że realizacji niektórych ról i zadań dorosłości sprzyja orientacja na zgodność, a proces ten hamuje orientacja na rozmowę, tak matek, jak i ojców. Niezależność finansowa, stała praca i prowadzenie oddzielnego gospodarstwa domowego są realizowane w większym stopniu, kiedy stopień nasilenia orientacji na zgodność jest wyższy, będąc zapewne ucieczką młodych ludzi od zbyt rygorystycznych zasad rodzinnych i sposobem na uzyskanie większej niezależności i swobody. Odmienne zależności zachodzą w przypadku związku intymnego, posiadania grupy przyjaciół, aktywności obywatelskiej oraz rodzicielstwa, których realizację hamuje nasilona orientacja na zgodność i którym sprzyja orientacja na rozmowę matek i ojców. Rozpatrując współdziałanie dwóch wymiarów komunikacji, można stwierdzić, że nie da się wyróżnić jednego wzorca komunikacji ojców i matek, sprzyjającego kształtowaniu wszystkich atrybutów dorosłości, ujmowanych tak w wymiarze społecznym, jak i psychicznym. Potwierdzone zatem zostało założenie o dużej złożoności procesu wkraczania w dorosłość. Warto jednak podkreślić, że wzorzec opiekuńczy (związany z wysoką orientacją na zgodność i niską orientacją na rozmowę) oraz wzorzec pluralistyczny (związane z wysoką orientacją na rozmową i niską orientacją na zgodność) matek i ojców w ocenie osób badanych, stanowiące dwie przeciwstawne charakterystyki komunikacji rodzinnej, mają największe znaczenie w procesie osiągania dorosłości przez młode osoby, w sposób istotny różnicując środowisko rozwojowe młodych ludzi.

Tabela 86
Zestawienie pytań badawczych, hipotez oraz uzyskanych wyników i płynących z nich wniosków

Pytania badawcze	Hipotezy badawcze	Wyniki
WKRACZANIE W DOROSŁOŚĆ		
Pytanie badawcze 1a: Czy stopień realizacji ról i zadań społecznych dorosłości oraz poziom poczucia gotowości do ich realizacji zmieniają się wraz z wiekiem młodych osób? Jeśli tak, to w jaki sposób?	**Hipoteza 1a:** Wraz z wiekiem młodych osób zwiększa się stopień realizacji ról i zadań społecznych dorosłości oraz poziom poczucia gotowości do ich realizacji.	**Hipoteza częściowo potwierdzona.** 1) Wraz z wiekiem młodych osób zwiększa się: – stopień realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości oraz poziom poczucia gotowości do ich realizacji (wyniki ogólne); – stopień realizacji następujących ról i zadań społecznych dorosłości: prowadzenia oddzielnego gospodarstwa domowego, uzyskania niezależności finansowej, posiadania stałej pracy, podjęcia aktywności obywatelskiej; – poziom poczucia gotowości do realizacji następujących ról i zadań społecznych dorosłości: poczucia gotowości do prowadzenia oddzielnego gospodarstwa domowego, poczucia gotowości do niezależności finansowej, poczucia gotowości do rodzicielstwa, poczucia gotowości do podjęcia aktywności obywatelskiej, poczucia gotowości do posiadania grupy przyjaciół. 2) Wraz z wiekiem młodych osób nie zwiększa się: – stopień realizacji następujących ról i zadań społecznych dorosłości: związku intymnego, rodzicielstwa, posiadania grupy przyjaciół; – poziom poczucia gotowości do realizacji następujących ról i zadań społecznych dorosłości: poczucia gotowości do podjęcia stałej pracy, poczucia gotowości do wejścia w związek intymny. 3) Odnotowano spadek poziomu poczucia gotowości do posiadania grupy przyjaciół pomiędzy pomiarem I i II. 4) Młodzi ludzie przejawiają zbliżoną dynamikę zmiany stopnia realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości oraz poziomu poczucia gotowości do realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości. 5) Młodzi ludzie różnią się między sobą w zakresie stopnia realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości oraz w zakresie poziomu poczucia gotowości do realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości w pomiarze początkowym. Jednak różnice w stanie początkowym mierzonych zmiennych nie mają wpływu na wielkość zachodzących zmian.
Pytanie badawcze 1b: Czy stopień ukształtowania kompetencji psychicznych osób dorosłych oraz poziom poczucia ich ukształtowania zmieniają się wraz z wiekiem młodych osób? Jeśli tak, to w jaki sposób?	**Hipoteza 1b:** Wraz z wiekiem młodych osób zwiększa się stopień ukształtowania kompetencji psychicznych osób dorosłych oraz poziom poczucia ich ukształtowania.	**Hipoteza częściowo potwierdzona.** 1) Wraz z wiekiem osób badanych zwiększa się: – stopień ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych oraz poziom poczucia ich ukształtowania (wyniki ogólne); – stopień ukształtowania następujących kompetencji psychicznych osób dorosłych: odpowiedzialności za siebie i innych, samodzielności w podejmowaniu decyzji i rozwiązywaniu problemów, ukształtowanego światopoglądu, sformułowania planów życiowych, stabilności emocjonalnej; – poziom poczucia samodzielności w podejmowaniu decyzji i rozwiazywaniu problemów. 2) Wraz z wiekiem osób badanych nie zwiększa się:

Pytania badawcze	Hipotezy badawcze	Wyniki
		– stopień ukształtowania następujących kompetencji psychicznych osób dorosłych: rozwijania zainteresowań, szacunku wobec innych osób i ich poglądów, zdolności budowania relacji intymnych; – poziom poczucia ukształtowania następujących kompetencji psychicznych osób dorosłych: poczucia odpowiedzialności za siebie i innych, poczucia ukształtowanego światopoglądu, poczucia sformułowania planów życiowych, poczucia stabilności emocjonalnej, poczucia rozwijania zainteresowań, poczucia szanowania innych osób i ich poglądów, poczucia zdolności budowania relacji intymnych. 3) Młodzi ludzie przejawiają zróżnicowanej dynamiki zmiany w zakresie stopnia ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych oraz poziomu poczucia ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych. 4) Młodzi ludzie różnią się między sobą stopniem ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych oraz poziomem poczucia ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych w pomiarze początkowym. W przypadku drugiej zmiennej odnotowany wzrost jest tym większy, im niższy jest wyjściowy poziom poczucia ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych.
WNIOSEK: Osiąganie dorosłości ma charakter procesualny i złożony. Ponadto, w początkowym jego etapie (od 19. do 20. roku życia młodych ludzi) zachodzące zmiany mają generalnie charakter wzrostowy, i przebiegają inaczej w wymiarze społecznym a inaczej w wymiarze psychicznym.		
Pytanie badawcze 1c: Czy kobiety i mężczyźni różnią się stopniem realizacji ról i zadań społecznych dorosłości oraz poziomem poczucia gotowości do ich realizacji? Jeśli tak, to w jaki sposób?	**Hipoteza 1c:** Kobiety i mężczyźni różnią się stopniem realizacji ról i zadań społecznych dorosłości oraz poziomem poczucia gotowości do ich realizacji. Kobiety w porównaniu z mężczyznami przejawiają wyższy stopień realizacji ról i zadań społecznych dorosłości oraz poziom poczucia gotowości do ich realizacji.	**Hipoteza częściowo potwierdzona.** 1) Kobiety i mężczyźni nie różnią się stopniem realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości (wynik ogólny). 2) Kobiety w większym stopniu niż mężczyźni realizują następujące role i zadania społeczne dorosłości: prowadzenie oddzielnego gospodarstwa domowego, posiadanie stałej pracy, osiągnięcie niezależności finansowej. 3) Mężczyźni w większym stopniu niż kobiety angażują się w związki intymne, posiadają dzieci, podejmują aktywność obywatelską, posiadają grupę przyjaciół. 3) Mężczyźni przejawiają niższy niż kobiety poziom poczucia gotowości do realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości (wynik ogólny). 4) Kobiety deklarują wyższe niż mężczyźni poczucie gotowości do prowadzenia oddzielnego gospodarstwa domowego, podjęcia stałej pracy oraz posiadania grupy przyjaciół.
Pytanie badawcze 1d: Czy kobiety i mężczyźni różnią się stopniem ukształtowania kompetencji psychicznych osób dorosłych oraz poziomem poczucia ich ukształtowania? Jeśli tak, to w jaki sposób?	**Hipoteza 1d**: Kobiety i mężczyźni różnią się stopniem ukształtowania kompetencji psychicznych osób dorosłych oraz poziomem poczucia ich ukształtowania. Kobiety w porównaniu z mężczyznami przejawiają wyższy stopień ukształtowania kompetencji psychicznych osób dorosłych i poziom poczucia ich	**Hipoteza częściowo potwierdzona.** 1) Mężczyźni przejawiają wyższy niż kobiety stopnień ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych (wynik ogólny). 2) Mężczyźni charakteryzują się wyższym niż kobiety stopniem ukształtowania następujących kompetencji psychicznych osób dorosłych: samodzielności w podejmowaniu decyzji, sformułowania planów życiowych, stabilności emocjonalnej. 3) Kobiety charakteryzują się wyższym niż mężczyźni stopniem ukształtowania następujących kompetencji psychicznych osób dorosłych: zdolności budowania relacji intymnych, szacunku do innych osób i ich poglądów. 4) Mężczyźni przejawiają wyższy niż kobiety poziom poczucia posiadania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych (wynik ogólny).

Pytania badawcze	Hipotezy badawcze	Wyniki
	ukształtowania.	5) Mężczyźni deklarują wyższe niż kobiety poczucie ukształtowania następujących kompetencji psychicznych osób dorosłych: samodzielności w podejmowaniu decyzji, poczucia stabilności emocjonalnej, rozwijania zainteresowań, zdolności budowania związków intymnych, sformułowania planów życiowych. 6) Kobiety deklarują wyższe niż mężczyźni poczucie szanowania innych osób i ich poglądów.
WNIOSEK: Kobiety i mężczyźni różnią się w zakresie realizacji poszczególnych atrybutów dorosłości na początkowym etapie jej osiągania (od 19. do 20. roku życia).		
Pytanie badawcze 1e: Czy zmiany w zakresie stopnia realizacji ról i zadań społecznych dorosłości, poziomu poczucia gotowości do ich realizacji, stopnia ukształtowania kompetencji psychicznych osób dorosłych oraz poziomu poczucia ich ukształtowania, do których dochodzi wraz z wiekiem młodych osób, przebiegają odmiennie w zależności od płci młodych osób?	**Hipoteza 1e:** Zmiany w zakresie stopnia realizacji ról i zadań społecznych dorosłości oraz poziomu poczucia gotowości do ich realizacji, a także stopnia ukształtowania kompetencji psychicznych osób dorosłych oraz poziomu poczucia ich ukształtowania, do których dochodzi wraz z wiekiem młodych osób, przebiegają odmiennie w zależności od płci młodych osób.	1) U kobiet i mężczyzn wraz z wiekiem wzrasta: stopień realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości (wynik ogólny), poziom poczucia gotowości do realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości (wynik ogólny), stopień ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych (wynik ogólny). 2) U kobiet wraz z wiekiem zwiększa się poziom poczucia ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych (wynik ogólny). U mężczyzn nie odnotowano zmian wraz z wiekiem. 3) W grupie kobiet wraz z wiekiem zwiększa się stopień realizacji następujących ról i zadań społecznych dorosłości: prowadzenia oddzielnego gospodarstwa domowego, niezależności finansowej, posiadania stałej pracy. Natomiast wśród mężczyzn stopień realizacji tych zadań rozwojowych nie zwiększa się wraz z wiekiem. Wzrost odnotowano jedynie w przypadku aktywności obywatelskiej, ale takie same tendencje wzrostowe zaobserwowano również wśród kobiet. 4) U kobiet wraz z wiekiem wzrasta stopień ukształtowania następujących kompetencji psychicznych osób dorosłych: odpowiedzialności za siebie i innych, ukształtowanego światopogląd, sformułowania planów życiowych. Natomiast nie odnotowano zmian w zakresie poczucia ich ukształtowania. Wzrost odnotowano jedynie w poziomie poczucia samodzielności w podejmowaniu decyzji i rozwiązywaniu problemów oraz poczucia zdolności budowania relacji intymnych. 5) W grupie mężczyzn wraz z wiekiem zwiększa się stopień realizacji następujących kompetencji psychicznych osób dorosłych: odpowiedzialności za siebie i innych, ukształtowanego światopoglądu, samodzielności w podejmowaniu decyzji i rozwiązywaniu problemów, stabilności emocjonalnej. Natomiast poziom poczucia ukształtowania poszczególnych kompetencji psychicznych w grupie mężczyzn nie zmienia się wraz z kolejnymi pomiarami. 6) U mężczyzn odnotowano spadek poziomu poczucia gotowości do posiadania grupy przyjaciół pomiędzy pomiarem I i II.
WNIOSEK: Osiąganie dorosłości w początkowym etapie (od 19. do 20. roku życia) przez przedstawicieli obu płci przebiega w odmienny sposób.		
KOMUNIKACJA W RODZINIE		
Pytanie badawcze 2a: Czy nasilenie orientacji na rozmowę matek i ojców w percepcji młodych osób zmienia się wraz z ich wiekiem? Jeśli tak, to w jaki sposób?	**Hipoteza 2a:** Wraz z wiekiem młodzi ludzie spostrzegają matki i ojców jako coraz bardziej zorientowanych na rozmowę.	**Hipoteza potwierdzona.** 1) Wraz z wiekiem młodzi ludzie spostrzegają swoich rodziców – matki i ojców – jako coraz mniej zorientowanych na zgodność.

Pytania badawcze	Hipotezy badawcze	Wyniki
Pytanie badawcze 2b: Czy nasilenie orientacji na zgodność matek i ojców w percepcji młodych osób zmienia się wraz z ich wiekiem? Jeśli tak, to w jaki sposób?	**Hipoteza 2b:** Wraz z wiekiem młodzi ludzie spostrzegają matki i ojców jako coraz mniej zorientowanych na zgodność.	**Hipoteza częściowo potwierdzona.** 1) Wraz z wiekiem młodzi ludzie spostrzegają ojców jako coraz bardziej zorientowanych na rozmowę. 2) Nie odnotowano różnic pomiędzy pomiarami w ocenie nasilenia orientacji na rozmowę matek.
Pytanie badawcze 2c: Czy matki i ojcowie różnią się nasileniem orientacji na zgodność oraz nasileniem orientacji na rozmowę w ocenie młodych osób? Jeśli tak, to w jaki sposób?	**Hipoteza 2c**: Matki w porównaniu z ojcami są bardziej zorientowane na rozmowę oraz mniej na zgodność w ocenie młodych osób.	**Hipoteza potwierdzona.** 1) Młodzi ludzie spostrzegają swoich ojców jako bardziej zorientowanych na zgodność niż matki. 2) Młodzi ludzie spostrzegają swoje matki jako bardziej zorientowane na rozmowę niż ojców.
WNIOSEK: Komunikacja w rodzinie na etapie wkraczania dzieci w dorosłość się zmienia. W odpowiedzi na wzrastające potrzeby dorastających ojcowie i matki modyfikują swoje zachowania komunikacyjne. Ponadto matki w ocenie młodych osób w większym stopniu niż ojcowie charakteryzują się otwartością, zachęcają do omawiania i dyskutowania problemów, włączając dzieci w proces podejmowania decyzji. Z kolei ojcowie w większym stopniu niż matki uznają konieczność i zasadność podejmowania decyzji za dzieci, kładą duży nacisk na jednorodność postaw i przekonań pomiędzy domownikami, oczekują, że dzieci będą podzielać ich przekonania. Ponadto w mniejszym stopniu niż matki są otwarci i zainteresowani poglądami pozostałych członków rodziny.		
Pytanie badawcze 2e: Czy wzorce komunikacji matek i ojców (pluralistyczny, nieustrukturalizowany, opiekuńczy, zgodny) w percepcji młodych osób są stabilne na tym etapie cyklu życia rodziny, czy ulegają zmianie wraz z ich wiekiem? Jeśli tak, to w jaki sposób?	**Hipoteza 2e**: Częstość występowania wzorców komunikacji matek i ojców w percepcji młodych osób zmienia się wraz z ich wiekiem w taki sposób, że zwiększa się częstość występowania wzorca pluralistycznego oraz zmniejsza się częstość występowania pozostałych wzorców: opiekuńczego, zgodnego i nieustrukturalizowanego.	**Hipoteza nie potwierdzona.** 1) Wraz z wiekiem młode osoby spostrzegają częstsze występowanie wzorca nieustrukturalizowanego i opiekuńczego u matek. 2) Częstość pozostałych wzorców komunikacji ojców i matek w ocenie młodych ludzi nie zmienia się wraz z ich wiekiem.
WNIOSEK: Brak istotnych różnic pomiędzy pomiarami w częstości występowania każdego z czterech wzorców komunikacji matek i ojców może być związany z charakterem zmiennej. W przypadku wzorców komunikacji mamy do czynienia ze zmienną nominalną, przez co różnice pomiędzy pomiarami mogą zaniknąć, jeśli są niewielkie. Ponadto wydaje się, że zmiany w zakresie częstości wzorca nieustrukturalizowanego i opiekuńczego matek mają większy związek ze zmianami w nasileniu orientacji na zgodność matek w ocenie osób badanych niż ze zmianami nasilenia orientacji na rozmowę.		
KOMUNIKACJA W RODZINIE A WKRACZANIE MŁODYCH OSÓB W DOROSŁOŚĆ		

Pytania badawcze	Hipotezy badawcze	Wyniki
Pytanie badawcze 3a: Czy zachodzą związki pomiędzy nasileniem orientacji na rozmowę matek i ojców w percepcji młodych osób a stopniem realizacji ról i zadań społecznych dorosłości oraz poziomem poczucia gotowości do ich realizacji? Jeśli tak, to jakie?	**Hipoteza 3a:** Związki pomiędzy orientacją na rozmowę matek i ojców w percepcji młodych osób a stopniem realizacji ról i zadań społecznych dorosłości oraz poziomem poczucia gotowości do ich realizacji są ujemne.	**Hipoteza częściowo potwierdzona.** 1) Im wyższe spostrzegane przez osoby badane nasilenie orientacji na rozmowę ojców (pomiar I i III) tym niższy poziom poczucia gotowości do realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości przez młode osoby (wynik ogólny). 2) Nie odnotowano istotnych korelacji pomiędzy nasileniem orientacji na rozmowę matek i ojców w ocenie młodych osób a stopniem realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości. 3) Odnotowano zależności ujemne pomiędzy orientacją na rozmowę matek i ojców w percepcji młodych osób a stopniem realizacji następujących ról i zadań społecznych dorosłości: prowadzenie oddzielnego gospodarstwa domowego, niezależność finansowa, stała praca. 4) Odnotowano zależności ujemne pomiędzy orientacją na rozmowę matek i ojców w percepcji młodych osób a poziomem poczucia gotowości do realizacji następujących ról i zadań społecznych dorosłości: poczucie gotowości do prowadzenia oddzielnego gospodarstwa domowego, poczucie gotowości do niezależności finansowej, poczucie gotowości do podjęcia stałej pracy. 5) Odnotowano zależności dodatnie pomiędzy orientacją na rozmowę matek i ojców w percepcji młodych osób a stopniem realizacji następujących ról i zadań społecznych dorosłości: związek intymny, rodzicielstwo, posiadanie grupy przyjaciół, aktywność obywatelska. 6) Odnotowano zależności dodatnie pomiędzy orientacją na rozmowę matek i ojców w percepcji młodych osób a poziomem poczucia gotowości do realizacji następujących ról i zadań społecznych dorosłości: poczucie gotowości do wejścia w związek intymny, poczucie gotowości do rodzicielstwa, poczucie gotowości do posiadania grupy przyjaciół.
Pytanie badawcze 3b: Czy zachodzą związki pomiędzy nasileniem orientacji na rozmowę matek i ojców w percepcji młodych osób a stopniem ukształtowania kompetencji psychicznych osób dorosłych oraz poziomem poczucia ich ukształtowania? Jeśli tak, to jakie?	**Hipoteza 3b:** Związki pomiędzy orientacją na rozmowę matek i ojców w percepcji młodych osób a stopniem ukształtowania kompetencji psychicznych osób dorosłych oraz poziomem poczucia ich ukształtowania są dodatnie.	**Hipoteza potwierdzona.** 1) Odnotowano zależności dodatnie pomiędzy orientacją na rozmowę matek i ojców w ocenie młodych osób a stopniem ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych (wynik ogólny) oraz poziomem poczucia ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych (wynik ogólny). 2) Związki pomiędzy orientacją na rozmowę matek i ojców w ocenie młodych osób a stopniem ukształtowania poszczególnych kompetencji psychicznych osób dorosłych oraz poziomem poczucia ukształtowania poszczególnych kompetencji psychicznych osób dorosłych są dodatnie.
Pytanie badawcze 3c: Czy zachodzą związki pomiędzy nasileniem orientacji na zgodność matek i ojców w percepcji młodych osób a stopniem realizacji ról i zadań społecznych	**Hipoteza 3c:** Związki pomiędzy orientacją na zgodność matek i ojców w percepcji młodych osób a stopniem realizacji ról i zadań społecznych dorosłości oraz poziomem poczucia gotowości do ich realizacji są	**Hipoteza częściowo potwierdzona.** 1) Im wyższe spostrzegane przez osoby badane nasilenie orientacji na zgodność matek i ojców (tylko pomiar III), tym wyższy poziom poczucia gotowości do realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości (wynik ogólny). 2) Nie odnotowano żadnych istotnych korelacji pomiędzy nasileniem orientacji na zgodność matek i ojców w ocenie młodych osób a stopniem realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości (wynik ogólny). 3) Odnotowano zależności dodatnie pomiędzy orientacją na zgodność matek i ojców w percepcji młodych

Pytania badawcze	Hipotezy badawcze	Wyniki
dorosłości oraz poziomem poczucia gotowości do ich realizacji? Jeśli tak, to jakie?	dodatnie.	osób a stopniem realizacji następujących ról i zadań społecznych dorosłości: prowadzenie oddzielnego gospodarstwa domowego, niezależność finansowa, stała praca. 4) Odnotowano zależności dodatnie pomiędzy orientacją na zgodność matek i ojców w percepcji młodych osób a poczuciem gotowości do realizacji następujących ról i zadań społecznych dorosłości: poczucie gotowości do prowadzenia oddzielnego gospodarstwa domowego, poczucie gotowości do niezależności finansowej, poczucie gotowości do podjęcia stałej pracy. 5) Odnotowano zależności ujemne pomiędzy orientacją na zgodność matek i ojców w percepcji młodych osób a stopniem realizacji następujących ról i zadań społecznych dorosłości: związek intymny, rodzicielstwo, posiadanie grupy przyjaciół, aktywność obywatelska. 6) Odnotowano zależności ujemne pomiędzy orientacją na zgodność matek i ojców w percepcji młodych osób a poczuciem gotowości do realizacji następujących ról i zadań społecznych dorosłości: poczucie gotowości do wejścia w związek intymny, poczucie gotowości do rodzicielstwa, poczucie gotowości do posiadania grupy przyjaciół).
Pytanie badawcze 3d: Czy zachodzą związki pomiędzy nasileniem orientacji na zgodność matek i ojców w percepcji młodych osób a stopniem ukształtowania kompetencji psychicznych osób dorosłych oraz poziomem poczucia ich ukształtowania? Jeśli tak, to jakie?	**Hipoteza 3d**: Związki pomiędzy orientacją na zgodność matek i ojców w percepcji młodych osób a stopniem ukształtowania kompetencji psychicznych osób dorosłych oraz poziomem poczucia ich ukształtowania są ujemne.	**Hipoteza potwierdzona.** 1) Odnotowano zależności ujemne pomiędzy orientacją na zgodność matek i ojców w ocenie młodych osób a stopniem ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych (wynik ogólny) oraz poziomem poczucia ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych (wynik ogólny). 2) Związki pomiędzy orientacją na zgodność matek i ojców w ocenie młodych osób a stopniem ukształtowania poszczególnych kompetencji psychicznych osób dorosłych oraz poziomem poczucia ukształtowania poszczególnych kompetencji psychicznych osób dorosłych są ujemne.
WNIOSEK: Jakość komunikacji rodzinnej w przypadku osiągania dorosłości przez młode osoby ujmowanej w wymiarze społecznym odgrywa mniejszą rolę niż w przypadku osiągania dorosłości w wymiarze psychicznym. Osiąganiu dorosłości w wymiarze psychicznym sprzyja orientacja na rozmowę zarówno matek, jak i ojców. Biorąc pod uwagę wkraczanie w dorosłość w wymiarze społecznym, okazuje się, że realizacji niektórych z ról i zadań społecznych dorosłości (prowadzenie oddzielnego gospodarstwa domowego, stała praca, niezależność finansowa) oraz nabywaniu poczucia gotowości do ich realizacji sprzyja orientacja na zgodność matek i ojców, a innym (rodzicielstwo, związek intymny, posiadanie grupy przyjaciół, aktywność obywatelska) orientacja na zgodność. Wydaje się zatem, że wkraczanie w dorosłość w wymiarze społecznym jest bardziej złożone i niejednorodne niż wkraczanie w dorosłość w wymiarze psychicznym.		
Pytanie badawcze 3e: Czy wymiary komunikacji matek i ojców w percepcji młodych osób są istotnymi predyktorami stopnia realizacji ról i zadań społecznych dorosłości, poziomu poczucia	**Hipoteza 3e:** Wymiary komunikacji matek i ojców w percepcji młodych osób są istotnymi predyktorami wkraczania młodych osób w dorosłość w zakresie: realizacji ról i zadań społecznych dorosłości, poczucia gotowości	**Hipoteza częściowo potwierdzona.** 1) Istotnym predyktorem stopnia ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych: – w pomiarze I jest spostrzegane przez młodych ludzi nasilenie orientacji na rozmowę matek; – w pomiarze II jest spostrzegane nasilenie orientacji na rozmowę i orientacji na zgodność matek; – w pomiarze III jest spostrzegane nasilenie orientacji na rozmowę matek i orientacji na zgodność ojców. 2) Istotnym predyktorem poczucia posiadania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych: – w pomiarze I jest spostrzegane nasilenie orientacji na rozmowę matek i orientacji na zgodność ojców; – w pomiarze II jest spostrzegane nasilenie orientacji na rozmowę matek oraz orientacji na rozmowę ojców;

Pytania badawcze	Hipotezy badawcze	Wyniki
gotowości do ich realizacji, stopnia ukształtowania kompetencji psychicznych osób dorosłych oraz poziomu poczucia ich ukształtowania?	do ich realizacji, ukształtowania kompetencji psychicznych osób dorosłych oraz poczucia ich ukształtowania.	– w pomiarze III jest spostrzegane nasilenie orientacji na rozmowę matek. 3) Wraz ze wzrostem nasilenia orientacji na rozmowę zarówno matek, jak i ojców stopień ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych oraz poziom poczucia ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych wzrasta. 4) Wraz ze wzrostem nasilenia orientacji na zgodność zarówno matek, jak i ojców stopień ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych oraz poziom poczucia ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych maleje. 5) Na podstawie nasilenia wymiarów komunikacji matek i ojców nie można w istotny sposób przewidzieć poziomu poczucia gotowości do realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości. 6) Nie było podstaw do przeprowadzenia analizy regresji dla stopnia realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości (brak związków pomiędzy wymiarami komunikacji matek i ojców a wynikiem ogólnym).
WNIOSEK: Na podstawie nasilenia tylko niektórych wymiarów komunikacji matek i ojców można prognozować stopień ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych oraz poziom poczucia ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych. Biorąc pod uwagę komunikację w rodzinie, nie można przewidywać stopnia realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości oraz poziomu poczucia gotowości do realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości. Wśród wymiarów komunikacji na szczególną uwagę zasługuje orientacja na rozmowę matek, która okazała się być istotnym predyktorem stopnia ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych oraz poziomu poczucia ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych na każdym z etapów badania. Pozwala to wnioskować, że szczególną rolę w osiąganiu dorosłości przez młode osoby odgrywa komunikacja z matkami w zakresie ich zorientowania na rozmowę.		
Pytanie badawcze 3f: Czy wzorce komunikacji (pluralistyczny, zgodny, nieustrukturalizowany, opiekuńczy) matek i ojców w percepcji młodych osób różnicują stopień realizacji ról i zadań społecznych dorosłości oraz poziom poczucia gotowości do ich realizacji? Jeśli tak, to w jaki sposób?	**Hipoteza 3f:** Wzorce komunikacji matek i ojców (zgodny, pluralistyczny, opiekuńczy, nieustrukturalizowany) w percepcji młodych osób różnicują stopień realizacji ról i zadań społecznych dorosłości oraz poziom poczucia gotowości do ich realizacji. Stopień realizacji ról i zadań społecznych dorosłości oraz poziom poczucia gotowości do ich realizacji są najwyższe w przypadku wzorca opiekuńczego matek i ojców w porównaniu do pozostałych wzorców komunikacji.	**Hipoteza częściowo potwierdzona.** 1) Wzorce komunikacji matek i ojców (w percepcji młodych osób) różnicują stopień realizacji wszystkich (wynik ogólny) i poszczególnych ról i zadań społecznych dorosłości oraz poziom poczucia gotowości do realizacji wszystkich (wynik ogólny) i poszczególnych ról i zadań społecznych dorosłości. 2) Wzorzec opiekuńczy matki i wzorzec opiekuńczy ojca w ocenie młodych osób w porównaniu z wzorcem pluralistycznym matek i ojców sprzyja kształtowaniu się następujących atrybutów dorosłości w wymiarze społecznym: posiadanie stałej pracy, osiągnięcie niezależności finansowej, prowadzenie oddzielnego gospodarstwa domowego, oraz poczucie gotowości do podjęcia stałej pracy, poczucie gotowości do prowadzenia gospodarstwa domowego, poczucie gotowości do niezależności finansowej. 3) Osoby badane, które charakteryzują się wysokim poziomem realizacji związku intymnego, najczęściej spostrzegają u swoich rodziców pluralistyczne wzorce komunikacji. 4) Osoby badane, które charakteryzują się wysokim stopniem niezależności finansowej, stałej pracy, prowadzenia oddzielnego gospodarstwa domowego, a niskim poziom posiadania grupy przyjaciół i aktywności obywatelskiej, najczęściej spostrzegają u swoich rodziców wzorce opiekuńcze. 5) Młodzi ludzie, którzy charakteryzują się niskim poziomem poczucia gotowości do prowadzenia oddzielnego gospodarstwa domowego, poczucia gotowości do niezależności finansowej oraz poczucia gotowości do podjęcia stałej pracy, spostrzegają u swoich rodziców najczęściej wzorce pluralistyczne, a najrzadziej wzorce opiekuńcze. 6) Młodzi ludzie, którzy charakteryzują się wysokim poziomem poczucia gotowości do wejścia w związek intymny, poczucia gotowości do rodzicielstwa, poczucia gotowości do aktywności obywatelskiej, poczucia

Pytania badawcze	Hipotezy badawcze	Wyniki
		gotowości do posiadania grupy przyjaciół, spostrzegają u swoich rodziców najczęściej wzorce pluralistyczne, a osoby badane, które charakteryzują się wysokim poziomem poczucia gotowości do prowadzenia oddzielnego gospodarstwa domowego, poczucia gotowości do niezależności finansowej oraz poczucia gotowości do podjęcia stałej pracy, spostrzegają u swoich rodziców najczęściej wzorce opiekuńcze.
Pytanie badawcze 3g: Czy wzorce komunikacji (pluralistyczny, zgodny, nieustrukturalizowany, opiekuńczy) matek i ojców w percepcji młodych osób różnicują stopień ukształtowania kompetencji psychicznych osób dorosłych oraz poziom poczucia ich ukształtowania? Jeśli tak, to w jaki sposób?	**Hipoteza 3g:** Wzorce komunikacji matek i ojców (zgodny, pluralistyczny, opiekuńczy, nieustrukturalizowany) w percepcji młodych osób różnicują stopień ukształtowania kompetencji psychicznych osób dorosłych oraz poziom poczucia ich ukształtowania. Stopień ukształtowania kompetencji psychicznych osób dorosłych oraz poziom poczucia ich ukształtowania są najwyższe w przypadku wzorca pluralistycznego matek i ojców w porównaniu do pozostałych wzorców komunikacji.	**Hipoteza częściowo potwierdzona.** 1) Wzorce komunikacji matek i ojców (w percepcji młodych osób) różnicują stopień ukształtowania wszystkich (wynik ogólny) i poszczególnych kompetencji psychicznych osób dorosłych oraz poziom poczucia ukształtowania wszystkich (wynik ogólny) i poszczególnych kompetencji psychicznych osób dorosłych. 2) Kształtowaniu wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych (wynik ogólny) i poczuciu ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych (wynik ogólny) sprzyja wzorzec pluralistyczny matek i ojców (w ocenie osób badanych) w porównaniu z wzorcem nieustrukturalizowanym, opiekuńczym i zgodnym. 3) Kształtowaniu się samodzielności w rozwiązywaniu problemów oraz stabilności emocjonalnej sprzyjają te wzorce komunikacji rodziców w ocenie młodych osób, które charakteryzują się niskim zorientowaniem na zgodność (wzorzec pluralistyczny oraz nieustrukturalizowany). 4) Wzorzec pluralistyczny matek i ojców (wysokie zorientowania na rozmowę oraz niskie na zgodność) w ocenie młodych ludzi ma przewagę nad pozostałymi wzorcami komunikacji rodziców w zakresie kształtowania się u młodych osób następujących kompetencji psychicznych: sformułowanie planów życiowych, ukształtowanie światopoglądu. 5) Najniższy stopień ukształtowania poszczególnych kompetencji psychicznych oraz poczucia ich ukształtowania odnotowano wśród młodych ludzi, którzy spostrzegali u swoich rodziców rzadko wzorzec pluralistyczny, a często opiekuńczy.
WNIOSEK: Wkraczanie młodych osób w dorosłość jest procesem złożonym na tyle, że nie da się wyróżnić jednego wzorca komunikacji matek i ojców (w percepcji młodych osób), który sprzyjałby kształtowaniu wszystkich atrybutów dorosłości, zarówno w wymiarze społecznym, jak i psychicznym. Generalnie można jednak uznać, że jakość komunikacji rodzinnej odgrywa mniejszą rolę w przypadku osiągania dorosłości ujmowanej w wymiarze społecznym niż w przypadku osiągania dorosłości w wymiarze psychicznym. Poza tym, biorąc pod uwagę wkraczanie w dorosłość w wymiarze psychicznym, okazuje się, że komunikacja z matką odgrywa większą rolę niż komunikacja z ojcem. Ponadto szczególne znaczenie w tym zakresie odgrywa orientacja na rozmowę matek, w sposób istotny sprzyjająca kształtowaniu się wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych oraz poczuciu ich ukształtowania zarówno u osób badanych, kiedy mieli oni 19 lat, jak i wtedy, gdy mieli 19,5 oraz 20 lat.		

Źródło: opracowanie własne.

BIBLIOGRAFIA

Aassve, A., Davia, M. A., Iacovou, M., i Mazzuco, S. (2007). Does leaving home make you poor? Evidence from 13 European countries. *European Journal of Population/Revue Européenne de Démographie*, *23*(3–4), 315–338. https://doi.org/10.1007/s10680-007-9135-5

Adams, S., Kuebli, J., Boyle, P. A., i Fivush, R. (1995). Gender differences in parent-child conversations about past emotions: a longitudinal investigation. *Sex Roles*, *33*: 309–323.

Adelman, P. K., Antonucci, T. C., Crohan, S. E., i Coleman, L. M. (1989). Empty nest, cohort, and employment in the well-being of midlife women. *Sex Roles*, *20*(3), 173–188. https://doi.org/10.1007/BF00287990

Amato, P. R. (2000). The consequences of divorce for adults and children. *Journal of Marriage and the Family*, *62*, 1269–1287. https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2000.01269.x

Amato, P. R. (2012). *The consequences of divorce for adults and children: an update*. https://hrcak.srce.hr/file/180281

Anderson, S.A, i Sabatelli, R. M. (1990). Differentiating differentiation and individuation: conceptual and operational challenges. *American Journal of Family Therapy*, *18*, 32–50.

Appelt, K., i Wojciechowska, J. (2002). Dorosłych portret cudzy. Dzieci i młodzież o dorosłości. W: K. Appelt, J. Wojciechowska (red.), *Zadania i role społeczne w okresie Dorosłości* (s. 11–36). Wydawnictwo Fundacji Humaniora.

Aquilino, W. S. (1991). Family structure and home-leaving: a further specification of the relationship. *Journal of Marriage and the Family*, *53*(4), 999–1010. https://doi.org/10.2307/353003

Aquilino, W. S. (1994). Impact of childhood family disruption on young adults' relationships with parents. *Journal of Marriage and the Family*, *56*(2), 295–313. https://doi.org/10.2307/353101

Aquilino, W. S. (1997). From adolescent to young adult: A prospective study of parent-child relations during the transition to adulthood. *Journal of Marriage and Family*, *59*(3), 670–686. https://doi.org/10.2307/353953

Aquilino, W. S. (2006). Family relationships and support systems in emerging adulthood. W: J. J. Arnett, J. L. Tanner (red.), *Emerging adults in America: Coming of age in the 21st*

century (s. 193–217). American Psychological Association. https://doi.org/10.1037/11381-008

Arias D. F., i Hernández A. M. (2007). Emerging adulthood in Mexican and Spanish youth: theories and realities. *Journal of Adolescent Research*, *22*(5), 476–503. https://doi.org/10.1177/0743558407305774

Arnett, J. J. (1997). Young people's conception of the transition to adulthood. *Youth & Society*, *29*(1), 3–21. https://doi.org/10.1177/0044118X97029001001

Arnett, J. J. (1998). Learning to stand alone: the contemporary American transition to adulthood in cultural and historical context. *Human Development*, *41*(5/6), 295–315. https://doi.org/10.1159/000022591

Arnett, J. J. (2000). Emerging adulthood. A theory of development from the late teens through the twenties. *American Psychologist*, *55*(5), 469–480. https://doi.org/10.1037//0003-066X.55.5.469

Arnett, J. J. (2003). Conceptions of the transition to adulthood among emerging adults in American ethnic groups. *New Directions for Child and Adolescent Development*, *100*, 63–75. https://doi.org/10.1002/cd.75

Arnett, J. J. (2007). Emerging adulthood: what is it, and what is it good for? *Society for Research in Child Development*, *1*(2), 68–73. https://doi.org/10.1111/j.1750-8606.2007.00016.x

Arnett, J. J., i Schwab, J., (2012). *Poll of emerging adults. Thriving, struggling and hopeful*. Clarc University.

Austin, E. (1993). The importance of perspective in parent-child interpretations of family communication patterns. *Journalism Quarterly*, *70* (3), 558–568. https://doi.org/10.1177/107769909307000308

Avery, R., Goldscheider, F. K., i Speare, A. (1992). Feathered nest/Gilded cage: parental income and leaving home during the transition to adulthood. *Demography*, *29*, 375–388. https://doi.org/10.2307/2061824

Bakiera (1996). Wyobrażenia własnych perspektyw życiowych młodzieży w drugiej fazie adolescencji a wybrane czynniki środowiska rodzinnego. Człowiek i Społeczeństwo, t., XIV s. 47–67.

Bakiera, L. (2002). Stosunki interpersonalne w rodzinach z dorastającymi dziećmi. W: L. Gapik, A. Woźniak (red.), *Postępy psychoterapii* (s. 144–154). Zakład Promocji Zdrowia i Psychoterapii.

Bakiera, L. (2003). Rodzicielstwo a rozwój dorosłych w wieku średnim. W: B. Harwas-Napierała (red.), *Rodzina a rozwój człowieka dorosłego* (s. 47–62). Wydawnictwo Naukowe UAM.

Bakiera, L. (2008). Rozwojowe współoddziaływanie pokoleń w rodzinie. Rodzice w wieku średnim i dorastające dzieci. *Psychologia Rozwojowa, 13*(1), 25–37.

Bakiera, L. (2016). Mentoring rozwojowy jako przykład komplementarności międzypokoleniowej. *E-Mentor, 5*(67), 4–13. https://doi.org/10.15219/em67.1268

Bakiera, L. (2019). Wychowanie i rodzicielstwo, styl wychowania i styl rodzicielski. Analiza terminologiczna. *Psychologia Wychowawcza, 16*, 60–72. https://doi.org/10.5604/01.3001.0013.6361).

Bakiera, L., i Harwas-Napierała, B. (2016). *Wzory osobowe w rozwoju człowieka.* Wydawnictwo Naukowe UAM.

Bakiera, L., i Stelter, Ż. (2011). *Leksykon psychologii rozwoju człowieka. Tom 1*. Wydawnictwo Difin.

Bakir, A., Rose, G. M., i Shoham, A. (2006). Communication patterns: mothers' and fathers' communication style and children's perceived influence in family decision making. *Journal of International Consumer Marketing, 19*(2), 75–95. https://doi.org/10.1300/J046v19n02_05

Banovcinova, A., i Levicka, K. (2015). The impact of the financial income on the family communication. *Revista Romaneasca pentru Educatie Multidimensionala, 7*(2), 35–46. https://doi.org/10.18662/rrem/2015.0702.03

Bereza, B., i Szymczuk, D. (2016). Psychologiczne uwarunkowania prawidłowych relacji w rodzinie. *Kwartalnik Naukowy Fides Et Ratio, 28*(4), 173–182.

Barnes, H. L., i Olson, D. H. (1985). Parent-adolescent communication and the circumplex model. Special issue: Family development. *Child Development, 56*(2), 438–447.

Bernier, A., Larose, S., i Whipple, N., (2005). Leaving home for college: a potentially stressful event for adolescents with preoccupied attachment patterns. *Attachment and Human Development, 7*(2), 171–185. https://doi.org/10.1080/14616730500147565

Berg, L., Kalmijn, M., i Leopold, T. (1999). *Family Structure and Leaving Home: Why Do Young Adults from Non-Intact Families Leave Earlier?* https://epc2016.princeton.edu/papers/160696

Bertogg, A., i Szydlik, M. (2016). The closeness of young adults' relationships with their parents. *Swiss Journal of Sociology, 42*(1), 41–59. https://doi.org/10.1515/sjs-2016-0003

Bienvenu, M. T. (1969). Measurement of parent-adolescent communication. *The Family Coordinator*, *18*(2), 117–121. https://doi.org/10.2307/582224

Błażek, M., i Gryc–Gawrychowska, A. (2004). Wpływ postaw rodzicielskich na style realizacji celów. W: E. Martynowicz (red.), *Motywy, cele, wartości- przyczynek do zrozumienia stanu ducha i umysłu współczesnych Polaków* (s. 198–212). Wydawnictwo IMPULS.

Bowlby, J. (2007). *Przywiązanie.* Wydawnictwo Naukowe PWN.

Bozhenko, E. (2011). Adult child-parent relationships: on the problem of classification. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, *30*, 1625–1629.

Braun-Gałkowska, M. (1989). *Psychologia domowa*. Warmińskie Wydawnictwo Diecezjalne.

Bronfenbrenner, U. (1976). Ekologia rozwoju człowieka. Historia i perspektywy. *Psychologia Wychowawcza*, *5*, 537–549.

Brzezińska, A. (2010). *Społeczna psychologia rozwoju*. Scholar.

Brzezińska, A. I., i Kaczan, R. (2011). Kwestionariusz Poczucia Punktualności Zdarzeń Życiowych – PPZŻ: podstwy teoretyczne. W: W. Zeidler (red.), *Kwestionariusze w psychologii. Postępy, zastosowania, problemy* (s. 475–504). Wydawnictwo Vizja Press & IT.

Brzezińska, A. I., Kaczan, R., Piotrowski, K., i Rękosiewicz, M. (2011). Odroczona dorosłość: fakt czy artefakt? *Nauka*, *4*, 67–107.

Brzezińska, A. I., i Piotrowski, K. (2010). Formowanie się tożsamości a poczucie dorosłości i gotowość do tworzenia bliskich związków. *Czasopismo Psychologiczne*, *16*(1), 145–155.

Brzezińska, A. I., i Piotrowski, K. (2016). Zmiana tożsamości w kontekście edukacyjnym: badania podłużne uczniów szkół ponadgimnazjalnych. *Roczniki Psychologiczne*, *19*(2), 257–276. http://dx.doi.org/10.18290/rpsych.2016.19.2-3pl

Brzezińska, A. I., i Syska, W. (2016). *Ścieżki wkraczania w dorosłość.* Wydawnictwo Naukowe Wydziału Nauk Społecznych.

Buchanan, C. M., Maccoby, E. E., i Dornbusch, S. M. (1996). *Adolescents After Divorce*. Harvard University Press.

Bulanda, R. E., i Debarun, M. (2009). Perceived parent–child relations and adolescent self-esteem. *Journal of Child and Family Studies*, *18*(2), 203–212. https://doi.org/10.1007/s10826-008-9220-3

Burleson, B. R., Delia, J. G., i Applegate, J. L. (1995). The socialization of person-centered communication: Parents'contributions to their children's social–cognitive and

communication skills. W: M. A. Fitzpatrick, A. L. Vangelisti (red.), *Explaining family interactions* (s. 34–76). Sage.

Byczkowska, U., Nosarzewska, S., i Żyta, A. (2003). Być dorosłym, czy wiecznym dzieckiem? W: K. D. Rzedziecka, A. Kobylańska (red.), *Dorosłość, niepełnosprawność, czas współczesny – na pograniczach pedagogiki specjalnej* (s. 263–271). Wydawnictwo „Impuls".

Bynner, J. (2005). Rethinking the youth phase of the life-course: the case for emerging adulthood? *Journal of Youth Studies*, *8*(4), 367–383. https://doi.org/10.1080/13676260500431628

CBOS (2018). Aktywność Polaków w organizacjach obywatelskich. https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2020/K_037_20.PDF

Chaffee, S. H., McLeod, J. M., i Wackman, D. B. (1973). Family communication patterns and adolescent political participation. W: J. Dennis (red.), *Socialization to politics: A reader* (s. 349–364). John Wiley and Sons.

Cierpiałkowska, L. (2008). Koncepcje interakcyjne i systemowe oraz ich znaczenie dla psychologii klinicznej. W: H. Sęk (red.), *Psychologia kliniczna. Tom 1* (s. 132–152). Wydawnictwo Naukowe PWN.

Cohen, S. (2004). Social relationships and health. *American Psychologist*, *59*(8), 676–684. https://doi.org/10.1037/0003-066X.59.8.676

Cohen, S., i Janicki-Deverts, D. (2009). Can we improve our physical health by altering our social networks? *Perspectives on Psychological Science*, *4*(4), 375–378. https://doi.org/10.1111/j.1745-6924.2009.01141.x

Côté, S., Gyurak, A., i Levenson, R. W. (2010). The ability to regulate emotion is associated with greater well-being, income, and socioeconomic status. *Emotion*, 10(6), 923–933. https://doi.org/10.1037/a0021156

Curran, P. J., i Willoughby, M. T. (2003). Implications of latent trajectory models for the study of developmental psychopathology. *Development and Psychopathology*, *15*, 581–612. https://doi.org/10.1017/S0954579403000300

Czapiński, J., i Panek, T. (2015). *Diagnoza społeczna. Warunki i jakość życia Polaków.* Rada Monitoringu Społecznego.

Czerka, E. (2005). Niedorosłość czy dorosłość alternatywna? Rozważania w kontekście odraczania dorosłości. *Teraźniejszość-Człowiek-Edukacja*, *1*(29), 83–94.

Czerka, E. (2007). *Rodzinne uwarunkowania odraczania dorosłości u młodych mężczyzn*. Oficyna Wydawnicza „Impuls".

Czerniawska, O. (1996). Trendy rozwojowe w zachowaniu ludzi dorosłych. W: T. Wujek (red.), *Wprowadzenie do andragogiki* (s. 36–46). Instytut Technologii Eksploatacji.

Czerniawska, O. (2007). *Szkice z andragogiki i gerontologii*. Wydawnictwo Wyższej Szkoły Humanistyczno-Ekonomicznej w Łodzi.

Czyżowska, D., i Gurba, E. (2016). Bliskość w relacjach z rodzicami a przywiązanie i poziom intymności doświadczane przez młodych dorosłych. *Psychologia Rozwojowa*, 21(4), 91–107.

Czyżowska, D., Gurba, E., Czyżowska, N., i Kalus, A. (2019). Selected predictors of the sense of intimacy in relationships of young adults. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, *16*(22): 44–47. https://doi.org/10.3390/ijerph16224447

Dąbrowska, A. (2011). *Wizja perspektywicznego życia u dorastających z dysfunkcjonalnych środowisk rodzinnych*. Stowarzyszenie „Nauka Edukacja Rozwój".

De Graaf, H., Van de Schoot, R., Woertman, L., Hawk, S. T., i Meeus, W. (2012). Family cohesion and romantic and sexual initiation: a three wave longitudinal study. *Journal of Youth and Adolescence*, *41*(5), 583–592. https://doi.org/10.1007/s10964-011-9708-9

Dishion, T. J., i McMahon, R. J. (1998). Parental monitoring and the prevention of child and adolescent problem behavior: a conceptual and empirical formulation. *Clinical Child and Family Psychology Review*, *1*(1), 61–75. https://doi.org/10.1023/A:1021800432380

Dominguez, M. M., i Carton, J. S. (1997). The relationship between self-actualization and parenting style. *Journal of Social Behavior and Personality*, *12*(4), 1093–1100.

Dronkers, J., i Härkönen, J. (2008). The intergenerational transmission of divorce in cross-national perspective: results from the fertility and family surveys'. *Population Studies*, *62*(3), 273–288. https://doi.org/10.1080/00324720802320475

Dubas, E. (2001). Zmieniająca się dorosłość. Od dorosłości konwencjonalnej ku dorosłości subiektywnej. W: E. Przybylska (red,), *Andragogiczne wątki, poszukiwania, fascynacje. Studia ofiarowane Profesor Eugenii Wesołowskiej* (s. 77–87). Wydawnictwo Uniwersytetu im. Mikołaja Kopernika.

Dumlao, R., i Botta, R. A. (2000). Family communication patterns and the conflict styles young adults use with their fathers. *Communication Quarterly*, *48*(2), 174–189. https://doi.org/10.1080/01463370009385589

Duncan, T. E., i Duncan, S. C. (2009). The ABC's of LGM: An introductory guide to latent variable growth curve modeling. *Social and Personality Psychology Compass*, *3*(6), 979–991. https://doi.org/10.1111/j.1751-9004.2009.00224.x

Dunn, J., Brown, J. R., i Beardsall, L. (1991). Family talk about feeling states and children's later understanding of others' emotions. *Developmental Psychology*, *27*(3), 448–455. https://doi.org/10.1037/0012-1649.27.3.448.

Eicher, J. (1995). *Sztuka porozumiewania się.* Ravi.

Elwood, T. D., i Schrader, D. C. (1998). Family communication patterns and communication apprehension. *Journal of Social Behavior and Personality*, *13*(3), 493–502.

Epstein, N., Bishop, D. S., i Levin, S. (2007). The McMaster model of family functioning. *Journal of Marital and Family Therapy*, *4*(4), 19–31. https://doi.org/10.1111/j.17520606.1978.tb00537.x

Erikson, E. H. (2000). *Dzieciństwo i społeczeństwo.* Wydawnictwo Rebis.

Erikson, E. H. (2004). *Tożsamość a cykl życia.* Wydawnictwo Zysk i S-ka.

Eunson, B. (2020). *Communication in the 21st Century*. Wiley.

Eurostat (2009). *Youth in Europe: A statistical portrait*. Publications Office of the European Union.

Fadjukoff, P. (2007). *Identity Formation in Adulthood*. Jyväskylä University Printing House.

Fingerman, K. L., i Bermann, E. (2000). Applications of family systems theory to the study of adulthood. *International Journal of Aging and Human Development*, *51*(1), 5–29. https://doi.org/10.2190/7TF8-WB3F-TMWG-TT3K

Fingerman, K. L., Cheng Y.-P., Tighe, L., Birditt, K. S., i Zarit, S. (2012). Relationships between young adults and their parents. W: A. Booth i in. (red.), *Early Adulthood in a Family Context* (s. 59–85). National Symposium on Family Issues 2. Springer Science+Business Media, LLC.

Fingerman, K. L., i Hay, E. L. (2004). Intergenerational ambivalence in the context of the larger social network. W: K. Pillemer, K. Leuscher (red.), *Intergenerational ambivalence: new perspectives on parent-child relations in later life* (s. 133–152). Elsevier/JAI.

Fitzpatrick, M. A. (2004). Family communication patterns theory: observations on its development and application. *The Journal of Family Communication*, *4*(34), 167–179. https://doi.org/10.1080/15267431.2004.9670129

Fitzpatrick, M. A., i Ritchie, L. D. (1993). Communication theory and the family. W: P. Boss, W. Doherty, R. LaRossa, W. Schumm, S. Steinmetz (red.), *Sourcebook of family theories and methods: A contextual approach* (s. 565–585). Plenum.

Fitzpatrick, M. A., i Ritchie, L. D. (1994). Communication schemata within the family: multiple perspectives on family interaction. *Human Communication Research, 20*(3*)*, 275–301. https://doi.org/10.1111/j.1468-2958.1994.tb00324.x

Fitzpatrick, M. A., i Vangelisti, A. L. (1995). *Explaining Family Interactions*. SAGE.

Fomby, P., i Bosick, S. J. (2013). Family instability and the transition to adulthood. *Journal of Marriage and Family, 75*(5), 1266–1287. https://doi.org/10.1111/jomf.12063

Forste, R., i Jarvis. J. (2007). "Just like his dad": family background and residency with children among young adult fathers. *Fathering, 5*(2), 97–110. https://doi.org/10.3149/fth.0502.97

Fosco, G. M, Caruthers, A. S., i Dishion, T. J. (2012). Six-Year Predictive Test of Adolescent family relationship quality and effortful control pathways to emerging adult social and emotional health. *Journal of Family Psychology, 26,* 565–575. https://doi.org/10.1037/a0028873

Frank, S. J., Avery, C. B., i Laman, M. S. (1988). Young adults' perceptions of their relationships with their parents: Individual differences in connectedness, competence and emotional autonomy. *Developmental Psychology, 24*(5), 729–737. https://doi.org/10.1037/0012-1649.24.5.729

Frydrychowicz, S. (2004). Specyfika komunikacji interpersonalnej w okresie dorosłości. Aspekty rozwojowe. *Psychologia Rozwojowa, 9* (5), 61–72.

Frydrychowicz, S. (2007). Komunikacja interpersonalna a rozwój człowieka w cyklu życia. *Psychologia Rozwojowa*, *12*(2), 9–15.

Furman, W., i Buhrmester, D. (1992). Age and sex differences in perceptions of networks of personal relationships. *Child Development, 63*(1), 103–115. https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.1992.tb03599.x

Galambos, N. L., i Ehrenberg, M. F. (1997). The family as health risk and opportunity: a focus on divorce and working families. W: J. Schulenberg, J. L. Maggs, K. Hurrelmann (red.), *Health risks and developmental transitions during adolescence* (s. 139–160). Cambridge University Press.

Ganeva, Z., i Pavlenko, V. (2014). Conception of the transition to adulthood: Ukrainian case. *Bulgarian Journal of Science and Education Policy*, *8*(1), 129–145.

Garlej-Drzewiecka, E. (2003). Z rozważań o dorosłości. W: K. D. Rzedzicka, A. Kobylańska (red.), *Dorosłość, niepełnosprawność, czas współczesny – na pograniczach pedagogiki specjalnej* (s. 85–93). Wydawnictwo „Impuls".

George, D., i Mallery, P. (2016). *IBM SPSS Statistics 23 Step by Step: A simple Guide and*

Reference. Routledge.

Giddens, A. (2014). *Socjologia*. Wydawnictwo Naukowe PWN.

Glanc, Z. (2011). Obraz dorosłości w dobie ponowoczesnej. Mozaika wymiarów dorosłości. *Edukacja Dorosłych*, *1*, 115–132.

Główny Urząd Statystyczny (2021). *Rocznik Demograficzny 2021*.

Goldenberg, H., i Goldenberg, I. (2006). *Terapia rodzin*. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Goldscheider, F. K., Hofferth, L., i Curtin, C. (2014). Parenthood and leaving home in young adulthood. *Population Research and Policy Review*, *33*(6), 771–796. https://doi.org/10.1007/s11113-014-9334-9

Goldshmith, J. (2018). Emerging adult's relationship with their parents. Clinical Science Insight. https://www.family-institute.org/sites/default/files/pdfs/csi-emerging-adults-relationships-with-parents.pdf

Golka, M. (1999). *Cywilizacja. Europa. Globalizacja* (s. 111–130). Wydawnictwo Fundacji Humaniora.

Gorbaniuk, J., i Parysewicz, B. (2009). *Rodzina wobec współczesnych wyzwań społeczno-kulturowych*. Wydawnictwo KUL.

Górnicka. B. (2005). Plany życiowe młodzieży. W: T. Pilch (red.), *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. 4, (s. 110–117). Wydawnictwo Akademickie „Żak".

Grygielski, M. (1999). *Style komunikacji rodzicielskiej a identyfikacja dzieci z rodzicami*. Towarzystwo Naukowe KUL.

Guerreiro, M. D., i Abrantes, P. (2004). Moving into adulthood in a southern European country: transition in Portugal. *Portuguese Journal of Social Science*, *62*, 191–209.

Gurba, E. (2006). Relacje: rodzice – dorastające dzieci w ocenie rodziców i ich dorastających dzieci. *Psychologia Rozwojowa*, *11*(1), 81–90.

Gurba, E. (2008). The attributes of adulthood recognised by adolescents and adults. *Polish Psychological Bulletin*, *39*(3), 129–137. https://doi.org/10.2478/v10059-008-0020-9

Gurba, E. (2011). Wczesna dorosłość. W: J. Trempała (red.), *Psychologia rozwoju człowieka* (s. 202–233). Wydawnictwo Naukowe PWN.

Gurba, E. (2013). *Nieporozumienia z dorastającymi dziećmi w rodzinie. Uwarunkowania i wspomaganie*. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Gurba, E. Czyżowska, D., i Białek, A. (2015). Style tożsamości i dobrostan psychiczny młodych dorosłych żyjących w związkach intymnych i w pojedynkę. W: D. Kubicka (red.), *Nowe perspektywy badań rozwoju w dzieciństwie i dorosłości: księga*

pamiątkowa dla Profesor Marii Kielar-Turskiej (s. 157–175). Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.

GUS (2016). Małżeństwa oraz dzietność w Polsce. https://stat.gov.pl/files/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5468/23/1/1/malzenstwa_i_dzietnosc_w_polsce.pdf

GUS (2017). Sytuacja demograficzna Polski na tle Europy. https://stat.gov.pl/download/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5468/27/1/1/sytuacja_demograficzna_polski_na_tle_europy.pdf

GUS (2021). Rocznik Demograficzny 2021. https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/roczniki-statystyczne/rocznik-demograficzny-2021,3,15.html

Harntett, C. S., Furstenberg, F., Biriditt, K., i Fingerman, K. (2002). Parental support during young adulthood: Why does assistance decline with age? *Jurnal of Family Issues*, *34*(7), 975–1007. https://doi.org/10.1177/0192513X12454657

Harwas-Napierała, B. (1996). Przygotowanie młodzieży do dorosłości – niektóre uwarunkowania rodzinne. *Człowiek i Społeczeństwo*, *XIV*, 18–29.

Harwas-Napierała, B. (2006a). *Komunikacja interpersonalna w rodzinie*. Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza.

Harwas-Napierała, B. (2006b). Komunikacja w rodzinie ujmowanej jako system w relacji rodzice-dzieci. *Roczniki Socjologii Rodziny*, *XVII*, 221–223.

Harwas-Napierała, B. (2012). *Dorosłość jako spełnienie. Drogi i zagrożenia rozwoju* (s. 75–78). Wydawnictwo LIBRON.

Hawkins, M. T., Letcher, P., Sanson, A., O'Connor, M., Toumbourou, J. W., i Olsson, C. (2011). Stability and change in positive development during young adulthood. *Journal of Youth and Adolescence*, *40*(11), 1436–1452. https://doi.org/10.1007/s10964-011-9635-9

Hofferth, S. L., i Anderson, K. G. (2003). Are all dads equal? Biology versus marriage as a basis for paternal investment. *Journal of Marriage and Family*, *65*(1), 213–32. https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2003.00213.x

Hofferth, S. I., i Goldscheider, F. (2010). Family structure and the transition to early parenthood. *Demography*, *47*(2), 415–437. https://doi.org/10.1353/dem.0.0102

Hornowska, E. (2007). *Testy psychologiczne. Teoria i praktyka*. PWN.

Huang, L. (1999). Family communication patterns and personality characteristics. *Commumcation Quarterly*, *47*(2), 230–243. https://doi.org/10.1080/01463379909370136

Iacovou, M. (2010). Leaving home: Independence, togetherness and income. *Advances in Life Course Research*, *15*(4), 147–160. https://doi.org/10.1016/j.alcr.2010.10.004

Jankowska, M. (2014). Postawy rodzicielskie matki i ojca a lęk jako stan i lęk jako cecha u młodych dorosłych. *Kwartalnik Naukowy*, *4*(18), 88–108.

Jankowski K. (1983). Schizofrenia jako niedokończony cykl rozwojowy rodziny. *Przegląd Psychologiczny*, *1*, 25–42.

Jansen, M. (2001). Children of divorced parents. Differential consequences of demographic behaviour? *Netherlands' Journal of Social Sciences*, *37*, 169–184.

Johnson, B. E., i Ray, W. A. (2016). Family Systems Theory. W: S. Smith (red.), *The Wiley Blackwell Encyclopedia of Family Studies* (Vol. 2., s. 782–787). Wiley-Blackwell Publishing.

Jones, D. C., Bowling, B., i Cumberland, A. (1998). The development of display rule knowledge: Linkages with family expressiveness and social competence. *Child Development*, *69*(4), 1209–1222. https://doi.org/10.2307/1132370

Kaczor, S. (1996). Podstawowe pojęcia edukacji dorosłych. *Edukacja Dorosłych*, *1*, 19–24.

Karmolińska-Jagodzik, E. (2017). Rozmowy młodzieży z rodzicami: narracja z perspektywy młodzieży. *Studia Edukacyjne*, *45*, 153–183.

Keaton, J., i Kelly, L. (2008). Emotional intelligence as a mediator of family communication patterns and reticence. *Communication Reports*, *21*(2), 104–116. https://doi.org/10.1080/08934210802393008

Keijsers, L., i Poulin, F. (2013). Developmental changes in parent–child communication throughout adolescence. *Developmental Psychology*, *49*(12), https://doi.org/10.1037/a0032217

Kelly, L., Keaten, J. A., Finch, C., Duarte, I. B., Hoffman, P., i Michels, M. M. (2002). Family communication patterns and the development of reticence. *Communication Education*, *51*(2), 202–209. https://doi.org/10.1080/03634520216506

Kern, M. R., i Peluso, P. (1999). Using individual psychology concepts to compare family systems processes and organizational behavior. *The Family Journal*, *7*(3), 236–244. https://doi.org/10.1177/1066480799073007

Kerr, M. H., i Stattin, H. (2000). What parents know, how they know it, and several forms of adolescent adjustment: further support for a reinterpretation of monitoring. *Developmental psychology*, *36*(3), 366–380. https://doi.org/10.1037//0012-1649.36.3.366

Kiczka, M. (2015). Więzi uczuciowe z rodzicami a jakość bliskich związków młodych dorosłych z rodzin rozwiedzionych. *Studia nad Rodziną*, 19 (*2*(37), 221–242.

King, S. (1989). Sex differences in a causal mode of career maturity. *Journal of Counselling and Development*, *68*(2), 208–215. https://doi.org/10.1002/j.1556-6676.1989.tb01359.x

King, V., i Sobolewski. J. M. (2006). Nonresident fathers' contributions to adolescent well-being. J*ournal of Marriage and Family*, *68*(3), 537–557. https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2006.00274.x.1649.36.3.366

Kins, E., Beyers, W., Soenens, B., i Vansteenkiste, M. (2009). Patterns of home leaving and subjective well-being in emerging adulthood: The role of motivational processes and parental autonomy support. *Developmental Psychology*, *45*(5), 1416–1429. https://doi.org/10.1037/a0015580

Kloap, M., i Hendry, L. B. (2010). Letting go or holding on? Parent's perceptions of their relationships with their children during emerging adulthood. *British Journal of Developmental Psychology*, *28*(4), 817–834.

Kloch, Z. (2000). Język i płeć: różne podejścia badawcze. *Pamiętnik Literacki*, *91*(1), 141–160.

Kłym-Guba, M., i Cieciuch, J. (2016). Dynamika poszukiwania tożsamościowego, w różnych domenach we wczesnej adolescencji: wyniki badań podłużnych. *Roczniki Psychologiczne*, *19*(2), 221–237. http://dx.doi.org/10.18290/rpsych.2016.19.2-2pl

Koerner, A. F., i Fitzpatrick, M. A. (1997). Family type and conflict: The impact of conversation orientation and conformity orientation on conflict in the family. *Communication Studies*, *53*(3), 234–251. https://doi.org/10.1080/10510979709368491

Koerner, A. F., i Fitzpatrick, M. A. (2002a). Toward a theory of family communication. *Communication Theory*, *12*(1), 70–91. https://doi.org/10.1111/j.1468-2885.2002.tb00260.x

Koerner, A. F., i Fitzpatrick, M. A. (2002b). Understanding family communication patterns and family functioning: the roles of conversation orientation and conformity orientation. *Communication Yearbook*, *26*(1), 37–69. https://doi.org/10.1207/s15567419cy2601_2

Koerner, A. F., i Fitzpatrick, M. A. (2002c). You never leave your family in fight: the impact of family of origin on conflict behavior in romantic relationship. *Communication Studies*, *53*(3), 234–251. https://doi.org/10.1080/10510970209388588

Koerner, A. F., i Fitzpatrick, M. A. (2006). Family communication patterns theory: a social cognitive approach. W: D. O. Braithwaite, L. A. Baxter (red.), *Engaging theories in*

family communication: Multiple perspectives (s. 50–65). Sage Publications, Inc. https://doi.org/10.4135/9781452204420.n4

Koesten, J. (2004). Family Communication Patterns, Sex of Subject, and Communication Competence. *Communication Monographs*, *71*(2), 226–244. https://doi.org/10.1080/0363775052000343417

Koesten, J., i Anderson, K. (2004). Exploring the influence of family communication patterns, cognitive complexity, and interpersonal competence on adolescent risk behaviors. *Journal of Family Communication*, *4*(2), 99–121. https://doi.org/10.1207/s15327698jfc0402_2

Konarski, R. (2009). *Modelowanie równań strukturalnych. Teoria i praktyka*. Wydawnictwo Naukowe PWN.

Kowalik, S. (2003). Dorosłość osób niepełnosprawnych w świetle koncepcji strefy utraconego rozwoju. W: K. D. Rzedziecka, A. Kobylańska (red.), *Dorosłość, niepełnosprawność, czas współczesny – na pograniczach pedagogiki specjalnej* (s. 61–78). Wydawnictwo „Impuls".

Krause, E. (2016). Zjawisko NEET, czyli o młodzieży trzy razy nic. *Problemy Profesjologii*, *2*, 67–81.

Krauss, R. M., i Fussell, S. R. (1996). Social psychological models of interpersonal communication. W: E. T. Higgins, A. Kruglanski (red.), *Social Psychology: Handbook of Basic Principles* (s. 655–701). Guilford Press.

Kuhar, M. (2010). Parental Authority Styles in Adolescent-Parent Relationship. *Diskurs Kindheits und Jugendforschung Heft*, *3*, 321–336.

Kukułowicz, T. (1979). Rozmowy w rodzinie jako czynnik rozwoju i zachowania dziecka. *Roczniki Filozoficzne*, *27*(4), 137–145.

Kwak, A. (2008–2009). Rodzina i młodzież: teoria i badania. *Roczniki Socjologii Rodziny*, XIX, 51–70.

Lang, V. W., Longmore. M. A., Manning, W. D., i Giordano, P. C., (2017). *Living with parents in young adulthood and parent-adult child closeness and conflict: The influence of social class and parenting strategies*. https://paa.confex.com/paa/2017/meetingapp.cgi/Paper/15952

Lam, L., i Kirby, S. L. (2002). Is emotional intelligence an advantage? an exploration of the impact of emotional and general intelligence on individual performance. *Journal of Social Psychology*, *142*(1), 133–143.

Lavery, M. R., Acharya, P., Sivo, S. A., i Xu, L. (2019). Number of predictors and multicollinearity: what are their effects on error and bias in regression? *Communications in Statistics-Simulation and Computation*, *48*(1), 27–38.

Levin, K. A., i Currie, C. (2010). Family structure, mother-child communication, father-child communication, and adolescent life satisfaction: a cross-sectional multilevel analysis. *Health Education 110*(3), 152–168. https://doi.org/10.1108/09654281011038831

Ledzińska, M. (2012). *Młodzi dorośli w dobie globalizacji. Szkice psychologiczne*. Wydawnictwo Difin.

Leidy, M. S., Guerra, N. G., i Toro, R. I. (2010). Positive parenting, family cohesion, and child social competence among immigrant latino families. *Journal of Family Psychology*, *24*(3), 252–260.

Leonard, L. S. (1982). *The Wounded Woman: Healing the Father-daughter Relationship.* Swallow Press.

Leopold, T., Geissler, F., i Pink, S. (2012). How far do children move? Spatial distances after leaving the parental home. *Social Science Research*, *41*(4), 991–1002. https://doi.org/10.1016/j.ssresearch.2012.03.004

Lavery, M. R., Acharya, P., Sivo, S. A., i Xu, L. (2019). Number of predictors and multicollinearity: What are their effects on error and bias in regression? *Communications in Statistics-Simulation and Computation*, *48*(1), 27–38.

Levinson, D. J. (1986). A conception of adult development. *American Psychologist*, *41*(1), 3–13. https://doi.org/10.1037/0003-066X.41.1.3

Levitt, M. J., Silver, M. E., i Santos, J. D. (2007). Adolescents in transition to adulthood: relationship satisfaction, and post-transition adjustment. *Journal of Adult Development*, *14*(1), 53–63. https://doi.org/10.1007/s10804-007-9032-5

Liberska, H. (2004). Tożsamość dorastających a ich środowisko rodzinne. *Psychologia Rozwojowa*, *9*(2), 65–76.

Liberska, H. (2011). Development in the family. W: H. Liberska (red.), *Relations in Marriage and Family: Genesis, Quality and Development* (s. 13–30). Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego.

Liberska, H. (2014). *Rozwój rodziny i rozwój w rodzinie*. W: H. Liberska (red.), Psychologia rodziny (s. 221–240). Wydawnictwo Naukowe PWN.

Lipska, A., i Zagórska, W. (2011). „Stająca się dorosłość" w ujęciu Jeffreya J. Arnetta jako rozbudowana faza luminalna rytuału przejścia. *Psychologia Rozwojowa*, *16*(1), 9–21.

Macek, P., Ježek, S., Lacinová, L. , Bouša, O., Kvitkovičová, L., Neužilová-Michalčáková, R., i Širůček, J. (2015). Emerging adults in the Czech Republic: views into and across different domains of life. W: R. Žukauskienė (red.), *Emerging Adulthood in a European Context. Psychology Press* (s. 175–201). London: Routledge/Taylor & Francis Group.

Maicher, A. (2004). Wpływ płci osób tworzących diadę na styl komunikacyjny i poczucie komfortu z przeprowadzonej rozmowy. W: A. Kuczyńska, E. K. Dzikowska (red.) *Zrozumieć płeć. Studia interdyscyplinarne II* (s. 267–280). Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.

Manzeske, D. P., i Dopkins Stright, A. (2009). Parenting styles and emotion regulation: the role of behavioral and psychological control during young adulthood. *Journal of Adult Development*, *16*(4), 223–229. https://doi.org/10.1007/s10804-009-9068-9

Margasiński, A. (2009). *Skale Oceny Rodziny. Polska adaptacja FACES IV – Flexibility and Cohesion. Evaluation Scales Davida H. Olsona*. Pracownia Testów Psychologicznych.

Margasiński, A. (2011). *Model kołowy i skale FACES jako narzędzie badania rodziny. Historia, rozwój i zastosowanie.* Akademia im. Jana Długosza.

Margasiński, A. (2015). The Polish adaptation of FACES IV-SOR. *Polish Journal of Applied Psychology*, *13*(1), 43–66. https://doi.org/10.1515/pjap-2015-0025

Markman, H. J. (1981). Prediction of marital distress: a 5-year follow-up. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, *49*(5), 760–762. https://doi.org/10.1037//0022-006x.49.5.760

Martin, M. A. (2006). Family structure and income inequality in families with children, 1976 to 2000. *Demography*, *43*(3), 421–445.

Masarik, A. S., Conger R. D., Martin, M. J., Gonnellan, M. B., Masyn, K. E., i Lorenz, F. O. (2012). Romantic relationships in early adulthood: Influences of family, personality, and relationship cognitions. *Personal Relationships*, 20(2), 356–373. https://doi.org/10.1111/j.1475-6811.2012.01416.x

Maslow, A. (2006). Motywacja i osobowość. PWN.

Matejczuk, J. (2004). O relacyjnej naturze komunikacji interpersonalnej. W: K. Kaliszewska, O. Sakson-Obada, M. Zielona-Jenek, J. Zinczuk (red.), *Emocja – subiektywne doświadczenie czy zdarzenie interpersonalne?* (s. 84–95). Bogucki Wydawnictwo Naukowe.

Mayer, J. D., i Salovey, P. (1995). Emotional intelligence and the construction and regulation of feelings. *Applied and Preventive Psychology*, *4*(3), 197–208. https://doi.org/10.1016/S0962-1849(05)80058-7

McLeod, J. M., i Chaffee, S. H. (1972). The construction of social reality. W: J. Tedeschi (red.), *The social influence process* (s. 50–59). Al dine-Atherton.

McLeod, J. M., i Chaffee, S. H. (1973). Interpersonal approaches to communication research. *American Behavioral Scientist*, *16*(4), 469–499. https://doi.org/10.1177/000276427301600402

McNaughton, J. (1992). Gender differences in parent child communication pattern. *Journal of Adolescent Research*, *7*(1), 25–32.

Miller, B. C. (2002). Family influences on adolescent sexual and contraceptive behavior. *The Journal of Sex Research*, *39*(1), 22–26. https://doi.org/10.1080/00224490209552115

Misztela, A., i Oleszkowicz, A. (2021). *W poszukiwaniu czynników sprzyjających realizacji zadań rozwojowych we wczesnej dorosłości*. Warszwa: Difin.

Modzelewski, W. (1996). *Wprowadzenie do socjologii.* Interart.

Morris, A. S., Silk, J. S., Steinberg, L., Myers, S. S., i Robinson, L. R. (2007). The role of the family context in the development of emotion regulation. *Social Development*, *16*(2), 361–388. https://doi.org/10.1111/j.1467-9507.2007.00389.x

Mulder, C. H., Clark, W. A. V., i Wagner, M. (2006). Resources, living arrangements and first union formation in the United States, the Netherlands and West Germany. *European Journal of Population / Revue européenne de Démographie*, 22, 3–35. https://doi.org/10.1007/s10680-005-4768-8

Namysłowska, I. (2000). *Terapia rodzin.* Instytut Psychiatrii i Neurologii.

Nelson, L. J., i Barry, (2005). Distinguishing features of emerging adulthood the role of self-classification as an adult. *Journal of Adolescent Research*, *20*(2), 242–262. https://doi.org/10.1177/0743558404273074.

Nelson, L. J., Badger, S., i Wu, B. (2004). The influence of culture in emerging adulthood: perspectives of Chinese college students. *International Journal of Behavioral Development*, *28*(1), 26–36. https://doi.org/10.1080/01650250344000244

Newcomb, Th. M., Turner, R. H., i Converse, Ph. E. (1965). *Psychologia społeczna*. PWN.

Nęcki, Z. (2000). *Komunikacja międzyludzka*. ANTYKWA.

Noller, P. (1995). Parent-adolescent relationships. W: M. A. Fitzpatrick, A. Vangelisti (red.), *Explaining family interactions* (s. 77–111). Sage.

Noller, P., i Callan, V. J. (1990). Adolescents' perceptions of the nature of their communication with parents. *Journal of Youth and Adolescence*, *19*(4), 349–362. https://doi.org/10.1007/BF01537077

Noller, P., i Fitzpatrick, M. A. (1990). Marital communication in the eighties. *Journal of Marriage and the Family, 52*(4), 832–843. https://doi.org/10.2307/353305

Noller, P., i Fitzpatrick, M. A. (1993). *Communication in family relationships.* Prentice Hall.

O'Conner, T. G., Allen, J. P., Bell, K. L., i Hauser, S. T. (1996). Adolescent–parent relationships and leaving home in emerging adulthood. *Child Development*, 71, 39–52. https://doi.org/10.1002/cd.23219967105

Oksanen, A., Aaltonen, M., i Rantala, K. (2016). Debt problems and life transitions: a register-based panel study of Finnish young people. *Journal of Youth Studies, 19*(9), 1–20. https://doi.org/10.1080/13676261.2016.1145638

Oleszkowicz, A., i Gwiżdż, K. (2019). Formowanie się tożsamości osobistej w okresie stającej się dorosłości, w kontekście poczucia bezpieczeństwa i gotowości do zmian. *Polskie Forum Psychologiczne, 24*(2), 184–204.

Oleszkowicz, A., i Misztela, A. (2015). Kryteria dorosłości z perspektywy starszych adolescentów i młodych dorosłych. *Psychologia Rozwojowa, 20*(1), 41–55.

Oleszkowicz, A.., i Misztela, A. (2017). Wybrane aspekty realizacji zadań rozwojowych a procesy tożsamościowe u kobiet we wczesnej dorosłości. *Psychologia Rozwojowa, 22*(4), 75–88. https://doi.org/10.4467/20843879PR.17.023.8069

Oleś, P. (2012). *Psychologia człowieka dorosłego*. Wydawnictwo Naukowe PWN.

Olson, D. H. (2000). Circumplex model of marital and family system. *Journal of Family Therapy*, *22*(2), 144–167.

Olson, D. H., i DeFrain, J. (2000). *Marriage and the Family: Diversity and Strengths.* Mayfield.

Olson, D. H., Gorall, D. M., i Tiesell, J. W. (2007). *FACES IV and the Circumplex Model: Validation Study*. www.facesiv.com.

Oppermann, K., i Weber, E (2000). *Język kobiet. Język mężczyzn. Jak porozumieć się w miejscu pracy?* Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.

Orrego, V. O., i Rodriguez, J. (2001). Family communication patterns and college adjustment: the effects of communication and conflictual independence on college students. *Journal of Family Communication, 1*(3), 175–189.

Osior-Szot, K. (2018) Różnice w stylach komunikacyjnych kobiet i mężczyzn. *Media Biznes Kultura, 2*(5), 171–183.

Osredkar, P. (2012). *The Relationship Between Family Communication Patterns and an Individual's Emotional Intelligence. Communication Studies Undergraduate*

Publications, Presentations and Projects. 16. http://pilotscholars.up.edu/cst_studpubs/16

Osior- Szot, K. (2018). Różnice w stylach komunikacyjnych kobiet i mężczyzn. *Media Biznes Kultura, 2*(5), 171–184. https://doi.org/10.4467/25442554.MBK.18.023.9302

Palidda (2009). Percorsi di lavoro flessibile. W: R. Palidda (red.), *Vite flessibili. Lavori, famiglie e stili di vita di giovani coppie meridionali* (s. 953–133). Milano: Franco Angeli.

Papazova, E., i Garvanova. M. (2019). *Parenting styles, gender-role orientations and romantic beliefs and experience in emerging adulthood.* European Proceedings of Social and Behavioural Sciences EpSBS. 9th ICEEPSY 2018 The International Conference on Education & Educational Psychology. Future Academy, vol. LIII, 188-197.

Parra, A. P., Oliva, A., i Sanchez-Queija, I. (2015). Development of emotional autonomy from adolescence to young adulthood in Spain. *Journal of Adolescence*, 38, 57–67. https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2014.11.003

Paszkowska-Rogacz, A. (2018). Percepcja postaw rodzicielskich przez młodzież a jej trudności w procesie podejmowania decyzji zawodowych. *Polskie Forum Psychologiczne, 23*(1), 157–171. https://doi.org/10.14656/PFP20180110

Pears, K. C., Pierce, S. L., Kim, H. K., i Capaldi, D. M. (2005). The timing of entry into fatherhood in young, at-risk men. *Journal of Marriage and Family*, *67*(2), 429–447. https://doi.org/10.1111/j.0022-2445.2005.00126.x

Peterson, R., i Green, S. (2009). *Families first: keys to successful family functioning communication.* Virginia State University.

Petrogiannis, K. (2011). Conceptions of the transition to adulthood in a sample of Greek higher education students. *International Journal of Psychology and Psychological Therapy, 11*(1), 121–137.

Pichalski, R. (2003). Refleksje nad dorosłością. W: K. D. Rzedziecka, A. Kobylańska (red.), *Dorosłość, niepełnosprawność, czas współczesny – na pograniczach pedagogiki specjalnej* (s. 79-84). Wydawnictwo „Impuls".

Piotrowski, K. (2009). *Koncepcja narzędzi badawczych dla modułu nr 4 pt.: Formowanie się tożsamości i wkraczanie w dorosłość (maszynopis nieopublikowany).* SWPS.

Piotrowski, K. (2010). *Wkraczanie w dorosłość. Tożsamość i poczucie dorosłości młodych osób z ograniczeniem sprawności*. Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR.

Piotrowski, K. (2013). *Tożsamość osobista w okresie wkraczania w dorosłość*. *Sytuacja młodych osób z ruchowym ograniczeniem sprawności i ich sprawnych rówieśników.* TIPI.

Piumatti, G., Giannotta, F., Roggero, A., i Rabaglietti, E. (2013). Working status and perception of adulthood: a comparison between Italian and Dutch emerging adults. *Horizons of Psychology*, *22*, 39–50. https://doi.org/10.20419/2013.22.374

Piumatti, G., Pipitone, L., Di Vita, A. M. Latina, D., i Rabaglietti, E. (2014). Transition to adulthood across Italy: A comparison between northern and southern Italian young adults. *Journal of Adult Development, 21* (1), 1–12. https://doi.org/10.1007/s10804-013-9174-6

Pless, I., i Satterwhite, B. (1973). A measure of family functioning and its application. *Social Science and Medicine, 7*(8), 613–621. https://doi.org/10.1016/0037-7856(73)90029-2

Plopa, M. (2005). *Psychologia rodziny: teoria i badania.* Wydawnictwo Elbląskiej Uczelni Humanistyczno-Ekonomicznej.

Plopa, M. (2006). *Więzi w małżeństwie i rodzinie. Metody badań.* Oficyna Wydawnicza „Impuls".

Przetacznik-Gierowska, M. (2005). Zasady i prawidłowości psychicznego rozwoju człowieka. W: M. Przetacznik-Gierowska, M. Tyszkowa (red.). *Psychologia rozwoju człowieka. Zagadnienia ogólne* (s. 57–84). Wydawnictwo Naukowe PWN.

Przybył, I. (2005). Dysfunkcjonalne relacje rodzinne a proces kształtowania tożsamości w okresie dorastania. W: W. Wrzesień, A. Żurek, I. Przybył (red.), *Rodzice i ich dzieci w tańcu pokoleń* (s. 52–70). Wydawnictwo Naukowe UAM.

Przyszczypkowski, K. (2003). Dorosłość jako kategoria pedagogiczna. W: D. Jankowski, K. Przyszczypkowski, J. Skrzypczak (red.), *Podstawy edukacji dorosłych. Zarys problematyki* (s. 33–47). Wydawnictwo Naukowe UAM.

Publicewicz, A., Oleszkowicz, A. (2020). Doświadczenie parentyfikacji a poczucie tożsamości w okresie wczesnej dorosłości. *Psychologia Rozwojowa 25*(1), 85–99.

Punyanunt-Carter, N. M. (2008). Father-daughter relationships: examining family communication patterns and interpersonal communication satisfaction. *Communication Research Reports, 25*(1), 23–33. https://doi.org/10.1080/08824090701831750

Radochoński, M. (1984). *Psychoterapia rodzinna w ujęciu systemowym*. Rzeszów: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Rzeszowie.

Radochoński, M. (1997). Tymczasowa wersja Skali Diagnostycznej Systemu Rodzinnego. *Roczniki Socjologii Rodziny*, *9*, 69–80.

Radochoński, M. (1998). Wybrane zagadnienia psychopatologii w ujęciu systemowej koncepcji rodziny. *Roczniki Socjologii Rodziny, X*, 91–109.

Rajewska, K., i Łodygowska, E. (2017). Różnice w komunikacji mężczyzn i kobiet. Psychologia i ty. https://psychologiaity.com/2017/03/12/roznice-w-komunikacji-mezczyzn-i-kobiet/

Rauer, A. J., i Volling, B. L. (2005). The role of husbands' and wives' emotional expressivity in the marital relationship. *Sex Roles*, *52*(9–10), 577–587. https://doi.org/10.1007/s11199-005-3726-6

Rembowski, J. (1972). *Więzi uczuciowe w rodzinie*. PWN.

Rękosiewicz, M. (2012). W *drodze do dorosłości. Tożsamość osób z niepełnosprawnością intelektualną.* TIPI.

Ritchie, L. D. (1991). Family communication patterns: An epistemic analysis and conceptual reinterpretation. *Communication Research*, *18*(4), 548–565. https://doi.org/10.1177/009365091018004005

Ritchie, L. D. (1997). Parents' workplace experiences and family communication patterns. *Communication Research*, *24*(2), 175–187. https://doi.org/10.1177/009365097024002004

Ritchie, L. D., i Fitzpatrick, M. A. (1990). Family communication patterns: measuring interpersonal perceptions of interpersonal relationships. *Communication Research*, *17*(4), 523–544. https://doi.org/10.1177/009365090017004007

Roberts, J., Noden, P., West, A., i Lewis, J. (2015). Living with the parents: the purpose of young graduates' return to the parental home in England. *Journal of Youth Studies*, *19*(3), 319–337. https://doi.org/10.1080/13676261.2015.1072618

Rogers, C. R. (1987). Zasady podejścia skoncentrowanego na osobie. *Colloquia Communia*, *30-31*(1–2), 51–61.

Rostowska, T. (1995). *Transmisja międzypokoleniowa w rodzinie w zakresie wybranych wymiarów osobowości*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.

Ruda, K. (1996). Dojrzałość biopsychiczna a sposób realizacji potrzeby seksualnej w młodzieży polskiej. *Człowiek i Społeczeństwo, XIV,* s. 61–67.

Ruesch, J. (1963). The role of communication in therapeutic transactions. *Journal of Communication, 13*(3), 132–139.

Rueter, M. A., i Koerner, A. F. (2008). The effect of family communication patterns on adopted adolescent adjustment. *Journal of Marriage and Family*, *70*(3), 715–727. https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2008.00516.x

Rusiak, D. (2014). Postawy rodzicielskie rodziców a kształtowanie się tożsamości osób we wczesnej dorosłości. *Młoda Psychologia*, *2*, 111–124.

Ryś, M. (1998). *Konflikty w rodzinie. Niszczą czy budują?* Centrum Metodycznej Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej Ministerstwa Edukacji Narodowej.

Rzedzicka, K. D. (2003). Społeczne koncepcje dorosłości a niepełnosprawność. W: K. D. Rzedziecka, A. Kobylańska (red.), *Dorosłość, niepełnosprawność, czas współczesny – na pograniczach pedagogiki specjalnej* (s. 95–122). Wydawnictwo „Impuls".

Sadowska, S. (2003). Portret człowieka dorosłego. O dorosłości z perspektywy pedagoga szkolnego w kontekście wyzwań edukacyjnych. W: K. D. Rzedziecka, A. Kobylańska (red.), *Dorosłość, niepełnosprawność, czas współczesny – na pograniczach pedagogiki specjalnej* (s. 79–84). Wydawnictwo „Impuls".

Samter, W. (2003). Friendship interaction skills across the life span. W: I. O. Greene, B. R, Burleson (red.), *Handbook of communication and social interaction skill* (s. 637–684). Lawrence Erlbaum Associates, Inc.

Salehi, M., Shahryari Ahmadi, M., i Noei, R. (2012). The relationship between family communication patterns and internet addiction. *International Journal of Psychology and Behavioral Research*, *1*(1), 27–31.

Satir, V. (2000). *Terapia rodziny. Teoria i praktyka.* Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.

Schnaiberg, A., i Goldenberg, S. (1989). From empty nest to crowded nest: the dynamics of incompletely-launched young adults. *Social Problems*, *36*(3), 251–269. https://doi.org/10.1525/sp.1989.36.3.03a00040

Schrodt, P., Witt, P. L., i Messersmith, A. S. (2008). A meta-analytical review of family communication patterns and their associations with information processing, behavioral, and psychosocial outcomes. *Communication Monographs*, *75*(3), 248–269. https://doi.org/10.1080/03637750802256318

Schutte, N. S., Malouff, J. M., Hall, L. E., Haggerty, D. J., Cooper, J. T., Golden, C. J., i Dornheim, L. (1998). Development and validation of a measure of emotional intelligence. *Personality and Individual Differences*, *25*(2), 167–177. https://doi.org/10.1016/S0191-8869(98)00001-4

Schwarz, S. J., Cote, J. E., i Arnett, J. J. (2005). Identity and agency in emerging adulthood: two developmental routes in the individualization process. *Youth & Society*, *37*(2), 201–229. https://doi.org/10.1177/0044118X05275965

Seiffge-Krenke, I. (2006). Leaving home or still in the nest? Parent-child relationships and psychological health as predictors of different leaving home patterns. *Developmental Psychology*, *42*(5), 864–876. https://doi.org/10.1037/0012-1649.42.5.864

Seiffge-Krenke, I., Overbeek, G., i Vermulst, A. (2010). Parent-childrelationship trajectories during adolescence: longitudinal associations with romantic outcomes in emerging adulthood. *Journal of Adolescence*, *33*(1), 159–171. https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2009.04.001

Sęk, H. (2001). *Wprowadzenie do psychologii zdrowia.* Scholar.

Sękowski, A. E., i Gwiazdowska-Stańczak, S. (2018). Communication in the families of high-achieving students. *Polish Psychological Bulletin*, *49*(4), 424–431. https://doi.org/10.24425/119511

Shaver, P. R., Furman, W., i Buhrmester, D. (1985). Transition to college: network changes, social skills, and loneliness. W: S. Duck, D. Perlman (red.), *Understanding personal relationships* (s. 193–219). London: Sage.

Shearman, S. M., i Dumlao, P. (2008). A cross-cultural comparison of family communication patterns and conflict between young adults and parents. *Journal of Family Communication*, *8*(3), 186–211. https://doi.org/10.1080/15267430802182456

Sherman, L. E., Greenfield, P. M., Hernandez, L. M., i Dapretto, M. (2018). Peer influence via Instagram: effects on brain and behavior in adolescence and young adulthood. *Child Development*, *89*(1), 1–11.

Shulman, S., i Ben-Artzi, E. (2003). Age-related differences in the transition from adolescence to adulthood and links with family relationships. *Journal of Adult Development*, *10*(4), 217–226. https://doi.org/10.1023/A:1026006025155

Sillars, A., Koerner, A., i Fitzpatrick, M. A., (2005). Communication and Understanding in Parent–Adolescent Relationships. *Human Communication Research*, *31*(1), 102–128.

Singh-Manoux, A., Fonagy, P., i Marmot, M. (2006). The relationship between parenting dimensions and adult achievement: evidence from the Whitehall II Study. *International Journal of Behavioral Medicine*, *13*(4), 320–329. https://doi.org/10.1207/s15327558ijbm1304_7

Small, M. L., Morgan, N., Abar, C., i Maggs, J. L. (2011). Protective effects of parent-college student communication during the first semester of college. *Journal of American College Health*, *59*(6), 547–54. https://doi.org/10.1080/07448481.2010.528099

Smets, A. C., i Hartup, W. W. (1988). Systems and symptoms: family cohesion/adaptability and childhood behavior problems. *Journal of Abnormal Child Psychology*, *16*(2), 233–246. https://doi.org/10.1007/BF00913598

Steinberg, L. (2001). We know some things: parent-adolescent relationships in retrospect and prospect. *Journal of Research on Adolescence*, *11*(1), 1–19. https://doi.org/10.1111/1532-7795.00001

Stewart, L., Cooper, P., Stewart, A. D., i Friedley, S. A. (1996). *Communication and Gender*. Gorsuch Scarisbrick.

Suchodolska, J. (2017). *Poczucie jakości życia młodych dorosłych na przykładzie studenckiej społeczności akademickiej*. Wydawnictwo Adam Marszałek.

Szacka, B. (2008). *Wprowadzenie do socjologii*. Oficyna Naukowa. Rozdział IV.

Szewczuk, W. (1961). *Psychologia człowieka dorosłego* (s. 24–43). Wiedza Powszechna.

Szewczuk, W. (1990). *Osiem szkiców do teorii osobowości*. PWN.

Szpitalak, M, Polczyk, R. (2015). *Samoocena. Geneza, struktura, funkcje i metody pomiaru*. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Sztompka, P. (2004). *Socjologia*. Wydawnictwo Znak.

Tannen, D. (1996). *Ty nic nie rozumiesz! Kobieta i mężczyzna w rozmowie*. Wydawnictwo W.A.B.

Thompson, R. A., i Meyer, S. (2007) Socialization of emotion regulation in the family. W: J. Gross (red.), *Handbook of emotion regulation* (s. 249–268). The Guilford Press.

Thornton, A., Orbuch, T. L., i Axinn, W. G. (1995). Parent-child relationship during the transition to adulthood. *Journal of Family Issues*, *16*(5), 538–564. https://doi.org/10.1177/019251395016005003

Turley, R. N., Desmond, M., i Bruch, S. K. (2010). Unanticipated educational consequences of a positive parent–child relationship. *Journal of Marriage and Family*, *72*(5), 1377–1390. https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2010.00771.x

Tyszka, Z. (2001). Człowiek i rodzina w XXI wieku. Czas nadziei czy cywilizacja udręki? *Roczniki Socjologii Rodziny, XII*, 9–17.

Tyszkowa, M. (1987). Rozwój człowieka dorosłego w świetle wybranych koncepcji teoretycznych psychologii. *Oświata Dorosłych*, *2*, 65–73.

Tyszkowa, M. (1990). *Rodzina a rozwój jednostki*. Nakładem Centralnego Programu Badań Podstawowych CPBP.09.02.13-37.

Tyszkowa, M., i Przetarcznik-Gierowska, M. (2005). Ekologiczne uwarunkowania rozwoju psychicznego człowieka. W: M. Przetacznik-Gierowska, M. Tyszkowa (red.),

Psychologia rozwoju człowieka. Zagadnienia ogólne (s. 85–101). Wydawnictwo Naukowe PWN.

Urbański, R. (1991). „Dorosłość" jako podstawowe pojęcie andragogiki. W: J. Skrzypczak (red.), *Wybrane zagadnienia z oświaty dorosłych* (s. 6–14). Wydawnictwo Naukowe UAM.

Varga, A. (2003). Family therapy and family life cycle in Russia. W: K. Ng (red.), *Global Perspectives in Family Therapy: Development, Practice, Trends* (s. 105–114). Brunner-Routledge.

Watzlawick, P., i Beavin, J. (1967). Some formal aspects of communication. *American Behavioral Scientist, 10*(8), 4–8. https://doi.org/10.1177/0002764201000802

White, N. R. (2002). 'Not under my roof!' Young people's experience of home. *Youth and Society, 34*(2), 214–231. https://doi.org/10.1177/004411802237864

Wieteska, M. (2015). Międzypokoleniowy dialog wspólnie zamieszkujących dorosłych dzieci i ich rodziców – perspektywa społeczno-ekonomiczna. *Wychowanie w Rodzinie*, 6(1), 155–177.

Wintre, M. G., i Yaffe, M. (2000). First-year students' adjustment to university life as a function of relationships with parents. *Journal of Adolescent Research, 15*(1), 9–37. https://doi.org/10.1177/0743558400151002

Wu, L. L., i Martinson. B. C. (1993). Family structure and the risk of a premarital birth. *American sociological review, 58,* 210–232. https://doi.org/10.2307/2095967

Wysota, M. (2018, 18–19 maja). *Atrybuty dorosłych w opinii osób powyżej 18 roku życia. Wyniki badań ankietowych* (Plakat). 6. Ogólnopolska Konferencja Naukowa Psychologia w Służbie Rodziny, Gdańsk.

Wysota, M. (2019). Kwestionariusz Wzorców Komunikacji Rodzinnej (KWKR) – konstrukcja i ocena psychometryczna. *Polskie Forum Psychologiczne*, *24*(2), 205–224. https://doi.org/10.14656/PFP20190204

Wysota, M., i Bakiera, L. (2017). *Konstrukcja kwestionariuszy do badania dorosłości*. Niepublikowany komputeropis.

Wysota, M., i Bakiera, L. (2019). Kwestionariusze do badania psychicznych atrybutów dorosłości – podstawy teoretyczne, konstrukcja narzędzi i ich psychometryczna weryfikacja. *Polskie Forum Psychologiczne*, *24*(3), 271–291.

Wysota, M., Pilarska, A., i Adamczyk, K. (2014). Specyfika funkcjonowania rodziny w percepcji adolescentów i młodych dorosłych a formowanie się ich tożsamości.

Psychologia Rozwojowa, *19*(2), 103–120. https://doi.org/10.4467/20843879PR.14.014.2292

Zaborowska, A. (2014). Współczesna rodzina – kryzys czy przemiana? W: M. Brzeziński, J. Jęczeń (red.), *Tożsamość i posłannictwo rodziny* (s. 71–84). Wydawnictwo KUL.

Zagórska, W., Jelińska, M., Surma, M., i Lipska, A. (2012). *Wydłużająca się droga do dorosłości*. Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego.

Zając-Lamperska, L., Warchioł, Ł., i Deja, M. (2018). Analiza danych podłużnych: Modelowanie latentnych krzywych rozwojowych. *Polskie Forum Psychologiczne*, *XXIII*(2), 395–412. https://doi.org/10.14656/PFP20180210

Zajicek A., i Koski P. (2003). Strategies of resistance to stigmatization among white middle-class singles. *Sociological Spectrum, 23*, 377–403. https://doi.org/10.1080/02732170309203

Ziemska, M. (2009). *Postawy rodzicielskie.* Wiedza Powszechna.

Żurek, A. (2005). Relacje łączące młodych singli z ich rodzicami. W: W. Wrzesień, A. Żurek, I. Przybył (red.), *Rodzice i ich dzieci w tańcu pokoleń* (s. 52–70). Wydawnictwo Naukowe UAM.

ZAŁĄCZNIKI

Załącznik nr 1

Ankieta danych osobowych

(Opracowanie: Monika Wysota)

Poniżej znajdują się różne pytania dotyczące Ciebie oraz Twojej rodziny. Proszę zaznaczyć wybraną odpowiedź lub wpisać odpowiedź wpisać odpowiedź w miejscach do tego przeznaczonych.

1. Płeć:

	Kobieta
	Mężczyzna

2. Data urodzenia……..

3. Wybierz jedną z poniższych odpowiedzi:

	Obecnie wyłącznie studiuję	➡ Pomiń pytanie numer 6
	Obecnie studiuję i pracuję	
	Obecnie wyłącznie pracuję	➡ Przejdź do pytania numer 6, pomijając pytania numer 3, 4, 5
	Obecnie ani nie studiuję ani nie pracuję	➡ Przejdź do pytania numer 7, pomijając pytania numer 3, 4, 5, 6

3. Rok studiów…….

4. Kierunek studiów…….

5. Tryb studiów:

	Studia stacjonarne (dzienne) licencjackie
	Studia stacjonarne (dzienne) magisterskie
	Studia niestacjonarne (zaoczne) licencjackie
	Studia niestacjonarne (zaoczne) magisterskie

6. Moja praca jest pracą:

	Pracą na cały etat
	Pracą na część etatu
	Pracą dorywczą (umowa o dzieło, umowa zlecenie)

7. Miejsce zamieszkania Twojej rodziny:

	Wieś
	Miasto liczące do 50 tysięcy mieszkańców
	Miasto liczące od 50 do 100 tysięcy mieszkańców
	Miasto liczące powyżej 100 tysięcy mieszkańców

8. Wykształcenie matki:

	Podstawowe
	Zawodowe
	Średnie
	Wyższe

9. Wykształcenie ojca:

	Podstawowe
	Zawodowe
	Średnie
	Wyższe

10. Wykonywany zawód:

Matka……

Ojciec……

11. Sytuacja zawodowa matki:

	Bezrobotna/bezrobotny
	Renta/emerytura
	Praca na część etatu
	Praca dorywcza
	Praca na cały etat

12. Sytuacja zawodowa ojca:

	Bezrobotna/bezrobotny
	Renta/emerytura
	Praca na część etatu
	Praca dorywcza
	Praca na cały etat

14. Wybierz jedną z poniższych odpowiedzi:

	Miesięczne dochody mojej rodziny wynoszą mniej niż 2000 zł brutto
	Miesięczne dochody mojej rodziny mieszczą się w przedziale 2000–4000 zł brutto
	Miesięczne dochody mojej rodziny mieszczą się w przedziale 4000–8000
	Miesięczne dochody wynoszą powyżej 8000 zł brutto
	Nie posiadam wiedzy na ten temat

Załącznik nr 2

Kwestionariusz Kompetencji Psychicznych Osób Dorosłych (KKPD)

(Opracowanie: Monika Wysota i Lucyna Bakiera)

Poniżej znajdują się twierdzenia opisujące różne zachowania osób dorosłych. Przeczytaj uważnie każde z poniższych twierdzeń, a następnie zastanów się i określ, w jakim stopniu odnoszą się one do Ciebie. Nie ma tutaj ani dobrych, ani złych odpowiedzi, są tylko odpowiedzi odnoszące się do Twoich doświadczeń.

Oceny dokonaj na skali 1–5, wpisując „x" w wybrane przez siebie pole:

1 – zdecydowanie się nie zgadzam,
2 – nie zgadzam się
3 – nie mam zdania
4 – zgadzam się
5 – zdecydowanie się zgadzam

	Zdecydowanie się nie zgadzam	**Nie zgadzam się**	**Nie mam zdania**	**Zgadzam się**	**Zdecydowanie się zgadzam**
1. Jest taka osoba, której okazuję, że może szczerze opowiedzieć mi swoje przykre wspomnienia.	1	2	3	4	5
2. Zanim podejmę jakąś decyzję muszę uzyskać akceptację bliskich mi osób.	1	2	3	4	5
3. Kiedy podejmuję jakieś decyzje rozważam wszystkie możliwe konsekwencje.	1	2	3	4	5
4. Kiedy mam jakiś problem czekam aż sam się rozwiąże.	1	2	3	4	5
5. Mam swoje własne zdanie na temat tego, co jest w życiu ważne.	1	2	3	4	5
6. W życiu muszę być „prowadzony za rękę".	1	2	3	4	5
7. To, co wiem i potrafię robić w zupełności mi wystarcza i nie widzę potrzeby, aby pogłębiać swoje zainteresowania.	1	2	3	4	5
8. Jest taka osoba, z którą potrafię dzielić się swoimi przemyśleniami i przeżyciami.	1	2	3	4	5
9. Staram się pogłębiać swoje zainteresowania, bo wiem, że nie można żyć tylko codziennymi obowiązkami.	1	2	3	4	5
10. Swój wolny czas spędzam wyłącznie przed telewizorem oglądając to, co akurat jest w telewizji.	1	2	3	4	5
11. Często krzywdzę moich bliskich sposobem, w jaki wyrażam swoje emocje.	1	2	3	4	5
12. Wolny czas staram się poświęcić na pogłębianie moich zainteresowań.	1	2	3	4	5
13. Kieruję się w życiu własnymi wartościami.	1	2	3	4	5

	Zdecydowa-nie się nie zgadzam	Nie zgadza m się	Nie mam zdania	Zgadzam się	Zdecydo-wanie się zgadzam
14. Jest taka osoba, z którą dzielę się otwarcie przykrymi wspomnieniami.	1	2	3	4	5
15. Kieruję się w życiu zasadą: „najpierw działaj, potem myśl o konsekwencjach”.	1	2	3	4	5
16. Przed podjęciem ważnej decyzji rozważam wszystkie za i przeciw.	1	2	3	4	5
17. Moi bliscy często mówią mi, że jestem chwiejny/a emocjonalnie.	1	2	3	4	5
18. Kiedy zrobię coś źle ponoszę konsekwencje swoich zachowań.	1	2	3	4	5
19. Nie mam określonych zainteresowań, dlatego często nie mam pomysłu, jak wykorzystać wolny czas.	1	2	3	4	5
20. Jest taka osoba, której potrafię szczerze o sobie opowiedzieć.	1	2	3	4	5
21. Nie akceptuję wokół mnie „inności” pod każdym względem.	1	2	3	4	5
22. Denerwują mnie osoby, które nie wyznają takich samych poglądów religijnych i politycznych jak ja.	1	2	3	4	5
23. Samodzielne podejmowanie decyzji sprawia mi tak dużo trudności, że wolałbym\ wolałabym, aby inni za mnie decydowali.	1	2	3	4	5
24. Mam swoje przekonania na temat różnych spraw np. politycznych, religijnych, społecznych.	1	2	3	4	5
25. Nie akceptuję osób, które kolorem skóry, strojem, zachowaniem lub sposobem życia odróżniają się od reszty.	1	2	3	4	5
26. Mam sformułowane plany na najbliższą przyszłość.	1	2	3	4	5
27. Wiem, co chcę robić w życiu i do tego dążę.	1	2	3	4	5
28. Nie robię niczego, co nie uzyskało wcześniej aprobaty ważnych dla mnie osób.	1	2	3	4	5
29. Szanuję poglądy i opinie innych osób.	1	2	3	4	5
30. Wiem, co jest w życiu ważne.	1	2	3	4	5
31. Jest taka osoba, z którą potrafię dzielić się swoimi przemyśleniami i przeżyciami.	1	2	3	4	5
32. Często wybucham gniewem z byle powodu.	1	2	3	4	5
33. Nie potrafię samodzielnie kierować własnym życiem.	1	2	3	4	5
34. Mam sformułowane cele życiowe.	1	2	3	4	5

	Zdecydowanie się nie zgadzam	Nie zgadzam się	Nie mam zdania	Zgadzam się	Zdecydowanie się zgadzam
35. Brak mi pewności, co do słuszności podjętych decyzji, kiedy nie czuję poparcia i akceptacji bliskich mi osób.	1	2	3	4	5
36. Jest taka osoba, z którą potrafię rozmawiać na osobiste tematy.	1	2	3	4	5
37. Szanuję innych ludzi niezależnie od ich poglądów.	1	2	3	4	5
38. Potrafię panować nad swoimi emocjami.	1	2	3	4	5
39. Jest taka osoba, której przeżyciami i przemyśleniami jestem szczerze zainteresowany/a.	1	2	3	4	5
40. Określiłem już swoją drogę życiową.	1	2	3	4	5
41. Wytrwale realizuję postawione sobie cele.	1	2	3	4	5
42. Łatwo wyprowadzić mnie z równowagi.	1	2	3	4	5
43. Jest taka osoba, z którą rozmawiam o swoich uczuciach.	1	2	3	4	5
44. Kiedy mam jakiś problem czekam, aż inni rozwiążą go za mnie.	1	2	3	4	5

Załącznik nr 3

Kwestionariusz Ról i Zadań Społecznych Dorosłości (KRZD)

(Opracowanie: Monika Wysota i Lucyna Bakiera)

Poniżej znajdują się pytania opisujące możliwe sposoby funkcjonowania młodych osób. Wybierz te odpowiedzi, które opisują Twoją aktualną sytuację życiową.

1.Wybierz jedną z poniższych odpowiedzi:

	Prowadzę wspólne gospodarstwo domowe z rodzicami
	Prowadzę wspólne gospodarstwo domowe z żoną/mężem
	Prowadzę wspólne gospodarstwo domowe z żoną/mężem i rodzicami
	Prowadzę wspólne gospodarstwo domowe z partnerem/partnerką
	Prowadzę wspólne gospodarstwo domowe z partnerem/partnerką i rodzicami
	Prowadzę wspólne gospodarstwo domowe z przyjaciółmi
	Prowadzę samodzielne gospodarstwo domowe

2. Wybierz jedną z poniższych odpowiedzi:

	Utrzymuję się finansowo wyłącznie z pomocą rodziców
	Utrzymuję się finansowo częściowo z pomocą rodziców
	Utrzymuję się finansowo całkowicie bez pomocy rodziców

3. Wybierz jedną z poniższych odpowiedzi:

	Aktualnie nie pracuję
	Aktualnie pracuję wyłącznie dorywczo
	Aktualnie mam stałą pracę
	Aktualnie mam stałą pracę oraz podejmuję różne prace dorywcze

4. Czy obecnie jesteś w związku intymnym?

	Tak
	Nie

5. Czy posiadasz dzieci?

	Tak	Ile, w jakim wieku? ……
	Nie	
	Jestem w ciąży / moja partnerka jest w ciąży	

6. Czy posiadasz grupę przyjaciół, z którymi spędzasz czas wolny?

	Tak
	Nie

7. Czy uczestniczysz w wyborach, które odbywają się w naszym kraju?

☐ Tak
☐ Nie

8. Czy interesujesz się sprawami kraju?

☐ Tak
☐ Nie

9. Czy jesteś członkiem wspólnoty/stowarzyszenia/związku zawodowego lub innej instytucji działającej na rzecz społeczeństwa?

☐ Tak
☐ Nie

10. Czy aktywnie popierasz różnego rodzaju akcje społeczne/ruchy poprzez udział w demonstracjach/protestach lub w inny sposób?

☐ Tak
☐ Nie

Załącznik nr 4

Kwestionariusz Poczucia Gotowości do Realizacji Ról i Zadań Społecznych Dorosłości (KPGRZD)

(Opracowanie: Monika Wysota i Lucyna Bakiera)

Poniżej znajdują się pytania dotyczące **poczucia gotowości do podjęcia różnych aktywności**. Młode osoby podejmują owe aktywności w różnym czasie oraz w różnym czasie czują, że są gotowe do ich rozpoczęcia. Czasem zdarza się też, że ktoś z różnych powodów podejmuje jakąś aktywność, ale nie czuje się w pełni gotowy do jej realizowania.

Chciałabym poznać, jak oceniasz swoją gotowość w tym zakresie. Nie ma tutaj ani dobrych, ani złych odpowiedzi, są tylko odpowiedzi odnoszące się do Twoich doświadczeń.

Przeczytaj uważnie każde z poniższych twierdzeń, a następnie zastanów się i określ, w jakim stopniu **aktualnie** czujesz, że jesteś gotowa/gotowy do realizowania wymienionych ról i zadań.

Oceny swojego poczucia gotowości do realizacji wymienionych aktywności dokonaj na skali 1–5, wpisując „x" w wybrane przez siebie pole.

1 oznacza – czuję się zupełnie nie gotowa/y,

5 oznacza – czuję się w pełni gotowa/y,

1. W jakim stopniu czujesz się gotowa/gotowy, aby prowadzić odrębne od rodziców gospodarstwo domowe?

Czuję się zupełnie niegotowa/y — Czuję się w pełni gotowa/y

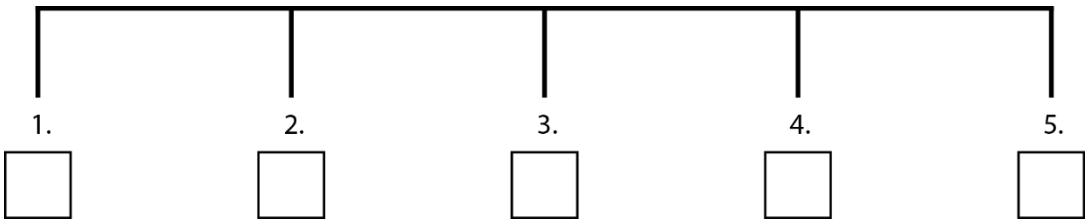

2. W jakim stopniu czujesz się gotowa/gotowy, aby utrzymywać się finansowo bez pomocy rodziców?

Czuję się zupełnie niegotowa/y — Czuję się w pełni gotowa/y

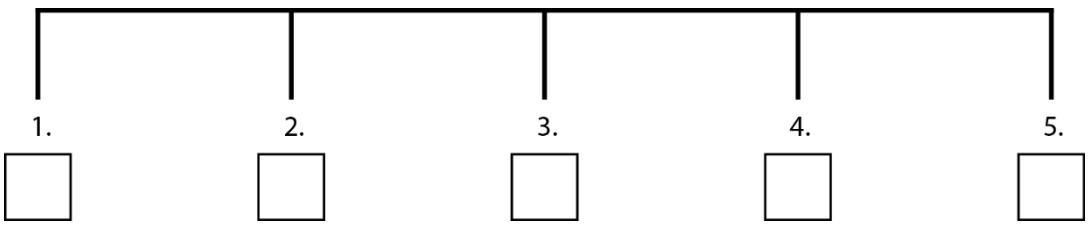

3. W jakim stopniu czujesz się gotowa/gotowy do wykonywania stałej pracy?

Czuję się zupełnie niegotowa/y — Czuję się w pełni gotowa/y

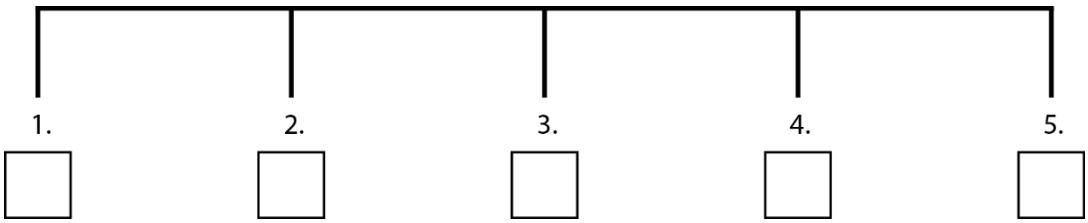

4. W jakim stopniu czujesz się gotowa/gotowy, aby być w trwałym, intymnym związku?

Czuję się zupełnie niegotowa/y — Czuję się w pełni gotowa/y

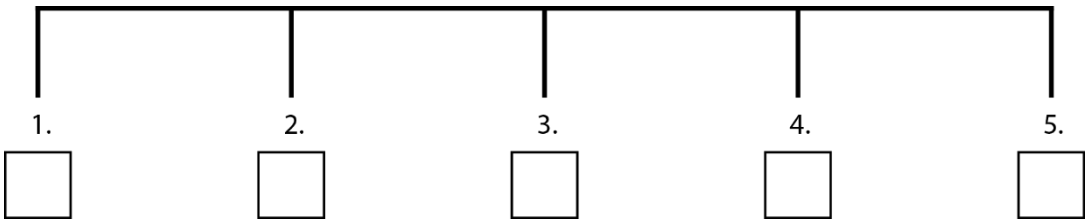

5. W jakim stopniu czujesz się gotowa/gotowy, aby być rodzicem?

Czuję się zupełnie niegotowa/y — Czuję się w pełni gotowa/y

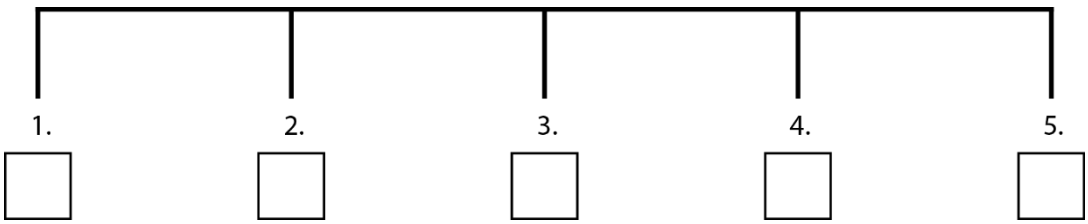

6. W jakim stopniu czujesz się gotowa/gotowy do podjęcia aktywności obywatelskiej (zainteresowanie sprawami kraju, udział w wyborach, członkostwo w instytucji działającej na rzecz społeczeństwa, aktywne popieranie różnych akcji społecznych)?

Czuję się zupełnie niegotowa/y — Czuję się w pełni gotowa/y

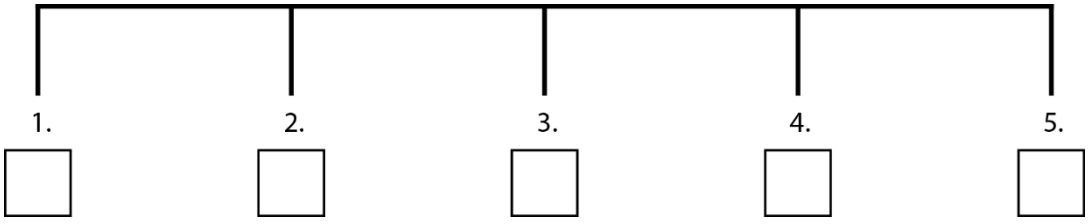

7. W jakim stopniu czujesz się gotowa/gotowy, aby spędzać swój wolny czas z grupą przyjaciół?

Czuję się zupełnie niegotowa/y

Czuję się w pełni gotowa/y

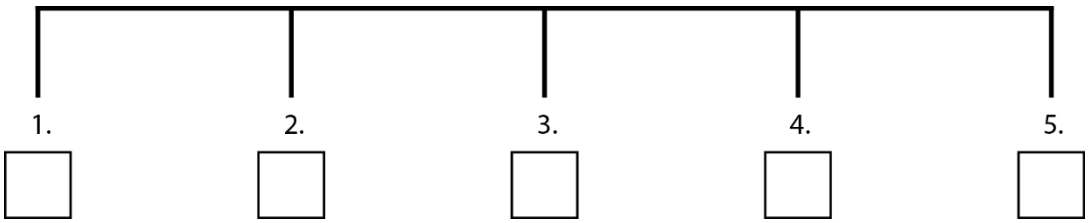

Załącznik nr 5

Kwestionariusz Poczucia Ukształtowania Kompetencji Psychicznych Osób Dorosłych (KPUKPD)

(Opracowanie: Monika Wysota i Lucyna Bakiera)

Poniżej znajdują się pytania dotyczące ukształtowania określonych kompetencji. Kompetencje te pojawiają się u młodych osób w różnym czasie. Chciałabym poznać, w jakim stopniu Ty czujesz, że posiadasz wymienione kompetencje. Nie ma tutaj ani dobrych, ani złych odpowiedzi, są tylko odpowiedzi odnoszące się do Twoich doświadczeń.

Przeczytaj uważnie każde z poniższych twierdzeń, a następnie zastanów się i określ, w jakim stopniu uważasz, że posiadasz wskazaną umiejętność.

Oceny dokonaj na skali 1–5, wpisując „x" w wybrane przez siebie pole.

1 oznacza – zupełnie tego nie potrafię (zupełnie nie posiadam tej umiejętności)

5 oznacza – potrafię to doskonale (w pełni posiadam tą umiejętność)

1. Odpowiedzialność za siebie i innych

Zupełnie tego nie potrafię\zupełnie nie posiadam tej umiejętności — Potrafię to doskonale\ w pełni posiadam tę umiejętność

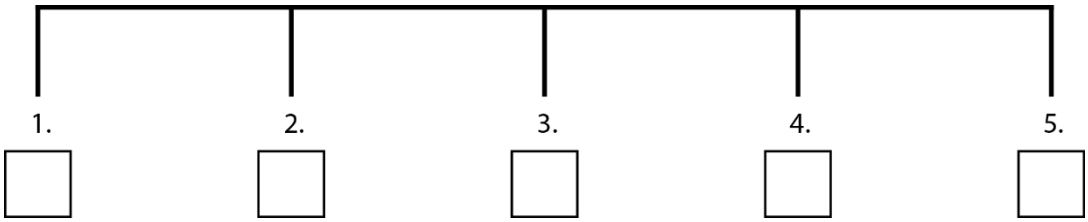

2. Samodzielność w rozwiązywaniu problemów i podejmowaniu decyzji

Zupełnie tego nie potrafię\zupełnie nie posiadam tej umiejętności — Potrafię to doskonale\ w pełni posiadam tę umiejętność

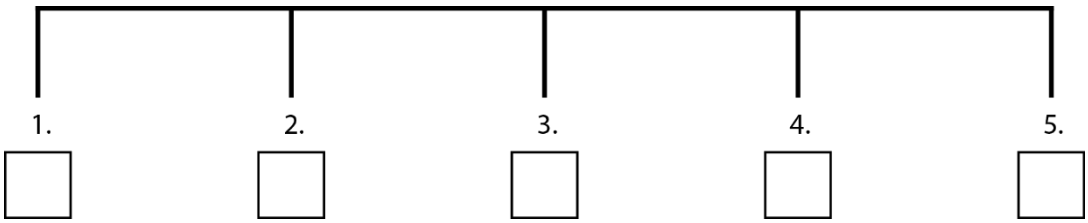

3. Posiadanie ukształtowanych przekonań i wartości, którymi kieruję się w życiu

Zupełnie tego nie potrafię\zupełnie nie posiadam tej umiejętności

Potrafię to doskonale\ w pełni posiadam tę umiejętność

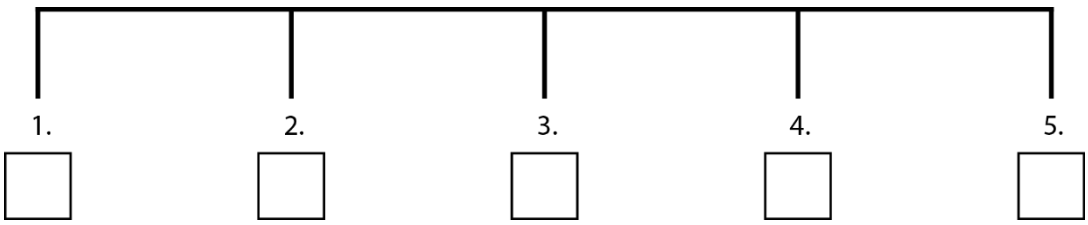

4. Posiadanie określonych celów i planów życiowych oraz dążenie do ich realizacji

Zupełnie tego nie potrafię\zupełnie nie posiadam tej umiejętności

Potrafię to doskonale\ w pełni posiadam tę umiejętność

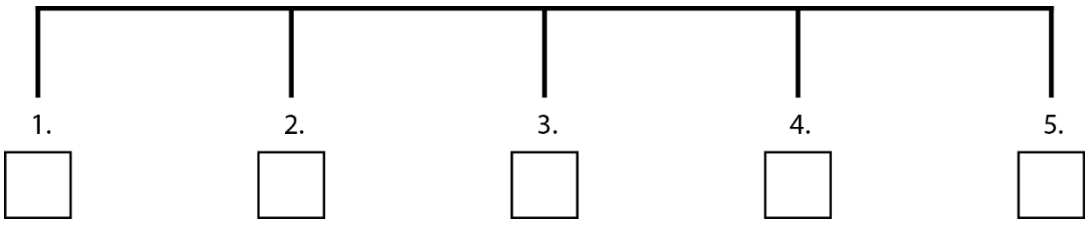

5. Świadomość swoich emocji, panowanie nad nimi i wyrażanie w sposób akceptowany społecznie

Zupełnie tego nie potrafię\zupełnie nie posiadam tej umiejętności

Potrafię to doskonale\ w pełni posiadam tę umiejętność

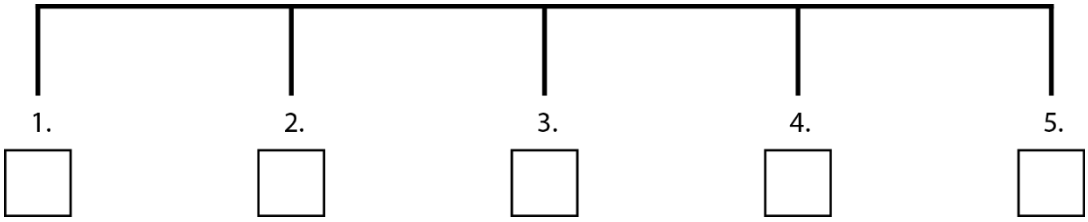

6. Samodoskonalenie się i pogłębianie swoich zainteresowań

Zupełnie tego nie potrafię\zupełnie nie posiadam tej umiejętności

Potrafię to doskonale\ w pełni posiadam tę umiejętność

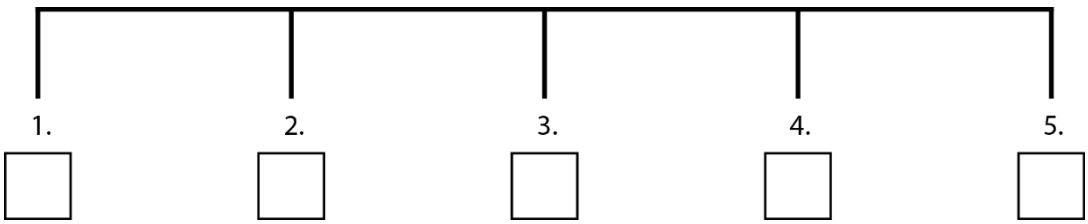

7. Szacunek wobec innych osób i ich poglądów

Zupełnie tego nie potrafię\zupełnie nie posiadam tej umiejętności

Potrafię to doskonale\ w pełni posiadam tę umiejętność

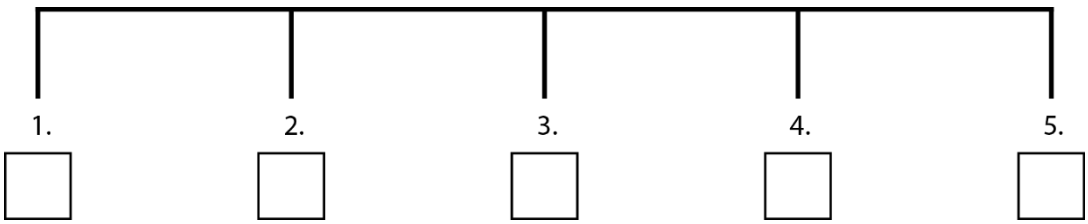

8. Umiejętność budowania relacji intymnych

Zupełnie tego nie potrafię\zupełnie nie posiadam tej umiejętności

Potrafię to doskonale\ w pełni posiadam tę umiejętność

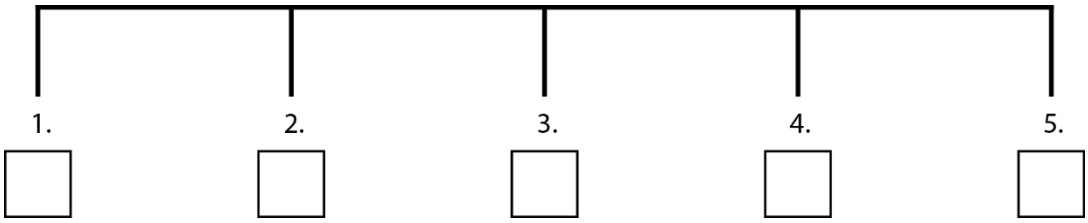

Załącznik nr 6

Kwestionariusz Wzorców Komunikacji Rodzinnej (KWKR-M)

(Opracowanie: Monika Wysota)

Poniżej znajdują się różne stwierdzenia opisujące Twoją matkę. Przy każdym stwierdzeniu podano 5 możliwych odpowiedzi.

1. Zdecydowanie nie zgadzam się
2. Nie zgadzam się
3. Nie mam zdania
4. Zgadzam się
5. Zdecydowanie zgadzam się

Przeczytaj dokładnie każde z tych zdań, a następnie zaznacz, w jakim stopniu każde ze stwierdzeń opisuje Twoją matkę. Nie ma tutaj dobrych ani złych odpowiedzi, są tylko odpowiedzi, które opisują sposób funkcjonowania charakterystyczny dla Twojej matki.

	Zdecydo-wanie się nie zgadzam	**Nie zgadzam się**	**Nie mam zdania**	**Zgadzam się**	**Zdecydo-wanie się zgadzam**
1 Moja mama często tłumaczy mi, jak ważne jest wielostronne omówienie problemu.	1	2	3	4	5
2. Moja mama okazuje swoje niezadowolenie, kiedy moje poglądy różnią się od jej poglądów.	1	2	3	4	5
3. Mama i ja często rozmawiamy o tym, jak nam minął dzień.	1	2	3	4	5
4. Mama zachęca mnie do wypowiadania swoich opinii.	1	2	3	4	5
5. Mama uważa, że częste rozmowy z dziećmi są bardzo ważne dla ich wychowania i rozwoju.	1	2	3	4	5
6. Mama często powtarza, że w rodzinie każda z osób może mieć swoje własne zdanie na dany temat.	1	2	3	4	5
7. Mama jest zdania, że dzieci mogą podejmować decyzje samodzielnie, zgodnie ze swoimi poglądami.	1	2	3	4	5
8. Mama często prowadzi ze mną luźne rozmowy „o niczym”.	1	2	3	4	5
9. Mama twierdzi, że wszyscy w rodzinie powinni mieć takie samo zdanie.	1	2	3	4	5
10. Mama jest zdania, że rodzinne rozmowy są niezbędne, aby rodzina mogła prawidłowo funkcjonować.	1	2	3	4	5
11. Mama często rozmawia ze mną o naszych emocjach i uczuciach.	1	2	3	4	5
12. Mama uważa, że opinie członków rodziny mogą być w równym stopniu słuszne.	1	2	3	4	5
13. Mogę rozmawiać z mamą o wszystkim, nawet o swoich najbardziej osobistych problemach.	1	2	3	4	5

	Zdecydo-wanie się nie zgadzam	Nie zgadzam się	Nie mam zdania	Zgadzam się	Zdecydo-wanie się zgadzam
14. Mama uważa, że powinnam/powinienem zawsze i we wszystkim zgadzać się z rodzicami.	1	2	3	4	5
15. Mama uważa, że rodzina powinna mówić „jednym głosem.	1	2	3	4	5
16. Mama często rozmawia ze mną na temat moich planów i nadziei związanych z przyszłością.	1	2	3	4	5
17. Mama uważa, że różnica opinii i poglądów pomiędzy członkami rodziny jest ciekawa i wzbogacająca.	1	2	3	4	5
18. Mama często mówi mi, że jeśli mam jakiś problem, mogą z nią o tym porozmawiać.	1	2	3	4	5
19. Rozmowy z mamą ograniczają się do krótkich pytań i odpowiedzi „przy okazji”.	1	2	3	4	5
20. Zdaniem mamy każdy członek rodziny ma prawo mieć własne wartości i poglądy, którymi będzie kierował się w życiu.	1	2	3	4	5
21. Mama uważa, że inni członkowie rodziny mogą mieć równie właściwe zdanie jak on.	1	2	3	4	5
22. Mama często powtarza, że dzieci powinny podzielać poglądy rodziców.	1	2	3	4	5
23. Często rozmawiamy z mamą o naszych pasjach i zainteresowaniach.	1	2	3	4	5
24. Mama często powtarza, że w rodzinie to rodzice wyznaczają zasady, a dzieci muszą się im podporządkować	1	2	3	4	5
25. Mama jest zainteresowana tym, co myślę.	1	2	3	4	5
26. Mama często podkreśla, że jej zdanie jest słuszne i powinnam/powinienem go słuchać.	1	2	3	4	5
27. Moja mama lubi spędzać czas na rozmowach ze mną.	1	2	3	4	5
28. Mogę rozmawiać z mamą otwarcie na wszystkie tematy.	1	2	3	4	5
29. Mama nie widzi niczego złego w tym, że mam inne zdanie niż ona.	1	2	3	4	5
30. Mama pozwala mi wpływać swoją opinią na decyzje rodziny.	1	2	3	4	5

Załącznik nr 7

Kwestionariusz Wzorców Komunikacji Rodzinnej (KWKR-O)

(Opracowanie: Monika Wysota)

Poniżej znajdują się różne twierdzenia opisujące ojca. Przy każdym twierdzeniu podano 5 możliwych odpowiedzi.

1. Zdecydowanie nie zgadzam się
2. Nie zgadzam się
3. Nie mam zdania
4. Zgadzam się
5. Zdecydowanie zgadzam się

Przeczytaj dokładnie każde z tych zdań, a następnie zaznacz, w jakim stopniu każde ze stwierdzeń opisuje Twojego ojca. Nie ma tutaj dobrych ani złych odpowiedzi, są tylko odpowiedzi, które opisują sposób funkcjonowania charakterystyczny dla Twojego ojca.

	Zdecydo-wanie się nie zgadzam	**Nie zgadzam się**	**Nie mam zdania**	**Zgadzam się**	**Zdecydo-wanie się zgadzam**
1 Mój tata często tłumaczy mi, jak ważne jest wielostronne omówienie problemu.	1	2	3	4	5
2. Mój tata okazuje swoje niezadowolenie, kiedy moje poglądy różnią się od jego poglądów	1	2	3	4	5
3. Tata i ja często rozmawiamy o tym, jak nam minął dzień.	1	2	3	4	5
4. Tata zachęca mnie do wypowiadania swoich opinii.	1	2	3	4	5
5. Tata uważa, że częste rozmowy z dziećmi są bardzo ważne dla ich wychowania i rozwoju.	1	2	3	4	5
6. Tata często powtarza, że w rodzinie każda z osób może mieć swoje własne zdanie na dany temat.	1	2	3	4	5
7. Tata jest zdania, że dzieci mogą podejmować decyzje samodzielnie, zgodnie ze swoimi poglądami.	1	2	3	4	5
8. Tata często prowadzi ze mną luźne rozmowy „o niczym”.	1	2	3	4	5
9. Tata twierdzi, że wszyscy w rodzinie powinni mieć takie samo zdanie.	1	2	3	4	5
10. Tata jest zdania, że rodzinne rozmowy są niezbędne, aby rodzina mogła prawidłowo funkcjonować.	1	2	3	4	5
11. Tata często rozmawia ze mną o naszych emocjach i uczuciach.	1	2	3	4	5
12. Tata uważa, że opinie członków rodziny mogą być w równym stopniu słuszne.	1	2	3	4	5
13. Mogę rozmawiać z tatą o wszystkim, nawet o swoich najbardziej osobistych problemach.	1	2	3	4	5

	Zdecydo-wanie się nie zgadzam	Nie zgadzam się	Nie mam zdania	Zgadzam się	Zdecydo-wanie się zgadzam
14. Tata uważa, że powinnam/powinienem zawsze i we wszystkim zgadzać się z rodzicami.	1	2	3	4	5
15. Tata uważa, że rodzina powinna mówić „jednym głosem.	1	2	3	4	5
16. Tata często rozmawia ze mną na temat moich planów i nadziei związanych z przyszłością.	1	2	3	4	5
17. Tata uważa, że różnica opinii i poglądów pomiędzy członkami rodziny jest ciekawa i wzbogacająca.	1	2	3	4	5
18. Tata często mówi mi, że jeśli mam jakiś problem, mogą z nim o tym porozmawiać.	1	2	3	4	5
19. Rozmowy z tatą ograniczają się do krótkich pytań i odpowiedzi „przy okazji”.	1	2	3	4	5
20. Zdaniem taty, każdy członek rodziny ma prawo mieć własne wartości i poglądy, którymi będzie kierował się w życiu.	1	2	3	4	5
21. Tata uważa, że inni członkowie rodziny mogą mieć równie właściwe zdanie jak on.	1	2	3	4	5
22. Tata często powtarza, że dzieci powinny podzielać poglądy rodziców.	1	2	3	4	5
23. Często rozmawiamy z tatą o naszych pasjach i zainteresowaniach.	1	2	3	4	5
24. Tata często powtarza, że w rodzinie to rodzice wyznaczają zasady, a dzieci muszą się im podporządkować.	1	2	3	4	5
25. Tata jest zainteresowany tym, co myślę.	1	2	3	4	5
26. Tata często podkreśla, że jego zdanie jest słuszne i powinnam/powinienem go słuchać.	1	2	3	4	5
27. Mój tata lubi spędzać czas na rozmowach ze mną.	1	2	3	4	5
28. Mogę rozmawiać z tatą otwarcie na wszystkie tematy.	1	2	3	4	5
29. Tata nie widzi niczego złego w tym, że mam inne zdanie niż on.	1	2	3	4	5
30. Tata pozwala mi wpływać swoją opinią na decyzje rodziny.	1	2	3	4	5

Załącznik nr 8

Opinia Komisji Etyki ds. Projektów Badawczych przy Instytucie Psychologii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

UNIWERSYTET IM. ADAMA MICKIEWICZA W POZNANIU
Wydział Nauk Społecznych
Instytut Psychologii
Komisja Etyki ds. Projektów Badawczych

Poznań, dnia 15 maja 2018

Pani mgr Monika Wysota
Instytut Psychologii UAM

Opinia nr 2/08/05/2018

Komisja Etyki ds. Projektów Badawczych działająca przy Instytucie Psychologii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, na posiedzeniu w dniu 8 maja 2018 roku rozpatrzyła wniosek złożony przez Panią w sprawie wyrażenia opinii dotyczącej realizacji projektu badawczego pt.:

Komunikacja w rodzinie a wkraczanie młodych osób w dorosłość

Po zapoznaniu się z przedstawionymi materiałami oraz poprawkami w stosunku do pierwszej wersji wniosku Komisja wydaje **pozytywną opinię o przedstawionym projekcie badawczym, w zakresie opisanym we wniosku.** W przypadku odstępstw od postępowania opisanego w zgłoszonym wniosku wnioskodawca ma obowiązek przedłożyć odpowiedni aneks do wniosku, celem ponownego rozpatrzenia przez Komisję.

Prof. dr hab. Elżbieta Hornowska
Przewodnicząca Zespołu Opiniującego

Certyfikat Jakości Kształcenia 2011-2016
Akredytacja Państwowej Komisji Akredytacyjnej 2010-2016 Uchwała Nr 474/2010 z dn. 27.05.2010

ul. A. Szamarzewskiego 89 B, 60-568 Poznań
NIP 777 00 06 350, REGON 000001293
tel. +48 61 829 2307, fax +48 61 892 2107
uampsych@amu.edu.pl
psychologia.amu.edu.pl

Załącznik nr 9

Statystyki opisowe dla zmiennych ilościowych i porządkowych

Tabela 87

Statystyki opisowe dla zmiennych ilościowych wraz z testem Kołmogorowa-Smirnowa

Zmienne ilościowe w każdym z trzech pomiarów	*M*	*Me*	*SD*	*Sk.*	*Kurt.*	*Min.*	*Maks.*	*D*	*p*
Pomiar I									
Odpowiedzialność za siebie i innych	14,29	14	1,85	–0,36	1,8	7	20	0,17	<0,001
Samodzielność w podejmowaniu decyzji	28,13	29	4,67	–0,54	0,54	13	40	0,10	<0,001
Ukształtowany światopogląd	14,71	15	2,09	–0,99	2,32	7	19	0,18	<0,001
Sformułowanie planów życiowych	17,69	19	4,25	–0,67	–0,29	6	25	0,20	<0,001
Stabilność emocjonalna	16,9	18	4,38	–0,6	–0,52	5	25	0,15	<0,001
Rozwijanie zainteresowań	18,05	18	2,34	–1,06	1,31	9	22	0,19	<0,001
Szacunek wobec innych i ich poglądów	18,98	19	2,17	–1,38	2,7	9	22	0,18	<0,001
Zdolność budowania relacji intymnych	33,26	33	6,12	–1,19	1,34	14	40	0,20	<0,001
Stopień ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych	162,02	166	16,9	–1,08	1,45	97	198	0,12	<0,001
Poziom poczucia ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych	31,79	33	5,07	–0,93	0,5	16	40	0,12	<0,001
Stopień realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości	5,06	5	1,89	0,29	0,6	0	11,5	0,10	<0,001
Poziom poczucia gotowości do realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości	22,21	21	4,67	0,31	–0,36	11	35	0,11	<0,001
Orientacja na zgodność matka	39,99	36,5	11,11	1,29	1,4	22	79	0,15	<0,001
Orientacja na rozmowę matka	56,01	60	14,6	–0,72	–0,4	16	76	0,13	<0,001
Orientacja na zgodność ojciec	41,6	39	10,34	0,67	–0,27	20	71	0,14	<0,001
Orientacja na rozmowę ojciec	48,55	50	14,94	–0,36	-1	15	74	0,11	<0,001
Pomiar 2									
Odpowiedzialność za siebie i innych	15,86	16	2,24	–0,96	1,65	7	20	0,22	<0,001
Samodzielność w podejmowaniu decyzji	28,15	29	5,28	–0,61	0,97	8	40	0,09	<0,001
Ukształtowany światopogląd	16,62	17	2,04	–1,07	3,03	7	20	0,21	<0,001
Sformułowanie planów życiowych	18,26	20	4,41	–0,88	0,05	5	25	0,21	<0,001
Stabilność emocjonalna	17,11	18	4,53	–0,65	–0,39	5	25	0,15	<0,001
Rozwijanie zainteresowań	18,06	18	2,34	–0,75	0,64	10	23	0,16	<0,001
Szacunek wobec innych i ich poglądów	18,76	19	2,06	–1,58	4,32	9	22	0,17	<0,001
Zdolność budowania relacji intymnych	33,12	33	6,35	–1,2	1,64	9	40	0,16	<0,001
Stopień ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych	165,94	170	17,45	–0,71	0,93	103	212	0,14	<0,001
Poziom poczucia ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych	31,96	33	4,72	–0,96	1,09	13	40	0,14	<0,001
Stopień realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości	5,51	5,5	1,81	0,33	0,48	0	11	0,14	<0,001
Poziom poczucia gotowości do realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości	23,03	22	4,68	0,37	–0,53	11	35	0,12	<0,001
Orientacja na zgodność matka	39,18	37	8,42	0,99	0,68	23	67	0,14	<0,001

Zmienne ilościowe w każdym z trzech pomiarów	*M*	*Me*	*SD*	*Sk.*	*Kurt.*	*Min.*	*Maks.*	*D*	*p*
Orientacja na rozmowę matka	56,29	61	13,2	–0,95	0,42	15	75	0,15	<0,001
Orientacja na zgodność ojciec	40,21	37	9,7	0,75	–0,12	20	69	0,15	<0,001
Orientacja na rozmowę ojciec	49,61	53	14,18	–0,56	–0,64	15	75	0,14	<0,001
Pomiar III									
Odpowiedzialność za siebie i innych	16,18	16	2,38	–0,76	1,4	6	20	0,20	<0,001
Samodzielność w podejmowaniu decyzji	28,96	30	5,55	–0,33	0,33	11	40	0,12	<0,001
Ukształtowany światopogląd	16,66	16	2,3	–1,02	2,77	7	20	0,20	<0,001
Sformułowanie planów życiowych	18,59	20	4,6	–0,8	–0,06	5	25	0,19	<0,001
Stabilność emocjonalna	17,61	19	4,48	–0,51	–0,38	5	25	0,15	<0,001
Rozwijanie zainteresowań	18,3	18	2,43	–0,92	1,09	10	23	0,17	<0,001
Szacunek wobec innych i ich poglądów	18,79	19	2,09	–1,36	2,67	10	22	0,19	<0,001
Zdolność budowania relacji intymnych	33,7	34	6,19	–1,37	2,43	8	40	0,17	<0,001
Stopień ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych	168,81	171	19,71	–0,19	0,53	114	212	0,11	<0,001
Poziom poczucia ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych	32,54	34	4,74	–0,91	0,93	15	40	0,14	<0,001
Stopień realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości	6,01	6	2,04	0,13	0,36	0	12	0,12	<0,001
Poziom poczucia gotowości do realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości	23,73	23	4,93	0,11	–0,46	10	35	0,09	<0,001
Orientacja na zgodność matka	36,73	34	10,19	0,56	0,1	19	71	0,13	<0,001
Orientacja na rozmowę matka	56,5	60	13,14	–0,84	0,26	16	75	0,14	<0,001
Orientacja na zgodność ojciec	38,55	36	10,89	0,39	–0,37	19	69	0,13	<0,001
Orientacja na rozmowę ojciec	50,86	53	15,13	–0,39	–0,72	15	75	0,13	<0,001

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 88
Statystyki opisowe dla zmiennych porządkowych

Zmienne porządkowe w każdym z trzech pomiarów	*Me*	*Min.*	*Maks.*
Pomiar I			
Poczucie odpowiedzialności za siebie i innych	4,0	1,0	5,0
Poczucie samodzielności w podejmowaniu decyzji	4,0	1,0	5,0
Poczucie ukształtowanego światopoglądu	4,0	1,0	5,0
Poczucie sformułowania planów życiowych	4,0	1,0	5,0
Poczucie stabilności emocjonalnej	4,0	1,0	5,0
Poczucie rozwijania zainteresowań	4,0	1,0	5,0
Poczucie szanowania innych osób i ich poglądów	5,0	2,0	5,0
Poczucie zdolności budowania związków intymnych	4,0	1,0	5,0
Poczucie gotowości do prowadzenia oddzielnego gospodarstwa domowego	3,0	1,0	5,0
Poczucie gotowości do niezależności finansowej	2,0	1,0	5,0
Poczucie gotowości do podjęcia stałej pracy	3,0	1,0	5,0
Poczucie gotowości do wejścia w związek intymny	4,0	1,0	5,0
Poczucie gotowości do rodzicielstwa	1,5	1,0	5,0
Poczucie gotowości do podjęcia aktywności obywatelskiej	4,0	1,0	5,0
Poczucie gotowości do posiadania grupy przyjaciół	5,0	1,0	5,0
Prowadzenie oddzielnego gospodarstwa domowego	0,0	0,0	2,0
Niezależność finansowa	0,0	0,0	2,0
Stała praca	0,0	0,0	2,0
Związek intymny	2,0	0,0	2,0
Rodzicielstwo	0,0	0,0	2,0
Aktywność obywatelska	1,0	0,0	2,0
Posiadanie grupy przyjaciół	2,0	0,0	2,0
Pomiar II			
Poczucie odpowiedzialności za siebie i innych	4,0	1,0	5,0
Poczucie samodzielności w podejmowaniu decyzji	4,0	1,0	5,0
Poczucie ukształtowanego światopoglądu	4,0	1,0	5,0
Poczucie sformułowania planów życiowych	4,0	1,0	5,0
Poczucie stabilności emocjonalnej	4,0	1,0	5,0
Poczucie rozwijania zainteresowań	4,0	1,0	5,0
Poczucie szanowania innych osób i ich poglądów	5,0	1,0	5,0
Poczucie zdolności budowania związków intymnych	4,0	1,0	5,0
Poczucie gotowości do prowadzenia oddzielnego gospodarstwa domowego	3,0	1,0	5,0
Poczucie gotowości do niezależności finansowej	2,0	1,0	5,0
Poczucie gotowości do podjęcia stałej pracy	3,0	1,0	5,0
Poczucie gotowości do wejścia w związek intymny	4,0	1,0	5,0
Poczucie gotowości do rodzicielstwa	2,0	1,0	5,0
Poczucie gotowości do podjęcia aktywności obywatelskiej	4,0	1,0	5,0
Poczucie gotowości do posiadania grupy przyjaciół	5,0	1,0	5,0
Prowadzenie oddzielnego gospodarstwa domowego	0,0	0,0	2,0
Niezależność finansowa	0,0	0,0	2,0
Stała praca	0,0	0,0	2,0
Związek intymny	2,0	0,0	2,0
Rodzicielstwo	0,0	0,0	2,0

Zmienne porządkowe w każdym z trzech pomiarów	*Me*	*Min.*	*Maks.*
Aktywność obywatelska	1,0	0,0	2,0
Posiadanie grupy przyjaciół	2,0	0,0	2,0
Pomiar III			
Poczucie odpowiedzialności za siebie i innych	4,0	1,0	5,0
Poczucie samodzielności w podejmowaniu decyzji	4,0	1,0	5,0
Poczucie ukształtowanego światopoglądu	4,0	1,0	5,0
Poczucie sformułowania planów życiowych	4,0	1,0	5,0
Poczucie stabilności emocjonalnej	4,0	1,0	5,0
Poczucie rozwijania zainteresowań	4,0	1,0	5,0
Poczucie szanowania innych osób i ich poglądów	5,0	1,0	5,0
Poczucie zdolności budowania związków intymnych	4,0	1,0	5,0
Poczucie gotowości do prowadzenia oddzielnego gospodarstwa domowego	3,0	1,0	5,0
Poczucie gotowości do niezależności finansowej	2,0	1,0	5,0
Poczucie gotowości do podjęcia stałej pracy	3,0	1,0	5,0
Poczucie gotowości do wejścia w związek intymny	4,0	1,0	5,0
Poczucie gotowości do rodzicielstwa	2,0	1,0	5,0
Poczucie gotowości do podjęcia aktywności obywatelskiej	4,0	1,0	5,0
Poczucie gotowości do posiadania grupy przyjaciół	5,0	1,0	5,0
Prowadzenie oddzielnego gospodarstwa domowego	0,0	0,0	2,0
Niezależność finansowa	0,0	0,0	2,0
Stała praca	0,0	0,0	2,0
Związek intymny	2,0	0,0	2,0
Rodzicielstwo	0,0	0,0	2,0
Aktywność obywatelska	1,0	0,0	2,0
Posiadanie grupy przyjaciół	2,0	0,0	2,0

Źródło: opracowanie własne.

Załącznik nr 10

Tabelaryczne porównanie wzorców komunikacji matek i ojców w percepcji osób badanych pod względem atrybutów społecznych i psychicznych dorosłości we wszystkich trzech pomiarach

Tabela 89

Porównanie wzorców komunikacji matek w percepcji osób badanych pod względem atrybutów społecznych i psychicznych dorosłości – pomiar I (H Kruskala-Wallisa)

Społeczne i psychiczne atrybuty dorosłości	Wzorce komunikacji matek w percepcji osób badanych	*N*	Średnia ranga	*Me*	*IQR*	*H*	*p*	η^2
Odpowiedzialność za siebie i innych	nieustrukturalizowany	27	157,19	14	2	30,65	<0,001	0,08
	pluralistyczny	139	208,92	15	2			
	opiekuńczy	154	147,32	14	2			
	zgodny	34	201,85	15	2			
Samodzielność w podejmowaniu decyzji	nieustrukturalizowany	27	224,07	30	7	35,10	<0,001	0,09
	pluralistyczny	139	208,96	30	4			
	opiekuńczy	154	148,34	27	6			
	zgodny	34	143,94	26	5,5			
Ukształtowany światopogląd	nieustrukturalizowany	27	133,17	14	1	9,20	0,027	0,02
	pluralistyczny	139	184,87	15	2			
	opiekuńczy	154	172,30	15	2			
	zgodny	34	206,13	15	2			
Sformułowanie planów życiowych	nieustrukturalizowany	27	175,57	19	4	63,39	<0,001	0,17
	pluralistyczny	139	228,47	20	1			
	opiekuńczy	154	134,95	16	8			
	zgodny	34	163,37	18	4			
Stabilność emocjonalna	nieustrukturalizowany	27	218,96	20	5	95,31	<0,001	0,26
	pluralistyczny	139	236,13	20	3			
	opiekuńczy	154	125,29	15	7			
	zgodny	34	141,35	17,5	8			
Rozwijanie zainteresowań	nieustrukturalizowany	27	208,33	19	2	4,73	0,193	<0,01
	pluralistyczny	139	180,61	18	1			
	opiekuńczy	154	166,92	18	4			
	zgodny	34	188,22	19	1,25			
Szacunek wobec innych i ich poglądów	nieustrukturalizowany	27	183,19	19	3	16,25	0,001	0,04
	pluralistyczny	139	202,80	20	2			
	opiekuńczy	154	160,02	19	3			
	zgodny	34	148,72	19	3			
Zdolność budowania relacji intymnych	nieustrukturalizowany	27	176,96	32	11	1,37	0,713	<0,01
	pluralistyczny	139	181,49	33	5			
	opiekuńczy	154	171,16	33	10			
	zgodny	34	190,34	34,5	7,25			
Stopień ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych	nieustrukturalizowany	27	198,37	168	18	67,53	<0,001	0,18
	pluralistyczny	139	228,53	171	9			
	opiekuńczy	154	131,78	156	27,25			
	zgodny	34	159,40	163,5	18,25			

Społeczne i psychiczne atrybuty dorosłości	Wzorce komunikacji matek w percepcji osób badanych	*N*	Średnia ranga	*Me*	*IQR*	*H*	*p*	η^2
Poczucie odpowiedzialności za siebie i innych	nieustrukturalizowany	27	173,09	4	0	9,02	0,029	0,02
	pluralistyczny	139	194,36	4	1			
	opiekuńczy	154	161,92	4	2			
	zgodny	34	182,62	4	1			
Poczucie samodzielności w podejmowaniu decyzji	nieustrukturalizowany	27	198,69	4	1	22,78	<0,001	0,06
	pluralistyczny	139	204,12	4	1			
	opiekuńczy	154	152,30	4	1			
	zgodny	34	166,00	4	1			
Poczucie ukształtowanego światopoglądu	nieustrukturalizowany	27	188,22	4	1	10,57	0,014	0,02
	pluralistyczny	139	196,09	4	1			
	opiekuńczy	154	161,57	4	2			
	zgodny	34	165,13	4	1			
Poczucie sformułowania planów życiowych	nieustrukturalizowany	27	166,78	4	1	23,77	<0,001	0,06
	pluralistyczny	139	206,76	4	1			
	opiekuńczy	154	152,12	4	2,25			
	zgodny	34	181,32	4	2			
Poczucie stabilności emocjonalnej	nieustrukturalizowany	27	191,93	4	2	84,78	<0,001	0,23
	pluralistyczny	139	232,35	4	1			
	opiekuńczy	154	127,49	3	2			
	zgodny	34	168,34	4	1			
Poczucie rozwijania zainteresowań	nieustrukturalizowany	27	177,80	4	1	31,16	<0,001	0,08
	pluralistyczny	139	211,10	5	1			
	opiekuńczy	154	148,70	4	2			
	zgodny	34	170,34	4	2			
Poczucie szanowania innych osób i ich poglądów	nieustrukturalizowany	27	166,81	5	1	19,21	<0,001	0,05
	pluralistyczny	139	200,44	5	1			
	opiekuńczy	154	155,32	4	1			
	zgodny	34	192,68	5	1			
Poczucie zdolności budowania związków intymnych	nieustrukturalizowany	27	142,70	4	2	39,96	<0,001	0,11
	pluralistyczny	139	217,93	4	1			
	opiekuńczy	154	149,10	4	2			
	zgodny	34	168,49	4	1,25			
Poziom poczucia ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych	nieustrukturalizowany	27	166,20	32	5	78,29	<0,001	0,22
	pluralistyczny	139	235,35	35	4			
	opiekuńczy	154	130,59	30	9			
	zgodny	34	162,46	32	4			
Prowadzenie oddzielnego gospodarstwa domowego	nieustrukturalizowany	27	182,22	0	0	9,99	0,019	0,02
	pluralistyczny	139	168,73	0	0			
	opiekuńczy	154	178,99	0	0			
	zgodny	34	202,85	0	2			
Niezależność finansowa	nieustrukturalizowany	27	202,83	0	1	22,78	<0,001	0,06
	pluralistyczny	139	152,16	0	0			
	opiekuńczy	154	192,38	0	1			
	zgodny	34	193,56	0	1			
Stała praca	nieustrukturalizowany	27	186,20	0	1	21,67	<0,001	0,05
	pluralistyczny	139	150,85	0	0			

Społeczne i psychiczne atrybuty dorosłości	Wzorce komunikacji matek w percepcji osób badanych	*N*	Średnia ranga	*Me*	*IQR*	*H*	*p*	η^2
	opiekuńczy	154	195,59	0	1			
	zgodny	34	197,63	0	1			
Związek intymny	nieustrukturalizowany	27	148,17	0	2	22,93	<0,001	0,06
	pluralistyczny	139	201,93	2	2			
	opiekuńczy	154	169,49	2	2			
	zgodny	34	137,18	0	2			
Rodzicielstwo	nieustrukturalizowany	27	176,50	0	0	0,42	0,935	<0,01
	pluralistyczny	139	177,77	0	0			
	opiekuńczy	154	177,65	0	0			
	zgodny	34	176,50	0	0			
Aktywność obywatelska	nieustrukturalizowany	27	162,87	1	1,5	10,01	0,018	0,02
	pluralistyczny	139	194,90	1	0,5			
	opiekuńczy	154	160,94	1	1			
	zgodny	34	192,99	1	1			
Posiadanie grupy przyjaciół	nieustrukturalizowany	27	165,78	2	0	8,20	0,042	0,01
	pluralistyczny	139	185,63	2	0			
	opiekuńczy	154	171,31	2	0			
	zgodny	34	181,59	2	0			
Stopień realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości	nieustrukturalizowany	27	160,07	5	3	0,93	0,817	-0,01
	pluralistyczny	139	180,68	5	2			
	opiekuńczy	154	177,35	5	3			
	zgodny	34	179,00	5	2,12			
Poczucie gotowości do prowadzenia oddzielnego gospodarstwa domowego	nieustrukturalizowany	27	224,19	4	1	40,49	<0,001	0,11
	pluralistyczny	139	136,45	2	1			
	opiekuńczy	154	202,89	3	1			
	zgodny	34	193,25	3	2			
Poczucie gotowości do niezależności finansowej	nieustrukturalizowany	27	236,63	3	2	53,68	<0,001	0,14
	pluralistyczny	139	131,36	1	1			
	opiekuńczy	154	206,20	3	1			
	zgodny	34	189,19	2	2,25			
Poczucie gotowości do podjęcia stałej pracy	nieustrukturalizowany	27	227,76	4	2	42,48	<0,001	0,11
	pluralistyczny	139	135,27	2	1			
	opiekuńczy	154	200,05	3	1,25			
	zgodny	34	208,10	4	1			
Poczucie gotowości do wejścia w związek intymny	nieustrukturalizowane	27	160,33	4	2	5,25	0,155	0,01
	pluralistyczny	139	191,87	4	1			
	opiekuńczy	154	169,76	4	2			
	zgodny	34	167,44	4	2			
Poczucie gotowości do rodzicielstwa	nieustrukturalizowany	27	194,78	2	2	1,05	0,790	<0,01
	pluralistyczny	139	177,69	2	1			
	opiekuńczy	154	174,85	1	2			
	zgodny	34	175,01	1,5	1			
Poczucie gotowości do podjęcia aktywności obywatelskiej	nieustrukturalizowany	27	183,57	4	1	0,38	0,944	<0,01
	pluralistyczny	139	173,79	3	1			
	opiekuńczy	154	179,82	4	1,25			
	zgodny	34	177,32	3	1			

Społeczne i psychiczne atrybuty dorosłości	Wzorce komunikacji matek w percepcji osób badanych	*N*	Średnia ranga	*Me*	*IQR*	*H*	*p*	η^2
Poczucie gotowości do posiadania grupy przyjaciół	nieustrukturalizowany	27	158,41	5	1	5,64	0,131	0,01
	pluralistyczny	139	185,13	5	1			
	opiekuńczy	154	169,91	5	1			
	zgodny	34	195,88	5	0			
Poziom poczucia gotowości do realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości	nieustrukturalizowany	27	223,04	24	6	24,65	<0,001	0,06
	pluralistyczny	139	145,26	20	5			
	opiekuńczy	154	194,37	23	8			
	zgodny	34	196,75	23,5	6			

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 90

Porównanie wzorców komunikacji matek w percepcji osób badanych pod względem atrybutów społecznych i psychicznych dorosłości – pomiar II (H Kruskala-Wallisa)

Społeczne i psychiczne atrybuty dorosłości	Wzorce komunikacji matek w percepcji osób badanych	*N*	Średnia ranga	*Me*	*IQR*	*H*	*p*	η^2
Odpowiedzialność za siebie i innych	nieustrukturalizowany	58	185,16	16	2	16,74	0,001	0,04
	pluralistyczny	136	200,00	16	1			
	opiekuńczy	131	150,38	16	4			
	zgodny	29	179,19	16	2			
Samodzielność w podejmowaniu decyzji	nieustrukturalizowany	58	197,31	29	7	21,56	<0,001	0,05
	pluralistyczny	136	201,14	29	5			
	opiekuńczy	131	153,34	27	8			
	zgodny	29	136,17	27	5,5			
Ukształtowany światopogląd	nieustrukturalizowany	58	166,26	16	1	20,16	<0,001	0,05
	pluralistyczny	136	200,31	17	2			
	opiekuńczy	131	151,25	16	2			
	zgodny	29	211,60	17	2			
Sformułowanie planów życiowych	nieustrukturalizowany	58	183,38	20	6,5	74,79	<0,001	0,21
	pluralistyczny	136	229,27	21	2			
	opiekuńczy	131	121,97	16	7			
	zgodny	29	173,81	20	5			
Stabilność emocjonalna	nieustrukturalizowane	58	182,94	18	5	57,57	<0,001	0,16
	pluralistyczny	136	224,28	20	3			
	opiekuńczy	131	130,43	15	7			
	zgodny	29	159,84	18	7			
Rozwijanie zainteresowań	nieustrukturalizowany	58	200,20	19	2	7,91	0,048	0,01
	pluralistyczny	136	161,93	18	2			
	opiekuńczy	131	186,92	19	3			
	zgodny	29	162,59	18	3			
Szacunek wobec innych i ich poglądów	nieustrukturalizowany	58	189,73	19	3	5,84	0,119	0,01
	pluralistyczny	136	188,88	19	2			
	opiekuńczy	131	164,62	19	3			
	zgodny	29	157,84	19	3			
Zdolność budowania relacji	nieustrukturalizowane	58	165,50	32,5	9,25	1,02	0,798	-0,01

Społeczne i psychiczne atrybuty dorosłości	Wzorce komunikacji matek w percepcji osób badanych	*N*	Średnia ranga	*Me*	*IQR*	*H*	*p*	η^2
intymnych	pluralistyczny	136	179,38	33	6			
	opiekuńczy	131	179,51	33	11			
	zgodny	29	183,62	33	8,5			
Stopień ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych	nieustrukturalizowany	58	182,97	170	25,5	46,09	<0,001	0,12
	pluralistyczny	136	219,12	173	10			
	opiekuńczy	131	134,67	160	26			
	zgodny	29	164,84	169	16,5			
Poczucie odpowiedzialności za siebie i innych	nieustrukturalizowany	58	194,52	4	1	10,31	0,016	0,02
	pluralistyczny	136	186,66	4	1			
	opiekuńczy	131	157,20	4	1			
	zgodny	29	192,19	4	1			
Poczucie samodzielności w podejmowaniu decyzji	nieustrukturalizowany	58	192,63	4	1	19,56	<0,001	0,05
	pluralistyczny	136	198,64	4	1			
	opiekuńczy	131	149,01	4	1			
	zgodny	29	176,83	4	1			
Poczucie ukształtowanego światopoglądu	nieustrukturalizowany	58	173,00	4	1	5,15	0,161	0,01
	pluralistyczny	136	184,93	4	1			
	opiekuńczy	131	166,05	4	1			
	zgodny	29	203,40	4	1			
Poczucie sformułowania planów życiowych	nieustrukturalizowany	58	171,72	4	2	30,94	<0,001	0,08
	pluralistyczny	136	206,96	4	1			
	opiekuńczy	131	143,67	4	1			
	zgodny	29	203,72	4	1			
Poczucie stabilności emocjonalnej	nieustrukturalizowany	58	174,67	4	1	30,90	<0,001	0,08
	pluralistyczny	136	210,14	4	1			
	opiekuńczy	131	144,25	3	1			
	zgodny	29	180,29	4	0,5			
Poczucie rozwijania zainteresowań	nieustrukturalizowany	58	175,76	4	1	10,36	0,016	0,02
	pluralistyczny	136	191,93	4	1			
	opiekuńczy	131	158,02	4	2			
	zgodny	29	201,33	4	1			
Poczucie szanowania innych osób i ich poglądów	nieustrukturalizowany	58	197,21	5	1	3,81	0,282	0,00
	pluralistyczny	136	171,69	4	1			
	opiekuńczy	131	177,60	5	1			
	zgodny	29	164,88	4	1			
Poczucie zdolności budowania związków intymnych	nieustrukturalizowany	58	165,77	4	1	39,62	<0,001	0,10
	pluralistyczny	136	216,57	4	1			
	opiekuńczy	131	142,02	3	2			
	zgodny	29	178,03	4	2			
Poziom poczucia ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych	nieustrukturalizowany	58	176,90	33	6	45,29	<0,001	0,12
	pluralistyczny	136	216,33	34	4			
	opiekuńczy	131	133,31	30	8			
	zgodny	29	196,22	34	3,5			
Prowadzenie oddzielnego gospodarstwa domowego	nieustrukturalizowany	58	184,67	0	0	6,47	0,091	0,01
	pluralistyczny	136	165,82	0	0			
	opiekuńczy	131	185,53	0	0			

Społeczne i psychiczne atrybuty dorosłości	Wzorce komunikacji matek w percepcji osób badanych	*N*	Średnia ranga	*Me*	*IQR*	*H*	*p*	η^2
	zgodny	29	181,62	0	0			
Niezależność finansowa	nieustrukturalizowany	58	165,57	0	1	19,15	<0,001	0,05
	pluralistyczny	136	162,47	0	1			
	opiekuńczy	131	203,62	1	1			
	zgodny	29	153,84	0	0,5			
Stała praca	nieustrukturalizowany	58	174,83	0	1	6,21	0,102	0,01
	pluralistyczny	136	168,58	0	1			
	opiekuńczy	131	191,86	0	1			
	zgodny	29	159,79	0	1			
Związek intymny	nieustrukturalizowany	58	159,55	2	2	36,58	<0,001	0,10
	pluralistyczny	136	212,46	2	0			
	opiekuńczy	131	154,47	0	2			
	zgodny	29	153,45	0	2			
Rodzicielstwo	nieustrukturalizowany	57	175,00	0	0	4,85	0,183	0,01
	pluralistyczny	135	178,91	0	0			
	opiekuńczy	131	175,00	0	0			
	zgodny	29	175,00	0	0			
Aktywność obywatelska	nieustrukturalizowany	58	177,09	1	0,62	4,05	0,256	0,00
	pluralistyczny	136	189,88	1	0,5			
	opiekuńczy	131	167,11	1	1			
	zgodny	29	167,19	1	0,5			
Posiadanie grupy przyjaciół	nieustrukturalizowany	58	174,24	2	0	10,87	0,012	0,02
	pluralistyczny	136	186,90	2	0			
	opiekuńczy	131	169,23	2	0			
	zgodny	29	177,29	2	0			
Stopień realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości	nieustrukturalizowany	57	166,80	5,5	1,5	8,74	0,033	0,02
	pluralistyczny	135	193,35	5,5	1,5			
	opiekuńczy	131	171,86	5,5	3			
	zgodny	29	138,09	5	1,75			
Poczucie gotowości do prowadzenia oddzielnego gospodarstwa domowego	nieustrukturalizowany	58	179,79	3	2	33,53	<0,001	0,09
	pluralistyczny	136	144,26	2	2			
	opiekuńczy	131	214,09	4	1			
	zgodny	29	163,50	3	2			
Poczucie gotowości do niezależności finansowej	nieustrukturalizowany	58	179,43	2	2,25	17,96	<0,001	0,04
	pluralistyczny	136	156,49	2	1			
	opiekuńczy	131	204,49	3	2			
	zgodny	29	150,26	2	2			
Poczucie gotowości do podjęcia stałej pracy	nieustrukturalizowany	58	183,56	3	3	27,89	<0,001	0,07
	pluralistyczny	136	147,39	2	2			
	opiekuńczy	131	210,34	4	1			
	zgodny	29	158,21	3	2			
Poczucie gotowości do wejścia w związek intymny	nieustrukturalizowany	58	163,39	4	2	4,87	0,182	0,01
	pluralistyczny	136	191,48	4	1			
	opiekuńczy	131	171,58	4	3			
	zgodny	29	166,91	4	2			
Poczucie gotowości do	nieustrukturalizowany	58	158,38	2	2	11,07	0,011	0,02

Społeczne i psychiczne atrybuty dorosłości	Wzorce komunikacji matek w percepcji osób badanych	*N*	Średnia ranga	*Me*	*IQR*	*H*	*p*	η^2
rodzicielstwa	pluralistyczny	136	198,36	2	1			
	opiekuńczy	131	163,43	2	2			
	zgodny	29	181,48	2	2			
Poczucie gotowości do podjęcia aktywności obywatelskiej	nieustrukturalizowany	58	155,53	4	1	9,58	0,022	0,02
	pluralistyczny	136	167,96	4	1			
	opiekuńczy	131	190,16	4	2			
	zgodny	29	209,00	4	1			
Poczucie gotowości do posiadania grupy przyjaciół	nieustrukturalizowany	58	184,03	5	1	1,91	0,591	0,00
	pluralistyczny	136	172,08	5	1			
	opiekuńczy	131	183,11	5	1			
	zgodny	29	164,52	4	1			
Poziom poczucia gotowości do realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości	nieustrukturalizowany	58	165,73	21	8	12,30	0,006	0,03
	pluralistyczny	136	160,98	21	6			
	opiekuńczy	131	202,18	24	6			
	zgodny	29	167,02	22	7			

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 91

Porównanie wzorców komunikacji matek w percepcji osób badanych pod względem atrybutów społecznych i psychicznych dorosłości– pomiar III (H Kruskala-Wallisa)

Społeczne i psychiczne atrybuty dorosłości	Wzorce komunikacji matek w percepcji osób badanych	*N*	Średnia ranga	*Me*	*IQR*	*H*	*p*	η^2
Odpowiedzialność za siebie i innych	nieustrukturalizowany	53	167,25	16	1,5	34,42	<0,001	0,09
	pluralistyczny	130	216,74	17	3			
	opiekuńczy	141	145,93	16	3			
	zgodny	30	173,97	16	1			
Samodzielność w podejmowaniu decyzji	nieustrukturalizowany	53	207,44	31	3,5	60,76	<0,001	0,17
	pluralistyczny	130	220,81	31	6			
	opiekuńczy	141	128,57	26	7			
	zgodny	30	166,92	30	6,25			
Ukształtowany światopogląd	nieustrukturalizowany	53	161,88	16	1	56,80	<0,001	0,15
	pluralistyczny	130	220,80	17	4			
	opiekuńczy	141	134,60	16	2			
	zgodny	30	219,10	18	3			
Sformułowanie planów życiowych	nieustrukturalizowany	53	173,50	20	4	111,53	<0,001	0,31
	pluralistyczny	130	245,69	21,5	3			
	opiekuńczy	141	115,02	17	7,5			
	zgodny	30	182,72	20	6			
Stabilność emocjonalna	nieustrukturalizowany	53	197,43	20	2,5	106,22	<0,001	0,29
	pluralistyczny	130	242,32	20	4			
	opiekuńczy	141	119,09	16	7			
	zgodny	30	135,92	16,5	6,25			
Rozwijanie zainteresowań	nieustrukturalizowany	53	180,36	18	2	10,00	0,019	0,02
	pluralistyczny	130	197,00	19	2			
	opiekuńczy	141	158,24	18	4			

Społeczne i psychiczne atrybuty dorosłości	Wzorce komunikacji matek w percepcji osób badanych	*N*	Średnia ranga	*Me*	*IQR*	*H*	*p*	η^2
	zgodny	30	178,45	18	2,25			
Szacunek wobec innych i ich poglądów	nieustrukturalizowany	53	151,07	18	2	6,15	0,105	0,01
	pluralistyczny	130	190,67	19	3			
	opiekuńczy	141	174,15	19	2			
	zgodny	30	182,88	19	2			
Zdolność budowania relacji intymnych	nieustrukturalizowany	53	133,37	32	2,5	31,45	<0,001	0,08
	pluralistyczny	130	212,03	35	7			
	opiekuńczy	141	158,25	32	10			
	zgodny	30	196,30	35,5	6,25			
Stopień ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych	nieustrukturalizowany	53	168,53	171	12,5	102,65	<0,001	0,28
	pluralistyczny	130	244,34	176	18			
	opiekuńczy	141	118,63	159	28			
	zgodny	30	180,40	171,5	11,5			
Poczucie odpowiedzialności za siebie i innych	nieustrukturalizowany	53	164,18	4	1	10,92	0,012	0,02
	pluralistyczny	130	198,68	4	1			
	opiekuńczy	141	163,77	4	1			
	zgodny	30	173,78	4	1			
Poczucie samodzielności w podejmowaniu decyzji	nieustrukturalizowane	53	212,75	4	1	40,63	<0,001	0,11
	pluralistyczny	130	204,43	4	1			
	opiekuńczy	141	139,64	4	1			
	zgodny	30	176,47	4	1			
Poczucie ukształtowanego światopoglądu	nieustrukturalizowany	53	203,43	5	1	10,87	0,012	0,02
	pluralistyczny	130	179,19	4	1			
	opiekuńczy	141	160,77	4	1			
	zgodny	30	203,00	5	1			
Poczucie sformułowania planów życiowych	nieustrukturalizowany	53	205,40	5	1	43,00	<0,001	0,11
	pluralistyczny	130	208,48	4	1			
	opiekuńczy	141	136,82	4	1			
	zgodny	30	185,18	4	1,25			
Poczucie stabilności emocjonalnej	nieustrukturalizowany	53	208,54	4	1	45,46	<0,001	0,12
	pluralistyczny	130	210,88	4	1			
	opiekuńczy	141	137,25	3	1			
	zgodny	30	167,18	4	1,25			
Poczucie rozwijania zainteresowań	nieustrukturalizowany	53	210,22	5	1	21,52	<0,001	0,05
	pluralistyczny	130	192,27	4	1			
	opiekuńczy	141	149,54	4	2			
	zgodny	30	187,08	4	1			
Poczucie szanowania innych osób i ich poglądów	nieustrukturalizowany	53	197,75	5	1	3,83	0,280	0,00
	pluralistyczny	130	178,21	5	1			
	opiekuńczy	141	169,18	5	1			
	zgodny	30	177,73	5	1			
Poczucie zdolności budowania związków intymnych	nieustrukturalizowany	53	191,49	4	2	43,00	<0,001	0,11
	pluralistyczny	130	215,77	4	1			
	opiekuńczy	141	139,56	4	2			
	zgodny	30	165,27	4	1,25			
Poziom poczucia	nieustrukturalizowany	53	209,95	35	7	66,23	<0,001	0,18

Społeczne i psychiczne atrybuty dorosłości	Wzorce komunikacji matek w percepcji osób badanych	*N*	Średnia ranga	*Me*	*IQR*	*H*	*p*	η^2
ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych	pluralistyczny	130	221,06	34,5	2			
	opiekuńczy	141	125,18	30	7,5			
	zgodny	30	177,32	33	5			
Prowadzenie oddzielnego gospodarstwa domowego	nieustrukturalizowany	53	174,42	0	1	9,61	0,022	0,02
	pluralistyczny	130	162,32	0	0			
	opiekuńczy	141	188,74	0	2			
	zgodny	30	195,90	0	2			
Niezależność finansowa	nieustrukturalizowany	53	168,53	0	1	30,29	<0,001	0,08
	pluralistyczny	130	151,49	0	1			
	opiekuńczy	141	209,41	1	1			
	zgodny	30	156,07	0	1			
Stała praca	nieustrukturalizowany	53	174,56	0	1	26,44	<0,001	0,07
	pluralistyczny	130	149,90	0	1			
	opiekuńczy	141	206,89	1	2			
	zgodny	30	164,17	0	1			
Związek intymny	nieustrukturalizowany	53	188,23	2	2	42,62	<0,001	0,11
	pluralistyczny	130	212,32	2	0			
	opiekuńczy	141	148,34	0	2			
	zgodny	30	144,70	0	2			
Rodzicielstwo	nieustrukturalizowany	53	187,36	0	0	11,97	0,007	0,03
	pluralistyczny	130	178,08	0	0			
	opiekuńczy	141	174,00	0	0			
	zgodny	30	174,00	0	0			
Aktywność obywatelska	nieustrukturalizowany	53	172,45	1	0,5	4,84	0,184	0,01
	pluralistyczny	130	187,63	1	0,5			
	opiekuńczy	141	165,83	1	0,5			
	zgodny	30	197,35	1,5	0,62			
Posiadanie grupy przyjaciół	nieustrukturalizowany	53	177,80	2	0	24,60	<0,001	0,06
	pluralistyczny	130	193,14	2	0			
	opiekuńczy	141	161,86	2	0			
	zgodny	30	182,70	2	0			
Stopień realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości	nieustrukturalizowany	53	179,48	6	2	0,50	0,919	<0,01
	pluralistyczny	130	174,39	5,5	1,62			
	opiekuńczy	141	181,24	6	2,75			
	zgodny	30	169,88	6	3,62			
Poczucie gotowości do prowadzenia oddzielnego gospodarstwa domowego	nieustrukturalizowany	53	160,44	3	3	23,26	<0,001	0,06
	pluralistyczny	30	151,04	2	2			
	opiekuńczy	141	207,12	4	2			
	zgodny	30	183,10	3	2			
Poczucie gotowości do niezależności finansowej	nieustrukturalizowany	53	160,65	2	3	18,02	<0,001	0,04
	pluralistyczny	130	162,22	2	1			
	opiekuńczy	141	204,49	3	2			
	zgodny	30	146,65	2	2,25			
Poczucie gotowości do podjęcia stałej pracy	nieustrukturalizowany	53	162,14	3	4	31,22	<0,001	0,08
	pluralistyczny	130	148,43	2	2			
	opiekuńczy	141	213,48	4	2			

Społeczne i psychiczne atrybuty dorosłości	Wzorce komunikacji matek w percepcji osób badanych	*N*	Średnia ranga	*Me*	*IQR*	*H*	*p*	η^2
	zgodny	30	161,47	3	2			
Poczucie gotowości do wejścia w związek intymny	nieustrukturalizowany	53	178,01	4	1	4,13	0,247	0,00
	pluralistyczny	130	189,80	4	1			
	opiekuńczy	141	166,03	4	2			
	zgodny	30	177,22	4	2			
Poczucie gotowości do rodzicielstwa	nieustrukturalizowany	53	172,47	2	2	2,93	0,402	0,00
	pluralistyczny	130	187,64	2	1			
	opiekuńczy	141	168,35	2	2			
	zgodny	30	185,42	2	2,25			
Poczucie gotowości do podjęcia aktywności obywatelskiej	nieustrukturalizowany	53	186,65	4	1	1,77	0,622	0,00
	pluralistyczny	130	172,35	4	1			
	opiekuńczy	141	175,38	4	2			
	zgodny	30	193,60	4	1			
Poczucie gotowości do posiadania grupy przyjaciół	nieustrukturalizowany	53	185,85	5	1	18,17	<0,001	0,04
	pluralistyczny	130	191,71	5	1			
	opiekuńczy	141	154,12	5	1			
	zgodny	30	211,05	5	0			
Poziom poczucia gotowości do realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości	nieustrukturalizowany	53	161,52	22	7,5	7,66	0,054	0,01
	pluralistyczny	130	164,57	22	6			
	opiekuńczy	141	195,28	25	7,5			
	zgodny	30	178,18	23,5	7,25			

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 92

Porównanie wzorców komunikacji ojców w percepcji osób badanych pod względem atrybutów społecznych i psychicznych dorosłości – pomiar I (H Kruskala-Wallisa)

Społeczne i psychiczne atrybuty dorosłości	Wzorce komunikacji ojców w percepcji osób badanych	*N*	Średnia ranga	*Me*	*IQR*	*H*	*p*	η^2
Odpowiedzialność za siebie i innych	nieustrukturalizowany	27	168,22	14	2	17,50	0,001	0,04
	pluralistyczny	145	203,21	15	2			
	opiekuńczy	147	154,48	14	2			
	zgodny	35	174,83	14	1			
Samodzielność w podejmowaniu decyzji	nieustrukturalizowany	27	165,96	28	8	20,73	<0,001	0,05
	pluralistyczny	145	206,97	30	4			
	opiekuńczy	147	155,49	28	5			
	zgodny	35	156,76	27	8			
Ukształtowany światopogląd	nieustrukturalizowany	27	179,69	14	2	5,85	0,119	0,01
	pluralistyczny	145	188,40	15	2			
	opiekuńczy	147	162,57	15	3			
	zgodny	35	193,37	15	2			
Sformułowanie planów życiowych	nieustrukturalizowany	27	135,39	16	8	26,71	0,000	0,07
	pluralistyczny	145	209,31	20	2,5			
	opiekuńczy	147	154,53	17	8			
	zgodny	35	174,66	18	4			
Stabilność emocjonalna	nieustrukturalizowany	27	175,61	19	8	28,77	0,000	0,07

Społeczne i psychiczne atrybuty dorosłości	Wzorce komunikacji ojców w percepcji osób badanych	*N*	Średnia ranga	*Me*	*IQR*	*H*	*p*	η^2
	pluralistyczny	145	211,48	20	5			
	opiekuńczy	147	151,04	16	7			
	zgodny	35	149,29	17	8			
Rozwijanie zainteresowań	nieustrukturalizowany	27	171,89	19	3	3,24	0,356	0,00
	pluralistyczny	145	188,82	19	1			
	opiekuńczy	147	167,99	18	2			
	zgodny	35	174,86	18	4			
Szacunek wobec innych i ich poglądów	nieustrukturalizowany	27	170,22	19	2	16,75	0,001	0,04
	pluralistyczny	145	202,11	20	2			
	opiekuńczy	147	163,89	19	4			
	zgodny	35	138,34	18	3			
Zdolność budowania relacji intymnych	nieustrukturalizowany	27	170,81	33	7	1,81	0,612	0,00
	pluralistyczny	145	170,72	33	4,5			
	opiekuńczy	147	181,82	34	9			
	zgodny	35	192,60	35	8			
Stopień ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych	nieustrukturalizowany	27	166,31	165	31	28,49	0,000	0,07
	pluralistyczny	145	211,96	169	12			
	opiekuńczy	147	150,32	160	23			
	zgodny	35	157,51	162	21			
Poczucie odpowiedzialności za siebie i innych	nieustrukturalizowany	27	177,15	4	1	10,80	0,013	0,02
	pluralistyczny	145	195,49	4	1			
	opiekuńczy	147	159,65	4	2			
	zgodny	35	178,20	4	1			
Poczucie samodzielności w podejmowaniu decyzji	nieustrukturalizowany	27	152,54	4	1	9,27	0,026	0,02
	pluralistyczny	145	195,25	4	1			
	opiekuńczy	147	164,68	4	2			
	zgodny	35	177,07	4	2			
Poczucie ukształtowanego światopoglądu	nieustrukturalizowany	27	168,04	4	2	12,34	0,006	0,03
	pluralistyczny	145	198,70	4	1			
	opiekuńczy	147	161,55	4	2			
	zgodny	35	163,94	4	1			
Poczucie sformułowania planów życiowych	nieustrukturalizowany	27	142,06	4	2	15,09	0,002	0,03
	pluralistyczny	145	196,94	4	1			
	opiekuńczy	147	160,69	4	2			
	zgodny	35	194,90	4	1			
Poczucie stabilności emocjonalnej	nieustrukturalizowany	27	162,19	4	2	32,51	0,000	0,08
	pluralistyczny	145	211,97	4	1			
	opiekuńczy	147	147,57	4	1			
	zgodny	35	172,20	4	1			
Poczucie rozwijania zainteresowań	nieustrukturalizowany	27	142,15	4	1	25,57	0,000	0,06
	pluralistyczny	145	205,83	4	1			
	opiekuńczy	147	153,88	4	2			
	zgodny	35	186,63	5	2			
Poczucie szanowania innych osób i ich poglądów	nieustrukturalizowany	27	163,80	4	1	8,33	0,040	0,02
	pluralistyczny	145	192,04	5	1			
	opiekuńczy	147	163,24	5	1			

Społeczne i psychiczne atrybuty dorosłości	Wzorce komunikacji ojców w percepcji osób badanych	*N*	Średnia ranga	*Me*	*IQR*	*H*	*p*	η^2
	zgodny	35	187,71	5	1			
Poczucie zdolności budowania związków intymnych	nieustrukturalizowany	27	159,41	4	3	12,82	0,005	0,03
	pluralistyczny	145	199,06	4	1,5			
	opiekuńczy	147	159,46	4	2			
	zgodny	35	177,90	4	2			
Poziom poczucia ukształtowania kompetencji psychicznych osób dorosłych	nieustrukturalizowany	27	147,74	31	9	38,57	0,000	0,10
	pluralistyczny	145	216,75	35	4			
	opiekuńczy	147	145,15	31	8			
	zgodny	35	173,71	32	7			
Prowadzenie oddzielnego gospodarstwa domowego	nieustrukturalizowany	27	182,22	0	0	0,40	0,940	<0,01
	pluralistyczny	145	176,75	0	0			
	opiekuńczy	147	176,47	0	0			
	zgodny	35	181,29	0	0			
Niezależność finansowa	nieustrukturalizowany	27	183,50	0	1	6,55	0,088	0,01
	pluralistyczny	145	164,62	0	0			
	opiekuńczy	147	188,47	0	1			
	zgodny	35	180,19	0	1			
Stała praca	nieustrukturalizowany	27	176,67	0	1	6,98	0,073	0,01
	pluralistyczny	145	163,30	0	1			
	opiekuńczy	147	188,79	0	1			
	zgodny	35	189,57	0	1			
Związek intymny	nieustrukturalizowany	27	141,61	0	2	14,00	0,003	0,03
	pluralistyczny	145	196,45	2	2			
	opiekuńczy	147	167,03	2	2			
	zgodny	35	170,64	2	2			
Rodzicielstwo	nieustrukturalizowany	27	176,50	0	0	0,43	0,935	<0,01
	pluralistyczny	145	177,72	0	0			
	opiekuńczy	147	177,70	0	0			
	zgodny	35	176,50	0	0			
Aktywność obywatelska	nieustrukturalizowany	27	159,35	1	0,5	17,53	0,001	0,04
	pluralistyczny	145	203,74	1	0,5			
	opiekuńczy	147	161,26	1	1			
	zgodny	35	151,01	1	1			
Posiadanie grupy przyjaciół	nieustrukturalizowane	27	185,44	2	0	13,64	0,003	0,03
	pluralistyczny	145	187,12	2	0			
	opiekuńczy	147	166,71	2	0			
	zgodny	35	176,83	2	0			
Stopień realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości	nieustrukturalizowany	27	164,28	5	3	5,63	0,131	0,01
	pluralistyczny	145	192,86	5	1,5			
	opiekuńczy	147	166,64	5	2,5			
	zgodny	35	169,70	5	3			
Poczucie gotowości do prowadzenia oddzielnego gospodarstwa domowego	nieustrukturalizowany	27	195,59	3	2	9,14	0,027	0,02
	pluralistyczny	145	158,39	3	2			
	opiekuńczy	147	189,83	3	2			
	zgodny	35	190,96	3	2			
Poczucie gotowości do	nieustrukturalizowany	27	174,96	2	2	15,81	0,001	0,04

Społeczne i psychiczne atrybuty dorosłości	Wzorce komunikacji ojców w percepcji osób badanych	*N*	Średnia ranga	*Me*	*IQR*	*H*	*p*	η^2
niezależności finansowej	pluralistyczny	145	153,71	2	2			
	opiekuńczy	147	198,97	3	2			
	zgodny	35	187,83	2	2			
Poczucie gotowości do podjęcia stałej pracy	nieustrukturalizowany	27	189,13	3	2	10,56	0,014	0,02
	pluralistyczny	145	156,84	2	2			
	opiekuńczy	147	193,31	3	2			
	zgodny	35	187,71	3	3			
Poczucie gotowości do wejścia w związek intymny	nieustrukturalizowany	27	164,17	4	3	1,23	0,746	<0,01
	pluralistyczny	145	181,80	4	2			
	opiekuńczy	147	173,85	4	2			
	zgodny	35	185,30	4	2			
Poczucie gotowości do rodzicielstwa	nieustrukturalizowany	27	188,56	2	1	1,90	0,594	0,00
	pluralistyczny	145	169,90	1	1			
	opiekuńczy	147	180,40	1	2			
	zgodny	35	188,27	2	2			
Poczucie gotowości do podjęcia aktywności obywatelskiej	nieustrukturalizowany	27	199,26	4	2	1,45	0,694	0,00
	pluralistyczny	145	176,77	4	1			
	opiekuńczy	147	175,09	3	1			
	zgodny	35	173,87	4	1			
Poczucie gotowości do posiadania grupy przyjaciół	nieustrukturalizowany	27	211,00	5	0	13,40	0,004	0,03
	pluralistyczny	145	187,05	5	1			
	opiekuńczy	147	169,87	5	1			
	zgodny	35	144,14	5	1			
Poziom poczucia gotowości do realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości	nieustrukturalizowany	27	192,98	23	7	8,41	0,038	0,02
	pluralistyczny	145	158,89	21	5,5			
	opiekuńczy	147	191,80	23	7			
	zgodny	35	182,61	21	8			

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 93

Porównanie wzorców komunikacji ojców w percepcji osób badanych pod względem atrybutów społecznych i psychicznych dorosłości – pomiar II (H Kruskala-Wallisa)

Społeczne i psychiczne atrybuty dorosłości	Wzorce komunikacji ojców w percepcji osób badanych	*N*	Średnia ranga	*Me*	*IQR*	*H*	*p*	η^2
Odpowiedzialność za siebie i innych	nieustrukturalizowany	27	174,85	16	4	15,68	0,001	0,04
	pluralistyczny	139	201,49	16	1			
	opiekuńczy	146	154,44	16	3			
	zgodny	42	179,99	16	2			
Samodzielność w podejmowaniu decyzji	nieustrukturalizowany	27	133,74	26	10	12,60	0,006	0,03
	pluralistyczny	139	197,17	29	4			
	opiekuńczy	146	173,70	28	8,25			
	zgodny	42	153,73	28	6			
Ukształtowany światopogląd	nieustrukturalizowany	27	144,83	16	2	10,58	0,014	0,02
	pluralistyczny	139	196,76	17	2			
	opiekuńczy	146	164,33	16	3			

Społeczne i psychiczne atrybuty dorosłości	Wzorce komunikacji ojców w percepcji osób badanych	*N*	Średnia ranga	*Me*	*IQR*	*H*	*p*	η^2
	zgodny	42	180,57	17	1,25			
Sformułowanie planów życiowych	nieustrukturalizowany	27	108,19	16	8	77,97	0,000	0,21
	pluralistyczny	139	230,87	21	2			
	opiekuńczy	146	134,77	17,5	6,25			
	zgodny	42	193,95	20	3			
Stabilność emocjonalna	nieustrukturalizowany	27	134,24	15	7	43,80	0,000	0,12
	pluralistyczny	139	219,40	20	3			
	opiekuńczy	146	144,38	16	7,25			
	zgodny	42	181,76	18,5	6,25			
Rozwijanie zainteresowań	nieustrukturalizowany	27	185,54	18	4	3,60	0,309	0,00
	pluralistyczny	139	166,39	18	2			
	opiekuńczy	146	188,17	19	3			
	zgodny	42	172,00	18	3,25			
Szacunek wobec innych i ich poglądów	nieustrukturalizowany	27	205,56	20	3	3,24	0,356	0,00
	pluralistyczny	139	181,04	19	2			
	opiekuńczy	146	169,31	19	3			
	zgodny	42	176,20	19	2,25			
Zdolność budowania relacji intymnych	nieustrukturalizowany	27	161,26	32	12	2,89	0,410	0,00
	pluralistyczny	139	172,38	33	3			
	opiekuńczy	146	187,88	35,5	10,25			
	zgodny	42	168,80	33	7			
Stopień ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych	nieustrukturalizowany	27	117,94	158	25	32,08	0,000	0,08
	pluralistyczny	139	212,54	173	9			
	opiekuńczy	146	155,76	165	28,25			
	zgodny	42	175,38	170,5	17,25			
Poczucie odpowiedzialności za siebie i innych	nieustrukturalizowany	27	164,59	4	2	2,13	0,545	0,00
	pluralistyczny	139	185,49	4	0			
	opiekuńczy	146	171,76	4	1,25			
	zgodny	42	179,29	4	1			
Poczucie samodzielności w podejmowaniu decyzji	nieustrukturalizowany	27	168,76	4	2	18,96	0,000	0,05
	pluralistyczny	139	204,39	4	1			
	opiekuńczy	146	162,15	4	2			
	zgodny	42	147,46	4	1			
Poczucie ukształtowanego światopoglądu	nieustrukturalizowany	27	148,33	4	2	4,42	0,220	0,00
	pluralistyczny	139	186,86	4	1			
	opiekuńczy	146	172,89	4	1			
	zgodny	42	181,27	4	1			
Poczucie sformułowania planów życiowych	nieustrukturalizowany	27	143,85	4	2	26,44	0,000	0,07
	pluralistyczny	139	205,26	4	1			
	opiekuńczy	146	151,94	4	1			
	zgodny	42	196,11	4	1,25			
Poczucie stabilności emocjonalnej	nieustrukturalizowany	27	151,30	4	1	40,55	0,000	0,11
	pluralistyczny	139	215,50	4	1			
	opiekuńczy	146	144,37	4	1			
	zgodny	42	183,77	4	1,25			
Poczucie rozwijania	nieustrukturalizowany	27	168,11	4	2	20,00	0,000	0,05

Społeczne i psychiczne atrybuty dorosłości	Wzorce komunikacji ojców w percepcji osób badanych	*N*	Średnia ranga	*Me*	*IQR*	*H*	*p*	η^2
zainteresowań	pluralistyczny	139	200,54	4	1			
	opiekuńczy	146	152,21	4	2			
	zgodny	42	195,19	4	1			
Poczucie szanowania innych osób i ich poglądów	nieustrukturalizowany	27	185,04	5	1	4,67	0,198	0,00
	pluralistyczny	139	186,11	5	1			
	opiekuńczy	146	175,09	5	1			
	zgodny	42	152,54	4	1			
Poczucie zdolności budowania związków intymnych	nieustrukturalizowany	27	134,11	3	2	37,81	0,000	0,10
	pluralistyczny	139	212,01	4	1			
	opiekuńczy	146	147,38	4	2			
	zgodny	42	195,88	4	2			
Poziom poczucia ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych	nieustrukturalizowany	27	134,81	31	6	46,03	0,000	0,12
	pluralistyczny	139	220,53	34	3			
	opiekuńczy	146	143,23	31	8			
	zgodny	42	181,65	33	5			
Prowadzenie oddzielnego gospodarstwa domowego	nieustrukturalizowany	27	177,78	0	0	2,52	0,471	0,00
	pluralistyczny	139	170,47	0	0			
	opiekuńczy	146	182,58	0	0			
	zgodny	42	182,93	0	0			
Niezależność finansowa	nieustrukturalizowany	27	163,35	0	1	36,37	0,000	0,10
	pluralistyczny	139	148,15	0	0			
	opiekuńczy	146	209,40	1	1			
	zgodny	42	172,81	0	1			
Stała praca	nieustrukturalizowany	27	168,04	0	1	24,66	0,000	0,06
	pluralistyczny	139	151,87	0	0			
	opiekuńczy	146	202,90	1	1			
	zgodny	42	180,11	0	1			
Związek intymny	nieustrukturalizowany	27	133,56	0	2	33,25	0,000	0,09
	pluralistyczny	139	208,07	2	0			
	opiekuńczy	146	156,50	1	2			
	zgodny	42	177,57	2	2			
Rodzicielstwo	nieustrukturalizowany	27	175,00	0	0	4,74	0,192	0,00
	pluralistyczny	137	178,85	0	0			
	opiekuńczy	146	175,00	0	0			
	zgodny	42	175,00	0	0			
Aktywność obywatelska	nieustrukturalizowany	27	152,50	1	1	10,39	0,016	0,02
	pluralistyczny	139	195,92	1	0,5			
	opiekuńczy	146	162,72	1	1			
	zgodny	42	184,00	1	0,5			
Posiadanie grupy przyjaciół	nieustrukturalizowany	27	143,61	2	2	27,77	0,000	0,07
	pluralistyczny	139	188,23	2	0			
	opiekuńczy	146	171,32	2	0			
	zgodny	42	185,29	2	0			
Stopień realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości	nieustrukturalizowany	27	118,02	4	3	10,00	0,019	0,02
	pluralistyczny	137	184,38	5,5	1			
	opiekuńczy	146	179,03	5,5	3			

Społeczne i psychiczne atrybuty dorosłości	Wzorce komunikacji ojców w percepcji osób badanych	*N*	Średnia ranga	*Me*	*IQR*	*H*	*p*	η^2
	zgodny	42	179,61	5,25	3,5			
Poczucie gotowości do prowadzenia oddzielnego gospodarstwa domowego	nieustrukturalizowany	27	203,87	4	3	33,44	0,000	0,09
	pluralistyczny	139	144,69	2	2			
	opiekuńczy	146	209,27	4	1			
	zgodny	42	158,68	2,5	2			
Poczucie gotowości do niezależności finansowej	nieustrukturalizowany	27	177,61	2	1	10,82	0,013	0,02
	pluralistyczny	139	158,85	2	1			
	opiekuńczy	146	197,17	3	2			
	zgodny	42	170,76	2	1			
Poczucie gotowości do podjęcia stałej pracy	nieustrukturalizowany	27	200,06	3	3	45,15	0,000	0,12
	pluralistyczny	139	135,20	2	2			
	opiekuńczy	146	213,26	4	1			
	zgodny	42	178,70	3	2			
Poczucie gotowości do wejścia w związek intymny	nieustrukturalizowany	27	155,85	4	3	2,52	0,472	0,00
	pluralistyczny	139	185,58	4	1			
	opiekuńczy	146	173,77	4	2			
	zgodny	42	177,62	4	2			
Poczucie gotowości do rodzicielstwa	nieustrukturalizowany	27	145,07	1	1	10,25	0,017	0,02
	pluralistyczny	139	196,76	2	1			
	opiekuńczy	146	166,32	2	2			
	zgodny	42	173,49	2	2			
Poczucie gotowości do podjęcia aktywności obywatelskiej	nieustrukturalizowany	27	174,76	4	2	10,25	0,779	0,02
	pluralistyczny	139	171,73	4	1			
	opiekuńczy	146	180,71	4	2			
	zgodny	42	187,20	4	2			
Poczucie gotowości do posiadania grupy przyjaciół	nieustrukturalizowany	27	170,85	5	1	2,38	0,498	0,00
	pluralistyczny	139	170,34	4	1			
	opiekuńczy	146	186,09	5	1			
	zgodny	42	175,60	5	1			
Poziom poczucia gotowości do realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości	nieustrukturalizowany	27	173,44	22	7	13,41	0,004	0,03
	pluralistyczny	139	156,05	21	6			
	opiekuńczy	146	200,07	24	7			
	zgodny	42	172,65	22	7			

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 94

Porównanie wzorców komunikacji ojców w percepcji osób badanych pod względem atrybutów społecznych i psychicznych dorosłości – pomiar III (H Kruskala-Wallisa)

Społeczne i psychiczne atrybuty dorosłości	Wzorce komunikacji ojców w percepcji osób badanych	*N*	Średnia ranga	*Me*	*IQR*	*H*	*p*	η^2
Odpowiedzialność za siebie i innych	nieustrukturalizowany	22	184,05	16	2	15,68	0,000	0,04
	pluralistyczny	149	201,31	16	2			
	opiekuńczy	150	149,77	16	3			
	zgodny	33	191,65	16	2			
Samodzielność	nieustrukturalizowany	22	154,55	27,5	9	12,60	0,000	0,03

Społeczne i psychiczne atrybuty dorosłości	Wzorce komunikacji ojców w percepcji osób badanych	*N*	Średnia ranga	*Me*	*IQR*	*H*	*p*	η^2
w podejmowaniu decyzji	pluralistyczny	149	222,33	31	4			
	opiekuńczy	150	144,57	28	7			
	zgodny	33	140,09	28	9			
Ukształtowany światopogląd	nieustrukturalizowany	22	147,18	16	1	10,58	0,001	0,02
	pluralistyczny	149	194,63	17	2			
	opiekuńczy	150	157,15	16	3			
	zgodny	33	212,86	17	3			
Sformułowanie planów życiowych	nieustrukturalizowany	22	92,91	14,5	7,5	77,97	0,000	0,21
	pluralistyczny	149	237,39	21	3			
	opiekuńczy	150	133,00	17	7			
	zgodny	33	165,73	20	6,5			
Stabilność emocjonalna	nieustrukturalizowany	22	146,16	17	8,25	43,80	0,000	0,12
	pluralistyczny	149	238,25	20	2			
	opiekuńczy	150	129,23	16	7			
	zgodny	33	143,50	17	7			
Rozwijanie zainteresowań	nieustrukturalizowany	22	196,23	19	3,25	3,60	0,044	0,00
	pluralistyczny	149	192,63	19	2			
	opiekuńczy	150	161,40	18	4			
	zgodny	33	169,88	18	4			
Szacunek wobec innych i ich poglądów	nieustrukturalizowany	22	250,20	20	1,25	3,24	0,005	0,00
	pluralistyczny	149	171,42	19	2			
	opiekuńczy	150	170,89	19	2			
	zgodny	33	186,56	19	2,5			
Zdolność budowania relacji intymnych	nieustrukturalizowany	22	165,41	32	11,25	2,89	0,431	0,00
	pluralistyczny	149	187,66	34	7			
	opiekuńczy	150	169,58	34	11			
	zgodny	33	175,68	33	8			
Stopień ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych	nieustrukturalizowany	22	135,70	162,5	20,5	32,08	0,000	0,08
	pluralistyczny	149	227,69	174	10,5			
	opiekuńczy	150	136,06	163	29,25			
	zgodny	33	167,08	168	19,5			
Poczucie odpowiedzialności za siebie i innych	nieustrukturalizowany	22	152,43	4	2	2,13	0,491	0,00
	pluralistyczny	149	183,21	4	1			
	opiekuńczy	150	177,33	4	1			
	zgodny	33	169,20	4	1,5			
Poczucie samodzielności w podejmowaniu decyzji	nieustrukturalizowany	22	196,41	4	1	18,96	0,000	0,05
	pluralistyczny	149	205,55	4	1			
	opiekuńczy	150	151,75	4	2			
	zgodny	33	155,27	4	0,5			
Poczucie ukształtowanego światopoglądu	nieustrukturalizowany	22	135,11	4	2	4,42	0,071	0,00
	pluralistyczny	149	187,40	4	1			
	opiekuńczy	150	171,92	4	1			
	zgodny	33	186,42	4	1			
Poczucie sformułowania planów życiowych	nieustrukturalizowany	22	117,02	3,5	2	26,44	0,000	0,07
	pluralistyczny	149	212,57	4	1			
	opiekuńczy	150	150,75	4	2			

Społeczne i psychiczne atrybuty dorosłości	Wzorce komunikacji ojców w percepcji osób badanych	*N*	Średnia ranga	*Me*	*IQR*	*H*	*p*	η^2
	zgodny	33	181,08	4	2			
Poczucie stabilności emocjonalnej	nieustrukturalizowany	22	147,86	4	1	40,55	0,000	0,11
	pluralistyczny	149	215,96	4	1			
	opiekuńczy	150	145,65	4	1			
	zgodny	33	168,39	4	2			
Poczucie rozwijania zainteresowań	nieustrukturalizowane	22	169,39	4	1,25	20,00	0,000	0,05
	pluralistyczny	149	204,53	4	1			
	opiekuńczy	150	147,48	4	2			
	zgodny	33	197,30	4	1			
Poczucie szanowania innych osób i ich poglądów	nieustrukturalizowany	22	181,39	5	1	4,67	0,983	0,00
	pluralistyczny	149	176,47	5	1			
	opiekuńczy	150	176,87	5	1			
	zgodny	33	182,42	5	1			
Poczucie zdolności budowania związków intymnych	nieustrukturalizowany	22	166,59	4	2,25	37,81	0,000	0,10
	pluralistyczny	149	207,70	4	1			
	opiekuńczy	150	142,43	4	2			
	zgodny	33	207,80	4	1			
Poziom poczucia ukształtowania wszystkich kompetencji psychicznych osób dorosłych	nieustrukturalizowany	22	132,36	31	4,5	46,03	0,000	0,12
	pluralistyczny	149	222,31	35	2			
	opiekuńczy	150	140,33	31	7,25			
	zgodny	33	174,21	33	5,5			
Prowadzenie oddzielnego gospodarstwa domowego	nieustrukturalizowany	22	171,23	0	0,5	2,52	0,006	0,00
	pluralistyczny	149	161,89	0	0			
	opiekuńczy	150	193,54	0	2			
	zgodny	33	179,27	0	2			
Niezależność finansowa	nieustrukturalizowany	22	192,50	1	1	36,37	0,000	0,10
	pluralistyczny	149	144,48	0	1			
	opiekuńczy	150	206,97	1	1			
	zgodny	33	182,67	1	1			
Stała praca	nieustrukturalizowany	22	200,07	1	2	24,66	0,000	0,06
	pluralistyczny	149	141,93	0	1			
	opiekuńczy	150	208,49	1	2			
	zgodny	33	182,17	1	1			
Związek intymny	nieustrukturalizowany	22	148,45	0	2	33,25	0,000	0,09
	pluralistyczny	149	211,74	2	0			
	opiekuńczy	150	149,42	0	2			
	zgodny	33	169,91	2	2			
Rodzicielstwo	nieustrukturalizowany	22	174,00	0	0	4,74	0,020	0,00
	pluralistyczny	149	182,32	0	0			
	opiekuńczy	150	174,00	0	0			
	zgodny	33	174,00	0	0			
Aktywność obywatelska	nieustrukturalizowany	22	142,52	1	0	10,39	0,025	0,02
	pluralistyczny	149	194,67	1	0,5			
	opiekuńczy	150	168,27	1	0,5			
	zgodny	33	165,24	1	0,5			
Posiadanie grupy przyjaciół	nieustrukturalizowany	22	154,27	2	0,5	27,77	0,000	0,07

Społeczne i psychiczne atrybuty dorosłości	Wzorce komunikacji ojców w percepcji osób badanych	*N*	Średnia ranga	*Me*	*IQR*	*H*	*p*	η^2
	pluralistyczny	149	190,94	2	0			
	opiekuńczy	150	167,36	2	0			
	zgodny	33	178,41	2	0			
Stopień realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości	nieustrukturalizowany	22	168,30	6	3,25	10,00	0,768	0,02
	pluralistyczny	149	172,84	5,5	1,5			
	opiekuńczy	150	184,06	6	3			
	zgodny	33	174,83	6	4			
Poczucie gotowości do prowadzenia oddzielnego gospodarstwa domowego	nieustrukturalizowany	22	195,45	4	1	33,44	0,000	0,09
	pluralistyczny	149	137,61	2	2			
	opiekuńczy	150	211,69	4	2			
	zgodny	33	190,24	4	2			
Poczucie gotowości do niezależności finansowej	nieustrukturalizowany	22	171,30	2,5	1,5	10,82	0,001	0,02
	pluralistyczny	149	154,37	2	1			
	opiekuńczy	150	199,03	3	2			
	zgodny	33	188,21	3	2			
Poczucie gotowości do podjęcia stałej pracy	nieustrukturalizowany	22	205,02	4	2,25	45,15	0,000	0,12
	pluralistyczny	149	133,81	2	3			
	opiekuńczy	150	210,73	4	2			
	zgodny	33	205,38	4	2,5			
Poczucie gotowości do wejścia w związek intymny	nieustrukturalizowany	22	187,86	4,5	3	2,52	0,121	0,00
	pluralistyczny	149	177,42	4	1			
	opiekuńczy	150	168,48	4	2			
	zgodny	33	211,94	5	1			
Poczucie gotowości do rodzicielstwa	nieustrukturalizowany	22	126,36	1	2	10,25	0,020	0,02
	pluralistyczny	149	184,08	2	1			
	opiekuńczy	150	172,15	2	2			
	zgodny	33	206,20	3	2,5			
Poczucie gotowości do podjęcia aktywności obywatelskiej	nieustrukturalizowany	22	199,11	4	1	10,25	0,647	0,02
	pluralistyczny	149	172,40	4	0,5			
	opiekuńczy	150	178,16	4	2			
	zgodny	33	183,11	4	1			
Poczucie gotowości do posiadania grupy przyjaciół	nieustrukturalizowany	22	142,25	4	1,25	2,38	0,003	0,00
	pluralistyczny	149	195,79	5	1			
	opiekuńczy	150	163,79	5	1			
	zgodny	33	180,74	5	1			
Poziom poczucia gotowości do realizacji wszystkich ról i zadań społecznych dorosłości	nieustrukturalizowany	22	178,16	23	7,25	13,41	0,000	0,03
	pluralistyczny	149	151,33	21	5			
	opiekuńczy	150	195,77	25	7			
	zgodny	33	212,18	27	7,5			

Źródło: opracowanie własne.